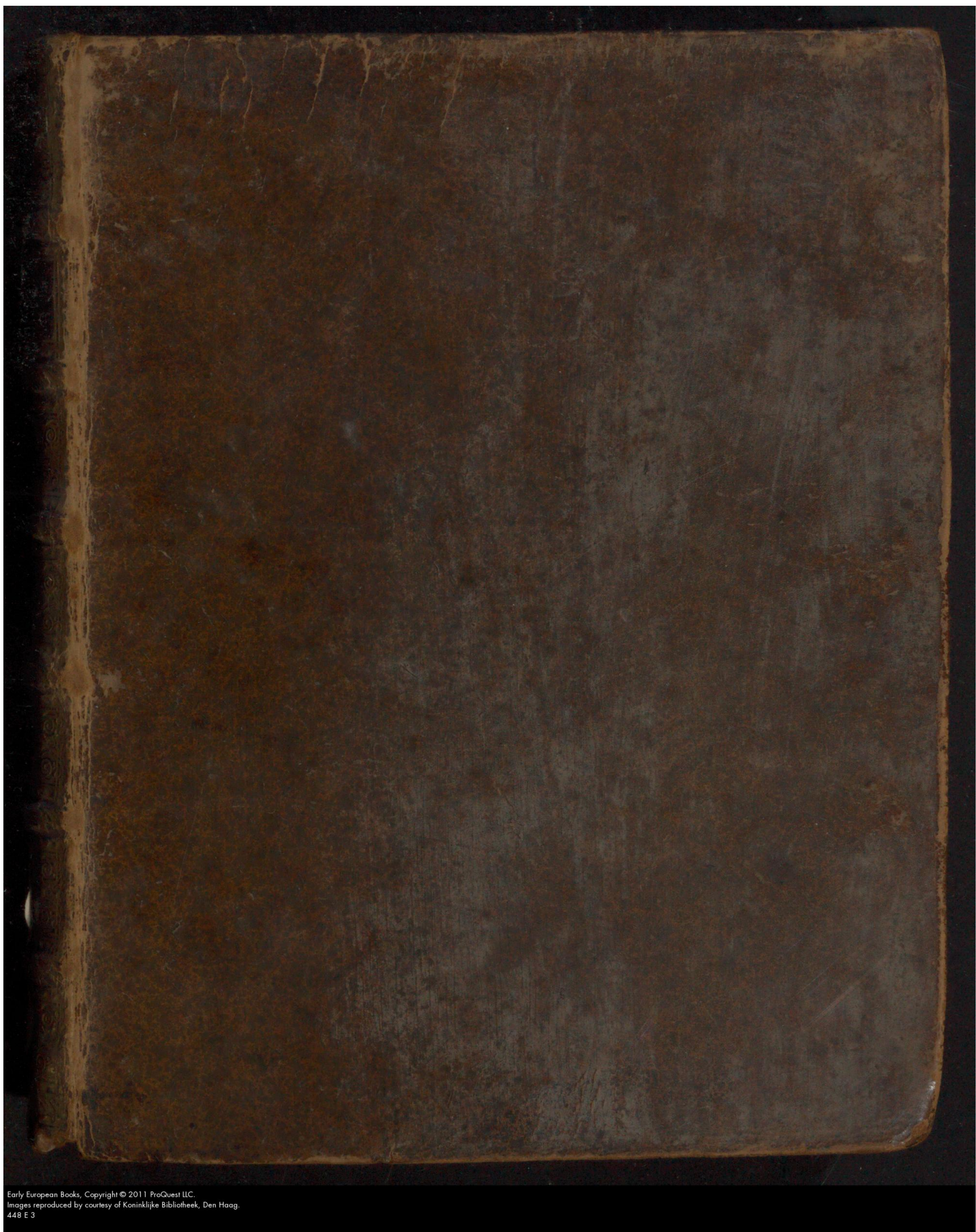
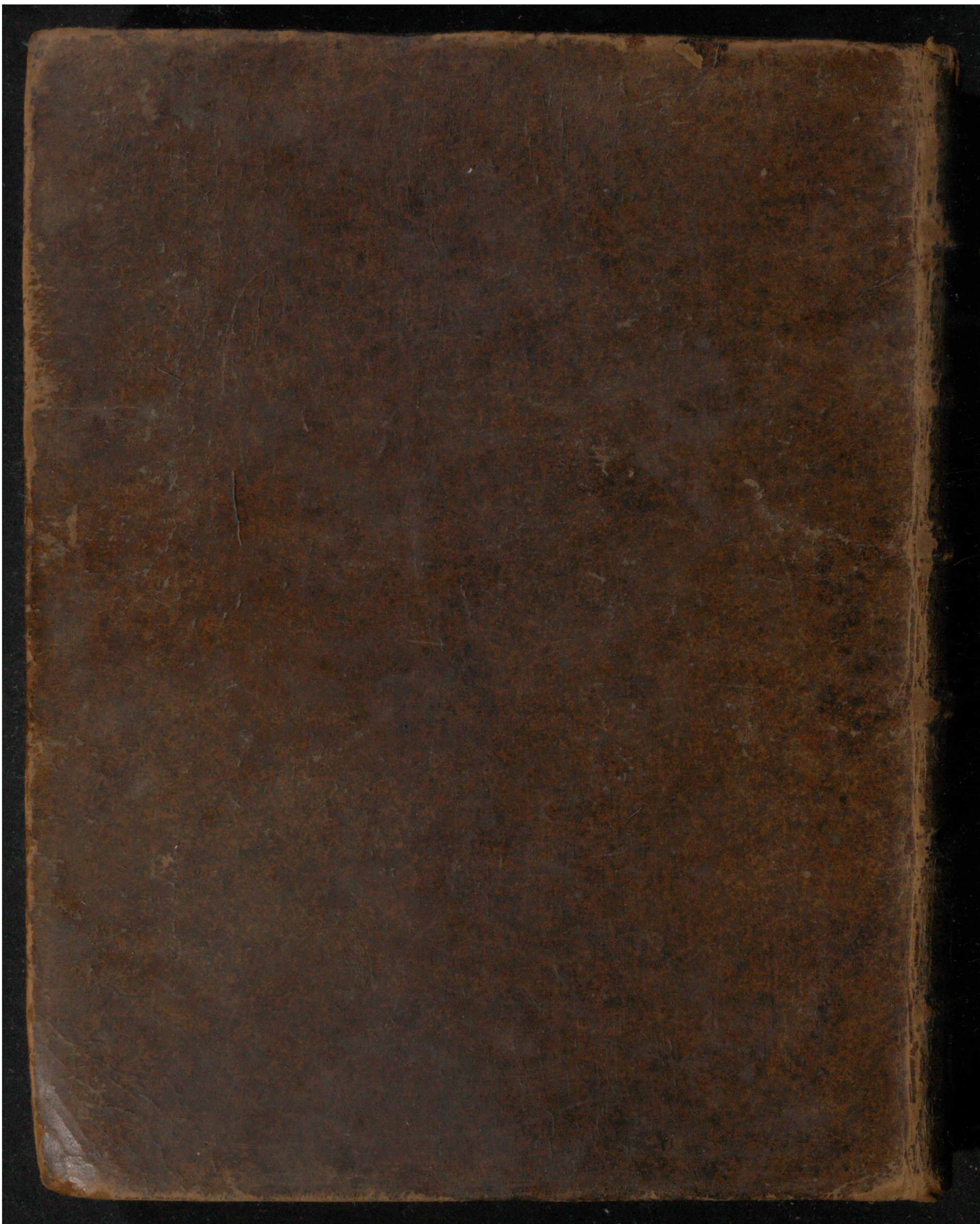



448
VIVERIUS
REIS
GELT
E
3









Het

Reys-gheldt

Van de

Wterste/ of laetste Reyse:

Seer vol Leeringhe ende Vertroostinghe:

Voor sich selven ende de zyne

Wt de alderbeste Oude ende Nieuwe Wtleggers der Heylige Schrift/ als oock wt de Schatten der Heylige Martelaren ende Getuygen onses Heeren/ vergadert ende wegh ghelegdt

Vanden

seer Godsaligen ende wel Gheleerden

NATHAN CHYTRÆVS, (in zijn leven Rector der Schole van Bremen;)

Ende nu

uyt de Latijnsche in de Nederlandtsche sprake vertalet/ van

IACOBVS VIVERIVS, Medecijn.

Waerom dit Boeck den name van REYSGELT is gegeven/ende wat hier in begrepē is/ sal den Leser wt de volgende Voorredenen/ ende wt de Aenwijsinge de selve volgende/ connen lesen.





TOT AMSTERDAM,
By Michiel Colijn/ Boeckvercoper op't Water/ in't Huys-boeck.
Met Privilegie der Heeren Staten. Anno 1610.

Extract uyt de Privilegie.

DE Staten Generael der vereenichde Nederlanden/ hebben geconsenteert/ ende gheoctroyeert/ Consenteeren ende ocktroyeren mits desen/ Michiel Colijn, boeckvercooper tot Amsterdam/ dat hy alleene sal moghen drucken/ doen drucken/ uytgeven ende vercopen/ een boeck by hem uyten Latijne in Nederlantsche spraecke doen oversetten/ geintituleert Viaticum Itineris Extremi, voor den tijdt van vier Jaren/ verbiedende allen ende yegelic t'voorschreven boeck gheduerende den voorschreven tijt van vier Jaren/ binnen de vereenichde Nederlanden in geender maniere na te drucken/ uyt te geven/ ofte vercopen/ int gheheele ofte ten deelen/ int cleyn ofte groote: ofte elders buyten de vereenichde Provintien nagedruckt/ in de selve te brenghen om vercocht ofte gedestribueert te werden/ alles op pene als breeder is blijckende by de Originele daer af verleent: Ende was onderteeckent

Vt.

L. V. Iongema.

ende noch leeger

Ter ordonnantie van de voornoemde Heeren Staten generael

C Aerssens.

De
Eerweerdighe
Wiſe / Wel-gheleerde /
ſeer Godvruchtige / Ghetrouwe /
Leeraren , Ouderlinghen , Diaconen,
der Chriſtelicke Ghemeynte binnen
AMSTELREDAM,
Genade ende Vrede
door onſen Heylandt ende Salighmaecker
IESVM CHRISTVM.

DEn Heylighen Apoſtel PAVLVS, Eerweerdighe Vaders ende Broeders, vermanet zijnen Timotheum, ende met eenen alle Chriſtenen / ſich in de Godſaligheyd te oeffenen; als die de belofte heeft van het tegenwoordighe ende toecommende leven: Daerom hebbe ick my lichtelick laten geſeggen / om dit Boeck / dat eene rechte Oeffeninghe der Godſaligheydt is / in onſe Nederlandſche ſpraecke te vertalen. Ick ſagh wel wat daer in ſtack / ſoo veelderhande Schrijvers (die elck haren byſonderen Stijl ende Schrijfwijſe hebben) ſo vele conſtige Dichtē / bequamelick onſe tale te leeren; maer nochtans [meer op de hulpe van den Almaghtigen God / dan op mijn cleyn ende nietigh vermoghen betrouwende] hebbe ick het ſelve / in het midden van vele verhinderniſſen / ter wijle dat de Perſſe voortliep met drucken / niet alleen begonnen; maer oock [Gode lof] volbraght. Hoedanigh het nu is / ſullen de haet-vrye Leſers mogen oordeelen. Ick hebbe daer toe ghepooght / dat ick alles duydelick ende claer ſoude maecken. Als eene wijſe van ſpreken / tweeſinnigh of verwert is / ick gebruycke eene andere; is een woordt niet duydelick ghenoegh / ick geve mijnen Leſer keure van velen. De Dichten vertale ick meeſt met ſo veel reghels als ſy in het Latijne ſtaen (het en ſy ſomtijds om de ſelve te ſluyten) maer in dat langhe; doch leerſame Vermaendicht late ick mijne penne wat meer ſpelen / om alles duydelick te ſtellen; ſonder nochtans van den ſin des Schrijvers te wijcken. De woorden zijn om den ſin / niet den ſin / om de woorden te dienen. Doch (als ick in het volghende Lofghedicht cortelick ſal ſegghen) ſoo ick ergens een

Tim. cap. 4. verſ. 7, 8.

vleckſken aen dit ſchoone Weſen/ een kafken in deſe goede Tarwe ſie/ ick doe het wt. Het Latijne late ick in zijn geheele/ ende heele het Nederlandſche/ (daer toe die Aenteyckeningen die met wille ende weten des Autheurs aen den cant gheſtelt waren/ veeltijds gebruyckende) naer dat my beſt tot Godes eere ende ſtichtinge van mijnē even naeſten dunckt dienſtigh te weſen: Waer op ick in deſen mijnen aerbeyt ſonderlinge gheſien hebbe. Maer hoewel ick alle my doenelicke vlijt aenghewent hebbe/ om dit alles wel ende bequamelick te doen; nochtans bekenne ick gheeren/ dat het al ſoo ſoet ende lievelick niet en is/ als ick wel ſoude wenſchē/ eñ V. E E. verdienē. Daerom hebbe ick V. E E. Aenſienelickē Name voor aen willē printen/ om/ ware het moghelick/ een weynigh van de vinnige tonghſchichten [die in deſe droeve ende verwerde eeuwe ſelfs op de alderonſchuldighſte vliegen] een weynigh bevrijdt te weſen. V. E E. het is waer/ en behoeven deſe mijne Vertalinge niet (als die dit Boeck in de oorſpronghelicke ſpraecke connen leſen) maer mijne Vertalinge behoevet V. E E. Seker ick en hebbe V. E E. deſen mijnen Aerbeydt niet toegeſchreven/ om eenige giften of gaven daer voor te ontfangen [de Kercke heeft al over langhe gheſeydt; Silver ende goudt en hebbe ick niet]
Actor. cap. 3. verſ. 6. maer om mijne ſchuldighe danckbaerheyd aen V. E E/ ende met eenen aen alle vrome Lidtmaten deſer Chriſtelicke Ghemeynte/ te bewijſen. Want/ om de Waerheydt te ſegghen/ wien ſoude ick dit anders dediceren ende toeſchrijven/ dan de gene die my nu vele jaren als Medecijn der Armen hebben gebruyckt/ naer vermogen geloont/ ende met alle doenelicke gunſte bejegent? Neemt dan/ Eerweerdighe Vaders ende broeders, deſe onſe cleyne/ doch ghetrouwe/ gifte in het
Jacob. cap. 1. verſ. 17. goede/ ende Bidder God/ de Vloedt van alle goede gavē/ dat hy ons meer gheve/ op dat wy V. E E. meer moghen geven. Jck ſal hem bidden dat hy V. E E. tot grootmaeckinge zijnes Heyligen Naems/ opbouwinge zijner Kercke/ ende ſtichtinghe van ons allen/ hier in langhduyrighe gheſontheyd wil ſparen; ende hier naermaels de onverwelckerlicke Croone der Glorien op u hoofdt ſetten.
1. Petri cap. 5. verſ 4. Eph. cap. 3 verſ. 20 21. Hem die boven al dat wy bidden/ of dencken overvloedelicken doen can/ ſy Eere inder Ghemeynten door Christum Iesum tot aller tijdt/ van Eeuwigheyd tot eeuwigheyd. Amen.

Gheghevem in Amſtelredam, den IX Mey; In het Jaer der Salighmaeckende Verſoeninge M.D.C.X.

V. E E.

Eerbiedighe ende gantſch Dienſtwillighe
Sone ende Broeder inden Heere/

Iacobus Viverius, Medecijn.

Een
Christelick Lof-Ghedicht
Vervattende
Den Inhoudt eñ Nutti'gheyd deses Boecx:
Aen den
Godvruchtighen Nederlander.

I.

DE Heyl'ghe Godes-vrucht en Conste van Ghenesen/
O Nederlander Goedt, Gesusters/ Speelnoots/ zijn:
De God'svrucht wt de Ziel verdrijft de Sond misprezen;
Ghenees-const wt het Lijf verjaget Sieckt' en Pijn.
Laet het dan al soo vremt niet clincken in uw' Ooren/
Dat eenen Medecijn de God'svrucht leent zijn Pen/
Om Sonde wt de Ziel te jaghen ende stooren:
Een Christen ick niet min/ dan een Ghenéser/ ben.
Och! cost ick maer al veel tot Godes eere geven/
Om troosten Zielkens droef/ ick soud' het laten niet:
Maer nu mijn Schip te gront vã Surgh-wint wort gedrevẽ:
Dus eenes anders werck men my maer geven siet.

II.

Ick bringh' in onse Tael een Boeck vol goede Leere
Wt de Latijnsche Spraeck/ voor't Nederlandt Eerbaer/
Aen woorden [ick beken't] ick my niet binde seere;
Maer pooghe u den Sin wel wt te drucken claer.
Ja somtijds als ick sie een vlecksken aen de wangen
Van dese Dochter schoon der Heyl'ghe Godes vrucht/
Ick wisch' het lieb'lick wt/ en laet' haer gaen haer gangen:
Genesen is mijn ampt: dus maeckt geen straf gerucht.
Soo ergens een quaedt mensch my loonen wilt niet schelden/
Ick lijd' het: want dit Werck leert my wel lijdsaem zijn.
Daer mede sal ick u des Boecks Vrucht gaen vermelden.
Waer toe my geve Cracht de Hooghste Medecijn.

III.

DE Christen op de Aerdt is als in een Woestijne/
Daer hy door Reysen moet naer het Beloofde Landt:
Des zieles honger scherp doet hem seer groote pijne:
De Sonne van de Sondt seer yverigh op hem brandt.
De wilde Dieren wreet [Den Satan ende Helle]
Als Slangen steken hem/ en spuwen vyer en vlam:
De Doodt hem loopet naer/ op dat sy hem versnelle:
Hy moet gaen door het landt van boose Volck'ren gram.
Ja selfs zijn Vleysch en Bloedt/ oock Vrinden ende Magen/
Doen hem de oorloogh' aen: hy en is nergen s vry.
Dus moet hy tot die Reys een Reys-geldt goedt naer jagen/
Waer mede voor dien noodt hy wel versurget zy.

IV.

Dit Reys-geldt [my gheloost] is nergens bet te vinden/
Dan in des Heeren Woordt en Leeraers Heyligh-goedt:
Daeromme/ wy dit Boeck in onse tael' ontbinden/
Dat wt de Heyl'ge Schrift end' wt goe Schrijvers vloed't
Hier is op een ghepackt al wat ons is van noode
So langh wy Reysen hier naer onses vaders huys.
Door dit verkeert geslacht/ door dese Wereld snoode/
Beladen/ waer wy gaen/ met IESV CHRISTI cruys.
Geloove/ Hope/ Liefd/ hier commen aen ons zijde/
„ En seggen; Blijft by ons/ wy willen met u gaen;
Jae CHRISTVS selve siet wt zijnen Hemel blijde
Op ons/ en liev'lick-soet ons eenen moedt spreeckt aen.

V.

„ O (seght hy) wilt het Cruys doch seer gewilligh dragen:
„ Ghy en zijt beter niet dan ick/ die ben God's Soon:
„ Mijn' handen op de Aerdt zijn aen het cruys geslagen/
„ End' ick droegh voor u schuldt de scherpe doornen croon!
„ Hoe is het my vergaen? Ben ick in druck ghebleven?
„ Heeft my de felle Doodt verslonden? Geensins niet:
„ Den Doodt met mijne Doodt ick doode sonder sneven/
„ En sitte hier om hoogh/ daer het Geloof my siet.
„ Comt al te saem tot my die seere zijt beladen
„ Met uwer Sonden last/ met cruys en lijden groot/
„ Ick sal u [twijfelt niet] ontlasten en versaden:
„ Siet/ Oly' ende Wijn vloeyt wt mijn Wonden root?

Daer

VI.

DAer en is gheenen noodt die door cracht van Gebeden
Niet overwonnen wordt/ hoe groot dat hy oock sy:
O als tGebedt om hoogh vlieght opregh van beneden/
Comt op bequamen tijdt des Heeren hulpe by.
Is u Gheloove cleyn? Bidt/ het sal meerder wesen:
Bestrijdt u Satan seer? Bidt/ hy sal keeren af:
Zijt ghy Sieck ende kranck? Bidt/ en ghy sult ghenesen:
Is God op u verstoort? Bidt/ en ghy vliedt de straf.
Valt u de Aermoed swaer? Bidt/ sy sal lichter worden:
Wordt ghy Bespot/ versmaedt? Bidt/ ghy sult hebbē eer:
Bestrijdet u de Doodt? Bidt/ sy sal zijn vertorden:
Nu/ hoe ghy Bidden moet/ u leeret dese Leer.

VII.

Seer veel Gebeden schoon tot alderhande qualen/
Als Torteldupskens reyn/ hier vliegen naer de Lucht/
En Gode s'Herten druck vertellen sonder dralen/
Waer door de droefheyd swaer afnemet ende vlucht.
Als dan het Hert gevoelt dat God zijn bede hooret/
Terstondt aen't loven valt met eenen blijden moedt;
Terstondt het roepet bly; God is niet meer verstooret:
" Want ick ghevoele dat hy druck afnemen doet!
" De Dicht-const Heyligh-soet [die wt den Hemel dalet/
En niet gheboren wordt in menschen herssens sot]
Seer liev'lick over al gloeyt/ glinstert ende stralet/
End' helpt het danckbaer Hert bly loven zijnen Godt.

VIII.

De Heyl'ge Godes vrucht hier doorgaens haer vertoonet/
Vermanet u tot Deught/ u schricket af van Sondt;
Leert hoe de wercken goedt zijn wt Genaedt geloonet/
End' hoe de wercken quaedt u bringen in d'Afgrondt.
O wel ghelueckigh die/ die in dit dal vol tranen/
Selfs als des Heeren handt haer drucket wonder swaer/
Godvruchtigh leven hier/ als CHRISTI onderdanen:
Want eene blijde uyr daer commen sal voor haer!
Daer boven is een Stadt/ van Godes handt gebouwet/
Veel claerder dan de Son/ seer heerlick liev'lick/ Schoon;
Daer/ o daer/ sullen wy bly juychen onbenouwet/
En leven door den Doodt van CHRISTVS, Godes Soon.

Ter

IX.

TEr wijlen dat wy noch hier gints en weder swerven
Verr' wt ons Vaderlandt/ O Nederlander goedt,
Laet ons dit Reys-geldt nut tot onse Reys verwerven/
Waer mede dat versterckt sal zijn ons swack Gemoedt:
Waer mede wy vertroost in Droefheyd sullen wesen/
Gewapent in den kamp die wy hier vechten al:
Waer door de vuyle Sondt sal van ons zijn mispresen/
En d'Heylge Godes vrucht van ons bemint zijn sal.
Soo dat dees Hemel-reys ons soo niet sal verdrieten/
Dat wy in onsen druck niet souden wesen bly.
Nu/ op dat al dees Vrucht en Vreugt wy genieten/
Den Ghever alles Goeds wilt Bidden sterck met my.

X.

Ghy Hemel-Medecijn, ô Godes eenigh Sone,
Son der Gerechtigheyd, Des Levens Leven soet,
Ick valle met Oodmoedt/ o Heer/ voor uwen Throone/
Op mijn verdienste niet; maer op u dierbaer Bloedt.
Och laet' op de Aerdt wy hier als Ballinghs leven;
Die het sandt tellen can/ can tellen ons verdriet:
Indien ghy uwen Troost niet sendet by dit beven/
Wy blijven op den Wegh/ en tot u commen niet!
Geest dat dit Reys geldt goedt myn ende alle lieden
Magh wonder heylsaem zijn/ en niemant en ontsticht.
Ick en hebb [wel is waer] niet dat ick u can bieden;
Maer ick sal uwen Naem groot maecken met mijn Dicht.

De Doodt doet LEVEN.

Den
Voorsichtigen ende Besurghden
Reyser op dese Reyse
Wenscht
den Autheur
Geluck.

DE gene die eene verre eñ gevaerlicke reyse vã sinne zijn te doen/ die surghen voor al dat sy ghenoeghsaem van reys-geld zijn versien. By den name van Reys-geld [dat de Latijnsche Viaticum, de Griecksche Ephodion namen] verstae ick al het ghene/ het sy spijse/ het sy geld/ dat tot eenighe reyse is van noode. Nu dit Viaticum, of Reys-geld hebben sommighe van hare Ouders/ of van hare Patrimonie ende erfgoed/ andere door leeninghe; andere hebben't door bede van hare vrinden eñ voorstanders ghecreghen. Doch het Reys-geld dat ick hier tot den wegh alles vleyssches (als de Heylige Schrift spreeckt) vergadere/ is soodanigh dat de rijckdommen der Ouderen/ dat het erfgoed/ dat de have al niet en helpt: maer het word al door ontleeninghe/ of door Gebeden/ vercreghen. Want dat is openbaer/ dat de Doodt noch naer het vermaert geslachte/ noch naer den grooten rijckdom / en vraghet. Ja het is wel bekent/ dat de selve noch door Gebeden/ noch door ontleeninghe niet gantsch ende gheheelick en can afghekeert worden. Doch eenighe van de selve tusschen comende/ wordet dese Reyse des Doods wat verdraghelicker ende onschrickelicker ghemaeckt. Al die dinghen verstae ick door Beden vercregen te zijn/die uyt de loutere ende om niet ghesconckene Genade van onsen Hemelschen Vader door het Ghebedt worden vercreghen. Met de dinghen die ontleent zijn/ meyne ick die dinghen die wt de Heylighe Schrift selve/ of wt de Trouwe ende rechtgevoelende wtlegghers/ tot meerder onderwijsinghe/ vertroostinghe/ ende versterckinghe/ in het reysen met ghenomen worden. Van beyde dese saecken [die door bede ende ontleeninghe zijn vercreghen] sult ghy verscheydene aenwijsinghen in dit boeck vinden. Dit gantsche Reys-geld is van vijfderhande slagh;

I. De groothеyd onser sonden ende ellenden op dese reyse te erkennen.

II. Te ondersoecken hoe wy van de selve verlost worden.

III. Te weten wat danckbaerheyd wy Gode voor die verlossinghe schuldigh zijn/ ende hem de selve te gheven.

IV. De verscheydene aenstooten ende verhinderni ssen/ die ons op desen wegh ontmoeten/ waer te nemen/ eñ af te keeren.

V. Dese reyse tot een ghewenscht eynde te brinɡhen.

Ghemerckt dan datter so veelderhande slagh van dit Reys-geld is/ het [het welcke wy alle/ ende elck bysonder/ door gebeden alleenlick van onsen eenighen Hemelschen Vader moeten verkrijghen] hebbe ick goedt ghevonden/ met redenen van alle canten door ontleeninghe ghesocht ende ghenomen/ voor eerst te leeren ende vermanen; wat men van de Ghebeden moet houden/ de voornaemste Nootwendigheden der selve/ ende hoe men die wel ende Godtvruchtighlick moet doen. Daerom hebbe ick voor eerst eenighe Paraphrases (of corte wtleggingen) van het Gebedt aller ghebeden (te weten/ het Gebedt onses Heeren) wt de schriften der goede ende recht ghevoelende Theologanten onses tijds te samen ghebracht/ voor de andere Gebeden willen stellen. Daer op volghet terstondt een forme (of voorschrift) van het Gebedt met het welcke yder recht-godvruchtighe God op den dagh zijner gheboorte moet dancken/ ende hoe hy sich dien goeden God voorts can ende moet bevelen. Daer naer volghen een deel andere Godvruchtighe Ghebeden/ seer dienstigh om alle ende yder slagh van Reys-geld/ dat wy hebben ghesеyd noodigh te zijn/ te verkrijgen; ende seer bequaem om de veelvoudighe swarigheden/ benouwtheden/ ende verhindernissen die ons in dese reyse wedervaren/ af te keeren ende verwinnen. Onder de Gebeden zijn somtijds eenighe Notæ (opmerckinghen/ of aenwijsingen) vermaninghen ende Vertroostinghen als bloemkens ghestropt/ die den waren Godvruchtighen in alle zijne becommernissen/ ellenden ende teghenspoeden seer dienstigh sullen wesen. Want ghelijck den Reyser in de aerdsche Reysen/ dan door de slibberachtigheyd of door de onеffeheyd des weeghs/ dan door de rivieren ende zeen daer hy dickwils als sy alder onstuymist zijn/ over moeten schepen/ dan door de ongeweerten/ dan door de roovers en straetschenders/ dan door de vyandlicke Gasterien ende weerdshuysen/ dan door vermoeyt-heden

heden ende sieckten/ ende andere ontellicke wederspoeden/ in perijckel ende ghevare is; soo gaet het oock op desen wegh des Doods ende des eeuwighen Levens:

Die God vrucht nemmermeer hier levet sonder strijd:
Daer het med' kampen moet, helpt 'tvrome hert altijd.

Daerom de Gebeden tot dese saecke dienende gheeyndight zijnde/ maecken de Ghebeden der wel ende Godvruchtelick stervende een ghewenscht eynde deser reyse/ ende stellen ons op den durpel des eeuwighen levens. Onsen eenighen EMANVEL, ende Salighmaecker/ de Sone Godes/ die onsen opperstenVoorganger/ leydsman ende Verselder in dese reyse is/ gebe dat wy/ naer dat wy al de moeyelickheden/ becommernissen/ ende wederspoeden deser pelgrimagie ende wtlandsche Reyse overwonnen sullen hebben/ in het selve geluckelick ten langen lesten moghen comen. Hem zy lof/ eere/ ende heerlickheyd in aller eeuwen eeuwigheyd. AMEN.

Medecijne teghen de verslagentheydt.

God's mond die niet en lieght, zijn vaderlicke hert,
En zijn' almaghtigh' handt, in anghst geneest mijn smert.

Beter in den Hemel.

Neemt in't beste 'tgeẽ voorhãdẽ is, betrouwẽd 'op dẽ Heer:
In des Hemels liefd wilt brandẽ: Mint de wereld nemmermeer.

Aen den Leser.

Als ick al overdenck wat ick hier hebb geleden/
Een reys een ballinghschap was al mijn leven schier.
Of in mijn Vaderlandt ick al moght keeren heden/
Ach! wreeder dan den ban my soude zijn dat dier:
Dat ick dan Reys-geld soeck en is niet tegen reden/
Waer med' ick reys en ban magh eynden goedertier.

NATHAN CHYTRAEUS, Recktoor der Schole van Bremen/ Wenscht Al zijne kinderen ende Scholieren, Gheluck ende voorspoed.

Orat. pro Muræn. Het en is niet vremt/ noch nieu/ dat de gene die wt de Zee comen [Soo ghebruycke ick hier Ciceronis woorden/ de selve een weynigh veranderende] de ghene die wt de haven af steken ende ancker lichten seer vlijtigh onderrichten van de tempeesten / Zeeroovers/ aerd ende natuyre der plaetsen. De natuyre werckt dat in ons/ dat wy de ghene gunstigh zijn die de selve perijckelen ende ghevaren/ die wy overcomen zijn/ aengaen. Hoe behoorde ick dan/ eenen kinderlievenden Vader/tot u lieden/ mijne beminde kinderen gheneghen te zijn/ nu ick naer eene lange Scheeps vaert het land sie; daer ghy al de selve Tempeest ende swervinghe/ of misschien veel swaerder (also het Vaderlandt schier onder gaet) corts sult moeten aengaen ende lijden.

Ick bekenne vry wt/ dat onder de groote surgen ende becommernissen die ick dese naest voorledene jaren hebbe moeten draghen / de surghe die ick voor u lieden ende voor uwe welvaert doorgaens draghe/ de voornaemste ende meeste is gheweest. De selve heeft my oock ghepoort ende ghepryckelt/ om binnen mijn leven/ noch redelick ghesondt zijnde/ voor my ende voor u lieden/ ende met eenen voor alle Godsalighe die het willen ghebruycken/ dit Reys-geld van de wterste of leste reyse te versamen/ ghedachtigh zijnde de woorden Augustini, die seght; Dat die noodhelpselen niet lichtelick in teghenspoed gevonden en worden, die in vrede ende voorspoed niet ghesocht ende vergaert en zijn. My comen oock die guldene woorden van Tullius in den sin/ die in eenen van zijne brieven aldus sprekende: Het is tijdt dat wy nu op dat eeuwigh, ende niet op dit cortblijvigh leven, dencken. De selve schrijvet oock aen Atticum aldus: Dien langhen tijdt als ick niet wesen en sal beweeght my meer dan desen corten (tijd) die my nochtans al veel te langh dunckt te wesen. Soo hy / die gheene kennisse van CHRISTVS, noch van de ware religie en hadde/(naer zijnen doen) soo Godvruchtigh schrijvet; wat moeten wy / die van onse eerste jeught met ware Godsaligheydt ende Geloove (by wijse van spreken) opghevoedt zijn/ van dese saecke ghevoelen/ segghen/ doen? Ick en sal u het gene dat ick/ soo wel in huys als in de openbare oeffeninghen der Godsaligheyd ende des gheloofs/ u lieden soo dickwils verclaert hebbe nu niet weder in scherpen/ alsoo ick hier niet te veelwoordigh en wil wesen/ ende dat ghy wt den boeck/ die

Ad Attic. lib. 10. Epist. 8.

ick u hier gheve de voornaemste hoofdstucken der selve wel sult con-
nen erkennen ende indachtigh worden. Een dingh en can ick niet
voor by gaen [hoewel dat het selve in alle mijne onderwijsinghen/
vermaninghen/ ende brieven daghelicks in mijnen mondt ende pen-
ne was] te weten/ dat ick u soude vermanen ende op een nieuw/ by
den levendighen Godt bemanen/ dat ghy altijdt u selven in de ware
Godsaligheyd ende vreese Godes seer neerstigh oeffent. Seker de
ervarentheyd/ ende het ghevoelen selfs in dese mijne wtwooninghe/
die weynigh van een ballinghschap verschillet/ heeft u genoeghsaem
connen leeren; Hoe weynigh dat men/ als onse saecken onseker ende
twijvelachtigh staen/ op gunste van Vorsten/ Trouwe van vrinden/
beschuttinghe van Voorstaenders/ veeljarighe wooninghe op eeni-
ge plaetse/ ende verscheydene diensten die men langhe ende vlijtigh
ghedaen heeft; eyndelick op alle die dinghen die men in de wereld ge-
meenlick goedt naemt/ magh staen. Indien ick/ om dese dinghen
te behouden/ het exempel ende voordaedt van andere hadde willen
volghen/ ick hadde misschien de venijnighe lasteringhen ende ver-
volginghen onser vyanden een weynigh connen stutten ende ophou-
den; maer de straffe beten ende knaginghe van eene quade conscientie
(ghewisse/ of ghewete) en hadde ick gheensins connen ontvlieden.
Daerom hebbe ick veel billicker gheacht/ het ghene dat van men-
schen comt met een willigh ghemoedt te verdraghen/ dan my selven
lichtveerdelick in dit conscienti pijnẽ/ dat met vreese van de eeuwige
onvliedelicke pijne verselt is/ te werpen. Soo moeten wy dan/ als
ghy nu siet/ O mijne kinderen; wy moeten (segghe ick) onse hope op
eenen vasteren grond voeren ende stellen/ dan op dese vluchtige ende
gheschilderde dinghen/ die de wereldsche/ Goederen namen. Wy
moeten in teghenspoed/ als alle hulpe wt schijnet/ de helpselen ende
verlichtinghen elders dan in onse voorsichtigheyd of in menschelicke
vertroostinghen/ voorstandt/ ende hulpe/ soecken. Dit en hebben
oock al de beste ende gheleertste onder de Heydenen (al schenen sy in
voorspoed anders te ghelooven) door de versochtheydt overtuyght
zijnde/ niet ghevreest te bekennen ende opentlijck te belijden. Want
waer toe strecken anders die claghten van Cicero (die selfs het boeck
der vertroostinghe heeft geschreven) doen hy in ballinghschap/ doen
hy in swarigheyd om zijnes dochters doodt/ ende om den ellendigen
standt der Republijcke/ (die door inlandsche oorloghe dat onder dat
boven gingh) was. Nu (seght hy onder andere) en helpen my de
boecken, nu en helpt my de gheleertheyd, nu en helpt my de onderwij-
singhe, niet. Daer en is niet van yemant gheschreven om de treurig-
heyd te minderen, dat ick niet ghelesen en hebbe: Maer mijn herten
leedt verwint alle vertroostinghe. Ick hebbe het al versocht, daer en
is niet daer ick my in te vreden can stellen. Daer en is geene Wijsheyd,
gheene geschicktheydt, die soo vele crachtes heeft, dat sy dese groote
ellende can draghen. My en word gheene hoope van eenige vertroo-
stinghe ghetoont. De Medecijne is swacker dan de sieckte. Seker daer
en is gheene vertroostinghe die mijn hertenleedt can verlichten. Dit

ſeght hy/ wiens ghetuygeniſſe alleen ons voor vele andere ſal ſtrecken. Gemerckt dan dat dit ſoo is/ wie en ſal in deſe beroerten ende ellenden des Vaderlands ende aller menſchelicke dinghen niet naer ſekerder ende crachtigher vertroostingen ende helpſelen wt ſien? Sodanighe vertroostinghe ende helpſelen hebben wy eenige in dit boeck voor u lieden gepooght te bewerpen. Voeght ghy lieden/ ter ghelegener tijd/ daer vele andere by. Want dit werck is oneyndelick in aerbeyd ende vrucht. Door dien dat de Heylighe Schrift onuytputtelick van wijſheydt ende vertroostinghe is. Ick en loochene niet/ mijne kinderen/ of ghy en hebt vele ſchade by deſe mijne ballinghſchap gheleden. Want ghy haddet miſſchien in de ſtad ende Hooge Schoole daer ick viermael langher dan in mijn Vaderland gheleeft hebbe/ die ick niet min dan mijn Vaderland ſelve en minde ende eerde den loop uwer ſtudie bequamelicker ende met minder coſten connen volbringen/ ende den ſelven volbraght zijnde/ tot redelicke ampten comen: Maer God/ wien de aerde ende hare volheyd toecomt/ ons elders roepende/ zijn wy hem ghevolght: ghemerckt wy Godes rijcke voor alle dingen ſoecken. De ſelve/ zijne alderſoetſte beloften ghedachtigh zijnde/ ſal ons/ op wat plaetſe dat wy ſwerven/ de andere dingen oock toewerpen. Laet ons dan in hem alleen te vreden zijn/ ende wt hope van het alderghewenſchte eynde/ de miſquamen van deſe corte wtlandighe reyſe met ghedult draghen: want eer wy om ſien (als Seneca ſpreket) ſal de onſtervelickheyd tegenwoordigh weſen. Seker ſo Ageſilaus van Sparten darf roemen/ Dat hy in gheene veranderinge der teghenwoordighe dingen/veranderinghe en ſocht; Hoe behooren wy/ die Chriſtenen genaemt zijn/ in deſe veranderingen ende keeren der menſchelicke dinghen (die nochtans als ſy meenden geenſins van de blinde Fortuyne maer van de vaderlickſte ende aldernauwſienſte voorſichtigheyd Godes belanghen) ons ſelven te dragen? Ghemerckt dat hy ons ſelve al langhe van te voren wel wtdruckelick voorſeyd heeft; Dat dien wegh in den welcken CHRISTVS, als onſen Leydſman ende Hoofdman ons is voorgegaē/ gantſch niet lieffelick/ ſachte/ ende altijd in voorſpoed overvloepende en is; Ende dat de poorte door de welcke men ten Hemel moet indringhen/ ſeer enghe ende nouwe is. Onſe vyanden hebben ons wel die dingen ontnomen/ die ſy ons/ God ſulcks toelatende/ conden benemen. Daerom zijt ghy oock voor al gheluckigh te achten/ als de ghene wiens ſaecke wel gaet: want ſy en hebben u deſe ſchade niet ghedaen om eenigh leedt dat ſy van u lieden hebben ontfanghen; maer alleenlick door den haet die ſy mijn toedroeghen: nu is dat gewis/ dat haren haet gheene andere oorſaecke en heeft/ dan dat ſy merckten dat ick met eenighe bekenteniſſe der Waerheydt verlicht was/ dat ick hare verblintheyd ende hertneckigheyd/in het voorſtaē van openbare dwalinghen/ begon te ſien ende niet toe te ſtaen; ende dat ſy vreeſden dat vele lieden door mijn aenwijſen ende belijden het ſelve ſouden beginnen te riecken/ ende ghewaer te worden/ ende eenighen voorſtand der waerheyd teghen haer aen te vanghen. Als

wy

wy dan om dese oorsaecke/ schaden ende misquamen lijden/ soo zijn wy selfs naer het wijsen des Heeren gheluckighe ende sullen tot zijner tijd sulcken loon ontfangen/ daer de Vyanden/ daer gheens sterfelicke m nschen/ daer den Duyvel/ daer de doodt/ gantsch gheene maght op en sullen hebben. Daerentusschen indien ghy wy ende uwe alderliefste Moeder/ of veeleer/ soo ghy u selven beminnet; soo bevlijtight u doch/ dat soo vele als ghy in saecken ende lichame wasset ende toenemet/ dat ghy oock soo naer de ziele in Godsaligheyd/ Wijsheydt ende Deughden/ opwast/ ende dat ghy oversulcks met woorden ende wercken bewijst hoe seere ghy voor allerhanden sonden ende boosheden grouwelt: op dat ick ende u lieder Moeder de teeckenen ende beginselen deser deughden in u lieden siende blincken/ de droefheyd der ballinghschap ende de veelvoudighe scheldinghen/ lasteringhen ende loghenen die daer wt gevolght zijn/ te lichtelicker ende ghedudighlicker moghen draghen. In alle uwe raden ende daden siet op God: Schickt uwen wille/ zeden/ ende u gantsche leven/ alleenlick naer Godes Wet: neemt uwe toevlucht in alderhande nooden met Heylighe ghebeden tot hem: soeckt by hem middelen ende verlichtinghe van alle uwe swarigheden: ende wetet voor alle dingen/ dat dat de voornaemste Wijsheyd deses levens is/ dat men
1. Pet. 4. vers. 7.8. sich in tijds tot den doodt bereydet. Het eynde aller dingen, seght Petrus, is naer by. Sijt dan nuchter ende waeckt tot gebeden; Maer voor al hebt tot malcanderen stercke liefde: ende dinckt ghestadigh op het ghene dat by de Parabel van de thien maeghden wordt gheboeght:
Matt. 25 vers. 13. Waeckt: want ghy en weet dagh noch uyre, in de welcke de Sone des menschen sal comen. Voor de bereyde sal des Hemels deure open staen; maer voor de onbereyde sal sy ghesloten wesen. Ons leven is op deser aerden eenen strijd: soo moet men dan ghestadigh waecken. Laet dan uwe lampen altijd veerdigh wesen/ op dat ghy/ al word ghy met duysent verhindernissen afghetrocken/ altijd Olye ghereet hebt/ ende bereyd zijt om CHRISTUM, wt den Hemel tot onser salighheydt tot ons comende/ met vreughet te ontfanghen. Eyndelick laet u die corte/ doch seer wtnemende ende alle stucken der Christelicke religie begrijpende/ vermaninghe Pauli gestadigh voor
2. Cor. 13. ooghen zijn: Ten laetsten Broeders (seght hy) zijt blijde, word volmaeckt, weest ghetroost, weest eens ghesindt, leeft in vrede, ende den God der liefde ende des vredes sal met u wesen. Ick noch uwe eerbaerste Moeder en sullen nemmermeer ophouden God met yverige wenschen ende Godsalighe ende onvervalschte suchten te bidden ende smeecken/ dat het oock so met u lieden/ door cracht des Heyligen Geestes/ magh gaen. Vaert wel. Gheschreven in Bremen/ den eersten September/ in welcke oude ende vermaerde stadt (het welcke Godt gheluckigh late wesen) ick over een jaer met mijn huysghesin eerst ben ghecomen/ in het jaer 1594.

Augustinus Marloratus.

Over den Sendbrief Pauli tot die van Corinthen.

Het is eene ellendighe saecke/ dat ghemerckt wy in de H. Schrift soo vele clare ende duydelicke getuyghenissen van Gheloove/ Hope Liefde/ Aenbiddinghe/ ende van de andere deughden hebben/ in de welcke gantsch gheene Duysterheyd en is/ dat wy/ de selve gantsch naerlatende/ die dinghen die onseker zijn ende min tot de salgheydt dienen met sulcke twistgierigheyd ende heftigheyd willen naervolghen. Dit doet de Duyvel dat in onnutte ende ongrondelicke vraghen/ die sonder wtcomste zijn/ seer heftigh gheaerbeydet worde/ eñ middeler tijd die dinghen versuymet worden/ die sonder verlies des Salgheydt niet en connen versuymt ende naergehelaten wesen.

Waerom dat de Doodt den wegh alles Vleysches in de Heylighe Schrift word genaemt.

GOD's woord dat naemt den Doodt den wegh van alle vleys/
Om dat hier niemant can ontgaen te doen die reys.
Die in den vleyssche woont/ hoedanigh hy magh wesen:
Jongh/ out/ rijck/ arm/ Heer/ en knecht/ voelt doodes pesen.
Elck maeck hem veerdigh dan om dese reys te doen
Ter wijl hy can en magh. O een Gheloove coen
End een gewisse goedt/ die stadigh niet en knaghe/
Hy voor zijn Reys-gheld soeck/ en vlijtigh cloeck naersage
Met hulp van Godes Geest/ naerlatend' ydelheydt:
Niet quaeds hem raecken can als hy soo is bereydt.
Maer droever can men niet noch grouwelicker mercken/
Dan dat de mensch verblindt den tijdt quist niet die werckē/
In welcke/ soo de Doodt hem onverwacht tast aen/
Hy gheensins sterven darf en voor God's oordeel gaen;
Voor Christi Rechterstoel/ daer Christus hoogh verheven
Sit claerder dan de Son/ om elck zijn recht te gheven:
Recht dat geen sterv'lick mensch gheensins ontvlieden can.
Ghelijck ghy sterven wilt/ o mensch/ wilt leven dan.

De Heylighe Schrift naemt den doodt den Wegh alles vleysches; dat is/ die niemant en can ontvlieden: Laet yder dan sich by tijdts tot den selven bereyden/ ende versie sich van Reys-geld dat genoeghsaem zy tot zijne reyse.

Voor-reden.

Die wijs is zijn ghemoed bereyd voor elck gheval.
Want 'tquaed dat men voorsiet/ men licht'lick keeren sal.

Petrus Martyr in de Verclaringhe over Genesin.

De menschen doen seer Godsalighlick/ die hoewel sy in Christum ghelooven ende alle die dinghen verwachten die ons door den selven van Gode belooft zijn; nochtans wt Godes Heylighe woord ghestadelick ghetuyghenissen/ redenen/ ghelijckenissen/ exempelen/ vermaninghen/ ende Prophetien soecken/ de welcke dienstigh zijn om haer selven teghen de schadelicke afradinghen des vleysches/ Duyvels/ ende des menschelicken vernufts/ van de welcke ons Geloove ghestadelick versocht word/ te verstercken.

De doodt naeckt alle uyren.

DEs menschen leven is als eenen die ghetreden
Is in een schip/ en vaert in Zee vol baren groot:
Want of hy gaet of staet/ slaept waecket/ light beneden/
Den windt die drijft hem voort met eenen stercken stoot.
Soo oock de mensche broos/ hy doe hier wat hy wille/
Hy will' of wille niet/ den tijd die drijft hem voort;
Hy comt aen s'levens eynd en voelet doodes spille:
Het leven sonder rust vliedt/ en de Doodt ghestoort
Hem alle uyren naeckt: zijn schip sy achterhalet
Met eenen snellen loop. Denckt op u eynde dan/
Soo ghy wilt wijs'lick doen: u leven afghepalet
Bruyckt soo dat ghy daer leest daer men niet sterven can/
En dat ghy selfs den doodt die u doorstraelt doorstralet.

Augustinus Marloratus op die woorden Ioannis 14. vers, 15.

Ist dat ghy my lief hebt soo houdt mijne gheboden, seght aldus:

Hy hadde weynigh te voren haer ernstigh tot onderlinghe liefde vermaent: het welcke hy het sekerste ken-teycken zijner ware discipulen (of leerjongeren) hadde ghesepdt te wesen. Hy en ghebiedet haer niet dat sy van zijne gheboden souden disputeren/ of dat sy souden surge draghen dat sy van andere onderhouden wierden; maer hy seght; ist dat ghy my lief hebt soo houdt ghy mijne gheboden. Hier wt blijckt/ hoe verkeerdelick dat vele doen/ die/ al en waer dit gebodt niet meer nut ende dienstigh/ haer selven geheel in de Zee der disputatien/ kijvingen/ ende onderlinge lasteringen stoorten. Men moet de geboden des Heeren gehoorsamen/ ende niet lichtveerdelick van de selve disputeren.

Altijd moet men waecken.

Indien het wilde swijn wet zijne stompe tanden
  Eer hem den Wolf bestrijd/ en Lupaert tastet aen;
Indien den krijghsman cloeck eer hy siet zijn Vyandan
  Van wapens sich versiet/ om wel bereyd te staen.
De Christen sal hy niet wel doen dat hy in vrede
  [Soo hy hier vrede heeft] zijn wapens stel ghereet/
Om teghen Satan/ Hel/ Doods pijlen/ vol wreethede/
  Te strijden/ blusschen uyt zijns vleysches branden heet?
Of sal hy wachren dat ellendigh hy beswijcke
  Als Doodt en Satan wreet hem schieten van alcant?
Dat hy dan soude doen/ hy nu doet met gelijcke/
  Eer vrede vluchtigh snel wegh vlieght naer cort bestant.
T'is schand te soecken hulp' als poorten ende wallen
  De Vyand al heeft in veel schade lijdet ghy/
Als met haer heyssen u de Doodt doet schielick vallen/
  Dan is het gheenen tijd te bringhen wapens by.
Hoe? so de Doodt verschrickt die die bereydt haer wachten/
  Hoe grouw'lick sal sy zijn voor d'onbereyde schaer?
Ick wil voor dat ghevaer my te bereyden trachten
  Dat sonder wapens ick niet in dien strijdt sy gaer;
Maer met Geloofs Helmet/ en sweerd van't Woord des Heere.
  Verwin/ of cloecker magh verdraghen dat swaer last.
Die dan wijs wesen wilt treck wt des vleysches cleeren/
  En doe Geests wapen aen/ dat hy magh blijven vast.
Ghy maer/ o CHRISTE, helpt; t'is sonder u verloren/
  O soo niet uwen Geest ghij't in ons hert niet prent/
Dat doodt dat niet wt wisch/ noch Satan vol van toren:
  Ten helpt niet dat den mondt/ soo't hert niet brand/ bekent.
De Geest gewilligh is/ des vleyschs cracht is verloren.

ISIDORI Woorden/ Van het lesen des Goddelicken Woords ende van de Gebeden.

Die altijd met God wilt wesen/ Lese of bidd' menighmael;
God spreect met ons als wy lesen/ bidde wy/ God hoort ons tael.

Den

Den droeven ende blijden.

Wt den Brief Jacobi cap. 5. vers. 13.

Zijt ghy droeve bidt den Heere/ Leset Godes heyligh Woordt;
Zijt ghy blijde looft God seere/ Bringet blijde sanghen voort:
Soo sult ghy steeds dragen vrucht/ Of ghy lachet/ of ghy sucht.

Eenige woorden wt Plinij brieven op de Heylighe Schrift ghedupdet.

Mijne vreught ende verquickinge is in de (Heylige) boecken: daer en is niet so blijde/ dat door de selve niet blijder/ niet soo droeve/ dat door de selve niet ondroever en worde.

De wereld versoeckt ons/ het vleysch versoeckt ons/ groote swermen van ketters beroeren ons/ de ergernissen der leeringe ende zeden is ons eenen aenstoot/ de knibbelinghen der opgheblasene vallen ons moepelick: Teghen alle dese swarigheden is de aenroepinghe Godes de aldernutste ende sekerste hulpe: want den naem des Heeren is eenen seer stercken Toren/ tot den welcken de rechtveerdige vlucht ende behouden wordet.

Augustinus.

Als onse saecken in stilte zijn/ dan moet sich de mensche Godes Woord versamelen/ ende het selve in de binnenste camerkens zijns herte weghleggen: Gelijck de miere in de holle onder-aerdige wegē den aerbeyd des Somers weghleght ende bewaert. Want des Somers heeft men tijd om dat te doen: Maer den Winter/ dat is/ den teghenspoedt/ coemt: so hy in het herte niet en vind te eten/ hy moet noodtsaeckelick van hongher sterven.

Gedicht des Autheurs

Op zijnen Boeck.

EEn cort Ghebede dringht door de wolcken spoedigh/
En Christus self beveelt te bidden cort:
Eerst wel bedacht zijn de Gebeden goedigh
Die tot den Heer 't gebroken hert wtstort.
Is u hert soo/ ghy connet sonder spreken

God bidden wel met suchten en ghetraen:
God/ die't al siet hoe verr' het is geweken/
Behoevet niet u woorden noch vermaen.
Is't Hert soo niet/ Hier moet een vyerslagh wesen
Dat wt u Hert des Geestes voncken slae;
Slae slagh op slagh/ een slagh can niet ghenesen:
Want 't vochte vonck neemt dickwils geen vonck nae.
Op dat ghy dan sulcks moghet wel vercrijgen/
Ghebruyckt dit boeck met my/ of beter geest;
Volght Psalmen naer die door de wolcken stijghen:
Want beter const om bidden niemant heeft.
Een vyer u vonck sal worden/ en met swijghen
Ghy bidden sult God die u bede geest.

Onschuit des Autheurs
Aen den Goedgunstighen Leser.

Indien naer uwen sin veel dinghen niet en cleven
Die ick hier over hoop wat haestigh hebb' ghestelt;
Denckt Reys-geldt is dit boeck tot zijnen naem gegeven;
De Keyser niet altijd heeft eenderhande geldt.
T'een geld van Silver is/ het ander is van goude;
De weerd' is niet ghelijck/ noch oock het maecksel al.
Wat u ontbreket dan in schickingh die ick houde/
Den overvloed van leer u wel vergoeden sal.

Aenwijsinghe
Van de voornaemste Ghebeden/ Leeringhen/ ende vertroostingen/ die in dit boeck zijn begrepen.

VAn de weerdighepd/ noodsaeckelickhepd/ ende vruchten van de ware aenbiddinghe: In de welcke eene wtnemende plaetse wt Anth. Sadeel ingevlochten word. pag. 1, 2, 3.
Van de volherdinge in de gebeden. pag. 17.
Van vasten datmen dickwils voor de ghebeden moet te wercke stellen. pag. 19.
Van de wtwendige gesten ende gebaren der biddende met de Godvruchtighepd over een comende. pag. 20.

Of wy al swijgende connen bidden. pag. 24.
Van de plaetse der ghebeden. pag. 27.
Hoe noodigh dat de dancksegginge is. pag. 28.
De thien voornaemste noodwendigheden der ghebeden wt D. Zacharia Vrsino getrocken/ende wt de predicatien van Calvinus over Iob verclaert. pag. 29.
Van den middel van wel te bidden wt de Fransche Predicatien van Theodorus Beza getrocken/ ende van den Nathaneel Chytræo in het Latijn ghestelt. pag. 45.
Eenē brief van dē heerlickē Martelaer Petrus Navierus aen zijne ouders wt dē Kercker geschrevē/vā dē middel om wel te biddē. p. 63.
Seven hoofdstucken van de selve saecke van Petrus Viretus, als oock de vermaninge van S. Bernardus. pag. 65.
Sommige Paraphrasen/ of corte verclaringhen/ van het Ghebedt onses Heeren I. wt Calvino ende Vireto te samen gestelt. p. 68.
II. Van Rudolphus Gualterus: pag. 82.
III. Van Lambertus Danæus: pag. 84.
IV. Van Martinus Lutherus in dicht. pag. 86.
Eene corte wtlegginghe van het Ghebedt onses Heeren. pag. 88.
Een ghebedt bequaem op den gheboortdagh van yder Christen in Prose ende in dicht. pag. 91.
Aenmerckinghe van Godes onwtputtelicke goedigheydt ende onser menighvuldige sonden; wt Ioanne Spinæo van Angiers. pag. 95.
Eene opene ende ernstige belijdenisse der sonden voor Iesv Christo met eene seer cloeckmoedige toevlucht vol vā Christelick betrouwē tot zijne barmhertigheyd ende aldervolmaeckste voldoeninge: ghedaen van Constantin Fonce, Spaengiaert; eertijds predicant vā Carolus Quintus, Docteur in de Theologie/ en daer naer Martelaer. Wt het Fransche Martelaren boeck ende de Latijnsche oversettinge van Gerardus Buningus in Nederlands gestelt. p. 98.
De teyckenen des waren Gheloofs. pag. 119.
Het gebedt Danielis wt het negende Capittel eerst in prose/daer naer van Conrado Rittershusio in Latijnschen dichte gestelt. pag. 120
Hoe dat de ghene die geen ghevoelen harer sonden en hebben wt dien slaepsucht moeten opgeweckt worden; wt Anth. Sadaele, pag. 124
Eenige andere tafelkens/ ghebeden/ inghevingen/ ende vertroostingen wt Godes woord/ bequaem om ware boedtveerdigheydt te verwecken/ vergevenisse der sonden ende vernieuwinghe des herten te vercrijgen. 126. etc.
Aenmerckinge der liefde Christi tot onswaerts. pag. 145.
Ghebedt om vernieuwinge des herten. pag. 150.
Gebedt wt Fulgentio dat ons God selve leere. pag. 152.
Gebedt om de versaeckinge zijns selven. pag. 159.
Aenmerckinge van de twaelf artijckelen des Geloofs. pag. 162.
De Belijdenisse van den heerlicken Martelaer Petrus Denocheus begrijpende eene corte verclaringe van de selve twaelf artijckelen des gheloofs/ met het bloed des belijders versegelt: wt het Fransche

Martelaren boeck van Nathane Chytræo in't latijn ghestelt: ende wt beyde de talen in Nederlands gebracht. pag. 165.
De Godsalige zijn Christi broeders. pag. 169.
Wy hebben alle dingen in Christo alleen/ in ons selven niet.
Gebedt om de ware kennisse des waren Gods. pag. 169.
Sommige wtnemende vertroostingen wt de lichamelicke afwesentheyd Iesu Christi. pag. 170.
1. Daer wt dat hy God is 2. onveranderlick 3. almaghtigh 4. warachtigh 5. wt de orden der scheppinge 6. wt de Goddelicke voorsienigheyd. pag. 171.
Cort begrijp van de leeringhe van Godes voorsienigheyd wt de belijdenisse der Fransche Kercken. pag. 174.
Hoe dat degene die door het overtolligh gevoelen harer sonden verslagen zijn moeten opgerecht ende verquickt wordē: wt Anthonio Sadeele. pag. 175.
Gebedt om het hooghste goed deses levens/ met aenmerckinge van Christi lijden. pag. 177.
Het Gebedt vā Picus Mirandula tot Iesum Christum in dichte geschreven. pag. 179.
De volmaecktheydt van een Christen mensche. pag. 181.
Gebedt om ware wijsheyd/ Gerechtigheyd/ heyligheydt/ ende verlossinge van alle quaed. pag. 182.
Van de Predestinatie/ wt de laetste belijdenisse wt de Kercke van Switserland. pag. 182.
Van het getal der wtvercorene. pag. 183.
De kenteyckenen onser verkiesinge wt Theodoro Beza. pag. 184.
Van de onbeweghelicke sekerheyd van de verkiesinge der Geloovighe. pag. 187.
Van de cracht des Gebets Iesu Christi, Ioan. 17. pag. 189.
Spreucke van S. Ambrosius dat Christus allen al is/ in dicht gestelt. pag. 190.
Dicht van Nathan Chytræus aen den hoogen Priester die sich selven tot slachtoffer geeft voor de saligheyd der zijne. pag. 191.
Verscheydene dichten ende ghebeden van Nathan Chytræus tot den lijdenden ende gecruysten Christum. pag. 192.
Dancksegginghe wt de Soliloquijs, of eenigh ghespraecken/ van S. Augustinus. pag. 205.
Het ghebedt van Franciscus Petrarcha, dat tot Aponen in het landschap van Padua noch op heden te sien is. pag. 206.
Suyvere ende heylige dichten aen den gecruysten Christum, die noch op heden tot Mantua in de Kercke der Franciscanen staen. p. 207.
Voorhoedinge tegen verscheydene aenlockingen tot sondigen. p. 210
Wat Oraculen datmen op heden moet aensoecken. pag. 215.
Epigramme teghen de ghene die de bloemme van hare Jeught den duyvel/ ende den droessem hares ouderdoms Gode opofferē. p. 217
Sommighe wel levens leeringen in beknoopte dichten van Nathane Chytræo geset. pag. 218.

Tafel.

De Aphorismi (of corte afghesonderde leeringhen) van Victorinus Strigelius. pag. 221.
Onderrichtinghen om de Reyse deses levens te volbringhen/ pag. 222.
Een ghebedt om eenen goeden geslachte van leven wel aen te vangen pag. 225.
Vertroostinge tegen de cleyngeloovigheyd. pag. 227.
Gebedt van Iohannes Iacobus Grynæus voor de Kercke ende Republijcke. pag. 234.
Ghebedt naer het aenmercken der Goddelicke wercken. pag. 236.
Ghebedt in tijde van donder en blixem. pag. 237.
Sommige Huysgebeden. pag. 239.
Bedenckinge ter tafel gaende/ of van de selve comende.
Ghebeden voor de gene die op eene Maeltijd gaen. pag. 251.
Wensch of bede van Ovidius voor de aerdghewassen/ van Heydenschen in Christelicken sin van Nathaneel Chytræus gestelt. pag. 253.
Ghebedt om regen te crijgen in tijde van drooghte: pag. 255.
Om schoon weder in regenachtighen tijde. pag. 256.
Dancksegginge voor eenen overvloedigen Oeghst. pag. 257.
Vertroostinge tegen gebreck ende aermoede die den alderheylighsten Martelaer Antonius Laboreus wt den karcker corts voor zijne offerande/ aen zijne huysvrouwe schreef. pag. 267.
De gene die trouwelick wercken en sullen geen gebreck van haer dagelicksche broodt hebben. pag. 267.
Opweckinghe tot een gemoed dat eenen afschrick van Christi cruyce heeft. pag. 261.
Ghebedt in eene sware sieckte wt de wtlegginghe van Anth. Sadeel op den 32. Psalm: van Nathane Chrytreo tsamen ghestelt. pag. 271.
Gebedt voor de gene die onder swaer cruys en lijden suchten. pag. 264.
Benedicti Aretij raedt tot onderhoudinghe der ghesontheydt. pag. 265.
Ghebeden voor de gene die eenen geneesdranck willen ghebruycken. pag. 266.
Godes onwtputtelicke Goedtheydt. pag. 268
De verdruckingen der Godsalige zijn vele. pag. 270.
Het onghelijck dat de vrome ghedaen wordt / wordt Christo selve ghedaen. pag. 270.
In den grootsten teghenspoed is Godes hulpe aldernaest: pag. 272.
De Godloose en connen niet al dat sy willen. pag. 273.
Als Christus in onse nooden ende swarigheden schijnt te slapen. pag. 274.
De Kercke is onverwinlick. pag. 276.
God kent ende bewaert de zijne/ in de ghemeene plagen. pag. 276.
Sommige Schoolgebeden. pag. 278.

Moy-

Morgen gebeden/ Avontgebeden/ ende Studeergebeden/ van Henricus Bullingerus. pag. 280.
Avontghebeden van I. M. D. pag. 281.
Claghte van de algemeene quaien/ met een ghebedt. pag. 248.
Claghte van de Kercke onses tijds. pag. 287.
Gebedt van D. Daniel Toffanus wt den 2. Psalm. pag. 288.
Den aerdt ende natuyre van het ware gheloove ende liefde. pag. 290.
Ghebedt van den selven Daniel Toffanus voor de Kercke deses tijd/ wt de Claeghlieden van den Prophete Ieremias ghenomen. pag. 293.
Gebedt teghen den duyvel ende zijne aenvechtingen. pag. 297.
Elf hoofdstucken der vertroostinghe/ waer mede men de gene moet versterchen die in eene goede saecke/ God sulcks toelatende/ van de vyanden der waerheyd/ of van de hypocrité/ ende valsche broeders ten onrechte verdruckt worden. pag. 299.
Van de ghene die de Christenen niet gheweerdighen hare broeders te namen. pag. 301.
De natuyre der Hypocriten/ pag. 303.
Het ghevoelen van Nazianzenus, Chrysostomus, ende Athanasius van de Factieuse of opghewoorpene namen in de Kercke. pag. 304.
Onvoorsichtighen ende onbeschaemden yver. pag. 206.
Teghen de wrevelmoedige verdoemers. pag. 307.
De handen der vyanden Godes verdorren. pag. 310.
God heeft over al de zijne. pag. 311.
Men moet aen Godes beloften gantsch niet twijvelen al worden sy langhe wtghestelt. pag. 312.
Vanden ondergangh der vyanden der waerheyt. pag. 313.
De straffe van de vyanden der waerheyd is blindtheyd. pag. 314.
Herodus word van de wormen op geeten. pag. 314.
Waer het lichaem is/ daer sullen de Arenden vergaderen. pag. 315.
Vertroostinge in ballinghschap ende andere ellenden. pag. 316.
Dat de vervolginghen de Godvreesende eyndelick heylsaem zijn. pag. 317.
Die ware Godsalighe is/ en is nemmermeer alleen. pag. 318.
Gebedt van Ioannes Curæus teghen de rasernye der Turcken ende des Antechrists. pag. 319.
Henricus Bullingerus van de eenigheydt der Kercke. pag. 322.
Wensch ende bede voor de selve van Ioachimus Camerarius. pag. 322.
Verscheydene vertroostinghen wt de Heylighe Schrift voor de becommerde Kercke. pag. 314.
Ghebedt voor eenen Vorst/ Godes oorloghe teghen den Antechrist voerende. pag. 338.
Ghebedt voor de behoudenisse des levens ende wedercrijginge van
de

de gesontheyd van eenen goeden Vorst of Prince. pag.329.
Ghebedt tegen de lasteringhen ende Banningen daer de rechtgeloo-vende van de valsche broeders mede mismaeckt worden. pag.331.
Vertroostinge tegen de lasteringen des hofs.
Verschepdene gebeden. pag.332.
Eyndelick Triumpheert de Waerheyd. pag.335.
Ghebedt om den Gheest des volstandigheyd ende onderscheydt. pag.339.
Vermaninghe tot opene belijdenisse der waerheyd. pag.340.
Wensch ende bede om met CHRISTO vereenight te wesen. pag.342.
Geloove dat met pand ghevestight is. pag.344.
Andere dichten van verscheyden inhout. pag. 344/345.
Gebedt dat ons God in den ouderdom niet en verlate. pag.350.
Verschil tusschen den wille des Geests ende des vleysches. pag.351.
Vertroostinge wt Luthero in dicht gestelt. pag. 353.
Noodinge tot ghedult of lijdsaemheyd. pag.355.
Bereydinge tot den doodt. pag. 355. 356.
Wensch van Philippus Melanthon ende met wat vertroostinghen hy sich selven verquickt heeft/ als hy sterven soude. pag.356.
Gebedt over de overdenckinge van het leste oordeel. pag.359.
Gebedt van Casparus Coligni Admirael van Vranckrijck doen hy in het wterste gevaer zijnes levens was. pag.360.
Gebedt voor eene gelucksalighe doodt. pag. 363.
Den middel waer mede Philippus Melancton sich selven de vreese des doods heeft willen verminderen. pag.364.
Ghebedt vanden Glorieusen Martelaer Stephanns Knight, doen hy in Engeland in het vyer soude gaen. pag. 365.
Ghebedt van D. Ioannes Hoperus Engelsche Bisschop ende Martelaer so hy in het vyer soude gaen. pag. 367.
Niemant en sal de Godsalighe het leven ontrucken eer dat hare ure gecomen is. pag. 369.
Eene oude wijse van de stervende te vertroosten wt de Cronijcke van Georgius Fabricius. pag.370.
Vermaninge eenes stervenden Vaders aen zijnen sone. pag. 371.
De ware gheloovighe en vallen nemmermeer wt Godes ghenade. pag.378.
Onderrichtinge wt Vrsino ende Beza, leerende dat yder waergheloovige van de volherdinghe tot den eynde/ ende van het eeuwige leven/ moet seker wesen. pag.370.
Vertroostinge wt de Woorden des doops en des Avontmaels. pag. 381.
Crachtige ende vaste wederlegginge des Duyvels als hy de stervende tempteert ende versoeckt. pag.382.
Van de soetigheyd van den naem Iesus. pag.386.
Vijf gesangen van Marcus Flaminius. pag. 387.
Antwoorde op sommighe voorwerpinghen des Satans/ ende onser Gewisse/ die ons beschuldigen. pag.392.

Vertroostinge tegen den schrick van het leste oordeel. pag. 397.
Wat de Martelaers in haer lijden sulck eenen cloecken moedt geeft: ghetrocken wt Theodoro Beza. pag. 398.
Men moet geern sterven. pag. 399.
Een exempel van Godvruchtigh sterven in den Heylighen Stephano. pag. 400.
Exempel eener eerlicke huysmoeder godvruchtelick sterbende. p. 400
Een deerlick ende ghedenckweerdigh exempel van sommige Martelaren godvruchtelick stervende. pag. 401.
Vertroostinge in het overlijden der Godsalige vrinden. pag. 402.
Gebedt vā Martinus Luther doen hy zijne ziele soude opofferē: wt het 16. boeck der Historien van Sleidanus genomen. pag. 406.
Gebedt van Ioannes Spineus voor eenen stervenden Christen. pag. 407.
Gebedt van Esrom Rudigerus van Papeberg. pag. 408.
Sommighe plaetsen wt de oudtvaders van de Vreught des eeuwigen levens. pag. 401.

Waerschouwinge.

De misdruckinghen/ die den sin croocken/ zijn achter in het Boeck aengewesen: dus sal den Leser [die dit met vrucht wilt lesen] de selve elck op hare plaetse stellen.

Het Reysgeldt van de Wterste, of leste, Reyse.

Van de weerdigheyd der Aenbiddinge.

DE Aenbiddinghe van den waren God/ die niet anders dan een ghetuyghenisse en is van ons Gheloove in Gode/ is den besten ende voornaemsten Godesdienst des nieuwen Testaments: de afbeeldende offerhanden ende reucken des ouden Testaments nu afgheschaft zijnde: Want so dickwils als wy God sonder hypocrisie eñ geveynstheydt aenbidden/ of den selven dancksegghen voor de ontfangene weldaden/ so dickwils getuyghen wy dat alle onse hope/ alle onse welvaert/ alle onse salicheyd/ alleenlick van den eenigen God belangt; ende dat wy in alle onse swarigheden ende benauthedē tot niemandt el dan tot desen eenigē noothelper onse toevlucht en nemen: dat wy niemant dan hem alleen den lof der ontfangene weldaden en willen noch en mogen toeschrijven. So gheven wy Gode dan met eenen zijne behoorlicke eere die hy aen sich houdet / ende die hy bysonder wilt dat wy hem alleene sullen geven. Waer wt oock blijckt dat al het gene dat Godes eere/ dienst/ ende glorie belangt/ eenigherwijse in het ghemeene onder de Aenbiddinge is begrepē: Ende dat de gene die Gode dese eere ende dienst / als recht ende billich is/ niet en connen doen/ dat die den Hoofd-artijckel onses alghemeynen Christelicken gheloofs loochenen/ wt Godes rijcke gesloten zijn/ ende van alle hope des eewigen levens (het en sy dat sy haer bekeeren) ontbloot eñ berooft zijn. Het welcke niet alleene van de afgodische Heydenē ende Turckē/ die geene kennisse van den waren God en hebben; maer oock van de ghene wiens ghebeden op de verdiensten van onsen eenigen Middelaer/ Heere/ ende Salichmaker/ IESVS CHRISTVS niet en steunen/ moet verstaen worden. Want de sulcke stooten den onverbalschtē Godesdienst gātsch om. Ende hoe wel dat sy ghedwongen zijn te bekennē; Datmen God moet aenbiddē; nochtans als sy tot de ghebeden comen/ soo en weten sy niet hoe sy dese seer groote ende gewightige saecke sullen aengaen. Sy twijfelen met ridderen ende beven van Godes goede genegentheyd tot haer. Sy en beginned oock

van Gode hare ghebeden niet. Ja sy meenen dat sy gantsch vā Gode verworpē wordē het en sy dat sy haren toevlucht eerst tot Santen ende Santinnen nemē. Hier door ghesciet het dat sy duysent omwegen eñ wtwegen soecken/ als sy den waren Middelaer/ die ons eenen vryen toeganck tot zijnen Vader geeft/ verlatende ende verwerpende/ elck haren Sant [desen dien ende dien erghens eenen anderen] tot eenen Middelaer ende Voorbidder hebben. Vele van haer nemen hare toevlucht tot de Maget Maria; die het Missael of Misboeck van Lions onder andere woorden aldus aenspreket: In Prof. Missā de annunciatione.

Zy gegroet/ o Maeghden eere/
Heelster van den mensch vol seere;
Baervrouw van de Salighepd.

Ende elders:

Seker hoop van 't volck ellendigh/
Ware Weesen Moeder soet/
Licht'nis van 't volck onder voet/
Crancken hulpe seer noodwendigh;
Allen ghy het alles zijt.

Daer staet oock:

O ghy Traenvrouw g'luckich soet
Die ons sonden groot uyt doet/
Naer u Moeder-recht ghebiedt
Den Versoender ——

Wat is dat anders dan CHRISTVM wt de gebeden ende hope der salighepd gantsch wtsluytē. Boven de Maghet Maria wort oock elcken Sandt zijn ampt eñ bysondere cracht/ om de menschen te helpen/ toegheschreven/ waerom sy op hem betrouwen ende hare toevlucht tot hem nemen. Van Gode ende van Christo maeckt men alleen gewagh om het wel staen; iae Christus wort haer door de veelhept der voorspraecken als of hy niet en ware. Ghemerckt dan dat sy dat versuymen dat het voornaemste in de Christelicke Religie is/ hoe moeten sy in lichter saecken handelen. Hier wt blijckt in wat eenen ellendighen staet dat dese blinde/ die noch leyders der blinde willen wesen/ zijn. Want waer in is des menschē hooghste goet ende gheluckfalighepd/ ter wijlent hy in dese wereld wtwoont/ anders gelegen/ dan dat hy de aldersoetste belofte door den Prophete Ioel ghedaen [dat wie den name des Heeren sal aenroepen, sal verlosset worden] alle zijne sorghen/ benautheden ende nooden/ tot den eenighen God/ als tot eenen vastē burght ende plechtancker / zijne toevlucht neme; dat hy sich selven als op Godes Vaderlicken schoot vryelick eñ met een hertigh betrouwen stelle/ ende sich selven sulcke Cap. 2. vers. 32.

vaste hope en betrouwen van verlossinghe ende salighepdt inbeelde/ die (by wijse van sprekẽ) sekerder sy dan de sekerheyd selve? Seker sulck eene aenbiddinghe is de wterste/ sekerste ende nemmeer bedriegẽde/ toevlucht in alle wederspoeden. Waer wt blijckt dat de menschen die van dese wetenschap/ van God wel te bidden/ ende van het betrouwen van door Christum ende om Christi wille verhoort te worden/ berooft zijn/ de alderellendighste menschen zijn: als van het rijcke Godes ende van de hope van het eewige levẽ eñ Salicheyd (het en sy dat sy haer bekeeren) gantsch vervreemt eñ berooft zijnde. Wie en meynt dan niet dat wy God met woorden ende wercken eewigh ende altijt moeten loven/ als hy ons wt zijne loutere ende gheschonckene genade/ wt dien alderlelicsten afgrond der tastelicke duysternissen geruckt/ ende met dit onschattelick goet/ voor vele andere/ heeft begavet/ ghemerckt dat wy selfs van den Sone Godes geleert zijnde/ wetẽ dat wy in alle voorvallen eñ swarighedẽ tot God onsen toevlucht moeten nemen/ ende dat wy hem als onsen goetgunstighen ende weldadigen Vader moeten aenbidden: Wy weten oock door den selven Leeraer op wat wijse dat wy tot Gode connen genaecken: Wy hebben het voorschrift hoe wy hem moeten aenspreken: So dat wy wel seker ende ghewis moghen wesen dat dien throon der Goddelicke ghenade ons so vreeselick ende schrickelick niet en sal wesen/ dat hy ons vã hem keere ende iaghe; maer veel eer soo bevalligh ende lieflick/ dat hy ons seer smeeckende tot sich noode: also Christus selve/ onsen Versoender is by den Vader/ ons met groote begeerte tot sich roepet/ ende ons (die van vreese nauwelick en durvẽ voortredẽ) de handt biedet. Ja dat selfs den eewigen vader/ om Iesus Christus zijnen welbeminden sone/ van selfs de deuren zijner genade open set/ ende ons den heelen dagh langh als met wtgherechte armen tot sich noodet eñ locket. Dat zijn al seer wtnemẽde dingẽ/ die wel neerstige overdenckinge ende eewige aẽmerckinge weerdich zijn: Op dat wy moghen weten waer in dat dat hooghste goed/ dat wy alleenlick moeten wenschen ende begheeren/ gelegen is ende bestaet; te weten; daer inne/ dat wy God tot eenen genadigen Vader hebben/ ende tot zijne hulpe in alle onse noden met een seker betrouwen onsen toevlucht durven nemen. Yemand hebbe al die dingen/ al die goederen/ die sich yemand can inbeelden ende wenschen/ ende dat hem dit eenighe goedt ontbreket/ seker daer en is niemant ellendigher/ daer en is niemant/ in de hooghste gelucksalighepdt die hy meynt te hebbẽ/ ongeluckiger dã hy: want die hooghste gheluckxaligheyd selve sal hem eyndelick in het grootste ongeluck ende verderf verkeerẽ. Hy leve in eenige van de hooghste vreuchden deses werelts/ sy overvloedich in alderhãde wellusten ende weelden/ hebbe alle de rijckdommen ende aerdtsche goederen die men mach bedencken/ ende worde van allen als eenen halven God gheeert; iae

schier aengebeden: so hy nochtans van dit Privilegie/ vã dese vryheyd berooft is/ dat hy als den tegenspoed naecket/ tot God zijne toevlucht niet en magh nemen/ noch sich van Godes goedgunstigheyd/ verhooringe ende hulpe versekeren; al die goederé die hy gehadt soude mogen hebben en sullen voor Gode van de vervloeckingen niet verschillen; maer sullen hem zijnen val ende ondergangh maer soo veel te swaerder eñ onverdraghelicker maecken.

Het is wel waer dat God oock van ons wil geeert wesen met de liefde die wy onsen naesté bewijsen; met Nederigheyd/ Matigheyd/ Lijdtsaemheydt/ ende andere dierghelijcke deughden: God wilt dat wy hem bové al/ ende malcanderen onderlinghe/ beminnen; dat wy onsen naesten in zijne nooden met een genegen herte te hulpe comen; God wilt dat yder dien gehoorsame die hy van ampts wegen is schuldigh onderdanigh te wesé: God wilt dat wy vreedsamelick met malcanderen leven: dat yder so voor sich selven sorghe/ dat hy eenen anderen niet en schade. Dit zijn al diensten/ ia offerhanden/ des nieuwen Testaments die Gode lief ende aengenaem zijn. Doch aengesien dat men in alle dingen van de eere eñ lof die men Gode schuldigh is/ die inde gebeden eñ dancksegginghen meest bestaen/ moet beginné/ so blijct genoeghsaem (als ick alreede meermaels gesept hebbe) dat in de selve den voornaemsten Godes dienst bestaet. Wy sullen dit met een exempel of gelijckenisse verclaren. So eenen mensche sich van alle boose daden onthoudt: niemant met ghewelt of met bedroch en beschadet/ so hem niemant van wreedtheyt/ oncuysheyd/ dronckenschap/ of (so vele de menschẽ aengaet) van eenige andere wtnemende sonden met recht en magh beschuldighen. Ende dat hy daerentusschen in zijn herte van alle Religie/ Godsdienst/ en Geloove in den waren God berooft is/ meynt ghy oock dat hy om dese vorige deughden Gode can behaghen/ ende aengenaem wesen? Gheensins. Die dingen en zijn anders niet dan stanck eñ ydelheyd voor het aenghesichte Godes. Want wat soude het helpen datmen de menschen het hare soude geven/ ende middeler tijd God versuymen/ ende den selven (so vele in ons is) van zijne Majesteyt/ eere/ Authoriteyt ende aensien berooven. Hoe? en zijn wy Gode niet ongelijc meer dan alle schepselen schuldigh? Daerom naemt oock den Coninckliicken Prophete David de aenbiddinge de voornaemste offerhande die God van ons begheert; verwerpende alle andere ceremonien ende wercken/ met de welcke de hypocriten Gode willen dien é/ ende zijne verhooringhe willen schijnen te verdienen. Want/ wat wilt hy anders te kennen gheven als hy aldus spreket; Offert Gode danck eñ betaelt den Hooghsten uwe gheloste; Ende roept my aen inden noodt, so wille ick u verlossen, so sult ghy my prijsé. Hier wt blijct welck den voorneemsten ende Gode best behagenden dienst is/ welck de voorneemste Godesdienst des nieuwen Testaments is/ die God van ons begheert.

Psal. 50.

vers. 14. ende 15.

So

So wy hem nu desen dieſt Godvruchtelick ende ongheveynſdelick doen/ ſo ſal hy ons waerlick aller zijner goederen [ſo wel die wy niet gebeden en hebben/ als daer wy hem om bidden] deelachtigh maecken. Hy ſal ons ſo met zijnen Heylighen Geeſt regieren/ heerſchen / ſtieren / dat wy van die om niet geſchonckene goederen nemmermeer berooft eñ ontbloot en ſullen worden. Cort om/ ſo wy willen dat ons leven Gode behage/ſo moeten wy voor alle dingen toeſien/ dat wy alle onſe hope / ende al ons betrouwen/ in Gode alleen anckeren ende veſten; ende ons ſelven ghewiſſelick verſekeren/ dat wy veel ellendigher dan alle ſchepſelen zijn/ ſo wy ſulcke toevlucht tot Godes goedicheyt ſende barmhertichepdt in alle onſe teghenſpoeden niet en hebben. Maer ſo wy daerentegẽ op deſe grondt bouwen/ ſteunen ende ons daer op verlaten/ſo moeten wy ſekerlick ghelooven dat ons gheene dingen/ die tot onſe ſalichepd van noode zijn/ tot eeniger tijd en ſullen ontbreken. So wy nu waerlick ende van gantſcher herten alſo gheſint zijn/ ſo ſal dit terſtont volgen/dat wy alle mẽſchen in goede exempelen ende voordaden ſullen voorgaen/ dat wi niet onbarmhertich eñ wreet teghen onſen even naeſten en ſullen zijn; maer ſullen den ſelven veel eer op alle wijſen ſoecken te verlichtẽ ende te hulpe te comẽ; wy ſullen de ſwacke vredighlick dragen/ ende ſullen onſe goederen/ die wy van Gode ontfangẽ hebben/ſeer geern de behoeftige met deylen. De gene die alſoo leven die dienen God wel ende waerlick/ ende doen hem eenen aengenamen Godsdienſt. Maer ſoo wy God van deſe zijne eere berooven/ ende evenwel in den wterlicken ſchijn ons ghelaten als of wy hem dienden/ daer wy als catten ende honden tot malcanderen genegen zijn/ſo toonen ende getuygen wy inder daedt/ dat wy veel eer Godes geſworene vyanden dan zijne getrouwe dienaren zijn; als die in geſtadige wederſpannichepd tegẽ hem/ naer den aerdt aller hypocrijten ende ghevepnſde/ aenhouden eñ volherden.

Dat meer is/ wy ghenaecken met het rechte gebedt eenighſins tot Gode/ende worden met hem eeniger wijſe vereenight. Want hoe wel dat God door de werckinghe zijner cracht altijt in ons woonet/ ende ons zijne ghenade met de alderſekerſte teyckenen laet ghevoelen: Nochtans ter wijlen dat wy hier door het geloove wandelen/ſoo vele als het lichamelick gheſichte aengaet/ ſoo ſchijnet God eenighſins van ons/ ende wy van Gode/ afgheſcheyden te weſen. Maer als wy bidden/ climmen wy eenigher wijſe in den Hemel/ ende ſtellen en vertoonen ons voor Godes Maieſteyt: ſoo dat het ghebedt wel eenen bandt van onſe inwẽdige vereeninge met Gode/ende (als Auguſtinus ſpreket) eenen Sleutel des Hemels/ magh genamet worden. Jae een Godſaligh gebedt is dẽ alder dierbaerſten/ welrieckenſten ende aengenaemſten reuckoffer/ die alle zijne aengenaemhepd/ lievelichepd ende cracht wt de eenighe offerhande Ieſu Chriſti (die voor ons op den altaer des cruyces is op-

geoffert/) heeft vercregen. Want dat is den eenighen wieroock ẽ reuckoffer die Gode aengenaem is/ die eenigh ẽ alleẽ den stanck ẽ swaerreuckigheyd daer onse groote ende menichvuldige sonden dẽ Hemel ende aerde (by gelijckenisse ghesproken) mede besmet hadden/ can verdrijvẽ. Hier op heeft dẽ Prophete David ooc gesien als hy seght: Mijn gebedt moet voor u deughen als eenen roockoffer, mijn handen ophef-
Psal.141. vers.2.
fen, als eenen avontoffer. Ende inde Openbaringe Ioannis wort Gode van den Enghel veel reuckwercks met de gebeden der Heyligen geoffert. Want onse gebeden zijn ydel ende te vergheefs/ het en sy dat voor al dẽ lieffelicken reuck van die eenighe Godt aengename offerhande in de selve sy: dat is/ so wy niet eerst in Christo door het gheloove ghe-rechtveerdicht zijnde/ Gode aẽgenaemt en zijn.
Apoca. Cap.8. Vers.3.

De Noodsakelickheyd ende werckingen der Godsalige Gebeden.

Soo langhe als wy op deser aerden wtwoonen so moetẽ wy als in eene dichte ende donckere wildernisse/ die van alle canten door Straetschenders/ Moorders ende Roovers beset is/ leven: Daerom en is het hier geenen tijdt van slaperigh/ luy/ ende traegh/ te wesen; maer wy moeten God met ghestadige gebeden te halse liggen/ dat hy selve ons in dese groote ghevaren ende perijckelẽ beware ende bevrijde. Om dese oorsaecke worden in Godes Woord doorgaẽs Gode dese ende deser gelijcke tijtels ende eernamẽ gegeven: Dat hy onsen Schildt/ Muyr/ Wal/ Gracht/ Casteel/ Burght/ Harnas/ Torren en Tegenweere is/ op dat wy daer mede souden leeren dat wy duysentmael op eenen dagh connen om commen/ indien God selve voor ons leven/ welvaert/ ende saligheyd/ niet sonder ophouden en waeckte. Want/ hoe swack ende onsterck is ons leven? op hoe vele wijsen is het allerhande perijckelen ende ghevaren/ is het den doot selve/ onderworpen? Ende hoe wel vele dit niet soo wel en erkennen ende bekennẽ als recht ẽ billigh is; nochtans getuyght de versocht-heyd (experientie/ ende ervarenheyd) den genen die het verstaen/ datter daghelicks duysent oorsaecken connen zijn die ons wel ende met recht tot bidden behoorden te prickelen/ verwecken ende bewegen. Daer wy hierentusschen (soo groot is onse gewoonelicke sorgheloosheyd) ons selven qualick drye of viermael s'daeghs/ ẽ dat couwelick en flouwelick ghenoegh/ niet sonder eenighe swarigheyd en tegenstant/ connen brengen/ om ons gebed tot Gode te doen. Hier by comen noch de ellenden die wy/ of de onse; of oock de gantsche Kercke/ hebben: van de welcke niemant die alle dinghen wel in siet en can onwetende wesen. Hy moet van alle gevoelen berooft zijn/ die de selve niet en gevoelt ende bekent. Hier voege ick nu noch de gedurige lagen

van den Duyvel/ onsen gesworenen ende onversoenelicken vyand/ by; van den Duyvel (segge ick) die daghelicks als eenen briesschenden ende verhongherden Leeuw om ons gaet / soeckende wien hy magh verslindē. Den welcken wy niet geene andere wapenen dan met Godsalige ende yverige gebeden en connen wederstaen. Dese ghebeden wordē yveriger in swarigheyd/ ende verflouwē in langhduyrigen aerdschen voorspoedt. Dit geven de Latijnsche met een cort dicht te kennē dat in onse spraecke aldus luydet :

Een gebedt voorspoedich fris,
Voghel sonder vleughels is.

Nu hoe groot dat die swaricheden zijn / nochtans en connen wy die geensins ontvliedē: daer en stellet sich gheene hoope van eenigh goedt te vercrijgen/ voor onse oogen/ het en sy dat wy het alles wt Godes almaghtige ende weldadige handt vercrijgen.
tor.12. Petrus was inden karcker ghesloten: De kercke badt sonder ophouden voor hem: Hier leeren wy hoe wy ons inde banden/ boeyen ende Martelysatien onser broederen moeten draghen.
e Cap. vers.34 Indien David jae† Christus selve so ernstigh ende sorghvuldelick selfs voor hare vyanden ende vervolghers bidden / hoe veel te meer behoorē wy voor de gene te bidden die wy voor onse broederen in Christo, ende met ons voor kinderen van dien Hemelschē vader/ bekennē eñ houden? Seker soo wy in desen deele cout zijn/ ende door hare perijckelen ende gevaren niet hertelick beweeght en worden/ soo en berooven wy de selve niet alleenlic van de liefde die wy haer met recht schuldich zijn; maer verlaten ende versaecken oock trouwelooselick de belijdenisse onses gelooves. Ghedenckt de gevangene (seght dē Apostel) gelijc of ghy mede gevangen waert: ende der verdruckte, als of ghy oock selve in den lichame [verdruckt] waert. Heb. cap. 13. vers. 3. Sommige van onse broederen leven in de wterste armoede / in ballinghschap; andere zijn in banden/ andere in stinckende ende vermufte karckers geworpen; Vele worden in het vyer verbrandt/ of met wtghesochte straffen (by de welcke dagelicks noch andere vā nieuws versiert worden) omghebraght/ om dat sy lange des doodes pyne souden gevoelen. Indien ons dese opweckselen niet ten minstē tot begeerte ende lust van biddē en beweghen/ soo zijn wy meer dan ongevoelick. Wy en moeten oock in voorspoed den lust ende begheerte van Godsalighlick te bidden niet afleggē. Want daer en is niet ongestadiger/ niet veranderlicker/ dan den aerdschen voorspoet. Wy en moeten het ghene dat wy wenschen ende begeeren wel ende geluckelick gedaē te zijne/ sonder de hulpe der gebeden geensins beginnen noch volbringen. Want alle die goederen moeten noodsaeckelick vā Gode comen ende vercreghen worden. Soo dat Ambrosius, niet sonder oorsaecke/ aldus vā Christo seer Godsalighlick ende aerdigh heeft gheschreven: Der Ziele gae tot Christum: want Christus is het ons alles. Begeert ghy uwe wonde te genesen, Christus is eenen Gheneesmeester; zijt ghy dorstigh door de corts brād,

hy is eene (vercoelẽde) Fonteyne. Sijt ghy beladen met ongherechtigheyd, hy is de Gerechtigheyd. Soo ghy hulpe van noode hebt, Hy is de Cracht. Vreest ghy den doodt, Hy is het levẽ. Verlanght ghy naer den Hemel, hy is den Wegh. Vliedt ghy voor de duysternisse, Hy is het Licht. Soeckt ghy spijse, hy is Voedsel;

Maer voor al/ wanneer eenighe Vervolginghe/ of eenigh swaer ende vreeselick ghevaer opstaet/ moeten wy terstond tot Godsalighe gebeden [wy voor andere/ andere voor ons/ biddẽ] onse toevlucht nemen. Wy en moeten niet dencken/ dat de onderlinge Ghebeden der Geloovige niet seer nut ende ghewichtigh en zijn; ghemerckt dat het wt den brief aen Philemon, ende wt andere plaetsen/ blijckt dat Paulus, dat wtvercorene vat Godes/ de Ghebeden van andere alleenlick niet en veracht; maer dat hy die van grooter weerdẽ achtet te wesen/ ende die met yverige begeerte begeert; ja somwijlen (by wijse van sprekẽ) afmanet ende afdringet. Seker die Ghebeden en zijn niet van cleynen noch verachtelicken gewichte/ het sy dat sy voor de goede tegen de quade; of oock tegen den Satan selve/ gedaen worden. Loth behoudt het Stedekẽ Soar, daer hy in ghevlucht was/ van het Hemelsche vyer met zijne Ghebeden. Moses en verwint Pharaonem ende Amalec met gene andere wapenen. Iosua en loopt met geene andere Rammẽ de muyren van Iericho om / en treckt met gheene andere stringen den slachregen van de herde haghelsteenen vanden Hemel/ noch en doet de Sonne door geenen anderen middel stille staen/ dan door de Ghebeden. O wonderlicke cracht ende maght der Godsalighe Ghebeden/ voor de welcke oock de Hemelsche schepselen wijcken! O mannelick Geloove/ wiens cracht oock de lichten des Hemels ghevoelen! Wat vyanden en soude die hand niet verschricken/treffen/vluchtigen/die de Tropheen, ende verwinningh teyckenẽ/ harer overwinninge selfs op het verwelfsel des Hemels stellet ende plantet? Op de selve wijse verwint David den Goliath. Ende Helias en gebruyckt anders geene wapenen om de vijftighen des Coninghs van Israel om te bringen; iae om den Hemel selve te sluyten ende te openen. Eliseus gaet oock met dit gheweer om als hy de Syrische/ die hem wilden vangen/ vingh. Ezechias en verwint Senacherib ende zijnen grooten ende geweldigen heyrleger/ noch en vercrijght verlenginghe zijnes levens/ door geenen anderen middel/ dan door den desen; te weten door de Gebeden. Nazianzenus schrijft van de Gebeden deses Coninghs dese wtnemende woorden: Wy (seght hy) dien alleẽlick de Hope op onsen God voor alle wapenen, wallen, pijlen, ende schichtẽ is overgeblevẽ: nu ons alle mẽschelic hulpe ende raed gantsch ontnomen eñ afgesnedẽ is, en behooren niemant dan God, dẽ verhoorder onser Gebedẽ, tot eenẽ helper, tegẽ de hooveerdigheyd eñ opgheblasentheyd onser viandẽ te hebben. Wat sullen wy nu van Iudith, die heylighe Weduwe/ segghen/ die voornemelick met het

sweerd

sweerd des gebeds Holofernum den Kop afsloegh? Wat sullen wy van Esther ende vande Joden segghen/ die al met de selve wapenen de schalcke ende bloedige raden van Hamman te schāde ghemaeckt hebben? In het nieuwe Testament hebben oock de Godsalige ende ghedurige Gebeden der Heylighe het boos voornemen der Tyrannen te niete gemaeckt. Met de gebeden crijghen sy de Enghelen wt den
Actor.16. Hemel/ breken den Kercker/ ontbinden de ketenē/ openen de yseren deuren/ schudden den Hemel eñ Aerde; eyndelick/ den Satan ende alle vyanden Godes te rugge drijvende/ behouden de kercke. Boven de exempelen ende voordaden die wy vande cracht der Gebeden in Godes Woordt hebben/ hebben wy ooc een wtnemende exempel in de geschiedenisse van den Keyser M. Antoninus: wiens heyrleger tusschen de bergen van Duytschland van de Quadi (eertijds een volck in Bohemen) besloten zijnde/ als sy vijf dagen ghebreck van water ghehadt hadden/ zijn sy by naer van dorste versmacht. Den Oversten/ die naest hem de eerste plaetse hadde/ is tot den beangsten ende verslaghenen Keyser gegaen/ seggende; Dat daer niet en was dat de Christenen van Gode met hare Ghebeden niet en conden vercrijghen/ ende dat onder het twaelfde Legioen een regiment Christenen was. Antoninus dit verstaende/ begheert van haer dat sy haren God/ om reghen souden bidden. Als de Christenen/ hare knieden op de aerde buygende/ hare ghebeden tot Gode wtgestort hadden/ is door Godelicke cracht seer schielick eenē grooten ende overvloedigen reghen gevallen/ met den welcken de Romeynen/ het water in haren mond ende Sturmhoeden vanghende/ verquickt zijn: de Quadi daerentegen/ ende andere quade ende Godlose volckerē van Duytschland/ zijn vā eē Blixē naer gejaeght eñ bestreden. De Keyser/ door dese saecke verbaest ende verslagen zijnde/ heeft de Christenen groote eere aenghedaen/ ende heeft het Legioē onder het welcke sy streden/ tot eeuwiger gedachtenisse deser saecke/ Fulminatricem oft Blixemsēder genaemt: het welcke van de Griecken Keraunobolon is genamet. So zijn de Quadi door de heylige daet der Christenen van de Romeynen verwonnen/ ende Marcus Antoninus wierd de sevende Keyser genaemt. Dit selve canmen in zijnen brief aen den Roomschen raedt lesen/ in den welcken hy de saecke in het lange verhaelt/ ende getuyght datmen die Goddelicke hulpe/ der Christenen Gebeden moet toeschrijven. Het is waerschijnigh (seght hy) dat de Christenen, hoewel wy die voor Goddeloos houden, God tot hare wapen in hare borst dragen: want so haest als sy haer ter aerden geworpen, ende haer ghebedt tot eenen God die my onbekent is, wtgestort hebben, terstond is regen van den Hemel gevallen; die over ons seer coudt; maer over onse vyanden haghel ende blixem was. God, die noch verwonnen noch overweldight en can worden, was terstond tegenwoordigh by haer aenroepen eñ ghebeden: Daerom laet ons de

sulcke toelaten dat sy Christenen zijn, op dat sy niet eenige diergelijcke pijlen tegen ons en bidden ende vercrijgen. Dus verre Antoninus. Dit heeft Fredericus de 12 Keurvorst van Saxen (Placidus, of de Vredige genaemt) wel geweten: Van den welcken mijnen Meester ende Huysweert Georgius Fabricius een gedenckweerdigh verhael doet: het welcke wel weerdigh is aengemerct te wesen. Dit is seer ghedenckweerdigh datmen schrijft: Dat also Fredericus, Keurvorst van Saxen, oorloge tegen Fredericum Bisschop van Magdeburgh (wt de Graven van Beichlingh afcomstigh zijnde) wilde aenvangen, eenen Spye heeft wtghesonden, die zijne toerustinge eñ voornemen soude vernemen: De selve boodschapte hẽ, dat daer geene gereetschap van oorloghe veerdigh gemaect, noch geẽ crijghsvolc aengenomẽ, en wierd; dat dẽ Bisschop oock geseyt hadde, dat hy Gode, die voor hem de wapenen soude nemen, zijne saecke met Godsalige gebeden soude bevelen. Soo haest als de Keurvorst dit hoorde; Een ander (seyde hy dan ick) sy so ontsinnigh dat hy tegen den genen die vast betrout dat hy God tot eenen beschermer sal hebben, te velde comme: Den Bisschop is te prijsen, die op Godes hulpe eñ bystand betrout heeft: Den Keurvorst is te prijsen, die, God vreesende, de wapenen heeft afgeleyd. Tot hier toe Fabricius. Het welcke de hedendaeghsche vyanden ende vervolgers der Godsalige belijders der rechte Waerheyd sich wel mogen aentrecken: het en sy misschien dat sy de haestighe straffen harer langh-ghepleeghde Godbestrijdinge / die sonder twijvel voor de deure zijn / liever hebbẽ te verwachtẽ: Straffen die haer vertoeven met verswaringe vã straffe haer wel sullen vergelden.

Daerenboven ons gelove eñ betrouwen / op de geschonckene genade Godes ende op de aldervolmaeckste verdiensten Iesu Christi steunende / en word niet weynigh geoeffẽt ende vermeerdert als wy biddende Godes vaste ende heunighsoete beloften in ons gemoed overlegghen / ende ernstigh bedencken. Ende gemerckt het Gebedt (als Chrysostomus ghetuyget) niet anders en is dan eene verheffinghe ende opstijginghe van ons herte ende ghemoedt tot Gode / ende als eene tsamensprekinghe met de Goddelicke Majesteyt; so en can het niet missen / of de liefde Godes en word in onse herten door dickwils ende ernstigh bidden ontsteken / vermeerdert / eñ bewaert: ghelijck selfs onder de menschen sulcke onderlinghe tsamenspraecke [het sy met den monde / het sy met brieven] eenen band ende onderhoudinghe der ware vrindschap wort ghehouden.

Maer segt my doch / wie isser onder de Christenen / hoe ghelucking hy magh wesen / wiens saecken so sonder wtnemẽ voorspoedigh zijn / dat hy niet somwijlen eenighe swarigheyd / ende droefheyd in zijn gemoed en gevoelt; hoewel hy wylen haer geene openbare ende sienlicke oorsaecke en vertoonen? Hier af claeght David oock als hy seght: Wat bedroeft ghy u mijne ziele, ende zijt soo onrustigh in my, Psal. 42. Vers. 12.

my, wacht op God, &c. In deſe gelegentheyd en can oock gheenen meer gewenſchten raedt/ gene meerder ende rashelpender hulpe/ gevonden woꝛden/ dan dat wy alle onſe ſoꝛgen ende becommerniſſen op God werpen. Waer in wy den raed van dien Coninckliicken Pſalmiſt/ ende van den Apoſtel Iacobus ſullen volgen: den Apoſtel ſeght aldus: Is daer yemant onder u in lijden, dat hy bidde; Is daer yemant
ap.5. erſ.13. goets moets dat hy ſinge.

Ende ghemerckt dat die dingen die hier verhandelt woꝛden ſeere met het ghene over een comen dat dien wtnemendẽ Theologant (of Godheyds geleerde) Antonius Sadeel, in zijne wtlegginge op den tweeendertighſten Pſalm heeft gheſchꝛeven/ en ſal ick my niet ontſien hier eenighe van zijne vooꝛneemſte woorden te verhalen: te weten deſe: Soo wy vooꝛ Godſaligh/ ſo wy vooꝛ gheloovigh willen ghehouden weſẽ/ ſolaet ons vã David hooꝛẽ
ſal.32. erſ.6. welck het ampt van een Godſaligh menſche ſy: der Heylighe (ſeght hy) ſal u biddẽ ter gerechter tijd. Want dit is het vooꝛneemſte ampt van eẽ Godſaligh menſche/ dit behooꝛt zijne vooꝛnaemſte ſoꝛghe te weſen/ dat hy bidde; dooꝛ dien dat het ghebedt de alderoverbloedighſte vꝛuchten/ om dit leven te onderhoudẽ ende bewaren/ ende om het toecomende leven te vercrijghen/ vooꝛtbꝛingt. Want ſoo yemant dooꝛ teghenſpoed benaut is/ ſoo yemant eenigh perijckel en ghevaer naecket/ ſoo yemant dooꝛ ſieckte/ hongher/ ghebꝛeck aller dingen/ of eyndelick van eenighe ellende bedꝛuckt woꝛd; wat ſal hy in al die ſwarigheden doen? Hy ſal bidden. Wat ſal hy doen ſoo hy in der vyanden handen/ eñ in het wterſte perijckel zijns levens comt? Hy ſal bidden. Maer ſo hem het gevoelẽ zijner ſonden pꝛickelt/ het overdencken zijner bedꝛevene miſdaden pijnighet/ de vꝛeeſe van de eeuwige doodt ende den ſchꝛick van het helſche vyer hem geſtadigh ende ſonder ophouden verſchꝛickt; Wat ſal hy doen? Hy ſal bidden. Dat is den eenigen trooſt/ de eenige hope/ de eenige toevlucht. Daerom en can Chryſoſtomi gevoelen/ die het gebedt de ziele van de ziele heeft gheacht te weſen, nemmermeer ghenoech gepꝛeſen woꝛden. Want het Ghebedt is ſo nut ende ſoo noodigh/ dat dooꝛ het ſelve de ziele Saligheyd/ ende het levẽ ſelve eenighſins ſchijnen te leven. Nu ghemerckt dat dit ſoo is/ waerom dꝛalen wy noch langher? waerom en nemẽ wy onſen toevlucht niet tot Gode met geſtadige gebeden/ vooꝛ al in deſe (ick ſeg deſe) ellendige tijden/ in de welcke het bidden ſo het oyt van node was/ wonder ſeere is van node? Op vele plaetſẽ des wereldts liggen de Kercken benout/ ghequelt/ verſlagen: de gelooviaghe zijn wt haer vaderlandt verdꝛevẽ/ van haer goedt berooft/ met pijnen ende ſmerten overvallen/ ter nauwer noot connen ſy met vele tranen in ſtof ende aſſchen haer ellendige leven onderhouden/ of veel eer behouden. Connen wy dit al met dꝛooge oogen aenſien/ ende ſonder hertgrondige dꝛoeveniſſe hooꝛen of bedencken? Waerom dan en bidden wy niet ootmoedelick met ſuchten

ende yverige gebedē/dat hy ons zijne barmhertigheyd wille bewijsen/ ende ons onse schulden vergheven/ die dit groote vyer zijnes toorens teghen ons ontsteken hebben? Soo wy het vyandigh poogen/ ende de maght der vyandē des Evangeliums vreesen/ waeromme/ als wy van Salamon geleert zijn/ en trecken wy niet terstond in dien stercken Burght/ daer onse Salighepd in behoudenisse is? Den name des Heeren (seght hy) is eenen vasten burght; de rechtveerdighe loopt daer henen ende word beschermt. Laet ons dan loopen: O latet ons die traegheyd van ons drijven/ door de welcke wy flouwelick/ qualick allencxkens voortgaen. Want/ wat isser dat ons tot eenigē tijde sal vreese aenjagen/ als wy eens in dien hoogen ende stercken burght des gebedts zijn gecomen? Segge ick vreese aenjaghen? Ja veel eer/ wat vyād isser so groot/ so sterc/ wat cracht can so groot gevonden wesen/ die wy met diē stercken schicht des gebeds niet lichtelick en connen doorschichten ende ter aerden doen snevelen? Het ghebedt scheydt de Zee van een; Het gebedt heeft de hand Godes/ die bereyd was om te slaen/ tegen gehouden; de Wallen van Iericho omghewo rpen/ ende de Sonne in het midden vā haren loop gedwongen stille te staen. Iosua met het gebedt den hagel wt den Hemel treckende/ heeft de heyrlegers van vijf Coningen verdelght; Samuel heeft met het ghebedt de Philistijnen doen vluchten; Elias den Hemel ghesloten/ ende wederom gheopent. Wat sal ick meer seggen?

Prov. 18 vers. 10.

Exod. 14
Iosua. 6.
Iosua 10
Exod. 17.
Iosua 10.
1. Sam. 7.
1. Reg. 17.

Soo dickwils als ick u aenroepe (seght David) wijcken mijne vyanden te rugghe. Met dese wapenen heeft Iosaphat oock de Ammoniten ende Moabiten overwonnen: Met de selve heeft Asa de Mooren/ Ezechias de Assyriers/ verdreven. Het Ghebedt (om cort te maecken) heeft altijd der Geloovige Wapenen/ Victorie ende Triumphe/ gheweest. Wel aen/ laet ons dan de Gebeden teghen al het woeden ende rasen der boose menschen stellen. Want hoe/ hebben de Gebeden eertijds den loop der Sonne connen ophouden/ sullen sy de dreyginghen/ pooginghen ende rasernyen der vyanden/ niet connen in den toom houdē? Die den Hemel geslotē hebben/ sullen die der menschen crachten/ ende de overgevene stoutigheyd der Godloose niet connen breydelen? Laet ons dan poogē om als David seght: Yder Heylige sal bidden; te antwoorden/ laet ons dan bidden: want wy willen voor Heylighe ende ghelovige gehouden wesen. Maer dit moet onse ziele ende gemoeden voor al ontsteken ende verwecken om te bidden/ dat hoe wel wy God van ons afkeeren met onse sonden/ dat wy hem nu/ naer zijne groote barmhertigheydt/ sich selven ons sien aenbieden/ ons tot hem roepen/ trecken/ ende zijne wtghereckte armen bieden/ als hy ons der Evāgelische predicatie deelachtigh maeckt. Want soo spreeckt Paulus naer den Prophete; In den aengenamen tijd hebbe ick u verhoort, en ten daghe der Saligheyd ben ick u te hulpe ghecomen. Siet, nu is de aenghename

2. Par. 2
2. Par. 1
2. Reg. 1
Esaie. 37

2. Cor. 6
Esaie 49.

tijd. Siet, nu is den dagh der Saligheyd. O aldersoetste stemme des Apostels! Daerom/ Broeders/ soo wy met het ware gheloove Christi genade/ ons in den Evangelio aengeboden / omhelsen/ Soo wy God in den alderheylighsten name Iesu Christi aenbidden/ Soo wy voor zijne Vaderlicke oogen soo vele wonden die wy van de boose ontfangen hebben/ontdecken/ Soo wy so menighmael onse wtgestorte tranen ende suchten in zijnen vaderlicken schoot wtstorten ; laet ons nu die aldersoetste woorden in onse ooren hooren clincken. Siet/ nu is den aengenamē tijd/ Siet/ nu is den dagh der Saligheyd. Laet ons David hooren/ die ons versekert dat dit den tijd
6. is in den welcken wy God connen vinden/ ende zijne Gratie/ genade/ende gunste/ vercrijgen. God heeft tot noch toe in dese buye ende ongeweerte der kercke met dicke duysternisse des tegenspoeds van alle canten beset/ eenighsins geschenen verborgen te wesen: doch het selve is vele heyligen/ ia de kercke selve/ dicwils overgecomen : gelijck dese
Esa.13.3 vers.1. woorden: Heere hoe lange wilt ghy mijner soo gantsch vergetën? Hoe langhe verberght ghy uwe aengesichte voor my? met diergelijcke meer / ghetuyghen. Want dat is den aerdt eñ cracht der verdruckinghe/ dat sy God/ verre van ons wijckende / ende van ons afghekeert/ schijnt te wijsen ende voor ooghen te stellen. Dan moeten ons die wtnemende vertroostingen/ die doorgaens in de Heylige Schrift gevonden worden / in den sin co-
Ier.29. men. By Ieremiam seght de Heere: Ghy sult my aenroepen, ende henen gaen ende my biddē, ende ick wil u verhooren: Ghy sult my soecken ende vinden. CHRISTVS seght: Biddet ende u sal gegeven worden; soeckt ende ghy sult vinden; clopt ende u sal gheopent worden. So word God dan met gebeden gesocht/ met gebedē gevondē. Want wy en bidden niet met eē onseker eñ twijfelachtigh gemoedt/ ghelijck de Roomsche doen; maer veel eer biddē wy soo als de gene die voorseker sullen vercrijgē; wy soeckē als die sullen vindē; wy cloppē als de gene die in sullē gaē. Dē Apostel geeft ons desen raedt ende bevel; Laet ons toegaen (seght hy) met vrymoedigheyd tot den throon zijner genaden, op dat wy barmhertigheyd ghecrijgen, ende ghenade vinden in den bequamen tijdt der hulpe. Daerom laet ons dit vaste in ons ghemoedt prenten/ dat God altijd gevonden word; als hy maer met ware gheloove ende ghebeden/ in Christo wtgestort/ ernstigh ende vā gantscher herten gesocht wordet. Augustinus (sprekende van het hooghste goedt) heeft hier af eertijds niet alleen waerlick/ maer oock aerdigh aldus geschreven: Het worde van u versocht, in u ghesocht, tot u went moetmen aencloppen; so doende, salmen ontfangen, soo doende salmen vinden, so doende salmen ingelaten worden. Selfs dit woordeken vinden, dat David hier ghebruyckt / behoord groote cracht in ons te hebben/ om de neerstigheyd int bidden in ons op te wercken. Want en ghebruycken sy niet den hooghsten vlijt die goudt ende andere rijckdommen soecken/ om de selve te

Matt.7 vers.7.
Hebr.4. vers.16.
Confes.l. 13. ca. vlt.

ve te binden? hoe veel billicker ishet dan dat wy alle vlijt ende neerstigheyd aenwenden om God/ die wy weten ons hooghste goed/ onse hooghste gheluckfaligheyd te zijn/ te soecken? Hier moet onse traegheyd ende slofheyd bestraft worden: Want hoe wel wy met geduerige Predicatien vermaent worden/ dat wy God met heylighe Gebeden souden aenroepen/ wy beroepen ons op den morgen/ ende stellen dat altijds tot eenen anderen tijdt wt. Och den noodt is teghenwoordigh; waerom en crijgen wy geene teghenwoordighe hulpe? Wat weet ghy of ghy morgen sult connen biddē? Wat durft ghy u selven van u selven soo vele toeschrijven ende beloven? De Parabel van de sotte Maeghden leert ons ghenoegh datmen dē tijd moet wtcoopen/ ende dat de gene die Godes aengheboden ghenade / terwijlen dat het tijd is/ hebben versuymt aen te nemen/ daer over niet ongestraft en sullen blijven. Daerom laet ons den Prophete ghehoorsamen als hy ons aldus
Esai. 55. vermaent: Soeckt den Heere ter wijlen dat hy te vinden is, roept hem aen ter wijlen dat hy naer by is. Want het staet te vreesen/ dat soo wy eens versuymen de ghelegentheyd waer te nemen/ dat sy ons naermaels sal ontbreken. Siet! daer Godes woord gepredickt word / daer de Ghemeente by een comt / daer behoort God ghesocht te worden/ daer can God ghevonden worden. Men vind God in weelden/ in spelen/ in wellusten niet; men vint God niet in de dronckegelagen/ niet in de overdadighe maeltijden ende brasserien; Hier/ hier/ moet God ghesocht wordē / in de Heylige predicatiē/ inde openbare Ghebeden / ende in de gestadige overdenckinghen van Goddelicke saecken. Maer (o iammer!) het sy soo verre van daer/ dat wy God soecken/ wy keeren God/ die ons soeckt/ den rugghe toe/ ende loopen wegh: God soeckt/ roept/ ende weckt ons/ in het midden van onse steden het licht der suyvere Predicatie ende leeringe aensteken de/ op dat wy de aengebodene genade souden omhelsen; maer wy/ met andere dingen besigh zijnde/ spelen de doove/ ende en hooren die dingen niet daer wy so dickwils af vermaent worden. Ja als vreesdē wy dat Godes Geest op ons soude lichten / dat ons de hand vanden roependen God soude vatten ende tot een beter leven leyden/ wy werpē ons selven vrywilligh in de duysternissen des werelds/ schuylen in de aenlockingen des vleysches/ eñ in den blinden wellust van het sterfelicke geslachte. Daerom laet ons toe sien / dat het verwijt dat God by Esaiam doet/ op ons niet en passe; Ick strecke mijne handt den gantschen dagh wt (seght God) tot eenen ongehoorsamen volcke, dat zijne ghedachten nawandelt, op eenen wege die niet goedt en is. Laet ons toesien (segge ick) dat ons God dese stinckēde ondanckbaerheyd niet tot eenighen tijde aldus en verwijte: Ick hebbe u mijne handen gheboden/ doen ick u de Heraulten/ wtroepers/ ende leeraers mijnes woordes/ (die ick als mijne handen gebruycke om de menschen tot mijne kennisse te ley-

Esai. 65. Vers. 2.

" den) hebbe gesonden. Ick heb-
" be u met hare stemme geroepen/
" ick hebbe u met haren vlijt neer-
" stigh ghesocht/ dat ick u in het
" ghetal mijner gheloovighe sou-
" de versamelen/ ende in de eewi-
" ghe ghelucksaligheydt ontfan-
" ghen: Ghy/ niet te min; zijt
" verhert gheblevenin uwe
" sonden/ ghy hebt mijn woord in
" den wind gheslagen/ mijne ghe-
" nade verworpen/ met de heylige
" vermaningen/ uwen spot gedre-
" ven/ op dat ick niet ergers en
segge. Soo laet ons dan/ mijne Broeders/ Godes gherechtigh oordeel met een recht berouw van ons keeren; of veel eer/ laet ons Gode die soeckt/roept/ende tot ons naeckt/ wacker en veerdigh te ghemoete gaen. Doch op dat wy hem moghen vinden/ laet ons hem bidden dat hy ons eerst vinde: want wy en connen met onse eygene crachten/ noch God soecken/ noch God vinden; maer al de deelen onser saligheyd moeten wy Godes genade toeschrijven. Want als Paulus gheseght hadde dat God den Galaten bekent was/ soo voeght hy terstondt daer by; Iae meer van Gode ghekent zijt. Tot den Philippensen seght hy oock: Of ick het eenighsins grepe daer toe ick gegrepē ben van Iesu Christo. Dē Apostel Joannes seght oock in zijnen eersten Sendbrief; Hier en is de liefde niet dat wy God lief gehadt hebben; maer dat hy ons heeft lief ghehadt, &c. Op dat wy dan God vinden/soo moeten ons daer toe noodsakelic crachten van Gode ghegheven ende opgebracht worden; wy moeten als metter hand van Gode tot Gode ghelepdt ende ghetrocken worden/ op dat de eere eñ Glorie Gode gantsch ende gheheel toegheschreven worden. Als dat gheschiedt/ dan sullen wy gevoelen hoe waer dat dese sententie of leerspreucke Davids (daer wy tot hier toe af ghehandelt hebben) zy; dat alle Heylige God aenroepen ter rechter tijd. Ende op dat hy dat duydelicker wtlegghe/ voeght hy daer by; Daerom wanneer groote watervloeden comen, sullen sy aen den selven niet geraecken. Seker dit is eene seer bequame gelijckenisse/ die den aerdt ende natuyre der vyandē der kercke wel levendigh wtdruct ende afbeeldet: Want hoe groot; hoe gevaerigh/ dat het geweld der watervloed (die dijcken en dammen door breeckt ende overloopt) is/ can daer wt genoegh blijckē dat men daer slechs met de vlucht can af comen. Soo den brand sich verheft/ hy word met water wtgebluscht; maer het gheweld ende woeden des waters/ word alleene van Godes maght/ alleene door Godes bevel/ opghehouden ende gestut. To ghy nu de gelijckenisse voor der wtleght/ al het overige comt seer wel over een. Want soo wy op onsen tijd comen/ de Godloose die haren haet ende gheweldt teghen de kercke wtstorten/ en zijn nemmermeer stille; maer worden sonder ophouden voortgedrevē/ altijd dreygen sy/ ende pruyssen lasteringen als schuym op; sy en blijven haer selvē nemmermeer gelijck; maer zijn als eene beke wt de valē harer gracht/ sy loopen al verre buyten den rant/ gracht ende bepalinghe/ der natuere ende menschepd. Ende ge-

Galat. 4. vers. 9.
Philip. 3. vers. 12.
1. Ioan. 4. vers. 10.

lijck eene beke dan opswellende wast/ als de vergaderde beeckskens vā alle cātē te samē vloeyen/so hebben oock de vyandē der Kercke (ghelijck oock David getuyght tot zijnē tijden geschied te zijn) dickwils een verbondt gemaect/ om met in een versamelde cracht geweldigh op de Kercke te vallen. Eyndelick sien wy wat groote schade de wateren der instroomende beken doen/ alle dingē affspoelende/ gemaect dat de Beke (als den dichter spreeckt:)

De ackers overloopt, en drijvet
onder voet
T'gesaeyde; al het sweedt der ossen sy afvloedt:

Soo oock de Vyanden des Evangeliums / met eenen dollen moedt seer gheweldigh op de kercke vallende/ verwoesten ende rooven al wat sy vinden/ sonder dat sy van yemant/ dan van Gode alleen/ connen opghehouden wesen. Want het is dickwils geschiedt dat doen de kercken bloeyden/ ende als eenen welbebouden acker die blijde Coren hayren voortbringt/stonden/ ende (op dat wy wederom met onsen dichter spreken)

De hayren gaven graen
Al bloeyend ment sagh staen.

Dat dan (segghe ick) de snelle affstroomende beke der vyandē/ den acker der kercke wijdt ende breedt overloopende / alles by naer verwoest hebben; soo dat vele menschē/ die daer te voren/ belijdenisse des Evangeliums doende/ schenē groen te zijn / ende vele vruchten te beloven/daer naer ongebouwt ende onvruchtbaer (met de vuyligheyd der afgoderye/ als met modder ende slijck overtoghen ende verduyst zijnde) gheleghen hebben. Wat moetē wy dan in sulck eene Watervloed van soo vele qualen en quaden doen? Wy moetē Davids raedt volghen/ die ons de aldersekerste toevlucht des Gebedts toont/ op dat wy in de selve/ als in de arcke van Noe, ontfangen zijnde/ van het perijckel ende gevaer der vyanden moghen verlost worden: eenen yeghelicken van ons belijde met Nazianzeno ende segge; Naz. [illegible] Epist.

Ick soeck Noachs Arcke nu,
Om te vlieden doodes gru.

So en zijn die ellendighe menschen niet te dulden ende lijden/ die/ om haer levē ende welvaert te behouden/ wt het bollewerck hares levens ende welvaerts (ick segge de Kercke) zijn geweken. Seker my dunckt dat sulck volck even also te wercke gaet/ als of Noah / wt vreese der Sundvloed/ sich selven wt de Arcke midden in het water gheworpen hadde. Ick hoore alreede wel wat vleysch ende bloedt hier tegē murckelt; Waer (seght het) is de vrucht van de belofte? Hoe? en hebben de vyanden der Kercke/ niet tot andere tijden meer/ de Kercke niet alleen aengeraeckt; maer oock wtgeroept? Ic antwoorde hier op het gene dat van de oud Vaders seer bevalligh ghesepd is; De Kercke word bestreden, maer niet verwonnen; Sy word van de baren wel gints en weder ghesmeten, maer niet overstulpt eñ versopē. Hoe meynt ghy/ ick bids u/ (op dat wy in het voorghestelde exempel blijven) dat het Noah gegaen is? meynt ghy dat hy altijd soo stille op het water bleef/ dat

hy nemmermeer van eenige baren wierd beweeght / ende bestreden? Geensins: Maer Noah is so vande wateren versmeten/ dat hy nemmermeer vā de selve cost te gronde gesmeten worden/ also God voor zijn leven sorghde/ ende het selve bewaerde. Het selve dan wedervaret oock alle Godsalighe / soo langhe als sy haer in de Arcke/ (dat is/ in de Kercke/) eñ in den waren Godsdienst houden. Want altijt blijvet het gene waer dat David op
Psal. 29. eene andere plaetse ghesonghen heeft; te weten/ dat Godes stemme over de watervloeden ghebiedt. Al verschrickt ons dan het upterlick aensien der aerdsche dingen/ so latet ons in de Arcke/ daer ons leven / welvaert ende Salighepd in gelegen is/ blijvē/ ende laet ons veel eer de stemme Godes/ dan den afraed van ons vleysch ende bloed hoorē. Want wie en soude ten tijden Noah niet ghemeynt hebben/ dat de hooge vaste tsoppen der berghen veel sekerder dan die Arcke, die in het upterlick aensien verganckelick en broos scheen/ tegē de Sundtvloedt souden wesen? Nochtans is het heel anders gegaen. Want de hooghe spitsen der bergen zijn onder gegaē/ ende de Arcke was alleen behoudē. Ja oock/ gelijck als doen/ hoe de wateren meer wiessen ende hooger quamen/ de Arcke so veel hooger boven op dreef/ soo en sal de Kercke nemmermeer van de vyanden wtgeroept noch te gronde ghesmeten worden; maer hoe haer ghewelt grooter is/ hoe de Kercke hoogher is; ende (met Godes hulpe ondersteunt zijnde) sal wesen. Soo dan (op dat wy eyndelick dese plaetse besluyten) laet ons onse toevlucht tot Gode met yverige ende geduerige gebeden nemen: laet ons hem om genade ende hulpe aenbidden/ hem van herten soecken/ niet twijfelende of wy en sullen door zijne gunste vercrijgen/ dat wy soo vele iammeren ende ellenden/ daer wy mede verdruckt worden/ ende dese sundtvloedt aller benauthepd daer de gantsche wereld nu schier met overstroomt is/ seer craghtigh sullen connē lijden eñ overwinnē. Tot hier toe Sadeel.

[Hoe noodigh dat de volherdinge in de Ghebeden is.

De volherdinge inde gebeden is den Christen gantsch vā noode/ niet alleēlick (als geseydt is) om dat de aenbiddinge onder de Godsdiensten die het verbond der ghenaden van ons voordert het eerste is; maer oock om dat het den middel is door de welcke dat God wilt dat de wtvercorene de ghenade des Heylighen Gheestes/ ende alle andere weldaden/ sullen vercrijgen ende behoudē. Oock/ om dat het een getuygenisse des Goddelickē verbondes is. Want al de gene die God wel aenbidden/ die zijn ooc met den Geest der aenneminghe tot kinderen begaeft / ende in Godes verbond besloten: Want wie den Name des Heeren aenbidt die sal behouden wesen. Gemerckt dat het gene ware aenbiddinge vā Godes naem en can wesen/ het en sy dat Godes kennisse

niſſe is voorghegaen. Nu het
Gelove word wt Godes woord
verkregen. Ende Godes woordt
en word nergens gepredickt dan
door byſondere voorſienigheyd
ende beſchickinge Godes. Soo
dan/ waer aenbiddinge Godes
is/ daer is geloove; daer geloove
is/ daer is het ſaedt des woords
voorgegaen. Daer de Predica-
tie is/ daer is Godes roepinge.
Nu daer ſo crachtighe eñ vruch-
tige roepinge is/ dat daer een on-
vervalſcht ende ongeveynſt ge-
bed wt volght/ daer is een claer/
helder/ eñ ontwijfelick teycken
der Godlicke goedgunſtigheyd;
niet alleene onder de Jodẽ/ maer
oock onder de Heydenen: gelijck
oock Paulus ſelve de aenneminge
Rom. 10 der Heydenen met deſe argu-
menteringe ende overtuyginghe
bewijſt ende bevestight: Eene
„ ware aenbiddinge is een getuy-
„ geniſſe van een warachtigh ghe-
„ loove: Nu een warachtigh ghe-
„ loove is eẽ teycken van eene wa-
„ re ende crachtige roepinge: Nu/
„ eene ware beroepinge is eẽ teyc-
„ ken van eene ware verkieſinge/
„ de welcke/ als oock andere dier-
„ gelijcke gaven Godes/ gantſch
„ onberouwelick is. Wie en ſoude
dan zijne verkieſinge met dick-
wils aenbidden van Godes naẽ
niet ſeer ſeecker willen maecken?
Nu van deſe geduerigheyd ende
volherdinge in de gebeden word
in vele plaetſen der Heylighe
ſchrift [maer voor al by Lucam
Luc. cap. 11. in de Parabelen van de laſtig-
heyd des vrinds die des midder-
Ibid. cap. 18 nachts broodt van zijnen vrind
begeert ende crijght; eñ van de
weduwe die den ongherechtigen
rechter laſtigh vallende geholpẽ
word] geſprokẽ. Wt welcke Pa-
rabelẽ (of gelijckeniſvertellingẽ)
blijckt dat ons God door de ge-
durigheyd der ghebeden niet en
wilt vermoeyen/ maer veel eer
oeffenen. Soo moeten wy dan
ſoo met onſe onverduldigheyd
wurſtelen ende ſtrijden/ dat het
langh vertrecken der hulpe/ den
loop onſer ghebeden niet en ver-
hindere noch op en houde. Ja
wy en moetẽ als het al voor wind
gaet niet ophouden van bidden.
Door dien dat ons Gheloove
dat anders ſeer traegh/ flau/ en-
de ſlap is/ deſe oeffeninghe van
dit gheſtadigh ende aenhou-
dende gevolgh der ghebeden ſeer
van noode heeft: doch onſe ellen-
den ende veelvoudige ghevaren
zijn ſo groot/ verſcheyden/ ende
veelderhande/ dat wy ſelfs niet
den alderkleynſten ooghenblick
ſonder Godes hulpe eñ byſtand
en connen weſen. Want wy zijn
niet ſoo vele dingen die ons tot
bidden nooden ende dwinghen
omringt ende beſet/ den Duy-
vel die leght ons ſoo vele laghen
[als het eene niet ghelucken en
wilt wẽdt hy wat anders voort]
daer zijn eyndelick ſoo vele pe-
rijckelẽ/ gevaren/ ende geſlach-
ten van doodt/ dat de grootheyd
eñ veelheyd der ſelve met mon-
de niet wtgheſproken/ noch met
penne en can beſchreven wordẽ.
Gemerckt dan dat daer ſoo vele
oneyndige ende ontellicke ellen-
den zijn/ waerom ſullen wy toe-
laten dat onſe gebeden in nauwe
ende enge palen afghepaelt ende
gesloten worden? Gemerckt dat
onſe ſieckte niet op en houdet/
waerom houden wy op van den
Medecijn ende Geneeſmeeſter/
raedt/ hulpe/ ende byſtand/ te
begeeren? Van ſulck eenen Me-
decijn

deczijn die dese wonden der verdruckinghe (soo men't wonden magh noemen/ dat tot genesinge geschied) ons selve heeft ghemaeckt; ende die de selve alleene can ende wilt ghenesen. Hier in verschillen de gebeden der ware Godsalige ende der Hypocriten; Dat de Hypocrijten en gevepnsde naer den wterlicken schijn wel beginnen te bidden; maer so haest als sy mercken dat sy niet terstond ende op den staenden voet verhoort en worden/ wt het bidden scheyden/ ende haer tot andere ongeoorloofde middelen begeven: De Godsalige daerentegen zijn dese leere gedachtigh:
Habac.2. vers.3. Soo de Heere vertoeft, verwacht hem: want commēde sal hy commen ende niet dralen: Volherden in hare suchten ende ghebeden/ volherden in hope teghen hope/ tot dat sy eyndelic haren wensch vercrijghen. Hier af hebben wy een exempel in den honderd der-tighsten Psalm/ ende in het sevē-thiende Capittel Exodi; alwaer de Israeliten onder het beleyd van Iosua de Amalechiten [Moses terwijlent met geduyrige ende stercke ghebeden cloeckelick met strijdende] verwinnen. Wāt het geloove ende de gebeden zijn de voornaemste wapenen der benoude Kercke in alle perijckelen ende ghevaren/ als alreede dickwils geseydt is. Moses bidt/ het volc verwint: Moses houdt op/ het volck word verwonnen. Gelijck de Satan ons met de ghedurigheyd der tentatien/ becoringen eñ versoeckingen pooght te verwinnen; so moeten wy hem oock met de geduyrigheyd onser gebeden te rugghe drijven ende overwinnen. Daerom seght den Apostel; Weest alle tijdt blijde. Biddet sonder ophouden. Weest danckbaer in alle dingen: Want dat is den wille Gods in Christo Iesu aen u. 1.Thes. Cap.5. vers.16. 17.18.

Van het Vasten datmen dickwils voor het bidden moet te wercke stellen.

Niet sonder oorsaecke en heeft Augustinus geseyt/ Wilt ghy dat u gebedt tot in den Hemel vliege, maeckt het twee vleughelen, het Vasten ende de Aelmoessen. Wy sullen hier van het Vasten voornemelick handelen/ ghemerckt dat des menschen ghemoed/ het lichaem met spijse ende dranck beswaert zijnde/ tot alle bedenckingen ende aendacht onbequamer is: Soo is de mensche die weynigh nuchter is/ weynigh bequaem om ernstigh te bidden. Daerom moeten wy om tot bidde te beter bequaem te zijn nuchter zijnde ons tot bidden begheven/ ende somwijlen in het bysonder matige vastingen houdē. Maer dit moeten wy voor al doen wanneer God om onse sonden ons met Peste/ Dieren tijd/ of met de gheessel der oorloghe dreyghet. Soude dat oock Gode niet eene aenghename offerhande wesen / soo sulck Vasten van de Overheyd ende versorghers der Kercke de Gemeente wierd belast; het welcke eenen yeghelicken/ mannen ende vrouwen/ Oude ende jonge/ rijcke eñ arme haer sonden opentlic ende oodmoedelick beleden/ ende malcanderen met vermaninge ende goeden

goedenvoortgangh tot berou eñ
ernstigh beteren hares sondigen
levens nooden / vermaenden/
verweckten? Jae het voorseker.
Maer nu wy/ selfs als wy in
vreese van straffe zÿn / schier nẽ-
mermeer nuchter en zÿn/ en te-
ghen God de hoornen opsteken/
so bewÿsẽ wy daer mede dat wy
weynigh op zÿne straffen passẽ.
Wat verwonderen wy ons noch
dat God zÿne straffen langhs
om swaerder sendt/ ende (als hy
Levit.26. 18. in het Priesterboeck dreyght)
dies noch sevenmael meer maec-
ket. Wÿ murckelen ende mur-
mureren meest door onverdult
als wy van Gode gestraft wor-
den/ ende wy verwonderen ons
noch waerom ons God soo lan-
ghe ende soo strengelick drucket:
daerentusschen en gedencken wy
niet eens dat wy Godes jock eñ
roeden/ die hy ghebruyckte om
ons te veroodmoedighen / seer
dertel ende hooveerdighlick van
onsen rugge geschudt hebben; soo
dat God (by wÿse van spreken)
teghen zÿnen wille van ons selve
gedwongen word om zÿne straf-
fen dickwils te hervatten / ende
met de selve teghen ons aen te
houden.

Van de Gesten (of wterlick gebaer) der gene die bidden met de Godsaligheyd over een comende.

Gemerckt dat God Geest is/
ende in Gheest ende waerheydt/
wilt aẽgebedẽ wesen/ so en moet-
men niet twÿfelẽ of hy en is met
de wterlicke Gesten ende Cere-
monien niet te vreden/ het en sy
dat het herte ende den Geest sel-
ve met de Gesten des lichaems
over een comen: jae soo die Ge-
sten selve van het beweghen des
herten ende des Geests niet ghe-
formeert ende ghemaeckt en
worden/ ende een rond ende wa-
rachtigh teycken van de ghene-
gentheyd des herten/ sonder ee-
nigh veynsen of bewimpelen/
zÿn/ als een teycken ende vrucht
van het selve zÿnde: de bewegin-
ghe des herten met eenen noch
meer verweckende/ ende de ghe-
beden ernstigher ende yverigher
maeckende. So het anders ghe-
schiedet/ soo word God door die
hypocrisie ende ghevepnstheyd
meer verstoort dan geeert. Ghe-
lÿc oock de belÿdenisse des monds
Gode niet en can behaghen/ het
en sy dat sy wt eene onvervalsch-
te affectie ende genegẽtheyd des
herten voortcome/ ende een wa-
rachtigh ghetuygenisse van des
herten genegentheyd geve. Soo
worden dan de wtwendige Ge-
sten des lichaems met eene ern-
stige genegentheyd des Geestes
wel vervoeght: Want gemerckt
dat God niet slechs den Schep-
per van de Ziele/ maer oock van
het lichaem [de wooninghe ende
als eenen Tempel der Ziele] is;
waerom en soude hy van Ziele
ende lichaem niet gelÿckelick ge-
eert worden? Ic en loochene niet
dat de inwendighe affectie ende
ghenegentheyd het voornaemste
der gebeden is: soo die genegent-
heyd maer goed ende oprecht en
is/ God en sal de gebeden der ge-
ne die sittende/ staende/ of liggẽ-
de bidden/ niet verachten als sy
maer wt een geloovigh gemoed
voortcomen. Nochtans en sal
het

het dies niet teghenstaende niet onnut wesen dat wy wt Godes woord leeren wat gesten / ceremonien / ende wterlicke ghelaet / de Heylighe mannen ghebruyckt hebben / als sy God aenspraecken ende badē / op dat wy die tot zijner tijd / naer ons vermoghen / met rechte eerbiedinghe die wy Gode schuldigh zijn / moghen naer doen eñ volgen. * Abraham
Gen. 17. vers. 3. vallet op zijn aenghesichte voor God met hem sprack: het selve
Joan. 11 vers. 32. doet ooc Maria † de suster vā Lazarus: dit doet oock den Samaritaen ‡ die met negen andere ge-
Luc. 17. vers. 16. reynight was / dancksegghende voor de weldaed corts aen hem bewesen / welcke wijse van doen ongetwijfelt wt een gemoed dat sich selven vernedert / ende zijne onweerdigheydt bekent / voort comt: want als de mensche sich soo ter aerden werpet ende zijn aengesichte in het stof druckt / so betuyght hy daer met dat hy voor Gode niet anders en is dan stof ende assché / ende dat hy sich selven als onder Godes voeten werpet. De Coningh Salomon is de eerste die in den Tempel / van hem gebouwt / biddet. Met dat exempel ende voordaed verclaert hy waerom den Tempel voornemelick ghebout is. De Schrift en seght ooc niet alleenlick dat hy ghebeden heeft; maer beschrijft ons oock de gesten / ende wijsen van doen / die hy in het bidden heeft ghebruyckt: te weten; * dat hy / op zijne knieden ne-
2. Par. 6. vers. 13. dervallende / zijne handen naer den Hemel wtstreckte. Doen Pe-
Actor. 9 vers. 40. trus † Tabitham soude opweckē / knielde hy neder ende badt. Het
Actor. 20 vers. 36. selve doet Paulus oock aenden oever vā Ephesen met alle de gene die met hem waren. Niet dat dē Godesdienst selve in die wterlicke dingen voornementlic bestaet; maer om dat sy nut zijn om het ghemoedt tot aendacht te beweghen; dat het / terwijlent dat alle deelen des lichaems besigh zijn om God te eeren ende dienen / Gode zijne schuldighe eere geve. Ons swaer gemoedt word oock (by wijse van spreken) door dese oeffeninge des lichaems gesterckt; de traecheyd / luyheyd / eñ slaepsucht word verdreven. Dese gesten ende wterlicke daden en nooden oock de omstaenders niet weynigh om hare ghebeden voor Gode wt te storten. De kinderen Godes gheven hier mede hare eyghene Godsaligheyd te kennen / ende verwecken ende ontsteken malcanderen om God te eeren ende vruchten: Want onse knieden buygende / ghetuygen wy onse onderdanigheyd eñ oodmoedigheyd tot Gode. Als wy onse ooghen naer den Hemel opslaen ende onse handen naer den selven / tot een teycken van ons betrouwen ende vyerigh begeeren / wtstrecken / soo bewijsen wy daermede dat wy alle hulpe / alle goedt / alleenlick van Gode verwachten; dat wy ons herte / dat om hooge vlieght / ende als in den Hemel opghenomen is / voor hem sonder geveynstheyd willen openen / vertoonen / ende alle onse begheerten voor hem wtstorten. Dese wijse van doen bewijst oock eene onderwerpinge / of overghevinge. Want de gene die haer selven aen de gene die grooter ende meerder zijn / onderwerpen eñ overgeven / die strecken ghemeenlick hare handen tot de selve wt. Daerom

1.Tim.2, vers.8 ghebiedt Paulus dat de mannen
in alle plaetsen heylighe handen
oplichten / sonder toornigheyd
ende murmureren. Nazianzenus
is van ghevoelen; dat onder alle
wercken der handen het beste is
die naer den Hemel wt te strec-
ken, ende die met geloovige gebe-
den naer te volghen. Wy lesen
oock in de Heylige Schrift / dat
sommighe / by een recht leedwe-
sen de gebeden willende vervoe-
ghen / stof ende asschen op haer
hoofd ghestropt / hare cleederen
verscheurt / ende eenen sack / of
hayre / aengetrocken hebben: het
welcke al teyckenen van ware
verootmoedinge voor Gode / be-
kentenisse der sonden / ende ern-
stigh berou ende leedwesen / wa-
ren. Want de ghene die asschen
op zijn hoofd stropt / dien geest
daer mede tekennen dat hy niet
dan stof ende asschen en is: als
die van aerde gemaeckt is / ende
wederom tot aerde sal keeren.
Wat nu de scheuringhe der clee-
vers.3. deren belanght / Daer staet Ioel
2. dat wy onse herten ende niet
onse cleederen moeten scheuren.
Want met dat wterlick ghebaer
word beteyckent dat wy niet en
verberghen; maer by wijse van
spreken ons herte blooten / onse
sondē opentlick eñ vrymoedelick
belijdē / beweenen / eñ vergevenis-
se der selve begheeren. Hier toe
strecket ooc den sack ende hayre.
Want ghelijck eenen doodschul-
digen misdadigen die om gena-
de wilt biddē / niet met het hoofd
in de locht en gaet / gheen zijden
ende purpuren cleedt aē en doet /
niet ghestreelt ende gestreken en
is / niet met costelicke steenen eñ
ringen en pronckt; maer sich sel-
ven eñ zijne cleederen droevigh /
arm ende katijvigh aenstelt / om
den rechter tot barmhertigheyd
te bewegen: soo oock de gene die
de grootheyd / veelheyd ende lee-
lickheyd zijner sonden waerlick
ende ernstigh bekent / die en sal
sich selven niet slechs licht he-
nen / om het wel staen / tot biddē
begheven; maer sal dat met een
innerlick bewegen zijnes herten
doen: Het welcke hy oock met
nedergheslagene oogen / met een
droevigh ende veracht cleed / eñ
met andere middelen [daer de
coutheyd ende slappigheyd van
het mēschelicke herte mede ver-
dreven / ende de mensche tot ern-
stigh bidden can beweeght wor-
den] bewijsen. Seker die mid-
delen die dienē om de coudheyd /
slappigheyd en traegheyd onses
herten te verdrijven / ende om
ons tot ernstigh bidden te bewe-
ghen / prickelen ende porren / en
moeten niet voor onnut ende o-
vertollich gehouden wesen. Wāt
hoe versuymigh slof ende lunte-
rachtigh dat wy anders in dese
onse ware verootmoedinge en-
de opene belijdenisse ende ver-
foeyinge onser sonden zijn / geven
onse daden ghenoegh te kennen.
Wy sullen misschien somwijlen
met onbedochte woorden / die
slechs het wterste der lippē raec-
ken / bekennen dat wy Sondaers
ende Strafschuldige zijn; by die
belijdenisse sullen wy dan wel ee-
nen sucht of twee vervoeghen:
maer daerentusschen en over-
wegen wy niet genoeghsaem de
hoedanigheyd ende veelheyd on-
ser sonden; hoe groot ende hoe
ontallick dat het getal der selve
sy; hare schandelickheyd ende
gantsch leelicke afgrijselickheyd
ende mismaecktheyd word wey-
nigh

nigh van ons overdocht. Maer seker soo wy dat als het behoort ende als de grootheyd der saecke voordert/ deden / soo souden wy so dickwils als wy op onsen Rechter/ wiens oordeel niemant en can ontvlieden/ dochten/ met eenen verbaerlicken angst/ ende als met eenē doodelickē schrick/ bevangen wesen. Daerom en is het niet ghenoegh eens of tweemael te versuchten; maer / ghemerckt dat wy (O Jammer!) sulcke coudheyd/ slaperigheyd/ ende traecheyd in ons vinden/ so moeten wy weten dat het seer/ ja gantsch noodigh is/ dat wy op alle doēlicke wijsen de selve verdrijven/ ende ons selven ghelijck men de luye ende traghe Esels doet / als met sporen / prickels/ ende sweepen/ prickelen ende opwecken.

Wat sullen wy nu van de tranen seggen/ die biddende gestort worden/ ende met de woorden des gebets vermengt zijn. Seker gemerckt die tranen als het bloed van de gewonde ziele zijn/ soo en can het niet wesen of sy moeten voor Gode als eene welrieckende offerhande dierbaer wesen. David seght dat sy van Gode ghetelt ende in eene Flessche bestelt wordē/ om ons daer mede te leeren dat de Godsalige tranen/ hoe wel sy als eenighe andere verachtelicke dingen op der aerden vallen ende met voeten vertreden worden/ niet gāsch verloren ende van God vergheten en sullen wesen; maer dat dē tijd voorseker sal comen dat wy de overvloedige vrucht der selve sullen sien ende smaecken. David/ voor zijnen eyghenen sone vluchtende/ weende aen den O-

Psal. 56 vers. 9.

2. Sam. 15. vers. 16.

lijfbergh; want de tranen der Heylighe (als ick geseydt hebbe) hebben groote cracht/ om God tot Barmhertigheyd te bewegen. T'is waer daer en schijnt niet verachtelicker dan een traē droppelken/ gelijck niet snooder en slechter dan een hayr onses hoofdes ende een musken schijnt te wesen / nochtans seght den mond der waerheyd/ ia de waerheyd selve/ ick segghe onsen Salighmaecker IESVS CHRISTVS dat sy van Gode getelt worden/ ende sonder zijnen wille op der aerden niet en vallen. Het selve moetmen oock van de tranen/ die wt eē Godsaligh herte voortcomen/ verstaen. Doch wy roepen overluyd dat men in alle dese gesten/ gebaren/ wterlicke daden/ ende Ceremonien moet toesien dat het herte voor de handē tot Gode moet opgeheven zijn/ dat het herte (by wijse van spreken) moet spreken eer den mond spreeckt/ verscheurt zijn eer men de cleederen verscheurt/ verslagen ende als ter aerden geworpen eer sich het lichaem ter aerden werpe / ende weene eer de oogen weenen. Want so yemant met het wterlick gebaer tot Gode naeckt / ende dat zijn herte verre van Gode sy/ dien word met recht voor eenen Hypocrijt ende niet voor eenen waren dienaer Godes gehouden. Nochtans gemerckt de Schrift van de selve vermelt/ ende dat sy by de Heylige mannē int gebruyck zijn gheweest/ soo zijn sy seer bequaem om in ghemeene ende bysondere Kerckelicke vergaderingen gebruyct te worden/ sonder dat sy onder de superstitieuse ende waengeloovighe daden

Matt. 10. 29. 30.

mogen getelt worden. Laet ons maer sien/ (als ick alreede gesepd hebbe) soo dickwils als wy eenighe van die uterlicke gesten gebruycken/ toesien/ dat de inwendige nederigheyd des hertē met de wtwendige veroodmoedinge der gesten ende ceremonien over een comme. Laet ons op dese of diergelijcke wijse eerst in ons selven redenen ende denckē: Siet / ick ben voor God den Schepper ende doorsoecker mijnes herten; Siet/ick ben voor dē throon der Goddelicke Majestept/ daer en is niet dat tot dit werck/ dese plaetse/ desen tijdt/ min betaemt/ dan geveynstheyd bedrogh ende logen.

In Joā. Hier moet ick noch de gedenckweerdige woorden van Chrysostomus by voegē/ daer hy seght; Als ghy uwe handen wtstreckt, uwe borst ontbloot, u aengesichte naer den Hemel licht, ende uwe ooghen opslaet, wat doet ghy anders dan dat ghy Gode den geheelen mensche wijset. De woorden Eusebij zijn oock seer ghedenckweerdigh: Dat en is niemandt (seght hy) onbekent, dat den alderheylighsten Godsdienst der oplichtinge der handen naer den Hemel met een suyver ende onvervalscht geloove verselt, Gode toecomt; ende dat alle dinghen die tot des menschen nut gedaen worden, met gebeden die met opgehevene handen geschieden, seer wel gedaen ende wtgherícht worden. Want een warachtigh gebed is eene gantsch onverwinnelicke saecke: ende niemandt en bidt heylighlick ēn Godvruchtighlick/ of hy en vercrijght het ghene daer hy om bidt/ wenscht ende verlanght/ of wat dat veel beter is. Sub. f. Orat. Constan-tin.ad s-tum san-torum.

[Of wy oock wel al swijgende connen bidden?

Een warachtigh ende ernstigh Gebedt moet wt het geloove voortcomen: soo dat geschied/ so zijn de innige suchten ende begeerten des herten voor Gode/ die alle dinghen hoort en siet/ soo sterck ende crachtigh als het alder grootste geluydt ende geroep dat met den mond gheschiedet; want God en heeft ons claghen/ vermanē ende indachtigh maecken niet van noode/ als de ghene die al eer wy bidden weet wat

Matth.6 wy van noode hebben: ia onse swackheden ende jammeren zijn hem meer bekent dan sy ons selve zijn: het welcke ooc dese woorden van den Coninghlicken Prophete te kennen geven; Heere voor u is alle mijn begheeren, ēn mijn suchten en is u niet verborgen. Psal 3[8] vers.16. Dat nu menighmael vele claghten/ende grootmaeckingen onser ellenden / jammeren ende becommernissen/ onder onse gebeden vermengt worden/ dat en geschiedet niet ten aensiene Godes; maer om onsent wille: want het is ons nut door desen middel tot bekētenisse onser brooscheyd ēn ware nederigheyd gebraght/ ende opgeweckt te worden; also onse nederigheyd sonder sulcke overdenckinghe onser behoeftigheyd ende ellenden niet recht ende onvervalscht en can wesen.

God verhoort voornemelick een gheloovigh herte; maer niet de stemme die van het herte verschilt. Het en is oock (gelijck ick ghesepd hebbe) ten aensiene Godes niet van noode / dat wy in ons ghebedt veel woorden ghebruycken: want voor Gode is eē gelooviigh ende Godbetrouwende versuchten genoech. Soodanigh was onghetwijfelt het versuchten van Moses doen hy aen de Roode zee stont/doen de Israeliten sagen dat hare vlucht van weder zyden met de bergen / eñ voor haer met de roode Zee ghestut ende verhindert warē/ daer sy nochtans sagen dat het vyandelick heyrleger haer op de hielen was/ende al gereed was om haer te overvallen. Waer af Hilarius aldus sprekt; Israel (seght hy) wierd ter doodt toe beanghstight: de vyandt naer by, ende de zee voor haer, zijnde. Moses stont hertgrondelick bedroeft,ende swijghende; maer met het binnenste zijnes herten heeft hy geluydt gegeven,ende met het gheloove zijnes ghebedts heeft hy geropen. Dien (heyligen) man sweegh; maer het gebedt des ghelooves was zijn geroep tot Gode. Daerom seght Gregorius oock: De ware Ghebeden en zijn niet in de stemme des monds, maer in de begeerten ende gedachtē des herten: Want onse woorden en geven het meeste gheluydt in Godes alderverborgenste ooren niet, maer onse begeerten. Want so wy het eeuwigh leven met den monde ende dat nochtans metter herten niet en begeeren, wy swijghen al roepende: Maer so wy van herten begeeren, soo roepen wy, selfs als wy onsen mond niet op en doen, al swijgende. So is het ghecomen dat het volck Israel met zijne stēme in de woestijne gheruchte maeckt, ende Moses swijght op dat gherucht der woorden; nochtans word hy oock van de Goddelicke ooren ghehoort: Want hem word geseyd: Wat roept ghy tot my? Soo is dan van binnen in de begeerte een gheschrey dat in der menschen oorē niet en comt, verborgen, ende vervult nochtans de ooren van zijnen Schepper. Hier onder magh het alderuprighste ghebedt van Hanna, de moeder van den Prophete Samuel wel getelt worden. Als Heli haer uyterlick gebaer alleenlic aensagh/ ende haer sonder oorsaecke van dronckenschap beschuldighde/ so heeft sy haer/ als recht ende billigh was/ schamigh ende eerbiedigh voor den Priester des Heeren ontschuldight met hare benouthepd/door de welcke sy metter herten sprack/hare lippen alleenlick verroerende; doch soo datmen hare stemme niet en conde hooren. Want een waer ende ernstigh ghebedt arbeydt meer met het herte dan met de tonghe: de dienstmaeghden ende naervolghers van innerlick gebedt zijn de tranen ende andere uyterlicke gesten; van de welcke wy alreede veel ghesproken hebben: dese gesten (als ghesepd is) en moeten voor des herten aendacht niet gaen; maer moeten de selve als aēwijsers ende tolcken/ naer volgen. Dan behagen onse Ghebeden Gode oock/ als wy onse tonghe den Heylighen Geest/ die in ons spreeckt/ leenē/ ende als den mond door het inwendigh beweghen des herten/ als met eenen sleutel/ op gedaen

Exod. 14. vers. 10
1. Sam. 1. vers 9.

wordet; Of dat de tonghe als een Musicael instrument is / dat als met de sleutels ende vinghers des herten gestelt ende geroeret word / ende dẽ heelen wtwendigen mensche met eenẽ tot behulp ende dienst des Gebeds word opghenomen. Dat zijn eerst de suchten die door de wolckẽ dringen / eñ ons onsen wensch / bede / ende begeerte doen verkrijghen. Maer te vergeefs word als eene rieviere ende stroom van woorden wtghestort / als de tonge van den genen die biddet voor zijne gedachten loopt / ende dat de begheerten en de wenschen niet als vlammen ende pijlen wt de borst naer Godes hoogẽ throon worden wtghesonden; maer datmen Gode de stoester eñ schelpe sonder kerne voorwerpt. God en telt de woorden der gens die bidden niet; maer wicket eñ weeght den aendacht des herten ende beweginge des ghemoedes. Want als Hilarius seght; Het ghebedt en bestaet niet so seere inde woorden, als in de beweginghe; Sy en swijgen niet al die niet en sprekẽ, ghemerckt dat selfs de stomme tranen harer stemme eñ geschrey hebben. Dese woorden Cypriani zijn seergedenckweerdigh die hy van tgebedt van Hanna schrijft: Hanna (seght hy) en heeft den Heere niet met een roepigh versoeck; maer swijgigh, ende in de heymelickste vertrecken des herten, met een verborgen gebed; doch met een openbaer geloove, gebeden: Sy en sprack niet met dẽ monde, maer metter herten: want sy wist dat het God so soude hooren, eñ heeft hare begeerte crachtighlick vercregen; door dien dat sy getrouwelick ende met den gelove heeft gebeden: Want God is eenen verhoorder des hertẽ, ende niet des monds. Hier mede comt Isidori seggẽ over een: Het gebedt (seght hy) comt het herte, ende niet de lippen toe: Want God en neemt gheen acht op de woorden des ghenen die wat van hem biddet; maer siet het herte van den aenbidder aen. Beter is het swijgende in het herte sonder gheluyt der stemme, dan met de woorden alleen, sonder aendacht des ghemoeds, te bidden. Al het ghene dat die treffelicke mannen van dese saecke gheschreven hebben word bequamelick met dit cort gedicht wt gedruckt:

T'geroep en biddet niet;
Maer s'herten brand van binnẽ:
Dat uwen mond bediet,
Segh eerst t'gemoed, hert, sinnẽ.

Want soodanigh is het Ghebedt des Publicaens / die zijn herte / als de Vloed aller sonden / met de vuyst slaet / ende oodmoedigh wt het binnenste zijnes herten / gelovigh tot Gode suchtet. Daerom is hy oock voor den Phariseus, die van grootdécken zijner eygene gerechtigheyd ende heylighheyd pruyschte / gherechtveerdight in zijn huys ghegaen. Want ghelijck niet voor Gode meer en stinckt dan hooveerdigheyd ende opgheblasentheyd; soo en is hem oock niet liever ende aengenamer / dan een verslagen / nederigh / ende gebroken herte. Doch dit en wille ick so niet verstaen / als of men nemmermeer het Gebedt onses Heeren / de Psalmen Davids, ende andere Gebeden ende Lofsangẽ / van woorde tot woorde en moest wtspreken of singen; maer segge daerenteghen dat men dat dage- Luc. 18.

gelicx op gesette tijd moet doen/ Op dat het gemoed tot overdenckinge der Goddelicke dingen gebraght worde. Maer daerentusschen houde ick oock staende/dat men/ soo het herte wel tot bidden bereydt is/ onder het reysen/ studeren/ strijden/ of eenigen anderen arbeydt/ wel ende nuttelic Gebeden ende suchten/ selfs met weynigh woorden / magh mengen. Soodanigh zijn dese: Och! Heere ontfermt u mijnder! Och! Heere en verlaet my niet! Och! Heere verleent uwe genade! Och! Heere helpt my! Och! Heere heerscht ende bewaert my! Welcke ghebedekens [van Luthero Stotsgebetlein, van de oude Ejaculamenta ghenaemt] niet teghenstaende dat sy seer kort zijn; nochtans wt het binnenste des herten wtghestort zijnde/ crachtiger dan de veelwoordighe hersegginghen der Phariseen/ Hypocrijten ende gheveynsde zijn.

[Van de plaetse die tot een Godsaligh Ghebedt van noode is.

Onsen alderweldadighsten Salighmaecker seght tot de Samaritaensche vrouwe/van de plaetse des Ghebeds handelende: De ure comt dat ghy noch op desen berghe Garizim noch te Ierusalem den Vader aenbidden en sult: De warachtighe aenbidders sullen den Vader in den Geest ende waerheyd aenbiddẽ. Wt welcke plaetse blijckt dat de Gebeden der Christenen aen geene sekere plaetse verbonden en zijn; maer dat sy over al [het sy in u huys/ of buytens huys / in ghemeene vergaderingen/ of int bysonder/ te water/ of te lande] waer ons des biddẽs nood/aencomt/Godsalighlick moghen gedaen worden. Wy sien oock dat Ionas, in den Walvis / den Moordenaer aent cruyce/ Manasses in dẽ kercker; eñ andere op andere plaetsen God wel aengebeden hebbẽ/ ende van hem verhoort zijn. Daerom en wordẽ nochtans de openbare gebeden der kerckelicke vergaderinge niet verworpẽ. Want dat Christus seght; Wanneer ghy bidt en weest niet gelijc de gheveynsde: want die begeeren in de vergaderinghen ende op de hoecken der straten te bidden, om van de menschen ghesien te worden. Maer als ghy biddet, gaet in in u secreetcamer, sluyt u deure toe, ende bidt uwen vader die in het verborghen is, ende u Vader die in't verborghen siet, salt u in't openbare verghelden: dat moet verstaen wesen/ als tegen de eersucht eñ ydele veelwoordigheyd in het bidden gesproken; sonder dat nochtans de wettelicke ende gewoonlicke vergaderingen der Kercke/ die bestelt zijn om te samen te comen om God te biddẽ/ veracht worden: want den eenen moet in de selve den anderen met zijn exempel ende voordaedt opwecken ende tot ernstigh bidden beweghen: Want anders soude het genoegh wesen in onse huysen ende cameren alleen te biddẽ. God wilt oock dat wy hem int openbaer ende als met eenen mond aenroepen / om soo eene gemeene ende openbare belijde-

Ian. 4. v. 21. 23

Ion. 2. Luc. 23. Orat. 33.

Matth. 6 v. 5. 6.

nisse onses ghelooves te doen/ en onsen even naesten met onse Godsaligheyd te stichten. Doch wy moeten soo in het openbare bidden/ dat wy dies niet te min ons selven wel ondersoecken/ ende onse herten om hooge tot Gode/ als in zijne tegenwoordigheyd zijnde/ oplichten.

[Van de Noodsaeckelickheyd der Dancksegginge.

Dat is seer gemeen by de menschen/ dat sy als sy haren wensch ende begeerte vercregen hebben/ Godes gaven schandelick misbruycken/ ende haer selven tot leelicke sonden begeven. Daerom moeten wy weten dat men God niet slechs en moet bidden dat hy ons eenighe weldaed verleene/ maer veel meer/ dat wy de weldaden die wy van hem ontfangen hebben/ wel ende met een danckbaer gemoed mogen gebruycken. Want soo dat niet en gheschied/ wy sullen ons selven der Goddelicke weldadigheyd onweerdigh maecken/ ende sullen om onse ondanckbaerheyd ende misbruyck der Goddelicke gaven/ swaerder van hem ghestraft worden dan of wy de selve noyt ontfangen en hadden. Het welcke seer claer wt de miraculeuse genesinge van
Luc.17. de thien melaetsche blijckt. Seker/ dat God ons zijne mildigheyd bewijst/ en ons in alle onse nooden helpet/ dat gheschiedet daerom/ op dat wy hem onse geloften betalen; dat is/ dat wy met onse danckseggin ghe getuygen dat wy aen hem in allen dinghen/ ende om alle dinghen zijn verbonden/ ende in hem gehouden.

Want dit woordeken Gelofte, is als een solemneel ende opentlick getuygenisse/ dat de weldaed ontfangers van haren weldader geven/ als sy willen ghetuygen dat sy gantsch niet en hebben dan het gene dat haer van Gode om niet word gheschoncken ende gegeven; dat sy Gode oock gheensins zijne weldaden en connen vergheIden/ noch hem yet daer voor gheven/ dan dat sy hem loven/ haer in hem verblijden/ hem van herten dancken/ ende zijne ghenade ende weldadigheyd op alderhande wijse groot maecken ende verheffen. Dit geeft David Psal.116. ver.12.13.
seer claer te kennen/ als hy seght; Hoe sal ick den Heere vergelden alle zijne weldaden die hy aen my doet? Ick wil den heylsamen kelck nemen, ende des Heeren name predicken. De selve/ op andere plaetsen/ dickwils met tranen beginnende/ eyndicht met Dancsegginge. Indien wy dat doen/ so mogen wy ons wel verseker en dat ons God nemmermeer en sal verlaten: maer gelijc wy hem tot noch toe/ Goedt/ Barmhertigh/ ende weldadigheyd tot onswaerts ghevonden hebben/ dat hy van nu voortaen/ in de selve Goedtheyd/ Barmhertigheyd ende Weldadigheyd tot ons sal volherden; ende dat hy ons niet alleenlick in dit leven en sal te kennen geven ende verclaren/ dat wy niet ydelick ende te vergeefs alle onse hope ende betrouwen

op hem gestelt hebben/ maer dat hy ons oock de ware ende volcomene ghenietinghe zijner goedigheyd ende genade sal geven/ als hy ons met alle wtvercorene in dat Hemelsche ende eewighe Coninghrijcke [ons van Iesu Christo, onsen Heere eñ Salighmaecker/ vercregen] sal vergaert hebben. Hem sy lof eere ende glorie in aller eeuwen eeuwigheydt. Amen.

De Thien Voornaemste Noodwendigheden der Godsalige Gebeden.

Wt de Schriften van D. ZACHARIAS VRSINVS ghetrocken/ ende met de Predicatien van IOANNES CALVINVS over Iob, ende andere Schrijvers/ verciert ende verclaert van NATHAN CHYTRÆVS.

I.

[Aendacht des Ghemoeds.

GHemerckt dat al onse welvaert / al onse ghelucksaligheyd/ eyndelic al ons goed / in Gode bestaet; ende by niemant dan by Gode en moet gesocht wesen, ende dat wy sonder Godes Goedigheyd eñ Barmhertigheyd in der eewigheyd haddẽ moetẽ vergaen;! So behoorden wy seker so dickwils als wy ons tot bidden begeven/ ons selvẽ (by wijse van sprekẽ) wt te treckẽ/ alle onse sorgẽ/ becommernissẽ eñ begeertẽ die ons in dit voornemen van bidden soudẽ mogẽ verhinderẽ/ afleggen/ ende onse onweerdigheyd/ onreynigheyd/ ende ellenden/ aenmercht hebbende / ons ernstigh voor Gode veroodmoedigen/ op dat wy hem waerlick ende van herten om hulpe ende bystand souden moghen bidden. Maer wat doen wy? Soo dickwils als wy beginnen te bidden/ soo zijn wy meest noch soo vleysschelick/ dat terstond vleysschelicke ende seer ongherijmde ghedachten in onsen sin comen / die wy/ selfs willende ende daer toe pooghende/ niet en connen verdrijven. Ja al comen wy somtijds met eenige devotie eñ aendacht tot het bidden/ nochtans

laten wy ons lichtelick van de selve afleyden/ ende laten onse gedachten/ sonder de selve in den toom te houden/ gints ende weder swerven. Want het en can niet wesen/ dat de mensche met eene loutere ende vrye genegentheyd tot God genaeckt/ het en sy dat hy God van herten eere; hem eerende/ vreese; hem vreesende/ al zijn betrouwen op hem stelle. De Eere maeckt dat wy de Goddelicke Maiesteyt ende almaghtigheyd erkennen/ ende ons selven Gode gantsch onderwerpen/ ons versekerende dat God cracht ende moghentheyd genoegh heeft om ons te helpen/ ende ons onse bede te geven. De vreese maect dat wy zijn oppergebied over ons kennende/ hem van herten begeeren te dienen/ eñ ons gantsche leven naer zijne geboden aen te stellen. Het Betrouwen eyndelick maeckt dat wy niet alleenlick en weten dat God Almaghtigh/ maer oock Goedt ende Barmhertigh/ is. Want wy en connen geen recht betrouwen op God stellen/ dan als God ons tot sich noodet/ ende ons belooft bereyd/ willigh/ eñ gereet te
Psal. 5. vers. 8. zijn/ om ons te helpen. Dit bekent ende belijd David oock/ als hy seght; Ick daerentegen wille in u huys gaẽ op uwe groote goedicheyd, ende aenbidden tegen uwen Heylighen Tempel, in uwer vreese. Want het en can niet geschieden/ dat wy tot Gode durven gaen/ eer hy ons van zijne vaderlicke goedgunstigheyd tot ons waerts heeft versekert: ons herte sal sonder dies versekeringe beven eñ cloppen/ onsen mond sal ghesloten zijn/ ende wy sullen van alle privilegie recht ende maght der ware aenbiddinghe gantsch wtghesloten wesen. Dat
is het dat Paulus tot die van Ephesen/ ende elders/ seght; Dat Cap. 1. vers. 13.
wy Heydenen oock den Heyligen Gheest hebben/ om onse aenneminge te beseghelen/ op dat wy vrymoedelick moghen roepen; Abba, Vader/ ende dat hy ons met eenen versekere dat hy ons wilt verhooren; Dat wy oock door Iesum Christum in God gelooven/ ende dat dat Gheloove betrouwen voortbringht ende verweckt: so dat wy vrymoedelick voor zijnen throon met onse ghebeden dorven verschijnen. Want al de Gebeden die de mẽschen anders sonder ware aendacht/ eñ sonder eenigen smaeck vã zijne Goddelicke goedigheyd/ die hy ons selve heeft ghegeven/ wtstorten/ en zijn voor Godes aenschyn niet dan hypocrisie ende Gheveynstheyd/ die weynigh vande gebeden van de twee Papegaepen verschillen: Sibylla Clivia, huysvrouwe van Ioannes Fredericus Vorst vã Saxen/ hadde eenen Papegaey/ die dagheliks het Vader onse over tafel in't Latijn las: Den Cardinael Ascanius hadde den anderen te Roome: dien Papegaey conde bescheydelick de twaelf Artijckelen des gheloofs segghen: misschien het gheloove ende de aenbiddinghe van zijnen seer vleysschelicken meester seer meesterlick naer bootsende/ ende voor oogen stellende.

Nochtans en lochenen wy niet dat het gelove der ware Godsalighe niet altijd even vast ende sterck en is; doch het ontswemt ende vlieget op wt allẽ de baren ende ongeweerten der twijfelinghe

ghe door hulpe des Heyligen Geestes / ende comet / al vertoeft / draelt ende luntert / het wat / noch ten lesten tot de aenmerckinghe ende innige bedenckinge van de aldersoetste / sekerste / ende warachtighste beloften Godes / ende roepet wt den grond zijnes herte dat aldercrachtighste: Abba Vader: met de versochtheyd leerende / dat God wel te rechte door den Prophete seght; dat hy het gheroockte riedt niet en sal breken / noch het roockende vlas wt blusschen. Iesai. cap. 42. vers. 3. Mat. 12 vers. 20.

II.

[Van de erkenninghe onser onweerdigheyd.

De tweede Noodwendigheyd van het Godsalighe ghebedt is dat wy ons selven / of onse verdiensten / niet toe en schrijven; maer ons selven ende onse gebreken neerstelick ondersoeckẽ / ons selven wel ondertasten; ende / onse ellenden ende veelvoudighe brooscheden kennende ende bekennende / ons herte met eerbiedinghe schaemte ende vernederinghe voor Gode wtstorten; eñ onse sonden / sonder yet te veynsen / bewimpelen / verdraepen / ende achter te houden / oodmoedelick / rondelick ende opentlick / sonder eenighe sluyeringhe / of wtstel / belijden: Bekennende (segghe ick) dat wy niet / of min dan niet / zijn; of soo wy immers wat zijn; dat wy niet dan stof eñ asschen / stanck en verrottinghe / en zijn; jae dat wy eene masse / eñ clomp zijn die met doodsap der sonde besmet / ende als het lijf eenes melaetschen / met alderhande vuyle ghebreken ontreynight ende doordroncken is / ende dat wy daer wtvolgende den doodt / die ons ghestadigh op de hielen is / ende de eewige verdoemenisse onderworpen zijn. Wy zijn / het is wel waer in Adam, den eerstgeschapenen mensche / in den beginne rechtveerdigh / onnoosel / als kinderen Godes ende Heeren deses werelds ende aller Schepselen / geschapen; maer wy hebben het recht van die privilegie / vryheyd ende voormacht door Adams val / daer onsen val oock onder is / gantsch verloren; wy zijn / vã Godes kinderen / seer ellendighe slaven ende lijfeygene der Duyvels / onses verleyders ghewor den; Wy en bringhen niet met wt onses moeders lijf / dan verbloeckinghe / die ons de eewige doodt onderwerpt. Seker dese woorden / die ons Moses beschrijft / zijn wel ghedenckweerdigh ende seer droeve ende schrickelick om aen hooren: Doe nu de Heere sagh dat des menschen boosheyd groot was op aerden, ende al het dichten ende poogen haers herten langhs soo booser was; doen beroude het hem dat hy den menschen gemaeckt hadde op aerden, ende het becommerde het hem in zijn herte; Eñ sprack: Ick wil de menschen die ick gheschapen hebbe verdelgen van der aerden, van den mensche aen tot op het vee, ende tot op het Gen. 6. vers. 5. etc.

ghe-

ghewormte, ende tot op de voghelen onder den Hemel: Want het berouwet my dat ickse ghemaeckt hebbe. Want het blijckt wt dese woorden hoe seere God de sonde hatet/ ende dat hy ons om de sonde onweerdigh achtet den name zijner schepselē te dragen; iae dat hy ons gantsch voor vyanden houdt; ghemerckt dat het hem soo berouwt den mensche gheschapen te hebben / dat hy met den mensche alle het ghedierte der aerden / al het cruppende ghewormpte / ende vliegende voghelen die voornementlick om onsent wille geschapen zijn/ heeft willen wtroeyen; daer hem de scheppinghe/ soo vele de selve by haer selven belanght/ nemmermeer en hadde connen berouwen/ so onse sonden in den weghe niet en hadden gheweest. Waer wt dat wy sien/ dat wy van Gode (eenigher wijse) min dan al de alderclevnste wormkens ende cruppende ghedierten gheschat worden: als veel snoder dan de selve zijnde. Dese saecke als recht ende billich is wel aenghemerckt zijnde/ behooren ons de hayren van schrick over eynde te staen/ onse sonden behooren ons ernstigh verhaet/ ende van ons veracht/ ende versmaed te wesen. 1. Hier af sal ons Iob getuyghenisse geven: wiens woorden van den wtnemenden man Theodorus Beza, aldus met andere woorden wtgeleyd wordē. Want wat is de mensche dat hy voor suyver soude moghen ghehouden wesen? Dē mensche (segge ick) wt de lijfmoeder der vrouwe voort comende, dat hy sich rechtveerdigh soude durven namen? Siet, God is so groot, dat hy

Iob Cap.15. vers.14

op zijne Heylige Engelen niet en steunt ende staet; als de gene, die op sich selven alleenlick staende ende betrouwēde, op hare crachten ende cloeckheyd niet en staet, alleenlick haren dienst gebruyct. Ia de Hemelen selve, hoe wel sy van desen aerdschē droessem vry zijn, en zijn niet suyver als sy by hem vergeleken zijn. Wat sal dan de mensche, een ziel hebbende schepsel, die by sich selvē versoeylick, vuyl, schandelick, oneerlick, ende met boosheyd als water ingesopen, opgeswollen is? Op eene andere plaetse word by den selvē Iob geseyd; Dat selfs de Enghelen, die alderheylighste gheesten; niet suyver ghenoegh voor Gode en zijn. Want de gerechtigheyd ende volcomentheyd Godes is by haer selven so volcomentlick volmaeckt/ ende onvergelijckelick/ dat voor de selve/ al wat de Schepselen poogen voor te brēgen ende voor te wenden/ als de wolcken ende Sterren voor des Sonne stralen als sy des morgens op straet vliedē/ moet verdwijnen. Laet ons dan als wy ons tot bidden willen begheven (op dat ick hier Calvini woorden gebruycke) overdencken; Met wie dat wy te doen hebben / te weten met Iehova (de Heere Sebaoth) selve/ door wiens blinckende glantz de Sterren verdooft worden/ door wiens stercte de berghen versmelten/ door wiens gramschap de aerde verschudt word / door wiens wijsheyd de voorsichtighe in hare listigheyd betraept wordē: Door wiens reynigheyd alle dinghen besmet zijn: wiens gherechtigh oordeel selfs de Enghelen niet en connen dragen: die de schuldighe

Cap.4. vers.18.

niet onschuldigh en maect: wies wraecke eens ontsteken ende opgeweckt zijnde/tot in het uyterste der hellen doordringht: Als dien God eens sittet om der menschē daden te ondersoecken / wie sal sich gerust ende onbevreest voor zijnen throon durven setten: wie sal met eē verslindende vyer wonē? Wie sal by het eewigh blaecken blijven?

Doch so daer noch yemant is die zijne onweerdigheyd ende dese ellenden zijner sondē noch niet ghenoeghsaem en kent ende erkent / die ondersoecke ende ondervrage sich selvē op dese/ of op ,, deser gelijcke wijse: God/die een ,, verslindende vyer is / begheert ,, door het recht dat hy op my heeft ,, van my/dat ick hem van gant- ,, scher herten/van gantscher zielē/ ,, ende van gantscher crachten/ be- ,, minne/ ende mijnen naesten als ,, my selven; maer heb ick dat oyt ,, gedaen/of connen doen? Is mijn ,, gemoed soo vry ende ontlast van ,, alle sorgen ende becommernissen ,, der aerdsche dingen/ dat het ge- ,, heel naer God haecket/ snacket/ ,, ende verlanget? Geensins. Mint ,, ghy uwen even mensche inde we- ,, reld soo seer als u selven/ soo dat ,, ghy zijne eere ende voordeel met ,, sulcken vlijt voordert ende soect/ ,, met sulcken ghenegentheyd het ,, quaed van hem keert ende drijft/ ,, als ghy u eygen voordeel gewent ,, zijt te soecken/ende uwe eyghene ,, schade ende nadeel af te keeren? ,, Gheensins. Ghebruyckt ghy in ,, uwe gebeden/ die het voornaem- ,, ste ende alder uytnemenste werck ,, zijn dat de mensche magh doen/ ,, sulcke vernederthepd/ eerbiedin- ,, ge ende aendacht/ als God van u ,, begeert? Geensins. Sijt ghy niet dickwils in dat werck / dat soo " loovelick is/ soo coud/ luy/ slof " ende onbequaem/ dat ghy selve " niet en weet wat ghy doet / ende " van Gode willende verhoort " worden / selfs van u selven niet " en word verhoort? Ick worde " (o wee!) gedwongen te belijden/ " dat dat waer der is/ dan het be- " taemt. Wat seltsame/ vreemde/ " en ongerijmde; iae leelicke ende " belachelicke ghedachten stooren " dickwils de aendacht uwer ghe- " beden? Dat en can ick oock niet " loochenen. Wat goed sal dan in " uwe andere min-goede wercken " connen zijn/ ghemerckt dese ma- " le/smette ende vlecke/ in u alder- " beste werck word gevonden? "

Laet ons oock dese spreucke des Keysers Theodosij ons selvē dickwils indachtigh maecken: Wat hebt ghy gheweest? Wat zijt ghy? Wat sult ghy wesē? Laet ons oock op het Grafschrift denckē dat te Rome op een Sarck staet/ daer een Lijck die woorden toegeeygent wordē/ die eenighsins op de vraghen van Theodosius antwoorden:

Eerst was ic een stinckend saedt,
Levēd, eē dreckhuys versmaedt;
Doodt, de Wormen ick versaedt.

Voor al en moetē wy van onse gherechtigheyd ende verdiensten gantsch gheen grootdencken hebben/noch en moetē niet meynen dat God eenighsins aen ons verbonden of in ons ghehouden is; of dat wy hem uyt ons selven yet connen opofferen/ bieden en gheven dat hem behaghelick sy. Want het blijckt uyt het gene dat alreede geseyt is/ dat wy/ al waren wy al suyverder/ reynder ende claerder dan den Hemel ende de Sterren; iae heyliger dan de

Heylige Engelen/dat niet te min die suyverheyd ende heyligheyd niet dan onreynigheyd/ vuylheyd ende stanck voor Godes oogen en soude zijn. Latet ons dan met den verlorenen sone roepen; Vader ick hebbe gesondight tegen den Hemel ende voor u, en ben niet meer weerdigh u sone genaemt te worden: maeckt my, als eenen van uwe huyrlinghen. Laet ons vry bekennen dat wy tien duysent talenten schuldigh zijn/ die wy niet en connen betalen: Laet ons bekennen dat wy snoode honden ende arme verachte aerdwormkens zijn: Dat in ons niet dan drooghte ende onvruchtbaerheyd en is: dat wy terstont verslenteren/ verdrogẽ/ vergaen ende verdwijnen/so ons de ghene niet te hulpe en comt/ die by den Prophete seght dat hy de levendige borne is: als of hy seyde; Het en sy dat ghy sonder ophouden met mijne genade besproeyt wordt/ so moet ghy seer haest verdorren. Dat is het dat Augustinus in zijne wtlegginghe op den veertighstẽ Psalm seght: Ick sal al de gene die geborẽ sullẽ worden segghen: Ghy en zijt niet by u selven: Bidt God aen. De sonden zijn uwe; De verdiensten zijn Godes. Straffe is God u schuldigh: Als loon comt, dan croonet God zijne gaven, niet uwe verdiẽsten.

Luc. cap. 15. vers. 8. 19. 21.

Mat. 18. vers. 24.

Jerem. 2. vers. 13.

Doch niemant en moet door dese zijne onweerdigheyd vã het bidden eenen afschrick hebben: Want daerom bidden wy/ om dat wy onweerdigh zijn. Onse Gebeden en moeten niet op onse weerdigheyd ende verdienste; maer op de waerheydt ende barmhertigheydt Godes/ ende alleenlick op de verdiensten Iesu Christi, staen. Hoe wy ons meer veroodtmoedighen/ hoe wy bequamer sullen wesen om CHRISTVM te soecken ende te vinden. Want het en sy dat wy van herten ende van gantscher zielen ghevoelen ende ghelooven dat Godes toren/ wraeck/ ende de eeuwighe verdoemenisse op ons heeft gelegen/ soo sullen wy oock niet bekennen/ hoe ellendigh dat wy zijn/ als wy van Godes genade/ ons door Christum vercreghen/ontbloot zijn: wy sullen oock Godes weldaden min dan recht ende billick is achten ende prijsen. Hoore ende erkenne dan eenen yegelicken het gene dat de Schrift van dese saecke seght: " Dat hy gantsch van Gode ver- " vreemt is door de sonde/ erfghe- " naem van Godes toren ende des " doodes is/ de eewige verdoeme- " nisse onderworpen / van alle ho- " pe der saligheyd verstooten ende " wtgesloten/ eenen slave des Sa- " tans/ ghevangen onder het jock " der sonde; eyndelick met het ee- " wighe verderf/ met de eewighe " straffe/ van als nu eeniger wyse " is verstrickt: Doch dat CHRIS- " TVS sich in dit wterste perijckel " ende gevaer/ dat door geene mẽ- " schen hulpe en can ontvloden " worden/ tot eenen Middelaer " tusschen God ende den mensche " heeft gestelt/ ende de menschelic- " ke natuyre aengenomen hebben- " de/ de straffe die onse sonden ver- " dient hadden/ op sich heeft ghe- " nomen/ ende met zijn dierbaer " bloed ende stervẽ de lelicke sond- " smetten/ die ons voor Gode soo " verhaet maeckten/ heeft wtghe- " wischt/ende dat hy ons met Go- " de heeft versoent: dat God ten

vollen

„ vollen door desen versoenoffer is „ voldaen: dat Godes toren door „ desen Middelaer ende borge ver- „ soent is gheweest/ dat den Vrede „ die God met den mensche ghe- „ maeckt heeft/ op dit fondament „ (op dese grondvestinghe) steunt; „ dat met desen band de goedgun- „ stigheydt Godes (by wijse van „ spreken) aen de menschen ghe- „ bonden is: dat wy in dese versoe- „ ninge volcomene ende volmaecte „ gherechtigheyd vinden / door „ welcker cracht wy ongetwijfelt „ met Gode bevredight zijn/ ende „ hem tot eenen genadigen Vader „ hebben. Al welcke dingen God- vruchtighlick aengemerckt zijn- de/ sullen wy/ hoe ons onse ellen- de ende kettivigheyd daer wy wtgeruckt zijn/ levendiger afge- beeld is/ dies te meer beweeght worden; Ja wy sullen niet connē naer laten met den Heyligen Pa- triarck Iacob in dese woorden wt te berstein; Ick ben te snoode aller barmhertigheyd ende aller trouwe, die ghy aen uwen knecht gedaen hebt. Dese verootmoe- dinghe van sich selven/ ende er- kenninge zijner eygene onweer- digheyd / is seer crachtigh om Godes Barmhertigheyd ende weldadigheyd te verwecken en- de vercrijgen. Genes. 32 vers. 10.

Het Godvruchtigh ernstigh ende aendachtigh overdencken der naervolgende leerregelen is seer nut/ dienstigh eñ bequaem om ware oodmoedigheyd (die van Basilio de Schatcamer der deughden word ghenaemt) ende ernstige yverigheyd in het stor- ten onser ghebeden in ons op te wecken. Daerom sullen wy (hoe wel dat wy niet en wetē wie ey- gentlic de schrijver ende autheur der selve is) die tot eene toema- te deses Reysgelds hier by voe- ghen.

Leer-reghels der Oude, die men daghelicks moet overvveghen.

I. Ghedenckt/ o mensche/ waer wt ghy gesproten zijt.
II. Wat ghy zijt. De mensche verwelckert als gras.
III. Van wien/ ende door wien/ ghy geschapen zijt.
IV. Waer henen ghy gevallen zijt.
V. Van wien/ hoe/ waerom/ ghy verlost zijt.
VI. Wat dien u dreyght/ die u can verderven.
VII. Wat hy u belooft/ die u can behoeden.
VIII. Wat God van u eyscht/ ende hoe men dat moet doen.
IX. Hoe broosch het vleysch/ hoe broosch de wereld is.
X. Hoe veel constigh / sterck / maghtigh / nijdigh/ ende steeds versch ende onvermoeyden Vyand de Satan is om u te verderven.
XI. Hoe cort den tijd deses levens is.
XII. Hoe haest ende schrickelick de wereld sal vergaen.
XIII. Hoe langhduyrigh de eeuwigheyd is.

XIV. Hoe schielick ende schrickelick de veranderinghe aller dingen in den jongsten dagh sal wesen.
XV. Hoe onverdraghelick Godes toecoemstighen toren sal wesen.
XVI. Hoe onverdragelick de pijningen der Hellen zijn.
XVII. Hoe heerlick het rijcke Christi ende der Christenen sal zijn.
XVIII. Hoe ernstigh Godes woord de gene die in hare sonden slapen/ als met een blasoen/ opweckt/ om dese dinghen altijd te bedencken.

III.
[De ware Beweeghtheyd des herten.

De derde Noodwendigheyd van een Godsaligh ghebedt/ is ware beweeghtheyd des herten/ dat onse Gebeden niet hypocrijtisch ende geveynst en zijn/ noch alleenlick in den mondt ende lippen geboren en worden/ onse sinnen middeler tijd elders swevende; maer dat onse woorden met het binnenste onses herten/ als trouwe tusschenspraecken ende tolcken/ over een commen en stemmen. Want wy en moeten Gode dese eere der aenbiddinge niet alleenlick wt noodt ende behoeftigheyd aendoen/ als waer het eene huyr-eere; maer wt eene ware kinderlicke genegentheyd ende bewegingе/ wt het binnenste onses herten spruytende. Eñ ghemerckt God eenen waren hertkender is/ soo moeten onse ghebeden boven alle onse andere wercken van hypocrisie ende geveynstheyd bevrijdt wesen. Wãt de ghene die casteelen in Spaengien maect ter wijlẽ dat hy bidt/ ende als eenen landtlooper met zijne sinnen is/ soo dat zijn ghemoed selve qualick gevoelt ende hoort wat hy biddet/ die en can niet versekert wesen dat God zijne gebeden verhoort.

IV.
[Ware begeerte tot Godes Weldadigheyd.

De vierde Noodwendigheyd der Godsalighe ghebeden/ is eene ernstige begeerte naer Godes weldadigheyd: de welcke niet beter in ons en can verweckt worden/ dan door een ernstigh belijden ende beweenen onser onweerdigheyd ende ketyvigheyd (daer wy hier voor af ghesproken hebben) met aenmerckinghe van Godes overvloedighen rijckdom ende weldadigheyd (in Godes hand is het al/ ende sonder God en vermoghen wy niet/ noch en commẽ niet goeds vercrijghen:) Want als wy waerlick ghevoelen ende bekennen dat wy voor de Goddelicke Majesteyt niet anders dan stanck ende

verfoepe-

verfoepelicke vuyligheyd en zijn; dat God daerentegen de Fonteyne ende oorsprongh alles goedes is / van wien wy alleyn behooren te belangen/ ende alles in dese nul-de spring-ader te soecken: ghemerckt wy sonder zijne om niet gheschonckene ghenade niet een eenigh druppelken van gheestelicke/ of lichaemelicke/goederen (die ten onrechte vande blinde Heydenen de blinde Fortuyne zijn toegeschreven) en connen vercrijgen. Sullen wy niet met meerder begeerte ende hertgroudighe gheneghentheyd tot den throon onses Heeren en Heylands Iesu Christi, als tot onse eenige toevlucht ende schuylplaetse/ loopen? God/ wel is waer/ en behoevet onsen dienst ende ghebedt niet; Doch wy en connen niet eenen eenigen oogenblick zijne Genade/ Barmhertigheyd/ende Mildicheyd/ontbeeren. Wy worden door hertdringenden noodt gedreven/om hem naer zijnē wille/ in zijn Woord verclaerd/ te eeren ende vyeren: het welcke (als wy te voren bewesen hebben) alderbest met gebeden ende dancksegginge can geschieden. Daerenboven worden wy daer toe ghedrongen door die ongheloovelicke veranderlickheyd ende onghestadigheyd die den mensche aenghebooren is. Waer af wy seer droeve exempelen ende voordaden in alle Heylige; maer voor al in Iob ende Petro sien: Iob hadde volle seven dagen zijne lijdsaemheyd voor Gode ende de menschen vertoont; maer ten achtsten dage vervalt hy so verre/ dat hy oock den dagh zyner gheboorte vervloeckt / ende schielick soo verandert/ dat hy den selvē man niet en schijnt te wesen. Soo haest verwelckert ende verdwijnt al onse cracht/ sterckte/ en volstandicheyd/het en zy dat God de selve onderstutte ende het hoofd boven houde. Daerom en moeten oock de Godsalighe ghebeden ende suchten nemmermeer onderlaten worden. Die staet(of meynt te staen) sie toe dat hy niet en valle. Doch (op dat ick dat in het voorby gaen segghe) altijd ende sonder ophouden te bidden/ en is niet sekere gemaeckte ende voorgeschrevene gebedekens / nacht en dagh te bagijnen ende snateren; maer voor al te gelooven/dat wy God/ om Christi wille/ tot eenen genadigen God hebben. De gene die God soo aenbidt / word te rechte geseyd Godes name altijd aen te bidden. Want hoe wel de Godsalighe/ somwijlen met andere dingē besigh zijnde/ of door de grootheyd der pijne/ besoeckinge ende benouwtheyd / beswaert zijnde/ selfs op het bidden niet en denckt; nochtās comt de Geest zijne swacheyd te hulpe/ ende is zyne voorspraecke met ontellicke versuchtingen. Dese versuchtinghe / dese innighe begeerte / ende hertgrondigh verlangen/ is het gestadigh bidden der Godsalige/die in Christum gelooven. Dien word oock niet recht geseyd altijd ende sonder onderlaten te bidden/ die alle vlijt daer toe aenwent dat hy met de eerste gelegentheyd Godes name sal aenbidden/ ende hem voor de menighvoudige ontfangene weldaden dancken.

Daerenboven word de begeerte daer wy hier af handelen/ seer vermeerdert ende versterckt / als wy overdencken; Dat de liefde onses selfs met de welcke wy ons selven beminnen/ende de behoudenisse onser ziele soecken / de oor-

saecke is dat wy dese Goddelicke weldadigheyd begheeren. Soo dat soo is/soo en cã noch en mach dat niet gheloochent wesen / dat Christus onsen Salichmaker ons heftigher dan wy ons selven doen heeft bemint/ ja heeft ons / arme ellendighe sondaers/meer dan sich selven bemint: ghemerckt hy om ons leven ende saligheyd de alderbitterste doodt des cruyces niet en heeft ghewevghert te lijden / ons soo doende liever dan zijne eyghene ziele eñ leven hebbende. Ja het schijnt oor dat God de Vader ons meer dan zijnẽ eenigen geboꝛenen sone bemint heeft/ als hy dẽ selven tot in den doodt ende in het graf heeft willen verootmoedighen/ op dat wy/ arme ellendighe sondaers / dooꝛ zijn bloed versoent zijnde/ tot den Hemel souden verhooght ende verheven woꝛden. Dese bedenckinghe ter herten genomen zijnde/ connen wy in onse ghebeden veel meer versekert wesen/ dat ons God verhooꝛt/ ende ons onse bede sal geven/ dooꝛ dien dat wy selve van onsent weghen versekert zijn/ dat wy de Goddelicke hulpe van herten begheeren.

V.

Onsen wille Godes wille onderwerpen.

De vijfde Noodwendigheyd der Godsalighe ghebeden is/ dat wy onsen wille soo matighen/ dat hy sich sonder eenighe wtvlucht ende teghenmoꝛren/ Godes wille onderwerpe; acht nemende wat met dien wille over een comt/ende daer wt volghende/ wat ons ghedooꝛloft is te bidden/ of niet te bidden: wat ons Godt toeghelaten heeft van hem te begeeren of niet te begheeren: eyndelick/ wat hy ons op onse bede heeft belooft te gheven/ of niet te gheven. Godt wilt/eñ dat dooꝛ het recht (maght ende ghebiedt) dat hy over ons heeft/ dat wy hem die ghehooꝛsaemheyd bewijsen/ dat wy met alle zedigheyd ende eerbiedinghe in zijn wooꝛd bescheyd soeckẽ van die dinghen die alreede zijn geseyd/ ende met ghedult ende sekere hope zijne hulpe in den bequamen tyd verwachten; wat / wanneer het hem sal believen of goedt denckẽ/ in zijn believen stellende: sonder zijne Wijsheyd ende almoghentheyd eenen sekeren tijdt vooꝛ te schꝛijven. Want dat soude eene onverdꝛaghelicke opgheblasentheyd ende vermetelheydt wesen / soo de ketijvighe ellendighe ende stervelicke mensche/die heerschappie over zijnen God ende Schepper soude durven aen sich nemen/ dat hy sich niet en soude schamen Godes wille zijnen wille eñ welgevallen te onderwerpen. Want niet sonder ooꝛsaecke is 1. Ioan. 5. 14. gheschꝛeven. Dit is het vertrouwen dat wy in God hebben: Ist dat wy wat bidden naer zijnen wille, dat hy ons verhoort. Waer toe dese plaetse Esaie 49. 8. oock dient. Soo spꝛeeckt de Heere; Ick sal u inden aengenamen ende bequamen tijdt verhooren, ende sal u in den dage des heyls helpẽ. Te weten/ op dien tijd/ die ick met mijne Goddelicke wijsheydt

ende voorsienigheyd hebbe besloten. Hier toe behoort de noodige leeringhe van het onderscheyd der dinghen die men moet begheeren. Want sommighe dinghen zijn sodanigh/ dat men die gantsch niet en moet begheeren: andere mogen ende moeté begeert worden: doch op sekere conditie/ voorwaerde en wtneminghe: andere dingen moeten wy sonder eenighe conditie ende bespreck begheeren / eyſſchen/ afbidden/ ende sekerlick verwachten. Onder de dinghen die men niet en moet bidden ende begeeré/ telle ick de gave der Mirakelen/ van verscheydene spraecken/ ende dierghelijcke/ die maer voor eenen tijd in de Kerck en moesten wesen ende blijven: welcken tijd verstreken zijnde/ moesten ophouden: daerom en can niemant/ sonder God grootelicx te versoecken/ de selve met/ of sonder/ bespreck begheeren/ ende om de selve bidden. Tot de dingen die men op sekere voorwaerde moet eyſſchen ende begeeren/ behooren de lichamelicke gaven/ ende aerdsche goederen: die al daer onder begrepen zijn/ als wy onse dagelicksche broodt begeeren: in welcker versoeck wy ons Godes Vaderlicke liefde moeten onderwerpen: dat soo het hem belieft/ wy onse bede vercrijghen; dies niet/ dat wy met kinderlicke ghehoorsaemheydt ons selven hem gantsch onderwerpen/ ende het cruyce/ ons van hem opgheleydt/ soo langhe als het hem sal believen/ gheduldich draghen. Dit dede David in zijn ballinghschap/ als hy den Priester Sadoc aldus aensprack: Brengt de Arcke Godes weder in de stadt. Sal ick genade vinden voor den Heere, soo sal hy my weder halen en salse my sien laten, ende zijn huys. Spreeckt hy oock alsoo; ick en hebbe geenen lust tot u: Siet, hier ben ick: hy maecke het met my alsoo het hem behaeght. Hier mede comt de bede ende begheerte van Godes Sone selve/ doen hy sich in den doodt soude begheven/ over een. Vader (seght hy) so ghy wilt, neemt desen Drinckbeker van my wegh: nochtans niet mijnen, maer uwen wille, geschiede. Onder de goederen die sonder eenighe wtneminge/ conditie / bespreck/ of wtsonderinghe/ begeert moeten worden/ worden de Geestelicke goederen ghestelt/ die tot Godes eere ende onser zielen Salighepdt behooren. De welcke ons oock sonder eenige wtneminghe (conditie of voorwaerde) ons van Gode zijn belooft: Soo warachtich als ick leve seght de Heere Heere, ick en hebbe gheen welghevallen in den dood des Sondaers; maer dat hem de Godloose bekeere van zijn wesen ende levé. CHRISTUS seght: Comt tot my, &c. Ende Ioan. 3. staet: Soo lief heeft God de wereld gehadt, &c. Daerom moeten wy in het begeeren der Geestelicke goederen God op dese of deser gelijcke wijse aenspreken: O eeuwigh ende Barmhertigh God/ zijt my wt uwe loutere Barmhertigheyd/ genadigh/ ende vergeeft my mijne sonden: begaeft my met ware wederghe-boorte/ gherechtigheyd / heyligheyd / volstandigheydt / tot den eynde mijnes levens / ende naer dit leven het eewige leven. Doch in armoede/ siecktèn/ schaden/ perijckelen ende ghevaren/ zijn wy ghehouden met den Evangheli-schen * melaetschen / onsen wille Godes wille te onderwerpen.

[Margin notes: 2. Sam. 15. vers. 25. 26 — Luc. 22. vers. 43. — Yes. 33. 10 — Mat. 11. vers. 28. — Mat. 2. 8]

" Segghende; Soo het gene dat
" ick begheere met uwen Vader-
" licken wille over een coemt/ ick
" bidde u gheeft my doch eene re-
" delicke woonplaetse/ met cost eñ
" cleeren/ soo vele als tot een eer-
" lick leven is van noode/ met re-
" delicke ghesondtheyd: doch soo
" het u belieft my langher met dit
" cruyce te tuchtighen/ oeffenen/
" ende beproeven; siet/ hier ben ick:
uwen wille gheschiede. Ghy "
daerentusschen maeckt my dit "
Cruyce ende lijden ghenadelick "
cleynder/ ende groottet de crach- "
ten mijner ziele ende lichaems: "
vertroost ende versterckt my "
door uwen Heyligen Gheest/ dat "
het gene dat u behaget/ my oock "
behaghe/ door onsen Heere eñ "
Salighmaecker IESVM CHRIS- "
TVM. Amen.

VI.

[Een waerachtigh ende ernstigh berouw.

De seste Noodwendigheyd der Godsalighe gebeden/ is een ernstigh berouw/ boete of bekeeringhe; die soo seere in de wterlicke gesten ende ghebaren niet en bestaet/ als in eene ware verootmoedinghe/ verslaghentheyd eñ ghebrokenheyd des herten/ dat de grootheyd van Godes torē/ eñ de gruwelickheyd ende leelicheyd der sonde waerlick gevoelēde/ de selve voor Gode/ dīē niet verborgen en is [als eenen waren hertkēder zijnde] sonder eenigh veynsen/ verswijgē/ bewimpelē; sonder eenigh verkleynē of ontschuldigē/ belijd: soo dat de belijdenisse des hertē/ dat sich rondelick eñ ongeveynsdelic voor Gode opent ende wtstort/ voor de belijdenisse der tōge ga. Ten is dē Prophete Ioel niet genoegh dat mē zijne cleederen verscheure/ so het verscheurē van het binnenste des herten met dat wterlick gebaer niet over een en comet. Het en is niet genoegh dat men zijne schuldt bekent/ suchte/ weene/ op zijne knieden ende op zijn aenghesichte valle/ ende vergevinge begheere/ soo de inuighe beweginghe des herten met die wterlicke dingen niet over een en comet. Ende dat is de offerhande/ die alle andere seer verre te bovē gaet/ daer dē Psalmist of spreeckt; te weten eenen beangsten gheest/ een beangst eñ verslaghen herte/ eene conscientie of ghewisse die door het gevoelen harer swacheyd ende onweerdigheyd als versleghen ende verbrokē is/ hare sonden voor Gode ende de menschen rondelick ende onghevevnsdelick belijdende/ de verbreydinghe ende ophalinghe der selve gewilligh lijdende; met broederlicke begheerte eñ ghenegheentheyd te vanghen/ om sich met de gene die sy gheerghert eñ misdaen heeft/ te versoenē; sonder nochtans gantsch te mistrouwē/ maer met een warachtigh ende levendigh gheloove tot Godes om niet ghechonckene ghenade/ om Iesu Christi wille/ zijne toevlucht nemende/ met eenen ghestadighen ende volherdenden wille/ naer beteringe te trachtē/ ende die bekeeringhe met vergevinghe van des naestē mishandelinghe Psal. 51. vers. 19.

linghe/ ende andere wercken der liefde/verclarende: welcke wercken der liefde Esai 58. zijn: Den hongherigen zijn broodt breken; de ellendighe in sijn huys leyden; de naeckte cleedē,&c. Dan (seght hy) sult ghy roepen, ende de Heere sal u verhooren. Daerentegen ghetuyght de Heylighe Schrift doorgaēs/dat de onboetveerdigheyd ende de ghebeden der hypocriten niet alleenlick niet verhoort en worden/maer oock eenē grouwel voor Gode zijn. Prover. 28. staet; Wie sijne oore afwendet te hooren de Wet, diens ghebedt is eenen grouwel. God ghebiedet oock selve Ier. 7. ver. 15. dē Prophete dat hy voor het onboetveerdigh volck niet en soude bidden: want hy hem niet en soude verhooren. Ende Ier. Cap. 15. vers. 1. seght hy; Wanneer oock Moses eñ Samuel voor my stonden, soo en hebbe ick doch gheen herte tot desen volcke. Het gene dat van de onboetveerdighe ghesept wort/ dat moet men oock van de gene die met haren broederen niet en willen versoenē/ verstaen eñ seggen. Want geene van onse wercken en can Gode aen staen/ het en zy dat wy selve Gode om ende door Christum behaghen. Nu/ als in des menschen herte haet/ nijd/eñ vyandschappen schuylē/ dan woonet den Satan, ende niet Christus in den selven. Niemant en can Gode sonder Christo behaghen. De gene dan die sulck een quaed herte tot haren naestē draghen / die moghen vrylick dencke̅ dat dit Esai. 1. 15. tot haer ghesepdt is: Wanneer ghy alreede uwe handen wt breydet, soo verberghe ick doch mijne oogen van u; eñ wanneer ghy alreede veel biddet, soo en hoore ick u niet: want uwe handen zijn vol bloeds, &c. Want so/ als Ioannes 1. cap. 3. 15. ghetuyget/ de gene die zijnen broeder hatet eenen doodslagher is; soo heeft ongheetwijvelt de gene die op gheenderley wijse met zijnen broeder en wilt versoenē/ so wel de handē vol bloeds als eenen doodslagher/ soo seere van Gode ghehatet. Daerom willet Paulus oock 1. Tim. 2. 8: Dat de mannen in alle plaetsen bidden; heylighe handen, sonder toornigheyd ende murmureren opheffende. Doch soo yemandt soo diepe in de slaepsucht der surgheloosheyd ghevallen is/ dat hy gheene prickelen van ware boetveerdigheyd in sich en ghevoelt/ soo en can hy gheene betere plaester op zijn seer legghen/ dan dat hy ernstigh bedencke ende overwege/dat hy arm ellendigh aerdwormpken/ niet met eenen sterfelicken ende ellendigē menschē/ maer met den eeuwighen ende onsterfelicken Godt selve/ [die alles siet/alles hoort/ voor wiēs ooghen selfs de Heylighe Engelen niet suyver ghenoegh en zijn] te doene heeft; dat niemant zijn oordeel ende de eeuwige verdoemenisse op gheenderley wijse en can ontgaen/ het en sy dat hy sich waerlick ende ernstigh (als alreede ghesepd is) bekeere; sich selven ende zijn leven ernstigh ondersoecke/eñ dat hy alle zijn veelvoudighe overtredingen met het richtsnoer van Godes wet mete: so hy dan bevint (gelijck hy voor seker sal) dat hy met ontellicke sonden besmet ende besoetelt is/ soo en moet hy niet twijvelen/ of Godes alderscherpsiende oogen en sien ende versoepen in ons ontellicke

tellicke meer sonden ende vlecke͂. „ Hy redene dan aldus met sich sel„ ven; Of wel de heele wereld my „ voor een heyligh man hield/ende „ mijne veelvoudighe sonden ende „ ghebreken met deughdes name „ bewimpelde/ soo en sal ick noch„ tans Godes oordeel ende straffe „ gheensins connen ontvlieden. „ Voor desen alsienden/ al hooren„ den/al doorgrondenden/ rechter/ „ sal ick al eens [of het my lief of „ leedt is] moeten verschijnen/ en̄ „ selfs van yder ydel woordt moe„ ten rekenschap geven: Waerom en worde ick dan niet schaem„ roodt? Waerom en onthoude „ ick my niet van sondige͂? Waer„ om en pooghe ende trachte ick „ niet vlijtigher ende neerstigher „ naer beteringhe ende onnoosel„ heyd des levens? Seker so ghy „ soo in u selven gaet/ u selven soo ondersoeckt/ ende om de hulpe ende gunste des Heylighen Geestes sonder ophouden bidt/ ghy sult ongetwijvelt eyndelick uwe͂ wensch vercrijghen/ ende dese boetveerdigheyd en sal u inder eewigheyd niet rouwen.

VII.

[Aenmerckinge van Godes bevel om te bidden.

De sevende Noodwendigheyd der Godsalige ghebeden is eene ernstighe aenmerckinghe ende overdenckinghe/ der bevelen die ons God ghedaen heeft te bidden: Want hoewel God onser ghebeden niet en behoeft/ende al eer wy bidden weet wat wy behoeven; nochtans wilt hy van ons aenghebeden wesen/ende en wilt niet dat wy den lust/ yver/ ende begheerte tot bidden/tot eenighen tyden naerlaten. Dit wordt ons in het tweede en̄ derde ghebodt der Wet ghebooden. Den vijftichsten Psalm noodet ons tot Godsalighe ghebeden/ als hy segt; Roept my aen inden noodt. Hier mede stemmen de volghende plaetsen; Luc. 18. Men moet altijd bidden ende niet vermoeyt worden. 1. Thes. 5. 17: Biddet sonder ophouden: Weest danckbaer in alle dingen. Mat. 7. Biddet, soeckt, clopt. Jacob. 5. 13: Is daer yemant onder u lieden in lijden, dat hy bidde; is daer yemant goets moeds, hy singe: Waer wt blijckt dat de gebede͂ in droefheyd ende vreught plaetse hebben. Col. 4: Weest gheduyrigh in den Gebede, ende waeckt daer in met dancksegginghe. Waer wt blijckt dat de ghebeden gheduyrigh ende yverigh moeten wesen. Jae dat meer is/ alderhande ellenden ende swarighede͂ worden ons van Gode oock toeghesonden/ op dat wy door de selve beweeght ende opgewerckt souden worden om ernstigh ende yverigh te bidden: want/ het sy soo verre van daer dat wy in het Cruyce ende lyden [hoe swaer en̄ onverdragelick dat het schijne te wesen] behooren de͂ moed verloren te gheven/ Wanhopigh te zijn/ of aen Godes goedgunstigheyd ende ghenade te twijvelen: Het behoort veel eer ons geloove ende betrouwen / ende den lust ende begheerte om God te bidde͂ ende danckseggen/ op te wecken ende ontsteken. Want geene be-

soeckinge

soeckinge der waere Godsalige en is soo groot/ geene benouthe-den die sy dragen moeten/ en zijn soo hert/swaer ende onverdrage-lick / dat God daerom de zijne soude verlaten hebben / of van haer verlaten worden. Want God heeft vele sware ende ghe-wichtige oorsaecken/die tot onse eeuwighe saligheyd dienen/ om de welcke hy selfs zijne alderlief-ste kinderen niet gantsch vry van het cruyce ende lijden en wilt la-ten wesen. Maer nochtans ma-tight ende soetet hy het selve soo/ dat hy ons niet meer op en leg-ghet/ dan wy connen draghen: Wondende gheneest hy ons/ ons ter aerden werpende/ licht hy ons op/ jae (dat meer te verwon-deren is) hy levent ons in den doodt. Daerenboven staet ons te weten/ dat hoe wy herder ende strengher van Gode besocht/ ge-tuchtight / ende beanghstight worden/ hoe wy van Gode meer ende heftigher tot Godsalige ge-beden ende aenroepinghe der Goddelicke hulpe beweeght/ ge-prickelt ende opghewecktt wor-den: op dat wy van alle crachten ende hope van alle menschelicke hulpe ontbloot zijnde/ onse toe-vlucht alleenlick tot hem souden nemen/ ende van hem hulpe/ by-stand ende verlossinge souden be-geeren ende verwachten. Nu/ soo dickwils als wy dat doen/ moe-ten wy voor seker houden / dat hoe seere dat wy naer den licha-me besocht ende gemartelt wor-den/ dat nochtans de Saligheyd onser ziele in eene sekere bewaer-nisse ende buyten alle perijckel eñ gevaer is; ende dat onsen Hemel-schen Vader/ niet tegenstaende al die wederspoedē die hy ons toe-sendet/ ons nochtans liebet ende ghenadelick beminnet; of wy al schoon schijnen van hem / boven onse maght besocht ende benaut te worden. Jae/ hoe de besoec-kinghe ende benouwtheyd meer wast ende toeneemt/hoe de hulpe ende verlossinghe eer tot ons sal naecken/ ende soo veel te rasscher by ons wesen. Dus en heeft Basilius de Besoeckinge niet sonder oorsaecke/ eene vercrijghster der hulpe genaemt.

VIII.

[Bedenckinge der Godlicke Beloften.

De Achtste Noodwendigheyd der ware ende onvervalschte ge-beden/ is eene aendachtige ende geloovige bedenckinge der God-delicke beloften/ die ons niet al-leene en beloven/ maer oock ern-stigh sweeren dat wy sullen ver-hoort worden. Want de Satan, den erfvyand onser Saligheyd/ soeckt ons altijd wijs te maeckē/ dat onse gebedē ydel ende te ver-geefs zijn; dat (als by den dichter Ovidius Godlooselick ende God-lasterlick staet) God te besigh niet en can Trecken cleyne saecken an; Of oock / dat het niet seere van noode en is dat wy den alweten-den onse ellenden met ghebeden voordragen: Of oock / dat onse ghebeden/ gemerckt alle dingen ghelijck sy van eeuwigheyd van Gode bestelt zijn/ ghschieden/ gantsch vruchteloos ende onno-digh zijn. Want diē boosen Geest

weet seer wel dat de ghebeden de
alderbeste ende onverwinnelick-
ste wapenen der Geloovige zijn/
met de welcke sy haer alderbest
teghen alle zijne aenvechtinghen
connen verweerẽ: Daerom sou-
de hy seer gheeren de selve haer
wt de handen rucken/ en haer wt
die schansse met eene loose scher-
mutsinge locken. Wy/ dit over-
denckende/ moetẽ voor eerst met
een nederigh ende eerbiedigh ge-
moedt die wtnemende goedig-
heyd ende Vaderlicke liefde Go-
des tot ons waerts cussen en om-
helsen/ dat hy die/ naer zijn eygen
recht (als onsen schepper eñ Hee-
re zijnde) de Aenroepinge zijnes
Names/ sonder eenighe noodin-
gen ende beloften soude moghen
ghebieden; nochtans de selve van
sich selven seer mildelick/ vrinde-
lick/ ende goedighlick by zijne
geboden ende bevelen voeght/ als
of hy ons aldus aenspraecke:
„ Dient my/ ende ick sal u eenen
„ Vader wesen; ick sal den bewaer-
„ der ende beschutter uwes levens
„ zijn; ick sal u in alle uwe nooden
„ te hulpe comen. Ja dat meer is/
„ ick sal u uwe sonden quijt scheldẽ;
„ ick sal u wt loutere barmhertig-
„ heyd in genade aennemen; ick sal
„ alle uwe ongerechtigheden wt-
„ wisschen: ende hoe wel dat ghy
„ swaer ende broosch zijt/ nochtans
„ sal ick ghedult met u hebben/ en-
„ de sal uwe Godsdiensten/ of sy al
„ creupel/ manck ende gebreckelick
„ zijn/ barmhertighlick aennemẽ:
„ ick en sal uwe gebreken ende son-
„ den niet ten wtersten ondersoec-
„ ken. David, in zijne Psalmen naẽt
God doorgaens zijnen Schild/
Casteel/ Steenrotze/ en Bolle-
werck. De Satan selve bekent Iob
1. vers. 10. dat hy dien Heylighen
man niet en heeft connen bescha-
digẽ/ om dat God eene hage voor
hem ende zijn huys was. By den
Psalmist Legert hem den Enghel Psal. 34. vers. 8.
des Heeren om de ghene die hem
vreesen. By Zacharias is God * Cap. 2. vers. 5.
* eenẽ vyerigẽ muyr. By Esaias
† eene seer brede riviere om de zij- † Cap. 33. vers. 24.
ne. God heeft den David in soo
vele perijckelen ende ghevaren;
Ionam in den buyck des Wal-
vischs; Danielem onder de hon-
gerige Leeuwẽ; De drie Jonge-
lingen in den yverigen oven; Pe-
trum in den kercker; Paulum in
de schipbrekinghe/ ende andere
swarigheden/ bewaret. Ons en
ontbreken oock nu/ noch in al de
vorige eeuwen/ geene exempelen/
voordaden ende bewijsen/ van de
Goddelicke goedigheyd ende
beschuttinge. Ende seker soo ons
God in sulcker voegen/ niet eerst
aẽ en spraecke/ voorquame/ ende
met sulcke voordaden ende exem-
pelen noodde/ wy en soudẽ geens-
sins tot hem durven naecken/
noch hem durven aenspreken.
Want de Gebedẽ moeten op Go-
des Woord ende op de Goddelic-
ke beloften ghegrondet wesen.
Want die beloften zijn waerlick
het fondamẽt ende grondvestin-
ghe onses ghelooves. Ende over-
sulcks is Christus der alderseker-
sten ende vasten pand van al het
gene dat God ons in zijn Heyligh
Woord heeft belovet. Want/ als
Roman. 8. staet; Die zijnen eyge- vers. 32.
nen Sone niet ghespaert en heeft;
maer heeft hem voor ons allen o-
vergegeven, hoe en soude hy ons
niet met hem alle dingh schenc-
ken? So zijn dan dese beloften by
haer selvẽ meer dan seker. Want
God is onveranderlick; ende het-
gene dat hy eens geseyd ende ge-
swooren

swozen heeft/ dat en sal hy nemmermeer wederroepen. Want hy en can niet anders dan waerheyd zijn ende doen / ghemerckt hy de self-waerheyd (ick segghe) de waerheyd selve is. Wie soude oock aen sulck eenen sekeren/ dierbaren/ ende aldergrootsten pand twijfelen? Dit dient al daer toe/ om ons sekerlick te doen gelooven/ dat wy waerlick selfs in het midden van alle onse qualen/ swarigheden/ ende wederspoedē/ van Gode bemint worden/ ende dat wy oversulcks met een vast betrouwen tot hem ghenaecken/ ende van hem begeeren / dat hy zijne ghelooften in ons oock volbrengē/ende de selve/onsen noodt aensiende/ geensins vruchteloos en late wesen. Waer toe dese redeninge en overlegginge/ mijns
" bedenckens seer dienstigh is. De
" Sone Godes selve heeft geseyt:
" Bidt ende ghy sult vercrijghen;
" clopt ende u sal open gedaen wor-
" den: Siet ick bidde ende cloppe/
" so sal ick dan oock vercrijgen dat
" ick bidde / ende vinden dat ick
" soecke: ende voor my die cloppe
" sal oock de deure der Hemelsche
" genade voorseker gheopent wor-
" den. Hier maghmen noch andere beloften / die doorgaens in de Heylige Schrift voor de handt zijn/ by voegen. Soodanigh is die belofte die met eenen solemnelen ende hooghen eedt bevestight is. Psal. 89. [vers.31.] seght God: So zijne kinderen mijne wet verlaten ende in mijne rechten niet en wandelen, soo sy mijne ordeninghe ontheyligen ende mijn ghebodt niet en houden, so wille ick hare sonde met de roede te huys soecken, ende hare misdaden met plaghen: Doch mijne ghenade en wille ick niet van hen wenden, ende mijne waerheyd niet laten feylen; Ick en wille mijn gebodt niet ontheyligen, ende niet veranderen wat wt mijnen mondt gegaen is; Ick hebbe eens by mijner heyligheyd gesworen. Doch op dat niemant en meyne/ dat dese ghelofte tot de naercommelingen van Abraham ende David (van de welcke den Psalm aldaer spreeckt/ alleenlick gesproken word/ ende ons ellendige Heydenen niet toe en comt/ so moet men verstaen/ dat onder de naercomelingē Abrahams alle ware geloovige verstaen wordē/ als den Apostel Paulus getuyght; [Rom.10] als hy seght: Daer en is geen on- [vers.12.] derscheyd tusschen de Ioden ende Griecken: Want de selve [haerder] aller Heere, is rijcke over alle die hem aen roepen. Want so wie den name des Heeren sal aenroepen, sal behouden wesen. So laet ons dan voor seker houden dat dese beloften ons oock aen gaen. Christus seght: [Ioan.16.] Voorwaer, voorwaer, [vers.23.] segghe ick u; wat ghy den Vader in mijnen name biddē sult, dat sal hy u geven. Hy seght oock; [Ioan.6.] Die tot my comt en sal ick niet [vers.37.] verworpen. Ende Esai 65. seght de [Vers.24.] Heere: Het sal ghefchieden eer sy roepen wille ick antwoorden, wāneer sy noch spreken, wille ic hooren. Christus seght oock: In dien [Math.7.] ghy die boos zijt weet uwe kinde- [vers.11.] ren goede gaven te gevē, hoe veel te meer sal uwen Vader, die in de Hemelen is, goede gaven geven dē genen diese van hem begeerē. De [Esai 49.] Heere seght oock: Can oock eene [vers.15.] vrouwe hares kindes vergheten, dat sy haer niet en ontferm over den sone hares buycks? ende so sy des selven vergeet, soo wille ick [Esai.55.] doch uwer niet vergeten. Ende by [vers.12.]

den selven Prophete seght hy: Ick ick ben uwe trooster; Wie zijt ghy dan dat ghy u voor menschen vreeset die doch sterven? ende voor menschen kinderen, die ghelijck als hoy verteert worden. Matth. 21. vers. 22. staet: Al wat ghy begeert in uwen ghebede, geloovende, ghy sult het ontfangen. Proverb. 18. vers. 10. staet: Den name des Heeren is eenen vasten burght, de rechtveerdighe loopt daer henen ende word beschermt. Proverb. 15. vers. 29. De Heere verhoort het ghebedt der rechtveerdigen. Het gene dat den Prophete Joel (cap. 2. vers. 32.) seght/ dat is naer sommiger wtlegginge aldus te verstaen: Al schijnt
" Hemel ende aerde onder een ver-
" menght te worden/ en den gant-
" schen loop der natuyre verwert
" ende onder een versmeten te we-
" sen/ nochtans soo wy den na-
" me des Heeren aenbidden/ wy
" sullen behouden worden. Soo word oock geseght by CHRISTO op de Parabel van den onrechtveerdigen Rechter; Luc. 18 vers. 7 Sal God niet wreken zijne wtvercorene, die dagh ende nacht tot hem roepen? Ick segge u dat hy haer haestelic wrake doen sal. Al welcke dinghen wel aenghemerckt zijnde/ blijckt daer wt/ dat God eer gereedt is om ons te helpen/ dan wy om hem aen te bidden. Ende dat Christus, onsen Salighmaecker en broeder (die als Heb. 13. staet: Gisteren ende heden de selve ende inder eewigheydt is) nu oock onse Gheveden verhoort/ ende onse Voorsprake voor den eeuwighen Vader is/ dat hy ons oock in aller eeuwe eeuwigheyd als Weesen ende wthulpighe niet en sal verlaten/ alsoo wy nemmermeer wt zijn herte en connen gaen/ noch van hem onbemint wesen. Ende hier wt comt dat vast betrouwen tegen alle sonden/ verdruckingen/ benouwtheden / vervolginghe/ hongher/ naecktheyd/ perikelen/ (of gevaren) vyer ende sweerdt/ daer Rom. 8. af word ghedacht. Alwaer den Apostel seght/ dat wy de selve al verre overwinnen sullen/ door den genen die ons heeft bemint: te weten/ Iesus Christus onsen Heere. Want (seght hy) ick ben versekert, dat noch doodt, noch leven, noch Enghelen, noch overheden, noch machten, noch teghenwoordighe, noch toecommende [dingen.] Noch hooghte, noch diepte, noch eenighe andere creatuere, ons sal connen scheyden van de Liefde Godes, welcke is in Iesu Christo onsen Heere. Amen. Het sy also.

Vers. 8.

Vers. 38.

IX.

[Geloove van verhoort te worden.

De Neghende Noodwendigheyd der Godsalighe ghebeden/ is het Geloove van verhoort te worden: Van de welcke Christus selve seght: Marc. 11 vers. 34 Daerom segghe ick u, al wat ghy biddende begheert, gelooft dat ghijt ontfangen sult, ende het sal u geworden. Den Apostel Jacobus seght oock: Cap. 1. vers. 5. Ende ist dat yemant van u wijsheydt ghebreck heeft, dat hy die begheere van Gode, diese eenen yegelicken mildelick gheeft ende niet en verwijt, ende hem sal ghegeven worden.

den. Maer dat hy met Geloove begeere, niet twijfelende: Want die twijfelt, dien is ghelijck de vloedt der Zee, die door den windt beweeght ende ghedreven wordet.
[Io]an 5. Ioannes seght oock: Dit is het ver-
[v]. 14. trouwen dat wy by Gode hebben: Ist dat wy wat bidden naer zijnen wille, dat hy ons verhoort. Ende ist dat wy weten dat hy ons verhoort, wat wy bidden, so weten wy dat wy de bede hebben, die wy van hem gebeden hebben. Oock
[Ma]r. 9. seght Christus selve: Alle dingh
[v]. 23. is den geloovigen mogelick. Het welcke sommige aldus wtleggẽ: Daer en is niet dat Christus den genen die in hem gelooft, niet en wilt ende can geven. Den Apostel Paulus comt daer mede wel
[Ep]hes. 3. over een, als hy seght; Die boven
[v]. 20. al wat wy bidden, of dencken, overvloedelick doen can. Ende:
[Heb]. 4. Wy en hebben gheenen Overprie-
[v]. 15. ster die niet en soude connen medelijden hebben met onse cranckheyd; maer die in alle dinghen na ghelijckheyd heeft versocht gheweest, sonder sonde. Daerom laet ons toegaen met vrymoedigheyd tot den throon zijner genaden, op dat wy barmhertigheyd gecrijgen ende genade inden bequamen tijd der hulpe. Ende op dat de glorie ende heerlickhepd van desen onsen Hoogen Priester ons niet en soude schijnen te verhinderen vã tot hem te geraecken, so voeght hy daer by, dat hy evẽwel onsen broeder is, ende alle onse cranckheden ende ellenden kent, ende de selve voor de zijne erkent, op dat wy, dit wetende, van hem geroepen zijnde, ras tot hem toe loopẽ. Daer by comen de Exempelen der Goddelicke verlossingen die
[Ps]al. 22. ons den Prophete David aenprijst eñ in gedachtenisse bringht, als hy seght; Onse Vaders hoopten op u, eñ doe sy hoopten, hielpt ghy hen wt. Tot u riepen sy, ende werden verlost: sy hoopten op u ende en wierden niet tot schandẽ. 1. Paralipomenon cap. 5. word vers. 20.
oock geseyd; Sy schreyden tot God in den strijd, ende hy liet hen verbidden; want sy vertrouden op hem. Wt al welcke ghetuyghenissen blijckt, hoe noodigh dat het geloove in de gebeden is, gemerckt dat het alleenlic onse gebeden Gode lief ende aengenaem doet wesen; ja oock so crachtigh maeckt dat sy door de wolcken ende door den Hemel dringhen, van Gode verhoort wordẽ, ende de biddende hare bede doen vercrijgen. Want soo groot is de cracht van het cloeckmoedigh gheloove dat aen Gods Ghelofte (daer wy in het voorgaende hoofdstuck af spraecken) gantsch niet en twijvelt. Daerentegen de gene die sonder een waerachtigh gheloove biddet, die houdt voor eerst selve zijne gebeden onder, ende maeckt se als tot niet: Ende hy beneemt (so vele in hem is) Gode den lof der waerheyd ende barmhertigheyd; het welcke de grootste onder alle sonden is, die wy by onse vorighe veelvoudige sonden gheensins en behoorden te hoopen. Seker so wy de menschen die soo menighmael op loghen bevonden zijn, gelooven, waerom en willen wy God die niet liegen en can, als de selfwaerheyd (of waerheyd selve) zijnde, niet ghelooven, als hy ons so vele gheloften doet, die hy noch met eede bevestight? Voornemelick nu by zijne waerheyd eene onbegrijpelicke, al Godes

wercken te boven gaende barmhertigheyd en genade vervoeght is/ die selfs (het welcke ons Ionas wt den buyck des Walvischs leert) tot door de alderdiepste afgronden des doodes ende aller ellenden en swarigheden dringht; als sy maer van de gene die in de selve zijn/ met een recht geloove word begeert ende gebeden. Het is eene wijse onder de menschen/ dat wy van dier lieden hulpe ende bystant geensins en twijvelen/ die wy weten ons niet alleenlick te willen/ maer oock genoeghsaem te connen helpen. Want een van beyde alleen zijnde (het sy wille sonder maght/ of maght sonder wille) en soude geensins connen voorderlick wesen. Hoe souden wy dan so oubeschaemt zijn/ dat wy God souden durven mistrouwen? God (segghe ick) die soo warachtigh/ soo vriendelick ende toeghevende is in zijne beloften/ ende wiens barmhertigheyd en weldadigheyd wy soo dickwils dadelick bevonden hebben: die oock (twelck niemant en sal loochenen) almachtigh (jae de almaghtigheyd selve) is/ en alles in zijne handt ende maght heeft? Daerenboven moeten wy weten dat onse gebeden selve een getuyghenisse onses gheloooves voor Gode zijn. Soo wy dan/ verslagen ende beteutert/ aen de waerheyd der Goddelicke beloften twijvelen ende vertzaghen/ ende gantsch onseker zijn of ons God sal verhooren of niet: Wat teycken eens warachtigen geloooves sullen wy soo biddende betoonen? Sullen wy dan den name des Heeren niet ydelick ende te vergeefs in den mondt nemen? Sullen wy/ in stede des ghelooves/ Gode onse twijvelingen/ hapsringen/ ende verbaestheyden onses ghemoedes/ niet voordragen/ wijsen ende toonen? Wie can sich oock wijs maecken/ dat sulcke ghebeden van Gode verhoort worden? Seker den voorneemsten artijckel onses Christelicken Gheloooves is de Goddelicke beloften geloove geven/ ende te weten dat de deuren zijner ghenade ons altijd open staen / dat hy bereyd is om ons te verhooren ende helpen soo wanneer ende soo dickwils wy hem om hulpe aenroepen; voor seker ghelooovende dat hy ons in Christo beminnet/ ende dat hy niet meer ende hooghelicker van ons en begeert/ dan dat wy in alle onse swarigheden onse toevlucht tot hem nemen in den name onses Heeren Iesu Christi. Dat dient oock wonderlick seere om ons geloove te verstercken/ dat wy in onse ellenden ende wederspoeden niet alleenlick op de tegenwoordighe smerten/ pijnen/ ende benouwtheden onse oogen en slaen/ maer dat wy oock aenmercken hoe vele ende hoe grote om niet geschonckene weldaden ons God van onse geboorte af (jae eer wy wt het duystere veld / wt onses moeders lichaem/ in dit tranendal quamen) gedaen heeft; de selve aldus overleggende: Ghemerckt dat God mijnen "
Hemelschen Vader) selfs eer ick "
het licht deses werelds aenschoude/ soo voor my ghesorght heeft/ "
so mild ende weldadigh tot mywaerts is gheweest; en noch dese "
zijne weldadigheid/ schier sonder "
tusschenlaten/ ende ophouden/ al "
den tijd mijnes levens my stadigh heeft betoont; ia wiens goedheyd tot mywaerts gantsch on- "
eyndigh

„ eyndigh is: sal ick nu eerst be-
„ ginnen te twijfelen of mijne ghe-
„ beden van hem verhoort worde?
„ Waerom en bevele ick mijnen
„ Geest / Leven / ende al wat my
„ aengaet / niet veel eer in zijne hā-
„ den? Hy heeft my versoent ende
„ vry gecocht: hy is warachtigh /
„ ende wilt zijne begonnene goe-
„ dighevd ende vrindelickheyd tot
„ mywaerts tot den eynde toe ge-
„ duyrigen. Daerom draeght hy
„ oock sorge voor my in alle perijc-
„ kelen ende ghevaren / soo wel in
„ het leven als in den doodt. Als de Godsalige haer selvē op dese / of op deser gelijcke wijse / Gode opghedragen hebben / soo zijn sy versekert / dat sy van Gode verhoort zijn: nochtans volherden sy standvastelick in het bidden: ende hoe wel sy den tijd en wijse der Goddelicke hulpe niet en connen weten / verstaen / ende begrijpen; nochtans varen sy wacker ende cloeckmoedich in dit aēgevangene werck voort; eñ wetten dat hare salighevd op Godes waerheyd [die niet veranderen / bedriegen / of begeven en can] is gegrondet.

Het en sal oock niet onnut wesen / als het gheloove in dat deel sich swacker eñ flouwer vertoont / te bedencken / dat wy niet alleen en biddē / maer dat de gantsche Kercke der gheloovighe door de heele wereld verspreyd / hare ghebeden / wenschen / ende suchten / by de onse voeght: Jae dat de Sone Gods selve (den welcken de Vader niet en wilt of can weygeren) met ons biddet. Waer af S. Augustinus seer gheleerdelick ende Godsalighlick aldus heeft gheschreven: Christus bidt met ons, als onse broeder: Hy bidt in ons, als ons hoofdt: Hy bidt voor ons, als onsen hoogen Priester: Hy word van ons aengebeden, als den waren en almachtigen Godt. Al welcke dinghen wel aenghemerckt zijnde / soo en sal in het herte der ware ende ernstighe gheloovighe gheene twijvelinghe ende dubbinghe plaetse gheghven worden. Hier soude men al het gene dat te voren van de nodighe volherdinghe inde ghebeden ghesevd is / moghen by voeghen. Dit doende sullen wy verstaē hoe arm ende mietigh dat de ghebeden selfs van de beste Heydenen zijn / die van dit betrouwen gantsch zijn berooft. Waer af wy een exempel in dē brief Ciceronis Ad Quintum Fratrem hebben: al waer hy schrijft: Ick soude de Goden aenbidden, soo sy wt het verhooren mijner gebeden niet gescheyden en waren. Nochtans bidde ick haer dat sy met dese onse ontellicke qualē ende misquamē te vredē willen zijn. De selve schrijft in dē brief aen Octavianum aldus: Ick roepe misschien de Goden, wiens ooren ende gemoeden van ons eenen afschrick hebben, te vergeefs aen. Wy sullen oock verstaen hoe groot op d'ander syde onse gelucksaligheyd is / dat wy niet alleenlick van de almaghtigheydt / maer oock van den Vaderlicken wille Godes tot ons waerts / versekert zijn: door dien dat hy seer begeerigh is om ons te helpen / eñ dat het over zijn herte niet en can / dat hy ons in noodt niet en soude helpen. Jae desen zijnen wille is soo yverigh ende heftigh / dat hy niet alleenlick in het binnenste zijnes herten onse jammeren en ghevoelt [als Hy Marc. 8. spreeckt / seggende: My jammert] maer ooc denckt om ons te helpen / eer wy

In Psal. 85.

dencken om hem aen te roepen. Het is nu de selve Christus die het doen was: hy en word niet verandert. Iesus Christus (als wy te voren wt Heb. 13. geseyd hebben) is gisteren ende heden, de selve en inder eeuwigheyd. Op dese selfde ure ende soo dickwils als wy zijne hulpe behoeven/ is hy soo tot onswaerts gheneghen/ als of hy seyde: My jammert deses volcks; als D. Olevianus erghens Godsalighlick ende duydelick spreket. De spreucke van Taulerus is wel bekent/ die met dese spreucke des Oudtvaders Basilij over eē comt/ daer hy seght: Het is eenen willighen ende gereeden gever van groote gaven: hy geeft liever dan andere ontfangen.

Hier soude yemant misschien/ ende dat niet ten onrechte/ mogen voorwerpen; Ghy bringht wel vele van de Goddelicke verhooringhe ende van de versekertheydt onses gelooves by; Nochtans wedervaert my met Iob, David, ende andere/ het tegendeel. Daer word wel dickwils in de Heylighe Schrift gheseydt; Dat God onse toevlucht in alle wederspoeden is; Dat God die in teghenspoed ende besoeckingen naer is die hem met eene waere gheneghentheydt ende recht-Godsalighen yver aenbidden; jae dat ons God/ eer wy onsen mond open doen om te biddē/ sal verhooren. Maer hoe ick mijne ghebeden meer voort doe/ hoe ick min op doe/ hoe ick langher aenhoude/ hoe ick herder eñ straffelicker benouwt ende besocht worde: even als of ick God met mijne ghebeden verweckte/ prickelde/ ende porde/ om my noch meer te pijnigen/ quellen ende besoecken.

Hier op gheve ick u voor antwoorde; Dat onghetwijvelt niet God/ maer ghy de schuld daer af zijt/ dat ghy niet verhoort en wordet. Want misschien en eysschet ghy die dinghen niet die men met recht magh eysschen: of couwelick ende overloopenscher wijse biddēde/ en bidt ghy met sulcken aendacht ende yver niet als ghy wel behoordet te doen. Met recht en ontfanght ghy niet/ soo ghy om die dinghen bidt/ die u God beter niet en gheeft/ en ghy beter niet en ontfanght: So ghy oock so couwelick bidt; is het niet beter dat God/ de hulpe wtstellende/ dat ijs uwes ghemoedes smelte/ u geloove oeffene/ ende den lust ende begeerte der begheerde ende gebedene dinghen scherpe ende heftigher maecke? Misschien en bidt ghy oock niet met behoorlicke onderdanigheydt ende gedult uwen wille Godes wille onderwerpende? Misschien knort en murckelt ghy onder het cruyce/ u van hem opgeleydt/ ende en draeght ende verdraeght uwe besoeckinghe niet met grootmaecken des Goddelicken naems? Misschien en is dien bequamen tijd der hulpe/ die Gode alleen bekent is/ ende van ons met een stil ende vredigh ghemoed moet verwacht wesen/ noch niet gecommen? Misschien stelt God zijne hulpe om billicke oorsaecken/ die hem bekent zijn/ wt/ en maeckt niet te min dat de yverigheyd tot bidden/ ende den wille van God oodmoedelick ende gheduldelick/ selfs in cruyce ende lijden te ghehoorsamen/ ende in de ghebeden te volherden/ in onse ghemoeden bewaert/ onderhouden/ ende vermeerdert/ wordet; ende dat wy over sulcks in ons herte de alder-

sekerste

sekerste teyckenen / ende aenwijsingen zijner genade ende Vaderlicke goedigheyd gevoelē? de welcke gelijck sy seer verre boven alle schatten des wereldts moeten gheacht ende gepresen zijn/so bewijsen ende overtuygen sy oock sekerlick dat onse gebeden van Gode verhoort zijn/ al meynen wy al dat sy gheensins en zijn verhooret. Het ghefchiedet oock fomtijds (als de Heylige Bernardus ghetuyget) dat God de menighe naer haren wille niet en verhoort, maer corts daer naer de felve ter Saligheyd verhooret. Dat is/so hy haer die dinghen niet en gheeft die sy biddende van hem begheeren / dat hy haer nochtās weynigh tijds daer naer al vele betere dinghen ghevet ende schincket. Hier af is ons de Prophete Elias een heerlick Exempel; de welcke door de tyrannie van Iefabel van Gode begheert dat hem de dood wt dit leven hale: God en verhoort hem niet op sulcke wijse als hy bidt eñ begeert/ maer voert hem corts daer naer / sonder dat hy sterve/ op eenen vyerighen waghen in de Hemelsche glorie ende heerlickheyd: waer by niets van al het gene dat de mensche van dese aerdsche dingen can vercrijgen/ en magh vergeleken worden. Soo en is het dan gheene mindere blasphemie ende lasteringe te seggen/of dincken/ dat God de recht-biddēde niet en verhoort/dan of yemant seyde dat God aen het roer ende stier des wereldts niet en is ghesen / noch sich met menschelicke dingen bemoeyet/ende voor de selve sorget. Maer soo de Heydenen van hare dreck Godekens niet gebreest en hebben te segghen: Dat de hulpe der Godē traegh, maer eyndelick niet fwack eñ crachteloos en was, hoe veel te meer behooren wy dat te ghevoelen/ voor seker te houden/ dencken ende seggen/ van het wtstellē der waer-Goddelicke hulpe? Verstaen wy heden niet/ worden wy heden niet ghewaer/ wat voordeel dat onse gebeden gedaen hebben/ wat wy met de selve ghewonnen hebben; morghen of overmorgen sullen wy dat volcomentlicker verstaen ende commen te weten.

Laet ons maer in Lijdsaemheyd volherden/ ende den Gods aenghenamen tijd verwachten/ hem de wtcomste bevelende / die ons ongetwijfelt tot eeniger tijd sal leeren ende overtuyghen dat God onses geensins en heeft vergheten/ maer ons waerlick heeft verhoort: Ende dat de wtcomste over sulcks gheluckigh ende tot onse eeuwige salighеyd dienende sal wesen; dat daerenteghen (als David in den 112. Psalm spreket) Wat de Godloofe geerne wouden, is verloren. Het ghebeurt oock somtijds dat God onse ghebeden niet alleenlick gantsch niet en schijnt te verhooren/ maer oock ons gantsch tegē/ ia onsen vyand ende teghenstrijder schijnt te wesen/ so dat gantsch geene hope of middel van saligheyd overigh en schijnt te zijn: welcke versoeckinge al veel gevaerlicker dan de andere is; ende nochtans de alderliefste kinderen Godes/ ende de ware God-dienders veel tijds aentast ende quellet. Waer af wy Exempelen aen Iob, David, Ieremia, ende andere hebben. Als wy al schoon in dien strijdt zijn / soo moeten wy het ghene dat van de naercomelinghen Davids, dat is/ van alle geloovige/ Psal. 89. vers. 31. ghesegd word/ (welcke plaetse

alreede van ons elders is verhaelt) aenmercken/ bedencken eñ overweghen: Soo zijne kinderen (seght hy) mijne Wet verlaten, ende in mijne rechten niet en wandelen; So sy mijne ordeninghe ontheylighen ende mijn ghebodt niet en houden; so wille ick hare sonde met der roede te huys soecken, ende hare misdaed met plagen; doch mijne genade en wille ick niet van hen wenden, ende mijne waerheyd niet laten feylen. Wt dese aengetogene plaetse/ ende meer andere/ blijckt/ wat de beweghende oorsaecke sy die God beweghe om ons soo menighmael te castijden ende tuchtigen/ ende ons so lange onder het cruyce te houden: te weten/ de grootheyd ende veelheyd onser sondē/ die in ons in eenen oogenblick niet en connen in dwangh gehouden ende gantsch wtgewischt worden. Want ghelijck eenen grooten ende volwassenen Eyckenboom niet met den eersten slagh en vallet; of ghelijck een beeld/ wt houdt of steen ghehouwē niet in eene ure volmaect en wordt/ maer langhduyrighen arbeyd ende veelvoudige slagen ende beytelingē van noode heeft; so en wordt dien ouden Adam die in ons wonet/ niet met eenē slagh ghedoodet; noch de ware boedveerdigheydt ende wedergeboorte en worden in eenen oogenblic/ of in weynigh daghen/ niet volmaeckt/ ende tot hare hooghste volcomentheyd ghebraght; God bestedet vele daghen om den oudē Adam te dooden/ den Nieuwen te doen wassen/ ende de ware boetveerdigheyd ende wedergeboorte in ons te doen wassen. Daerentusschen moghen wy nochtans/ sonder ons te besondighen/ God bidden/ dat hy ons vergunne dat wy onder het cruyce/ dat hy ons oplegghet/ so verre niet en commen dat wy souden meynen dat hy ons voor zijne vyanden hielt; maer dat hy ons veel eer becrachtige om te bedencken ende erkennen/ hoe menighmael dat wy met onse grote sonden zijnen gerechtigen toren over ons verweckt/ gepoort ende aengesteken hebben/ ende dat wy daer over hertelick/ waerlick ende ernstigh mogen bedroevet wesen; Doch even wel mogen weten ende ghevoelen/ dat hy ons met zijne Vaderlicke goedgunstigheyd/ liefde/ eñ barmhertigheyd/ omringht/ dat hy ons de selve wilt ghedurigh maeckē: hoe wel dat wy met onse veelvoudige sonden niet anders dan de eeuwige straffe ende verdoemenisse verdient en hebben. Doch so wy oock in die versoeckinge moeten vallen/ dat wy God schijnen tot eenen vyand eñ tegenstrijder te hebben; so moeten wy weten dat het geensins nieuwe en is/ dat het gheloove der Godsalige in sulcker voege gheoeffēt ende beproeft wordet; dat wy daerom ooc den moedt geensins en moeten verloren gheven; maer dat wy dē Schild des waren ghelooves dies te yverigher ende cloeckmoedigher tegen die yverighe pijlen moeten setten/ op dese/ of deser gelijcke wijse/ in ons selven redenende ende sprekende: So ick mijnen tegenwoordighen staet, conditie, ende ghelegentheyd, over weghe, soo is het wel waer, o God, dat ghy mijnen Vyand ende bestrijder schijnet te wesen; ghy schijnt my gantsch wt het ghetal uwer schepselen gheschrapt te hebben, het schijnt dat

ghy

ghy mijn alle hope van uwe hulpe ende bystand gantsch hebt afgheslegen ende ontseydt. Ick nochtans, op uwe beloften ende waerheyd staende ende betrouwende, geve u niet te min die eere, ende salse u oock altijdt geven, dat ick mijne toevlucht alleenlick tot u sal nemen, ende alleenlick op de hope uwer hulpe, met soo vele eeden bevestight, my geduldelick sal verlaten, ende de selve stille eñ vredighlick verwachten: hoe wel dat ick selve geensins en versta eñ begrijpe door wat middel ick van u can ende behoorde geholpen te worden. Ick sal oock in dit mijn voornemẽ, door hulpe uwes Heyligen Gheestes, standvastelick volherden, tot dat ick dadelick ervinde eñ gevoele dat ghy mijn noyt, tot geenen tijde, en hebt verlaten; maer dat ghy altijd goedgunstigh ende Vaderlick tot mywaerts hebt genegen geweest: jae dat ghy mijn ooc als doẽ naer by hebt geweest, doen ick meynde dat ghy seer verre van my waert geweken! Seker soo langhe als wy noch sulcke ghedachten connen dencken/ ende wt den grond onses herten seggen; Mijnen God, mijnen Vader, en verlaet my in dese benoutheden niet! so moeten wy voorseker gheelooven/ dat ons geloove/ of het al swack ende slap is; jae als een vonckskẽ vyers onder de asschen tegen het wtgaen strevelt [ende als om bystant glinstert] nochtans niet heel wtgebluscht en is/ ende dat wy niet gantsch van Gode en zijn verlaten: maer dat ons Gheloove ten langhen lesten sal wederom verlevent wordẽ/ ende tot een groot vyer vlammen ende opblaecken/ al en sien wy nu niet dan dẽ dood voor ooghen/ al schijnen wy met Iona in het alderdiepste des afgronds versopen te liggen. Om cort te maecken/ laet ons weten ende ons selven sekerlick inbeelden/ dat hoe droevigh ende swaer dat de beginselen haer vertoonẽ/ dat voor seker de wtcomste blijde/ voorspoedigh ende ghelucksaligh sal wesen; jae dat hoe het ghewichte onser swarigheden eñ benouwthedẽ [die ons als meulensteenen op den hals laghen] ondragelicker ende buytẽ hopinghe corts te voren heeft geschenen te zijn/ dat onse verlossinghe soo veel te wonderlicker/ treffelicker/ eñ aensienelicker sal wesẽ. Want dat is voor seker/ dat de Goddelicke hulpe ende bystandt met het aenwassen der swarigheden ende benouwtheden der Godsalige wasset/ende ooc meer te voorschijne comt.

X.

[Betrouwen op Christum.

De thiende Noodwendigheyd der Godsalighe geboden is/ een betrouwen/ dat op niemant dan op Christus den Middelaer/ alleen staet ende steunet: wt welck betrouwen/ als de vlamme wt een vonckskẽ/ de ware aenroepinghe/ daer wy hier af handelen/ wt breeckt. Tot de welcke ons den brief tot den Hebreẽ met Cap. 4. vers. 14. dese wtnemende woorden noodet: Dewijle wy dan eenen Hooghen

gen Priester hebben, Iesum, den sone Godes, die door de Hemelen ingegaen is, laet ons dese belijdenisse vast houdé: Want wy en hebben geenen hooghen Priester die niet en soude connen medelijden hebben met onse cranckheden; maer die in alle dinghen naer gelijckheyd heeft versocht geweest, sonder sonde. Daerom laet ons toegaen met vrymoedigheyd tot den throon zijner genaden, op dat wy barmhertigheyd gecrijgen, ende ghenade vinden in den bequamen tijd der hulpe. Ende Apocalyps. 8. word ghesepd van de ghebeden der Heyligé met den roock des reuckwercks van den Engel Gode opgeoffert: Den roock
vers. 4.
des reuckwercks [met] de gebeden der Heylighen gingh op van de handen des Enghels voor Gode. Want ghemerckt wy met den stanck onser sonden niet alleenlick de aerde/ maer oock den Hemel selve bevleckt ende besoetelt hebben; soo en souden onse ghebeden gantsch van geender weerdé wesen/ so voor eerst dien aengenamé reuck van die eenige offerhande daer niet by en ware: dat is/ soo wy niet eerst in Iesu Christo/ den Sone Godes/ door het ghelove gherechtveerdight/ Gode aengenaem en waren. Want Christus alleen heeft onsemenschelicke nature aengenomen/ ende en heeft niet alleenlick van den Duyvel; maer oock van alle andere wederspoeden ende swarigheden versocht geweest/ op dat hy onse claghten soude geloove gheven/ ende dat hy onse swarigheden ende ellenden ghevoelende / ende medelijdé met de selve hebbende/ eenen waren hooghen Priester soude moghen worden: ghelijck Heb. 2. wtdruckelick van Christo vers. 16.
word gesepd: Dat hy niet het saed der Engelen, maer Abraams saedt heeft aenghenomen, ende dat hy daerom den broederen allesins moest gelijck worden, om dat hy barmhertigh soude wesen, ende dat hy eenen getrouwen hooghen Priester soude zijn, in het gene dat by Gode [te doen was] om des volckes sonden te versoenen: Wát daer door dat hy selve versocht zijnde gheleden heeft, can hy den ghenen die versocht worden, te hulpe commen. Soo dat wy waerlick van Christo moghen segghen:

t'Cruys is hem wel bekent: Dies hem ons cruys en lijden
Beweeght: Elck die gelooft/ hy zijn verdienst toeschrijft:
Als goede Medecijn/ ons qualen hy verdrijft:
Dus laet ons gaen tot hem/ om eeuwigh te verblijden.

Want zijne sacrificie eñ offerhande eens volbracht hebbende/ heeft hy de sonden aller geloovighe die van den beginne des werelds gheweest hebben/ nu noch zijn/ of naermaels noch sullen wesen/ afghenomen / ende heeft haer sulcke gherechtighepd vercregen die alleene voor Gode geldet: soo dat wy van nu voort geenen slachtoffer/ of offerande van eenighen Priester en behoeven: Siet dat Lam Godes, dat de sonde Ioan. 1.
des werelds wegh neemt. Want in vers. 29.
den eenighen Christo word het lichaem ende de waerhepd aller offer-

offeranden/ onder de Wet geoffert/ ſeer claer geſien: Wat is het dan noch vã noode andere Middelaers voorſpraecken eñ voorbidders te ſoecken. Ghemerckt deſen eenigen ons overvloedelick genoegh is? ende dat in die andere voorſpraecken / die naer der menſchen verkeerden wille verſiert zijn/ niet dan ydelheyd/ ſuperſtitie ende wangeloove / verſelt met Godlooſheyd die grouwelick eñ verfoepelick is/ voor de oogen Godes en is? Wie ſoude dien in het aenbidden willen miſtrouwen/ die ons met ſo vele goederen heeft overſchudt/ die ſo veel quaden en qualen van ons gewendet/ ende op ſich genomen heeft; die ons eyndelick veel liever ende weerder heeft dan zijn eygen lichaem/ ziele ende leven? Dit heeft (op dat ick vele andere overſlae) dien wtnemendẽ Martelaer Pomponius Algierus Nolanus wel gewetẽ: de welcke/ alſoo hy [in het iaer 1555. binnen Roomen ten tijde van den Paus Paulus de vierde gevangen zijnde] van de intereeſſie/ ende voorbidden der Heyligẽ wierd onderſocht/ ſeer cloeckmoedelick aldus heeft geantwoordt: Ick geloove in Chriſtum alleen: Chriſtum beminne ick alleen: Chriſtum bidde ick alleen aen: ghemerckt dat ick ſekerlick weet ende gheloove dat Chriſtus alleen den Middelaer, Voorbidder eñ Verſoender tuſſchen God ende de menſchen is. Iae ghemerckt dat Chriſtus ſelve, in het ghebedt dat hy ons geleert heeft, ons tot den Hemelſchen Vader bringet ende leydet; waerom ſouden wy, hem verlatende, andere Middelaers ende Voorbidders willen ſoecken? So God onſen Vader, ende Chriſtus onſen Broeder is, waer toe hebben wy andere Middelaers van noode, om by den Vader voor zijne kinderen te ſpreken ende bidden? So wy leden vã Chriſti lichaem zijn, waerom en willen ende durven wy niet liever ſelve, ſonder Middelaer, met behoorlicke eerbiedinghe tot hem gaen, ende hem aenſpreken, dan ons als vluchtige ſlaven, ende als kinderen die de vaderlicke goedigheyd miſtrouwen, te dragen? Deſe ſchoone belijdeniſſe vã diẽ glorieuſen Martelaer is corts daer naer met zijn bloet beſegelt. Dies ghelijcks als de Inquiſiteurs de vrouwe van eenen Apoteker binnen Loven (wiens name niet gemeld en word/ nochtans eene volſtandige ende Godſalige huyſmoeder) verweten/ dat ſy/ die met ſoo vele ſonden beſoetelt ende beſmet was/ haer liet voorſtaen dat ſy ſonder eenigen Middelaer/ recht toe recht aen/ voor Gode ſoude mogen treden; daer ſy ſelfs in dier voegen tot eenen wereldſchẽ Coningh/ of Prince/ niet en ſoude durven genaecken: heeft ſy / ſeer vrymoedigh en cloeckelick aldus gheantwoordt: Maer of de Prince, wt eene venſter ſiende, ende wetende dat ick zijne hulpe behoefde, my met namen tot hem riep, ende my zijne gratie, gunſte ende hulpe, van ſelfs beloofde ende toeſeyde: ſoudet ghylieden my dan oock raden dat ick als dan niet ſelve tot ſulck eenen barmhertigen ende weldadigen Prince ſoude gaen, maer door eene voorſpraecke mijne ſaecke voor hem laten dienen? Geenſins. Want dan ſoude het wel recht onde billick weſen, oock ſeer wel ſtaen, het bevel van den roepen-

eb.10. rſ.1.

den Prince, sonder wtstel, te ghehoorsamen, ende sonder sluyeren, of dralen, tot hem te ghenaecken, ende zijne barmhertigheyd ende weldadigheyd met vreught te gebruycken; voor al als ick wist dat hy alleen my conde ende wilde helpen? Hoe wel dat die verkeerde Theologanten/ door dese onverwachte; nochtans seer bequame antwoorde/ van die treffelicke ende heylighe vrouwe stom stonden/ nochtans/ haren ouden aerdt (die sy noch op hedē behouden) volgende/ en hebben sy niet gerust/ of sy en is naer het Placcaet van den Keyser Carolus Quintus (in het iaer 1540.) levende in de aerde gedolven.

Eñ dit sal van de thien Noodwendigheden in het bidden ghenoegh wesen. Doch ick en wille dit so niet verstaen hebben/ als of men juyst alle daghe dese thien Noodwendigheden/ eer men biddet/ moest te wercke stellen: Dat soude te swaer ende te moeyelick wesen. Het sal ghenoegh wesen dat de selve/ of diergelijcke/ in het ghemoed van een waer-Godsaligh mensche/ eens wel diepe geprent zijn: het welcke eens gheschied zijnde/ en is geene verdrietige herdenckinge van noode. Ja soo yemandt te vele besigheden heeft/ eñ in desen deele naer cortheyd trachtet/ hy sal sich ghenoeghsaem met de naervolgende memorialen (of gedenck-schriften) connen behelpen.

Den

Middel om wel te bidden/

Ende

Eene vermaninghe tot de Godsalighe ende geduyrighe Gebeder,

Wt het seste Sermoen van Theodorus Beza, over de Passie onses Heeren pag. 129. van Nathan Chytræus wt het Fransche in het Latijnsche vertalet.

CHristus heeft ons met zijn exempel [dat voor alle andere seer volmaeckt is] gheleert dat het gebedt eene van de noodsaeckelickste en wtnemenste hulpe in alle Geestelicke ende lichamelicke perijckelen/ gevaren [bekommernissen ende swarigheden] is: Want als hy soo beangstet was/ dat hy in dese woorden/ vol van wterste smerte eñ benauwthepd/ Mijne Siele is bedroeft tot der doodt, is wtgeborsten; soo is hy terstond/ een weynigh van zijne Disci- Mat. 26 ende Mar. 14

Discipulen af tredende/ tot drymael toe op zijn aengesichte ghevallen/ heeft gebeden/ende heeft zijne slaperighe Discipulen oock tot bidden vermaent: Waermede hy seer claer heeft ghetuyght/ dat de Godsalige gebeden als sy maer tot den ghenen die het toecomt/ende op sulcke wijse als behoorlick is/ ghedaen en worden/ de eenighe ende aldersekerste hulpe ende toevlucht der Godsalighe in alle swarigheden/ benouwtheden/ ende besoeckinghen zijn.

[Tot wien onse gebeden moeten ghedaen worden.

Tot wien dan sullen wy onse gebeden doen/ dan tot den genen tot den welcken ons onsen Middelaer selve leydet? te weten/ tot onsen Hemelschen Vader: gelijck den Heyligen Geest ons het selve leeret/ so dat in de waerheylighe/ billicke/ ende wettelicke gebedē/ den Vader/Sone/ende Heyligen Geest te samen comē. Want sonder dit soude het gebedt gantsch ongegrondt wesen.

[De twee onscheydelicke Grondvesten der ware ghebeden is de Almaghtigheyd ende Goedgunstigheyd Godes.

Waer op sullen wy dan onse gebeden bouwen? op dese twee aldervaste colunnnen ende pilaren/ te weten/ op de Almaghtigheyd ende Goedgunstigheyd onses Gods/ sonder de selve van een te scheyden. Want Godes Goedgunstigheyd van zijne Almaghtigheyd te scheyden [dat is/ te twijvelen of hy die dingē die wy sonderlinghe van hem begeeren/ soude connen doen ende te weghe brengen] dat ware even soo vele als of wy twijvelden of God eenen waren God ware; het welcke niet anders en soude wesē dan met Gode (het welcke verre van ons sy) den spot te drijven. Dies ghelijcks en is het anders niet dan het licht in duysternisse te veranderen/ ende in des Heeren aengesichte te spuwen/ dat men van Gode wat begheert/ dat hy niet en can willen. Gelijck de gene doen die Gode gheeren den middel ende wijse om hare genegentheden wille/ ende onbillicke begeerten te doen/ souden willen voorschrijven.

[Hoe ende hoe verre wy in die dingen die wy van Gode begeeren ende bidden/ van zijnen wille connen ende behooren versekert te wesen.

Soo vele dan de Almaghtigheyd Godes aengaet/ de reden selve leert ons/ geensins aen Godes Almaghtigheyd te twijvelē;

doch soo/ dat wy het daer voor houden/ dat God niet al en doet wat hy can; maer alleenlick die dinghen die hem believen te geschieden. Hier wt sië wy waer in dat hier voornemelic de swarigheydt bestaet; te wetë in dese vrage: Of God het ghene wilt doen dat wy van hem begeeren? Ende dit is die vraghe door de welcke een groot deel des wereldts bedrogen is geweest/ ende noch op heden wordt bedroghen; als de menschen haer selven wijs maecken dat God al het gene wilt dat sy in hare herssenen ende sotte devotie haer selven inghebeelt hebben/ of oock als sy halsterrigh die dinghen met gewelt staende houden die sy ergens van yemant ghehoort hebben. Waer in op vele wijsen/ die wel weerdigh zijn aëgemerckt te worden/ wordt ghemist. Wät het soude groot wonder wesen so yemant/ dit doende/ niet altijd het valsche voor het ware (den schijn voor het zijn) en name. Daerenboven al is yemandt al versekert dat hy van Gode niet en begeert dat hy sich selvë niet goed en sy/ ende met dë wille Godes in het gemeen aenghesien/ niet over een en comme/ soo en volght nochtans daer wt niet/ dat yemant dat absolutelic/ sonder wtneminghe/ behoort te bidden of te hopen: Want al het gene dat in sich selven goedt is/ en is daerom alle persoonen/ op alle plaetsen/ ende in alle tijden niet nut. Nu getuyget den Apostel Iacobus, als oock de gantsche Heylige Schrift/ dat de gene die twijvelachtigh biddet/ te vergheefs bidt/ ende niet en sal ontfangen. Cap. I. vers. 6.

Het richtsnoer onses gheloofs sy de Goddelicke belofte.

Tegen al dese swarigheden is dit eene goede hulpe/ dat wy/ de eere Godes ende de liefde onses naesten altijd voor ooghen hebbende/ onse ghebeden met de beloften/ ons in Godes Heyligh Woord ghedaen/ afmeten/ ende naer de selve schicken/ sonder voorder te gaen/ of oock langher dan recht ende billick is/ onder weghe te blijven; Maer veel eer het gene dat ons door de selve belooft is/ met een levendigh gheloove ende vast betrouwen aennemen/ ende ons selven toeeyghenen. Voor bewijs/ Dit is eene ghenerale ende alghemeyne belofte; Roept my aen in den tijd dés noods ende ick sal u verhooré. Daer en word niet by geboeght/ in wat noodt/ hoe/ wäneer/ noch door wat middelen/ ons God de Heere sal helpen. Ende nochtäs is de Heylighe Schrift vol van sulcke beloften. So sal dan yder gheloovigh mensche in alderhande teghenspoed die hem in dit kettijvighe leven bejegent/ God wel aenbidden; doch soo/ dat hy die omstandigheden des tijds ende wijse van helpen niet en raecke; maer sich selven gants ende gheheelick den Vaderlicken wille Godes over geve/ (zijnen wille in Godes wille stelle) het sy dat God hem die noodë/ besoeckingë ende benouwtheden/ wilt minderen ende sachten; het sy dat hy

die wilt grooten ende gedurigē; of oock dat hy de selve gantsch wilt afnemen/ende der selve een eynde maecken. Daerentusschen nochtās moet de selve/ sonder eenighe exceptie/ [wtneminge/ of wtsonderinghe] vergevinge der sonden/ noodighe patientie ende lijdsaemheyd/ vermeerderinghe des geloobes/ den raedt/ hulpe ende verlichtinge des Heylighen Geestes/ van Gode bidden ende begheeren: Aenghemerckt dat God al dese ende andere dierghelijcke dingen/ absolutelick/ rond wt/ ende sonder eenige wtsonderinghe den ghenen die haer ernstigh bekeeren/ ende hem van herten aenroepē/ heeft belovet. Ende hoewel de gene die bidt de vrucht zijner gebeden voor eenen tijd niet en gevoelt/ daerom en moet hy niet laten te volherden ende Godes goeden wille te verwachten/ tot dat het hem believe ons in den bequamen tijd te helpen. De gene die dit doet/ sal gevoelen ende bevinden dat dese belofte: Bidt in mijnen name ende u sal ghegeven worden, clopt ende u sal open ghedaen worden, aen hem waer ende volbraght sal wesen/ sonder dat sy hem tot eenigen tijde misse.

[Een bysonder verschil tusschen de bysondere ende algemeyne of onbepaelde beloften.

Maer gelijck het geduyrende de speciale ende bysondere openbaringen gebeurt is/ dat de Heylige mannen verder [dan tot de alghemeyne beloften] moghten ende moesten gaen/ als eene bysonderder ghelofte hebbende/ soo moght ende moest Abraham zijnen beloofden sone eysschen en begheeren; maer evenwel ondertusschen het volbringen der ghelofte tot op den bestelden tijd lijdsamelick verwachten. Hier in hebben Sara ende Abraham ghedwaelt/ niet door ongheloovigheyd/ maer door onverduldigheyd (als Sara den raed gaf ende Abraham sich liet geseggen/om wt de dienstmaeght Agar saedt te verweckē) waer wt Ismael is ghesproten/ die de ware erfghenaem niet en was. Desghelijcks stont het de kinderen Israels toe verlossinge wt de Egyptische slavernie te eysschen/ ende naer het verloop der vier hondert jaren (den Abraham van Gode afgepaelt) haer selven sulcks sekerlic te beloven. Ge.15.13. David oock/ de ghelofte des rijcks ontfanghen hebbende/ ende van Samuel gesalft zijnde/ heeft in zijne Psalmen dickwils met een vast betrouwen gebeden om tot het selve te commē. Maer also hem gheenen sekeren tijd wtdrucktelick voorseyd en was/ is hy sachtelick voorts gegaen/ ende heeft altijd den mond des Heeren/ (ghelijck de Heere doen ter tijd door den mond zijner Propheten sprac) gevraeght. 2.Sam.2.1. Daniel heeft oock desghelijcks door den geloove ghebeden/alsoo den tijd der Babylonische ghevanghenisse/ van Ieremia voorseyd/ nu al begost vervult te worden.

Rom.1. vers.10. ende 13.

den. Den Apostel Paulus heeft mede lange ghebeden om binnen Roome het Evangelium te Predikern; doch altijd op sekere voorwaerde: In welcke bede hy de eerste mael niet en is verhoort. Maer doen hy eene bysondere Openbaringe ghecregen hadde/ ende die noch met eene voorsegginge van voor den Keyser ghestelt worden verselt/ so heeft hy dat eerst met een vast betrouwen gebedé/ ende heeft zijne bede vercreghen. Act.13.11 Ac. 27,24

[Dat de bysondere beloften dickwils missen.

Doch hier staet wel toe te sien dat wy gheene Phantastike ende wervelgeestige inbeeldinge voor eene Goddelicke openbaringe en nemen: ghelijck hedensdaeghs sommighe Libertijnen/ Vrygeesten/ Wederdooperers eñ andere Fantastike ende wervelgeestige doen. Doch so het Gode belieft ons op eenige wijse wat te openbaren dat tot zijner eeren ende de salighepd onses naesten/of in het ghemeen / of in het bysondere/ voornementlijck schijnt voorderlick te wesen / wy sullen het selve in onse bysondere ghebeden wel mogen ghedencken; doch altijd op sekere conditie ende bespreck met onsen Heere Iesu Christo besluptende/ dat onsen wille met Godes wille over een comme/ ende dat wy ons selven ende al wat ons aengaet / daer naer schicken/ ende met den Goddelicken wille ons laten vernoegen.

[Hoe de cracht ende werckinghe der Godsalige Gebeden moet aengemerckt wesen.

Dit zijn dan de aldersekerste wapenen/ met de welcke wy alle misquamen wederstaen. Doch dit en moet niet verstaen wordé/ als of onse gebeden/om eyghentlick te spreken/ ons steunsel ende hulpe waren: (want dat ware op sich selven betrouwen/ ende in de vervloeckinghe te vallen die den genen gedreyght word die op yet anders dan op Gode betrouwt) Wy en moeten ooc niet roemen/ dat onse ghebeden (ghelijck sommige haer selven wijs maecken) door hare weerdighepd wat verdienen; maer de ghebeden zijn daerom de sekerste wapenen/ om dat de aenbiddinge den middel is die God bestelt heeft/ door den welcken het hem belieft zijne beloften in ons te vestighen ende volbrengen. Nochtans is God waerlick de gene die de ghebeden in ons aenvanght ende begint/ maeckende dat hy vã de gene gevondẽ wort die hem gantsch niet en sochtẽ; ons het gene in het herte stortende ende in dẽ mond gevende ende als voorschrijvende/ dat wy van hem moeten bidden ende begeeren. Esai.65. Ro.8.26

[Vermaninge tot bidden.

Wanneer sullen wy / o mijne Broeders / van herten onse toevlucht tot dese hulpe nemen / soo wy het in desen tijd niet en doen: in den welcken wy so nouwe van den vyand omset ende beleghert zijn / in de welcke niet alleenlick de dwalinge / maer oock het woedende gheweld der vertwijvelde vyanden van Godes ellendighe Kercke / sulcke cracht is toeghelaten? Wat meynen wy de oorsaecke te wesen dat onsen goeden ende weldadigen God ende Vader ende onsen Heere Iesus Christus ons alhier / het voorledene jaer soo vele mirakelen eñ wonderen heeft laten sien / meynen wy dat hy de selve niet meer en can toedoen? Seker wy en hebben ghene billicke oorsaecke om over Godes almaghtigheyd ende oneyndelicke weldadigheyd tot onswaerds / niet tegenstaende dat wy ellendighe sondaren zijn / te clagen / als of hy ons niet ghenoegh en dede. Maer / boven dat wy ons met ontellicke schandelicke sonden / de welcke niemant en pooght naer te laten ende ghenesen / ons selven der Goddelicke weldadigheyd gantsch onweerdigh maecken / soo moeten wy oock onse slofheyd ende naerlatenheyd in het biddē / ende met eenen onsen al te grooten vlijt om op den weghen onser sonden te loopen / de schuld van alle dese quaden ende qualen toeschrijven. Hoe vele zijnder onder ons die voor Gode ende voor de menschē hare handen vol bloedes hebben? O gheve God dat wy eens / ende dat met den eersten / soo het hem believet / dien tijdt sien / dat dese so heylige leeringē beter ontfangen ende te wercke ghelepd worden dan sy nu doen. Want so dat niet en geschied / ick segghe ende roepe met luyder stemmen [doch niet sonder my daer over grootelicks te bedroeven / ende groot hertenleedt te ghevoelen] Het is van noode / o Geneven, dat ghy u selven tot een beter leven begeeft; so daer maer noch plaetse voor die beteringe overigh is / of dat u God begheve / wtroepe / ende gantsch verwerpe. Soo daerentusschen nochtans noch eenighe onder ons overigh zijn die lust eñ vyerighe begeerte tot de bekeeringhe hebben / O laet ons onse toevlucht tot dese heylighe hulpe nemen: o mijne Broeders / laet ons tot de selve loopen; ende laet ons de ghelofte die God den Abraam (van Sodomen sprekende) gedaen heeft / dat hy de selve niet en soude verderven soo hy maer thien rechtveerdighe in de selve en vonde / ghedachtigh wesen. Gen. 18.
Laet ons oock de claghen tegen Ierusalem overdencken / ende ons selven de selve in ghedachtenisse brenghen / dat hy selfs niet eenen rechtveerdigē in de selve en heeft gevonden. Esai. 63. vers. 5.
Laet ons dan bidden / mijne Broeders; laet ons (segghe ick) bidden sonder ophouden; vastelick wetende / dat de ghebeden niet eenen ydelen galm / niet een ydel gelupt dat naer de locht op vlieghet / en zijn; maer dat sy met de onverwinnelicke almaghtigheyd Godes zijn gewapent / ende ghegrond zijn op Godes goedgunstigheydt ende waerheyd / die

noyt niemant en heeft ghemist noch bedrogen. Welcke God het water in bloed heeft verandert; heeft de hooveerdigheydt eñ opgheblasentheyd Pharaonis met luyden en Meusien bestreden: dē Hemel beweeght om op de Egyptenaers te blixemen/ de eerstgeborene gedoodet/ de Roode Zee van een ghedeylt/ de waterstroomen wt de steenrotze doen stroomen/ den loop der Sonne ende Mane te rugge gehouden/ de Hemelen gesloten ende geopēt: ende de doode doen verrijsen. De Gebeden hebbē selfs de gantsch verstoorde ende alreede om te slaen opghehevene handen Godes opgehouden/ eñ (by wijse van spreken) ghebonden; God sy dan al onse toevlucht/ schuylplaetse/ eñ beschuttinge: waer toe hy ons selve zijne genade verleene.

[Wy en moeten nemmermeer ophouden van bidden.

Laet ons hier/ als het byvoeghsel van het gene dat alrede ghesepd is/ aenmercken/ dat de Sone Godes niet alleenlick en heeft ghebeden; maer dat hy het selve gebed tot drymael toe heeft erbeden/ ende dat steeds langhs om yveriger ende heftigher/ soo dat het sweedt zijnes lichaems als droppelen bloeds was op de aerde vallende. Nu/ soo hy/ die gantsch ghеene sonde en hadde/ maer onse sonden op sich hadde geladen/ dit heeft moeten doen/ hoe groot behoort onse yverigheyd te wesen? hoe heftigh behoorden wy in ghestadige gebeden te volherden? Comme nu eenen David te voorschijne/ die zijn * bedde in tranen doet swemmē/ ende des † middernachts opstae/ om zijne gebeden voor Gode wt te storten/ niet teghenstaende dat hy hem sevenmael des daeghs hadde ghebeden. Och! ick vreese wonder seere/ dat sulcke yverige aenbidders op der aerden niet meer en zijn te vinden. Nochtans moet men Godt bidden/ dat hy ons sulcke aenbidders wille geven: de selve ghеve ons oock zijn genade om het selve te vercrijgē/ Amen. Het sy alſo.

* Psal. 6. vers. 7.
† Psal. 119 vers. 62. et 162.

Eenen

Eenen Brief
van den
Heerlicken Martelaer
PETRVS NAVIHERES, aen zijne Ouders geschreven;
Handelende
Van den middel van wel te bidden:

Leerende hoe noodigh het Gebedt is/ met verstand des Geloovesgedaen zijnde/ nutsgaders de Geestelicke vruchten ende nuttigheden die het voor de Gheloovighe draghet.

Wt het Fransche ende Latijnsche int Nederlantsche vertalet.

GHelijck ons/ Mijne seer gheeerde Vader ende Moeder, de tijdelicke wapenen ghegeven zijn om het geweld der Vyanden/ die ons souden willen beschadighen/ te wederstaen; so zijn ons oock de Gebeden ende Aenbiddingen/ die Gheestelicke wapenen zijn/ van Gode ghegheven/ om de sturmen/ aenvallen/ ende gheweld des Satans, onsen doodelicken vyand/ af te keeren. Nu en moet men de wapenen niet aflegghen als den vyand voor de poorte is; maer men moet altijd waecken ende op zijn hoede zijn/ om niet overrumpelt eñ verrast te worden. De ghestadige oorloge die wy met desen listigen ende schalcken vyand hebben/ vereyscht dat wy noch al veel meer op ons hoede zijn/ om zijne lagen te ontdecken ende wederstaen. Daerom vermaent Iesus Christus, oock de zijne te waecken ende bidden/ om niet in versoeckinghe te vallen. Matt.26. vers. 41. Den Apostel Petrus, de listen ende schalckheden deses vyands 1.Petr.5. vers.8. oock seer wel kennende/ ende wetende hoe sterck dat hy ons vervolght/ seght: Weest nuchteren, waeckt; want uwe wederpartije dē duyvel gaet omme als eenen brieschenden Leeuw, soeckende wien hy verslinde. Wederstaet hem, vast zijnde in het Gheloove. Dat zijn dan de wapenē die ons van Godes Woord zijn gegevē/ om den Duyvel te wederstaen; te weten/ de Gebeden wt een recht gheloove gedaen. Ende seker/ so de weereld wel wist met wat vyand sy

te doen heeft/ sy soude ongetwijvelt al veel gedupriger in gebeden zijn/ om op haer hoede te wesen. Het is wonder licht dickwils te bidden/ ende den dagh deur veel ghebeden te segghen; maer hier in en bestaet de ware Aenbiddinge niet. Ende hoewel ick niet en twijvele/ of ghy en zijt in die ware Aenbiddinge wel onderwesen; nochtans heeft het my goed ghedocht/ om mijnen schuldighen plicht te doen/ cortelick het volghende/ tot breeder onderwijsinghe/ aen te roeren.

Voor eerst: Het gebedt is daerom ingheselt/ of om van Gode onse noodsaeckelickheden te bidden/ of om hem voor de weldadē te dancken die wy alreede van hem ontfangen hebbē. Wy moeten dan alleenlick tot Gode onse toevlucht met onse ghebeden nemen/ om dat hy alleen onse herten kent; gelijck Psal. 33. vers. 15. gesepd word; ende om dat hy ons het gene dat wy van hem begeeren can geven.

Hebr. 4. vers. 16. Daerenboven/ wy moetē door Iesum Christum, onses Heeren/ door den welcken/ (als Paulus sprecket) Wy met vrymoedigheyd tot den throon der genaden gaen, onse gebeden tot Gode doen/ onsen God aenbidden.

Wy moeten oock/ wanneer wy bidden/ verstaen wat wy sprecken/ ende wat wy van Gode begeeren: daerom moeten wy oock in bekende spraecke bidden/ ghelijck ons den Apostel leeret: al

1. Cor. 4. vers. 19. waer hy seght: Ick wil in de ghemeente [liever] vijf woorden door mijn verstand spreken, op dat ick de andere oock onderwijse, dan thien duysent woorden met [vreēder] tonge.

vers. 15. Ende een weynigh daer te voren seght hy; Ick sal met de stemme bidden, ende ick sal oock met den verstande biddē: Ick sal met de stemme singen, ende sal oock met den verstande singē.

Voorder moet ons Ghebedt met Godes Woordt over een commen; of anders geschiet het sonder geloove: Want het Gheloove is wt het gehoor van Godes woord als Paulus seght. Nu/ so het sonder geloove ghesehied/ so en is het anders niet dan sonde: als den selven Apostel ghetuyght: So is het dan van noode dat de ghene die tot Gode comt/ Gheloove dat God is/ ende dat hy de gene die hem soeckē/ loont. Daerom moetē wy/ als wy bidden/ vastelick gelooven/ dat wy van hem het ghene daer wy om biddē/ of wat beters/ sullen vercrijgen: Wy sullen het gene vercrijghen (segghe ick) dat hy weet ende kent ons van noode te wesen/ als wy dat maer met een vast gheloove/ naer zijnen wille/ Rom. 10. vers. 17.
van hem bidden: ons verseckerende dat hy maghtigh genoegh is Rom. 14. vers. 23
om ons het gene dat wy eyschen Heb. 11.
ende begeeren te geven. Maer so vers. 6.
wy anders bidden/ dat en is anders niet dan met God spotten. Want/ wat doet hy anders die Godt ergens om bidt/ ende evenwel twijvelt of hy hem zijne bede sal geven? Seker dit twijvel spruytet daer wt/ dat wy vreesen dat God niet maghtigh genoegh en is om ons het ghene dat wy eyschen/ te geven/ of om dat wy niet en bidden als het behoort/ eñ als hy ons heeft bevolen: Dit bevestight dē Apostel Jacobus/ als hi seght: Ghy bidt eñ en ontfangt Cap. 4.
niet: daerom dat ghy qualick bidt, vers. 3.
om dat ghijt in uwe wellustē souden ver-

det verdoen. Met een woordt/ De gene die God biddet/ verstae wat hy bidt/ ende hy bidde met een warachtigh gheloove naer Godes woord; Hy en dencke niet om zijnent wille/ of om zijne verdiensten/ verhoort te worden; maer om de eenighe verdiensten onses Heeren/ in wiens name hy zijne bede doet. Want hy seght
Ioh.16. selve: Voorwaer, Voorwaer, segge
23. ick u: wat ghy den Vader sult bidden in mijnen name, dat sal hy u geven. Maer men moet ooc bid-
Mat.6. den/ ghelijck hy ons selve leert;
33. seggende: Soeckt eerst het rijcke Godes ende zijne Gerechtigheyd, ende alle dese dingen sullen u toegeworpen worden. Dat is dat wy Godes glorie ende eere soecken. Alle onse gebeden ende begeerten moeten naer dese woorden onses Heeren gheschickt ende begheert worden; ende dan sullen wy op bequame tijd ende plaetse/ so vele als dien goeden God tot zijnes naems eere ende onser zielen salighepd sal dienstigh ende goed vinden/ al vercrijgen wat wy begeeren. Tot bewijs (om dit met eene ghelijckenisse te verclaren) Wanneer wy sieck zijn / wy begeeren door het geloove van Gode in den name zijnes welbeminden Soons dat hy onse sieckte wille genesen/ ende ons onse vorighe ghesontheyd geven. Maer wy moeten daer by voegen: In dien zijnen wille sulcks is / ende soo het tot zijner eeren ende onse salighepd nut ende dienstigh is. Als wy in sulcker voeghen wat van Gode begeeren/ soo moeten wy vastelick ghelooven dat wy het sullen vercrijgen/ of wat beters in de stede.

Seven
Hoofdstucken om wel te bidden;
Wt de Schriften van
PETRVS VIRETVS.

MAer soo dit oock yemant te langh ende wijdloopigh schijnt te wesen / hy magh dese Seven hoofdstucke/ wt de Voorreden van het gebedt onses Heeren/ die van Petro Vireto [eenē seer vermaerden ende voor-treffelicken wtlegghcr/ van Godes Woord in de Kercken vā Vranckrijck] zijn waerghenomen/ ende van ons hier by gevoeght is/ in de plaetse der selve stellen ende ghebruycken.

I.

Den name des Vaders, die de eerste plaetse in het Gebet onses Heeren heeft/ leert ende vermaēt ons dat wy ghenen toegangh tot God en hebben/ het en sy dat wy eerst weten / dat God waerlick met ons versoent ende ons goedgunstigh is / ghemerckt hy ons voor zijne kinderen houdet/ ghelijck wy hem voor onsen Vader houden.

II.

Onse ghebeden moeten tot den eenen ende eenighen God alleenlick gestiert ende gedaen wordẽ.

III.

Wy moeten sekerlick weten/ dat noch wy/ noch onse ghebeden/ gheenen toeganghtot God en hebben/ het en sy dat wy zijnẽ Sone Iesum Christum tot eenen Middelaer/ Advocaet/ eñ Voorspraecke hebben. Want God en can noch en wilt onsẽ Vader niet wesen/ dan in Christo, in dẽ welcken hy ons tot zijne kinderen heeft aenghenomen.

IV.

Wy moghen sonder cidderen ende beven met een vast vertrouwen tot Gode gaẽ/ende voor zijn aengeslchte verschijnen/ aenghesien dat hy ons van sich selven/ vrywilligh/ eenen goedgunstigen ende weldadighen Vader is ende wilt wesen; ende dat wy Iesum Christum selve/ wien de Vader niets en can weygeren/ voor hem tot eenen Advocaet eñ voorspraecke hebben.

V.

Gelijck wy geensins en moeten twijvelen of onse gebeden en worden sekerlick van Gode verhoort/ so moeten wy daerentegẽ seker wesen dat wy van Gode niet verhoort en worden/ soo wy met een twijvelachtigh gemoed gints en weder swalpen/ in het geloove haperen/ ende niet voor seker en houden/ dat gelijt God onsen Vader door Iesum Christum, zijnen eenigh-gheborenen Sone/ is geworden/ dat hy ons oock so onder het ghetal van zijne kinderen tellet/ ende dat hy/ zijne veelvoudighe beloften ende eeden gedachtigh zijnde/ onse gebeden/ in Christi name ghedaen/ waerlick verhoort.

VI.

Gelijck wy aen Godes goeden wille tot ons waerts niet en moeten twijvelen/ gemerckt hy onse Vader is; so en moeten wy oock niet eens dencken/ of hy en is oock wijs ende maghtigh ghenoegh/om ons van alle dinghen/ die wy van hem naer zijn woord ende wille begheeren/ te versorghen.

VII.

Ghelijck hy in den Hemel is/ dat is/ boven alle schepselen verheven/ soo zijn oock alle schepselen zijnen wille ende maght onderworpen; ende dat soo/ dat hy alles in Hemel ende op der aerdẽ siet/ weet ende verstaet; ende dat hy alle weghen/ wijsen ende middelen/ om ons te helpen van alles wel te versorgen/ in zijne handen heeft.

Drie
Leeringen om wel te bidden/
van S. BERNARDVS.

HIer mede commen dese Leeringhen Bernardi over een. De gene die bidt moet drie dingẽ aenmercken. I. Wat hy bidt: II. Van wien hy bidt: III. Ende sich selven die bidt. Voor-

eerst/ het ghene dat hy bidt moet naer God zijn: Ten tweeden/ hy moet met de alderuyerighste begeerte bidden. In den genen daer men van bidt zijn oock twee dingen aen te mercken; te weten/ zijne goedtheyd ende Maiesteyt. De gene die bidt moet in sich selven oock twee dingen aenmercken: I. Dat hy niet om zijne verdiensten en meyne te ontfanghen: II. Dat hy wete dat hy al het gene dat hy vercrijght/ wt Godes loutere Genade vercrijght ende ontfanget.

Wat men moet doen als alle dingen tegen de Godlicke beloften schijnen te strijden.

Alle dingen dencken ons somtijds/ gelijck sy Abraam, den Vader der gheloovighen/ deden/ teghen Godes wille te strijden. God belooft ons onsterfelickheyd/ wy zijn met sterfelicheyd/ corruptie/ ende verderfelickheyd omringht eñ beset. Hy verclaert dat hy ons voor rechtveerdighe houdet/ wy zijn geheel met sonde overtoghen. Hy ghetuyght dat hy ons genadigh ende goedgunstigh is; ende nochtans steken wy somtijds in de wterste miserien ende ellenden/ die het vleysch teyckenen van Godes toren achtet te wesen. Wat moeten wy hier dan doen? Laet ons ons selven/ ende al wat ons aengaet/ als met ghesloten ooghen voorby gaen/ ende laet ons/ tegen hope vaste hopende / ons vlijtigh daer voor hoeden dat ons niet en verhindere van sekerlick te geloven dat God waer ende almaghtigh is: of veel eer/ de waerheyd ende almachtigheyd selve.

God is soo almaghtigh/ dat hy by sich selvẽ/ alleen/ genoeghsaem is/ ende al can doen wat hy wilt. So dan dien almaghtigen God ons met zijne ghenade ende hulpe by is / wat behoeven wy noch te vreesen?

Die ons ghenade bewijset.

D. MARTINVS LVTHER.

Den eygenen name Godes is/ Verhoorder der Gebedẽ; ia selfs soo eyghen/ als hem dien name Schepper des Hemels ende der aerden is/ etc.

Nota.

Habacuc.2.vers.3.
So de Heere vertoeft, verwacht hem: want commende sal hy commen ende niet dralen.

Hoe hert/ moeyelick/ eñ swaer is het den Noach geweest so langen tijd onder de onredelicke dieren/ ende dat in sulck eene nouwe plaetse/ te zijn/ van alle canten met de woedende zee beset/ ende van hare baren ende golven versmeten/ te zijn; daer God/ middeler tijd/ zijnes gantsch scheẽ vergheten te hebben? Doch eyndelick word God als wacker/ ende ghedenckt zijnes. Niet dat hy hem te voren vergheten hadde; maer/ om dat hy hem op den bequamẽ tijd bereyd was te helpen. Hier sien wy claerlick dat

onse besoeckingen/ benouwthedē ende swarigheden/ hare sekere mate eñ perck hebbē; eñ of het al somtijds sich laet aensien/ als of God onses hadde vergeten/ soo comt hy ons nochtans in den bequamen tijd te hulpe. Doch wy en moeten geene seghslieden van desen bequamen tijd willen zijn/ of daer voor gehouden worden: Want God weet beter wanneer het tijd is te helpen/ dan wy met al ons speculeren (denckensuffen) connen verstaen ende begrijpen.

De Christelicke Patientie, of gedult verbat twee dinghen; Ghehoorsaemheyd Godes/ende Gelove/dat de Goddelicke hulpe eñ bystand/ hope ende verwachte. Beyde voeden ende onderhoudē sy de Hope in ons/ op dat sy niet en beswijcke.

Den Hoofdman/ Blinde Lieu/ het Cananesche wijf/
End' elck geloovigh hert'/ crijght zijn Gheloove stijf.

Paraphrasis, Of Corte verclaringhe van het Gebedt onses Heeren/ van NATHAN CHYTRÆVS.

Wt de Boecken van IOANNES CALVINVS, PETRVS VIRETVS, ende andere rechtgevoelende wtleggers der Heylige Schrift/ by een gevoeght ende geschickt.

Vader/

O Eeuwige/ almaghtigh ende aldergoedighste Vader/ die wy wt niet hebt gheschapen/ die wy van kinds beene af met cost en cleerē/ tot onderhoud des lichhaems/ seer mildelick hebt versurght;

furght; die my gheleert/gestiert/ behoedt/ ende beschermt hebt/eñ doen ick van den rechten wegh af dwaelde/ so dickwils te rechte hebt ghebraght: die my eer de aerde ghegrondet was hebt vercooren/ ende my doen ick door de sonde van u was afgheruckt/ in Iesu Christo, uwẽ Sone (die ghy in den doodt hebt over gegeven om dat ick soude leven) in genaden/ tot uwen sone/ hebt aenghenomen/ ende tot eenẽ erfgenaem van een beter leven ende rijcke hebt wederboren; die my met eede in u verbond hebt verbat; die mijnes nemmermeer en verghetet/ my nemmermeer en onterft/ maer altijd voor my zijt besurght ende my als uwen oogh-appel bewaret; My in alle nooden te hulpe comt/ soo dat selfs niet een hayr van mijnen hoofde sonder uwen wille en can vallen. O mijnen Vader/ die den Schepper vã de Liefde zijt/ die alle levendige schepselen hare afcommelinghen draghen/ ghy overtreft al verre de Vader-liefde van alle menschen/ de ghenegentheyd der dieren tot hare jongen/ ghy hebt gewilt dat wy uwe kinderen soudẽ ghenaemt worden: Uwe liefde is soo veel grooter/ beter eñ wtnemender/ dan de liefde onser ouderen tot ons waerts/ als ghy alle menschẽ in goedigheyd ende barmhertigheyd overtreft: Soo dat in dien al de Vaders/ die op der aerden zijn/ alle Vaderlicke liefde afghelegd hebbende/ hare kinderen verlieten/ soo en soudet ghy ons nemmermeer begeven/ door dien dat ghy u selven niet en connet loochenen: Want wy hebben uwe belofte die seght: Indien ghy, die boos zijt, uwe kinderen goede gaven weet te gheven, hoe veel te meer sal uwe Vader, die in de Hemelen is, goede gaven geven den genen diese van hem begeeren? Ende can oock eene vrouwe hares kindes vergheten, dat sy haer niet en ontferme over dẽ Sone hares buycks? ende soo sy des selven vergeet, soo wille ick doch uwer niet vergeten. Gemerckt dan dat ghy u onsen ende onser kinderen Vader naemt/ ende waerlick onse Vader zijt/ die u met eenen eedt aen ons verbint/ dat ghy eeuwigh onsen Vader wilt wesen ende blijven/ daermede neemt ghy ons alderhande mistrouwen af/ ende leert ons dat wy by niemant dan by u hulpe en bystand en mogen soecken; het en zy dat wy u voor al te arm/ behoeftigh/ hulpeloos/ wreet ende strenghe/ willen houden/ ende u sulckes verwijten: het welcke wy sonder blasphemie/ lasteringhe ende loghen/ niet en moghen doen. Ende so selfs onder de menschen de sone niet beter in de gratie ende ghenade des Vaders en can comen/ dan soo hy selve sonder andere voorspraken/ oodmoedigh zijne schuld bekennet/ ende den Vader om ghenade biddet; (want dan en can sich het Vaderlick herte niet veynsen/ noch voor sulcke bede onbeweeght blijven.) Wat sult ghy/ Vader der Barmhertigheden/ ende God aller vertroostinghe doen? sult ghy niet liever het weenen/ schreyen ende suchten uwer kinderen verhooren/ (voornemelick gemerckt ghy selve ons daer toe vermaent ende noodet) dan yemants anders voorspraecke? [daer die hare toevlucht toe nemen die de sachtmoedigheyd

Mat. 7. 11.

Esa. 49. 15.

van sulck eenen Vader mistrouwen?] Hier af is ons den verlorene sone een goed exempel/ die zijnen Vader met sulcke leelicke vertelheyd/ Godloosheyd/ onbeschaemtheyd/ ende andere oneyndelicke boosheden/ soo swaerlick verstoort hadde; ende nochtans loopt hem de Vader met wtghestreckte armen te ghemoete: ende en verwacht niet dat hy zijnen mõd op doe om vergevenisse zijner sonden te bidden/ maer voorcomt hem: kent hem van verre zijnẽ sone te zijn/ loopt hem vrywilligh te ghemoete/ troost hem/ ende neemt hem aen in genaden. Wat overvloediger genade moeten wy van u/ Hemelsche Vader/ verwachten: Vader (segghe ick) die de alderbeste eñ alderbarmhertighste aller Vaderen zijt: al zijn wy al ondanckbare/ wederspannighe ende onvrome kinderen; als wy ons maer gantsch en geheel in uwe ghenadighe armen en werpen/ ende ons op uwe genade gantsch ende geheel verlaten? Dat doen wy oock seker waerlic ende van gantscher herten/ ende bidden u met alle ernst ende ongheveynstheydt / dat/ ghemerckt ghy onse Vader zijt/ dat ghy selve ons oock door uwẽ Heylighen Geest willet vernieuwen/ heerschappen/ leeren/ heerschen/ stieren/ dat wy van onse zijde u als recht-ghehoorsame kinderen eeren/ dienen eñ vruchten/ ende u nemmermeer met onse sonden vermetelick en verstooren. Ende ghelijck wy met recht een welghevallen hebben in sulck eenen almaghtigen ende goeden Vader; dat wy u desghelijcks / als recht aerdighe ende welgheborene kinderen/ welgevallen aenstaen ende behaghen. Ende gemerckt wy ten aensiene van onsen Doop u verbond aen ons lichaem dragen/ dat wy door het aenwijsen ende beteyckenen des selven weten ende gelooven; dat ghy ons/ die Christo oock zijn ingelijvet/ eenen eeuwigen vader sult wesen in dat eeuwigh blijvẽde verbondt. Laet ons met dese ghelofte [aen de welcke ghy / die de onwtputtelicke born ende fonteyne alles goedes zijt / ons vrywilligh verbindt] te vreden zijn/ ende seker zijn dat ghy/ het sy dat ghy ons uwe weldaden bewijst/ of ons met uwe vaderlicke roede castijdet ende tuchtight; het sy dat daer eenighe helpmiddelen voor de hant zijn/ of niet/ dat ghy nemmermeer het ampt van eenen kinderlievenden Vader en sult naer laten/ ghemerckt by u sulcke cracht om ons te seghenen ende goedt te doẽ is ende woont/ die ten vollen genoegh is om ons te voedẽ ende in der eeuwigheyd te beschutten ende bewaren.

Onse/

Dat is / aller gheloovighen/ waer dat sy oock moghen wesen/ die over den gantschen aerdbodem verspreyd zijn. Want om dese gebroederschap in Christo en bidden wy niet alleenlick voor ons/ maer voor alle menschen; doch voornemelick/ gheloovige. Maeckt ghy/ o alderweldadighste Vader/ dat wy alle in desen onsen

onsen broeder IESV CHRISTO, die wy gemeyn hebben/ in der daedt ende waerheydt broeders zijn/ malcanderen onderlinghe met broederlicke liefde omhelsen: soo dat wy niet verscheydens van malcanderen en hebben. Maer dat het gene dat sy voor ons/ eñ wy so voor haer/ bidden ende begheeren/ dat dat waerlick toegheſtaen/ vergunt/ende van uwe weldadigheydt vercreghen worde. Gheeft oock dat wy in dese broederlicke eenigheyd standvastelick volherden/ ende dat yder een van ons daer toe alle vlijt aenwende/ dat hy zijnen broeder ende naesten ghetrouwelick helpe/ ende den selven in zijne ellenden/ ketijvigheden/ nooden ende swarigheden niet en verlate; op dat wy/ so doende/ waerlick voor onsen Vader/ sonder hypocrisie ende gheveynstheyd/ mogen aenroepen.

Die daer zijt in de Hemelen:

Te weten/ van oneyndelicke ende onschattelicke grootte ende hooghte/ onbegrijpelick van wesen/ van onmetelicke maght/ van eeuwighe onsterfelickheyd; die gelijck ghy boven alle schepselen des Hemels/ ende der aerden zijt/ soo zijn oock alle dinghen uwe almaghtigheydt onderworpen. Ghy siet/ wetet/ende verstaet alles/ ende ghy hebt alle middelen om ons te helpen/ in u'we handt. Ghy hebt uwen throon onder so veel duysent Enghelen ende ghelucksalighe Geesten gestelt: door uwe cracht ende voorsienigheydt word den Hemel ende de aerde gheregiert ende geheerschet: men moet niet vleysschelicks van u dencken/ droomen; maer men moet tot u/ als die hoogher dan alle geschapene dinghen zijt/ met ware oodmoedigheyd ende erkēteniſſe onses nietigheyd met grote eerbiedinghen/ naecken: Wy moeten van u alleen/ ende van niemant el/ alle nutte ende ter salighepd dienende dingen begeerē/ ende sekerlick sonder twijvel verwachten. Want ghy wilt ende connet/ ende sult inder eeuwigheyd connen ende willen. Onse aerdsche ouders hebben ons wel in dit leven verlaten/ alle andere Voorstaenders/ hoe sterck ende cloeck dat sy schijnen te wesen/ sullen ons/ of wy haer/ begeven: Maer ghy/ onsen Hemelschen Vader/en sult in der eeuwigheyd niet sterven/ en sult ons tot geenē tijde begheven/ en sult ons nimmermeer in eenigerhādе benoutheden/ nooden ende ellenden verlaten. Ende nu/ ghemerckt ghy in den Hemel zijt/ maeckt dat wy oock/ alle aerdsche goederen ende hulpen verghetende/tot u alleen naer den Hemel suchten; voor seker wetende/ dat gemerct ghy onsen Vader zijt/ dat wy oock in der eeuwigheyd dat Hemelsch erfgoed deelachtigh sullē wesen.

Uwen:

Uwen name worde gheheylight.

Soo groot/ o mijnen Vader/ is de glorie ende heerlickheyd uwes naems/ soo groote eere is men u schuldigh/ dat ghy/ of wy die gheven of niet/ even wel de ghene blijvet die ghy zijt: als de gene die daer door noch meerder/ noch minder; noch ghe-eerder/ noch ongeeerder; noch volmaecter/ noch onvolmaeckter; en wordet. Want het en is/ so vele u aengaet/ in geenes menschen maght ghelegen/ dan alleenlick tot zijneyghen aensien/ uwe glorie ende eere te vermeerderen of verminderen. Want als wy u van uwe eere berooven/ ende die (het welcke verre van ons zy) dē Duyvel ende schepselen toeschrijven/ ghy/ ten aensien van uwe glorie ende eere/ en hebt gantsch geen hinder daer van; maer op ons/ die daer door het Oordeel op onsē hals halen/ comt de schade/ comt het hinder. Daerom/ Heylighe Vader/ heylight ons ghy selve voor alle dinghen/ op dat wy oock diesghelijcks uwen name [dat is/ u selve ende uwe Goddelicke Majesteyt] heyligen ende eeren. Gheeft dat wy u waerlick/ suyverlick/ ende recht kennen/ belyden; dat wy voor u Heyligh leven. Gheeft ons een warachtigh Salighmaeckende Gheloove/ Standvastigheyd eñ volherdinge tot den eynde. Geeft dat wy u woord recht ende wel verstaen. In u woord ende in alle uwe werckē worde uwe Wijsheyd/ Gerechtigheyd/ eñ Waerheyd/ gheeert/ ghevierť/ vermaret/ op dat wy/ de teyckenen eñ werckingē uwer voorsienigheyd in u woordt ende wercken seer claer siende/ u wijs; siende uwe straffen/ u gerechtigh; ende siende hoe ghy u woord houdet/ u warachtigh; namen/ prijsen/ eerē ende roemen. Gheeft dat Godloosheden/ Afgoderien/ Logenspreucken/ Ketterien/ Blasphemien/ ende lasteringhen/ die de eere uwes names (ten aensien der gene die sulcks doen) besoetelen ende onteeren/ uytgeroept ende vernietight worden. Yder van uwe wercken hebbe zijne glorie ende heerlickheydt/ om ons/ welck van de selve wy sien/ op te wecken/ om u te eeren eñ uwen name groot te maecken. Gheeft/ o Mijnen Vader/ dat wy selfs in de grootste iammeren/ ellenden/ perijckelen ende ghevaren/ met een vast geloove/ gedult ende lijdsaemheyd/ alleene van u belangen; ende voor seker houden dat het den Godsalighen alles ten goeden wercket/ strecket/ ende ghedyet. Gheeft oock dat wy van die oeffeninge der Godsaligheyd/ ende gedurighe gebeden/ voor niemants rasen/ schelden/ lasteren/ of door eenighe andere verhindernisse/ ghehouden ende afghekeert en worden. Geeft dat wy onse eyghene ghenegentheden ende onse tonghe soo matighen/ dat uwen name/ die sonder ophouden gheloofť ende gheheylight behoorde te wesē/ door onse onverduldigheyd of onbedochtheyd niet ghelastert en worde. Geeft ons die ghenade dat alle onse woorden ende

ende wercken tot uwer eeré ende glorie dienen ende strecken. Geeft dat wy alle onse ghedachten/woorden ende wercké/voornemelick aenstellen / schicken / ende stieren/ om u te dienen/ u te behagen al onse wercken/ u alleen aengenaem ende welgevalligh te doen wesen/ons tot uwer glorie gantsch en gheheel opdragen/ ende daghelicks meer ende meer in de Hope van dat Hemelsche leven / tot het welcke ghy ons roept/ bevestight ende versterckt worden. Ende op dat sulcks langhe onder ons ende andere menschen magh gheschieden/ geeft ons Godsalighe ende voorsichtige Overheden/ huysvaders/ ende Leermeesters der ionckheyd/ die met alle vlijt ende ernst surgen / poogen ende trachten/dat uwé alderheylighsten name gheheylight worde. Geeft Getrouwe Leeraers ende Dienaers uwes woords/ den welcken uwe eere ende de saligheyd van u Schaepkens meer ter herten gae/ dan hare eygene eere / heerschappie / buyck / of burse. Eyndelick / onsen name/ onse eere/ vergae/ op dat ghy inder eeuwigheyd alleen gheeert wordet. O eeuwighe Coningh/ onstervelicke / onsienelicke / alleen wijse God/sy eer ende glorie vã eeuwigheyd tot eeuwigheyd. Amen.

U rijcke toe comme.

Regiert ende heerschet ons / o mijnen Vader / door uwen Heyligen Geest / houdet de bose vyanden uwes Rijcks in den toom. U woord ende waerheyd bloeye ende heersche / selfs onder het Cruyce/ in het midden uwer vyanden. Het getal der geloovige wasse ende vermeere. Uwe leere ende Evangelie neme dagelicks toe. Geeft dat de loghenen ende duysternissen van het rijck des Satans wtgeroept ende verdreven worden. Het rijcke der sonde worde daghelicks meer eñ meer in ons herte ende leden te niete gemaeckt/ ende het cruyce ende lijden/ dat ghy als tot eené middel ende instrument tot die vernietinge ende wtroepinghe ghebruycket/ worde van ons so langhe lijdsamelick ghedragen/ tot dat u Rijcke / dat nu alreede in ons is/ gantsch volmaeckt worde. Ick bidde u oock Heere/wt den grondt mijnes herten/ ghy willet uwe Vaderlicke ooghen eens nederslaen/ ende sien hoe deerlick dat uwe Kercke met so vele werringhen/kijvingen ende knabbelingen is bestreden/ mishandelt / aenghetast ; hoe veel spijts uwe ghetrouwe dienaren ende voorvechters der waerheyd word aenghedaen; hoe vele lasteringhen ende versmaedtheden haer/ ende met eenen uwe waerheyd/ in het aengesichte worden gecladdet ende ghespogen. Zijt uwe Torteldnyven in dese ellenden ghenadigh; stilt dese beroerten! Och! maecket ghy een eynde van dese rasende dulle twistingé/ kijvinghen / scheldinghen ende verdoeminghen/ die onder ons soo langhe duyren. Wilt de eenigheyd ende vrede weder in uwe Kercke herstellen/ op dat sy

het kenteycken der onderlinghe liefde/een-hertigheyd/een-mondigheyd/ ende eens-gesintheydt (het welcke sy schijnt verloren te hebben) ten langhen lesten eens magh weder crijghen. Gheeft dat onse ende uwer Kercken vyanden/ indien het u soo belieft/ bekeert ende met ons in u een eñ eens worden; of soo sy (selfs naer het eygen wijsen harer conscientie ende gewisse) verdoemt ende verworpen zijn/ dat sy dan eeuwigh moghen beschaemt blijvẽ/ op dat selfs daer wt oock blijcke/ dat men gene maght noch wijsheyd en vindet die uwẽ almaghtighen arm ende onwedersprekelicke wijsheyd ende waerheyd can wederstaen ende te rugghe houden. Eyndelick/ naecke dat Rijcke der eeuwigh blijvende onsterfelickheyd ende gheluckstaligheyd daghelicks meer ende meer tot ons: Naecke (segghe ick) dat Rijcke/ in het welcke ghy alles in allen sult wesen/ in het welcke wy ten langen lesten van de dienstbaerheyd deses lichaẽs/ ende de lichaem-inclevende sonde verlost zijnde/ u onsen Heere/ onsen God/ sonder eenighe verhindernisse/ beletsel ende becoringhe/ met den alderwtnemensten lust/begeerte ende welgevallen onses gemoedes sullen dienẽ.

Uwen wille gheschiede op der Aerden/ gelijck inden Hemel.

Wy sien/ Mijnen Vader/ soo vele menschen u op deser aerden wederspannigh zijn; so vele dinghen tegen uwen wille ghesepdt ende ghedaen worden: Daerom bidden wy/ dat onsen wille soo met uwen wille over een comme/ dat ghy ooc hier op der aerden soo mooght heerschen ende regieren sonder dat wy ons daer teghen stellen/ ghelijck de Heylighe Enghelen in den Hemel uwẽ wille onderworpen zijn/ende u in alles ghewillichlick gehoorsamen. Gheeft oock aldergoedighste Vader/ dat wy verstaen ende gelooven/dat ons in dit leven niet en can wedervaren/ dat ghy al lang te voren in dier voegẽ tot onser saligheyd ende welvaert niet en hebt beschickt/gheordonneert/ ende bestelt. Ende dat wy over sulcks ons selven/ met ernstighe versaeckinghe onses selfs/ gantsch ende gheheel uwe Goddelicke voorsienigheyd over geven; begeeren ende soeckẽ uwe hand ende wille onderworpen te zijn/ ende/ soo doende/onsen voorspoed ende teghenspoed gewilligh draghen; want soo wy onsen wille ende onsuyvere begheerlickheden waren overghegeven/ wy souden de alderellendighste/ wy souden de alderongheluckighste/ wesen. Daerom en heerschet ons niet naer onsen/ maer naer uwen wille/ dat sal voorseker tot onse welvaert in het teghenwoordighe/ ende tot onse Saligheyd in het eeuwige/ leven/ ghedijen. Breydelt ghy onse begheerlijckheden met den toom uwes Geestes/ op dat wy bereyd ende gewilligh al het gene dat ghy wilt/ hoe swaer ende

hert

hert dat het voor het vleysch magh vallen/ mogen willē. Vernieuwt ons herte ende gemoedt/ dat onsen wille ende begheerte met uwen wille over eē comme/ ende dat wy het ampt dat ons van u op deser aerden opghelepd ende belast is/ soo wel wtvoeren ende doen/ als de Heylige Engelen in den Hemel haren opgeleyden dienst volbrenghen. Of soo wy/ gelijck wy swack eñ broosch zijn/ yet onbequamelicker ende onvolmaeckter doen / dat wy sulcks in de volmaecktheydt des eeuwighen levens ten vollen verbeteren ende vergoeden. Onderwerpt onse vryheyd uwen wille/ verlost onse zielen van de doodelicke ende herde vryheyd van sondigen. Gheeft ons door uwe goedertierenheyd/ niet dat wy [ghelijck selfs den Satan ende de boose menschen doen] uwen wille teghen onsen wille doen; maer dat wy [waer mede ghy uwe kinderen begavet] selfs uwen wille tegen onsen wille niet doende / van herten nochtans wenschen/ willen / bidden ende begheeren/ dat uwen wille gheschiede. Want dat is onsen hooghsten wensch; Dat alle de crachten van onse ziele ende lichaem/ u inder eewigheyd toegenegen zijnde/ dienen.

Onse daghelickſche broodt geeft ons heden.

Gheeft ons oock/ als eene om niet gheschonckene gave/ (die niet door onse verdienſten / vlijt ende cloeckheydt en wordt vercreghen/ ende sonder uwe segheninge gantsch niet en is) onse daghelickſche broodt/ dat tot voedinge/ niet tot swackinge onses lichaems diene; niet met dieverie / roof / met eenes anders sweet/ bedriegherien / of andere quade middelen ; maer met eerlicken onschadelicken arbeyd/ die ghy segent/ [als met instrumenten/ door uwe ordonnantie ende beschickinghe tusschen commende] vercregen. Voedt / onderhoudt / bewaert / ons. Want wy en hebben u niet alleenlick onse ziele/ maer oock ons lichaem toevertrouwt ende bevolē. Geeft dat wy niet al te seere in de begheerlickheyd der aerdsche verganckelicke dingen en branden/ om de selve naermaels eergierighlick in wellusten/ pronckinghen/ ende overdadigheden/ te verquisten. Maer versorght ons voor desen dagh alleenlick so vele als ghenoegh is voor onse noodsaeckelickheyd/ ende gheeft ons een ghemoed dat met het zijne te vreden is / dat voor seker gheloove ende vast betrouwe / dat ghy/ onsen Vader ons heden gevoedt hebbende/ oock morghen niet en sult te cort laten schieten. Ja dat bidde ende begheere ick voor al wt den grondt mijnes herten/ dat ghy my gheene rijckdommen of middelē by en leght/ het en sy dat ghy mijn oock met eenen den wille ende middel om die wel te ghebruycken (die alle beyde van u commen) wilt schēcken ende geven. Gheeft dat wy

oock in de overbloedigheyd aller dinghen weten / dat de selve al niet en helpen/ het en sy dat ghy de selve segēt. Daerom en weert de cracht/ eñ voedsaemheyd des broods geensins van ons voedsel. Gheeft oock dat wy gheloven/dat wy niet alleenlick by den broode / maer veel eer by allen woorde/dat wt uwē mond gaet/ en leven. Want u segghen is gebiedē: als ghy gebiedt ende wilt/ so conuet ghy selfs sonder het behulp deser voedselen ons leven onderhouden. Of oock/ die dingen die anders daer toe geensins bequaem en schijnen te wesen/ worden ghedwonghen ons voor spijse te strecken. Of het geschied eyndelick met onghewoonlicke eñ schier miraculeuse ende wonderlicke middelen/ dat wy voedsel crijgē daer wy het alderminst van verwachteden. Soo hebben de Raven/ die anders seer gulsigh/ doorjagende/ ende verslindende van natuyren zijn / den Prophete Eliam in eene woeste plaetse ghespijset. Moses is op den bergh Sina veertigh daghen langh sonder spijse onderhouden ghewee st. Eyndelick dat Hemelsche Manna heeft volle veertigh iaren lang ses hondert ende sesentsestigh duysent menschē door uwe goedigheyd ende hulpe versadet. Op welcken tijd hare cleederen ende schoenen in so vele iaren/ niet en zijn versleten. Het welcke sulck een wtnemende mirakel ende wonder is/ dat wy wt de eenighe aenmerckinghe van het selve ons selven connen ende moeten verseckeren/ dat uwen almachtigen arm/ ooc nu op den hedigen dagh niet verkort/ noch uwe Vaderlicke goedertierenheyd eñ goedtheyd vermindert/ en is: dat oock de gene die soo goedighlick ende mildelick voor het voedsel van dit ons verganghelicke lichaem surghet/ onse ziele oock haer voedsel/ met dat Hemelsche Manna afgebeeldet/ ten vollen sal schencken ende vergunnen ; soo dat wy gheenen geestelicken honger tot eenighen tijde en sullen ghevoelen ende lijden.

Hier toe can dese redeninghe oock te passe ghebraght worden: God laet zijne Sonne schijnen over de goede ende quade; so hy so weldadigh over degene is die hy voorghenomen heeft in het wterste verderf te werpen, wat sal hy ons dan doen die hy voor alle eeuwigheyd vercoren, ende voor zijne kinderen aengenomen heeft?

Nota.

Ghemerckt dat de dronckenschap onder het misbruyck van het daghelicksche broodt magh ghetelt worden/ soo heeft het my goedt ghedocht de verachtinghe der selve/ wt het boecxken dat de Oudtvader AUGUSTINUS van de matigheyd heeft geschreven/ hier by te voegen. De Dronckenschap, seght hy/ is de moeder aller loose stucken, de materie ende stoffe der schulden, de wortel der sonden, oorsprong der ghebreken; beroeringhe des hoofds, onstellinge der sinnen, ongheweerte der tonghe, Stormwind des lichaems, schipbreucke der reynigheyd, verlies des tijds, vrywillige rasernie, schādelicke quellinge, swackinge des Gemoeds, leelickheyd der zeden, smaedt des levens, onteeringe der eerbaerheyd, ende het verderf der ziele.

Ende

Ende vergheeft ons onse schulden/ gelijck wy oock onse schuldenaren vergeven.

Ghemerckt oock/ mijnen Vader/ dat onse goede wercken/ soo wy eenighe hebben/ niet anders dan sonde om hare onvolmaectheydt voor u aensichijn en zijn/ so is des menschen leven wel bedrijvigh ende ellendigh / soo ghy/ uwe ghenade bezijden stellende/ met hem in het gerechte wilt treden: Want soo volcomen is uwe gerechtigheyd/ dat selfs de Hemelsche Engelen/ de Sonne/ ende Sterren/ voor u niet suyver/ reyn ende claer genoegh en worden ghevonden. Hoe sal het dan met ons gaen/ die in vuylighe- den ende besmettingen der sonde zijn ontfangen ende geboren? die soo dickwils ende menighmael tegen al de gheboden uwes Wettes swaerlic gesondight hebben/ dat het ghetal onser sonden ende boosheden soo groot ende ontellick/ so swaer/ so leelick ende versoeyelick is / dat wy met recht verdrietigh/ schaemrood en leedwesigh over de selve zijn; en dat wy al te swack ende onsterc zijnde/ om het sware last onser sonden te dragé/ onder het gewichte der selve blijven liggen ende beswijcken: Voorseker

Wy, o God, voor u aenschijn,
Niet dan schuld en sonde zijn.

Want daer en is niet eene sonde (hoe cleyn dat wy die ooc achten te wesen) door de welcke uwe Goddelicke Maiesteyt niet ten hooghsten en word verstoort. Nu/ segge ick/ en begaen wy niet alleenlick eene sonde; maer hoopen de selve so overhoop/ dat soo ick thien sonden in my selven vinde/ dat ghy [die eenen hertkender zijt/ en veel scherper dan ick siet] vele duysendt sonden in my sult sien ende vinden. Daerom bekenne ick/ van mijne eygene conscientie ende gewisse overtuyght zijnde/ dat ic uwen vloec ende de eeuwige straffe so onderworpen ben/ soo verdient hebbe/ dat al sloegh my den blixem uwes toorens in het diepste des afgronds / dat ick noch daer mede de schuld mijner overtredinghe niet en soude connen ghenoegh doen ende betalen. Dit so zijnde/ so bekennen wy wt den gronde onses herten/ dat onse sonden soo groot ende soo vele zijn/ dat wy u noch schuldigh zijn de straffe der selve te draghen/ de boete te gheven: waer door wy soo diepe in uwe schuld steken / dat wy van duysent talenten niet eenen en hebben om te betalen; so dat wy met den verlorenen sone moeten roepen; Vader, ick hebbe ghesondight tegen den Hemel ende voor u, ende en ben niet meer weerdigh uwen sone ghenaemt te worden; maeckt my als eené van uwe huerlingen! Ick ben ellendigh ende meer dan onfermlick; ende in alle desen ellenden en bidde ick niet eene/ maer al de ontfermhertigheden die by u zijn/ aen. Wischt ghy dese mijne groote en onbetalicke schult wt/ door uwe om niet

geschonckene genade met het onschuldigh bloed dat uwen Sone so overvloedelick voor mijne sonden heeft wtghestort ende vergoten. Want hy heeft uwe gerechtigheyd voor ons ten vollen voldaen/ ende heeft de straffe onser sonden [so vele als of hy de eewige straffe hadde ghedraghen/om de eeuwigheyd ende gelijckweerdigheydt zijnes persoons] voor ons ghedragen. Ende heeft ons daer door de vaste/ crachtighe/ volmaeckte / ende gantsch onsmettighe gerechtigheyd/ weder opgerecht. Want ick comme tot u/ niet verbergende/ veynsende/ verswijghende / bewimpelende/ sonder eenige vygebladerẽ voor de schaemte mijner sonden te doen: ick en proncke met de wtvaeghselen ende vuyligheden mijner gerechtichheyd die gantsch niets is/ niet: maer ic brenge de aldervolmaeckste ghehoorsaemheyd ende aldercrachtighste verdienste van uwen alderliefsten eenighborenen Sone / onses eenighen Middelaers/ mede. Ick weet dat mijne gerechtigheyd alleenlic op den selvẽ die my toegeschrevẽ eñ door het gelove als een heylsame plaester op mijnes sondes wonde gheleydt is / is ghegrondet: Ick betrouwe oock sekerlick dat ghy die Gherechtigheyd / die my uwen Sone heeft vercregen/ niet en wilt noch connet verwerpen ende verachten. Ick weet ende gelove oock voor seker dat mijne sonden alreede/ over lange door uwe eenige / ende om niet geschonckene genade/ om dese ghemelde onderdanigheyd/ voldoeninghe ende aldervolmaeckste ende crachtighste eeuwighduyrende versoeninghe ende voorspraecke van uwen eenigh gheboorenen Sone / onsen hooghen Priester in den Hemel/ gantsch is vergheven ende quijtgescholden. Maer door dien dat ons Gheloove nemmermeer soo volmaeckt en is / of het en can meerder/ stercker/ ende cloecker worden: ja ghemerckt dat het in desen deele (in het ghevoelen van de verghevenisse zijner sondẽ) noch seer swack is/ ende somtijds twijvelt ende wanckelt/ soo bidde ick u om uwe grondeloose Barmhertigheyd / dat ghy dit swacke gheloove/ dat nochtans geloove is/ met gheduyrigh aenwassen wilt grooten ende bevestighen/ dat ick steeds sonder ophouden de volmaeckthe yd van die aldersekerste bestendighste ende crachtighste voldoeningen/ meer ende meer magh ghevoelen / erkennen ende verstaen; Dat ick daghelicks een vast vertrouwen/ ende eene sekere versekerthe yd des Gelooves/ die van alle twijvelachtigheyd bevrijdt is/ende tot den eynde toe duyret/ in my magh ghevoelen ende behouden; dat ick oock de selve geduyrighlick met dese of deser gelijcke bedenckinghen magh opwecken/bevestigen ende verstercken: Siet! Ick bidde dien aen die my liever gehadt heeft dan zijne eygene Siele ende leven. Waerom en soude ick niet veel sekerder wesen dat God my mijne sonden verghevet/ dan ick seker ben dat ick hem om de vergheve nisse der selve ernstigh bidde? Want de oorsaecke die my port/ prickelt ende dwinght/ om sulcks te bidden ende begheeren / is dat ick my selven lief hebbe/ ende de behoudenisse mijner ziele soecke.

Maer CHRISTVS bemint my meer dan ick my selven/ ende begheert meer dat ick behouden worde dan ick selve: Soo worde ick dan sekerder dan seker verhoort/ verrijghe verghevenisse mijner sonden/ ende ben soo versekert/ o God/ van uwe oneyndelicke goedigheyd ende barmhertigheydt / dat ick my sonder eenigh twijvelen versekere / dat ghy/ die tot noch toe mijne sondẽ so goedighlick hebt vergevẽ/ ons tot den eynde sult by blijven/ tot dat wy volcomelick van alle sonden ende quaden verlost / ende in het erfdeel van dat Hemelsche ende eeuwigh-blijvende leven/ daer ghy alles in allen sult zijn/ geleydet worden. Geeft oock dat ick u geduyrighlick sonder hypocrisie ende geveynstheyd/ in leven ende stervẽ/ voor die over groote weldaden/ danckbaerheyd bewijse. Ende op dat sulcks des te beter ende u behaghelicker magh gheschieden/ geeft ons/ ende ghegeven hebbende / vermeerdert in onse herte ende zielen/ ware ende levendighe liefde: geeft ons ghesegghelicke ende versoenelicke herten ende ghemoeden/ die dese uwe wtnemẽde barmhertigheyd ende goedigheyd tot onswaerts/ tegen haren even naesten/ met alle vlijt ende ernst pooghen naer te volgen ende bewijsen: Gelijck wy de selve oock door uwe genade begeeren ende soecken naer te volghen; ghedachtich zijnde/ dat ghy ons al veel meer ende meerder sonden wt uwe om niet gheschonckene genade hebt vergheven/ende ons door den mond des Apostels Petri bevolen; dat wy alle eens gesind soudẽ wesen, medelijden met malcanderen hebben, broederlicke liefde betoonẽ, barmhertigh ende vrindelic zijn, gheen quaed met quaedt loonende, of versmaetheyd met versmaetheyd; maer daerentegen seghenen, wetende dat wy daer toe geropen zijn om de segeninghe te beerven. Wilt ghy oock tot dien eynde onse Vyanden/ lasteraers/ quaedwillighe ende vervolgers/ beter sinnen gevẽ: en rekent haer dat niet tot sonde dat sy ons met so langhduyrigen haet ende vervolginghe verdrucken. Maeckt dat sy haer waerlick bekeeren/ eñ haer selven voor al met u versoenen. Want dat gedaen zijnde/ sal de versoeninge tusschen haer ende ons seer lichtelick geschieden.

Epist. 1. Cap. 3. Vers. 8.

Op dese, ende op de twee naervolgende beden is den 25. Psalm eene seer goede wtlegginge: die ick den Godsaligen Leser voor al seer aenrade om het rechte verstand deser saecke te crijgen.

AVGVSTINVS:

Het en is ons niet goed sonder versoeckinghe te wesen: wy en moeten oock God niet bidden dat wy niet versocht en worden/ maer dat wy niet in versoeckinge geleyd en worden.

Ende en leydt ons niet in versoeckinge/ maer verlost ons van den Boosen.

Den Gheest is wel gewilligh; o mijnen God; maer het vleysch is swack: maeckt dat wy van quade ghedachten/ of van de begeerlickheden onses ghemoeds of lichaems/ of oock vande ingevingen des Duyvels niet overwonnen en worden. Gheeft dat wy in Voorspoed door de liefde der Rijckdommen/ Heerschappien/ eeren/ ende Staten/ niet opgeblasen en worden/ noch yet onbehoorlicks doen/ waermede wy uwe wet overtreden. Geeft dat wy in tegenspoed/ armoede/ schanden/ versmaetheden ende ballinghschappen/ niet cleynhertigh en worden/ of soo voor de selve swichten/ dat wy de nederlaghe crijgen/ ende onse aenghevangene reyse naer ons Hemelsch Vaderland niet wel en volbringhen. Gheeft veel eer dat wy/ op uwe Vaderlicke beschuttinghe vast staende/ als onverwinnelicke Kampioenen teghen de sonde/ doodt/ jae teghen de Poorten der Hellen/ ende het gantsche rijcke des duyvels bestandigh blijven. Want wy zijn in dit leven als in eene onstuymighe zee/ vol roovers ende straetschenders; wy souden in de selve dagelicks duysētmael moeten vergaen/ so ghy voor ons leven/ salighheydt ende welvaert niet en surghdet/ waecktet/ ende ons in uwe bewaernisse niet en naemt. Den duyvel loopt sonder ophouden om ons/ als eenen briesschenden Leeuw met opene kele om ons te verslinden: Wy en connen sulck eenen geweldigē Vyandt met onse eygene crachten niet wederstaen/ het en sy dat ghy verhindert dat wy in zyne stricken niet en vallen; of dat ghy ons/ wy daer in gevallen zijnde/ daer wt helpet. Deckt ons dan altijdt met de schaduwe uwer handt: uwe rechterhand (hulpe ende bystandt) en wilt ons niet onttrecken/ op dat wy onse boose lusten overghegheven zijnde/ in alderhande sonden ende boosheden niet en vallen/ ende eyndelick tot wanhope commen. Och! wilt ons veel eer als wy door onse boosheyd of swackheyd gevallen zijn/ met uwen Heyligen Gheest op dē rechtē wegh bringhen. Verheft uwen toren ende verbolgentheydt niet over ons als eenen Leeuw/ op dat wy niet dadelick in onsen Gheestelicken strijdt / aenvechtinghe ende benouwtheden der conscientie ende gewisse/ en ghevoelen hoe groot ende ondraghelick het ghewichte van den selven sy. Verschoont veel eer onse brooscheyd ende swackheydt/ ende en straft ons gheensins naer onse verdiensten; maer laet ons in het ghevoelen uwes torens ende grimmigheyd noch altijdt eenen smaeck behouden van uwe Vaderlicke goedigheyd ende Barmhertigheyd. Of so ghy immers besloten hebt ons strenghelick aen te tasten/ so legget uwe hand met eenen op onsen mond/ dat wy door onverduldig-

heydt

heydt niet in Blasphemien ende lasteringen tegen uwen heyligen name wt en bersten; maer dat wy u veel eer in het cruyce selve (in dat sware lijden) als onsen Vader aenbidden / ende van u versachtinghe ende eyndelicke verlossinghe verwachten. Want dat is van den boosen verlost worden. Wy en souden teghen desen stercken Vyand sonder uwe hulpe gheensins connen bestaen/ ghemerckt wy door uwe eenighe cracht/ hulpe ende bystand in dē strijdt alleenlick staende blijven/ ende de overwinninge crijgen.

Want uwe is het Rijcke/ ende de Maght/ ende de Heerlickheyd/ in der eeuwigheyd.

Ghy hebt het opperghebiedt ende maght over alle dingen/ soo dat niemant u niet wederstaen/ u voornemen ende besluyt verhinderen/ noch uwe hulpe teghen houden en can. Want ghelijck het licht der Sterren voor des Sonnes helder stralē verdwijnt/ soo oock/ als ghy de stralen uwer heerlickheyd wilt latē glinsterē/ dan moet noodsaeckelick al wat schoon ende heerlick by de menschen schijnt te wesen/ met schande vluchten/ met cleynigheyd verdwijnen. Ende alle dese dinghen zijn soo uwe/ dat sy u nemmermeer ontnomen of ontruckt en worden; maer uwe in alle eeuwigheyd zijn ende blijven. Het welcke met de waerheydt vā gheenen Enghel/ hy sy goedt of quaedt/ en can ghesepd worden. Het welcke oock in ons sulcke vrymoedigheyd om dat te begeeren/ sulck vast vertrouwen van het vercregene te behoudē/ weckt ende voortbringhet.

Amen.

Nu/ ghemerckt dat wy dese dingen daer wy u om bidden ongeveynsdelick wt den grond onses herten waerlick begeeren/ soo hopen ende betrouwen wy sekerlick/ dat wy onse bede sullen vercrijghen. Ghemerckt dat ghy/ die niet en connet bedrieghen/ ons alle dese dingen daer wy om bidden/ goedighlick belooft hebt/ eñ die in uwe almaghtighe handt hebt/ om die het u behaget te geven. Ick geloove/ Heere, commet ghy de swackheydt mijnes ghelooves te hulpe. Want ick weet wel dat ick u noch met sulcke Oprighe begeerte niet aen en bidde als de grootheyd mijner ellende ende de ondoorgrondelicke glorie ende heerlickheydt uwer Majesteyt vereysschen. Vrijdet ghy dan ons daghelicks langhs om meer van onse ongherechtigheden/ ende wilt ons onse veelvoudige overblijfselē onser swacheden ghenadelick vergeven/ op dat wy/ hoewel wy noch maer te vele tot alle quaedt gheneghen en zijn/ evenwel eenighen smaeck uwer Vaderlicke goedigheydt

ende barmhertighepd altijdt in onse herten gevoelẽ/ tot dat ghy/ ons wt dit ellendigh eñ commerlick leven verlost zijnde / uwer eeuwige eñ oneyndighe glorie eñ heerlickheydt hebt deelachtigh gemaeckt: U zy lof/eere/dancksegginge/glorie/ heerlickheyd eñ Maiesteyt van eeuwigheyd tot eeuwigheyd. Amen. Het sy also.

Gheluckigh die zijn ongheluck
Verwinnet met gebeden/
Blijft by zijn ampt/ in vreught en druck/
En waer God roept wilt treden.

Paraphrasis,
Of
Corte Wtlegginge
van het
Gebedt onses Heeren/
van
RVDOLPHVS GVALTERVS.

O Onse Vader/ die in den Hemel woont/ ende eenen al maghtighen Heere aller dinghen zijt/ende nochtans door uwe bysondere ghenade u soo verre hebt vercleent dat ghy u weerdight onsen Vader te wesen/ die ghy in uwen Sone voor uwe kinderen hebt aengenomen. Gheeft doch bidde ick u/ dat uwẽ Name door ons niet ontheylight en sy/ maer dat wy den selven veel eer met onse woorden en wercken heylighen/ ende onder de menschen meer ende meer vermaert maecken. Ende op dat sulcks magh geschieden/comt ghy met u Rijcke tot ons/ dat door het selve het rampsalige Rijcke des duyvels magh wtgheroept worden;dat de quade ende verkeerde gedachten wt ons herte weghghenomen/ ende onse quade begeerlickheden wtghebluscht/ worden: ende dat wy ons als goed-aerdige kinderen gantsch ende geheel in uwe ghehoorsaemheyd begeven. Wy ghevoelen wel dat sulcks ons vleysch ende bloed swaer schijnet; doch uwen Gheest heeft in ons de overhandt/ door wiens beleyd wy onsen wille onder uwen

wen wille/ willen stellen. O alder barmhertighste Vader / en laet dit boose vleysch ons niet bedrieghen ende verleyden ; maer gheeft veel eer dat wy/ ghelijck de Hemelsche Gheesten u ghehoorsamen/ uwen wille sonder murmureren ende eenige tegenspraeck doen/ een welghevallen in uwen wille hebben/ ende den selven vlijtigh volbringē. Maer om dat wy te swack zijn om dat te doen/ ende dat onse lichamen daer en boven veler dinghen behoeven / so bidde ick u / voedet ende weydet onse zielē/ versterctse met de verdienste uwes soons IESV CHRISTI, die het broot des levens is/ ende schenckt ons met eenen die dinghen die wy in dese wereldt van noode hebben/ op dat wy door de onverduldigheyd der behoeftigheyd ende gebreck overwonnen zijnde/ onsen nooddruft niet elders en soecken; u den gever/ born/ ende Fonteyne alles goedes voorby gaende. Wy bekennen wel dat wy te onweerdigh zijn/ ghemerckt wy uwe Majesteyt met soo vele sonden ende boosheden vertoornet hebben/ dat ghy ons sulcke groote goederen soudet vergunnen/ schencken ende geven: Maer gemerckt uwen eenigh ghebozenen Sone niet alleenlick voor ons en is borghe ghebleven/ maer oock voldaen heeft/ ende dat wy niet meer by ons en hebben/ dat wy u connen gheven/ soo bidde ick u vergheeft ons/ scheld ons quijt onse schuldē/ ende neemt de verdienste uwes Soons/ [op de welcke wy alleenlick betrouwen/ als den ghenen die ghy onse voldoeninghe ende gherechtigheyd hebt willen wesen/] in stede van onse voldoeninghe aen. Daerentegen geloven wy u ende segghen u toe/ dat wy oock het exempel ende voordaedt uwer goedtheyd naer volgende/ alle de gene willen vergheven die ons misdaen hebben. Want wy weten dat ghy de liefde selve zijt/ ende over sulcks geene afgonste/ haet/ nijdt ende vyandschappen onder uwe kinderen/ en connet noch en willet lijden. Maer aengesien dat wy menschen zijn/ verscheydene passien ende quade bewegingen onderworpen/ van den Satan gedurighlick versocht worden; in welcken strijdt ons eygen vleysch ende de wereldt daer mede inspannende/ ons veel te doene geven; soo nemet ghy/ o Vader/ onse saecke aen: Versterckt ons die cleyn van crachten ende qualick in de wapen zijn/ dat wy onder dese besoeckingen niet en beswijcken ende de nederlage en crijgen. Wy en bidden niet om eene/ luye ende traghe ledigheyd/ noch om bevrydinge van alle aenvechtinghe (want wy weten dat ghy de aenvechtinge tot onser saligheyd gebruyct) maer dat ghy ons met volstandigheyd ende sterckte begaeft. Wapent ons dan met de gherechticheyd uwes Soons/ stuyt onse lendenen ende nieren met den gordel uwer waerheyd/ brenght ons op de weghen van het Evangeli des vredes/ beschermt ons hoofd/ lichaem/ ende ziele met den helm der saligheyd. Geeft ons den schilt des geloodes om de vyerige pijlē des Satans op den selven te schutten ende uit te blusschen/ gheeft ons het sweerd des Geestes/ om dat wel te gebruycken. Ende ghemerckt ghy ons uit de tyrannie

ende wreet ghewelt des Satans met het wtnemende bloed uwes Soons hebt vry gecocht/ so bewaert/ beschut ende beschermt/ ons oock van nu voortaen/ dat wy niet weder zijnẽ roof en worden. Want hoe wel dese saecke ons meest aengaet / nochtans is u oock daer aen gelegen/ dat wy zijnen buyt niet en worden: want uwe is het al Rijcke/ al de maght al de glorie/ heerlickheyd/ eñ al de Maiestept: waerom soudet ghy dan lijden dat ghy door ons schade in de selve soud lijden? Daerom/ o Vader / verhoort ons/ ende geeft dat onse gebeden Jae ende Amen zijn / om uwen sone Iesum Christum, den welckẽ met u ende den Heyligen Geest/ alle eere / glorie ende maght in alle eeuwe toe comt ende sy ghegeven. Amen. Het sy alsoo.

Eene andere.

Paraphrasis, of Corte verclaringe, op het

Gebedt onses Heeren/

Wt de schriften van LAMBERTVS DANÆVS.

HOe wel dat ick my selvẽ [die maer wt slijck ende stof en ben geschapen/ ende eyndelick in de selve wederom moet verkeeren; die met de vuylicheyd der sonde ben overtogẽ/ ende door de selve voor u stincke/ die hondert duysent talenten schuldigh ben die ick niet en can betalen; ia eenẽ verachtẽ hondt ende worm ben] onweerdigh achte om tot u ware ende almachtighe Godt / vol glorie ende Maiestept/ die gheen menschelick vernuft en can doorgronden/ mijne oogen op te lichten; nochtans ghemerckt ick wt u heyligh Woord niet alleene van uwe almaghtigheyd/ maer oock van uwe onghelooflicke ende meer dan Vaderlicke ghenegentheyd ende Goedgunstigheyd tot onswaerts ben versekert; so spreke ick u/ naer u bevel/ door het vertrouwen dat een kind op zijnen Vader heeft/ o alder toeghevẽste/ eñ weldadighste Hemelsche Vader/ die ons wilt en connet helpen/ vrymoedigh aen/ eñ bidde u met hertgrondighe suchten door uwe grondeloose barmhertigheyd in den name van uwen eenighgeborenẽ Sone onsen Salighmaecker Iesum Christum (die onsen Broeder heeft willen wesen/ om dat ghy oock onsen Vader soudet zijn) dat uwen name geheylight worde. Dat is/ dat uwe cracht/ Majestept/ wijsheyd/ gherech-

gherechtigheyd / Barmhertigheyd/ Maght/ Goedtheyd/ so in u/ als in alle uwe wercken/ maer voor al in uwe leere van ons erkent/ gheloovet/ ende soo eerbiedighlick ende heylighlick ontsien ende ghevi ert worde/ dat wy, die geensins en besoetelen en besmetten. Weert ende verdrijft dan al die dingen die nu het verbreyden ende vesten uwer heerlickheydt ende glorie verhinderen: ghebiedet door uwe almachtige wenck ende wille dat sy gheweert ende gantsch wtgeroept worden. Ick bidde u oock wt den grond mijnes herte dat u rijcke toecomme; dat is/ dat ghy met het licht ende predikinghe uwes Woords de heele wereld wilt bestralen/ ende door de cracht des Heyligē Geestes onse herten tot de kennisse van het selve Woord wilt brengen: ende dat ghy al het gene dat om de sonden der menschen verstropt is/ wederom te samen wilt brengen/ schicken/ ende vestigē. Roept dan het rijcke des Duyvels ende onses vleysches wt; maeckt Architophels raden te schande/ weert alle ongheregeltheyd des werelds; wilt het rijcke des nieuwē mensches/ ende eene gerechte orden ende schickinge in alle dinghen/ over al instellen ende bevestigen. Vwen wille ghe-schiede oock ghelijck in den Hemel, so oock op der aerden. Dat is/ maeckt dat niet alleenlick het ghene dat ghy by u eens besloten hebt te moeten gheschieden / toecomme ende geschiede; maer dat oock uwen wille die de menschen op der aerden gheopenbaert is/ van haer/ ende dat met harē wille ende weten/ vlijtigh te wercke gestelt worde; dat hy (segge ick) niet alleenlic met dē lichtstē over geloopen/ of om den sleur van de alghemeyne ghehoorsaemheyd te houden / volbraght en worde; maer dat hy van ons op der aerden met sulck een gemoed als de gelucksalige Geestē ende Hemelsche Engelen u gehoorsamen/ dat is ghewillighlick ende met alle spoedt/ volbraght worde. Wy bidden oock dat alle die dinghen die met desen uwen wille onversoenlick strijden of den selven eenighsins ophouden/ beletten/ of in het alderminitste teghenstaen/ gheweert ende omgekeert worden; Gheeft ons oock ons broodt, dat is sulck broodt dat met onsen eerlicken arbeyd ende besigheden (en niet met eenes anders sweet en arbeyd) maer voor al door uwen segen/ is vercreghen: Gheeft ons heden onse daghelicksche broodt; dat wy niet alleenlick die dingen die tot ons matigh voedsel ende cleedinghe nut zijn; maer oock die om een breedsaem/ bequaem/ ende stil leven op deser aerden te leyden / dienen / van u vercrijgen. Vergeeft ons oock onse schulden, gelijck wy onse schuldenaren vergeven: Dat ghy ons so om niet/ ende niet om onse voldoeninge/ niet ten deele/ maer ten vollen/ alle onse sonden die wy gedaen hebben/ wt uwe eeuwige ende om niet geschonckene genade vergeeft. Wy sullen seker dese uwe goedigheyd in het vergeven vlijtigh naervolgen/ ende wy belooven dat wy andere het ghene dat sy ons misdaen hebben/ seer gheeren sullen vergeven. Ende en leydt ons niet in versoeckinghe, maer verlost ons van den quaden. Begaeft ons met uwen Heyligen Geest/ op dat wy door den selven

wederbooren ende versterckt zijnde/noch voor de begeerlickheden onses vleysches/ noch met de lock-asen ende noodingen deses wereldts/noch voor de hinderlagē des Duyvels/die ons besoecken/en wijcken; of in eenige geestelicke strijden overwonnē zijnde/ en beswijcken; maer dat wy met uwe hulpe ende beschermin-ge gewapent zijnde/het veldt behouden/de Vicktorie/zegen ende verwinninge vercrijgen. Want uwe is het rijcke,ende de maght eñ de eerlickheydt: Het is wt uwe loutere Ghenade al wat wy vercrijghen; ende u alleen comt al de eere/ lof/ dancksegginge in alle eeuwigheyd toe. Amen. Het zy alsoo.

Eene *Meditatie* of bedenckinghe over het Gebedt onses Heeren/ van MARTINVS LVTHERVS in Hooghduydsche dichte beschreven.

O Vader die bestier't den Hemel ende Eerde/
En van het ware goed/ Fonteyn end' oorsprongh zijt/
Die ons om CHRISTI wil/ u eenigh kind vol weerde/
Ghebooren wt de Maeght/ u kinders naemt altijdt:
Die willet en ghebiedt dat alderhande goeden
Men van u eysch' alleen/ die gheven cond en wilt;
Neyght u naer het ghebedt dat stoorten met oodmoeden
V kinders/ o neemt aen ons stem met ooren milt.
O Vader/ Vader weerd/ wy uwe kinders leven
Ellendigh op de aerd/ die vol ellenden is.
Och laci! buytens huys wy als ghebannen sweven/
Niet in den Hemel bly/ maer op de aerd' onfris!
O Vader/ gunnet ons dat wy ons Vaders erven
Doch eens besitten al/ van't aertsch ghewicht ontlast.
Ter wijlent dat wy hier op aerden moeten swerven/
Gheeft dat elck Heyligh seer u Name/ Rotzsteen vast.

Gheeft

Gheeft dat het heyligh saedt uws Woords wel zy gesaeyet/
En dat de mensch' altijd leef naer het selve wel.
Verdrijft elck Leeraer quaedt die valsche Leere craeyet/
En spelet met u Leer het ziel verleydigh spel.
V Rijck toecomme/ God; wilt u een Kerck versamen
Die met een vast Gheloof u onderdanigh zy;
En schrijft/ o Coningh groot/ oock in u boeck ons namen/
Ons leden van u Rijck en dienaers maecket bly.
Den Satan en t'boos volck die met cracht/ listen/ laghen/
Vol boose raserni u Rijck beletten hier/
Wilt houden in den toom. Laet t'Oordeel niet vertragen/
Dat al het Godloos volck sal wijsen naer het vyer.
Dan/ o dan/ sonder eynd wy in u Rijcke leven;
O de Godloosheyd sal dan eeuwigh draghen straf!
Laet uwen wille/ Heer/ op aerd ghedaen zijn even
Gelijck in d'hooghste Throon elck buyght voor uwen staf.
Gheeft dat in tegenspoed end' oock in voorspoed mede
De menschen uwe Wet wel onderhouden doch;
Dat zy wel lijdsaem zijn wanneer wt s'Hemels stede
Ghy om haer sonden groot haer bringet in gherroch.
De boose die seer trots wilt stieren uwen waghen
En zijnen wille doen/ wilt storten in den brandt.
En nu seer veel behoeft dit leven alle daghen/
O Vader/ voedsel gheeft u kinders tot lijfs standt.
Geeft broodt/ t'broot crachtigh maeckt met uwen segen goedigh:
Want anders sterckt het broodt ons swacke lichaem niet.
Laet vrede onder ons steeds bloeyen seer voorspoedigh;
Drijft alle twist van ons/ maeckt dat de Oorlogh vliet.
De vruchten van de aerd laet hondertfout voortcomen:
Vrijdt ons van hongers noodt/ de Geldsucht van ons drijft.
Wilt ghy het Vaderlād/ ons' Heerschers/ Kerck/ School/ vromen:
Voor onse Wallen/ Heer/ ghy self de Wachter blijft/
Op dat u volck gherust u diene naer u wetten/
En love u altijd wt zijnes herten grondt.
Och Vader! siet niet aen ons sonden ende smetten/
Ons met des Toorens pijl van u gerecht niet wondt!
Des menschen leven is vol sonden en vol vlecken;
Des menschen leven is vol schuld' end' alle quaedt:
Met des Gerechtheyds cleed/ o Vader/ wilt die decken/
Niet/ Heer/ om ons verdienst/ maer slechs om u genaedt.
Ghenaedt die uwen Soon heeft met zijn doodt vercregen/
End' erfghename bly ons maeckt van s'Hemels Rijck/

Elck die ons heeft misdaen wy met een hert gheneghen
 Vergeven ongeveynst zijn schulden al ghelijck.
O laet bekoringh sterck u swack volck niet aentasten/
 De Satan listigh-schalck ons in de Hel niet treck:
Bewaret ons/ o Heer/ wilt ons Gheloove vasten;
 V Geest niet wijck van ons/ u Woord tot beuck'laer streck/
Dat ons verblind ghemoedt niet sondigh door't bekoren/
 End' ons stort' in't verderf dat lijf en ziel doet pijn.
Verlost ons van al t'quaed dat ons hier comt te voren:
 Ghedenckt/ o Vader goedt/ dat wy u kinders zijn:
Ons in ghedacht'nis houdt/ wilt uwen toren keeren:
 Dat Satan voor altijd ons niet verdrucke seer.
End' als de uyr des doods sal comen/ Heer der Heeren/
 Dat onse ziel sal gaen wt dit ons Lichaem teer;
Och! Vader siet ons dan doch aen met Vader ooghen/
 End' wt des Hemels throon u Vader-handt ons biedt;
Neemt onse ziel' by u/ wilt hare tranen drooghen/
 Dat sy door u beschut/ om hoogh/ verwintster/ vliet.
Gemerckt dat CHRISTVS, die ons zijn verdienst toereckent/
 Ons self bevolen heeft te bidden om dit goedt/
Met een geloove vast/ o Vader wy wtsprekent/
 En weten dat ghijt hoort en gheeft in overvloed.
Ghy maer/ o CHRISTE, Heer/ wilt maecken nieuw bewegen;
 Sterckt ons Gheloove swack in uwe kennis seer/
En door dat vast Gheloof wy sullen onversleghen
 Geloofs Woord bringen by/ en seggen; AMEN. Heer.

Eene
Corte Wtlegginghe
van het
Gebedt onses Heeren:

M. M.

Wat is het alder volmaeckste ghebedt?

Het ghebedt onses Heeren: dat is/ het gebedt dat Christus onsen Salighmaecker/ die den Opper-leeraer der Kercke ende de Wijsheydt des Vaders is/ ons heeft gheleeret.

Magh men oock andere gebeden ghebruycken?

Jae't

Jae't; maer sy moeten met dit ghebedt over een commen: De stemme des Soons is dē Vader alder aenghenaemst: Cyprianus seght: Die (ons) heeft doen levē, heeft (ons) oock leeren bidden: daer in de selve goedigheydt ghebruyckende, door de welcke hy de andere gaven heeft willen gheven ende bysetten, op dat wy als wy den Vader met het gebedt dat ons den Sone gheleert heeft, aenspreken, te lichter souden verhoort worden.

Afdeelinghe van het Gebedt onses Heeren.

Neemt waer in het Ghebedt onses Heeren:

- I. Wien wy bidden? God / die onsen Vader in Christo, den Middelaer is.
- II. Wat wy biddē/ of de beden selve:
  - Een goedt Wit, dat wy voor al onse ooge op de eere Godes/met de welcke onse salighepd verselt is/ slaen. Dit is de eerste bede. Godes glorie is het uterste eynde aller dingen.
  - Wettelicke middelen om Godes glorie te voorderen.
    - I. Inleydinghe in de Kercke ende in de selve behouden te zijn door het Woordt. Tweede bede.
    - II. Cracht om Godes Woord te gehoorsamen. Derde bede.
    - III. Onderhoudinge des tijdelickē levens. Vierde bede.
    - IV. Vergheving der sonden. Vijfde bede.
    - V. Verlossinge van de versoeckinghen des Satans. Seste bede.
- Waer om dat wy biddē: om dat God is
  - I. Den hooghsten Heere/ Coningh/ van allen:
  - II. De Maghtighste.
  - III. De Heerlickste/tot wiens glorie wy alle dinghen bidden.
- Wt wat ghemoed dat wy bidden:
  - Wt een geloovigh gemoed / dat aen Godes ghenade niet en twijvelt/ versekert zijnde dat God hem verhooret.

Dese beden connen aldus aen een ghehecht worden.

I.

Voor eerst moet men bidden ende begeeren/ dat wy in alle onse daden een goed wit hebben: te weten/ dat God door ons gheeeret worde. Nu en can dit wit in desen stand der verdervelickheyd sonder vele tusschẽ commende middelen niet vercreghen worden.

II.

Den eersten middel om God wel te eeren ende dienen is/ dat soo wy inde kercke daer Godes woord clincket/ zijn/ dat wy wt het gehoor vã het selve God mogen kennen.

III.

Den tweeden middel is: Aengesien dat het niet genoegh en is dat wy (daer wy terstond af spraecken) in de kercke of rijcke Godes zijn/ eñ zijn Woord door de teyckenen der ghenade hebben ende ghebruycken/ so is het oock van noode/ dat wy ons ghemoed ende wille/ Godes wille onderwerpen/ende door de genade des Heyligen Geestes den selven gehoorsamen.

IV.

Tegenwerpinge. Soo ick my tot de kercke voege/ ende Godes wille gehoorsame/ ick vreese dat ick het onderhoudt deses levens sal moeten ontbeeren. Den derden middel: Daerom bidde ende begheere ick mijn daghelicks broodt/ ende my wort belast/ so biddende gantsch niet te twijvelen; maer so ick Godes rijcke ende zijne gherechtigheyd eyssche/ ende begeere; dat is/ so ick my in de ghemeenschap der kercke ende hare ghehoorsaemheyd/ die sy God met alle vlijt draghet/ vervlijde ende gebruycke/ so sal my God oock de andere aerdsche dingen toewerpen.

V.

Tegenwerpinghe. Maer hoe sal ick mijn dagelicx broodt met eene goede conscientie connen gebruycken ende genieten/ daer ick met so vele ende so groote sonden ben besmet ? Daerom volght: Vergeeft ons onse schulden. Wy bidden dat wy in *Christo* voor rechtveerdigh gerekent ende gehouden moghen worden/ op dat wy de goederen ende gaven Godes/ als onses vaders/ moghen gebruycken ende genieten.

VI.

Tegenwerpinge. Maer of ick al vergevenisse der sonden hebbe; Of ick al dat voornemen/ om God recht te eeren ende dienen hebbe; of ick alreede in de kercke ben; Godes Woord hoore/ de Sacramenten ghebruycke/ Godes wille soecke te volgen/ hebbe middelen tot onderhoud deses levens; soo sal ick doch evenwel sonder ophouden ongherust ende onseker moeten wesen: want ick ben door mijne onvoorsichtigheyd ende swackheyd alle oogenblicken in geduyrigh perijckel ende gevaer van die goederẽ te verliesen/ door dien dat den Duyvel/ mijnen vyand/ seer schalck ende maghtigh/ is/ ende dat hy in my veel behulps aen mijn broosch eñ verdorven vleysch vindet: Daerom bidde ick voor de leste bede/ dat my God in het gheweld des Satans niet en ghebe/ maer my teghen den selven versie ende wapene/ dat hy my noch van het voorghestelde wit/ noch van de

middelen om tot het selfde te commen/en can afkeeren; dat ick in het goede mach volherden/ ende eyndelick dien boosen vyand verwinnen.

Ghebedt.

Met het welcke yder Godsaligh mensche God op zijnen geboortdach can dancken/ende sich den overigen tijd zijnes levēs in de Godlicke bewaernisse bevelen.

Hoe wel/ o Eeuwighe Almaghtighste God/ ende aldergoedighste Vader dat ick so seere in uwe Goddelicke Maiesteyt ben ghehouden/ dat ick u alle de daghen/ jae uyren ende oogenblickē mijnes levēs/ voor de menighfuldige ende ontellicke weldadē/ daer ghy my met overschut hebt/ behoorde te dancken; nochtans behoore ick dit voornemelic op desen dagh te doen/ op den welcken ghy my u schepsel over N. jaren het licht des wereld hebt laten aenschouwen. Daerom dancke ick u met woorden ende wercken dat ghy mijn wt gheloovige ende Christelicke ouders hier eenen mensche/ naer u beeld geschapen/ ende niet eenen heyden of onredelick dier sonder hope van eē beter leven/ hebt laten voortcomen. Ende dat noch op sulcke plaetse daer uwe ware kennisse ende Godsdienst bloeyde / daer den wegh eñ middel om naermaels tot een veel beter leven te commē al veel beter wierd ghelcert dan op eenige andere plaetse daer den eenen blindē den anderen leydet/ tot dat sy beyde in de gracht vallen. Dat ghy my oock tot den hedigen dach so vaderlick behoedt ende bewaert hebt/ ende my daghelicks soo vrindelick ende goedighlick van cost ende cleeren ende van alle het ghene dat tot het eeuwige ende tijdelicke leven van noode is/versurght; dat ghy mijne veelvoudighe sonden ende overtredingen so dickwils wt genaden/ om niet/ hebt vergheven/ ende de verdiende straffe der selve opgehouden/ of ten minsten versacht: Dat ghy mijn steeds met so vele ontellicke ende wtnemende goederen hebt overschudt; so vele groote misquamen / perijckelen ende gevaren/ die dickwils tot mijn wterste verderf streckten/ so barmhertighlick van my eñ vā de mijne hebt afgekeert/ of my immers uwe Godlicke hulpe nemmermeer en hebt onthoudē. Ick dancke u voor eerst / o Aldergoedighste Vader / dat ghy my met eē warachtigh gelove eñ met de hope der eeuwighe salighepd/ die ghy selve in mijn herte hebt geschapē ende gewrocht/ tot noch toe hebt onderhouden. Ick bidde u oock dat ghi my dese Gheestelicke ende lichamelicke weldaden ghenadighlick wilt behouden/ ende de selve dagelicks meerder ende meerder maecken. Siet/ dit iaer/ als oock de andere vorighe iaren/ is stilswijgende als eenen droom voorby gegaen; doch so voorby ghegaen/ dat ick in dien cleynen tijd my seer dickwils ende grootelicks teghen u hebbe besondight: Daerom bidde ick u dat ghy mijn door uwe om niet gheschonckene ghenade/ om het dierbaer lijden uwes eeuighgeborenen/ mijne sonden eñ

overtredinghen wilt vergheven/ ende my in het aenvangen deſes iaers ſo bereyden ende bequaem maecken/ dat ick geduyrende den tyd mijnes levens/ die ick noch overigh ſoude mogen hebbē/ my niet ſo dickwils ende ſwaerlick teghen u en verſondighe. Seker mijne voorledene ſonden/ dwalingen/ ende overtredinghen/ als oock de veelvoudige perijckelen ende gevaren/ geven my ſeer wel te kennen/ hoe ſeer ick het licht uwes Heylighen Geeſtes/ ende de bewaringe ende hulpe uwer heylighe Engelen [ſonder de welcke het alreede duyſentmael met my ghedaen ſoude gheweeſt hebben] behoeve. Ghelijck ghy u dan ſelfs doen ick u niet en conde aenbidden/ my eenen Ghenadighen God ende Vader tot mywaerts waerlick hebt betoont/ als ghy my in mijns moeders lichaem ſo wonderlick hebt geſchapen/ ghevoedt/ ende behoedet; ende gelijck ghy my doen ick door ſulck eenen nouwen ende gevaerlicken wegh in het tranendal quam hebt bygeſtaen/ ende wt dien duyſteren ende nouwē kercker der lijfmoeder tot ſulck een ſchoon ende luſtigh licht gebraght/ eñ my ſulcke ruymte hebt gegevē/ wilt my oock ſo van nu voort aen/ ſo lange als ghy my hier eenen vreemdelingh ſult laten weſen/ heerſchen/ regieren/ ende onder u beſchut ende voorſtand ſeker laten woonen. Maer voor al bidde ick u/ dat ghy als ick wt dit leven ſal gaen/ daer ick door uwe hulpe ben in gecomē/ my barmhertigh ende genadigh wilt by zijn/ den anghſt mijner ziele ende de ſmerten mijnes lichaems verſoeten/ de ſchricken des Duyvels ende des doods van my wilt drijven/ het vertrouwen op uwe ghenade ende barmhertigheydt in my wilt bevestigen/ ende my wt deſen rechten doolhof der ellenden/ ſwarigheden/ ende becommerniſſen deſes levens/ verloſt hebbēde/ eyndelick tot de beloofde geluckſaligheyd der eeuwige onſterfelickheyd wilt over ſtellen. Ende dat alleenlick door ende om de verdienſte van uwē eenigh-gheborenen Sone IESUM CHRISTUM, onſen Heere ende Salighmaecker; die met u ende den Heyligen Geeſt/ den eenigen waren ende levendigen God/ zy lof/ eere/ glorie/ ende heerlickheyd/ in de eeuwighduyrigheyd van alle eeuwen. AMEN.

Vertroostinge.

Wy moeten weten/ dat alle dinghen onder Godes almaghtige handt ende oneyndigh rijcke ſtaen: dat alle ongheweerten/ voorſpoed ende tegenſpoed/ door de ſelve wel beſchickt ende wtgedeylt/ de vromen beſchut/ de duyvelen ende hare ſlaven in den toom ghehouden/ worden; eyndelick/ dat niet en gheſchiedet dan het ghene dat Godes handt ende raedt te voren beſcheydē hadde te geſchieden. Actor. 4. verſ. 28.

Een ander Ghebedt [in dichte ghestelt] Oock op yeders Christens Gheboortdach wel passende.

O levend' eeuwigh maghtigh God/ O Vader eenigh Heere/
Die so veel goeds in swerelds slot/ Steeds doet u kinders teere;
O wie can u wt s'herten grondt/ Naer u verdienst en loven?
Ach! ick beken tot deser stondt/ Sy gaen 'tgetal te boven.
Als ick dit neerstigh overlegh/ Als dan van vreughe begresen
Ick voor u seer oodmoedich segh; Al laegh' ick niet mijn wesen
Mijn leven langh voor uwen throon/ Aen u voetbanck/ o Heere/
En wilde daer met sangen schoon/ V daden loven seere/
Noch soud' ick nauw van duysent een/ Dan connen wel vertellē.
Die al te kennen ick niet meen; Noch moet ick wat vermellen:
Want desen dagh van mijn gheboort/ Wilt dat ick jarigh love
End' heden uwen lof bring voort/ Hoort my wt 's Hemels hove.

Als ick denck hoe in moeders lijf/ Ghy eerst my hebt geschapen
En my die was besloten stijf/ Mijn voedsel gaeft te rapen/
Tien maēdē lang; hoe ghy my dan/ Quaemt wt diē kercker halē;
Wanneer (segh ick) ick denck hier an/ Ick segge sonder dralen;
Eer dat ic was waert ghi mijn Heer/ Bewaerder/ Vader/ Hoeder!
Eer ick van u of my hadd' leer/ In 't lichaem van mijn moeder;
Eer ick van al de lichten wist/ Die hier so helder schijnen/
V stercke handt heeft niet gemist/ Ghy liet my niet verdwijnen.
Te rechte dan so langh' ick leef/ So langh' als ick can spreken/
Ick op dees dagh u eere geef/ Dat aen my is gebleken
(Aen my die quaed onweerdigh was/) V Goedheyd eñ crachten;
Voor al dat ghy my ructet ras/ Wt 't duyster veld met machten/
Daer ick als in een vangh'nis lagh/ Als in een vuyle kercker/
En niet cost conen aen den dagh/ Dan door u Wonder wercker.
Ick wil u loven voor dat werck/ Dat fris aen mijn lidtmaten
V hant my troc wt 't nouwe perck/ Op swerelds ruyme stratē;
Dat ick mijn moeder cloeck moght siē/ End' als wt twee fonteynē
Die ghy tot voedsel my quaēt bien/ Met melck dē durst verkleynē

O dat ick ben geboren hier/ Een mensch begaeft met reden/
En niet een pad of ander dier; En dat in sulcke steden
Daer een Gemeente door u Woordt/ Door u ghy hadt vergaret/
En schoncket my het Doopsel voort/ Het badt dat sonde claret;
Dat ghy mijn met der Engelen wacht/ In water ende vyere
Ghestadigh hebt ghenomen acht/ Bewaert hebt goedertiere.
Dat ick van't eeuwigh leven/ ben Van d'ouders onderwesen:
Dat door haer leere ick God ken/ En sie u Heyl ghepresen.
Dat tot den dagh van heden ghy/ My milde hebt gevoedet/
En van my dreeft veel sieckt onbly/ Die op den mensche woedet.
Dat met so veelderhande goedt/ Ghy my so hebt begavet/
En dreeft van my veel teghenspoedt/ Diet swacke lijf af slavet.
Ick bidd' u wilt mijn sonden groot/ End' al mijn overtreden
Vergeven om des Lammes doodt/ Blijft hier met u goedheden.
Vernieuwt u gaven dagh op dagh/ Dat ick steeds beter worde/
En int lest niet quaed wordẽ magh/ Als ic niet steeds voort porde.
Och! even als in't tranendal/ Geluckigh ghy mijn steldet/
Als ick van hier vertrecken sal/ Om my te helpen sneldet!
Wanneer de ure van de doodt/ [Die niemant ver moet meenen
Gemerckt dit leven niet is groot/] Sal comen/ comt met eenen!
O ghy mijn hooghste Medecijn/ Versterckt mijn ziel int strijdẽ;
Laet Satan geen verwinner zijn; Sacht doodes schrick en lijdẽ.
Het vonckskan van 'tgeloof dat noch/ Als dan in my sal blaeckẽ/
Uws Geestes fackel gevet doch/ De vonck een vyer wilt maeckẽ.
Geeft my/ al en verdien ick 't niet/ O Heer/ het eeuwigh leven/
Dat ick u daer steeds eere biedt. Lof/ Glori/ wy u geven.

Dit hebb' ick Leser/ hier vertelt/ Niet om my selfs te prijsen;
Maer op dat u sy voorgestelt/ Hoe ghy eer moet bewijsen.
God die u stadigh maecket fris/ (Al is hy hoogh gheseten)
Wanneer dat 't uwe jaerdagh is/ 'Twaer schãd dien niet te wetẽ.
Indien ghy beter weet dan dit/ Wilt het ons deylen mede
Wt onbevleckte gonste wit; Of druyckt dit als ick dede.

Sommighe tweelingen vande selve saecke.

Naeckt com' ick ter wereld binnẽ/ Naecket ick oock vã hier vliẽ
Wat sweet ick so om te winnen/ Daer ick naeckte lijcken sie?

Een

Een ander.

Het sal al weder gaen/ Daer het af is gecomen:
De aerd' ons moeder saen/ Haer vrucht slickt sonder schromen.

Een ander.

Een bobbel/ wind/ bloem/ schaduw' is/ Elck die hier swerft;
Begint en eynd/ de mensch onfris/ Comt voort en sterft.

Een ander.

Heer/ in een lijf gesond geeft een gesond gemoedt;
Geeft dat ick leve wel en sterve een doodt goedt.

Een ander.

O van die uyre af dat wy hier zijn geboren/
Doodt met het leven loopt/ elck willet loopen voren.

Of dus.

Ons doodt geboren is als wy ter wereld quamen:
Ons eynd' end' ons begin geknoopet zijn te samen.

Aenmerckinghe van Godes onwtputtelicke Goedtheyd ende Barmhertigheydt/ Ende onse veelvoudighe sonden;

Met de welcke wy sulck eenen weldadighen Vader/ daghelicx/ sonder ophouden verstooren.

Wt de boecken van Iohannes Spinæus, van Angiers.

O Almaghtighe ende Volcomen-wijse/ o alderbeste ende grootste Heere/ die de gantsche wereld die ghy door u ende u almaghtighe Woordt hebt geschapen/ onderhoud; die alle plantē/ boomen/ menschē ende alle aerdsche dieren/ beschickt/ regiert/ eñ bewaret; die alle dingen naer haren aerdt behoedt/ die alles onder uwe vleugelē broedet/ die de Hemelen/ de Sonne/ Mane/ ende Planeten met onbewegelick bewegen tot s'menschen dienst ende nut doet keeren: Sijn wy niet wel in allen deelen ketyvigh/ ondanckbaer/ verkeert/ ende versoepelick/ dat wy so dickwils eñ

ſtoutelick ons teghen u verſondi-
gen; daer ghy noyt nergens meer
ſurghe voor ghedraghen en hebt/
ende noch draeght / dan om ons
volcomelick geluckigh ende ver-
noeght te maecken. Die den He-
mel/de Aerde/de andere Elemen-
ten/ ende de dingen die in de ſelve
begrepen zijn/ al geſchapen hebt
om ons te dienen: die ons/ doen
wy noch niet geboren en waré/ eē
het aldergrootſte/ſchoonſte/ſtof-
rijckſte/ coſtelickſte eñ Coningh-
lickſte Palais gebouwt/ende bo-
ven alle ghebouwſelen met over-
vloedighen ende rijcken huys-ge-
reetſchap hebt verſien. Die ons
hebt ghegeven het waſſen ende le-
ven/ als de boomen; verroeren
ende gevoelen/ als de andere die-
ren; het verſtaen/ oordeelen ende
redenen/ als de Engelen hebt ge-
geven:ende die ons boven alle ge-
ſchapene dingen hebt geſtelt/ om
dat ghy ons naer u beeld ende
ghelijckeniſſe als uwe kinderen
hebt geſchapen: die van onſe eer-
ſte gebooꝛte af niet op en houdet
ons vele weldadē te bewijſen/ge-
Psal. 22. vers.10.11 lijck David ſeght: Ghy hebt my
wt mijnes moeders lijve getogen,
ghy waert mijne toeverſicht doen
ick noch aen mijnes moeders bor-
ſten was. Op u ben ick gheworpen
wt moeders lijve, ghy zijt mijnen
God van mijnes moeders lijve af.
Ghy en hebt gheene uwer goede-
ren/ op dat ghy ons voorderlick
ſoudet weſen/noyt geſpaert; ende
ghy en hebt ons u Goedheyd/om
ons te helpen; u Maght/ om ons
te bevrijden; uwe Wijſheyd/ om
ons te onderwijſen;uwe Gerech-
tigheyd om ons op den rechten
wegh te ſtieren;uwe Ontfermin-
ghe ende ſachtmoedigheyd/ om
ons vriendelick ende ſachtelick te
handelen;uwen Geeſt ende licht/
om ons te leyden; uwe Voorſie-
nigheyd/ om ons op te queecken
ende voeden;noch uwe barmher-
tigheyd om ons te gheneſen ende
van alle qualen ende ellenden te
bevrijden/ niet ontſeyt: eyndelick
ghy en hebt ons noyt niet gewey-
ghert/ dan uwe glorie/ eere/ en-
de Majeſteyt: in de welcke ghy
geen gelijcke en mooght noch en
connet hebben. Wat ſullen wy
dan voorwenden om onſe ver-
ſmaetheyd te decken/ daer wy
ons ſo alle oogenblicken tegen u/
die wy nochtans alles wat wy
hebben/ ſchuldigh zijn / miſgaen?
Gheeft ghy ons daerom het we-
ſen/ leven/ ende goede daghen om
u te verachten ende u met onſe on-
ghehoorſaemheydt tot toren te
verwecken? Sien wy dat eenighe
andere geſchapene dinghen haer
ſo aenſtellen? Houden ſy niet alle/
ſelfs de cleyne mierkens / haren
beſtelden loop om uwen lof te
verbreyden? Singen ſy niet alle
naer haren doen den lof van uwe
Goedigheydt ende Naem? Wy
alleene / die dē andere behoorden
voor te gaen / ende als voorſan-
gers ende toonwijſers / deſes lof-
gheſanghs behoorden te weſen/
breken deſen toon ende harmo-
nie! Goede God/ wat is dat ee-
ne ellendighe ſaecke/ dat wy (die
niet en behoorden te zijn / noch te
leven/ dan om u te loven) niet
anders en doen dan uwen alder-
heylighſten name te onteeren! dat
wy die met alle onſe zeden ende
daden u beeld behooren gelijck te
weſen/ de beelden ende ghelijcke-
niſſen des wereldts ende des duy-
vels zijn/ die wy in al onſen han-
del ende wandel onſes gantſchen
levens ſeer levendigh afbeelden

ende

ende ghelijcken! Ghy zijt onsen Heere/ die heyligh zijnde/ wilt dat wy heyligh zijn; maer wy zijn de onheylighste/ ydelste ende ongherechtighste van allen. Ghy wilt dat wy waerheyd-sprekers/ openhertighe/ rechthandelende/ vroom en allesins oprechte zijn; maer wy zijn Loghensprekers/ bedriegers/ arghlistige/ verkeerde/ doortrapte/ veynsers ende trouweloose/ niet tegen u alleen/ maer tegen al de ghene daer wy met om gaen: wtghesondert onse aldergrootste vyandē/ de wereld ende sonde/ de welcke wy seer volstandelick ende ghetrouwelick dienen. Ghy wilt dat wy vrye ende welaerdende als uwe edele kinderen zijn; maer wy zijn de knechten ende slaven der sonde ende alderhande begeerlickheyd. Ghy wilt dat wy uwe tempels sullen wesen: Maer wy zijn spelonckē van de struyckroovers/ straetschenders ende boose geesten/ die in ons als in een seer schoon en gewenscht huys woonen. Ghy wilt dat wy uwe Bruydt zijn; ende wy zijn de hoeren ende bysitten des wereldts ende Duyvels die met ons hoererie ende overspel bedrijven. Ghy wilt dat wy in uwe hoven ende lustgaerden als vette olijfboomē ende vruchtige altijd-groenende boomen zijn; maer wy zijn caerden/ distelen ende doornen. Ghy wilt dat wy uwen wijngaert zijn die tot zijner tijd welsmaeckighe ende overvloedige wijnbesien en druyvē draeght, maer wy en dragen niet dan wrange ontijdighe druyven en wilde rancken. Ghy wilt dat wy uwē schat zijn; maer wy en zijn anders niet dan de vuyligheyd ende het wtvaeghsel uwes huys. Eyndelick/ wy staen uwen wille/ die wy ons selven gantsch behoorden over te geven ende te gehoorsamen/ gantsch tegen. Ende gelijck de Planeten tegen den alghemeenen loop des gantschen Hemels loopen ende omkeeren/ soo strijdt oock onse natuyre ende den gantschen loop onses levens reghelrecht tegen uwe alderheylighste wetten/ bevelen ende geboden. Als ghy ons roept/ loopen wy wegh; Als ghy ons mint/ hatē ende versoeyen wy u; Als ghy ons aēspreect/ hooren wy u met doove oorē aen; Als ghy ons de hand biedt/ halen wy onse handt achter: Wy vergeten uwe weldaden/ verherden teghen uwe slaghen. Ghy soeckt ons op alderhande wijsen te grijpen ende tot u te trecken/ maer wy ontcoment ende glippen daer henen. Och! Heere/ hoe soude het met ons doch afloopen sonder uwe overgrote en wtnemende patientie/ lijdsaemheyd en gedult/ door de welcke ghy so veel versmaethedē van ons verdraeght? Soude eenighe andere goedigheyd als de uwe sulcke onlijdelicke boosheyd connen dragen/ lijdē ende dulden? Soude eenige andere Barmhertigheyd als de uwe/ onse veelvoudige ellenden en jammeren connen decken? Hoe goedt zijt ghy/ o God/ die ons/ daer wy u so vele oorsaecken geven om ons te verderven ende wt te roepen/ verschoont! Hoe sullen wy ons genoeghsaem over dese uwe hooghste ende wtnemēste Barmhertigheyd connen verwonderen/ dat ghy ons/ uwe vyanden zijnde/ so groote liefde bewijst als ghy uwe vrienden soudet connen bewijsen? Wat be-

wijs willen wy van nu voortaen meer soecken dan ons selven/ om te slooven dat ghy Goedt/ Geduldigh/ gereedt om te vergeven ende traegh tot toorne eñ gramschap zijt? Doch ghelijck al het gene dat ghy ons doet ende bewijst een teycken van uwe Goedigheyd is; soo is oock al het gene dat wy u daer voor vergelden een openbaer teycken van onse boosheydt ende ondanckbaerheydt. Maeckt doch/ bidde ick u/ o Alderbarmhertighste ende Goedertierenste Vader/ dat wy de veelvoudighe weldaden daer ghy ons daghelicks met overschudt/ door de cracht uwes heylighen Gheestes erkennen/ groot maecken ende loven; ende dat wy u daeghelicks langhs om min met onse sonden verstooren; Tot dat wy van de vuyligheyd ende besmettelickheyd der selve/ door de gheluckſalige doodt uwes geliefden Soons/ gantsch verlost zijnde/ u met de Heylige Engelen ende alle uwe wtvercorene in alle eeuwigheyd groot maecken/ eeren ende loven. AMEN. Het sy alsoo.

AVGVSTINVS.

Hy en schame sich niet boete te doen; die sich niet geschaemt en heeft boet-schuldige sonden te bedrijven.

De Belijdenisse eenes Sondaers voor IESVM CHRISTVM, Salighmaecker ende Rechter des Werelds:

Gedaen van CONSTANTIN FONCE, Spaengiaert/ Doctor inde Godheyd/ ende Martelaer.

Wt het Fransche ende Latijnsche vertalet.

O Sone Godes / die van de hand des eeuwigen Vaders zijt ghegeven geweest/ om u selven tot eene levendige offerande voor Godes gherichte te stellen/ om de menschen te lossen ende behoeden; Ick verschijne/ o Heere, voor den throon uwer Genaden/ ende bidde u dat het u beliebe my te hooren spreken / niet van mijne gerechtigheyd of van de goedheyd mijner saecke/ maer van de sonden/ overtredingen ende sware misdaden/ die ick niet alleene teghen de menschen / maer oock voornemelick teghen de Majestept/ Goedtheydt ende Barmhertigheyd uwes eeuwigen Vaders

ders hebbe begaen. Ghy treckt my/ als met eene dwangh-bandt met de vreese des Helschē vyers/ met het welcke my mijne bose daden van binnen dreygē. Maer uwe grondelose barmhertigheyd treckt my al met eenen anderen bandt/ die my doet verstaen (hoewel dat dit soo haest niet en geschiedt als het behoorde) hoedanigh ghy voor my/ ende ick voor u/hebben gheweest. Ick werpe my voor uwe Hooge Maiesteyt; beschuldight/ verwesen/ ende verdoemt van mijne eygene Conscientie ende ghewisse/ die my door het pijnigh wroegē dat sy in my werct/ dwinght in de tegēwoordigheyd van de aerde ende Hemel/ van de menschen ende Engelen/ voor dē throon van uwe overste Goddelicke Justicie ende gherechtigheyd te seggen ende belijden; dat ick wel te rechte verdiene wt het rijcke der Hemelen gebannen/ende tot gestadighe ellende onder de dienstbaerheyd ende tyrannie des Duyvels gewesen te worden. O mijnē Salighmaecker ende Heere/ ick soude onghetwijvelt mijn Proces verloren hebben/het hadde met my ghedaen gheweest. Soo ghy niet als rechter en haddet ghesetèn gheweest/ om de gene van de verdoemenisse te bevrijdē die van de sonde tot de eeuwighe doodt ghewesen worden. Wat soude het van my wesen/ so ick vande menschen/ Enghelen/ of oock van mijne eyghene Conscientie moest geoordeelt wordē? O hoe rampsaligh ende beweenelick soude mijne conditie ende staet wesen/ soo ick mijne sonden ende overtredingen beleden hebbende/ evenwel de wellusten mijnes vleysches volghende ende in de selve volherdende/ my selven wederom straf-schuldigh maeckende/ sonder dat ick een eenigh woordeken tot mijner onschult soude connen bybringen/ghy mijne wederpartie ende beschuldigers het recht over my toeweest ende liet winnen: ende dat ick eyndelick / niet hebbende om te voldoen/ tot vreught mijner vyanden/ in den kercker wierd gesmeten! Soo de menschen in de wereld den eenen tegen den anderen pleyten/ procederen/ dingen ende dammelen/ sy en connen maer de verganckelicke goederē verliesen; Maer teghen u contesterende ende dingende/ stellen sy haer selven in perijckel ende ghevare van den Hemel/ ende u met eenen/te verliesen. Om dit groot quaedt te verhoeden hebt ghy nieuwe wetten uwer gherechtigheyd afgecondight/ op eene verwonderlicke wijse wt den schat uwer Barmhertigheyd ghetrocken/waer wt wy wel duydelick kennen ende weten dat daer soo groot verschil tusschen uwe weghen ende de weghen deses werelds/ als tusschen den Hemel eñ de aerde/ is. Heere uwen alderheylighsten name worde eeuwelick van al de gene die hem kennen/gheloofd ende ghepresen/ om dat uwe Wet ende besluyt verclaert ende te kennen gheeft/ dat ghy in de wereld niet om te oordeelen/ maer om de sondaers te salighen/ zijt gecommen. Door dien dat ghy selve rechtveerdigh zijnde/ den Advocaet ende voorspraecke der schuldighe ende der vyanden die u beschuldigen/ zijt; ende dat ghy op alderhande wyse zijt versocht ende benouwt geweest/ om dat wy so veel te vaster

ende beterẽ pant van uwe grondeloose Genade ende Barmhertigheydt souden hebben. Ghy zijt de Heyligheyd ende reynigheydt selve voor den mensche die met sonden ende ongerechtigheden is besmet; rechtveerdigheyd/ voor den doodschuldigẽ/ voldoeninghe ende betalinge voor den Schuldenaer/ wetenschap voor den verleyden / ende burge voor dẽ genen die gantsch geenen middel en heeft om te betalen. Dese selfde kennisse die ick van u hebbe/ o mijnẽ Salighmaecker/ treckt my tot u: ick kenne u soodanigh dat ick daer wt hebbe begost te kennen ende gevoelen hoedanigh ick ben: soo dat ick voor u niet en darf verschijnen. Heere/ van wat eynd sal ick beginnen / om rekenschap mijner boosheden te gheven? Wat orden ende ghevolgh sal ick houden om de ellenden mijnes levens te ontdecken? Ick sie wel/ mijnẽ Salighmaecker/ dat ghy alles weet; maer ick pooghe my selven te kennen/ om u te beter te kennen. Ick bekenne ende belijde dat het getal mijner sonden oneyndelick ende ontellick is/ sy overtreffen de hayrẽ mijnes hoofdes ende het sandt des Zee oevers/ in ghetale. Ten minsten soude ick wel van het mintste deel mijner sonden ende ellenden willen spreken; ende gelijck ick somtijds mijn vermaeck in mijne ghebreken hebbe ghenomen/ so moet nu mijn herte ende ooghen weenen als ick sie ende mercke hoe ick de Gheestelicke goederen die ghy my haddet vergunt ende ghegheven/ verquist/ doorghebraght / ende achter de banck ghewor pen hebbe. Heere/ gheeft my ooghen om my selven te sien/ ende cracht om mijn eygẽ aensien te verdraghen / dat ick door het leelick aenschouwen mijns selven niet en sterve: Want mijne boosheden zijn soodanigh ende soo groot dat ick my schame de selve voor de mijne te erkennen: soo dat ick de selve met andere boosheden/ my selve loghenachtigh maeckende ende versaeckende/ hebbe ghesocht te decken/ als of ick ergens eenen anderen in my soude connen vindẽ/ die soo schuldigh niet en was. Heere/ in al desen handel mercke ick dat uwe Ghenade eñ Barmhertigheyd soo groot is/ dat ick mijne ooghen sluytende om niet beschaemt door mijne sonden te staen/ ghy uwe ooghen opent/ en siet my ernstigh aen om my te bevrijden. O Verlosser des Werelds/ dat is heel notoir ende bekent/ dat ghy de wonden aen siet om die te ghenesen: ende het sy soo verre van daer dat ghy uwe ooghe van het leelick aensien der selve soudet afkeeren/ ghy vernedert u selven soo seer dat ghy die met uwe handen suyvert / reynight ende gheneest Heere / zijt mijnen Leydsman ende leydet my met u: Want soo ick desen wegh alleene inga ende trede/ ick sal voor seker verdwalen. U geselschap sal my versterckenn/ om de teghenwoordigheyd van my selven te connen verdragen. Ondersteunt my dan dat ick den moedt niet verloren en ghebe. Houdt my wel vaste/ dat ick van my selven niet wegh en loope. Ghebiedt den Duyvel dat hy swijghe/ gemerckt dat ghy voor my sprecket.

Daer heeft eenen tijd geweest/ Heere/ dat ick gantsch niet en

was: ghy hebt my doen wesen eñ my in mijnes moeder Lichaem geschapen ende ghevormt: aldaer hebt ghy my u beeld inghepzent/ ende bequaem ghemaeckt om uwe goederen te connen aennemẽ: Daer en is niet soo cleyn noch soo swack in my/ dat door uwe wijsheyd ende sonderlinghe beleydt niet en is ghestiert ende beleydt/ tot dat alles tot zijne volmaecktheydt is ghecommen. Ick ben in dese wereld op eene wonderlicke wijse onder de beschuttinghe/ ende gunste uwer handt gecommen. Ick wierd daer sachtelick ontfanghen ende wel onthaelt door uwe Goddelicke Voorsienigheydt. Ick was heel naeckt eñ ghy hebt my gecleedet; swack/ eñ ghy hebt my versterckt: cort om/ ghy hebt my doen gevoelen ende verstaen/ dat mijn leven op uwe Barmhertigheydt/ die my nemmermeer en sal verlatẽ/ steunet. Eer ick mijne ellende wel kende was het met my ghedaen/ ick broght de sonde met my wt het Lichaem van mijne moeder/ dat is het deel mijnes erfdeels/ dat my/ om dat ick van Adams gheslachte was/ is gheuallen. Siet! dat is het goedt dat my mijne ouders tot een erfdeel hebben naer ghelaten; te weten/ sonde ende ellende. Dies niet tegenstaende heeft my uwe Barmhertigheyd in hare handen genomẽ/ in hare armen omhelst. Heere/ ghy hebt my in mijne armoede uwe milde hant ghereyckt/ ende my van alle qualen ende quaden verlost. Ghy hebt my rijck ende schoon gemaeckt: Ghy hebt my van mijne ziele/ daer ic op steunde/ gebannen/ ende hebt my met het water uwes dierbaren bloedes gereynight. Ghy hebt my die goederen in bewaringe ghegeven die ic aldermeest van noode hadde/ die my aen u verplichten ende verbonden/ my van mijnen vyandt verlosten/ my versekerden/ ende eenen sekeren pandt van mijne ghelucksaligheyd waren. So uwe Wijsheyd my de handt op den mondt niet geleydt en hadde/ ende hadde ick gheen betrouwẽ op u gehadt/ wat hadde ick my selven sodanigh staende als ick ben/ anders connen seggẽ dan het gene dat Iob seyde/ doen hy aldus sprack: Waerom hebdy my wt moeders lijve commen laten? och! dat ick ware omgecommen, ende my noyt geene ooghe ghesien en hadde, soo ware ick als die noyt gheweest en zijn, van moeders lijve ten grave gebraght. Want men soude connen seggen/ dat het leven dat my ten goeden behoorde te strecken/ my ten quade ende sonde streckt; ende dat het beter ware gheweest dat ick noyt geweest en hadde. Maer ick en wil op mijn niet nemen rechter uwer glorie ende heerlickheyd te wesen/ ghemerckt ick de selve soo weynigh ghesocht hebbe. Ick en wille oock van uwen wille niet wijsen/ ghemerckt hy het richtsnoer van alle gerechtigheydt is. Heere/ ghy hebt mijnen dienst gebruyckt; ende ick hebbe u gedient/ ende geleeft/ so langhe als ick naergelaten hebbe de sonde te dienen ende leven. Ghy hebt doen selfs uwe goederen in my ghesloten/ doen ick noch gheenen bewaerder der selve en ben geweest. Mijne onnoselheyd en heeft maer soo langhe ghedupt tot dat ick ooghen ghehadt hebbe/ om de ydelheyd ende boosheyd met lust te sien.

Iob. 10. vers. 18.

sien. Ick magh segghen/ dat ick slapende uwe was; maer doē ghy my opweckter om u te kennen/ en hebbe ick u niet willen kensien: ende doen ick aldermeest u was gehouden te volgen/ doen bē ick met de aldermeeste snelligheyd van u gevloden. Ick was tot mijn verderf ghenegen/ ende liep naer het selve met eenen lossē toom/ ende liet soo uwe goederē rooven ende verquisten. Ick hebbe my by uwe vyanden ghevoeght/als of al mijn goedt ende welvaert bestaen hadde in u te verraden. Ick selve sloot mijne oogen/sloot mijne ooren/sloot mijne sinnen/om niet te sien/hooreñ ende verstaen/ dat ick in u huys was; dat ghy den Meester ende Heerscher des Hemels zijt/ daer my den regen van comt/ende der aerde/ die my draeght. Ic was eenen Sacrilegus (ende Kercdief) eenen die Gode zijne eere stal; ick was vergetigh ende ondanckbaer vā uwe Goedigheyd; eenē Versmader van uwe Barmhertigheydt; eenen stoutaert eñ onvertsaeghden die uwe gerechtigheyd niet en ontsagh eñ vreesde: nochtans sliep ick soo gherust ende onvertsaeght als eenen van uwe dienaren/ ende hielt alles voor mijn eygen/ sonder te dencken dat ghy my de selve haddet ghegheven. Nu/ alle dese weldaden my noodende om u van gantscher herten te minnen/ om mijnen wille tot uwen dienst te gebruycken/om alle mijne crachten op te wecken/ om uwe heylige wercken te volbringen (waer an dat ghy wilt dat men de gene sal kennen die naer u even beeldt zijn geschapen) soo hebbe ick dat alles in den windt gheslagen/den doovaert ghespeelt/ ende de deure voor uwe ende mijne geswoorene vyanden gheopent. Ick hebbe toegelaten dat in dat huys dat u alleene gheheylight was/ alle lasteren ende blaspheniien tegen uwe Majesteyt wt ghespogen eñ ghebraeckt wierden. In stede van Zeghen ende licht van uwe handt te ontfanghen/ hebbe ick verbloeckinghe ende duysternisse des Satans omhelst ende aengenomen. Siet! so en hebbe ick door mijne strafweerdighe boosheydt uwe goederen niet willen erkennen! Soo qualick hebbe ick van mijner syden u beeld in my ghehouden ende bewaert! Mijn leven ende hooghste goedt docht my daer in te bestaen/ dat ick u niet en kende: Dies niet teghenstaēde o Goedighste Heere/ socht ghy my weder om. Ghy alleen hebt my gheschapen ende vry gecocht/ ende ghy alleens hebt my in mijne ellenden gesocht/om my van de selve te vrijden ende verlossen; ooc belanght al mijn goet/ eeuwigheyd ende gheluck alleenlick van u/ o Heere.

Soo vele vremde Goden die ick mijn herte ghegeven hebbe/ waren den interrest (renten/ incomsten) mijnes boosheden. So ghy mijn God my vraeght/ wie ick ben? ick en weet anders niet te antwoorden/ dan dat ick eenen van u volck Israel, wt den Sade Abrahams, ghecosen om u volck te zijn/ ben. Wat segge ick/ Heere? ick ben wt de Cananiters lande: Mijnen Vader was van den Amoriteren, ende mijne moeder was van de Hethiteren. Ick ben de gene die de werckē uwer handen hebbe leelick ghemaeckt/ ick ben van de ghene die uwe toren al te

Het 1. eñ 2. Ghebodt. Geestelicke hoererie.

Ezec. 16. vers. 3.

al te seere verbolght hebben/ van de gene die uwe weldaden in het vergheteelboeck hebben ghestelt; van de gene die een verbont ghemaeckt hebben uwe Goedheyd niet te minnen/ uwe gherechtigheyd niet te vreesen; die hare wellusten ende hooveerdigheyd aenbidden/ die alle schaemte verloren hebbē/ die den vyand uwer glorie aenbidden/hem hare sielen opgeoffert hebben/ ende hebben zijne gunste begeert ende gesocht om al hare boose lusten te volbringhen! Ick en weet niet by de welcke ick my voornemelick sal gelijcken/ dan by de gene die ghy voor sodanighe houdet. Ick bekenne dat ick sulcke wercken gedaen hebbe. Ick hebbe mijne lusten ende begheerlickheden ghevolght/ ende de gene die my gonste toedroegen/ hebbe ick de ghehoorsaemheyd ende eerbiedinghe die u alleen toequam/ bewesen. De valsche Goden/ die mijne sonden ende ydele begheerlijckheden verdicht ende ghesmedet hebben/ hebbe ick het binnenste mijnes herten gegeven/ u/ mijnen waren God/ den wterlicken schijn maer opdragende. Ick meynde sy waren vaste/ waer/ ende bestendigh; ende u woord was my als eene fabel/ droom ende versiersel. Sy waren mijne sekere hope/ ick en sagh niet eens naer u/ dan om het wel staen. O aenroepende/ vloot ick verre van u. Ick naemde u mijnen God/ doch met eene logenachtige tonge. Ick eyschte van u hulpe ende bystant/ om de verraderien die ick teghen u selve hadde begaen; ick en vreesde niet te segghen/ dat ghy my voor seker soudet helpen/ hoewel dat ick uwe maght sulcks niet toe en vertroude. Tot sulck werck ende eynde riep ick u aen: soo stout zijnde dat ick mijnen mondt wischte/ ende my als onnoosel voor u vertoonde; maer in mijn herte vloeckte ick u/ ende wilde ghy soudet my ghelijck wesen.

Het binnenste mijnes herten aldus ghestelt zijnde/ en zijn mijne woorden niet beter gheweest. Gelijck ick u/ Heere/ in mijn herte naemde/ so naemde u mijnē mont. Het herte was valsch voor u/ den mondt was valsch voor u ende voor de menschen. Ick hebbe my met uwen Name gedeckt/ om te doen ghelooven dat ick uwe was; maer het was om mijn eyghen profijt/ wintste/ ende geniet. De ghewente dede mijne tonghe met u spreken ter wijlen dat mijn herte (och iammer!) al te verre vā u was. Ick riep/ maer het en was niet wt een warachtigh Geloove. Ick badt u om hulpe/ sonder sekere hope. Ick hebbe uwen alderheylighsten Name tot ydelheydt ende ydele dinghen misbruyckt. Mijne ghebeden hebben sonder vrucht gheweest: ick hebbe u aengheroepen ende den windt heeft den offer mijnes ghebedts daer henen gedreven: want verbondt met u maeckende/ en hebbe ick u eedt/ woordt/ noch trouwe/ ghehouden/ ende wilde nochtans evenwel ghy soudet my de selve houden. Uwen alderheylighsten Naem is het gedenckteycken dat ick moest dragen/ om u daer aen te beter te kennen/ erkēnen/ ende uwe stemme te hooren ende volgen/ om my op te weckē/ porren ende beweghen/ om andere te leeren u naer behooren te vreesen ende eeren. Maer (och laci!) het sy soo verre van daer dat ick dat gedaen

Het 3. Gebodt.

ghedaen hebbe/ ick hebbe dien als eenen ydelen naem / tot schande eñ smaedt/ van uwe Heylige Majesteyt mis bruyckt: ende als of mijn herte met zijne eyghene Boosheden/ sonder die te verluchten ende den stanck over al te bringen/ niet te vreden en ware/ hebbe ick vele andere oorsaecke gegevẽ om mijn exempel ende voordaedt te volghen.

Het 4. gebodt. Ghy hebt my eenen dagh bestelt in den welcken ick soude connen mercken dat ick uwe was/ gemerckt dat ghy gewilt hebt dat ick op dien bestelden tijd soude getuygen dat ick steeds uwẽ dienaer ben/ om meer ende meer in de meditatie ende overdenckinghe uwer geboden/ ende in de aenmerckinge der wetten uwer gherechticheydt toe te nemen/ om in mijn herte de uytnemẽtheyd uwer maght/ goedheydt/ ende barmhertigheyd te erkennen; dat ick op den wegh mijner verdervenisse soude dencken/ daer ghy my quaemt soeckẽ: Vanden hooghen Hemel gecommen zijnde / om in dit tranendal voor my te sterven/ op dat ic soude levẽ; om van de werelt vervolght ende onteert te worden/ op dat ick voor het aenschijn uwes Hemelschen Vaders geeert wierde. Ghy hebt my op ontelllicke wijsen verclaert ende te kennen gegeven/ dat ghy my al die goederen niet met gedeylt en hebt om die in de aerde te begraven/ maer om die mijnen even naesten deelachtich te maeckẽ/ dat ghy my hebt onderwesen/ om dat ick mijne broeders soude onderwijsen; dat ick geropẽ was/ om mijnen even naesten te roepen; dat ick de selve met woorden behoorde te vermanen/ eñ met wercken ende goeden voorgangh op te wecken ende verckloecken; dat ick het geselschap uwer kinderen soude volgen/ eeren/ ende in weerden houden/ ende my seer gheluckigh achten van haer ghetal te wesen. Uwe Barmhertigheyd en heeft my nimmermeer hulpeloos gelaten/ ende heeft my altijd aller wegen alle onschult benomen. Ghy hebt my vã al het gene versurght/ dat my in dit cort ende kettijdigh leven van noode was/ op dat den arbeyd ende het ghebreck des lichaems de vernoeginge ende geestelicke vreught der ziele niet en soude verhinders eñ achter houdẽ. Maer (segge ick) ghy hebt my eenen bysonderen dagh ghestelt om my op den selven my selven te doen vergeten/ ende uwes alleenlick te gedencken; om meer tijd ende ghelegentheyd te hebben om u o Heere/ te kennen ende aen te bidden / om in mijn ghemoed feeste ende vierdagh te houden ende smaecken/ om de ruste uwer wercken in my te gevoelen ende beseffen/ om voorraedt van Gelove/ Liefde/ hope ende Medelijden/ te doen / met de welcke ick my in mijne swarigheden/ perijckelen ende gevaren soude moghen onderhouden ende bevrijden/ op dat ick het cruyce van dit mat/ (afgesloost/ commerlick) ende bedroeft leven dragende/ verquickt ende vertroost soude wesen. Wat sal ick dan segghen / Heere? Wat rekeninghe sal ick van het betrouwde pondt/ opgeleyde last/ ende bevolene ampt/ doen? Ghy weet de veelheyd mijner schulden; maer ick en can de selve niet berekenen: want het last der selve valt my te swaer/ ende haer getal gaet alle getal te boven. Ick hebbe den Rustdagh/ die alleenlick van u tot uwer glorie/ eere ende dienst/ was gehey-

gheheylight / tot mijne ydelheden mis bruyckt ende bestedet. Ick hebbe op dien dagh lust ende vermaeck in mijne dwaesheden genomen / in stede van my in het aenroepen uwes Naems ende erkentenisse uwe bewesene Ghenade te verblijden. In stede van het licht te soecken / hebbe ick de duysternisse bemint; In stede van tot u te genaecken / ben ick verder van u af geweken; In stede van andere tot haren schuldigen plicht te vermanen / nooden / ende porren / hebbe ick de selve doen herselē ende deynsen door mijne quade woorden ende wercken. Ick ben verre van de gene ghewecken die ghy voor uwe knechten kennet ende houdet; ick verblijdde my met uwe vyanden te zijn / als hadde het uwe Schole ende kercke geweest: maer van u hadde ick eenen afschrick ende grouwel. Ick was den vyanden uwes cruyces / dat ghy vrywilligh gheladen hebt / om my van mijne sonden te ontlasten / ghelijck; ende dat noch op dien dagh als ghy my hebt ghenoodet om feestdagh met u te houden / ende my met u / by u / ende in u te verblijden.

… eñ … bot. Sal men o Heere / oock mogen dencken / of segghen / dat de gene die uwe alderheylighste Majestept [die soo seere verdient gepresen te zijn ende boven alle dingen is verheven] verghetet ende verachter / eenigh werck van de gene sal maecken die ghy in uwe plaetse als uwe stadthouders in dese wereld hebt ghestelt? Ghy hebt met uwen Vader den Hemel ende aerde voor my geschapen. Ghy hebt my het zijn eñ wesen ghegheven / ende hebt my in het licht gebraght. Ghy hebt mijnen Vader gheweest / om my formeren ende maecken mijne offerande / om my te versoenē. Ghy hebt my met u dierbaer vergoten bloedt herboren / eñ tot eene nieuwe creatuere ghemaeckt. Ghy zijt mijn licht om my te geleyden: [Mijnē Advocaet om voor my te spreken. O wat grooter weldadigheydt ende barmhertigheydt hebt ghy tot mywaerts bewesen] als ghy my van de eeuwige doodt verlosset ende vrydet! Seker ick en soude het ghetal uwer Barmhertigheden niet connen tellen / noch hare weerde schatten. Ghy hebt van my so seere ontkent geweest / soo seere van mijn herte versaeckt; soo veracht met mijn woorden / soo verschoven door mijne wercken / dat het niet te verwonderen en is / dat ick / my soo qualick teghen u draghende / mijnen Vader [die maer een instrument ende middel om my het Lichaem te gheven / ende my in dit broos ende verganghelick leven te bringhen en is gheweest] hebbe veracht; dat ick de Overheydt / my van u in dese wereldt ghegheven / verfoept hebbe: ghemerckt ic door mijnē hooghmoed selfs so verre vā u / o Aldergrootste Monarck / ende heerscher van Hemel eñ aerde / hebbe verbremt. Wat iurisdictie / recht / heerschappie ende ghebiedt / soude ick my onderwerpen / daer ick my soo dickwils van uwe heerschappie hebbe willē vryden ende ontlasten? Van wien sal men werck maecken / so men u veracht? Wiē sal men vreesen / soo men u gherechte niet en vrucht ende ontsiet? Wat goedt sal dien lusten ende smaecken die met uwe goeden niet en is te vreden? Aen wat eynd salmen beginnen / om een ander ge-

hoorsaemheyd te bewijsen/ so men door so vele goederen/ die men van uwe milde handt heeft ontfangẽ/ niet beweeght/ gheport ende ghe-prickelt en can worden om u daer voor te erkennen? Ick en hebbe mijn leven niet anders aengestelt/ dan of ick mijnen eygenen Schepper hadde gheweest/ ende van niemant eenighe weldaedt en hadde ontfangen: Ick hebbe sonder wet/ ende sonder overheyt geleeft: trots/ opgeblasen/ hoovcerdigh/ onverdragelick/ tegen alle menschen geweest/ oordeelende de gene daer ick af moest geoordeelt worden. Ick hebbe my van de gehoorsaemheyd ende eerbiedinge der ghene die my in den tijd des noods moesten te hulpe commen/ die gestelt waren om my te leyden/ regieren/ heerschen/ ende mijne al te groote vryheyd in den toom te houden/ willẽ ontlasten. Ick en hebbe niet willẽ lijden dat sich yemant teghen mijnen wille soude setten: alle wetten hebbe ick ghehaet/ alle order van Justicie veracht: Cort om/ ick hebbe my tyrannelick ende onwettelick in alle dinghen ghedraghen. Hoe dickwils hebbe ick het daer op toeghelcydt/ dat mijn overgheven boos ende ontrouw herte niemant en soude vreesen/ ende de schaemte schoenen gantsch soude wt trecken? Ick hebbe het den Vryen toom ghegheven/ om mijnen evennaesten te verachten ende versmaden: niet eens denckende dat sy soo wel de schepselen uwer handt als ick waren; tot het selve eynde gheschapen/ met u bloedt vry ghecocht/ met u Ghenade onderstennt/ verrijckt/ begaeft/ ende ghepriviligieert met uwe gaven/ u voor haren Heere kenden/ ende u als uwe knechten dienden. Ick hebbe haer veracht ende geẽ werck van haer ghemaeckt/ maer hebbe my om een stroo over haer ghewroken/ hoe weynigh dat sy oock deden dat my mishaeghde: niet eens denckende hoe seere ghy tot Barmhertigheydt ende ghedult; voor al tot mywaerts/ zijt ghenegen. Al het onrecht/ al den overlast/ die ick andere dede/ docht my celyn/ docht my licht; maer so men my maer met eenen vinger aen en raeckte/ maer een woordt en mis-seyde/ wat maeckte ick spels! hoe seer was ick op myn peerd! hoe socht ick my daer over/ door de wreetheyd van dit myn snoodt kewijvigh herte/ te wreken?

Ghy zijt de schoonheyd selve/ in wiens aenschouwen ick mijne ziele ende gedachtẽ gestadich behoorde te besteden. Daer zijn soo vele dingen in dese wereld met de welcke mijn ghemoed ende sinnen haer behoorden te versaden: siende de schoone orden ende schickinge die ghy in al de gheschapene dinghen ghebruyckt/ het schoon verciersel dat ghy uwe schepselen hebt aenghetoghen: de welcke ons seeckere teyckenen uwer Almaghtigheyd/ Wijsheyd/ ende Oneyndige Goedigheyd wijsen eñ voor oogen stellen. Maer ick hebbe mijne ghedachten op de schoon-schijnende bloemen der ydelheyd laten weyden: ende my tot de selve begevende/ hebbe ick vergheten de deuren mijnes herten te sluyten: niet eens denckende/ dat mijne begeerlickheden die dinghen leelick maeckten/ die ghy soo wtnemende schone hebt geschapen; ende dat mijne quade gedachtẽ/ die goede suyvere eñ clare/ schepselen besmetten ende schande aen deden. Ick hebbe my verbrant/ sonder dat ic het gevoelde. Het 7. Gebot.

de. Jc hebbe omhelst tgene dat ick behoorde te vlieden: Jck hebbe doodelick venijn met heunigh al wetens al willens ghedroncken. Vry zijnde/ hebbe ick my slave gemaeckt; ende het selve willende genesen hebbe ick het eene voor het ander ghenomen: het gene dat ick met den vlieme behoorde te ghenesen/ hebbe ick met olie ghesalft: altijd in dien selfden wegh voortgaēde daer ick in verdwaelt was/ sonder eens te vreesen dat ick verlooren soude loopen: middeler tijd mijne machtighe vyanden dreygende/ ende/ sonder de selve eenighsins te vreesen/ gerustelicke slapende doen sy my vervolghden. Seker het was wel recht ende billick dat ick in de sē benouwtheden ende ellenden soude vallen/ ghemerckt ick op so vele wijsen ende soo verre van u ben afgeweké. Ghy wildet my gantsch suyver eñ net hebben/ ende ic wilde gantsch onreyn ende vuyl wesen: ick meynde schoon eñ eerlick te zijn/ sonder het gene dat leelick ende oneerlick is/ te vlieden.

8. Geboodt. Mijne dwaesheyt heeft my tot andere ellenden weghghestroomt ende gedreven: Jck hebbe het gene dat ghy my verboden hadt/ met verkeerde middelen tot my willen trecken: Jck hebbe my als eenen tyran gedragen. Ghy hebt de aerde ende de goederen der selve de méschen wtgedeelt/ als eenen Overheer der selve zijnde/ daer in uwe rechtveerdigheyd ende sonderlinge mildigheyd bewijsende. Ghy en behoevet sulcker ryckdomné niet: ende niemãt en heeft u verhindert my sulck deel te geven als het u beliefde. Jck/ my niet willende met het gene dat my te deele ghevallen was laten ghenoeghen/ hebbe my met mijne wercken eenen verachter van uwe goede schepselé bewesen/ ende hebbe verdient dat ghy die wt mijne handen soudet rucken. Seker/ soo men overleght hoe ick de gaven die uwe milde handt my heeft ghegheven/ hebbe ghebruyckt/ men sal bevinden dat ick eenen dief / verquister / opsnapper/ ende doorbringer hebbe geweest. Het alderminste deel der selve was ghenoegh om my in dit corte leven te voeden; het overige was my gegeven om de extraordinaire (buyten gewoonlicke) ende toevallende noodwendigheden deses levens. Wat nu de swarigheden aengaet die mijne sonde my over den hals heeft ghehaelt/ mijner handen arbeyd was door uwe goedheyd / mildigheyd/ ende wijsheyd genoeghsaem om de selve te verlichten/ versachten/ ende versoeten. Jck hadde wel behooren te weten dat ghy mijn soo vele byleydet als ghy mijn noodigh achtet te wesen/ ende dat alle het ghene dat ic met andere middelé vercreegh niet en conde ghedijen. Maer mijne ghedachten niet connende in den toom houden/ ende mijne begeerlickheden geene mate connende stellen / hadde ick al des werelds goed wel alleene willen crijgen ende behouden: Jck sagh met eene begheerlicke ooghe op het gene dat een ander besat: zijne ryckdommen/ officien/ staten/ ampten/ wenschte ick/ met recht of onrecht/ mijne te wesen: Vast en docht ic niet eens dat de deure mijner hoveerdigheyd opé bleef/ so dat duysent werelden my niet en hadden connen vernoegen ende versaden. Jck hebbe my de oogen laten wtsteken/ ende ben gheeren in dien staet ghebleven/

op dat ick my ſelven niet en ſoude ſien ende kennen: oock en diende my mijn geſichte nergens toe/ dan om door al de hoecken des wereldts te ſwerven/ ſonder op de wtdeelinghe uwes hands/ ende hoe gerechtelick andere leden beſaten het gene dat ghy haer hebt ghegeven/ te dencken: Want ick en wiſt niet wat een onderſcheyd daer was tuſſchen het ghene dat door uwen wille/ eñ dat door der menſchen booſheyd is gegeven: het was my ghenoegh dat ick de quade begeerten mijner dwaeſheyd ende ydelheyd genoegh dede. Cort om/ ick liet my genoegen gerechtigh voor de menſchen te ſchijnen/ ſonder eens in de binnenſte camer mijner herten te gaen/ ſonder te weten (of veel eer te willen weten) dat ick maer eenen ſchandelicken dief en was voor uwe al beſichtende oogen.

Het 9 Gebodt.

Maer ick en hebbe/ om mijne ſotheyd te verſaden/ niet alleenlick op een gheſlachte van goede mijne ooghen ghewor pen; maer oock op al de andere goeden/ of veel eer quaden/ des wereldts. Ick hebbe als eenen bedriegher ende loghenaer valſche mate gebruyckt. Voor my ſelven nam ick vele/ een ander gaf ick weynigh. Ick en ſprack de waerheyd van mijne ghebreken/ noch van de deughden ende gavẽ mijnes naeſten/ niet. Ick was ſnel om mijnes naeſten ſchande te ontdecken/ ſonder ſurghe te dragen om het ontdeckte quaedt te geneſen: ick vergrootte eenes anders gebreken met ſulcke ongherechtigheydt/ als ick de mijne ſtoutelick verſaecte/ ende pooghde daer toe dat men my geloove ſoude geven: Ja ick liet my ſelvẽ voorſtaen (ſoo ſeere was ick verydelt) dat ick de volheyd van die dingen behoorde te hebbẽ die ick andere ſagh ontbreken: Ick gaf mijne droomen meer gheloofs/ dan andere lieden doen ſy waerheyd ſpraecken.

Het 10 Gebodt.

Och! hoe dickwils heeft de quade Wurtel mijnes herten de begheerlickheyd voortgebraght: de welcke die dinghen die uwe Gerechtigheydt ende Mildigheydt eenen anderen in zijn beſit heeft ghegeven/ als haer eyghen heeft aengeſien ende begeert. Ja ick hebbe my dickwils ſoo verre vergheten/ dat ick my liet voorſtaen/ dat uwe Voorſienigheyd haer te buyten gegaen hadde/ eenen anderen het ghene ghevende/ daer my docht dat ick Heere af behoorde te weſen.

Psal. 11[9] verſ.105

Ende hoe wel mijn geluck was beſloten in uwe Goedheyd ende Wijſheyd/ die wetten tot eender lanteerne mijner voeten/ ende eẽ licht op mijnen weghe heeft gheſtelt/ my verſekerende dat ſy het rechtſnoer uwes dienſts is; nochtans hebbe ick de hooveerdigheyd veel liever vercoren/ ende hebbe my van alle uwe wetten ſeer verre begheven; ſonder eens aen te mercken dat het ghene dat ick vryheyd naemde/ eene grouwelicke ſlavernie was/ ende eenẽ kercker der dwalinghe ende ellende in den welcken my dẽ Duyvel hadde beſloten.

De Artijckelen des Gheloofs.

Ick roemde wel ſeere van het Gheloove/ ende van die leere die ghy in de wereld hebt gepredict/ ſonder my ſelven eens te beproeven ende ondertaſten/ hoe vele daer aen ontbrack dat het wterlicke ende het ghene dat ick met den monde beleedt met het ghene

over-

over eẽ quame dat ick in het bin-
nenste mijnes herten behoorde te
ghevoelen ende ghelooven. Ick
bevestighde wel met den monde;
Dat uwen Hemelschen Vader
met u ende den Heylighen Geest
den Hemel ende de aerde hadde
geschapen/ u selven in dat so wt-
nemende meesterstuck openba-
rende/ ende door het selve de mẽ-
schen tot kennisse uwer oneyndi-
ge Maght / onbegrijpelicke
Barmhertigheydt / ende boven
al verhevene Goedheyd ende
Heerlickheyd/ roepende; Ick be-
leedt oock wel dat uwe Wijsheyd
soo groot was als uwe Maght;
dat uwe voorsienigheyt sich over
al verstrecte/ eñ altijd int werck
was; Dat uwe protectie ende be-
schuttinge seker/ bestẽdigh/ was
ende eeuwighduyrende: Al dat
(segghe ick) docht my soo claer/
notoir/ ende bekent te wesen/ dat
wy nergens af meerder kennisse
en hebben; maer het en streckte
my nergens toe/ dan om my te
overtuygen/ ende my tot de ghe-
hoorsaemheyd uwes heylighen
Woordes ende versekerheyd u-
wer beloften/ te brengen. Maer
dat is al welschielick verdwenẽ:
Want het verraedt ende de on-
trouwigheyd warẽ in mijne ziele
ende gemoede sonder dat ick het
gevoelde. Ick twijvelde/ of ghy
oock in rekeninghe met my sou-
det treden: ende/ om dat ick my
voor u vreesde/ socht ic toevlucht
ende hulpe in mijne schalckheyd.
Ick meynde dat ick in verschey-
dene ende verre van een ghelege-
ne plaetsen/ het gene soude vindẽ
ende becommen/ dat ick in u al-
leene conde vinden. Ick en re-
kende my selven noch ryck/ noch
ongenaem/ om dat mijn goed eñ
welvaert in de bewaringhe uwer
handen was/ ende dat ick met dit
weynighe te vreden was dat ick u
niet en meende te ontstelen: mijn
herte swol op/ verghetende dat het
uwe was/ ende dat ick van u meer
conde verkrijgen dan ick wel had-
de durven bidden ende wenschen.
Uwe Grootheyd/ vermaende my
tot nederigheyd; uwe Maght/ tot
vreese ende eerbiedinghe: hadde ick
maer tijds ghenoegh daer toe ghe-
nomen om te leeren hoe vele mid-
delen uwe goedheyd heeft om my
te vertroosten / ende uwen toren
roeden om my te besoeckẽ ende ca-
stijden! O Heere/ soo ick maer een
weynigh tranen en hadde connen
weenen/ ick soude noch dien soeten
slaep slapẽ/ ende soude die ruste des
vertrouwens eñ sekerheyds noch
ghenieten die ick verloren hebbe/
om dat ick uwe Maght niet be-
trouwt/ uwe Wijsheyd niet ghe-
volght/ my als den sone van sulck
eenen rijcken ende maghtigen Va-
der niet gedragen en hebbe. Maer
voor al/ om dat ick uwe ghenade
met de hooghste ende wterste ellẽ-
de/ die ick in mijn herte voede/ ver-
wisselt hebbe; latende mijn herte
door de woestijnen ende wilder-
nissen deses levens/ dwalen ende
swerven; soeckende versekertheyd
in onsekerheyd / gunste by mijne
vyanden / ghetrouwheyd by on-
trouwe / waerheyd in de plaetsen
vol bedroghs/ vryheyd in de karc-
kers ende onder de aldersvaerste
slavernie. Ghy dan/ o Schepper
ende Behoeder des wereld; met
uwen Vader in eenheyd des God-
delickẽ wesens/ siende dat ick uwe
eerstgegevene Ghenade so qualick
bewaert ende bestedet hadde/ hebt
ghy/ o Heere/ een nieuw last op u
genomen/ dat ghy mijnẽ Saligh-

maecker ende Coningh soudet we-
sen/ om my van al de perijckelen/
gevaren/ ende van alderhande el-
lenden/ daer ick my selven in ghe-
braght hadde/ soudet verlossen/ om
altijd mijn hooft ende beschermer
te wesen/ op dat ick niet meer in
perijckel ende ghevaer en quame.
Maer ick/ als van mijne sinnen
gantsch berooft zijnde/ sonder mij-
ne ellende te gevoelen/ uwe gena-
de te erkennen/ sonder mijne
voorledene jammeren te ghedenc-
ken/ sonder uwe weldaden in ghe-
dachtenisse te brenghen om u daer
voor te dancken; noch op de toeco-
mende misquamen/ om voorraed
van hulpe teghen de selfde te doen:
naemde u mijnen Salighmaecker
ende bleeft nochtans altijd aē mij-
ne ellende hangen. Mijne sonde
bedroogh my soo/ dat ick beleden
hebbende/ dat ghy mijnen waren
Coningh/ mijnen eenigē Saligh-
maecker waert; ende gevoelt heb-
bende dat mijne conscientie ende
ghewisse my van mijne loghenen
overtuyghde; nochtans wilde ick
mijne imaginatien ende inbeeldin-
gen met duysentderhande ydel be-
trouwen/ dat gantsch van de lee-
ringhen uwes Woords ende van
den aerdt ende natuyre der suyver-
heyd vervreemt is/ ghenesen.

De hooveerdigheydt/ hoogh-
moed ende opgheblasentheyd des
menschen is soodanigh gheweest/
dat hy als Godt heeft willen we-
sen: maer ghy hebt so groote deer-
nisse met zijnen val ghehadt/ dat
ghy u niet alleenlick soo verre ver-
nedert en hebt/ dat ghy in het ghe-
tal der andere menschen waert/
maer oock om warachtigh men-
sche ende de minste onder de men-
schen te wesen/ de ghedaente eenes
dienstknechts aen nemende/ om
my in vryheyd te setten: op dat de
mensche door den middel uwer
Genade/ Wijsheyd eñ cracht veel
meer soude weder crijgen/ dan hy
eertijds door zijne onwetenheyd
ende opgeblasentheyd heeft verlo-
ren: daer hy doch/ sich selven niet
connende verlossen/ sich in de han-
den des Duyvels geworpen had-
de/ om hem ghelijck te wesen/ zij-
nen gevangen te zijn/ van uwe te-
ghenwoordigheyd ghebannen/ in
uwen toren verwesen/ slave des
genen die hem hadde verleydt te
zijn/ wiens raedt ick oock hebbe
willen volghen/ om de gherech-
tigheyd/ Majesteyt ende heerlick- 2. Petr.
heyd uwes vaders te verachten. vers. 4.
Want/ wat u aengaet/ ghy hebt
het gene soo wel opgerecht dat de
mensche om hadde gestoten/ dat
ick met de waerheyd magh seggen
(als het maer van de menschen ge-
sondelick verstaen wordt) dat de
mensche eenen waren Godt is/
aenghesien ghy een warachtich
mensche zijt: Nu de geloovighe
dat privilegie hebben/ dat sy de
Goddelicke natuyre deelachtigh
zijn geworden/ aenghesien dat sy
uwe broeders zijn/ ende dat uwen
Vader ende ghy de selve roept/ om
uws voetstappen naer te volghen/
u gelijck te zijn/ uwen wille te vol-
brengen/ uwe gerechtigheyd ende
goedtheydt naer te volghen/ ende
datmen waerlick van yder van de
selve magh seggen dat hy een kind
Gods is/ ende wt Gode is ghe-
boren. O hoe ongeluckigh is de
mensche die door andere handen
zijn goedt wilt bouwen/ gemerckt
hy dit voordeel heeft dat uwe
Barmhertigheyd hem meer geeft
dan zijne vermetelheyd soude con-
nen eysschen! Ghy weet/ Heere/ de
erkentenisse die ick van uwe goe-
deren

deren hebbe gedaen / ende of ick die verdient hebbe: Ick wilde oock wel dat ick het so wel wiste/ op dat ick verre van my selven vliedende/ tot u genaeckte: want door den grooten hoop mijnder ellenden en is al het gene dat ick van mijne sonden weet ende ghevoele/ het minste deel mijner sonden niet die my noch verborghen ende onbekent zijn. Daer zijn nu so veel iaren verstreken/ dat ghy/ o Heere/ om mijnent wille mensche zijt ghewo:den / u selven soo leeghe vernederende om my soo hooge te verheffen: Maer ick altijd my selven vermetelick Gode willende gelijck maecken/ hebbe den wegh die ghy my toondet verlaten / ende hebbe alleenlick op den wegh der verderbenisse sonnen treden/ uwen vyand ghehoorsamende / ende soeckende teghen u te twisten. Nu / wat is dat anders dan de enckele opgeblasentheyd mijnes herten / my pooghende met mijne eyghene wijsheyd te regieren ende heerschen/ my door mijne eygene wegen op het ruyme te setten/ mijne ongehoorsaemheyd ende hertneckigheyd teghen u al zijnen lust te laten volgen ende voeten? Ick was eenen worm / ten aensiene van andere/ yder conde van my selve ghenoeghsaem mijne cleynigheyd ende nietigheyd verstaē; maer by my selvē ende mijne gedachten warē my mijne discoursen ende overlegginghen als Goden; so seere hadde ick vergheten wat ghy mijn gheweest hebt / ende hoe seere ghy u om mijnent wille hebt vernedert. Ghy zijt wt den hoogen Hemel ghedaelt/ om mensche geboren te worden: eenen nieuwen mensche (segghe ick) van Adams gheslachte; doch sonder Adams sonde: Want dat quam met uwe Grootheyd ende onse rechtveerdighmaeckinghe wel over een. Ghy naemt menschelick vleysch ende wierd van eene moeder-maget geboren/ om ons in alles / ende over al gunstigh te wesen/ ende om gantsch ende geheelick sulck eenen mensche te zijn als dien mensche die God is moet wesen. Ghy riept ons om nieuwe schepselē te zijn/ op dat wy door de privilegie/ maght ende gunste/ die wy met u vereenight zijnde / verkrijgen; de schuld die wy van onse ouders geerft hebben verre van ons souden iaghen / ende nieuw leven/ jeught ende cracht in u nemen: dat gelijck wy het beeld van den ouden mensche ende van den sondaer ghedragen hebben/ dat wy oock so den nieuwen ende onnooselen mensche moghten gelijckē. Ick/ eenen vrindt van mijn oudt vel/ ende met mijne oude sonden/ als hadde ick my wel gevonden in de selve levende/ te vreden zijnde/ liet het my ghenoegh dat ghy onnoosel zijt/ ende wilde voorts in de schuld blijven/ sonder eens te dencken dat ick my selven niet alleenlic in het verderf en broght/ maer dat ick oock uwe Goedtheyd/ de selve verwerpende ende verlatende / grooten overlast dede/ ghemerckt dat ghy zijt gecommen om my te soecken. Zijn voor-

Nu / op dat ick in de maght des Duyvels / mijne wederpartie/ vyandt / ende beschuldigher mijner ghrechtigheydt niet en sonde vallen; dat my den smaedt ende schande / die ick de Maiesteyt ende geboden uwes vaders aengedaen hebbe/ gantsch verge-

ven wierde/op dat ick eenen grooteren ende ſekerden pand van het ghene dat ghy voor my ghedaen hebt/ ende van het ghene dat ick in u vercreegh/ ſoude hebben/ende dat de grootheyd der ſchuldt my des te meer beweeghde om u te dienen; Hebt ghy eene grouwelicke ſchrickelicke ende wreede doodt onder het gheweld der ongherechtighe rechters willen ſterven/ voor yders ooghen ghequelt ende beſpot zijn/ alleenlick voor mijne ſaecke/ om te kennen te gheven in wat grooter weerden u mijne Salighepd was; gemerckt ghy de ſelve ſoo dier/ ende nochtans ſoo ghewillighlick/ vry cocht ende betaeldet. Den Duyvel en heeft gantſch gheen deel aen my; hy en heeft gẽe recht meer om my te beſchuldighen. De wereld en ſal my niet connen verwinnen/ het vleyſch en can my op gheniger wijſe onder zijn gheweld brengen: want ghy hebtſe alle verwonnen/ op dat ick door uwe verwinninge de victorie eñ ſege over de ſelve ſoude hebben. Het Sacrificie ende offer uwes bloeds hadde my vry gemaeckt/ uwen Geeſt ende genade verſelden my/ om te beletten dat my den verrader/ ick ſegghe het overbiijſſel der ſonde/ noch in my verborghen/ de cracht om my te bedrieghen ende verwinnen niet en ſoude hebben/ ſo ick my ſelven niet en hadde laten bedrieghen ende het gorgel om den hals werpen. Ghy hebt door uwe doodt mijne vyanden ghedoodet; maer ick (och laci!) hebbe de ſelve door mijne ſonden ende ghebreken gelevent/ op dat ſy mijn wederom ſouden dooden. Ick hebbe haer de wapenẽ ende het mes om my de kele af te ſnijden/ dat ghy haer ontnomen hadt/ wederom in de handt ghegeven. Cort om/ ick hebbe genoegh te kennen ghegevẽ dat ic al veel meer vermaecks ende welgevallens in mijn verderf ende verdoemeniſſe/ dan in mijn behoudt ende eeuwighe ſaligheydt/ die ghy mijn vercregen hebt/ hadde. Och laci! ick en gedacht der ſmerten/ ſchanden/ ende verſmaetheden niet meer/ die ghy voor my hebt geleden. Hoe wreedelick u de wereld heeft gehandelt/ wat ongerechtheyd men tegen u heeft begaen/ de armoede die ghy aengegaẽ hebt om my te ſoeckẽ/ u gedult inde verſmaetheden/ pijnen/ ende ſmerten/ uwe Barmhertigheyd in het verghe ven van ſo grote vyanden / warẽ my al wt den hoofde gewaeyt/ al vergeten/ al in het doodboeck geſtelt. Want ick wilde my ſo verre van u verbreemdẽ/ dat ic privilegie eñ voormaght ſocht te hebbẽ om eenen yegelicken overlaſt te doen/ ſonder dat my yemant onrecht dede; om de waerheydt te verſaecken ende in de logen toe te nemen; ende nochtans voor eenẽ man van eeren gehouden te weſen. Met een woordt/ ick wilde/ wenſchte ende begeerde/ dat mijne booſheden ende ongerechtigheden van alle menſchen meer gheacht/ ontſien ende onthaelt/ dan uwe Heylighepd/ Goedheyd ende Goedertierenheyd / ſouden weſen.

Heere, ghy zijt om uwe glorie end' heerlickheyd/ eñ om de mijne verreſen. O vermoghen / uwe eere/ uwe gherechtigheydt / zijn met u wt het graf gecommen/ de goederen die uwe handt my vercregen ende toegebraght hadde *Zijne verrijſeniſſe.*

zijn met eenen op ghewerckt ende verresen. Maer ic mijne hoogh-vliegende gedachten ende raetslaghen veel liever hebbende/ my selven beter vindende doodt te blijvé dan met u te verrijsé/ wilde op deser aerden liever met mijne vyanden blijven/ dan met u in de Hemelsche Triumphe/ met de verdienste uwer ghehoorsaemheydt/ heyligheydt ende gerechtigheydt voor het aenschijn uwes Hemelschen Vaders te verschijnen: al waer ghy mijn niet en verghetet maer zijt mijné Middelaer/Voorspraecke ende Advocaet / om my in des Vaders gunste te brengen: ende draghet noch de selve surghe voor my die ghy aen den houte des cruyces voor my droeght/ doé ghy storft om my het leven ende eeuwige salighepd te vercrijghen. Maer ick en hebbe niet eene stecke in dese keunisse ghesien: ick hebbe in dit gheloove dom ende verbeestet / ende ondanckbaer voor soo veel weldaden gheweest. Ick en hebbe (segghe ick) geen ghevoelen van mijne sonden ende ongherechtigheden ghehadt. Ick en conde niet beginnen smaeck te crijgen in het goed dat ghy mijn dedet/ noch mijne gedachten op de hope uwer gunste tot mywaerts ende op de verbintenisse die ick hebbe u te dienen ende voor uwen name te sterven/ te vesten ende bouwen: Daer ick nochtans met sulcke clare ende wtgedruckte beloften was versekert van de beloste die ghy de uwe hebt bereydet. Ick quam in het geselschap uwer kercke/ my onder den hoop uwer knechten vervoegende/ uwe gaven gebruyckende/ als of ick waerlick van het ghetal uwer kinderen hadde gheweest:sonder eens te dencken dat dat huys/ daer ghy het hoofd af zijt/dat ghy met u dierbaer bloed hebt gheheylight/ sulcke lieden als ick ben/ de ware goederen niet met en deylet. Doch hoe ick de uwe meer meynde te bedrieghen/ hoe ick my selven meer bedrooogh. Ick hebbe my selven soo verherdet dat my alle uwe geschonckene goederen aen u niet en conden verbinden/ noch de dreyginghen ende straffen uwer gherechtigheydt / verschricken. Daer en is noyt in mijn herte eene rechte ende ernstige vreese uwer oordeelen ghecommen/ door dien dat ick de grootheyd mijner sonden niet en wilde aenmercken ende overweghen. Och! Heere/ hadde ick maer connen bevroeden ende erkennen dat ghy noch mijnes noch mijner goederen niet en behoevet/ dat u heyligh huys daer aen niet ghelegen en is dat eenen armen aerdworm/ als ick ben/ daer in woone/ of niet en woone. Soo ick oock op d'ander zijde overdocht hadde/ hoe seere ick van wegen de grootheyd mijner stoutigheyd ende veelvoudige ongherechtigheden tegen uwe Maiesteyt begaen gevaerlick ende vreeselick was voor de uwe; hoe verre ick van de eerbiedinghe ende van de dienst die sy u bewesen was verscheyden: So ick dit alles wel ernstigh overdocht hadde (segghe ick) ick hadde my voor uwen grimmigen toren ghevreest/ende mijner sonden ende overtredingen [ware het niet in het geheele; ten minsten ten deele] een eynde ghemaeckt/ hebben. Maer ick ben soo wel van de eene als vá de andere zijde verblind ende verstoct gebleven. Dat ick nu my selven soo vergat / dat verhinderde my u te kennen/ ende de grootheyd uwer gerechtigheyd

te overwegen: ick en conde de wtnemétheyd uwer barmhertigheyd niet begrijpen. Dus gingh ick inden wegh mijner dwaesheyd eñ mijnes verderves voort. So ghy mijn tot u met de hand vol alderhande goederen lockter, ick wierd daer door maer te hooveerdigher, sonder eens te dencken van waer my die goederen moghten comen: riept ghy my daerentegen met de roede, ick verherdde my als eenen snooden boosen ende wederspannighen slave. Ick dan so verblindt, soo onwetende uwer ghenade, soo ongheвoelick mijner ellenden, soo ondanckbaer uwer goederen, ende sulck eenen grooté verachter uwer discipline ende tucht, zijnde, hoe conden de teyckenen mijnes berouws doch anders wesen dan valsch, met valsch goud verguldt, veerdigh om met den eersten becoring-wind des Satans, of mijnes Herten begeerlickheydt, daer henen te vliegen ende verdwijnen.
Matt.16 vers.18 Soo ick op u, die den vasten ende onversettelicken Rotsteen zijt, op de kennisse uwes naems, uwer barmhertigheyd ende volcomentheyd, ghebouwt hadde, al de ongeweerten en hadden my niet connen doen waggelen, daveren ende vallen: want ghy soudet my ghevestight ende onderstut hebben.
Matth.7 vers.26 Maer op het sand een sterck ende vast huys in het aensien, maer onvaste van Fondamente eñ grondvestinghe, bouwende, soo en hebbe ick niet anders dan mijne gantsch merckelicke schande ende oneere gesocht, ende en conde anders niet verwachten, dan dat my, ghelijck het ghebeurt is, mijn onsterck gebouwsel op het hoofd soude vallé. Ende nochtans en ben ick naer so menighen val niet wijser ghewor-den, noch en hebbe niet eens ghedacht om een beter fondament door boete ende ernstige bekeeringhe des levens, te leggen. O Heere, ghesegent sy uwen name, ende ghelooft zyuwen Vader, die u heeft ghesonden. Ick was een sinneloos schaep, van uwe cudde ende hoopken verbreemt, gints eñ weder door woeste plaetsé ende onweghen loopende, ende ghy hebt my weder gesocht, op dat ick niet gheheel verloren en ginge. Want gemerckt ghy so seere op my hebt ghewacht, soo is dat wel een teycken dat ghy mijn socht. Ghemerckt den Vyandt, die my soo dickwils in zijne clauwen heeft ghehadt, met my niet en heeft connen wegh loopen, so weet ick voor seker dat ghy, Heere, hem op den bandt hebt ghehouden. Hy hadde zijne proye ende roof vaste, maer ghy wachtet hem op den wegh, om my te verlossen ende het leven te schencken. Daerom verschijne ick nu voor uwen Throon, ick en sal niet eer vanden grooté schrick, grouwel ende vreese, daer de sonde mijne conscientie ende gewisse met quelt ende ontrustight, connen ontslaghen zijn, eer ghy tot mijne ziele seght, dat ghy haer hulpe ende salighеyd zijt. Al mijn pooghen Psal.3 vers.3. is onnut, ende de grootheydt des perijckels gheeft de ydelheyd mijnes stoudheydt ende laetdrinckenheyd te kennen. Soo vele grouwelicke boose daden, die ick niet en can loochenen, doen my u gherichte vreesen. Mijne dwaesheden zijn ontdeckt ende wederleydt, de cortheyd mijner daghen doet mijne ziele seer vreesen; want sy is ghedachtigh, hoe qualick ick den tydt die ghy my verwacht hebt, om dat ick u soude kennen ende

minnen/ hebbe bestedet. So vele goederen die ick meynde te hebben zijn als eenen mist verdwenen/ als eenen roock vervloghen. Och! hoe sal het noch ten langhen lesten met my gaen/ soo ick het weynige mijnes levens/ wiens grootte ende langhduyrigheyd ick niet en weet/ niet wel en bestede. Ick sie uwe Goedtheyd ter eender zijde/ ende mijne sonden ter ander zijde/ aen. U woord leert my hoe seere ghy de
Psalm 5 ongherechtigheydt hatet. Ick weet door versochtheyd/ ende uwe straffen die ghy om de sonden op aerden ghesonden hebt/ geven my te kennen/ hoe seere ghy de sonde hatet ende versoeyet. Ick sie den kercker der helle voor den duyvel/ ende alle de gene die zijne wercken sullen naervolgen/ bereydt. Ende om dat ick my selven eenen van die kenne te wesen/ en heeft mijn vleysch gheene ruste/ mijne oogen worden beroert: want ick verwachte alle oogenblické den doot/ die my voor uwen recht-stoel sal rucken.

Niet teghenstaende al dat/ is uwe Barmhertigheyd soo sterck dat sy my tot u trecket: ende hoe wel de ghetuygenissen uwes torens teghen de sonde op vele wijsen zijn verschenen/ soo hebben haer nochtans de wercken uwer Barmhertigheyd meer vertoont om den mensche daer af te verlossen. Ghy en behoevet maer te gebieden/ om de sondaers die tegẽ u misdoen/ te straffen; maer om te beletten dat sy niet verloren en gingen/ daer hebt ghy/ o Heere/ u leven aen te coste geleyt/ dat heeft u u dierbaer bloed/ vergoten aenden houte des cruyces/ ghecost/ ende dat selfs door de handen der ghene daer ghy het voor hebt wtgestort ende vergoten. Om de strengigheyd uwer gherechtigheydt te toonen/ hebt ghy Goddelicke wercken gedaẽ; maer om ons uwe groote Barmhertigheyd te doen sien/ hebt ghy de menschelicke natuyre aenghenomen/ onse swackheden aen nemende/ versmaetheyd ende doodt verdraghende/ om ons te versekeren van verghevinge onser overtredinghen ende sonden. Heere/ om dat ghy niet en wilt dat ick my selven in het verderf bringhe/ al hebbe ick my selve al over lange verloren geiaeght/ soo comme ick weder tot u als den quistgoedigẽ (verlorenẽ) sone/ soeckende de goe- Luce 15.
de onthalinge in u huys/ also ick tot mijnder grooter schaden ende schanden geleert ende versocht hebbe/ dat al de gene mijne vyanden zijn/ om de welcke ick van uwen dienst ben gheweken. Hoe wel het ghedencken mijner sonden my strenghelick beschuldight/ al weet ick veel quaeds van my selven/ al heeft my het eenigh aenschouwen uwes throons seer verschrickt ẽn verslaghen/ soo en can ick nochtans niet laten my te versekeren/ dat ghy mijn mijne sonden sult vergeven/ ende my sult segenen/ op dat ick nemmermeer van u en wijcke. Hebt ghy/ Heere/ niet ge- Ezec. 18. 33.
seydt ende ghesworen dat ghy den doodt des sondaers niet en begeert/ ende dat ghy geen vermaeck in yemants verderf en nemet? Hebt ghy niet geseyd dat ghy niet en zijt ghecommen om de rechtveerdighe te soecken; maer om de sondaers tot bekeeringhe te roepen? om de siecke ende niet de gene die ghesond zijn te ghenesen. Zijt ghy niet om eenes anders sonden geslagen? Is u bloed niet crach-

tigh genoegh om al de sonden van het menschelicke gheslachte wt te wisschen! Sijn uwe rijckdommen niet veel grooter om my rijck/ dan al de schulden Adams om my arm te maecken? Heere/ al ware ick alleene op der aerden geboren/ ende dat daer anders gheenen sondaer dan ick in de wereld en ware/ soo en haddet ghy evenwel niet ghelaten voor my te sterven! Mijnen Salighmaecker/ Mijnen versoender/ ick magh wel voor de waerheyd seggen/ ende en sal niet lieghen/ dat ick alleene al de goedeeten die ghy andere hebt met gedeylt/ van doene hebbe. Ende ghelijck al de schuld in my cleeft/ so is oock uwe dood gantsch mijne. Al hadde ick aller menschen sonden begaen/ so soude ick nochtans mijn betrouwen op u wel durven setten/ ende my verseckeren dat uwe gantsche offerande/ Pardoen/ Vergevinge eñ quijtscheldinghe gheheel mijne is; hoe wel sy allen aẽgaet ende toecomt. Heere/ hedẽ sult ghy metter daedt wijsen wat ghy voor eenen zijt. Dit is het werck van het welcke ghy u voor uwen Vader ende voor al de Heylige Engelen ende gheloovige/ also wel als van het werck uwer handen/ sult mogen roemen. Aengesien dat ghy eenen Geneesmeester/ ende sulck eenen Geneesmeester zijt/ so ontbloote ick voor u sulcke wonden die niemant dan ghy en can ghenesen. Siet/ Heere/ de wondẽ ende qualen die uwe ende mijne vyanden my hebben ghegeven! Gemerckt ghy ghesontheyd/ leven ende salicheyd zijt/ die my van de hand des Hemelschen Vaders is gegeven; siet mijne onghenesselicke sieckten/ daer geene menschelicke hulpe toe en can helpen! Ghemerckt dat ghy Salighmaecker ende behoeder zijt/ hier is schade ende verlies: soo ghy in het selve versiet/ uwe vrinden ende vyanden sullen claerlick weten ende kennen wie ghy zijt! Ghemerckt dat ghy de Wijsheydt/ wt den hoogen Hemel op der aerden gecommen/ zijt/ ghy mooght de selve hier/ daer gheene wetenschap en is dan om sich selvẽ te verderven ende verre van u af te keerẽ/ wel besteden. Ghemerckt ghy de versoeninghe zijt/ siet desen armẽ slave in het gheweld van duysent tyrannen/ die hem groote rijckdommen afgenomẽ hebben/ hem op ontellicke wijsen pijnigen ende quellen/ ende noch wreedere straffen voor hem toestellen ende bereyden! Gemerckt dat ghy de Heylighmaeckinge ende schoonheyd zijt/ siet de vuylheyd ende leelickheyd van de wercken des Duyvels! Drijft hem van my Heere/ ende men sal sien wie ghy zijt: Gemerct dat ghy de Barmhertigheyd selve zijt/ waer connet ghy die beter betoonen dan daer eenen afgrond van ellenden is? Aenghesien ghy den Rechter des wereldts zijt/ wie soude beter dan ghy connen verdommen den Duyvel die my vervolght/ de lasteringhen die hy my opleght/ ende de verraderssche aenslagen/ die hy tegen my brouwt/ vernietighen ende te schande maecken! Ic ben sodanigh/ dat al wat ghy zijt ende al wat ghy hebt/ my is van noode: Ghy zijt soodanigh/ o Heere/ ende hebt sulcken overvloed aller dinghen/ dat het onmogelick is wt te drucken. Ick en eyssche maer een eenigh droppelken van yder der selve/ ende

ick sal gantsch verlost wesen. Als ick beginne te bedencken / met wien / onder de gene die teghen u ghesondicht hebben / ick my behoore te vergelijcken / so bevinde ick dat ick den ondanckbaerstien ende schuldighsten van alle sondaren ben. Uwe Discipulen hebben u wel versaeckt / maer dat is haest voorby gegaen; hare belijdenisse heeft lange gheduyrt: de trouwloosheyd heeft cort / ende de getrouwigheyd wel langh geweest. Ick ben van de ghene die u van den beginne versaeckt hebben / ende die u so lange vervolght hebben tot dat sy u aen het cruyce hebben genagelt. Uwe compassie ende mededoogentheyd en late niet toe dat ick van de ghene sy / die u aē het cruyce beschimpt / bespot ende alle spijt aenghedaen hebben / ende hebben daer naer sonder ophouden wt haren heyloosen mond alle lasteringen in u aenschijn gespogen ende in uwen schoot ghebraeckt. Het is ghenoegh / o Heere / dat ick u als Iudas om eenrgeld / gheen geld / vercocht hebbe. Och / dat is al te vele dat ick van u gheselschap ende gevolgh zijnde / eenen dief uwer goederen ben ghewerst / ende dat ick / in stede van soo vele weldadē die ick van u hebbe ontfanghen / my als Iudas tegen u gestelt ende opgeworpen hebbe: soo dat ick in wanhope van uwe Barmhertigheyd viel / eene grouwelicker faute ende misslagh aen uwe ghenade vertwijvelēde beginghe / dan of ick u verraden ende vercocht hadde. Aengesien dat ghy u bloed door my hebt vergoten / en laet niet toe dat mijne sonden voorder commen: Want anders soude ick in het wterste verderf vallen. Mijne sonden hebben uwe gherechtigheyd versmaedt / met uwe wercken ghespot / u heyligh aengesichte gheslaghen / u hoofd met doornen ghecroont / u rijcke beschimpt / u langhs de strate naer geroepen / aen het Cruyce genagelt / ende met azijn ende galle gedrenckt. Hoe soude ick dit / o mijnen Versoender / connen loochenen. Moet ick soo lange vertoeven / tot datmen my dit doe belyden / ende lijden dat de straffen mijner sonden my dat in ghedachtenisse brengen? Het knagen mijner conscientie / ende het ghevoelen mijner overtredinghen ververschen de ghedachtenisse der selve ghenoegh. Eertijds verwonderde ick my over de boosheyd der gene die u cruycighden: Ick was soo blind / dat ick my selven niet voor al den hoop en sagh staen. Want so ick van doen af op de trouwloosheyd mijnes herten / de schandalē ende schandvlecken van mijne boose wercken / tot verachtinge uwes oordeels / uwer geboden eñ Barmhertigheden begaen / wel acht genomen hadde / ick soude my selvē wel gekent hebben. Ick hadde de doornen croone in mijne handen / om op u hoofd te setten / de naghels om u aen het cruyce te hechten / dē azijn ende galle om u te drenckē / met het cleyn werck dat ick van alle het gene / dat ghy voor my leedt / maeckte. Noch verder dan dit te gaen ware sich af te keeren van de hulpe. Daerom doet my den grouwel uwes lijdens / ende den toren uwes Vaders tegen de gene die u veracsten / swijgen ende waerlick belijden dat ghy zijt Godes Sone. Het is ghenoegh dat ick / eenen

moorder ende quaeddoeder zijnde/ van u weder gesocht ben. Het is nu tijd de medecijne ende hulpe te soecken. Och! Heere ghedenckt mijner want ghy zijt in u rijck gecommen! Want/ wat my aengaet/ ick en hebbe niet dat ick tot mijner ontschuldinghe magh voortbrenghen/ dan dat ick my selven schuldigh kenne te zijne: ic en can niet dan mijne groote ellendigheden ten toone brenghen om u tot Barmhertigheydt ende mededogentheydt te beweghen. Ick en can niet bybringhen om gesontheydt van uwe handen te vercrijgen/ dan dat mijne ghenesinge alleenlic in de selve bestaet. Ick en hebbe/ soo veel my aengaet/ gheene Offerande dan mijnen bedroefden Geest/ ende mijn verslagen ende ghebroken herte: eñ noch en soude ick die niet hebben/ haddet ghy mijn niet opghewecht/ op dat ick het groot perijckel ende ghevaer daer ick in was/ saghe ende kende. De Offerande die ick van noode hebbe/ is de offerande uwes bloeds ende uwer gherechtigheydt. Ghy/ Heere/ sult my de selve geven/ op dat ick u die offere ende geve. Schept in my een nieuw herte/ vernieuwt in my den Geest der ware wetenschap/ gheeft my cracht om u te dienen/ om mijne vyanden te verwinnen/ om alle mijne verliesen te verachten: gemerckt ick terwijlent dat ick in uwen dienst hebbe geweest/ geen warachtigh goed en hebbe connẽ verliesen. Bekeert my/ Heere/ eñ ick sal bekeert wesen: Want mijne bekeeringhe/ boete ende leedwesẽ/ sal als dan sonder gebreckelickheyd zijn/ als ghy mijn met uwe hand getuchtight/ u oordeel oorsachelick/ ende mijne ziele opghewecht sult hebben/ om het groot perijckel ende ghevaer te bedroeden dat haer van alle canten omset. Dan sal ick altijd eenen vyand der sonde zijn ende blijven/ als ghy by mijn blijvet om my te bewaren. Heere/ blijft in mijn gheselschap om my te behoeden: Want mijn vleysch knort/ murmelt/ ende staet tegen my op. Hoe ick meer tot u sal genaecken/ hoe den Satan zijne naghen meer sal verdobbelen ende versvaren: de wereld is vol netten ende valsstricken om my te verrasschen. Geeft my/ o Heere/ eenen cloecken ende soo maghtighen Geest dat ick met ernst de wederspannigheydt/ knorren ende morren mijnes vleysches doode: op dat het/ al ghekakelt ende ghesnapt hebbende/ niet ghehoorsaemt en sy; ende dat het/ wat ick doe of lyde/ de victorie ende zeghe over my niet en crijghe. Siet/ Heere/ ghy zijt soodanigh/ ghy besurght ende versurght soo surghvuldelick mijne Saligheydt/ dat ick my versekere dat ghy my nemmermeer en sult verlaten/ noch toelaten dat ick van mijner zijde verliese/ het ghene dat van uwer zijde so wel ende soo sekerlick is bewaret: Verblijdt my met die vertroostinghe die ghy de ghene laet smaecken ende gevoelen die sich tot u in ware oodmoedigheyt des herten bekeeren. Geeft dat mijn herte de cracht ende werckinghe uwer Ghenade ende Barmhertigheydt/ ende des balsems daer ghy de wonden der gene die ghy gheneest/ met salft/ gevoele eñ gewaer worde/ op dat ick de groote soetigheyd ende lievelickheyd van den wegh uwes

crupces

eruptes/ende de schrickelicke bitterheyd des af weghs/ daer ick my selven op verloozen hadde/ magh smaecken ende beseffen. Amen. Het sy alsoo.

AVGVSTINVS.

De oodmoedigheyd in quade saecken behaeght Gode meer/ dan de hooveerdigheyd in goede saecken.

Tgeloobe/ dat vercrijght van Christ de Salighepdt/
De Hoop/ haer suster cloeck/ lijdsamigh stil verbepdt.

Teyckenen
Eenes waren Gheloobes.

JCk Gheloobe dat ick met een warachtigh gheloobe ben begaeft:

I. Door dien dat ick ghevoele dat de ware bekeeringe van Gode in my is begost ende aenghevangen.

II. Door dien dat ick in mijn herte dat getuygenisse des Heyligen Geestes gevoele/ dat ick de Genade my in Christo aengeboden/ ernstigh begeere/ ende met groot welgevalle ontfange, ende dat ick van geene saecke meerderen afschrick en hebbe/ dan van die aldergrootste sonde/ die daer in bestaet dat men in Christum niet en gelooft. Daerom houde ick oock voor seker/ dat ick/ hoe wel ick het niet weerdigh en ben/ onder het getal der gelovige behoore. Want God neemt alle de gene die met een warachtigh geloobe begaeft zijn/ in genaden aen/ al is haer gheloobe noch swack en cleyn. Hy die dat werck in ons begost heeft/ sal het oock selve volbringen.

Toeeygeninge.

Wel aen dan/ mijn zielken/ betrouwt vastelick dat uwe sonden u om Christi wille zijn vergeven. Gelijck ghy vastelick gelooft dat ghy van God den Vader zijt geschapen/ gelooft oock so vastelick dat Christus om uwent wille geboren/ gestorven/ verresen/ ende boven alle Hemelen verheven/ is verheven op dat hy u ooc in zijnes vaders huys eene eeuwigh blijvende wooninge soude bereyden. Joan. 14. vers. 2. 3.

Een
Hertgrondigh Ghebedt/
Wt het neghende Capittel Danielis. In desen onsen tijd seer van noode.

OCh lieve Heere, ghy groote ende verschrickelicke Godt/ ghy die het verbondt ende genade houdet dien die u lief hebben ende uwe ghebođen houden: Wy hebben ghesondight/ onrecht gedaen/ zijn Goddeloos ghewееst/ende afvalligh ghewozden/ wy zijn van uwe ghebođen ende rechten afghewеken. Wy en volghden uwen knechten de Propheten niet/ die in uwen name onse Coninghen/ Vorsten/ Vaderen ende allen volcke in den lande/ predickten. Ghy Heere zijt rechtveerdigh/wy daerenteghen moeten ons schamen: als het dan nu gaet dien van Iuda ende dien van Ierusalem,ende den gantschen Israel: beyde dien die naer by ende verre zijn in allen landen daer ghy ons henen verstooten hebt/ om harer misdaedt wille die sy aen u begaen hebben. Ja/ Heere/ wy/ onse Coninghen en Vorsten / ende onse Vaderen moeten ons schamen/ dat wy ons aen u versondight hebben. Uwe dan noch/ Heere onse Godt/ is de Barmhertigheydt ende vergevinghe: Want wy zijn afvalligh geworden/ende en volghden de stemme des Heeren onses Gods niet/ dat wy gewandelt hadden in zijne wet die hy ons voorleyde door zijne knechten de Propheten: Maer het gantsche Israel overtradt uwe wet/ ende weken af dat sy uwe stemme niet en volghden; daeromme treft ons oock den vloeck ende eedt die in de wet Mosis, des knechts Gods ghesckreven staet/ dat wy aen hem ghesondight hebben. Ende hy heeft zijne woordẽ ghehouden die hy gesproken heeft teghen ons/ ende onse richters die ons richten souden/ daer hy sulck groot ongheluck over ons heeft laten gaen/ dat des ghelijcken onder den gantschen Hemel niet gheschiedt en is/ ghelijck als over Ierusalem ghesckiedt is. Ghelijck als het in de wet Mosis geschreven staet/ soo is alle dit groot ongheluck over ons ghegaen: so en baden wy oock niet voor den Heere onsen Godt/ dat wy ons van de sonde bekeerden ende uwe waerheyd waer namen. Daerom en heeft de Heere oock niet vertoeft met desen ongheluckе/ ende heeft het over ons laten gaen: Want de Heere onse God is rechtveerdigh in alle zijne wercken die hy doet/ want wy en volghden zijne stemme niet. Ende nu/ Heere onse Godt/ ghy die u volck wt Egyptenland ghelеydt hebt met stercker handt/ ende hebt u eenen name gemaeckt als hy nu is: wy hebben ghesondight/ ende zijn/ leyder! Godloos ghewееst. Och! Heere/ om alle uwe Gerechtigheyd wille/ laet af van uwen toren ende grimmigheyd over uwe stad Ierusalem ende uwen heyligen Bergh: want om onser sonden wille ende om onser

onser Vaderen misdaedt wille draeght Ierusalem ende u volck Versmaedtheydt by allen die daer rontomme zijn. Ende nu/ onse Godt/ hoort het Ghebedt uwes Knechts ende zijnen smeecken/ ende siet ghenadelick aen u Heylighdom/ dat verstoort is/ om des Heeren wille. Neyght uwe oorẽ/ mijn Godt/ende hooret: doet uwe ooghen op ende siet/ hoe wy verstoort zijn/ ende de stadt die naer uwen naem ghenaemt is: Want wy ligghen voor u met onse gebeden/ niet op onse gherechtigheydt/ maer op uwe groote barmhertigheydt. Och Heere/ hoort: Och Heere weest genadigh: Och Heere/ mercket op ons/ ende doet het ende en vertreckt het niet om uws selfs wille/ mijn God: Want uwe stadt ende u volck is naer uwen name ghenaemt.

Het selfde Ghebedt in Latijnschen dichte beschreven van CONRADVS RITTERSHVSIVS.

WAnneer d'Assyrsche Vorst de sondigh' Israelijten
Verr' van het Heyligh land gevanck'lick had gebraght/
En die in banden hert ellendigh dede crijten/
Heeft DANIEL voor haer tot God gedaen zijn claght.
Haer sonden hy beleedt/ en scherpte zijne suchten
Met vasten: s'herten druck/ met asschen ende sack
Bewees hy op de aerd'/ ghestrecket met Godvruchten/
En voor hem en zijn volck aldus tot Gode sprack:

Ghy groote stercke GOD/ voor wien het Aerdrijck bebet/
Die o met eenen wenck de Wereld stiert en dwinght/
Die door uw' eeuwigh Woord dit alles schept en ghevet/
Die t'volck dat u trouw dient met uwe hulp omringht;
Maer oock/ op d'ander sijd'/ straft die u wetten breken;
Soo sacht ghy zijt de goe/ soo straf ghy zijt de qua:
Och! hoe doet onse schuld ons droeve ooghen leken!
Och laci! Abraam wy volghden niet wel na!
Wy hebben sond' ghedaen/ als wy met doove ooren
Propheten vol God's Geest ons dreygend' al dit quaedt
Aenhoorden/ doen sy ons/ om vlieden u verstooren/



Met onse Vorsten al trouw leerden uwen raedt.
Ghy selve spraeckt tot ons [waer waren onse sinnen?]
En riedt ons goedt te doen/ het quaed te wisschen af/
De sond te haten seer/ gerechtheyd te beminnen/
Om [och! waer' het geschied] te vlieden van dees straf.

Ghy/ wie te schanden comt/ rechtveerdigh goedt blijft/ Heere;
Maer schaemte end' oneer doet rooden ons aenschijn/
Daer wy (och!) ver van huys nu moeten slaven seere
In banden/ aermoed/ schand/ ellenden/ sieckten/ pijn.
Noch hoogh/ noch leeghen staet/ is vry van des' ellenden;
Och! de ghemeene sond bringht een ghemeene straf.
Ons suchten over al/ als boden droef/ wy senden/
D'Aerd' is vol van ons claght; maer t'lijden neemt niet af.

Nochtans uws Torens vyer can wtgeblusschet wesen/
V Goedtheyd hooger is dan al de sterren claer:
Dat is t'voorneemste werck daer ghy om word gepresen:
Sy is door alle eeuw'/ end' over al/ voorwaer.
Ja selfs/ die menighmael trots tegen u op stonden/
En schupten ver van haer de Goddelicke tael
Van u ghesproken wt/ door uwes Waerheyds monden/
En volghden haren lust/ hebt ghy verlost van quael.
Maer wy (och!) al te saem de oor' u gingen stoppen/
Wy keerden u den rugh/ wy sloegen achter wt/
Wy deden open niet/ o Heere/ voor u cloppen/
Als Gods verachtigh volck wy geckten met t'Besluyt.

Daerom (och armen!) nu/ al t'dreygen/ al de vloecken
In uwe Wett' gedreyght als eene snelle vloedt/
Ons over swalpen nu te recht in alle hoecken:
Wy leeren met ons schaed dat ghy het dreygen doet!
Och! t'lijden is so groot/ soo hert zijn dese banden/
Soo swaer dit ongeval/ dat ick't niet seggen can!
Noyt volck was/ noch sal zijn/ als wy in s'wereldts landen
Benouwt met sulck' eē jock/versmaedheyd/droefheyd/ban.

Maer/ och (so verr' is nu ons boosheyd opgeclommen)
In al dees qualen groot die ons omwallen sterck
Houdt niemant uwe wet/ om vlieden her verdommen/
Geen in sich selven gaet/ noch pooget naer goed werck:
Wy leven/ als hadd' elck de Deughet afgheswooren/
Dus weeght ons God's gerecht de straf gerechtigh toe/
En schudt met volle maet ons in den schoot God's toren:

Ons

Ons sond' en heeft geen maet/ ooc heeft gek maet Gods roe.

Maer nu / Heer / elck van ons belijdet zijne sonden/
Slaet droeve op de burst / in stof end' asschen licht;
Wy kennen dat wy selfs de schuld zijn van ons wonden:
Och! Heere SEBAOTH, toont ons een vrind-gesicht!
T'onbreeckt u aen gheen maght: met eene Hand seer crachtigh
Hebt ghy u volck verlost wt sware slaverny/
Waer door dat uwen naem een yder is ghedachtigh:
Den boosen Pharao moest u volck laten vry.

Om uwes Goedheyds wil/ die men niet can wtputten
Noch tellen/ legget af des Toorens stralen heet:
Dees straffe zy genoegh: Wilt uwe Stadt beschutten
Stadt die in flouwte light door al het sware leet!
O laet u volck verblijdt naer uwe stede keeren
En bouwen vlijtigh op/ al wat vervallen is:
Laet uwen Heyl'ghen Bergh oplichten t'hoofd met eeren/
Dat hy wt stof en dreck magh rijsen lustigh fris:
Laet uwen Tempel schoon end' u land weder bouwen:
Laet ons niet langher zijn den spot van alle man
Och laet om de sond ghedaen van mans en vrouwen.
Tghesucht van uwen Knecht/ och Heere/ hooret an.
Och! willet/ Hemel-Son/ met t'heyligh blinckend wesen/
Daer ghy den Hemel bly den Hemel met doet zijn/
Beschijnen t'Heylighdom dat nu soo light begresen:
Och hooret naer ons claght/ en mercket onse pijn.
Op dese Stede siet/ die ghy naer uwen name
O Heere/ hebt ghenaemt/ end' eertijds wijd berucht;
Maer nu [o droeven keer/ daer ick my seer af schame!]
Light als een lijck op stroo/ nochtans seer tot u sucht.
Om uwen name doch/ och! om den Heyland goedigh/
Om uwen Sone/ die ons vleysch aen nemen sal/
Licht uwe stede op/ wascht hare wonden bloedigh/
En bringht in rek'ningh niet voor u ons sonden al.
Op ons verdiensten doch wy tot u niet en treden
[Want wat verdienste can voor u Ghericht bestaen]
Maer wy/ ellendigh volck/ betrouwen die goedtheden
En trouwe die om niet ghy dickwils hebt ghedaen.
V Goedheyd en Ghenaedt lockt ons voor uwen throone:
Vw' eyghen eer beweegh' u om te helpen ras.
Ten raeckt ons niet alleen/ het raecket aen u croone.
Hoort ons/ word wacker doch/ en slaept niet op dit pas.

O God/ en lijdet niet dat om niet uwe stede/
Dat schoon Ierusalem, draegh' uwen name/ noch
Dat u vercoren volck/ als waer het u niet mede/
Van u verschoven sy/ om leven in gheerocht.
Och! siet hoe Oorloogh wreet ons druckt aen alle zijden;
Siet al ons jammer aen met u Genade soet/
En maecket eens een eynd van uwes volckes lijden:
O Coningh/ met u maght u volck oprijsen doet.
Ey! matight uwe straf/ laet dit genoegh nu wesen;
Laet u Genade groot/ verwinnen ons misdaedt:
Want als ghy so verwint/ dan word ghy meest gepresen.
Heer/ laet voor u Gericht ons smaecken u Genaedt!

Nauw hadde Daniel dees woorden wtgesproken/
En wilde seggen meer/ dat hem dien Gabriel,
[Die voormaels met hem sprack] zijn reden heeft gebroken/
En quam van voor God's throon tot hem gevlogen snel.
Hy licht hem van de aerd'/ en seght hem dat zijn bede
Van Gode was verhoort/ hy boodschapt hem den tijdt/
Wanneer het Heyligh Landt hy soude sien met vrede.
Hy troostet hē (o Vreught!) met Christi comst verblijdt:
Comst die al t'oncruyd quaed der sonden sal wtwieden/
En stellen in haer ste Gerecht/ Geloof/ Godsvrucht:
Al/ al de boosheyd sal/ voor Christi wesen vlieden/
Gelijck de doncker wolck voor Sonnes stralen vlucht.

Hoe de gene die gantsch gheen ghevoelen harer sonden hebben/ wt die slaepsucht moeten opgeweckt worden.

Ghenomen wt de Bedenckinghe ANTONII SADEELIS, Op den twee en dertighsten Psalm.

Daer zijn twee geslachten van menschen die men dese dingē voor al moet inprenten. Onder het eerste geslachte staen de gene/ die geen gevoelen van hare sondē en hebben: Onder het tweedde (geslachte) zijn die/ die al te seere met het ghevoelen harer sonden ende des Goddelicken toorens onderdruckt worden. Soo laet ons dan van die eerste handelen. Men can met monde niet wt spreken/ hoe periculeus ende ghevaerlick die verstocktheyd ende verstijftheyd is/ door de welcke wy onse sonden niet en gevoelen. Ende/ seker/ het is seere te verwonderē/ dat den Satan de menschen so betooveren ende begochelen can/ dat sy met des sondes ghewichte niet

niet alleenlick beladen/ maer oock overladen/ zijnde/ nochtans dat alderswaerste last niet en ghevoelen: maer / als en hadden sy gantsch niet gheladen / vrolick daer henen springen. Ghy zijt tot alle boosheden ghenegen/ ghy light in alderhande sonden versopen; ende in het midden der zee geworpen zijnde/ meynt ghy op het drooge te wesen? Ghy brand heel door de fackelen des vleysches ende der begheerlickheydt: ghevoelt ghy in het midden der vlamme vande quade lusten geene vlamme? Het Oordeel Godes is naer by/ de balgh der Helle heeft sich wijt opgedaen/ om u te verslinden; de Doodt mickt op u met haren schicht/ ende zijt ghy noch verstockt ende sonder ghevoelen? Bewegē u Godes sware ende alderschrickelickste straffen niet? doen sy u niet beven? Connen so vele voorledene exempelen van Godes oordeelen / soo vele straffen die alreede gheschied zijn/ ende noch soo vele plaghen die u/ soo ghy u niet en bekeeret / sullen treffen; so vele schaden / benouwtheden/ iammeren / ende eyndelick/ soo veel gheslachten van dooden u van dien slaepsucht niet op weckē? Och! hoe ongheluckigh is het leven van die menschen dat de materie ende stoffe is der eeuwighe doodt; ende in het welcke soo voor eenen tijdt word gheleeft/ datmen daer naer voor eeuwigh moet sterven! Daerom moeten wy Godt ernstigh bidden/ ende niet ophouden eer wy het verkrijgen/ dat wy alle onghevoelickheydt ende verstocktheyd afghelegd hebbende/ so ernstigh met het ghevoelen onser sonden beweeght zijn/ dat wy ons selven verwijsen / ons selven mishaghen/ voor zijn schrickelick oordeel beven / ende tot zijne aldergrootste barmhertigheyd/ ons in Christo aengeboden / door Christum selve met een warachtigh gheloove onse toevlucht nemen.

Hier mogen, soo het van noode is, de donderen ende blixemen van Ioannes Calvinus, die boven in de tweedde Noodwendigheyd der Godsalige Ghebeden verhaelt zijn, bygevoeght worden.

CALVINUS,

In de Voorreden zijner Institutie.

DAer en comt niet beter noch bequamelicker met het gelove over een / dan te erkennen dat wy van alle deughden ontbloot zijn/ op dat wy van Gode bekleed worden; dat wy ledigh van alle goed zijn/ op dat wy van hem vervult worden; dat wy slaven der sonde zijn/ op dat wy van hem vry gestelt worden; dat wy blind zijn/ op dat wy van hem verlicht worden; dat wy lam ende manck zijn/ op dat wy van hem ghelepd worden; dat wy swack zijn/ op dat wy van hem versterckt worden; eyndelick/ dat wy ons selven alle materie ende stoffe van roemen ontnemen/ op dat hy sich alleenlick heerlick verheffe / ende dat wy in hem alleene verheerlickt worden.

Dat wy ons selven niet liefkoosen of smeecken in onse sonden.

Calvinus in de Institutie.

Doch niemant en bedrieghe sich selven / niemant en smeecke ende vleye sich in zijne quale / als hy hoort dat de sonde altijd in ons woonet. Want dat en word tot dien eynde niet geseydt / om dat het de sondaers onbesurght eñ traegh soude maecken ; maer alleenlick om dat de gene die vã haer vleysch gekittelt ende gheprickelt worden niet en souden beswijcken / noch dẽ moedt verloren geven. Laet haer veel eer dencken / dat sy noch onder wege zijn / ende ghelooven dat sy veel toegenomen hebben als sy gevoelen dat hare begheerlickheydt dagelicks afneemt / tot dat sy ghecomen zijn daer sy naer toe treckẽ: te weten / in het leste af sterven hares vleyssches / het welcke in het sterven van dit sterfelicke leven sal volbraght worden.

ANSHELMVS.

In den Jonghsten Dagh

Sullen de beschuldigende sonden ter rechter hand wesen:
Ter slincker hand ontellicke Duyvelen.
Onder den Grouwelicken poel der Helle:
Boven den verstoorden Rechter.
Van buyten de blaeckende wereld:
Van binnen de brandende conscientie.
Daer sal qualick de rechtveerdighe behouden wesen:
Ach! ellẽdige sondaer als ghy so omset zijt / waer sult ghy vliedẽ?
Want onmogelick is het verborgen te blijven:
Onverdraghelick te verschijnen.
Denckt dan op u uyterste / eñ ghy en sult inder eewigheyd niet sondighen.

HIERONIMVS.

Soo dickwils als ick op dien dagh (des oordeels) dencke / beve ick van gantscher hertẽ: want het sy dat ick ete / drincke / of wat anders doe / altijd dunckt my dat dat schrickelick blasoen in mijne oorẽ clincket; Staet op ghy doode, comt ten oordeele.

Eenen Onghenaemden.

O Ghy ellendigh volck / denckt wat / of hoe / ghy zijt
En wat ghy seggen sult als comt des oordeels tijdt;

**Geen pleyten helpet dan / daer men het recht niet buyge:
Want een Aenclager is / Heer / Rechter en Getuyge.**

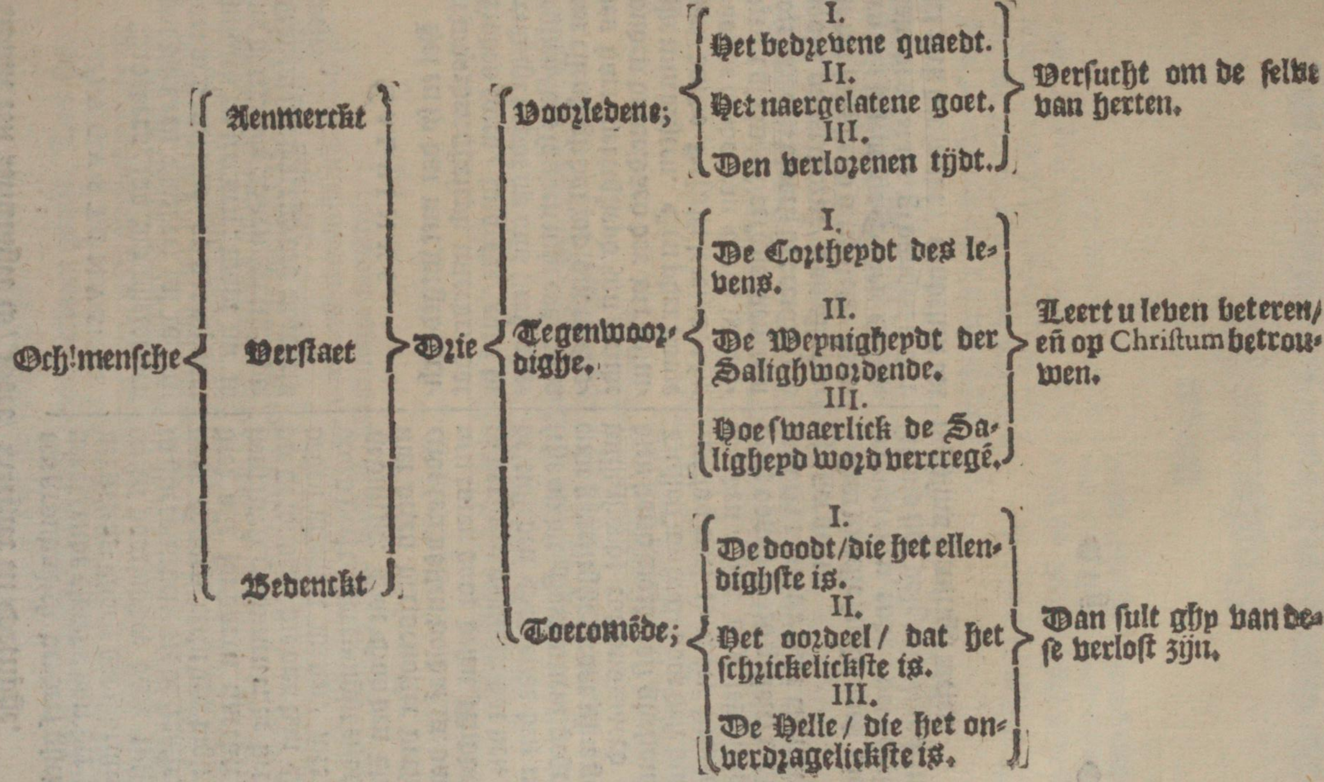
AVGVSTINVS.

Broeders / soo wy ghelooven dat daer een Oordeel sal wesen / laet ons wel levē / op dat wy niet qualick en sterven: want nu is het dē tijd der Barmhertigheyd; Dan sal het den tijd des oordeels wesen.

CALVINVS.

Het en sy dat met wtgedruckte woorden gheseyd wierde / dat Godes toren / wraecke / ende de eeuwige doodt op ons heeft gheleghen / wy souden min erkennen hoe ellendigh dat wy sonder Godes barmhertigheyd zijn / ende souden de weldaed der verlossinghe min achten. Een yder hoore dan / dat de Schrift leert / dat hy door de sonde van Gode is vervreemt gheweest / erfghenaem des torens / den vloeck der eeuwighe doodt onderworpē / van alle hope der saligheyd wtgeslotē / buyten alle segeninge Godes / Eenen slave des Satans, gevangen onder het jock der sonde / eyndelick tot een grouwelick verderf ghedestineert / ende alreede van het selve verstrickt: Doch dat Christus tot eenen voorbidder daer tusschen is ghecommen / die de straffe / die naer Godes rechtveerdigh oordeel alle sondaren naeckte / op hem heeft genomen ende betaelt; die de sonden / die ons van Gode deden ghehaet wesen / met zijn bloed heeft ghereynight ende wtgewischt: Dat God den Vader met desen versoenoffer versoent ende ten vollen voldaē is: dat zijnen toren door desen Middelaer is versoent geweest: dat den vrede tusschen God ende den mensche op dit Fondament gegrond ende gevestight is: dat zijne goedwilligheydt tot onswaerd met dien band word vast ghehouden: Sullen wy dan / door dese dingen niet soo veel te meer beweeght worden / hoe ons levendigher voor oogen word gestelt / wt wat grooter iammer ende ellende wy zijn geruckt?

Om welcke saecke oock wel te aenmercken ende overdencken / sal ons het volgende tafelken eenighsins dienstigh wesen.



Och! mensche
Aenmerckt
Verstaet
Bedenckt
Drie
Voorledens;
I.
Het bedrevene quaedt.
II.
Het naergelatene goet.
III.
Den verlorenen tijdt.
Versucht om de selve van herten.
Tegenwoordighe.
I.
De Cortheydt des levens.
II.
De Weynigheydt der Salighwordende.
III.
Hoe swaerlick de Salighеyd word vercregẽ.
Leert u leven beteren/ eñ op Christum betrouwen.
Toecomẽde;
I.
De doodt/die het ellendighste is.
II.
Het oordeel/ dat het schrickelickste is.
III.
De Helle/ die het onverdragelickste is.
Dan sult ghy van dese verlost zijn.

Wilt ter wylent dat ghy connet; op dat ghy willende u het connen niet en ontbreke.

HIERONIMVS.

Ghedenckt { Uwe sonde / om leedtwesen te hebben. Uwe doodt/ om op te houden. De Goddelicke ghe- rechtigheydt/ om te vreesen. De Goddelicke barmhertigheydt / om niet Wanhopigh te zijn.

BERNARDVS.

Wat is de mensche / naer den lichame? Seker gantsch wt der aerden gheboren. Wat is zijne hoofdpanne anders dan een eerden vat? Wat zijn de herssenen? anders dan gestremt slijck? Wat is de ooge/anders dan eene vloedighe vochticheydt? Wat zijn de neusgaten/anders dan eene vuylinghs-gote? Wat is den buyck anders dan eenē dreckſack? Wat verooveerdight ghy u dan/o aerde ende stof? Ghy vuylen dreckhoop; ia den dreck selve/ waer op zijt ghy hooveerdigh?

Een
Seer Cort Begrijp des Wets ende des Evangeliums.

Marc.1.vers.15.

Betert u ende ghelooft den Evangelio.

DIt is het Cort begrijp de Summa ende den inhoud van al Christi predicatien: als of hy seyde: Een yder gae in sich selven/ ende erkenne wat eenen grooten verdorvenen ende verdoemden sondaer hy in sich selvē sy/ ende hy belijde zijne sonden: daer naer / sich van de selve afkeerende/keere sich tot de Barmhertigheyd Godes. Want al gevoelt ghy dat ghy sondaren zijt/ ende naer Godes rechtveerdeel oordeel zijt verdoēt/ en zijt daerom niet wanhopigh in uwe sonden/ geeft daerom den moed niet verloren;maer gelooft het Evangelie/ dat u bootschapt; Dat God om de Sondaren zijnen eenighgheborenen Sone in de wereld heeft gesonden/op dat eenen yegelickē die in hem gelooft niet en vergae; maer het eeuwige leven hebbe. Ghelooft dan in den Sone Godes/ den Salighmaecker des Werelds: ende nemet door den Gheloove sulcke wtnemende gaven Godes aen; word met Gode soo vaste vereenight/ dat u niet tot gheenen tijde van hem en conne scheyden.

IGNATIVS.

Daer in bestaet het al / in het Geloove in God/ ende in de liefde tegen uwen even naesten.

Den Apostel Paulus Rom. x. vers. 4.

Het eynde der Wet is CHRISTVS, tot rechtveerdigheydt eenen yegelicken die gelooft.

DE Wet leert en gebiedt; maer/ CHRISTE, u genade
Geeft het vercoren volck alleen volbringens cracht.
Het is door u Ghenaedt dat wy vlie'n zieles schade:
Want u bloedt wisschet wt t'werck tegen wet gewracht.
Al de volmaecktheyd die ghy hebt in Godes Wetten
Hebt ghy t'vercoren volck/ o Heer/ ghedeylet met.
Al die daer u Ghenaedt haer brindigh gingh voor setten/
Zijt ghy volbringingh recht der Goddelicke Wet.

Het
Cort begrijp
Der Christelicke Bekentenisse.
Waer in al den troost beyde in het leven ende in het sterven bestaet.

WAt mijn Hoop' is in dit leven/ En verliechtingh in den doodt
My te kẽnẽ word gegevẽ/ Kenn' ick Christi wondẽ roodt.
Noch mijn lichaem/ noch mijn ziele/ Langer mijne niet en zijn:
Christus, die wt doods verniele/ My versoẽt/ seght/ ghy zijt mijn.
Burge wierd hy voor mijn schulden; Al wat hy vercregen heeft
Can hy mijn te wesen dulden/ Als 't Geloove hem aencleeft.
Die ick weenend' op het mijne/ Eeuwigh ick pijn voelen moet;
Die ick/ Christe, op het dijne/ Eeuwigh sal ick zijn behoet.
V verdiensten ende crachten/ Maecken my van Satan vry:
Altijd wilt ghy op mijn wachten/ Dat geẽ quaed my comme by.
Selfs (o wonder!) mijne schade/ Strecket my tot groot geluck:
Want God sorget wt genade/ Voor my/ en my troost in druck.
Seker van het eeuwigh leven/ Maect hy mijn door zijnen Geest/
Om de sonde te begeven/ En van my te zijn ghevreest.
Onse twijfelmoede sinnen/ Overwinnet hy met cracht/
Ons versekert God's beminnẽ/ Toõt dat wy zijn Gods geslaeht.
Op die Hope sal ick blijde/ Leven ende sterven/ Heer;
Uwen Geest tot allen tijde/ Blase voort dit schipken teer/

Dat ick volghe den Lanteerne/ Van u zielverlichtigh Woordt!
Al mijn doen sal ic seer geerne/ Bouwen op Christ van nu voort.

Wtlegginge
over de
Woorden Pauli Rom. 10. vers. 6. 7.

CHristi opvaringe ten Hemel behoort ons Gheloove so te bevestigen ende versterken/ dat de gene die twijvelt / of het erfgoedt des Hemels voor de Gheloovige/ voor de welcke Christus ten Hemel is opgevaren/ sy vercregen/ schier Christum de besittinge des Hemels onttrect. Dies gelijcks oock/ gemerckt Christus den angst ende schrick der Helle heeft gesmaeckt/ om ons van de selve te verlossen/ soo is het zijne dood versaecken/ of ten minsten vernietighen / als men twijvelt of de geloovige de pijne der helle noch zijn onderworpen.

Ghebedt
des
Boetveerdigen Sondaers.

HEere/ ghy zijt alleene rechtveerdigh; maer in my en is anders niet dan stanck ende versoepelicke/ ende grouwelicke ongherechtigheydt/ door de welcke ick/ als eene doode prye/ verdiene van u aenschijn in den diepsten afgrond der Helle ghewor pen te zijn. Ick houde dan de handt voor mijnen mond / ick en verblomme/ decke / noch ontschuldige mijne boosheden niet; maer verschijne voor u als eenen misdadighen ende alreede ter doodt verwesenen. Ick comme voor u met den bast om den hals / ende roepe met droever stemme; Heere, ic ben eenen onnutten knecht/ die niet dan slagen/ ende eeuwige straffe verdient en hebbe. Ick soude nu al in het diepste der helle liggen branden/ so ghy door uwe oneyndige goedigheyd my daer niet en haddet wtgetrockẽ. Ghy voorcomt my / die onweerdigh ben/ ende sulckes niet verdient en hebbe/ met uwe Genade: Ghy alleene geeft my het willen ende volbringen. Ghy dan wilt mijn herte/ dat (och!) al te boosaerdigh is/ met uwe Geest veranderen/ ende wilt in het selve/ als het verandert is / eenen nieuwen wille ende begeerte in blasen. Schenct my uwe Genade: grootet mijn verslentert ende slap Gheloove: Croont uwe gaven in my/ dat my de seden mijnes vorighen le-

vens daghelicks meer ende meer mishaghen. Dat u daerenteghen van nu voortaen alle mijne ghedachtē/ handel en wandel/ woorden ende wercken/ behagen; dat ick ghestadigh eenen afschrick van de sonde ende quade daden/ ende eenen lust ende welgevallen in het goedt doen hebbe/ ende soo met een cloeck geloove/ vaste hope/ ende onverdrietige Patientie ende ghedult/ de Eeuwige saligheyd verwerve. Ick gheloove/ Heere; maer comt ghy mijne swackheyt te hulpe. Amen.

Vertroostinge.

Ezech. 18. vers. 21. 22.

So hem nu de Godloose bekeert van alle zijne sonden die hy ghedaen heeft, ende houdet alle mijne rechten, ende doet recht ende wel, so sal hy leven ende niet sterven. Alle zijne overtredinghen die hy begaen heeft ende sal niet gedacht worden: maer sal leven, om der gerechtigheyd wille die hy doet.

Ierem. 3. vers. 1.

Wanneer hem eenen man van zijnen wijve scheyden laet, ende sy treckt van hem ende sy neemt eenen anderen man derf hy se oock weder aen nemen? En isset niet also, dat het land verontreynight wordt? ghy doch hebt met vele boeleerders geboeleert: doch comt weder tot my, spreeckt de Heere. Keert weder, ghy afvallige Israel, Vers. 12
spreeckt de Heere: soo wille ick mijn aenghesichte niet van u wenden: want ick ben barmhertigh, spreeckt de Heere, ende en wil niet eeuwelick toornen. Het onverbrekelicke verbond des Heeren/ dat hy solemnelick/ hooghe ende diere / met Christo, den waren Salomon, ende zijne leden / ghemaeckt heeft/ blijft oock/ ende sal inder eeuwigheyd blijven: hoort hoe lievelick dat hy spreket: Soo Psal. 89
zijne kinderen mijne wet verlaten, vers. 31
ende in mijne rechtē niet en wandelen: So sy mijne ordeningh ontheyligen, ende mijn gebodt niet en houden. So wille ick hare sonde met de roede te huys soecken, ende hare misdaed met plaghen; doch mijne genade en wille ick niet van hen wenden, ende mijne waerheyd niet laten feylen. Ende dat is met vaderlicke genegentheydt straffen. Hier wt mogen wy oock aldus redenen. Soo dickwils als eertijds de Israeliten, selfs naer grouwelicke sonden / haer met boete/ berouw ende leedwesen tot den Heere bekeert hebben / soo dickwils heeft God zijnen toren laten vallen / ende heeft de selve wederom zijne weldaden bewesen: Soo en moeten wy oock den moedt niet verloren geven / van vergeveniffe onser sonden te crijgen ende verwerven.

Cometen ende wonder geboorten.

Dees Sterre met den Steert/ die hare stralen schiet
Recht over onsen cop/ voorseker ons bediet
Hoe seer God is verstoort/ om onse groote sonden.

Soo niemant die bekeert wordt onder ons ghevonden/
Godsal zijn plagen al ras gheven vryen toom/
End' overstulpen ons met zijner straffen stroom!
" Maer hoe wy leven al dit seltsaem kind comt tooghen:
Wiens hoofd gheen' ooren heeft/ is sonder mond end' oogen/
Seer leeclick is't om sien/ geen' herssens heeft het in/
Een cappe dat bedeckt/ dat't sie end' hoor te min:
" Op dat het sy een beeld van dees seltsame tijden/
" Daer niemant siet/ verstaet/ wat hy sal doen/ of mijden.
" Och niemant open doet de ooren voor God's leer:
" Gebeden niemant stort hertgrondigh voor den Heer.
" De tastelicke straf hier niemant soeckt te heelen/
" So dat gantsch herssenloos zijn al des hoofdes deelen.
Wat moet men wachten/ dan dat men vreest en schroomt
Voor alderhande quaedt dat met Cometen comt/
So ons d'Histori leert met veel voordaden droeve?
Te weten Oorloogh wreet/ Pest/ Honger vol behoeve;
Oproer/ Verbonden quaed; Gevangh'nis/ Banden/ Doo'n;
Der Landen Ondergangh/ Wint-stormen ongewoon;
Veel Sieckten onbekent/ veel Moorden/ Trouwe cleyne;
Veel scheuringh in de Locht/ Aerdbevingh niet gemeyne;
Veel Blixem/ Donder sterck/ en Vyeren in de Lucht;
Den Somer die van Drooght/ of van veel Regens sucht;
De Velden van Vremt volck verwoestet/ veel Sprinckhanen/
Veel Muggen/ Vliegen droogh/ veel wormen aen de granen:
De Rijcken die verpland ras worden door het sweerd;
De Volck'ren wegh gheboert in eene vreemde eerd.
Inlandsche Oorloogh wreet/ en swaere Watervloeden/
Veel smetten van het vee/ waer door het sterft met spoeden.
Vervalschingh van God's Leer/ [de alderswaerste straf]
Waer door de arme ziel loopt sinloos in het graf:
Cortom/ so vele qua'en met de Cometen commen/
En naecken tot ons straf dat ick't niet al can nommen.
" God/ die almaghtigh is/ sond ongestraft niet laet/
" Wanneer zijn toornigh vyer eens in het branden staet/
" O ongeluckigh dien/ die trots boos met God mallet/
" End' in Gods gramme hand door zijne sonden vallet?
" Och! soo ghy wijs wilt zijn verdrijvet die slaepsucht/
" En biddet God met my dus aen met Godes vrucht:
" O Christe, die het heyl zijt van het volck verslaghen/
" Dat geen' hulp' en verdient/ maer wel verdient u plagen;
" Och! alle wy belast met soo veel boosheyd zijn/

„ Dat wy tien duysentmael verdienen d'helsche pijn;
„ Doch om u selfs ghenaedt/ in desen anghst en beven/
„ Ghenadigh zy/ en wilt u Schaepkens ooghen gheven/
„ Dat sy sien haren wegh/ gheeft ooren opgedaen/
„ Om hooren uwe Leer/ Mondt/ om uw's losś vermaen
„ Te doen; O CHRISTE goedt/ geeft ons oock herssens mede/
„ Hoe weynigh dat het zy! t'comt al van u Goedthede.

Kent u selven.

Wat ben ick en mijn vermogen? Wat zijn mijne crachten al?
Waer af roe' ick opgetogẽ/Door u Aenschijn met geschal?
Eenen wurme/ snood en cleyne/Eene bloem verslentert seer/
Aerd/stof/schaduw ick my meyne/ Sõder goet of God's schijn Heer.
O soo my u Goedigheden/ Goeden end' ophouden niet
Hier is gheen goed hier beneden/ D'eerste val men in ons siet.
Ick hebb' gheen cracht/ geen volbringen/ So Genade wt genaet
Niet tot mijne hulp comt springen/ En my Vaderlick bystaet.
Oock en is gheen' eere mijne/ Blijve dy den lof alleyn/
IESU, zieles Medecijne/ Goedes vloedt/ en Deughds Fonteyn.

Luc. 22. Vers. 15.

My heeft grootelicks verlanght, dit Pascha met u te eten, eer ick lijde.

Laet ons hier de bereydwilligheyd ende groote ghenegentheyd onses Salighmakers / om ons de Salighheyd te geven/ aenmercken: Hem naeckte in die Paesch-feeste de alderschandelickste ende wreetste doodt / die een ander met hertelick verlangen soude wenschen ende poogen hoe hy de selve/ op wat wijse het ware / soude moghen ontgaen; doch CHRISTUS verlanght liever met groot begheeren de selve wt te staen ende lijden. Niet dat de doodt in haer selven hem soo soet ende lievelick was; maer om dat hy met so grote yverigheyd/ durste/snackte/ende verlanghde naer onse Salighheydt/die wy door zijne doodt hebben vercregen. Christus soeckt met grooter verlangen uwe salighheyd / dan ghy die begeert/ is veel meer bereyd om u zijne weldaden met te deylen/dan ghy om die te ontfanghen: Hoe u dan uwe sonden meer drucken / hoe ghy u rasscher ende yverighlicker tot Christum moet spoedẽ: want yder die in hem ghelooft en sal niet beschaemt worden. Rom. vers. 3

Teghen de
Hypocrisie of Ghevepnstheyd.

EEn oud gherumpelt wijf/ dat schoonder willet schijnen
Dan haren ouderdom can lijden/ die blancket
Den mond en caecken slap/ het voorhoofd met veel pijnen:
Sy meent selfs jongh te zijn als sy haer spiegelt net.
Maer soo haest als de Sonn' haer heete stralen swieret/
Die verwe schoon van schijn als eenen mist vergaet:
De rumpels blijven haer/ met plecken s'is ontcieret;
Elck siet verwondert seer haer leelick-schrael ghelaet.
Hoe het blancketsel vals was dicker opghestreken/
Hoe dat van creucken meer haer wesen is mismaeckt.
Soo sal Ghevepnstheyd oock/ die wilt dat m' haer goed reken/
Daer sy het niet en is/ van straffe zijn gheraeckt.
Met woorden heyligh goed blancket sy haer boosheden/
Wat! die haer sprcken hoort/ meynt het sy een Godin:
Maer als sy voor den throon des Heeren eens gaet treden/
Den schijn vlieght vluchtigh wegh/ elc siet de valsche Spin/
Elck siet hoe ras die sneeuw en mist daer henen druppen/
Wanneer de Sonne claer van God's gerecht eens straelt.
Denckt oock soo uwe Sond ghy tont in valscheyds cuppen/
Dat sy haest aen den dagh van die Son word gehaelt.
Maer so ghy die ontdeckt/ en voor den Heer beweenet/
Met zijn genadigh handt hy die bedecken sal/
In eenen diepen put/ daer Son geen licht verleenet/
Ja in den Afgrond hol sal hy die decken al.
O dan/ so ghy zijt wijs/ u wonden niet wilt decken/
Hoe schandigh dat sy zijn/ voor dees Gheneser goedt;
V qualen vry laet sien: hy sal niet met u gecken:
God geckt niet met de sond; maer met het valsch ghemoedt.

De Tranen zijn des Hertenbadt.

DE tranen zijn het badt van't hert door sond besmet;
Het bloedt der vrome Ziel zijn d'ongeveynsde tranen:
Dit Badt en tranen dan te wercke dickwils set/
Ghy die utwisschen wilt u sond op swerelds banen.

Ghebedt eenes Boedveerdigen.

ALs ick / o Hooghste ende overste Schepper aller dingé/ by mijn selven overdencke hoe seere ick uwe Majestept met mijne sonden verstoozt hebbe/ so hebbe ick eenen grouwel van mijnen wzevel ende moedwil. Als ick aenmercke wat eenen goedighen ende wonderbaren Vader ick verlaten hebbe/ soo verfoeye ick mijne ondanckbaerheyd. Als ick achtinge neme wt wat eene ghelucksalighe vzyheydt des Geestes ick my in suick eene ellendighe dienstbaerheydt hebbe ghewozpen/ soo verdoeme ick mijne onsinnigheyd/ ende hebbe gantschelick een mishagen in my selven/ my en staet niet dan de Helle ende wanhope [mijne conscientie ende ghewisse dooz uwe onbliedelicke gherechtigheyd verschzickt zijnde] vooz oogen. Maer als ick op d'ander zijde uwe onmetelicke Barmhertigheyd/ die / naer het ghetuygenisse uwes Propheets/ alle uwe wercken overtreffet/ [so dat ghy dooz de selve eenighsins grooter dan u selven schijnet te wesen/ daer ghy nochtans allenthalven de grootste van allen zijt] aenmercke/ so glinstert op my eenen lievelicken strael der Hope/ die mijn herte verblijdet eñ verquicket. Want waerom soude ic den moed verlozen gheven van dien vergevenisse mijner sonden te vercrijghen/ die de Sondaers dooz den mond zijner Propheten soo dickwils vzywilligh / van selfs / tot boete ende leedwesen harer sonden noodet / roepende dat hy den doodt des Sondaers niet en begeert; maer dat hy sich bekeere ende leve? Daerenboven heeft ons uwen eenighghebozenen Sone met vele Parabelen eñ gelijckenissen geleert ende inghepzent / hoe bereyd dat hy is om den bekeerenden hare sonden te vergheven. Dit leert hy met de Parabel des verlozenen ende gevondenen Penninghs/ als oock van het afghedwaelde schaepken dat op de schouderen weder naer huys wozd gedzagen; maer noch veel wtdzuckelicker met de Parabel van den verlozenen Sone: den welcken ick my gantsch ende gaer gelijck kenne te wesen. Ick hebbe ongoddelick mijnen alderliefsten Vader verlaten / al zijn goed hebbe ic schandigh dooz gebzaght/ ende verquist/ ende mijnes vleysches begheerlickheden volghende ende gehooz gevende/ hebbe ick/ uwe gheboden vergeten ende achter rugghe ghestelt hebbende/ my selven het gozren der alderschandeliste dienstbaerheyd aengedaen/ ende ben tot de wterste armoede gecommen; ick en sie oock niet tot wien ick mijne toevlucht sal nemen / anders dan tot den ghenen daer ick van ben afghewecken ende ghevloden. Uwe Barmhertigheyd neme dé bekeerenden aen/ die sy tot noch toe so geduldigh heeft gedzagen. Ick ben onweerdigh mijne oogen tot u op te lichten/ of u mijnen Vader te namen; maer ghy/ ick bids u/ gewcerdight my uwe ooghen op my te slaen: want u aenschouwen maect dat den sondaer wt den doodt tot het leven/

de ver-

de verdwaelde te rechte / de sinneloose tot verstand / comme. Och! Heere / dat ick nu een mishaghen in my selven hebbe / dat moet ick u Vaderlick aenschouwen toeschrijven. Ghy hebt dien die verre van u afdwaelde gheweerdight aen te sien / ende hebt my oogen gegeven dat ick saghe in wat grooter ellenden dat ick was! Ghy zijt my tegen commen loopen / my indachtigh maeckende hoe deerlick ick mijne onnooselheydt hadde verlaten; my lust gevende / om tot u weder te keeren. Ick en versoecke niet dat ghy my cusset eñ omhelset: want ick ben eenen snooden knecht die alderhande straffe verdienet. Ic en eyssche geen nieuw cleed / noch geenen ringh aen mijnen vinger / het welcke teyckenen mijner vorighe vryheyd / die ick wechgheworpen hebbe / zijn. Ick en bidde niet dat ghy my in de zale met uwe kinderen heerlick ontfanget; het sal my meer dan genoegh wesen soo ghy my onder uwe aldersnoodste ghebrandmerckte eñ weder ghecregene knechten ontfanget / om met de selve eenigher wijse onder de uwe getelt te zijn / ende woonen. Want in u huys zijn vele wooninghen. Ick wille in dit leven onder de verachtste wel zijn / als ick maer van u niet eeuwigh afghesondert ende gescheyden en worde. Ick bidde ende begheere hertgrondigh van u / om de doodt uwes wellieven / eengeborenen Soons / ghy willet my uwen Heylighen Gheest mede deylen / die mijn herte reynighe / ende door zijne genade versterke / dat ick door mijne onghestadigheyd niet weder daer henen en valle / daer ick door uwe Ghenade ben wtgheropen ende ghe ruckt. Amen. Het sy alsoo.

De mensche gheboren wordende / ter wijlen hy lebet / ende als hy doodt is / en is niet dan stanck ende quaden reuck.

Wat is de mensche? Stanck. Hy word geteelt en schuylet
In't midden van ghestanck in zijnes moeders lijf.
Al stinckend' hy gheruckt word wt het hof verbuylet:
Altijd van binnen stinckt / en leust stanck als kattijf.
Maer als het lichaem is ontledight van de ziele /
Met eenen boosen stanck een yder vlieden doet:
Met stanck in't stinckend graf ghelepd word / tot verniele.
Waeromme swelt ons here dan so door den hooghmoed?
Waerom zijn wy soo traegh en couwt / tot onser schanden /
Om naer den soeten reuck / van Christus, Priester groot,
Te gaen / en leven bly in onses Vaders landen /
Al waer wy zijn bevrijt van alle stancken snoot?

CHRISTVS en veracht de boetveerdighe Sondaers niet.

MAria Magdalena (als wy Lu.cap.8. lesen) wt de welcke seven Duyvelen waren gegaẽ/ volght CHRISTVM. Het hadde moghen schijnen als en hadde dit geselschap Christo niet eerlick ghenoegh gheweest: Want wat betaemde den Sone Godes min/ dan sulcke vrouwen in zijn ghevolgh te hebben/ die qualick berucht waren? Doch wy sien ende verstaen hier wt so veel te beter/ dat alle sonden ende ghebreken/ daer wy voor onse bekeeringhe mede beswaert waren/ Christi glorie ende eere so gantsch niet en verminderẽ/ dat sy de selve daerentegen vermeerderen ende groten. Ende seker daer en word niet ghesepd dat Christus eene kercke sonder vlecke ende rumpel heeft gevonden; maer dat hy de selve met zijnen bloede heeft ghereynight om dat sy schoon eñ onbevleckt soude wesen. Ephe.

Ghebedt
Eenes boedtveerdigen Sondaers
aen CHRISTO.

ICk / een onnutte knecht/ van Wijsheyd gantsch ontbloot/
Die niet dan slagen straf/ dan Helsche pijne groot/
Dan blixem van het vyer van uwen heeten toren/
O Heere / heb verdient / beween mijn werck verloren!
Mijn schulden menighfaut / mijn daden seer verkeert/
My wijsen naer de Hel / soo hebb' ick u onteert!
Den dreckhoop mijner sond / end' afgrond der misdaden/
Die overtreffen al mijn sinnen en beraden:
Och! grooter is t'getal dan al des oevers sandt!
Mijn / mijn die hebb' misdaen / geef ick hier af de schandt;
Op my ben ick verstoort / kijf / kneuter / op my selven:
Mijn' ooge weent/ t'hert sucht/ en clopt aen s'bursts verwelven/
Van herten ick versoey my selven wonder seer:
Als ick ghelevet hebb' ick leven wil niet meer!
Och! cond' ick tot den grond ontwurt'len de boosheden!
Och! cond' ick leven soo dat mijn gedacht en reden/
Mijn doen en laten al/ u al waer aengenaem/
Dat ware my meer weerd dan al de schatten t'saem/

Dan:

Van al des Werelds eer! Maer (laci!) nu versopen
Ick ligh in sondes poel / met mijne wonden open /
Magh ick dat wenschen wel; maer darf het hopen niet:
De sond niet van den mensch so langh hy levet vliet.
Nochtans vertroost' ick my / O Soetste IESU, seere
Met uwe wonden roodt / en bidd' oodmoedigh / Heere /
Dat ick voor Godes yver daer in magh schuylen wel!
Ghy zijt mijns levens Vorst / mijn Heyl in swaer gequel /
O ghy voorcommet my / met u genaed geschoncken /
Het willen ende doen ghy in mijn hert doet voncken.
Het willen / wel is waer / is willigh en bereyd;
Maer in dit broossche lijf / dat door de sonde schreyd /
Is het volbringen swack. Ghy dan / o Heer der Heeren /
Mijn hert dat booser is dan booshèyd self / wilt keeren;
Herschept ziel en ghemoedt / doet my gantsch nieuwe zijn;
Geeft dat ick altijd soeck ghedienstigh u aenschijn.
O altijd u ghenaedt my tegenwoordigh blijve /
Geeft my een recht Geloof / dat niet slechs segh' of schrijve
Dat niet vertzaeght en sy / niet valsch / van deught niet bloot /
Maer steun' op u verdienst veel stercker dan de doot.
O Heere / slijt mijn sond / croont uwe eygen wercken
In my tot aller tijd / dat ick door u versterckcn
Zy willigh en bereyd om mijnen naesten seer
Te dienen waer ick can / maer u te dienen meer.
Geeft dat ick legge af sond van 't voorgaende leven /
Dat ick steeds meer en meer versoey het quaet bedreven /
Dat ick my steeds mishaegh'; u te behagen tracht
Met herte / ziele / mond / met wercken en gedacht;
Dat ick de booshèyd al meer dan een slange vliede /
Niet soo wt vrees van straf / als eere die ick biede /
En Liefde die ick draegh / tot u en tot de Deught;
Dat ick versterckt so door het Gheloof vol vreught /
Dat clocck'lick wederstaet al wat my magh voorvallen /
End' Hope onvervaert / die soete maeckt drucks gallen /
Vercrijgh de seker gaef van d'eeuwghe salighèydt /
Die het geloovigh volck in u is wegh ghelèydt.
't Geloof wel / maer wilt ghy met uwes Geestes stralen
Vermeeren t' vonckskcn cleyn van mijn Geloof vol qualen!

2. Petri 3. vers. 9.

De Heere is lanckmoedigh over ons / niet willende dat yemant vergae; maer wilse alle tot bekeeringe ontfangen.

Nota.

Al schijnen somwijlen de wtvercorene met opghesetten wille te willen vergaen (als David, Manasses, ende den Verlorenen sone) nochtans en laet Christus dat niet toe: want hy treckt ons af van het verderf / ende brinaht ons op den rechten wegh / als wy van den selven dwalen. Daerom zijn de ghene wel gheluckigh die de Vader den Sone heeft te bewaren gegeven.

Den Phariseus ende den Tollenaer.

DEn Tollenaer van verr' staet slaende op zijn borst/
Sijn' oogen en darf hy naer s'Hemels throon niet lichte;
De Pharisens trots treedt aen als eenen Vorst/
Licht zijne handen op end' oogen sonder swichten;
De Tollenaer verdoemt zijn booshepd / sond bekent/
En bidt dat God de Heer ghenadigh hem wil wesen;
De Phariseus pocht en blaest als eenen Gendt/
Al zijne Hop' hy stelt op zijne daed ghepresen:
Doch (siet den vreemden keer) hy die so trots comt aene/
Die gaet verachtet wegh; maer die van verre staet
In't doncker / word gesien; niet van de Sonn' of Maene/
Maer van den Rechter Christ / die hem van sond' ontslaet/
Hy gaet gerechtigh t'huys / den and'ren blijft in sonden.
Vraeght ghy / hoe comt dat hy? ick salt u seggen / hoort;
Die sich selfs niet mishaeght / behaeght God tot geen stonden/
God neemt d'oodmoedigh aen / en wijst den stouten voort.

Vele hebben de kennisse veler dingen; maer weynige van haerselven.

Vertroostinghe.

Rom. 5. vers. 1, 2

Wy dan gerechtveerdight zijnde door den Ghelöove, hebben vrede met God door onsen Heere IESVM CHRISTVM. Door welcken wy oock de toeleydinge hebben door den Ghelöove, tot dese Genade daer wy in staen, ende verheugen ons in de hope des Heerlickheyd Godes.

Een

Een ander Vertroostinge.

Rom. 5. 8. 9. Christus is voor ons gestorven doe wy noch sondaers waren. Soo sullen wy dan nu door zijn bloed, [Die eeuwich leeft ende sal leven] gherechtveerdight, veel meer van den toren behouden worden. Over dese plaetse roept Augustinus (over den 5. Psalm schrijvende) seer bewegelick wt; Dat het den onverwinnelicken schild is, met den welcken wy den duyvel onsen vyand connen te rugghe drijven, ende zijne vyerighe pijlen wtbluschen. So Christus voor ons, noch vyanden zijnde, is gestorven, daer hy noch aen ons met gheene obligatie of schuldbrief en was verbonden, noch geen nut ende voordeel van ons en verwachte: sult ghy dan noch twijvelen, of noch niet geloven, nu ghy zijnen vrind zijt? gherechtveerdight ende verlost van de sonde, door den doodt Iesu Christi, dat God surghe voor u draeght, dat u God in het leven ende in den doot bewaret? want die weldadigh is gheweest teghen zijne vyanden, hoe en soude hy tot zijne vrinden niet seer ghenegen wesen? Ende so dat door Christi doodt is geschiedt, wat en sal door zijn leven, dat veel maghtiger is dan zijn doodt, niet geschieden?

Van de Oeffeninge

der Broederlicke versoeninge tegen zijnen naesten.

Matth. cap. 18. vers. 22.

Ick en segge niet dat ghy uwen broeder tot sevenmael; maer tot tseventighmael seven, sult vergheven.

Den sin ende meyninge deser spreucke is, dat wy niet alleenlick eens of tweemael, maer soo dickwils als sich den Sondaer bekeeret, willigh ende bereyd moeten wesen om te vergeven, daer in naervolghende de goedtheyd des Hemelschen Vaders, die van verre de sondaers tegen loopt, om die tot de Saligheyd te nooden. Doch hier ontstaet eene Questie, of vrage, door dien dat Christus niet en gebiedt onse naesten te vergheven voor ende al eer de sondaer, tot ons keerende, leedtwesen bewijset. Want het schijnt, dat hy hier de zijne toelaet den boosachtigen ende onboetveerdigen vergevenisse ende Barmhertigheyd af te slaen ende ontseggen. Wy geven voor antwoorde, dat de sonden op tweederhande wijsen vergheven worden. Ten eersten, Soo u yemant onrecht heeft gedaen, ende ghy de wraeckgierigheyd afghelegd hebbende, en laet hem daerom niet lief te hebben; maer vergeld hem goed voor quaedt: hoe wel dat ghy nochtans geen goed ghevoelen van hem en hebt, soo word ghy nochtans geseyd hem te vergeven. Want als God wilt dat wy onse vyanden sullen gunstigh

stigh zijn / so'en wilt hy niet terstond/ dat wy het ghene dat hy verdoemt ende verwerpt/in haer sullen prijsen ende voor goedt houden; maer wilt alleenlick dat onse sinnen/ herten ende gemoeden van alle haet sullen bevrijdt ende gheloutert wesen. Het sy soo verre van daer dat men in dit gheslachte van verghevinge moet verwachten / dat de ghene die ons misdaen heeft van selfs tot ons comme/ om sich met ons te versoenen; wy moeten selfs de gene die ons met opgesetten wille verbitteren/de genade verwerpen/ ende de eene beleedinghe op de andere hoopen / lieven ende minnen. Het tweede geslachte der vergevinghe is/ als wy ons so met onsen broeder versoenen/ dat wy een goedt ghevoelen van hem hebben/ ende vastelick gheloovendat de geheugenisse zijner sonde voor Gode wtghewisschet sy. Maer dat is alle menschen van natuyren aengeboren/ dat sy willen dat men haer vergeve: So yemant dan niet terstond vergiffenisse en vercrijget/ hy beclaeght sich datmen strenghelick ende onvrindelic met hem handelt. Maer de ghene die willen dat men soo vrindelick met haer sal leven/ die zijn dicwils de alderstijffsinnighste ende onversoenelickste in het vergheven van ander lieden sonden.

Hoemen de beleedingen moet vergheven.

Ludovicus Lavaterus.

WY lesen (Gen. 50.) dat Ioseph zijne genaed-biddende broeders seer haestelick vergeeft: waer wt wy leeren/ dat wy de ghene daer wy in ons goed/ bloed/ naem en faem / af beschadight zijn / moeten quijtschelden ende van herten vergeven/ als sy ons van haer leedwesen goede versekeringhe ghedaen hebben.
I. Maer ghy sult my seggen; Sy en willen niet om versoeninge vragẽ; ja sy en willen niet eens weten, dat sy tegen my misdaen hebbẽ. Biddet ghy den Heere/ dat sy bekeert worden/ boete doen/ ende gheeft Gode de wraecke over / ghelijck Ioseph, David, ende andere; ia selfs de Heere CHRISTVS, gedaen hebben. Hier tegen bringht ghy
II. dese reden: De gene die my misdaẽ heeft, gaet dickwils zijnen ouden gangh. Wel aen / vergeeft ghy het hem soo dickwils als hy ernstigh vergevenisse van u begeert.
Maer hy gelatet sich als of het hẽ III
leedt ware, vast is het loutere bedriegerie. Wilt ghy sulck eenen niet betrouwẽ; maer en wilt hem nochtans niet haten. Maer hy is IV.
onversoenelick. Beveelt de sulcke het oordeel Godes. Doch soo daer eenighe verschillen om erfgoederen/ coopen/ vercoopen/ of om eenige scheldwoorden/ of eenige andere dingen die men met eeren niet ongemerckt en magh laten henen gaen/ vallen/ behelpt u met goede mannen/ Scheydslieden/ of met de Overheyd. So ghy dan noch in het gerechte van u partye ende tegenstrijder word verdruckt / bevelet Gode wederom u saecke.

Een

Een
Ander Ghebedt
des Boetveerdigen Sondaers.

OCh! Wat droef ongeval getuyght my mijn ghemoedt?
   Wat pijn gevoelt mijn hert? Wat voel ick daer al knagen?
Wat prickelt my ſoo ſeer? Och! arem menſch onvroet/
   Hoe licht word ghy verleyd door ſ'wereldts valſche lagen!
Hoe ſeer word ghy beſmet! en naermaels/(o wat pijn!)
   Met gheeſſels ongeſien geblouwet en bebloedet!
Soo ſiet men hoe ſeer valſch al de ſchijn-vreughden zijn;
   Hoe vele anghſt en ſurgh van haer word opgevoedet
Tot ſtraffe van de ſond. Och! moeſt men leven ſo/
   So banckketteren ſteeds en volgen vleyſſches luſten/
Dat nu (o droeven keer!) de ſtraf maeckt t'herte bloo/
   Becommert en benouwt geſtadigh in onruſten?
Hoe ſwaer iſ't houden maet! hoe licht is het miſdoen/
   En ſonde te begaen die God den Heer verſtooret!
Och/ Soetſte IESV, ghy/ geeft mijne ziel vreeds ſoen:
   Mijn ſonde is my leedt: mijn ſuchten droef ghy hooret!
Ick ſchaem my van my ſelfs; och! ſchaemt u mijnes niet:
   Door uwen Heyl'gen Geeſt vertrooſt dit droevigh herte:
My u genadigh' handt/ dat ick niet ſlibber/ biedt/
   En my bewaret wel van ſonde/ vloedt van ſmerte!
Siet! ick bekeere my/ beween den tijd voorby;
   O God/ vergeeſt mijn ſond: u toren ſet beſijden/
Als ghy ſeer licht'lick doet/ wanneer wy zijn onbly!
   Ick roem op gheen verdienſt om u gerecht te mijden;
Noch opgheblaſen niet ick gae voor den Altaer;
   Maer ſtae droef op mijn burſt/ mijn' oogen naer de eerde:
Ick ſtae van verre hier gelijck den Tollenaer.
   Mijn booſheyd ic verfoey; ic roẽ noch Deught/noch weerde:
V goedtheyd/ uwe Liefd/ geeft my alleenlick moedt/
   Die u wt d'hooghſten throon om leeghe deden comen
V wonde ſie ick aen die voor mijn ſonde bloedt/
   Op dat den voorhangh droef van d'Hemel ſy ghenomen!
Ick ſtae hier IHESV goedt/ verſchoven aen de deur;
   Maer ghy (die hert en nier doorſiet) aenſiet my heden!

Och! wilt my maecken vry van al dit droef ghetreur:
Seght/ Mijn bloed maect u reyn end' opent s'Hemels stedk/
Met vast Gheloove my versekert wel hier af:
T'gelove als't beswijct/ versterct door uws Geests stralen/
Dat ick verwinner sy/ en leve in het graf/
En so door u verdienst' des Hemels Croon magh halen.

Vertroostinge.

Petrus die gehoort hadde; dat de gene die Christi name voor de menschen niet beleden en hadde/ voor de Enghelen Godes soude versaeckt worden/ heeft zijnen meester en Heere IESVM CHRISTVM, niet sonder sich selvē te vervloecken / dry mael in eenen nacht versaeckt : nochtans en word hy van de hope der Genade ende vergevinge niet wtghesloten ende ghedreven. Ja selfs Simoni den Tooveraer en word gheene oorsaecke van wanhope gegeven; maer hem word belast/ goede hope te hebben/ ende sich tot gebeden te begeven. Maer/ wat sullen wy daer af seggen/ dat geheele kerckē somtijds met seer swaere sonden zijn ingenomen geweest/ van de welcke haer Paulus goedighlick los maeckt ende ontlast/ sonder eenigen vloeck op haren cop te trecken. Den af val der Galaten is bekēt/ de veelvoudige boosheden van die van Corinthen en zijn niet verborghen; nochtans en is gheen van beyden van de Barmhertigheyd Godes wt gesloten.

Matt.10 33.
Luc.12.9.

Petrus Martyr over het eerste boeck Mosis.

Zijt gedachtigh dat dit de orden ende voortgangh der nature/ van Gode ingestelt is/ dat altijd die dingen die min volmaect zijn/ eerst aen den dagh worden ghegeven/ ende dat daer naer de betere ende wtnemender dingen volgen. So sien wy dat dickwils in de Heylighe Schrift de ordēn ende ghevolgh der broederen is verkeert. Cain word voor Abel; Ismael voor Isack, Esau voor Iacob, Ruben voor Ioseph, Manasses voor Ephraim, de outste broeders voor David, ende de Jodē voor de Christenen/ gestelt: ende Paul. 1. Cor. 2. vers. 14. stelt eerst dē natuyrlicken (ziellicken of leventlicken) ende daer naer den Geestelicken mensche.

Daer en is niet gantsch volcomen.

Wy sien in het 2. boeck der Coningen (cap. 25.) in den doodt van Iosias dat in dē mensche niet gants volcomē en heel geluckigh en is/ also selfs de alderbeste dickwils door hare sonden en gebrekē seer groote beswaerlickheden en iammeren op haren hals halen: ghelijck wy aen Aaron, Moses, Daniel, Salomon, [ende andere] mercken. Doch ter andere zijde word daer wt de Goedheyd Godes ghespeurt / dat dese misquamen / daer wy ons selven door onse eygene schuld in bringen/ de Godsalige ende gheloovighe tot

haer heyl eñ welvaert / de Godloose daerentteghen / tot haer verderf / strecken. Alsoo sien wy dat de doodt daer Iosias door zijne eyghene fierheyd is in geloopen / van Gode daer toe ghestiert is / dat hy wt de kele der alderdroefste oorloghe gherucht zijnde / tot de eeuwighblijvende Hemelsche vreught wierd overghestelt ende gebraght. Doch dese Fierheyd van Iosias was verselt met eenen lust ende yverige begeerte om het Vaderland ende zijne goede ingesetene voor te staen ende bevrijden: het welcke eenen vromen vorst seer wel stont ende betaemde. 2. Chron. 35. vers. 20. etc.

Op de Vorsten te betrouwen / Eene saeck' onseker is;
Maer op God den Heer te bouwen / O dat is een saeck gewis.

De mensch verdient geensins God' aengenaem te wesen;
Maer door God's liefde groot zijn wy God's wtghelesen.

Betrachtinghe der Liefde CHRISTI.

Ephes. 3. Vers. 14. &c.

HIerom buyge ick mijne kniedẽ tot den Vader onses Heerẽ IESV CHRISTI (wt welckẽ alle maeghschap (of Kercke) inden Hemel ende op der aerden word ghenaemt) Dat hy u naer zijnen heerlicken rijckdom (dat is naer de grootheyd zijner barmhertigheydt) gheve dat ghy met cracht versterckt wordẽ, door zijnen Geest in den inwendigẽ mensche. Dat CHRISTVS door het Geloove in uwe hertẽ woone, op dat ghy in de Liefde (Godes tot u) ingewortelt eñ gefondeert zijnde, meught begrijpen met alle Heyligen welck de breedde [sy,] ende lenghde, ende diepte, ende hooghde, (der alderbolcomẽste versoeninge CHRISTI) ende bekennen de wtnemende liefde der kennisse CHRISTI (dat is die ons God in CHRISTO heeft gegeven ende geschoncken) op dat ghy vervult word tot alle de volheyd Godes. Hem die bovẽ al dat wy bidden of dencken overvloedelic doen can, naer de maght die in ons werckt, sy eere in der Ghemeynte door IESVM CHRISTVM tot aller tijd van eeuwigheyd tot eeuwigheyd. AMEN.

Door dien dat dit bynaer een gemeen ghebreck aller menschen is / dat sy seer yverigh ende vlijtigh in onnutte dinghen zijn / is dese vermaninghe ons seer van noode / om te weten / wat ons nut ende voorderlick is te weten / ende wat de Heere wilt dat wy allenthalven (boven en beneden / ter rechter ende ter slincker / van voren ende van achter) sullen aenmercken. Daerom word ons de Liefde Christi tot onswaerts voor oogen ghestelt: in de welcke hy wilt dat wy ghewortelt ende

gegrondt sullen wesen/ so dat wy in de verwonderinge en betrachtinghe der selve ons dagh ende nacht oeffenen. Nu (als Ioannes
1.Joan.4 verſ.10. seght) is hier in de Liefde niet dat wy Godt lief gehadt hebben; maer dat hy ons heeft lief gehadt. Die dese eenige Liefde weet ende verstaet/dien heeft genoegh. Buyten de selve en is niet bestandighs/ niet nuttighs; eyndelick/ niet rechtes of heylsames. Want de eenighe Liefde Christi begrijpt in sich de gantsche volcomentheyd der Wijsheyd: door dien dat sy (als den Apostel op Geometrische wijse spreeckt) de lenghde breedde diepte ende hooghde; dat is/ de gantsche volcomentheyd onser Wijsheyd/ is. Want de gene die de onmetelicke ende onbegrijpelicke Liefde Christi in het versoenen des menschelicken gheslachtes vlijtigh overweeght ende verstaet (hoe hy den eeuwigen Vader ghelijck zijnde/ eeuwigh met den eeuwighen; almaghtigh met de Almaghtigen/ niet te min de ghestalte eenes dienstknechts heeft aengenomen/ om ons wt de dienstbaerheydt des Duyvels te verlossen ende vry te maecken) die (segghe ick) heeft eene wetenschap vercregen die alle kennisse gaet te boven. Want die Christum heeft/ die heeft alles wat tot onse volcomentheyd in Gode is van noode:

Laet ons dan den Heere door zijne hertgrondige Barmhertigheyd bidden/dat hy ons wille regieren (stieren ende heerschen) door zijnen Heylighen Geest; om daghelicks meer ende meer tot die volmaecktheyd ende volheyd Godes te trachten/arbeyden ende poogen: ende alsoo in de Ghenade ende kennisse Godes ende onses Heeren Iesu Christi alle dage wassen ende toenemen. Ende gemerckt dat Godt overvloedelick boven al het ghene dat wy dencken/ bidden ende wenschen/ can ende wilt doen/ soo en sal hy ons onse bede niet afslaen; maer sal de selve door zijne onmetelicke mildigheyd al verre overtreffen/ of sal ons swack ende flauw ghelove/ (dat nochtans een Ghelove is) wt een gebroken herte/ met zijn dierbaer bloed besprenget spruytende/ in het goede nemen/ hem welghevallen laten/ sonder het selve eenighsins te verachten. Hem sy de Glorie ende Heerlickheyd in de eeuwigheden alder eeuwen. Amen. Het sy also.

Geen mensch in't aerdsche dal/ Sich selven mint soo seer/
Als ons beminnet al/ God ons' Almaghtigh' Heer.

Luc. 19. verſ. 10.

De sone des menschen is ghecomen, te soecken ende saligh te maecken dat verloren was.

Seker dat is eene guldene spreucke Christi, die zijn hooghste ende eygentlicke ampt waerom hy in dese wereld is gecommen/ waerlick verclaret. Want de gene die benouwt ende besocht zijn/ die schijnen te vergaen/ meenen terstond dat sy om hare ellende van Christo niet en worden aengesien/ en dat daer geene wtcom-

ste/ gheene hulpe/ gheene verlossinghe van haer overigh en is. Nu is Christus voornemelick om die oorsaecke in de wereld ghecommen/ dat hy het ghene dat verloren was soude saligen ende behouden. Den eenen gaet door de sonde/ den anderen door sieckte/ den anderen door aermoede/ den anderen door oneere ende smaedt/ den anderen door den schrick des doodes ende der Hellen/ verloren: Wat dan? sullen wy daerom vertwijvelē? gantsch niet. Wy moeten dan aldermeest het beste hopen ende vertrouwē. Want Christus is ghecommen/ niet om dat wy hem eerst gesocht hebben; maer om dat hy ons soude soecken; ende niet alleenlick soecken/ maer oock behouden: behouden/ niet het gene dat te vorē sonder manghel ende ghebreck/ gantsch ende geheel/ was; maer het gene dat was verloren.

1. Timoth. 1. vers. 15.

Dit is een getrouwe woordt ende aller aenneminghe weerdigh, dat CHRISTUS IESUS in de wereld ghecomen is om de sondaren saligh te maecken: onder de welcke ick de eerste ben.

Den Apostel Paulus stelt ons desen openbaren lof der Goddelicke ghenade ende barmhertighepd in sich selven voor ooghen/ op dat de kercke daer wt leere dat het haer nut is gheweest dat hy ende andere Apostelen sondaren zijn gheweest: Door dien dat CHRISTUS oock alle andere sondarē/ als met eenē sekerē pandt/ tot seer sekere hope van verghevinge hare sonden door dien middel heeft willen roepen/ nooden ende locken. Want gemerckt wt sulck eenen wreeden wolf sulck een sachtmoedigh Lam/ ende wt sulck een grouwsaem dier eenen so seer goedigen ende weldadigē herder is gecommen; waerom en souden oock alle andere sondaren geenen moedt grijpen/ met vast vertrouwen/ dat den wegh der Salighepd door gheene sonden/ hoe swaer/ groot/ leelick ende verfoeyelick dat sy oock souden moghen wesen/ voor haer niet en is afghepaelt/ noch de deure des Hemels gesloten. So wil hy dan segghen; Daer en can niet met meerder versekerthepd ghesepd/ niet nutter ghelooft/ niet lievelicker met de armen des Gelooves omhelst/ niet gelucksaligers bewaert ende in ons herte ende gemoed vaste gesloten ende als gedruckt worden/ dan desen vasten seghel/ dan dit vertrouwen/ van de aldersekerste vergevinge onser sonden; Dat CHRISTUS alleene onse gherechtighepd is: Soo wy maer met schaemte ende leedwesen onse sonden belijden/ ons last ende wonden gevoelen/ ende met een ghelooovigh herte God om genade ende vergevinge bidden. Want het is so met het menschelicke herte gestelt/ dat de eyghen-vertrouwenthepd terstond in de asschen valt so haest als het zijne onweerdighepd siet ende gevoelet. Doch ghelijck de Medecijn of Geneesmeester niet tot de gesonde/ maer tot de siecke/ gaet; soo en is oock Christus in dese wereld niet ghecommen/ om de rechtveerdige/ maer om de sondaren/ de salighepd te bringhen. Nu/ zijn wy alle sonder wtneminge sondaren/ ende over sulcks de

eeuwighe verdoemenisse onderworpen: Wy hebbē alle als schapen gedwaelt: maer God heeft alle onse sonden ende ongherechtigheden op hem ghewoꝛpen/ ende sweert selve by den Prophete Ezechiel by zijn leven/ dat hy den doodt des sondares niet en begeert; maer dat hy sich bekeere ende leve. Tot dese lievelicke gheloften die gantsch universal ende algemeen zijn/ moet den benouwden sondaer als tot een plechtancker zijne toevlucht nemen/ ende sich daer op verlaten. Want de gene die haer van Christo keeren ende afghevē/om dat sy sondaren zijn/ die sondighen swaerlick tegen de Evangelische genade. Hoe soo? CHRISTVS die voor de sondaren gesonden/geboren/ende gegeven is/noodet haer selve met dese aldersoetste wooꝛden tot hem:
Matt. 11 vers. 28. Comt tot my (seght hy) alle die vermoeyt ende beladen zijt, ende ick sal u verquicken. Hier en geldet niet/ dat yemant de groothepd ende veelheyd zijner sonden ende boosheden voorwendt: want Paulus seght hier dat hy de Eerste, dat is de aldergrootste sondaer is geweest; namelick eenen Lasteraer/Vervolger/en dootslager. Nu/wat wreeder ende grouwelicker stucken can men bedencken? nochtans heeft hem Christus al dese groote sonden vergevē/ so dat hy van dē aldergrootsten ende voornaemstē sondaer/ oock de grootste ende Voornaēste onder de gene wierd over de welcke God sich door zijne onwtsprekelicke goedigheydt ende barmhertigheydt heeft ontfermt: Soo en moet dan niemant/ selfs om de aldergrouwelickste sonden/ wanhopigh zijn/ ende aen Godes groote ghenade vertsaghen. Doch op dat misschien niet yemant hier tegen en " werpe; Of wel Paulus sulcke " genade heeft vercregen/ daerom " en sal juyst eenen yeghelicken de " selve niet vercrijgen? so comt den Apostel dat seer vooꝛsichtighlick vers. 16. vooꝛ/ ende seght; Maer daerom is my barmhertigheyd ghesschiedt, om dat IESVS CHRISTVS soude in my, die ick de meeste ben, alle zijne langhmoedigheyd bewijsen, tot een exempel den ghenen die in " hem gelooven souden ten eeuwigen leven. " Als of hy seyde: Dat " is daerom gheschiedt op dat hy " door mijne onreynigheyd zijne " heerlickheyd soude beroēt maecken ende verclaren; ende door " mijne sonden ende boosheden/zijne " Genade eñ Barmhertigheyd " overvloediger bewijsen, Ja dat " hy in my een wtnemende exempel der hope ende vergevinge der " sonden/ als op een hoogh tonneel ende schouwplaetse/ alle den " genē die haer sondigh leven verlatende/ in Christum geloven/ eñ " al haer vertrouwen op Godes " Goedigheydt om Christi wille " stellen/ ende in die hope ende vertrouwen tot den eynde toe cloeckelick volherden/ soude stellen " ende oprechten. Paulus seght dat in hem een wtghedruckte beeld vooꝛ de ooghen aller menschen woꝛd ghestelt: waer in men seer claer can sien wat de boetveerdige sondaer heeft te hopen; te weten de om niet geschonckene vergevinge zijner sonden/ ende eene ontwijfelicke ende sekere hope des eeuwigen levens. Hier staet oock aen te mercken/dat God de zijne oock by wijlen seer grouwelick laet sondigen/ op dat sy door

het Gheloobe des te nederigher/ yveriger ende heyligher van haren val opstaen/ ende (door den val ghcleert zijnde) haer selven niet goeds toe en vertrouwen/ maer al hare goede wercken de eenige Goedigheyd ende Barmhertigheyd Godes/ op de welcke sy alleenlick hopen/ toe schrijven; haer selven van herten mishagē/ ende soo veel yverighlicker biddende/ sich van sonden wachten. Wy leeren hier oock niemant te oordelen/ ende aen niemant saligheyd/ hoe boos dat hy oock sy/ te vertwijvelē; niemant als buyten hope/ of als eenen daer niet goeds meer af te verwachten en is/ te verwerpen ende verdoemen/ noch oock van de Heylighe gestadige onnooselheyd te voorderen ende begheeren. Want eenen oodmoedigē sondaer is God dickwils aenghenamer/ dan eenigh laetdunckigh Heylighsken/ sich om zijne Heyligheyd vermetelick verheffende. Want wy en worden niet door onse verdiensten/ maer door de om niet gheschonckene Genade Godes/ die ons van selfs voorcomt/ recht-
11 33. veerdigh ghemaeckt. O diepe rijckdommen der Wijsheyd ende oock der kennisse Godes/ hoe onbegrijpelick zijn zijne oordeelen/ ende onbevindelick zijne wegen: Desen eeuwighen Coningh/ onsterfelicken/ onsienlicken ende alleē-Wijsen God/ sy eere/ glorie ende heerlickheyd in alle eeuwigheyd. Amen.

Eene andere Vertroostinge.

1. Corinth. 1. vers. 30. ende 1. Timoth. 2. vers. 6. word geseydt/ dat Christus sich selven tot een rantzoē-geld (of Los-geld) dat is/ tot eene genoeghsamige betalinge voor onse sonden heeft ghegeven: Dat is/ dat God den Vader in zijnen sone onsen Heere Iesu Christo de selve heeft gestraft/ de gantsche straffe van alle onse sonden van hem eyssche nde/ sonder hē yet quijt te schelden. Maer in ons en straft God de sonden op sulcke wijse niet/ noch en salse oock niet straffen: maer eygent ons die straffe onser sonden toe/ die Christus onse schuldburghe voor ons heeft betaelt ende gedragen: rekent ons die toe/ bringhtse op ons/ schenckt ons de selve/ dat sy ons tot betalinghe strecke. Daerom wordē wy geseyd door Christum vergevinge der sonden te hebben. Hier door ghescheidt het/ dat so veel ons belanght/ de sonden om niet/ wt Genade vergeven worden/ maer ten aensien van Christus en geschiedt het geensins wt Genaden/ want de gantsche straffe der selve/ so groot als de hooghste gerechtigheydt Godes voordert/ ende eysschet/ is van hem ten vollen betaelt.

Eene
Alghemeyne Absolutie ende vergevinghe
IESV CHRISTI.
Voor alle rechtbekeerende Sondaren.

Luc. 7. vers. 50.

V Geloove heeft u geholpen, gaet henen in vrede.

ALs of hy seyde; Ghy die gelooft hebt/ ende den gene die boete ende vergevinghe der sonden predickte hebt vertrouwt/ eñ u van uwe boose wegen bekeert/ ghy die oock nu hebt bewesen dat ghy mijn als uwen Heylandt ende Salighmaecker seer eert ende viert/ ende uwe uytnemende liefde tot mywaerts hebt bewesen; Gaet in vreden ende zijt goeds moeds ende van herten getroost. De Vader sal uwer sonden nu noch nemmermeer ghedencken; V geloove in my heeft u saligh ghemaeckt. Ghy hebt gelooft dat ick u uwe sonden can vergeven/ ende u in des Vaders gunste bringhen: Hoe seere dese [Pharizeen] daer teghen knorren ende murckelen/ wilt ghy in dat gheloove gherustelick volherden/ dat u de alderseker ste salighepdt heeft toeghebraght. Siet ghy hebt vergevenisse vercregen/ ende u is naer u gheloove geschiet. Gaet allesins vry ende seker by de uwe: want ghy zijt waerlick eene dochter Godes geworden.

CHRYSOSTOMVS.

Het is onmogelick dat de gene die van gantscher herten op God betrouwt, tot zijn wit ende voornemen niet en soude commen.

Ghebedt
om
Vernieuwinge des Herten.

O Almaghtighe ende Barmhertige Godt/ ghy zijt Geest en waerheydt/ ende wilt in den Gheest ende waerheyd aenghebeden wesen. Soo dan de diensten die u geschieden gheestelick moeten wesen/ soo moet alle hyppocrisie/ geveynstheyd ende logen-tael/ seer verre van de selve wesen. Want of wy al de menschen met uyterlicke Gebaren/ Ceremonien/ ende prachtighe woorden/ behaghen/

ghen/ soo en connen al die dingen voor u niet dan stanck ende ydelheydt wesen. Maer de verbeteringhe onses herten/ dat van naturen boos ende verkeert; jae versteent ende hert als eenẽ Diamant is/ dat en staet niet in onse; maer alleenlick in uwe/ maght: Daerom nemen wy/ o alderghenadighste Vader/ onse toevlucht tot u/ die ons selve belooft ons een herte van vleyssche[dat is een herte dat murwe/ sachte/ buygelick ende bequaem om u te dienen zy] te gheven. Schrijft ghy met den vinger uwes Heyligen Gheestes uwe Wet in onse herten ende nieren / dat alle onse begeerten/ ghedachten ende wercken met uwen wille ende geboden over een commen. Want/ o God/ dat is u bysonder ende eygen werck/ dat ghy ons geschickt ende bequaem maeckt om u rechtte dienen: Soo ghy dat niet en doet/ wy moeten in onse sonden ende ellendẽ gantschelick vergaen. Daerom bidden wy u/ ghy willet door uwe hertgrondige Vaderlicke barmhertigheydt dat aldergrootste quaedt ghenadelick van ons keeren / ende ons sonder ophouden met uwen Heylighen Gheest regieren ende heerschen / ons van den rechten wegh niet laten afdwalen; of soo wy eenighsins van den selven wijcken/ ons met den eersten weder te rechte te brengen. Dit begeeren wy door ende om uwen eenighgeborenen Sone onsen Heere ende Salighmaecker Iesum Christum; den welcken met u ende den Heyligen Geest/ den eenighen ende waren Godt / sy lof / eere/ glorie ende Heerlickheyd in alle eeuwigheyd, Amen.

AVGVSTINVS.

Geloove sonder Liefde is der Duyvelen; Geloove met Liefde is der Christenen, gheloove.

De selve.

Alle Goddelicke redenen zijn den genen die de selve wel verstaen heylsaem; maer periculeus ende ghevaerlick voor de gene die de selve veel eer naer de verkeertheid hares herten soecken te verkeeren ende verdraeyen, dan dat sy haer herte naer de rechtigheyd der selve souden verbeteren ende rechtẽ.

IGNATIVS
in zijnen brief aen
Heronem.

Yder die meer seght dan ons gheleert ende beschreven is; al is hy al gheloofweerdigh, al vast hy, al leeft hy in den Maeghdelicken staet, al doet hy teyckenen, al Propheteert hy; soo denckt even wel dat ghy eenen Wolf onder de cudde der Schapen siet, die de selve ombringht en verderft.

Wensch of Bede.

O mijn God leydet my;
Laet my mijn selfs niet leyden;
V Leyden maeckt mijn bly,
Mijn Leyden doet my schreyden!

AVGVSTINVS.

Het en sal my niet verdrieten, soo ick ergens hapere, te vragen: ende soo ick ergens dwale, ick en sal my niet schamen te leeren.

Gebedt/

Dat ons God selve wille leeren.

Wt Fulgentio ghestelt.

O Heere Iesu Christe, die mijnen eenighen meester ende Leeraer zijt/ van u alleen/ daer ick het weynighe af geleert hebbe dat ick weet/ bidde ende begeere ick van gantscher herten dat ghy my al veel meer/ dat ick niet en weet/ wilt leeren. Ick bidde u dat ghy my door voor eñ naer commen uwer ghenade in die dingen wilt onderrichten die ick niet en weet/ daer sy my nochtans nut ende heylsaem zijn te weten: behoudt my in het gene dat ick waerlick kenne: Wilt my in het gene daer ick als mensche in dwale/ te rechte bringhen/ bevestight my in de waerheyd daer ick aen twijvele/ ende wilt my wt het valsche ende schadelicke rucken. Dat ick door dien middel het ghene dat ghy heylsamelick geeft/ in mijne ghedachten ende woorden magh vinden/ ende sulcke redenen die u voor al aenghenaem zijn/ ende daer wt volgende alle gheloovighe oock wel aenstaen/ wt mijnẽ mondt magh laten gaen. Maer voor al vergunt my door uwe oneyndelicke goedheyd ende barmhertigheyd/ dat ick daghelicks meer eñ meer in de ware kẽnisse ende verstand uwes woords toeneme: regiert mijn leven ende alle mijne daden soo door uwen Heyligen Gheest dat mijne zeden met mijne wetenschap/ ende mijne vruchten met mijne kennisse/ over een commen. U zy de Eere/ Glorie ende Heerlickheyd in de eeuwigheydt aller eeuwen. AMEN.

Bede.

Wensch van ghelijcken inhoudt.

Ick weet/ ick deugh'/ ick can/ Heer/ sonder u gantsch niet;
Ghy/ CHRISTE, zijt de vloed end' oorsprongh mijner goedẽ:
Dat ghy van my begeert/ door uwen Gheest my biedt/
Maeckt mijn als ghy mijn wilt/ en wilt my soo behoeden.
Want anders sonder hoop van Heyl (o groot verdriet!)
Ick van nu brande al in d'eeuw'ghe helsche gloeden!

HILA-

HILARIVS Lib. 1. Van de Drye-eenigheydt.

DAt is den alderbesten Leser/ (der Heylighe Schrift) die het verstand der Spreucken veel eer van de Spreucken selve verwacht/ dan de selve opdicht; veel eer wegh draeght / dan toedraeght/ ende niemant en dwingt te ghelooven/ als of dat den sin der Spreucke ware / die hy eer hy quam te lesen in zijnen sin vermetelick hadde gedicht.

Hier mede comt het ghene wel over een dat CHRISTVS seght; Ondersoeckt de Schriftē. Al waer hy niet alle ondersoeckinghe en voordert/ maer die met Godsaligheyd/ nederigheydt eñ bysonderē lust om de waerheyd te weten ende aen te nemen/ is verselt. Want sommige ondersoecken de Schrift niet om de waerheydt Godes te voorderen / maer veel eer om de selve te verhinderen. Soo vraeght Herodes naer de plaetse daer CHRISTVS gheboren soude worden/ niet om hem aen te bidden; maer om hem te dooden. So seggen de Phariseen tot Nicodemo: Ondersoeckt en siet [de Schrift] dat van Galilæa geē Prophete gecommen en is. Maer sy en seyden niet/ Siet wat van de Propheten van Christo is geleert ende geschreven. So zijnder oock hedensdaeghs vele verkeerde menschen/ die de Schrift lesen om die te corrumperen ende verderven/ of de selve te croockē ende buyghen/ om haer eyghen goeddunckeu te verweeren/ of anders om die tot hare eyghene verderfenisse te verdraeyen. Het welcke de ketters eygentlick aengaet/ die hare valsche meyningen veel meer soecken te verbloemen ende bemantelen/ dan de waerheyd te erkennen ende aen te nemen. De selve soude men veel eer Theomachos (of Godsbestrijders) dan Theologos (of Godheyds geleerde) mogen namen.

Joan. 7. vers. 52.

2. Petr. 3. vers. 16

Ghebedt voor de Ware ende Heylsame aenhooringen ende handelinge des Goddelicken Woords.

OIESV CHRISTE, Sone des levendighen Gods/ die in de Parabel des Saeds uwes Goddelicken Woords/ uwe Discipelen verschepdene/ maer voornemelick vierderhande toehoorders hebt voorgestelt. Onder de welcke sommige sonder verlichtinge of vernieuwinghe des herten u Woord [als een saed op den wegh ghesaept ende met voeten vertreden; of van de voghelen/ welcke den Satan beteyckenen/ gegeten] te vergeefs aenhooren: Andere commē wel een weynigh voorder; haer verstand word eenighsins

Math. cap. 13. v. 3. etc.

I.

II.

nighsins verlicht/ soo dat sy uwe leere voor warachtigh houden/ maer sy en hebben geene wortel/ even als het saedt in steenachtigē grondt ghewordpen: dat is/ sy en nemen de belofte der Ghenaden/ die altijd met den Geest der wedergeboorte is vereenight / niet aē.
III. Andere/het saedt des Woords onder de doornen (surghen ende becommernissen deses levens) ghewordpen zijnde/ hebben boven de verlichtinge ende voor-goedt-houdinge wel eenige vreught als de ware Geloovige wt den smaec der aenghebodene Genade/ ende geven/ als het Schijn-coren/dat met aderen opschiet/ wel eenige hope van goede vruchten; maer sy en commen nemmermeer soo verre dat sy rijpe ende tijdighe vruchten (of wercken) voortbringen. Want sy en laten den Heyligen Geest in haer niet werckē/ om haer herte tot haet der sonde ende liefde der gerechtigheydt te bewegen.
IV. Maer andere eyndelick hooren eñ handelen u Woord met sulcken vlijt ende ernst / dat den Heyligē Geest de belofte der aenneminge in hare herten verseghelt/ ende de selve vernieuwt/ om de sonde te haten ende vliedē/ doet haer met alle vlijt de gerechtigheyd naeriagen ende naer de selve dursten/ gheeft haer eenen stantvastigen ende ghedurigen wille ende voornemen om u naer alle uwe geboden te gehoorsamē ende dienen. Ende dese zijn alleyn de goede aerde/ dese zijn door het onveranderlicke saed des Godelicken woordes wederboren. Dese en vallen nemmermeer wt de Genade. Dese dragen vrucht in lijdsaemheyd ende gedult/ met de welcke sy alle aenvechtingen/ perijckelen/ gebaren ende verhinderissen overwinnen/ ende dragen Gode welgevallige vruchtē.

Wy dese dingen so aenmerckende ende overlegghende/ soo zijn wy gedwongen te belijden/ O Alder-goedighste Heylan d eñ Salighmaecker / dat wy noch op den leeghsten trap zijn van die leere die ghy ons hebt gestelt / ende dat wy tot dien vierden trap/ die u so wel aenstaet/ noch niet heel/ als wy wel souden wenschen/ en zijn opghecommen ende gheclavert. Waer over wy waerlick van gantscher herten ende zielen bedroeft zijn / hebben een ernstigh misvallen in ons selven; ende/ door behulp uwes Heylighen Geestes / soecken ende pooghen wy met groot verlangen ende innerlick beweghen des herten soo verre te commen. Maer ghemerct dat sulcks in des menschē cracht niet en is/ soo nemen wy/ naer u bevel / onse toevlucht tot u alleyn/ ende bidden u door de grondeloose diepte ende onmetelickheyd uwer Genade / dat ghy ons door uwen Heylighen Geest so willet herscheppen ende vernieuwen/dat de steenachtige herdigheyd onses herten versacht eñ vermurwet worde/ ende dat de doornē der aerdsche rijckdommē eñ vleysschelicke wellusten / dat edele saedt uwes Godlickē woordes niet en versticken. Maer geeft ons veel eer dat wy met een waer ende levendigh vertrouwē ende vreuget u omhelsen/ met u vereenight worden/ ons selven uwen Heyligen Geest gantsch eñ ghcheel om ons te heerschen/ regieren ende vernieuwen/ overgeven/ ende sulcke veranderinghe ende vernieuwinge in onse herten sien/

sien/ door de welcke wy niet alleenlick onse sonden gevoelen ende bekennen/ maer oock de selve van hertē beweenen/ eñ door het hertseer ende tegenheyd die wy in de selve hebben/ die verfoeyen eñ vlieden; ende ons op uwe ende uwes Gheestes kracht verlatende/ altijdt soecken ende pooghen om u naer alle uwe geboden ende bevelen te ghehoorsamen: ende dat wy door toerekeninge uwer gherechtigheydt / ende door een warachtigh ende levendigh gheloove gherechtveerdight zijnde/ daghelicks meer ende meer naer de ghelijckenisse uwes Goddelicken beeldes verstelt worden/ende in lijdsaemheyd vruchten tot Godes eere draghen. U met den Vader ende den Heyligen Geest zy lof/ eere ende Majesteyt/ in der eeuwigheydt. AMEN.

Selfs Panormitanus de rechtsgeleerde heeft ghesepd/ dat eenen Leeck of slechten mensche meer te gelovē is/als hy wt de Schrift spreeckt/ dan den Paus/ so hy buyten Godes woord handelt.

THEODORETVS.

Men moet de Dogmata, of leeren der Kercke Demonstratif; niet Enuntiatif seggen te wesen. Dat is / Men moet de Leeren der Kercke lesen/ als die crachtigh zijn te wijsen/ doch niet als die in sulcken schijn voorgheghevn worden/ dat sy wat souden bevestighen of beweeren.

CLEMENS ALEXANDRINVS.

Wy en segghen niet sonder de [Heylighe] Schrift.

HIERONYMVS,

Over Matthæum.

Homi.49 Het gene dat sonder Authoritept (toestemmē of wel-achtinghe) der Schrift ghesepd word/ word soo lichtelick veracht als ghesepd.

CYPRIANVS.

Wy en moeten daer op gheen acht slaen/wat yemant voor ons ghedaen/ of ghemeynt heeft dat gedaen most worden; maer (wat Christus, die voor allen is/ selve eerst heeft gedaen/ ende andere te doen heeft gegeven.

De

Spreucke PAPIAE, Een Apostolisch man/ van Eusebio gedacht.

Die moet men hoorē ende volgen/ niet die vele/maer die ware/ redenen spreken; niet die vremde maer die van God geleerde leeringhen by bringen.

CHRYSOSTOMVS,

Over Matthæum.

Daerom moetē sich alle Christenen tot de Schrift begheven/ Homi.49

om dat tot desen tijde/ van dat de ketterie de Kercke overvallē/ geē bewijs ende bevestinghe der ware Christenheyd; noch gheen ander toevlucht der Christenen/die de waerheyd des Geloofdes kennen/ anders dan de Goddelicke Schriften en can wesen.

Dat en is geene gheringe vertroostinghe/ Dat alle menschen van surge ende gevaer so langhe sullen vry wesen/als sy wat recht of onrecht is/met eene nederighe ende zedighe leerachtigheyd/niet in haer breyn/ maer in de Heylighe Schrift/ soecken.

De Authoritept ende aensien der Heylige Schrift is so groot/ dat Christus de selve voor zijn eyghen leven stellet ende achtet.
Joan.18.11. Sal ick (seght hy tot Petrum) den drinckbeker niet drincken die my
Mt.26.54 mijn Vader ghegheven heeft? Hoe souden dan de Schriften vervult worden [die daer seggen] dat het also moet gheschieden?

De ghetuyghenissen der Heylighe Schrift zijn van Gode ingegeven/ ende zijn sonder eenige teghenseggen gheloofweerdigh by haer selven/ onveranderlick (onbewegelick) en zijn geene wetten des menschelicken vernufts onderworpen / noch ghehouden yemant rekeninge te gheven.

Avgvstinvs.

De Authoritept ende aensien der Schrift is grooter dan alle wetenschap of grootheydt des menschelicken verstands.

De selve.

in Genes. Begrijpt ghy dese dinghen soo ghy connet: soo ghy niet en connet/ soo laet het voor de gene die stercker zijn. Maer neemt ghy toe met de Heylighe Schrift/ die uwe swackheydt niet en verlaet eñ met eenen moederlické gangh langhsamer met u voortgaet. Want sy spreeckt so/ dat sy door hare hoogh-heydt de hooghhertighe ende opgheblasene bespotte/ en door hare diepte de aendachtighe (of vlijtigh aenmerckende) verschricke; met Waerheydt de groote weyde/ ende de kleyne met minlickheyd ende lievelickheyd voede.

Bernardvs.

De Leere des Heyligen Gheestes en scherpt de curieusheydt niet/ maer ontsteeckt de Liefde.

Chrysostomvs.

De oorsaecke aller quaden is den Bybel/ de Medecijne der ziele/ niet te lesen ende betrachten: Want daer ontstaen thien duysent misquamen wt onwetentheyd der Schrift. Hier wt zijn veel vuyligheden der ketterien gesproten ende gewassen. Hier wt comt de vergetinge des levēs. (als men op zijn eygen leven niet vlijtigh acht en neemt.) Hier wt onstaet den vergeefschen/ onnutten ende schadelicken arbeyd ende moeyte.

Christvs

Spreeckt de Phariseen by den Evangelist Marcum (cap.12.vers.24.) aldus aen: Dwaelt ghy niet, daerom dat ghy de Schrift noch de cracht Godes niet en wetet? Dat Christus aldaer de cracht Godes by het Woord voeget/ dat geschie-

gheschiedet ten aensiene der saecke daer af wordt ghesproken: Want door dien dat de verrijsenisse alle menschelicke vernuft verre overtreft / soo en sullen wy die niet connen gheloooven voor ende al eer wy onse herten ende gemoedẽ tot de onmetelicke cracht Godes / met de welcke hy sich alle dingen can onderwerpen / oplichten. De Phariseen dan / die de verrijsenisse loochenden / waren onwetende van die cracht Godes die in de verrijsenisse voorneme-lic word verclaert ende bewesen. So worden wy dan hier wt gheleert / dat die eerst wel ende voorsichtighlick vã de leere ende mysterien des Hemelschen rijcks gevoelen ende spreken / die by de Goddelicke waerheyd ende wille Godes [die sy wt vergelijckinge der Schriften onder een / wel verstaen / ghemerckt ende begrepen hebben] oock Godes almaghtigheyd voegen: doch so / dat wy weten / dat wy / eer wy van Godes wille verseker zijn / te vergheefs van zijne almaghtigheyd sullen disputeren. Want onsen God doet wat hy wilt. So worden wy dan gheleert in die artijckelen onses Gheloooves [die meer dan menschen crachten voorderen / ende ons vernuft onmogelick schijnen te wesen] onse toevlucht tot Godes cracht te nemen: dese cracht Godes moet door inghevinghe van Godes Geest / door ghestadigh lesen der Heylighe Schrift / ende vlijtigh aenmercken van Godes wercken / vercregen worden. Hier op past die beroemde spreucke van S. Augustinus seer wel / die hy in zijn tweede boeck van de Stadt Godes schrijvet. De ghene seght hy die naer God wijs zijn, die houden Godes warachtige Almaghtigheyd voor het sterckste argument ende bewijs, om al het ghene dat den menschen onmoghelick schijnt te wesen, ende nochtans in de Heylige Schrift is begrepen, te bewijsen, verdedigen ende beweeren.

D. M. L.

De brieven der Vorsten moet men drymael; maer Godes brieven (want soo naemt Gregorius de Heylighe Schrift) moet men drymael seven / ia tseventigh sevẽmael / of ontellicke reysen / lesẽ: Wãt sy zijn de Goddelicke Wijsheyd / die so met eens aen te sien niet en can verstaen worden. So yemant de selve metter vlucht / als saecken die bekent ende licht om verstaen zijn / leest / hy bedrieght sich selven.

Die in Godes Woord wat anders dan God ende zijne eygene ende andere lieden salighepdt soeckt / die en sal niet anders dan zijn eygen verderf vinden.

Psal. x. naer den sin.

Bewaert de weghen uwes knechts / Heere / in het woord uwes monds / van de verdichtselẽ der menschen / als van eene spelonckе der straetschenders.

Ghebedt
van de
Cananeische Vrouwe.

ICk ken tot mijnder schand ick ben een snoode hondt;
Waerom soud ick voor u/ die't al siet/ decken sondt?
Ja ick ben noch veel min dan eenen hond van weerden
Nu ick gheleken word by wormen op der eerden.
De eere geef' ick u/ ick buyghe voor u Heer;
Ick acrem snoodt ketijf en eygen my niet meer.
Och! uwe Heyl'ghen al ick niet ghelijck wil wesen;
Ick eyssche d'Hooghste ste niet by u volck ghepresen/
Noch van de beste spijs de beste beten frisch:
O laet haer sitten bly met u aen uwen disch/
Laet haer/ het comt haer toe/ het Hemelsch Manna smaecken
Oock drincken nieuwen wijn/ En tot haer erf gheraecken:
Als ick maer in een hoeck magh onder tafel zijn/
Daer ick in't doncker lees de cruymen/ om de pijn
Van hongher/ een scherp sweerd/ daer mede te versachten!
Och! ick bebasse niet dan my en mijn ghedachten/
Mijn boose stucken al/ mijn daden seer onreyn:
Doch onder tafel ick noch wispel u alleyn.
Siet my ghenadigh aen/ en wilt u mijns ontfermen/
Dat ick [ter wijlen dat u kinders sonder kermen
Stil rusten] soo ick can/ de dieben keere af.
Maeckt dat Gheloobes vonck/ die u genaed my gaf/
Vergroote dagh op dagh/ dat men die groot magh namen/
Dat ick by het ghesin als een Ledt magh versamen/
Dit hoecksken/ al ist cleyn/ voor my wel groot sal zijn:
Soo ick dat maer vercrijgh/ ick wensch niet meer met pijn.
Ghy Rijck sijnd'/ ick oock rijck; ghy wel/ ick wel sal wesen.
O Heere IESV goedt/ u naem sy steeds gepresen.

Wensch/ of Bede.

O Heere/ick bekenne opentlick dat ick eenen onsuyveren hond ben/ ende aller uwe weldaden gantsch onweerdigh; maer ick bidde u / door uwen eenighgeborenen Sone onsen Heere IESVM CHRISTVM, ghy en willet my

let wy de cruymkens eñ brocks-kens uwer Goedigheyd/ Genade ende Barmhertigheydt niet weygeren ende ontseggen.

Ghebedt voor de verloocheningh zijns se fs.

O Alder miltrijckste ende goedighste IESV CHRISTE, die selve uwe ware naervolgers hebt vermaent te bouwen ende strijden/ende over sulcks by tijds berepd ende gereedt te zijn/ om alderhande swarigheden cloeckmoedelick wt te staen ende dragen/haer onder andere seggende; De ghene onder u die alle zijne bloedverwanten, vrinden, goederen, ja zijn eyghen leven niet en versaecke, die en can mijnen Discipel ende Leerjonger niet wesen. Wy bekennen ende beweené onse slofheyd ende traecheyd in desen deele; wy en connen/ ons selven tot sulcke hooge ende swaer-doélicke saecken niet oplichten/noch ons daer toe begheven/ het en sy dat ghy ons daer toe versterckt ende op uwe handen draghet. Want/ of wy het al wilden loochenen/ ons doen en laten getuyghet ghenoegh dat wy noch al te seer in dese aertsche ende verganghelicke dingen blijven hangen: Ghy dan/ o Alderghenadighste Heyland ende Salighmaecker/ verdrijft met het vyer ende licht uwes Heyligen Geestes dese onse coelheyd ende duysternisse/ ende wilt onse herten ende gemoeden so onderrichten ende versterckē/ dat wy ons by tijds tot dese opbouwinghe ende ghedurighen strijdt bereyden: Ende dat wy in u rijcke op der aerden gheene tijdelicke wellusten / vreughden eñ vermaeckelickheden / maer veel meer alderhande wederspoedē eñ swarigheden/ verwachtē. Want wy moeten door veel cruys ende lijden in het rijcke der Hemelen gaen: ghelijck ghy selve (die onsen Heere ende meester zijt) door versmaedtheydt/ cruyce/ lyden ende doodt/ in het selve zijt gecommē/ ende hebt oversulcks voorseydt/ dat alle de ghene die Godsalighlick willen leven / vervolginghe moeten lijden. Gheeft dan dat wy dat ghestadigh overlegghen/ ende soo door uwen Heylighen Geest ghestiert / beweeght ende geleydt/ worden/ dat ons niet in desen loop en verhindere ende te rugghe houde: niet onse ouders/ wijf noch kinderen; niet onse vrinden/ niet onse rijckdommen/ niet de wellusten; ja niet ons eygen leven. Doch so niet/ dat wy van alle vrindelicheyd verv remden; maer dat wy alle oogenblicken/ so het van noode is/ bereyd zijn dit alles te verlaten/ om u te volgen; ende ons selven/ als waren wy gantsch vry ende onbeswaret van alle dese dinghen/ u gantsch overgheven; ende / alle verhinderntssen verwinnende/ ons beroep volghen / ende door het midden van duysent dooden tot de salighheyd/ die ons in den Hemel weghghelevdt / spoeden ende loopen: liever hebbende dat onse ziele door u gesalighet ende behoudē worde/ dan dat wy met verlies der selve alle rijckdommē eñ eeren des wereldts; ja de gantsche wereld selve / souden verooveren ende winnen. Wy beken-

Mat. 10
9.
14.

nen wel/ dat so wy op ons selven ende onse eygene natuyre sien/ soo van costen tot dit ghebouw/ ende wapenen tot desen strijdt/ zijn onversien/ dat wy by ons selven niet eenen steen en connen leggẽ/ noch onsen vyand de alderminste scherpte/ teghenhouden/ om hem van ons af te keeren. Maer aengesien dat ghy ons selve stoffe/ costen/ wapenen/ ende crachten wt den Hemel belooft te gevẽ/ soo betrouwen wy dat ons dit alles lichter ende veerdigher sal wt te voeren wesen. Derhalven/ geven wy ons selven uwen goeden ende Vaderlicken wille over/ om van den selven gheregiert/ ghestiert/ ende gheheerscht te worden: ende bidden u dat ghy/ ghelijck ghy wel in ons hebt begost/ oock van nu voorts niet op en houdet in ons te wercken/ tot dat ghy u werck in ons naer uwen wille ende welgevallen hebt volbraght. Op dat wy alsoo door drijvinghe/ regieringe ende heerschinghe des Heylighen Geestes niet anders en soecken/ dan u waerlick te minnen ende lieben/ u van gantscher herten te dienen/ en met alle vlijt te eeren. Ende dat wy alle dinghen/ die het u sal believen over ons te besluyten eñ ons toe te senden/ in dancke aennemen; ende/ als goedt ende gherechtigh zijnde/ voor goedt houden; vast vertrouwende eñ voor ghewis houdende/ dat het ons alles tot onser eeuwighe saligheyd sal dienen. U zy eere ende Heerlickheydt/ in der eeuwigheyd; AMEN.

Dancksegginghe ende Ghebedt.

O Alderghenadighste God/ so dickwils als ick op uwe oneyndige Goedigheydt eñ Barmhertigheyd [die ghy aen my hebt bewesen] dencke/ soo schame ick my/ ende hebbe een groot leedwesen over mijne seer leelicke/ grouwelicke ende stinckende ondanckbaerheydt. Ghy hebt my/ doen ick noch niet gheboren en was/ van eeuwigheyd in het ghetal uwer gheloovighen wt ghenaden verkorẽ ende aengenomen. Ghy hebt my het leven geschoncken/ ende in de ware religie wel laten onderwijsen; ghy hebt my wederboren; ghy hebt uwen Sone/ onsen Heere IESVM CHRISTVM, my tot Wijsheydt/ Gherechtigheydt/ Heyligheydt ende Versoeninghe ghemaeckt; ghy hebt my alles wat tot het tegenwoordige ende toecommende leven van noode is/ ghegeven; ghy hebt my/ die sulcks in het mintste niet verdient en hebbe/ met ontellicke goederen overschudt; ghy hebt dickwils vele quaden van my/ die de selve wel verdient hadde/ af gekeert/ ende volherdt noch volstandelick in dese uwe mildigheyd ende weldadigheyd/ ende belooft noch tot den eynde mijnes levens/ ia in alle eeuwigheyd/ in de selve te volherden. Heere/ Almaghtighe God/ uwe werckẽ zijn groot ende wonderlick/ ende uwe weghen zijn warachtigh/ o Coningh der Heyligen. Wat sal ick u/ Heere IESV, weder vergelden? Ick die/ of ick schoon door het recht der scheppinge/

pinge/ der verſoeningen ende der heylighmaeckinghe u my ſelven ſchuldigh ben; nochtans niet alleenlick tot noch toe op deſe uwe groote weldaden niet alleenlick niet eens / als recht ende billick was/ en hebbe ghedocht; maer u oock ſeer dickwils met mijne ſondē/miſdaden ende booſheden/ hebbe verſtoort/ ende andere oock door mijn exempel / ende voordaedt/ ergher hebbe ghemaeckt. Maer ghy en hebt niet naer mijne verdienſten / maer naer uwe grondeloose barmhertigheydt met my gehandelt. Ghy hebt my vanden dwaelwegh afgeroepen/ ende my doen / ick weder tot u keerde/ weder in genaden aengenomen/ eñ en hebt niet opgehouden my / die quaedt dede / goedt te doen. O Aldergoedighſte Vader/ Ick ben te ſnoode/ ick ben te ſnoode (ſegge ic) aller uwe barmhertighedē ende trouwe die ghy aen uwen knecht hebt beweſen. Arm ende behoeftigh ben ick op deſer aerden gecommen/ ende ſiet nu hebbe ick door uwe goetheydt wijf ende kinderen/ een huys eñ een eerlick gheſin/ ende ſulck eene conditie (ſtaet oft ampt) die ick met eene goede conſcientie of gewiſſe can bedienen/ ende my ende de mijne eerlick gheneeren ende onderhouden. Eyndelick/ſo dickwils als ick de ooghen mijnes Geeſtes/ op uwe Geeſtelicke; eñ mijne lichamelicke oogen op uwe lichamelicke gaven/aller wegen/ ſlae; ſo dickwils commen my ontellicke teyckenen ende bewijſen uwer Vaderlicke Goedheyd ende Barmhertigheydt voor ooghen. Voor al welcke weldaden ick u waerlick wt den grondt mijnes herten dancke/ ende bidde u met vyerige gebeden ende hertelicke verſuchtinghen ghy willet door uwe grondeloose Barmhertigheydt mijne duyſterniſſe door het licht uwes heyligen Geeſtes verlichten / mijne couwtheyd door zijne (Goddelicke) hitte verwarmen/ ende het ijs mijnes herten doen ſmelten: matight ende ſtieret myn ghemoedt/wille/ raden/ ghenegentheden ende daden ſoo/ dat ick u van nu voortaen niet meer/ op wat wijſe dat het ſy/ en verſtoore;maer altijd dencke/ſegghe/ voorneme/ doe / dat u wel gheballet; ende my gautſch onthoude van al het gene dat u miſhaget. Het ſy ghenoegh dat ick tot nu toe ſo onvoorſichtigh ende onbedacht geweeſt hebbe ; het ſy ghenoegh dat ick uwe weldaden ſo lange niet erkent ende gedacht en hebbe; het ſy ghenoegh dat ick my ſoo dickwils ende ſwaerlick tegen u hebbe verſondight. Laet het daer by blijven / ende gheeſt dat/ in ſtede der ſelve/ nieuwe zeden / nieuwe crachten / nieuwe daden / ende eene nieuwe u aengename wijſe van leven/comme. Want ſulckes alles moet noodſaeckelick van u commen ende onderhouden worden. U ſy lof/ heerlickheyd ende danckſegginge in der eeuwigheydt. Amen.

Iacob

Geneſ. 32. verſ. 9. 10. 11.

O God mijnes Vaders Abraam, eñ God mijns Vaders Iſaac, Heere die tot my geſeydt hebt; Treckt weder in u lādt, ende tot u maeghſchap, ick wil u wel doen: Ick ben te ſnoode aller barmhertigheydt ende aller trouwe die ghy aen uwē knechte gedaen hebt: want ick en

hadde niet meer dan desen staf doen ick over desen Iordaē gingh, ende nu ben ick in twee heyren geworden. Helpt my doch van de handt, etc.

De gene die in het wederspreken der openbare bewesen waerheyd volherden/ om dat sy niet en souden schijnen van andere wat geleert te hebben/ die en vergrijpen haer niet alleenlick teghen de mensch/ maer oock tegen Gode.

Vertroostinghe tegen de Onvolcomentheyd des Geloobes.

Actor. 8. vers. 36. 37.

Ende de Camerlingh seyde; Siet daer is water, wat verhindert my gedoopt te worden? Ende Philippus seyde: Gelooft ghy wt geheelder herten, soo is't gheoorlooft. Hy antwoorde ick Gheloove dat IESVS CHRISTVS sy de Sone Godes. Van gantsche of geheelder herten ghelooben en is hier niet ten vollen ende volcomelick; maer alleenlic van herten en oprechten gemoede/ gelooben: niet geloof-sat wesen/ maer met eene yverighe begeerte naer het selve hongeren/ dorstē/ ende met suchten ende hertelick begeeren verlanghen. De Schrift heeft dat voor eene ghewoonte dat sy het gene dat oprechtelick en van herten geschiedet/ van gantscher ende geheelder herten seght te gheschieden. Gelijck dan eenen Heyden sich roemde dat hy al leerende oudt wierdt; so moet oock veel meer het geloove der Christenen langhs al de graden of trappen des ouderdoms gaen/ tot dat het tot eenen volcomenen man wasse.

Hoe de Christen Sich selven de Artijckelen des Gheloobes Godsalighlick can toe eygenen.

Ick Gheloove in God den Vader schepper des Hemels ende der aerden/ die my oock gheschapen ende tot noch toe heeft bewaert/ ende my voortaen met zijne Goddelicke voorsienigheydt altijdt by ende ontrent sal wesen.

Ick gheloove in Iesum Christum, zijnen eenighgheborenen Sone/ die my gegeven ende geboren is; die voor mijne sonden is ghestorven/ ende tot mijne rechtveerdighmaeckinge verresen; ten Hemel is opghevaren ende van daer sal weder commen / dat hy mijn/ te voren van mijne sonden gerechtveerdight zijnde / in het Hemelsche leven tot eenen mede-erfghenaem aller zijne goederen opneme.

Ick Geloove in den Heyligen Gheest die my alle waerheyd leeret/ in teghenspoedt vertroost; mijn leven ende raedtslagen tot nooddruft mijnes beroeps regiert: ende eenen pand der Salighheyd in mijn herte is/ ende my onderricht hoe ende met wat genegentheyd ick God den Vader moet aenroepen. Desen (Heyligen Geest) geve ende bevele ick my selven gantsch ende geheelick over / om my te formeren (vernieuwen) ende regieren of heerschen.

Ick Gheloove oock dat daer eene Heylighe algemeyne Kercke is/ de Ghemeynschap der Heyligen/ ende geve mijnen Heere Iesu Christo, haer eenigh hoofd ende Salighmaecker/ lof ende danck/ dat hy my des eeuwigẽ verbonds (welckes cort begrijp is Ick wil uwen ende uwes Saeds Godt zijn) deelachtigh gemaeckt hebbende/ my het selve door den Doop heeft versegelt/ ende my / in het Heyligh Avontmael met de gemeenmaeckinge zijnes voor my ghegevenen lijfs/ ende voor my vergotenen bloeds tot den eeuwigen leven spijset. Dat hy my oock door de ghetrouwe Dienaren zijnes Woords / als wtdeylders (bewaerders ende voordragers) zijner Goddelicke mysterien ende verborgentheden/ in de leeringhe des Gelooves / Hope ende Liefde/ onderwijst; ende dat hy my door den ghetrouwen dienst der selve overtuyght ende straft als ick sondige/ vertroost als ic door het gheboelen mijner sonden ben verslaghen/ ende my als ick luy ende traegh in mijn ampt ben/ vermanet/ opweckt ende aendrijvet. Nu/ ghelijck ick my van herten verblijde dat ick een Lidtmaed der ware kercke/ metburger der Heyligen/ ende Huysghenoodt Godes ben; so ben ick oock door den Gheest der Waerheyd wel versekert/ dat ick nemmermeer van de Liefde Godes die in Iesu Christo is en sal gescheyden wesen. Rom. 8. vers. 38. 39.

Ick Gheloove oock dat my de Sonden zijn vergheven; dat ick door den Gheloove om Christi wille sonder de wercke des wets gerechtveerdight ben. Doch gelijck ick de weldaed der Rechtveerdighmaeckinge tot dẽ gantschen tijd mijnes levens referere ende duyde; so oock/ wetende dat de Heylighmaeckinge met de selve verboeght is / Bidde ick daghelicks met den Coninghlicken Prophete; Schept in my, God, een reyn herte, ende gheeft my eenen nieuwen gewissen Geest. Psal. 51. vers. 12.

Ick Gheloove oock dat ick vanden dooden, door de stemme van Godes Sone sal verrijsen, ende vertrooste ende verstercke my met de hope van die verrijsenisse in alle mijne nooden/ swarigheden/ ende ellenden.

Ick gheloove oock ende verblijde my daer in dat ick oock eenen erfghenaem des eeuwighen levens, vreughde ende Salighheydt [by de welcke al de droefheden ende swarigheden deses levens geensins en zijn te ghelijcken] sal wesen. Want ick weet dat mijnen God alle tranen oock van mijne oogen sal wisschen/ ende my oock de eeuwige glorie ende heerlickheyd sal deelachtigh maecken.

Nu dancke ick God den Vader, Sone, ende Heylighen Gheest, voor het gheopenbaerde licht deses

ses Gheloofven/ende bevele deses eenighen ende drpighen Godt/ door de Hertelicke erbarminghe Iesv Christi, de gantsche kercke/ het wereldlicke / Geestelicke ende huys regiment / ende my selven/ met al de gene die my de Heere heeft ghegeven/ toevertrouwt ende bevolen. Hem sy eere in alle eeuwigheydt. Amen.

Cyprianvs.

Niemant en dencke in de vervolgingen/wat perijckel ende gevaer ons den Satan toebringht; maer aenmercke/ wat hulpe ende bystand ons God doet: de menschelicke hinderlage ende beschadinghe en swacke ons ghemoed niet; maer de Goddelicke beschuttinge verstercke ons Ghelove. Want eenen yeghelicken ontfangt naer de belofte des Heeren so vele van de hulpe Godes/ als hy gelooft dat hy sal ontfangen ende vercrijghen. Ende daer en is niet dat den Almaghtighen niet en can doen ende gheven/ soo het onvaste gheloove des ghenes die het selve ontfangt/ niet en begeeft ende beswijckt.

Verclaringhe wt AVGVSTINO MARLORATO:

Over een deel van het Apostolische Geloove.

Yder Christen moet weten/ Dat Christus sich selvē heeft vernietight/ om dat hy ons/ die verloren warē/wederom te rechte soude bringhen; Dat hy met het aennemen onses vleyssches ooc de broederlicke liefde tot onswaerts heeft aen ghetoghen; Dat hy onse swackheden op sich ladende/ ons van de selve heeft ontlast; Dat hy onse sonden met de offerhande zijnes doods heeft versoent/ om dat wy eenen ghenadighen Vader souden hebben: Dat hy den doodt overwonnen hebbende/ ons het levē heeft verereghen/ ons den Hemel met zijnen ingangh gheopent/ dat al de cracht des Heylighen Gheestes in hem is wtghestort/ op dat hy ons met zijnen overvloedt soude rijcken.

Belijdenisse vanden Heerlicken Martelaer PIERRE DENOCHEAV.

In de welcke

Cortelick de Artijckelen onses alghemeynen Gelooves worden verclaert:

Met zijne eyghene handt in de vanghenisse gheschreven, ende, in het jaer 1553, tot Chartres met zijn bloed beseghelt.

Wt het Fransche ende Latijnsche vertaelt.

NAer mijn gelove gevraeght zijnde, hebbe ick gheantwoordt: Dat ick vastelick gheloove dat daer eenen Godt inden Hemelis, die Levendigh, onsterfelick, onsienlick, in dry persoonen; doch ongedeylt, is: te weten God den Vader, beginsel sonder eynde, Autheur, Schepper, regierder ende heerscher aller dinghen: die den Hemel ende Aerde ende al wat in de selve is, soo wel Hemelsche als aerdsche schepselen, heeft ghemaeckt: ende alles regiert ende onder zijne subjectie gebiedt ende maght houdet. Hy heeft altijd zijne hand aen het werck: niet en gheschiedt sonder zijn verlof; maer alles ghschiedt door zijn verlof, Ordonnantie en beschickinge. Hy geeft regen ende schoon weder, onvruchtbaerheydt ende vruchtbaerheydt, als oock de Winden, Storm, Onweder, Tempeesten, Donder ende Blixem, als oock sieckte ende ghesontheyd: door zijne voorsienigheyd regiert, heerschet, voedt, onderhoudt hy de gantsche wereld: alles doet hy naer zijnē wille ende welgevallen. Hy heeft de Duyvelen in zijn gewelt, beleydt de selve door zijne Wijsheydt, soo dat sy haer sonder zijn verlof niet en connen roeren noch wenden; Ja hy doet haer zijne gheboden ende bevelen, al is het teghen haren wille, danck, intentie en voornemen, te wercke stellen. Daer om mogen wy dien grooten God wel voor onsen voorstaender ende heerscher erkennen ende belijdē. En den Sone zijne Wijsheyd, Goedheyd, ende Waerheydt; te weten, onsen Heere ende Salighmaecker Iesum Christum: ende den Heylighen Gheest, die de Maght Godes ende zijne cracht over alle Schepselen verspreydt, is: nochtans zijn dese drie eenen

waren Godt. Den Engel heeft onsen Versoender den name Iesus, dat is Salighmaecker; ende den bynaem Christus, dat is Gesalfde/ gegeven. Dese was ontfanghen van den Heylighen Geest/ om daer mede te bewijsen dat hy van Gode gesonden was om de zijne te behoeden: hy nam vleysch aen inden buyck van de onbesmette Maghet Maria, dat wtvercorene vat/ van hare eygene substantie/ om te bewijsen dat hy van den Zade Davids was: nochtans is dat door wonderbaerlicke werckinghe der ontfanghenisse van den Heylighen Gheest ghe schiedt. Gelijck de Sonne met hare stralen door eene ghelaes venster comt/ sonder de selve te breken/ soo is hy in den Maeghdelicken buyck sonder vermenginghe ende toedoen des mans ghecommen (of veel eer wt haren bloede gheschapen) op dat hy de injurie ende smaedt die Adam, onsen eersten Vader/ Gode ghedaen heeft/ soude vergoeden. Daer naer is de selve Iesus Christus van den rechter Pontius Pilatus (Van den welcké hy onschuldigh was ghevonden) verwesen/ende van de Joden gecruycight / onse vervloeckinghe op sich ladende/ om ons van de eeuwige doodt te bevrijden. Hy is ghestorven/ ende begraven om ons te kennen te gheven / dat hy waerlick was ghestorven/ waer aen ons seer vele was gheleghen. Want sonder dese doodt onses Salighmaeckers / hadden wy alle eeuwigh moeten sterven ende vergaen. Hy is Nedergedaelt ter Hellen/ alwaer hy de Poorté der Hellen heeft verbroken/ ende heeft ons wt de Tyrannie des Duyvels/ daer wy door de ongehoorsaemheyd onser Voorouderen in gecommen waren/ verlost. Hy is ten derden daghe verresen; om ons te kennen te gheven/ dat ons hier mede belooft word van het eene leven in het ander/ van dit stervelicke leven in het eeuwighe leven/ te gaen: Hy is opghevaren ten Hemel/ om daer mede te bewijsen dat hy een eynde van al de Propheten ende openbaringhen gemaeckt hadde/ ende dat het niet meer van noode en was dat hy langher in dese wereld met ons soude omgaen eñ verkeeren/ ende dat wy wt dese zijne opvaringe ten Hemel groot nut ende voordeel vercrijghen: Want gelijck hy om ons Saligh te maecken in dese wereld was ghecommen/ soo is hy oock ten Hemel opghevaren om ons tot hem te trecken; ende toont ons dat ons den wegh des Hemels door hem is gheopent: ende dat hy aldaer voor het aenschijn zijnes Hemelschen Vaders is/ om onsen Advocaet/ Voorsprâeck eñ Middelaer te wesen. Nochtans en is hy maer lichamelick van ons afwesigh/ ende is by ons/ eñ sal by ons tot den eynde des werelds zijn. Hy sidt ter rechterhand Godes zijnes Vaders/ om te bewijsen dat hy de heerschappie over den Hemel ende de aerde heeft vercregen/ om alles te gouverneren ende heerschen. Van daer sal hy commen oordeelen de levendighe ende de doode/ dat is dat hy van den Hemel sal commen als hy op is ghevaren / om in het gerechte te sitten; het welcke ons een sonderlingh goedt sal wesen: want wy moeten gheloo- ven dat hy tot onser Salighepdt sal

sal verschijnen. Daerom moeté wy dien dagh verwachten ende niet voor den selven vreesen ende schricken. Want de rechter selve/ die onse Voorspraeck ende Middelaer is/ heeft onse saecke in handen ghenomen/ om die in den grooten dagh des Oordeels by Gode wt te richten. Op welcken Iesum Christum al mijne hope ende verlanghen staet/ wetende dat ick deelachtigh van alle de goederen ben die hy met zijn lijden ende doodt heeft verworven. Ick gheloove dat hy ons door zijnen Heyligen Gheest die weldaden doet ontfangen: vastelick die verborgentheyd gheloovende: niet twijvelende of den Heylighen Gheest en woont in ons om ons de cracht onses Heeren Iesu CHRISTI te doen gevoelen ende zijne Genaden-gaven te erkennen: de selve Heylige Geest verlicht ons tot de kennisse deser gave/ versegelt ende prent die in onse herten. Door den middel deser gevoelinge en soecken noch en hopen wy gheene salighеydt in yet anders dan alleene in Iesu Christo. Daerenboven geloove ick de Alghemeyne Kercke/ die het gheselschap der gheloovighe is/ die van Iesu Christo, is vry ghecocht/ gelijck Ephes. 5. staet; Dat Iesus Christus zijne Kercke of ghemeente/ vryghecocht hebbende/ de selve heeft gheheylight om dat hy die heerlick en sonder smette of rimpel voor hem soude setten. Dese Kercke is in Christo eene eenighe Kercke die door de gantsche Wereld verspreydt is: Daerom wordt sy oock Catholicam, dat is algemeyne genaemt. Ick gheloove oock dat de selve Kercke met Iesu Christo, die haer eenigh hoofdt is/ tot zijner tijdt eens sal vergaert worden. Ende ghelijck in dese wereld maer eene Kercke en is / die in den selven Christo van een accoordt/ wille ende een gheyoelen is/ soo en is daer oock maer een eenigh hoofd der selve. Ick gheloove de vergevenisse der sonden; dat is/ Dat God door zijne Goedtheyd ende Ghenade de Gheloovige in den name zijnes Soons Iesu Christi hare sonden quijt schelt: ons de selve ghenadelick door zijnen eenighen Sone / onsen Advocaet ende voorspraeck/ die voor ons by den Vader bidt/ vergevende; soo dat sy voor zijn aenschijn in het gherichte niet en commen. Ick gheloove oock de verrysenisse des vleysches ende het eeuwige leven/ om daer mede te bewijsen dat onse gheluckſaligheyd ende vreught/ niet op deser aerdé en is: op dat wy daer wt leeren door dese wereldt als door een vremt landt te gaen/ onse herten op de goederen ende wellusten der selve niet te stellen: Vast eenen moedt grijpende/ verwachtende de wedercomste onses Heeren Iesu Christi wt den Hemel. Ghemerckt dan dat my Godt die Ghenade doet/ dat ick hem kenne/ warachtigh/ onsterfelick/ Schepper aller dinghen/ die my naer zijn even beelde ende ghelijckenisse heeft gheschapen; soo wille ick hem sonder ophoudé steeds in ghedachtenisse hebben/ mijne hope ende vertrouwen op hem stellen/ hem ten besten dat ick can naer zijne Heylige geboden lievé/ dienen ende ghehoorsamen/ hem in allé mijne handelinghe ende nooden te hulpe roepen/ kennen dat van hem alleen alles goeds

comt/ ende in hem alleene/ ende nergens el/alle mijne hulpe/welvaert ende Salighepdt soecken. Amen.

Nota.

Wp en willen van de dinghen die noch onseker zijn/ niet voor ghewis houden ende besluyten. Maer veel eer/ waecken ende op ons hoede zijn / om dat wp het niet en weten. Gheluckigh de gene die van den Heere waeckende wordt gevonden. Laet ons dan matighlick de geopenbaerde dingen ondersoecken. Laet ons leeren dat noodigh is/ eñ doen wat ons is bevolen; ons verheugende over de tegenwoordige Ghenade/ ende over de glorie ende heerlickhepdt vrolickende ende verblijdt zijnde.

Eene andere.

Exod.20.vers.2.staet: Ick ben de Heere uwen Godt. Nu wort God der gener God ghesepdt te wesen/ tot wiens Salighepd ende welvaert hp zijne Almaghtighepd / Wijshepdt / Gherechtighepd/ Waerhepd/ Barmhertighepdt/ Goedighepd/ende alle zijne Goddelicke epgentheden ghebruyckt ende te wercke stellet. Dese lievet ende bemint hp voornamentlick (of veel eer alleenlic) versurght ende bewaert de selve ghedupzighlick/ ende gheeft hun alles dat tot haer levẽ/ welvaert ende Salighepd is van noode.

Daerom en verst den Psalmist niet sonder reden in dese woordẽ wt; Wel den volcke diens den Heere een Godt is: het volck dat hy ten erve heeft vercoren! Psal. vers. 1

Ioan.1.vers.14. staet
Het Woord is vleysch geworden.

Laet ons hier wt voor seer vaste ende ghewis houden; Dat God mensch is ghewordẽ/ende dat hp het ghene dat hp niet en was heeft aenghenomen/ sonder dat hp het gene dat hp was heeft afghelepd ende verloren: Dat (segge ick) die twee natupren soo in Christo zijn vereenight/ dat de eenighe ende selfde Christus te ghelijcke ware God ende ware mensche is. Dat nochtans niet tegenstaende dese eenighepdt des persoons/ de twee natupren (ick segghe de Goddelicke ende menschelicke natupre) onderschepden blijven/ soo dat de Godhepdt al wat haer epgen is behoudet;ende dat de menschepd al wat met hare natupre over een comt op haer selven heeft. Dese dinghen aenghemerckt zijnde / is het licht Nestorium, Eutychem, Servetũ, de Vbiquisten ende Wederdoopers te wederlegghen: onder de welcke sommighe Christum van zijne ware menschepd; andere vã zijne ware Godhepd; hebben gesocht/ ende noch soecken / te berooven.

De

De Godsalige zijn Christi Broeders.

n. 20 17. Christus seght; Gaet henen tot mijne Broeders ende seght haer; Ick vare op tot mijnen Vader ende uwen Vader; ende (tot) mijnen God ende uwen Godt. De gene dan die Christo toecommen/ (hem eygen zijn) die hebben met hem eenen selfden Vader ende Godt: Daerom naemt haer Christus hier / als Psalm 22. vers.23. zijne Broeders. Overweeght ende aenmerct hier wat eene groote prærogative ende voordeel der Christgheloovighe dat dit is/ dat sy van Christo selve voor kinderen Godes ende Broeders Christi worden gehouden: Seker geen Godsaligh mẽsche en soude de selve voor al de heerlickheyd des wereldts willen geven. Want dat is een onschattelick goedt/ dat de gheloovighe voor seker ende ghewis moghen houden; dat de selfde God die Christi God is/ ooc haren God/ ende Christi Vader oock haren Vader/ is. Wy en moeten oock niet vreesen dat dit vertrouwen dat in Christo ghegrondt is van vermetelheyd can/ of magh/ beschuldight worden/ of dat dat eenen hooghhertighen roem sy/ aengesien dat Christus met zijnen eyghenen mondt ons heeft bevolen ende belast dit vertrouwen (dat zijnen Vader onsen Vader/ ende zijnen God onsen God/ is) te hebben.

In Christo hebben wy het al; in ons selvẽ niet.

Wt Calvino.

Niemant en is in Christo wel gegrõt/ dã die eene vaste ende volcomene gherechtigheydt in hem heeft: want den Apostel seght; niet dat hy gesonden is om ons te helpen om de gerechtig-
or. 1. o.30. heydt te vercrijgen; maer om dat hy selve onse Gherechtigheydt soude wesen. Namelick dat wy vã eeuwigheyd/ eer des wereldts grond geleyd was/ sonder eenige onse verdiensten/ alleenlick naer het welghevallen zijnes willens/ in hem zijn vercorẽ: dat wy door zijne doodt van de verdoemenisse des doodts verlost/ ende van het verderf ghevrijdet/ zijn: dat wy in hem vanden Hemelschen Vader tot kinderen ende erfghenamen zijn aenghenomen: dat wy door zijn bloed met hem zijn versoent/ dat wy hem (te wetẽ Christo) in zijne bewaernisse gegeven zijnde/ van alle perijckel ende gevaer van vergaen/ of van de selve te vervallen/ worden gevrijdt ende versekert: dat wy in hem/ so inghelijft ende ingeplant zijnde/ des eeuwighen levens van nu af eenigher wijse deelachtigh zijn/ door de Hope in Godes rijcke in gegaen zijnde. Doch dat en is noch niet ghenoegh/ dat wy sulcke gemeynschap ẽn deelachtigh-maeckinge hebben vercregen/ hy is ons/ hoe dwaes dat wy in ons selven moghen wesen/ Wijsheyd voor Gode; hoe sondigh dat wy

zijn/ hy is onse Gerechtigheydt/ hoe onreyn dat wy zijn/ hy is onse Reynigheydt/ hoe swack dat wy zijn/ ende als wapenloos voor den Satan staen; nochtans is de Maght die hem in Hemel ende op aerden gegeven is onse/ dat hy met de selve voor ons den Satan vertrede/ ende de poorten der Hellen breke: Ende of wy al het lichaem des doods noch met ons omdraghen/ soo is hy nochtans ons leven. Kortlick al wat hy heeft/ dat is onse/ ende wy hebbent alles in hem/ ende niets in ons selven.

Hebb' ick vy/ o Christe goedt/ Ick hebt Al: comt Al met spoedt
Waer men u niet by en siet/ Goede Christe Al is Niet.

Wijckt/ o ghy rijcke groot end al des wereldts schat/
Voor dien die al het goedt in Christo heeft ghevat.

Dat is u eyghen/ Heer/ ontfermen/ sond vergeven/
En willen dat gheen sterf, maer dat sy alle leven.

Des menschen salighevdt/ Lijfs hoop'/ is Christ alleen;
Die soecket buyten hem des levens wegh te vinden/
Soeckt bloemkens in het ijs/ vyer in de vochte zeen/
Verwarmingh in de sneeuw/ en voedsel in de winden.

Vertroostinghe wt de Lichamelicke afwesentheyd CHRISTI.

Ioan. 17. vers. 11. seght CHRISTVS. Ick en ben niet meer in de wereld; maer dese zijn in de wereld; ende ick comme tot u: Heylighe Vader, bewaertse in uwen name die ghy mijn hebt ghegeven, etc. Dit gantsche gebedt streckt daer toe/ dat de Discipelen den moedt niet verloren en souden gheven/ noch flauwhertigh ende cleynmoedigh worden/ als of het qualicker met haer door de lichamelicke afwesentheyd Christi soude gaen; Nademael God / wiens maght eeuwighblijvich is / haer in zijne bewarenisse soude nemen. Soo sien wy dan hoe dat dien alderghetrouwtste Heere so niet en jacht om tot zijnen Vader te gaē/ dat hy op de gelegentheyd zijner Discipelen niet en dencke; maer dat hy wel ende sorchvuldelick overweeght in wat staet dat hy de selve naer zijn lichamelick afwesen sal laten. Daer wt en ontstaet ons oock geenen cleynen en̄

geringen troost/ als wy hoopen dat Godes Sone maer so veel te meer voor het heyl welvaert ende de saligheyd vā de zijne besurght is/ als hy die naer den lichaime verlatet. Want daer wt moeten wy besluyten dat wy noch op dē hedigen dagh/ ter wijlent dat wy in dese wereld lijden/ van hem worden aengesien/ op dat hy ons wt zijne Hemelsche Glorie ende heerlickheyd met de stralen zijner hulpe in alle onse swarigheden (ellenden sieckten aenvechtingē) ende bystandt bewijse.

Vertroostinge wt de Onveranderlickheyd Godes.

HEt Fondament der hope eñ vertroostinghe der Godsalige in dit leven is de Onveranderlickheyd van den Goddelicken wille: Want dat is gantsch ongerijmt/ dat men van Gode soude dencken / dat hy ons nu mint/ ende dan wederom hatet; nu ons het eeuwighe leven ghewisselick wilt geven/ ende wederom corts daer naer niet en wilt. Daerom dus/ naer dat het ware Geloove ende de ware bekeeringe tot Gode eens in onse herten aengevangen ende begost is / ende dat den Heylighen Geest tot onsen Geest heeft begost te getuygen dat wy kinderen Godes ende met-erfgenamen des eeuwigen levēs zijn; soo wilt God dat wy het daer voor ghewisselick sullen houden/ dat hy desen zijnen wille/ die hy van eeuwigheydt tot onswaert heeft gehadt/ ooc in der eeuwigheydt niet en sal veranderē; maer ons wt dit leven door alle de besoeckingen/ perijckelen ende ghevaren in het eeuwighe leven sal leyden ende bringen. Hier mede comt dese artijckel onser belijdinge des geloofes/ Ick geloove een eeuwigh leven, over een; ende dese spreucke Joan. 10. vers. 28. Ende ick geve haer (te weten mijne Schapen) het eeuwighe leven, ende sy en sullen niet vergaen in der eeuwigheyd, ende niemant en salse wt mijnder hand grijpen. eñ 2. Tim. 2. vers. 19. Het vaste fundament Godes staet ende heeft dese seghel: De Heere kent de ghene die zijne zijn. ende Rom. 8. vers. 38. 39. Ick ben versekert dat noch doodt noch leven, noch geene ander creatuere, ons en sal connen scheyden van de Liefde Godes welcke is in Iesu Christo onsen Heere.

Vertroostinge
Wt Godes
Almaghtigheyd ende Waerheyd.

HEt Christelick geloove/aenroepinghe ende Hope/ steunt ende verlaet sich oock op desen troost. Want wy moeten voor seker houden dat God almaghtigh is / ende dat hy naer zijn woord zijne maght tot saligheyd zijner wtvercorene gebruyckt/op dat wy de wonderbare wercken/ die de Heylighe Schrift verhaelt dat hy heeft gedaen/ mogen ghelooven / ende de weldaden / die in geenes creatueren maght ende ghewelt en staen/ die hy ons belooft/ van hem mogen bidden eñ verwachten; ende noch in de aenbiddinge/ noch in de peryckelen/ gevaren/ ellenden/ iammeren; ia selfs niet in den doodt / om onse swackheyd of om de maght onser vyanden ende tegenstrijders/ of by gebreke van onsen ende aller creatueren raedt / ende bystandt aen de Goddelicke hulpe ende verlossinghe souden twijvelen of mistrouwen. Daerom
Rom.4. vers.19. word van Abraam ghesepdt: Dat hy niet gecrenckt en is in den gheloove, ende zijn eyghen lichaem dat nu verstorvẽ was niet en heeft aengemerckt, de wijle hy by naer honderd iaren oudt was; noch oock dat de moeder in Sara was verstorven: ende in de belofte Godes niet en heeft ghetwijvelt door ongeloove: maer sterck in het geloove is gheworden, Gode eere ghevende: ende ten vollen betrouwende dat hy die het belooft hadde, oock maghtigh was te doen. Daer staet oock: Hem die boven al wat wy bidden of dencken, overvloedelicken doen can, na de maght die in ons werckt, sy eere in der Ghemeynten, door Iesum Christum tot aller tijd, van eeuwigheyd tot eeuwigheyd Amen. Ende: Mijne genade is u genoeghsaem; want mijne maght word in cranckheydt volbraght.

(Margin notes: Vers.… ; Vers.… ; Ephe… vers.2… ; 2.Co… vers.9…)

GOD

Comt over al door/ daer geenen wegh noch begangen is. Christus heeft eenẽ wegh in onwegh gesien.

Vertroostinghe
wt de
Ordeninge (schickinghe ende gevolgh) in de Scheppinghe deses Werelds.

GOd heeft in de ordeninge ende ghevolgh der scheppinge bewesen dat hy alles om des menschen wille schiep. Want het en is niet sonder oorsaecke dat hy de scheppinghe des werelds/ ende al

de al wat in de selve is/ in ses dagen heeft afghedeylt: aenghesien dat het hem alsoo licht om doen was het gantsche werck in eenen ooghenblick volcomentlick te vol-enden/ als met sulcké voortgangh allenckskens tot de volleyndinge te commē. Maer daer in heeft hy ons zijne voorsienighepd ende vaderlicke voorsorghe willen voor ooghen stellen / ende ons de selve in grootachtinghe doen hebben/ dat hy/ eer hy den mensche schiep/ alle het gene dat hy den mensche naermaels nut ende dienstigh voorsagh te wesē/ heeft bereydet/ ghereed ghestelt/ ende veerdigh ghemaeckt. Wat eene groote ondanckbaerheydt soude het dan wesen/ te twijvelen of dien goedighsten Vader / die wy sien dat voor ons besorght is geweest eer wy gheboren waren/ voor ons surget? Hoe Godloos soude dat wesen dat wy souden vreesen dat zijne goedighepd ons tot eenigen tijde in onsen noodt soude begeven ende laten steken/ daer wy doch sien dat sy doen wy noch des werelds licht niet en hadden aenschouwt/ met den overvloed aller dingen voor ons heeft veerdigh gestaen/ ende ons (by wijse van spreken) te sien/ smaecken/ ende gevoelen is gegeven.

Alle dingen geschieden inde Wereldt door den voor-beslotenen raedt der Goddelicke Voorsienigheydt.

Wt het eerste boeck der Coningen Cap. 12. vers. 15. Over welcke plaetse PETRVS MARTYR aldus schrijvet.

ONs (seght hy) moet dat vast/ seker ende ghewis wesen; Dat niet in de Wereld en gheschiedt/ dat niet door den vasten sekeren ende beslotenen raedt der Goddelicke voorsienigheydt en gheschiedet. Dese leere gheeft alle Godsalighe menschen den alderlievelickşten troost / als sy leeren ende verstaen/ dat hare salighepd ende welvaert geensins van onsen onghestadighen ende onsterckēn wille/ maer van Godes onveranderlické raedt [door den welcken hy ons eer des werelds grond ghelepdt was/ heeft vercoren] belanght. Als voor bewijs: De Goddelicke Voorsienigheydt is de craghtighste oorsaecke der verscheuringe van dat seer groote Rijck Salomonis, van Gode in eenen ooghenblick/ sonder oorloghe of cracht van wapenen / volbraght. Het selve moeten wy van alle keeren ende veranderinghen der menschelicke saecken oordeelen ende wijsen.

LIVIVS.

In een omsien werpen haer de aldergrootste saecken des werelds om.

AVGVSTINVS.

Sal dien ghene surghe voor u draghen/ die zijne Sonne over de goede ende quade doet opgaē/ ende over de gerechtige ende ongerechtige regent? Sal hy u/ die nu door den gheloove gherechtveerdight zijt/ verswijmen/ verlaten? Dat sy verre: hy is het die u onderhoudet/ hy is het die u helpet/ hy is het die u van alle noodighe dinghen versurget/ eñ het boose van u afsnijdet/ ende wendet. Ghevende vertroost hy/ op dat ghy volherdet; weghnemende tuchtight hy/ op dat ghy niet en vergaet. De Heere draeght surghe voor u/ zijt goeds moeds (vreest niet) hy die u heeft gheschapen/ u beschuttet ende bewaret.

Van de
Goddelicke Voorsienigheyd/
Wt de Belijdenisse der Fransche Kercken.
Wt het Fransche ende Latijnsche vertaelt.

Artic. 8. WY gheglooven dat God alles niet alleenlick en heeft geschapen; maer dat hy het oock heerschet ende regiert; als de gene die naer zijnen wille al wat in de wereld gheschiedt: ordineert/ schickt/ ende bestelt. Niet dat hy Autheur ende oorsaecke des quaeds zy/ of datmen hem de schuld des quaeds magh gheven ende toeschrijven. Ghemerckt dat zijnen wille het hooghste ende sekerste rechtsnoer (den hooghsten reghel) aller gherechtigheyd is. Doch hy heeft veel eer wonderlicke/ dan wtsprekelicke/ middelen/ om so den dienst der Duyvelen ende boose menschē als instrumenten te ghebruycken/ dat hy het quaedt dat sy doen/ ende daer sy schuldigh in zijn/ in het goede doet keeren. Als wy dan belijdē/ Dat niet sonder de Goddelicke voorsienigheydt en gheschied/ so bidden wy oodmoedelick de Verborgenthedē die voor ons verborghen zijn aen/ sonder het gene dat ons verstandt te boven gaet te ondersoecken. Maer wy doen veel eer ons voordeel met het ghene dat de Heylighe Schrift (van Godes voorsienigheyd) leert/ om in ruste ende sekerheyd te leven; Te weten/ Dat God/ die alle dingen onder zijne maght ende ghebiedt heeft/ met eene Vaderlicke surge voor ons waecket/ soo dat selfs niet een hayr van onsen hoofde sonder zijnen wille en sal vallen: Ende dat hy den Satan ende alle onse vyanden so in den toom houdet/ dat sy ons sonder zijn verlof gantsch niet en connen beschaden.

So ghy wilt zijn geleert/ soeckt God te kennen meest/
So ghy wilt wesen wijs/ God die ghy kennet vreest.

Ghebedt

Ghebedt
Om de ware erkenteniſſe des waren Gods.

O Eeuwige/ onveranderlicke/ ende onepndighe God/ die hooger dan alle weſen zijt/ u eygen weſen zijt: die God zijt wt u ſelven; wt wien ende van niemāt alle andere dingen zijn: die goed/ ſonder hoedanighepd; groot ſonder grootte/ eeuwigh ſonder tijd/ ende over al tegenwoordigh ſonder plaetſe zijt. Die de eenighe Deught/ eenige volmaecktheyd/ die alle volmaecktheden alleen begrijpt/ ende alle eñ yder dingh/ wijt ende breedt/ over den ons bekenden Grad der volcomentheyd ſeer verre overtreft. Ende/ als wy al lange eñ vele ghedocht hebben om u weſen te doorgronden/ aenmercken ende verſtaen/ ſo en ſullen wy daer doch anders niet van weten/ dan dat wy van onſe onwetenheyd in deſen deele niet onwetende en ſullen weſen: Geeft ons dan o God/ door uwe Vaderlicke Goedigheydt ende Barmhertigheydt/ dat wy uwe heerlickheyd ende Majeſteyt lievende/ eerende/ dienende/ ons over de ſelve verwonderende/ eñ de ſelve aenbiddēde/ die ten minſten eenighſins vinden/ ende dat wy u/ die ons door ende om uwē eenighgheborenen Sone/ onſen Heere/ met wtgereckte armen te gemoete comt/ omhelſen/ op dat wy u door onweghen ſoeckende ons ſelven niet en verlieſen. Wy bidden u/ die waerlick den beſten ende grootſten God zijt/ met de alderyverighſte ghebeden ende ſuchten dat ghy dit/ naer uwe gunſtrijcke ende onverdiende Liefde/ door uwen Heylighen Geeſt in ons wilt wercken ende te weghe bringhen. O die eenen Dry-eenighen/ Levendigen ende waren God zijt/ ſy lof ende eere in aller eeuwen eeuwigheydt AMEN.

Daer en is niet groot in menſchelicke ſaecken/ dan een ghemoedt dat groote dinghen veracht/ ende God die eenigh ende alleen Groot is/ met verwonderinge dient ende eeret.

Hoemen de gene moet oprechten ende verquicken die door het overgroot gevoelen harer ſonden zijn verſlagen. Wt Antonio Sadeele.

De gene die door het gevoelen zijner ſonden ſo verſlagen/ ſo ter neder is ghesmeten/ dat zijn geloove eenighſins is geſwarkt/ ende dat hy ſchier in vertwijvelinge vallet/ dien hoore deſe alder lievelickſte ende ſoetſte ſtemme DAVIDS: O Saligh is de menſche wiens overtredinge is vergheven! Psal. 32. vers. 1. Houdt het daer voor/ dat David niet verre van u en is; maer dat hy met u ſpreket/ u vertrooſt/ u-

de handt biedt/ om u gesondt ẽ behoudẽ wt die droeve ende verdrietige Spelonckе der wanhope ende twijvelmoedigheydt te treckẽ. Ghy beclaeght u dat ghy de ellendighste mensche zijt/ ende hy roept over luydt dat ghy de ghelucksalighste zijt. Ghy wijset het getal ende den last uwer sonden/ swaerder (als eenen seyde) dan den Altijd brandenden bergh Ætna, ende hy verclaert dat uwe Sonden zijn wtghewischt/ ende dat ghy vande selve zijt ghevrijdet. Wat isser dan dat u verhindert dese seer groote vertroostinge aen te nemen? Dunckt u desen knecht Godes/ door wiẽs mond den Heyligen Geest heeft gesproken/ niet eenen genoegh gheloofweerdigen ghetuyge? Ten mintsten merckt op de stemme uwes Heylãds/ Hoort/ met wat woorden onsen Heere ende Salighmaecker u weder tot hem roept.

Mat. 11. vers. 28. Comt (seght hy) alle tot my die belast zijt, die vermoeyt zijt, wiẽs herte onder het overgroote ende overswaer last der sondẽ beswijct! Wat wilt ghy nu hier op seggen? Soo ghy bekent dat ghy eenen Sondaer zijt; CHRISTUS roept de Sondaers tot hem: Soo ghy met vele sonden zijt belast ende t'eynden adem zijt/ soo zijt ghy even de selve/ die hier van den aldergoedighsten Salighmaecker wordt aenghesproken: So tredet dan tot Christum, ende omhelst de vergheving der sonden die hy u aenbiedt: Hy neemt uwe sonden op sich/ ende geeft u zijne Gerechtigheydt/ hy maect u/ met zijne eyghene doodt de straffe uwer sonden betaelt hebbende/ deelachtigh zijner ruste. Dat dit ons dan in den sin come so wanneer den Satan (by wijse van spreken) de Fackelen der vertwyvelinge ende wanhope in onse herten aensteket/ op dat wy de selve met een vast gelove ende aenneminghe der Goddelicke Barmhertigheyd wtlesschen/ ende de vergheving he onser sonden vercregen hebbende/ met David volstandelick bevestighen ende verclaren/ dat wy de aldergeluckighste zijn.

Dese volgende aenmerckinge sal ons oock in buyten ghewoonlicke aenvechtinghe/ cruyce ende lijden/ seer nut ende voorderlick wesen.

Als God de zijne met eenighe ongewoonlicke ende langhduyrige straffe/ cruyce ende lijden/ besoeckt/ ende ons den Satan het exempel der gene voortbringht/ die God selfs in zijnen toren sachtelicker heeft gehandelt; so moet ons het Exempel van den Patriarck Iacob, David, Ieremias; maer voor al van Iob [over den welcken God als zijnen blixem ende donder heeft ghewor pen/ ende hem nochtans eyndelick in genaden heeft aenghenomen] in den sin commen. Laet ons oock diergelijcke verlossinge verwachten/ ende wy sullen bevinden hoe lievelick dat de Heere is/ hoe dat hy selfs in de alderswaerste besoeckingen zijne vaderlicke liefde ende gheneghentheyd tot onswaerts niet en vergetet.

Dese exempelen sullen oock seer dienstigh wesen voor de ghene die al te seer verslagen zijn door het last harer sonden.

De Overspeelster die van Christo niet en is verdoemt. Joan. 8.
De Sondaresse wiens Sonden Christus

Christus seght dat vergeven zijn. Luc. 7.

Sachæus dẽ Tollenaer in wiens huys Christus gaet. Luc. 19.

Desgelijcks oock Matthæi des Tollenaers van Christo tot eenen Discipel aenghenomen. Matth. 9.

Den eenen Moordenaer aen het cruyce; die wt Christi mondt hoorde; Heden sult ghy met my inden Paradijse wesen. Luc. 23.

Petrus die Christum versaeckt. Luc. 22.

Paulus den Vervolgher Christi ende zijner kercke. Actor. 9.

David in overspel ende moordt zijnde gevallen. 2. Reg. 11. 12.

Manasses afgodendienaer ende tyran. 2. Paralip. 33.

Den verlorenen Sone. Luc. 15.

Den Publicaen vandẽ Phariseus veracht/ maer van Christo aengenomen/ als hy van herten op zijn herte [de bloedt zijner sonden] sloegh; seggende; Heere, zijt my sondaer genadich. Lu. 18.

Ghebedt
om
het Hooghste Goedt deses Levens/
met
Aenmerckinghe des Lijdens
CHRISTI.

O Alderweldadighste Heere ende Salighmaecker IESV CHRISTE, Ick dancke u voor uwe onwtputtelicke Goedigheyd ende Liefde/ die ghy ons ellendighe menschen in ontellicke andere dingen; maer voornemelick in de versoeninghe des menschelicken gheslachts/ seer overvloedigh hebt bewesen. Dat ghy van natuyren God / ende uwen eeuwighen Vader in alles ghelijck/ eeuwigh met den eeuwigẽ/ almaghtigh met den almaghtigen/ zijnde; nochtans / om ons ende om onse salighepd mensche zijt geworden/ u selven vrywilligh den vloeck hebt onderworpen/ op dat wy segen souden vercrijghen. Ghy zijt Sonde ende Slachtoffer voor de sonde gheworden / op dat wy / eeuwigh blijvende gherechtigheyd vercreghen hebbende/souden gherechtveerdight worden. Ghy hebt aen den houte des cruyces met kermen ende huylen wtgecreten/ op dat wy op het Tonneel des eeuwigen levens eeuwigh soudẽ juychen. Ghy hebt dat schrickelicke ende ons ondraghelicke gewichte van Godes toren ende de

heftighste smerten van siele ende lichaem [Anghst/ Treurigheyd/ Benouwtheyd/ bloedigh sweedt/ banden/ geesselen/ bespuwinghe/ ruckinge/ Aensicht slagen Stremen/ purpuren cleedt/ spot-mantel/ doornen croone/ nagelen; soo vele versmaetheden wonden ende de alderschandighste doodt des cruyces/ ende dat noch tusschen twee overgevene Moordenaers met den hoon schimp ende spot der voorbygaende] ghedragen/ op dat ghy ons wt de Helle/ dienstbaerheyd ende wreede pijninghe des Duyvels soudet vrijden/ ende de Goddelicke Gerechtigheyd voor alle onse schulden ende sonden soo ten vollen voldoen/ dat de selve eens voor al gheheelick ende onweder eysschelick betaelt ende versoent zijnde/ tot gheenen tijde/ noch in dese eeuwe noch in de toecommende/ (want de Heere is gherechtigh ende en wilt noch en can eene schuld die eens ten vollen betaelt is niet weder af eysschen) niet weder voor den dagh ghebraght ende ingemaent en souden worden. O hoe groot ende onghenéselick moesten onse wonden wesen/ dat sy alleenlick met de wonden van den Sone Godes conden ghenesen worden! O hoe swaer ende buyten alle berekeninge moesten onse schulden zijn / die alleenlick met de smadighe ende bloedighe doodt van Godes Sone hebben connen versoent worden! Och! Heere/ ick ben veel te gheringh/ snoodt ende onweerdigh voor so vele onvergelijckelicke ontfarmhertigheden/ trouwe ende waerheyd/ die ghy aen my uwē knecht hebt volbraght ende bewesen! Daerom buyghe met den Apostel mijne knieden voor uwē Hemelschen Vader/ ende bidde hem dat hy ons naer de grootheydt zijner oneyndelicke Barmhertigheyd geve/ dat wy crachtighlick sterck worden aen den inwēdighen mensche; op dat ghy/ o IESV CHRISTE, door het Geloove in onse herten woonet/ op dat wy in dese liefde Godes tot onswaerts ghewortelt ende ghegrondt zijnde/ mogen begrijpen welck de breedde/ lenghde ende diepte ende hooghte uwer alder volcomenste versoeninge sy; ende die liefde die ons God in u heeft bewesen (die alle kennisse te boven gaet) kennen/ op dat wy tot alle volheyd Godes vervult worden. Want de ghene die u heeft/ diē heeft alle het gene dat tot onse volcomentheyd in Gode is van noode. Daerom wy u oock/ O IESV, door uwe oneyndighe/ hertgrondige Liefde eñ Barmhertigheyd bidden / dat ghy ons sonder ophouden met uwen Heyligen Geest wilt regieren/ op dat wy door zijn aenporren daghelicks meer ende meer naer die volcomenheyd trachtē ende poogen/ ende also in de Genade ende erkententisse uwes Vaders dagelicks wassen ende toenemē. Ghy seker/ die ons weerder hebt ghehadt dan u eyghen leven / ende beyde connet ende willet al ongelijck veel meer boven al het gene dat wy bidden of dencken/ doen ende geven/ en sult onse bede ende wensch niet vruchteloos/ ydel eñ te vergeefs latē wesen: maer sult het selve door uwe overgroote goedigheyd ende weldadigheydt al wijdt overtreffen; of oock dit cleyn ende swack gheloove [dat nochtans gheloove is] dat wt

Eph. 3. vers. etc.

een

een verslaghen herte/ met uwen dierbaré bloede bespzenght; voozt comt/ geensins versmaden; maer sult het onghetwijfelt/ ghelijck ghy selve goedt zijt/ in het goede nemen. U zy eere/ glozie/ ende heerlickheyd in aller eeuwen eeuwigheden. Amen, Het zy alsoo.

HYPERIVS.

De ware Chzistenheyd en bestaet daer in niet/ dat yemant dikwils met den lichame wt den huyse in de Kercke gaet; maer so yemant beyde in huys ende in de kercke alle vlijt aenwendt/ om de mysterien eñ verbozgenthedē des Goddelickē woozdes te verstaē.

Een
Godsaligh/ Heyligh ende aendachtigh
Gebedt tot Gode:
In Latijnschen dichte beschzeven/
van
IOANNES PICVS MIRANDVLA.

GHy Hooghe stercke God / seer groot van Majesteyt/
Die waerlick dzyigh zijt; nochtans maer een Godheyt;
Die hooger dan de tent daer al de sterren blincken/
Van d'Eng'len wozd gedient / die passen op u wincken.
O wiens almaghtigh' hand dit groote Wereld rond/
Dat wy met oogen sien / wt niet sterck heeft gegrond.
Die Hemel ende aerd stiert naer u welbehaghen/
Die snellen blixem schiet en rolt de donderslagen.
Och! uwe groote cracht niet toont op ons' ellendt!
Wast onse smetten af / dat u vyer ons niet schendt:
Want so ghy onse sond in u gericht wilt wegen/
En ghy strack op u recht u stellen wilt daer teghen/
Wie sal de Geessel scherp van dien die eeuwigh leeft
Ontcomen / wie de cracht om die te dzagen heeft?
Den Hemel die steeds blijft / en sal niet connen blijven;
Maer uwes tozens blas sal hem daer henen dzijven.
Wat ziel' is niet besmet dooz Adams swaren val/
Of wie dooz eyghen schuld is niet doodschuldigh al/
[Dat hy vooz u bestaen can in u grimmicheden/
Of teghen u in't recht darf commen ende treden?]

Maer ghy de gene zijt wiens eygen sparen is/
Wiens vaderlicke Liefd' en recht zijn even fris.
Gelijck ghy grooter loon dan ons verdienst geeft veerdigh/
So geeft ghy minder straf dan onse sond' is weerdigh.
V Goedertierenheyd / u Goedtheyd en Genaedt/
O CHRISTE, onse sond' al ver te boven gaet!
Te geven onverdient past wel voor God den Heere:
Doch so dien die ons mint ons weerdigh maecket seere/
Al weerdigh wy genoegh voor Godes oogen zijn.
Siet ons Genadigh aen met een seer bly aenschijn.
Naemt ons u knechten vry / of oock misdaders sondigh:
Misdaders so ghy siet op onse schuld ongrondigh.
[Och! schuld die commet voort wt een ondanckbaer hert!]
Maer so uw' eygen gift in ons aenschouwet wert/
Gift die vercieret is met de voornaemste gaven/
Wy zijn eerst van Natuyr gemaeckt u knechts en slaven;
Doch corts ons u Ghenaed u kinders heeft gemaeckt!
Doch (laci!) onse schuld so wichtigh is gheraeckt/
Dat die die u Genaed' u kinders dede wesen/
Voor hare eygen schuld misdaders zijn begresen.
Schuld ons doodschuldigh maect: wiim' u genaed' ons schuld/
Dat in ons daden quaedt uw' eere sy gehulc.
V wijsheyd ende maght ghy sonder ons cond toonen/
Doch uwe Goedheyd ghy best in ons schuld cond croonen.
V Liefd/ te lieven seer / als eene fackel staet/
En blinckt (o wonder werck!) in duyster wercken quaedt!
Liefd / die wt s' Hemels throon cost onsen Heere halen/
En speette God aen't Cruys om ons schuld te betalen/
Op dat de erffsond vuyl word' afgewasschen schoon/
Met t'bloed dat wt de zy streelt van God's een'gen Soon!
So geeft u Liefd' en gonst / o soetste Coningh goedigh/
Dat ons quaed sy de stof van dat goed overvloedigh.
O Liefd' / o Vader gonst / die voor ons surge draeght!
O Goedtheyd / die den knecht selfs dienet als dienstmaeght.
O Liefd' o Vader gonst/ van des' eeuw' niet gekennet/
O Goedheyd van ons quaed en sond schier afgemennet/
Geest ons / ick bidd' het u / in ons' hert' en verstand/
Een Liefd die als u liefd steeds onverbrandet brand.
Geeft dat wy Satans Jock (t'welck wy tot onser schanden
Belijden al te langh te dragen in dees landen)
Ras werpen van den rugh: wilt wt ons' herten doen
Des wereldts liefde dol/ dat uwe Liefd' stae groen.

End' als/ t'lijf afgeleyd/ de ziel voor u sal treden
Naer dat sy haren loop volbraght heeft hier beneden/
End' het beloofde rijck besittet wt Genaedt/
Dat sy u dan bevind' en mercke in der daedt
Haer niet als eenen Heer/ maer Vader goed te wesen:
Wiens naem' in eeuwigheyd altijd / moet zijn gepresen.

De teyckenen der Heylige/ of ware Godsalighe/zijn/ Gheloove/ Aenroepinghe/ Godsaligheydt ende vlijt tot een onschuldigh leven: welcke teyckenen yder sekerlick in sich selven; maer in andere niet soo ghewis en can ghevoelen.

AVGVSTINVS.

Dat is eerst den rechten wegh tot de volcomentheydt/ dat yder zijne onvolcomenheydt in der waerheyd erkenne ende in nederigheyd belijde.

De Volcomentheyd
Eenes Christen Mensches.

Dat is onse volcomentheyd in dit leven/ Christum wel kennen/ ende weten wat weldaden dat wy in hem hebben: onsen even naesten van herten beminnen/ Godes wille ghehoorsamen/ soo veel doenlick is onschuldigh leven/ met ons leven ende zeden onse Christelicke belijdenisse te versterken/ en vercieren. Doch in alle onse daden van herten seggen; Wy zijn onnutte knechten. Ende om dit met een woord te segghen; onse eyghene hooghste volcomenheydt is onse eyghene onvolcomenheyd te kennen/ende belijden: welcke Volcomenheyd ons tot die ghelucksalige Volcomenheydt der onsterfelickheydt bringhet/ daer alle Heylige altijd naer verlanght hebben ende noch naer verlanghen.

Actor. 1. verwachten de Apostelen met vast vertrouwen de belofte des Vaders. Want wy moeten so seker onser Hope ende gheloove/ die op Godes beloften steunet/ wesen/ dat het/ hoewel alle de poorten der hellen daer teghen op stonden/ vaste blijve/ dat wy Gode Ghelooft hebben. Ick weet (seght den Apostel) wien ick ghelooft hebbe. 1. Tim. 1. vers. 12.

Ghebedt
om ware
Wijsheyd/ Gherechtigheyd/ Heyligheyd des levens/ ende verlossinge van alle quaedt.

O Heere IESV CHRISTE, Sone des levendigen Gods; de hooghste Wijsheyd onses vleysches en is voor u niet dan dwaesheydt: Onse wtnemenste gherechtigheden/ zijn voor u als een stinckende bevleckt / onaerdigh/ cleedt: de Heyligheyd onses levens crielt vol ontellicke besmetselen: Ende niemant dan ghy alleen en can ons van de selve verlossē. Zijt ghy dan onse eenige Wijsheyd/ op dat wy tot onser Saligheyd recht wijs mogen wesen: Zijt onse Gerechtigheyd/ op dat wy waerlick onschuldigh voor u aenschijn verschijnē: Zijt onse Heyligheyd/ op dat wy van alle smetten ende ghebreken vry zijnde/ u door u mogen behagen. Verlost eñ vrijdt ons door uwe Wijsheyd/ Gherechtigheyd ende Heyligheyd/ van alle dwaesheyd/ ongherechtigheyd ende sondighe besmetselen; so sullen wy van alle quaden / soo der sonden als der plagen/ waerlick vry wesen. U sy eere glorie ende heerlickheydt in alle eeuwigheyd/ AMEN.

Troost.

So ick my selven aenschouwe ende aenmercke/ so en sie ick niet dan sekere verdoemenisse; maer nu my Christus met alle zijne goederen alsoo is met gedeylt/ dat al wat hy heeft / mijne wordet/ ende dat ick zijn met-lidt / ende oversulcks een met hem worde: so bedeckt ende onderdruct zijne Gerechtigheyd mijne sonde / ende zijn Heyl maeckt mijne verdoemenisse te niete: hy bedeckt my met zijne weerdigheyd / op dat mijne onweerdigheyd voor Godes aensicht niet en comme.

Van de
Goddelicke Predestinatie/
Wt de laetste Belijdenisse der kerckē van Switserland.

WY verwerpen de gene die buyten Christo vraghen; Of sy van eeuwigheyd zijn wtvercoren; ende wat God van alle eeuwigheyd over haer heeft besloten. Want men moet de predicatie

catie des Evangeliums hooren/de selve ghelooven/ ende voor seker houden/ dat soo ghy gelooft ende in Christo zijt/dat ghy zijt vercoren. Want de Vader heeft ons het eeuwigh beslupt zijner predestinatie in Christo geopenbaert. 2.Timoth.1.vers.9. Soo moet men dan voor al leeren ende aenmercken/ wat eene groote liefde des Vaders tot onswaerts ons in Christo sy gheopenbaert: wy moeten hooren wat ons de Heere selve in den Evangelio Predickt.

att. 11 .28. Hoe dat hy roept eñ seght; Comt tot my alle die vermoeyt ende be-

un.3. .16. laden zijt: als oock; Soo lief heeft God de wereld ghehadt: &c. als oock; Het en is den wille uwes vaders niet dat een van dese cleyne

att.18 .14. verloren gae. Sy Christus dan den Spieghel in den welcken wy onse predestinatie sien ende aenschouwen. So wy gemeynschap met Christo hebben/ soo hy door een warachtigh geloove onse is/ ende wy zijne zijn/ soo sullen wy een ghetuygenisse dat claer ende vast ghenoegh is hebben dat wy in den boeck des levens zijn ghe-schreven.

Dit moet ons oock in de aenvechtinghe der Predestinatie/ die de alderghevaerlickiste van allen is/ vertroosten: Dat Godes beloften voor de Geloovige alghemeyn zijn: Dat hy seght; Biddet ende ghy sult ontfanghen: Yder die bidt ontfanght. Dat wy met de gantsche kercke bidden; Onse Vader die daer zijt in den Hemel, ende dat wy door den Doop den lichame Christi zijn ingelijft ende dickwils in de kercke met Christi vleysch ende bloed tot het eeuwige leven gespijst worden. Als wy door dese dinghen gesterckt zijn/ laet ons onse Salighepd met vreesen ende beven wercken. Philip 2. vers.12.

Van het
Getal der Wtvercorene/
Wt de leste Switsersche Belijdenisse.

at.20. .16. e cap. vers. HOewel dat God de zijne kẽt/ ende erghens van het cleyn getal der wtvercorene word gesproken/ soo moet men nochtans het beste van alle menschen hoopen: ende men moet niet lichtelic yemant onder de verworpene tellen.

Seker Paulus seght tot den

. 1. .3.5. Philippensen; Ick dancke mijnen God altijd voor u alle (hy spreeckt van de gantsche kercke van Philippis) dat ghy tot de Ghemeynschap des Evangheliums zijt ghecommen: Betrouwende dat hy die het goede werck in u heeft begost, dat in u volbringen sal: gelijck het my toebehoort dat van u allen te gevoelen. Ende als de Heere ge-

Luc. 13. vers. 23. vraeght wierd; Of daer oock weynighe zijn die Saligh worden? Soo en antwoord hy niet datter weynighe of vele sullen wesen; maer vermaent veel eer dat elck arbeyde om door de enghe poorte te gaen; Als of hy seyde; Het en comt u lieden niet toe dit al te nouw te ondersoecken; maer veel eer te pooghen dat ghy door den rechten wegh inden Hemel comnet.

Kenteyckenen Onser Verkiesinge.
Wt de Schriften van THEODORVS BEZA.

WY moeten in de alderghevaerlickste versoeckinghe onser bysondere verkiesinge onse toevlucht nemen tot de werckinghen daer het Gheestelick leven/ ende met eenen onse verkiesinge/ sekerlick door word gekent/ ghelijck men des lichaems leven wt het gevoelen ende bewegen kennet. Want wy/ die noch in het slijck deses werelds wroeten / en connē ons tot dat hooghste licht niet opgheven/ dan door behulp van die trappen/langhs de welcke God de ghene trecket die hy vercoren heeft naer zijnen eeuwighen raedt/ decreet ende besluyt/ als die die hy tot zijne heerlickheyd heeft geschapen. Soo sal ick dan voor eerst wetē ende verstaen dat ick vercoren ben wt de Heylighmaeckinge die in my begost is: te weten/ den haet der sonden/ Liefde der Gerechtigheyd/ ende gemeynschap (of aenclevinghe) met Christo, die my heylighet. Daer sal ick dan het Getuygenisse des Gheestes/ die mijne Conscientie ende ghewisse oprechtet ende versterc ket / by voeghen / ende spreken met den Coninghlicken Prophete; Wat bedroeft ghy u in my mijn ziele, eñ zijt so onrustigh in my? Wacht op God. Hier toe streckt oock het ernstigh overdencken der Godelicke weldaden: Want hoe wel dat de selve/ als wy op onse ondanckbaerheyd denckē/ ons met eenen voor eenen tijd langh veel eer verschrickt dan vertrooster; nochtans so rechtet sy ons noodsaeckelick ten lesten op/gemerckt dat de teyckenen van die om niet geschonckene ende onveranderlicke vaderlicke liefde tot onswaert/ ons altijd in de selve niet alleenlick gedoodt verwet / maer oock seer levendigh afghebeeldet ende voor oogen gestelt worden. Wt dese Heylighmaeckinge ende Vertroostinge besluyten wy/ dat wy het Geloove hebben. Door het Gheloove stijghen wy naer Christum op. Nu yder dien Christus gegeven is/ die is noodsaeckelick in den selven van eeuwigheyd vercoren/ ende en sal nemmermeer wtghewor pen worden. Doch so dese ghetuygenissen slap ende flouw zijn / soo moeten wy weten dat wy beproeft worden/ ende dat over sulcks onse slappigheyd dan aldermeest is te beschuldighen; doch dat wy nemmermeer den moedt en moeten verloren geven; maer ons selven met die onbepaelde beloften (die niemant in het bysondere wt en sluyten) moeten vertroosten / ende also den pijl op den wederstrijder te rugge drijven. Want hoewel

Psal. 42 vers. 12. Psal. 43. vers. 5.

wel den strijd des vleysches tegen den Geest/ voor al wanneer den Gheest schier schijnt te beswijcké ende wtgebluscht te worden/ onse Conscientie ende ghewisse seere over de waerheyd onses Gheloovés doet twijvelen; nochtans is dat gewis dat desen Gheest die sich/ al is het al flouwelick/ nochtans waerlick/ tegé de sturmen des vleysches stelt/ den Gheest der aenneminghe is/ wiens gave onberouwelick is: want anders souden de wtvercorene connen vergaen/ ende de gene die eens gherechtveerdight zijn/ van Christo afvallen: Waer wt soude volghen/ Of dat God veranderlick/ of dat de wtcomste zijnes beslupts onseker is: het welcke gheen van beyden sonder Godslasteringe Gode opgedicht ende toegheschreven en can worden.

Dat men nu hier tegen voortbringht/ dat alleenlic de volstandige de croone word ghegheven? dat stae ick toe. Want daerom eyscht ende verrijght oock yder die vercoren is volstandigheyd. Ick stae wel toe/ dat den Gheest der aenneminghe somtijds in de sware aenvechtinghen in ons word opgeschorst (eñ als te rugge gehouden) ende dat de teyckenen zijner in ons wooninghe soo flouw ende slap zijn (als lage hy in eenen diepen slaep) dat hy eené tijd langh gantsch ende gaer van ons schijnt gheweken te wesen: nochtans segge ick/ dat hy nemmermeer gantsch en word ontnomen: Want Godes beslupt van de zijne te saligé ende behouden/ moet vast ende onverbroken blijven. Daerom wordt oock eyndelick tot zijner tijd/ de wolcken des vleysches verdreven zijnde/ de vreughde van het Heyl des Heeré/ als eene heldere Sonne/ de beroerde ende bedroefde Conscientien weder ghegheven. Daerom segge ick/ dat het ware Geloove ende zijne werckinghen even alsoo word opgeschorst ende t'onder gehoudé/ als de werckinghe der ziele in de ghene die de Slaepsucht hebben/ of die met dronckenschap zijn bevanghen/ worden verhindert; sonder dat sy nochtans daerom van hare ziele zijn berooft: Want de slaepsucht ende dronckenschap verschillen seere van den doodt. So hebben oock al de ghene die den geest der aenneminge hebben/ eenen sekeren pand des eenwighen levens. Het ghene dan daer ons den Satan in den aldergevaerlickten kamp mede bestrijd/ can eñ behoort ons eene sekere toeseg ginghe ende belofte der victorie/ of zege/ te wesen. Want het en ware dat den Geest der aenneminghe (die oock den Gheest der Heylighmaeckinghe/ Rechtveerdighmaeckinghe/ eñ eenen Geest des Gheloovés ende des levens is) in ons tegenwoordigh ware/ daer en soude geené strijd wesen; maer de sonde soude over ons vredigh ende onverhindert heerschen. Want de mensche die met desen Geest niet begaeft en is/ die seght; Ick doe het quaed dat ick wil: het goedt en doe ick niet, ende en wil het oock niet doen: Doch de wederborene/ ende oversulcks wtvercorene (hoewel dat hy noch wurstelt ende strijdet) dien spreeckt aldus; Het quaedt dat ick niet en wil, dat doe ick; Het goedt dat ick wil, dat en doe ick niet. Ick ellendighe men- Rom. 7. vers. 19 Vers. 24.

sche, wie sal my verlossen van dit lichaem des doods? Ende als de wtvercorene so claget/ werpt hy met eenē den ancker in dē throon van Godt den Vader/ die hy in het ghepredickte Woord ende in de Sacramenten aenschouwt. Doch de wtvercorene/ de volle Victorie (verwinninge ende zege) in het toecomstige leven ontfanghen hebbende/ sal segghen; Ick doe het goedt dat ick wille, het quaed en doe ick niet, ende ick en wilt oock niet doen. Ende of wel yemant dese getuygenisse des Geestes (daer wy te voren af ghesproken hebben) noyt in sich en heeft gevoelt/ so en moetmen nochtans niet terstond meenen ende besluyten dat hy van het getal der verworpene sy. Want God roept de zijne tot welcken tijd dat hy wilt/ ende over sulcks moeten sulcke lieden tot Godes Heylighe Woord ende tot de Sacramenten/ daer sy God sullen hooren spreken ende de sondaers tot sich roepen/ gewesen worden. Ende hoe wel sy de vrucht ende cracht der selve voor eenen tijd langh niet gewaer en worden/ so moeten sy nochtans haer selven vlijtigh vermanen/ ende van andere vlijtigh aengepoort worden/ dat sy selfs tegen haren danck in het hooren des Woordes volherden/ als de gene die ten langhen lesten het gene sullen vercrijghen dat God noch wtstelt/ niet om haer te verwerpen/ maer om haren begeerte/ vlijt ende neerstigheyd te scherpen.

BERNARDUS.

Dry dinghen aenmercke ick/ daer alle mijne hope in bestaet. De Liefde der aenneminghe/ de Waerheyd der belofte/ ende de maght om te gevē. Laet nu mijn onwijs Gedachte so vele morren als het wil; segghende/ Wie zijt ghy? Ende wat eene grote glorie ende heerlickheyd is dat? Ick sal hem cloeckmoedigh antwoorden: Ick weet wien ick gheloofthebbe/ ende ben wel versekert/ om dat hy mijn door zijne overgroote Liefde heeft aengenomē/ dat hy warachtigh is in zijne belofte/ende maghtigh in het geven. Dit is het dryvlechtigh snoer dat swaerlick can gebroken worden. O laet ons het selve/dat wt ons Vaderland/ den Hemel/ tot ons in desen kercker is nedergelaten/ vaste houden/ op dat het ons oplichte/ dat het ons trecke ende rucke/ tot het aenschouwen der glorie ende heerlickheyd van Godes rijcke.

Hoe ghy connet weten dat ghy zijt vercoren.

ICk ben vercoren/ om dat ick Godes Genade/ die my aengeboden is/ met een warachtigh Geloove aenneme ende omhelse: Wt dat aldersekerste argument ende bewijsstuck kēne ende weet ick dat ick van Gode tot het eeuwige leven ben vercorē/ ende dat ick eeuwigh sal behouden wesen. Want soo my God van der eeuwigheyd niet wtvercoren en hadde/ hy en soude my den Geest der aenneminge nemmermeer gegeven hebben. Yder nu dien eene

eygene weldaed des Evangeliums
woord gegeven/ dien worden voor
m.8. seker al de andere/ gegeven. Die
.32. zijnen eygenen Sone niet gespaert
en heeft, maer heeft hem voor
ons allen overgheghéven, hoe en
soude hy ons niet met hem alle
att.13 dingh schencken? Wie daer heeft
.12. dien sal gegeven worden. Ende
hoewel ick met seer vele sonden
ben besmet; nochtans eyghene
ick my selven de beloofde Gena-
de met den Geloove toe:

I.

Door dien dat God zijne Ghenade so heeft gheopenbaert / dat hy de gene die gelooven/alle hare sonden/ hoe menighvuldigh ende groot dat sy oock mogen wesen/ wilt vergeven.

II.

Door dien dat Christi verdienste oneyndelic veel grooter is dan niet alleene alle mijne/maer oock aller menschen/ sonden.

III.

Door dien dat my God belast ende bevolen heeft / dat ick in Christum, hoewel ick gesondight hebbe/ soude gelooven; daer by voegende/ dat de sonde der ongeloovigheyd de aldergrootste sonde is die eenigh mensche can begaen. Daerom en sal ick by mijne vorighe overgroote sonden/ dese aldergrootste sonde niet toe doen/ dat ick zijne Genade soude met voeten treden/ende het bloed van Godes Sone/ dat voor my vergoten is/ soude verachten.

Van de sekerheyd der (Gode) onberouwelicke ende onveranderlicke Verkiesinge der Geloovige.

DE Godsalige gemoedẽ moeten altijd in haer selvẽ gaen/ ende tot Godes lof ende harer vertroostinge die leeringhen die gewissigen overtuygen ende versekeren/ dat sy In de Kercke/ende Van de Kercke zijn/ overlegghen ende in hare ghedachtenisse ver-
or.13. verschen. Paulus seght; Onder-
.5. soeckt u selven, of ghy in het Geloove zijt: Beproeft u selven. Bekent ghy u selven niet dat Iesus Christus in u is? Soo ghy niet eenighsins verworpelick en zijt. Daer naer moet dese bewijsende sluytreden gelden: Al de gene die God gegeven heeft dat sy in den name van Godes Sone ghelooven/ zijn wtvercorene ende ghepredestineerde ten eeuwighen leven: Tit. 1. vers. 1. God heeft ons de gave des Gelooves gegeven: Want wy gelooven in God onsen Schepper / Verlosser ende Salighmaecker. Wy ghelooven eene Heylighe Kercke / ende dat wy burgeren der selve zijn: Wy gelooven de vergevenisse der sonden ende het eeuwige leven. Nu/ wt onse Heylighmaeckinghe/ in de welcke haer haet van het quade/ ende liefde tot het goede vertoonen/ nemen wy vervolghens onse voorgaende Gerhtveerdighmaeckinghe/ ende in de selve ons geloove af/welck gheloove geene

oorsaecke onser predestinatie ende verkiesinghe en is/ maer eene werckinge der selve. Ende hoewel ons Gheloove in de heftighe aenvallen der versoeckinghen dickwils groot last lijdt / nochtans houden wy dat de gave des Gelooves onberouwelic is/ door

Joan. 17. vers. 20. dien dat Christus onsen Salighmaecker niet min voor ons Gheloove (dat het niet wtgheblulscht en worde) dan voor het gheloove

Luc. 22. vers. 32. Petri en heeft gebeden/ ende zijne

Rom. 11. vers. 29. bede vercreghen; Ende dat Godes gaven ende roepinghen hem niet en commen berouwen.

So zijn wy dan van het getal der gene die tot het eeuwige levẽ zijn gepredestineert ende verordineert.

Wanneer van de saligh-wordende word gesproken/ so is het

Rom. 8. vers. 29. ende 30. ghewis wt de woorden des Apostels/ dat de selve oock te voren gekent/ geordineert/ gheropen/ gherechtveerdight ende verheerlickt zijn. De gene dan die gheloofte dat hy voor seker om Christi wille gerechtveerdight is/ ende dat om niet (wt ghenaden) de selve gheloofst oock waerlick dat hy voor seker om Christi wille vercoren is/ ende dat om niet wt ghenaden. Nu/ de Voorwetentheyd siet op de erkentenisse der ghene die God voor de zijne houdet. (2. Tim. vers. 1[9].) Doch de Predestinatie (of verordineringh) siet op der selven Salighheydt/of het eynde ende oorsaecke tot het welcke sy tot prijse der heerlicke Ghenade Godes/ zijn vercoren: (Ephes. vers. 6.) De Heylige Roepinghe siet op de affonderinge ende Heylighmaeckinghe vander wereld: (2. Tim. vers. 9.) De Rechtveerdighmaeckinghe siet op de toerekeninge van Christi Gherechtigheyd ende op de vergevenisse der sonden. (Rom. vers. 2 ende [5.] 4. vers.) Eyndelick siet de Heerlickmaeckinge op de oeffeninghe der goede wercken: Want wy moeten weerdighlick voor Gode wandelen/ die ons tot zijnen Coninghrijcke ende heerlickheydt heeft geropen. (2 The[ss.] 12.)

Nota.

Wt PETRO VIRETO.

So de gene die Christo ghegeven is/ van den Vader tot den Sone comt/ so is oock de ghene die tot den sone comt/ hem vanden Vader ghegeven/ ende en sal nemmermeer verlozen gaen. Ic comme tot dẽ Sone/ ende geloove in den ghenen die selve het register/ het boeck des levens/ ende het fondament mijner verkiesinge is. So can ick dan seker wesen/ dat ick Christo ben gegevẽ/ dat ick van het getal der wtvercorene ben/ ende dat ick inder eeuwigheyd niet en sal vergaen. (Ephes. vers. 5.)

Of meer dan de sturmen/ baren/ Van de Zee/ de sonden zijn/
Niemant twijvel niet beswarẽ/ Aẽ God's Goedheid in zijn pijn.

Het
Hoogh Priester-Ghebedt
van CHRISTUS
Den Hooghen Priester.

Ioan. 17. vers. 20.

Ick en bidde niet alleen voor haer, maer oock voor de gene die door haer woord in my gelooven sullen.

DIt ghebedt Christi voor alle geloovige/ die tot den eynde des wereldts sullen wesen/ ghedaen/ geeft overvloedighe stoffe van een vast vertrouwen / ende is eene sekere haven / daer yder/ die sich in de selve begheeft / van alle perijckel ende ghevaer van schipbreuck is bevrijdt. Want dit geld even so vele/ als of Christus met uytgedruckte woorden hoogelick hadde gesworen/ dat hem onse saligheyd ter herten gaet/ ende dat hy voor de selve surget. Nu/ als Christus bidt/ soo verhoort hem den Vader. Als hem den Vader verhoort / wat staet ons anders/ dan zijne Ghenade ende toegedane Ghenegentheyd tot onswaerts te verwachten? Laet het ons dan/ die weten dat ons Geloove is gegrondt in het Evangelie van Christo ende zijne Apostelen geleert/ dit eenige ghenoegh zijn [of wy al duysent mael van de wereld verdoemt worde͂] dat ons Christus voor de zijne kent / ende den Vader bevelet/ van den welcken hy sonder twijvel word verhoort. Hy seght oock in het selve gebedt; Vader ick wil dat waer ick ben, oock die by mijn zijn, die ghy my gegeven hebt, op dat sy mijne claerheydt aenschouwen. Als of hy seyde; Dat zijn bidden ende wenschen hem niet ten vollen en sal gegheven zijn/ voor ende al eer de zijne inden Hemel zijn ontfanghen. Waer wt blijckt/ dat hy gheene twijvelachtige/ maer gantsch sekere ende ontwijvelachtighe dingen biddet/ ende dat over sulcks de gheloovige buyten alle perijckel ende ghevaer zijn/ aenghesien dat sy der selve glorie ende heerlickheydt deelachtich zijn daer Christus van den Vader met is begaeft. Want het hooft en word van zijne Lidmaten niet afghe-ruckt. Het sy dan dat de gheloovige in den doodt of in het leven zijn/ sy zijn met Christo. Daerom seght David oock: Al wandelde ick al in den duysteren dale (des doods) so en vreesde ick doch gee͂ ongeluck: want ghy zijt by mijn. Psal. 23. vers. 4.

Daerom laet ons wel versekert zijn/ dat noch doodt noch leven/ noch Engelen / noch overheden / noch maghten/ noch tegenwoordige/ noch toecommende [dinge͂] Noch hooghte noch diepte/ noch eenige andere creatuere/ ons sal connen scheyden van de Liefde Godes/ welcke is in Christo Iesu onsen Heere. Rom. 8. vers. 38. ende 39.

CHRISTUS is allen alles.

Spreucke AMBROSII.

SIet! CHRISTUS is alleen/ Al voor al d'uytvercoren:
Tot hem/ end' anders geen/ Gaet wilt ghy bli'en Gods toren/
Hy can alleen behoen. Zijt ghy seer swaer gewondt/
U sonder cruyden groen/ Geneser / maeckt gesondt.
Maeckt u corts durstigh seer/ Hy is een coel fonteyne.
Beswaert u sonde meer/ Gerechtheyd is alleyne.
Behoeft ghy hulpe/ groot/ Siet! hy is self de cracht.
Quelt u den hongers noodt/ Hy/ Voedsel/ dien versacht.
So Duysternis ghy vreest/ Hy is het Licht der Lichten.
Quelt doods schrick uwe Geest/ Hy/ t'Leven/ doet haer swichten.
Versucht ghy om te gaen/ Naer d'Hooghste Hemel bly/
Hy is den wegh en baen: U Leydsman trouw is hy:
Volght zijn voetstappen naer/ Ghy comt door doodt in't leven.
Aen zijne beloften waer/ Met eede daer beneven
Bevestight/ twijfelt niet: Want eenen wenck gewis:
[Of isser cleynder yet/] Van God's wil gh'noeghsaenn is.

Aenspraecke van NATHAN CHYTRÆUS, aen den Hooghen Priester/

Die sich selven voor de zijne opoffert.

ALs wt u reyne burst ick t'roode nat sie vlieten/
U Heyligh hoofd gewond/ uw' hayren stijf doort bloedt/
O Soetste IESU, Heer/ de tranen my ontschieten/
Het hayr staet my te bergh/ end' ick sijgh' onder voet!
Want daer wt can ick sien hoe seer God's toren blaecket

Op

Op my end' op de ſond die ick (Ick) hebb' gedaen;
Ghemerckt daer niet en is dat my van ſond vry maecket/
Dan u onſondigh bloed/ dat God's vier wt doet gaen!
Maer als ick tot my ſelfs dan weder ben ghecommen/
End' alles wel in ſie/ ſoo ſtaet voor mijn geſicht
Het beeld van ſ'Vaders liefd/ die ſo hoogh' is geclommen
Dat hy om mijnent wil zijn eenigh kind doorſchicht;
Om my/ een arme ſlaef/ door uwen bandt te vrijden/
En door zijns kindes doodt in't leven te doen gaen.
Siet ghy hoe hy om hoogh hanght aen't cruys vol van lijden/
En tuſſchen d'aerde recht en d'Hemel op moet ſtaen?
Daer mede hy bewijſt den Middelaer te weſen.
Die door zijn doodt den menſch verſoent met God den Heer:
Siet ghy hoe dat het bloed ſtreelt wt het lijf begreſen?
Dat bluſcht des Hemels vyer en laeſt de ziele ſeer.
Siet ghy de doornen croon zijn voorhoofd wel bloed vlecken?
Daer waſſet wt voor my de onverwelckte croon.
Siet ghy zijn armen wel hem wonder wijdt wtſtrecken?
Van al het aerdſche goedt daer mede lockt God's Soon
Elck die op aerden woont: de Joden/ Heydens mede/
Nood't hy/ en biedt haer aen Ghenaed' en zieles ruſt.
Veel hoopkens hy te ſaem tot een hoop maeckt vol vrede:
Elck hy omhelſen wilt die hem gheloovich cuſt.
» Daer en is niet in Chriſt dat voor u is geſloten:
» Sijn herte ſiet ghy bloot/ zijn zijde is doorboort;
» Ja ſelfs zijn Ingewand ſiet ghy in bloede vloten:
» Hoe twijvelt ghy dan noch/ o Menſche/ rechte voort/
» Daer ſo veel Beken ſnel/ Fonteynen en Rivieren
» Ghy ſiet van Godes Liefd? Hoe quelt noch de Gewis?
» Hoe valt u ſond noch ſwaer? Hoe noch doods vrees doet tieren?
» Waerom u ziel beanghſt noch voor den Satan is?
O willet op het bloed van Chriſtus u verlaten
[Bloed dat veel ſtercker is dan ſond' en ſtraffe ſwaer]
In duyſterniſſe/ Licht/ en Leven op doods ſtraten
Sult ghy voor ſeker ſien: dus laet quae vreeſe daer.

Aen den ſelven/ corter.

ICk ken dat ick onweerdigh ſy/ Dat ick mijn hoofd oplichte;
Maer goede CHRISTE ghy maeckt my/ Haeſt weer-
digh u geſichte.

Ick ben verscheurt en seer gewont/ Van Satan ende sonden:
Maer ghi maect mijn fris en gesont/ Door uwe dierbaer wondē.
Ick ben boos / uwe Goedtheyd groot/ My beter' en behoede.
Ick ben behoeftigh end' in noot/ O schat weer mijn' aermoede.
Geen weten/ maght/ men by mijn siet: Ja ick beken by desen/
Dat ick maer ben een ydel niet. Ghy zijt mijn Al gepresen.

AVGVSTINVS.

Confess. lib. 9. cap. 13.

Al mijne hope is in den doodt mijnes Heeren. Sijne doodt is mijne verdieste/ mijne toevlucht/ leven / Salighe yd / ende mijne verrijsenisse. Mijne verdienste is de Ontferminghe des Heeren. My en sal gheene verdienste ontbreken/ soo langhe als dien Heere der Onfarmhertigheden niet en ontbreket. Ende so de Ontfermhertigheden des Heeren [waer aen ick niet en twijvele] vele zijn/ so zijn oock mijne verdienstē vele.

HIERONYMVS.

Alle creatueren ende schepselen hebben medelijden met den stervenden Christo: De Sonne word verduystert/ de Aerde beweeght/ de Steenrotzen splijten / Den voorhangh des tempels scheurt/ ende de graven worden geopent: Alleen de hetijvighe mensche/ voor den welcken CHRISTVS alleenlick heeft gheleden / en heeft met Christo gheen medelijden.

AMBROSIVS.

CHRISTVS heeft sich de verdoemenisse des doods onderworpen/ om dat hy ons van het joc der verdoemenisse soude verlossen: hy heeft de dienstbaerheyd des doodes op sich genomen/ op dat hy ons de vryheyd des eeuwigen levens soude met deylen ende geven.

Het Lijden Onses Salighmaeckers IESV CHRISTI,

Beschreven van NATHAN CHYTRÆVS.

O CHRISTE, ware God/ die hert en nier doorsiet/
En met u maght beheerscht dit al gemaeckt wt niet/
Comt uwen Dichter by/ versterckt my door u stralen
Dat ick magh uwen lof en lijden swaer verhalen.

Want

Want (och!) soo haest als ick u bloedigh hayr end' hoofdt
Doorspeet van doornen sie/ u verwe heel verdooft/
Den baert in een gheplackt/ u wtghepuylde ooghen/
V lippen dick door't slaen/ uw' handen wtghetogen;
V lijf vol stremen rood/ u zijd doorspeet/ bevleckt/
De nagels in u lijf/ V Lichaem wtghereckt/
Dat ick uw' aders blouw en ribben scherp can tellen;
Soo word mijn herte couwt/ de tongh can niet vermellen/
Maer aen de rachen cleeft/ soo my gheen nieuwe cracht
Door u cracht/ CHRISTI Heer/ en wordet toeghebracht.
„ Och! och! het mensch'lick hert/ hoe seer is het versteenet/
„ In wat een diepen slaep light het/ dat het cleyn meenet
„ Sijn sonden overgroot! hoe is t'ghemoedt verstijft/
„ Dat yder wtvlucht soeckt end' in zijn sonde blijft!
„ De Goddeloosheyd boos die heerscht in alle landen;
Daer doch om blusschen wt t'vyer van de sond vol schanden
Van d'Hooghste Hemel af hy die veel hoogher is
Dan d'Hemel/ en ghelijck den Vader voor ghewis/
Moest commen/ om ons sond en doodt op sich te halen/
Daer hy onsondigh was/ en lijden duysent qualen/
Soo dat de Wereld selfs verschrickt als zijt aensiet!
Der dieren bloedt/ haer doodt/ geen Engel/ geen verdriet/
Geen Pest/ geen honger swart/ geen arbeyd/ sieckt begresen/
Geen Heyl'ge met haer deught/ hoe groot dat sy magh wesen;
Ja selfs de Sundvloedt niet/ die't al verdrencken doet/
En conden blusschen wt/ des Vaders grim/ onsoet/
Dien toren-blixem heet/ die met recht op ons straelde/
Noch nemen wegh de sond daer Godes vier om daelde;
Indien de Sone God's de Heer des Hemels groot/
Niet afghecommen waer' wt zijnes Vaders schoot/
Aennemend' ons broosch lijf en ladend' onse sonden
Vergietend zijn rood bloed/ om heelen onse wonden;
Ja selfs gaend' in den doodt om dooden ons doodt straf/
En gaende in het graf om lichten ons wt t'graf.
„ O Blintheyd des ghemoeds/ o duysterheyd der sinnen!
„ Verstoort de sond God/ soo dat hy des torens pinnen
„ (Het welcke wy nochtans cleyn' achten surgeloos)
„ Soo in zijn eenigh kind slaet voor ons daden boos!
„ O Vader Heyligh wijs/ wie can u wonder wercken
Doorgronden/ en bewroen/ u wijsheyd groot Volmercken?
Ziet ghy de quade goedt/ ghenadigh den Sondaer/
En siet u heyligh kind hulp'loos aen't cruyce swaer

Van anghste beven seer door doodes herde wonde/
Al hadd' hy self' alleen begaen al s'wereldts sonde?
Siet ghy hoe dat hy strijd bebloedet en besweet
Soo dat men diesgheliicks noyt wist/ noch niet en weet?
De Sonne can't niet sien/ maer schuylt in duysterheden/
De Maen met vlecken swart/ en met rouw cleed haer leden/
De Aerde beeft/ verschrickt/ de Zee swelt van hert leet/
De Elementen al vlie'n voor dit aensien wreet:
Maer ghy/ o Vader goedt/ laet u beminde Soone
Soo martlen om ons sond/ hoort zijner claghten toone/
En word niet eens beweeght/ maer blijvet vast daer by
Dat Christus, onse burgh/ voor onse sonden ly'
Soo seer beminnet ghy den armen mensch gheballen/
Dat ghy een's ander scha maeckt wintste voor ons allen;
En met den sleutel sterck van uwes kindes bloedt
Des Hemels deure dicht ghy voor ons open doet!
O grootheyd der misdaed/ die so versoent moet wesen:
" O groote Godes liefd/ die zijn kind wtgelesen
" Dat sulcks niet hadd' verdient/ min dan ons leven acht!
" Hoe hebt ghy so versint het menschelick geslacht/
" Ons arme zielkens snoodt? O Coningh hoogh verheven
" Hoe sal het die doch gaen die godloos gaen begeven
" Dees hulpe die ghy geeft? die trappen onder voet
" [Vry levend' in haer sond] des Lammes dierbaer bloedt?
" V zy lof eeuwigh God/ u will' ick steeds lof singen/
Die my ruckt wt de hel ende in u rijck wilt bringen/
Daer ick het niet verdien. O Christe, u zy eer/
Dat den gheballen mensch ghy heelet met u zeer;
Dat ghy om onsent will' wt d'Hemel zijt ghedalet/
End' hebt op uwen hals ons sond en doodt gehalet/
Op dat des levens Deur voor ons soud' open staen/
En dat wy door den doodt in't leven souden gaen.
Ghy doch / o Heyl'ge Geest/ herschept mijn hert en sinnen
Met uwen Hemel-strael dat ick God recht magh minnen.
Och! sonder u licht claer/ ben ick vol duysternis/
Mijn herte is ijs coud / end' in sonds modder is.
Verdrijft ghy ons slaepsucht met uwe yverigh' oogen/
Dat wy al u bevel altijd te volghen poogen/
En denckend' op al t'geen dat t'Lam geleden heeft/
Voor ons [hoe onse ziel door zijne doodt nu leeft]
Hem loven also langh als wy zijn in het leven.
Eer zy God/ Vader Soon/ end' Heyl'gen Geest gegeven.

BERNARDVS.

Jck gingh seker ende surgheloos daer henen/ sonder yet van Godes verschrickelick oordeel/ dat over my in den Hemel was wtghesproken/ te weten; Ende (siet!) de Sone der Maghet/den Sone des alderhooghsten God's word gesonden/ met bevel dat hy ghedoodet soude worden/ op dat mijne wonden met den costelické balsem zÿnes bloeds souden genesen worden. O Mensche/ erkent hoe groot ende swaer de wonden zÿn/ voor de welcke de Heere CHRISTVS moet gewondet worden! So sy niet ter doodt/ ia ter eeuwiger doodt/ en waren / Godes Sone en soude nemmermeer sterven/ om de selve te genesen.

Aenmerckinghe van NATHAN CHYTRÆVS, over den Ghecruysten CHRISTVM.

„ SJet hy die't al beweeght/nu onbeweget hanght:
„ Hy durst/ wt wiens Fonteyn sy drincken al die leven.
„ Die vogels haren nest en dieren holen langht/
„ Niet eenen steen en heeft om rusten t'hoofd vol beven.
„ Hy die de Croone schoon de Vorsten stelt opt hoofdt/
„ Van doornen stekigh scherp bebloed een croon moet dragen.
„ Hy die/ de eere selfs/ vereert elck die gelooft/
„ Sterft tusschen eerlos volck met spot end' hoon geslagen.
„ Hy die de cleeren geeft/ hanght naecket inden windt/
„ Die meer blinckt dan de Son/ is ongesien en bloedigh.
„ Hy die gherechtigh is/ als sondaer is doorpint.
„ Het onbevleckte Lam versoent sond overvloedigh.
„ Hy die elck een verblijdt/ gantsch geenen troost en heeft.
„ De leden van den Vorst des levens doodt verstijven.
„ O Mensche/ IESV CHRIST, steeds lof end' eere geeft:
„ Want hy droegh al dit leedt om u leedt te verdrijven.

Aenspraecke van NATHAN CHYTRÆVS, aen CHRISTVM den Salighmaecker.

OF een aerem bedelaer/ Waer verciert met purper cleeren/
En de handt vol ringen claer/ Pochend' op't lijf sonder keeren
Soud' hem yemant geven wat? Wie soud' hem behoeftigh meenen
Maer heeft zijn cleed gat by gat/ Siet hy bleeck en commet weenen;
Toont hy t'volck zijn zeeren bloot/ Die van bloed end' etter vloeyen/
Claeght hy seer vä blint heyds noot/ Dä sal eerst zijn winste groeyen:
Yder sal te lijden zijn/ Met dien mensche vol ellenden/
Als dien bedelaer ick mijn/ Voor u/ CHRISTE Heer/com wenden.
Ick bringh geen versierde lof/ Mijn verdienst' ick niet en toone/
Op mijn' ouders ick niet stof/ Noch en maeck mijn vlecken schoone.
Ach! ghewond/ onreyn en lam/ Naeckt en bloot ick voor u beve:
Hier ligh' ick voor u gantsch stram! Niet en hebb' ick dat ick geve/
Niet en hebb' ick dat ick meen/ Dat u Heere can behaghen/
Noch voldoen mijn schuld niet cleen/ Noch afcoopen sondes plagen.
Op u goedheyd/ die ghy schenckt/ Ick betrouw'/ en seer mistrouwe
Mijn verdiëst. Och! mijns gedëct! Helpt dië die hier light vol rouwe.
Grootet mijn geloove cleyn/ Uwen Gheest dat seer versterke.
Ghy cond ende wilt alleyn/ Wat in my ick niet en mercke
Geven door uws Godheyds strael! Wat sal ick u daer voor geven?
Eeuwigh ick met soete tael/ U sal loven/ Heer verheven!

CHRISTVS, Den Herder.

GHy huyzelingen wijckt voor my van Schaepkens cleen:
Want ick den Herder goedt ben eenigh end' alleen.
Mijn leven ick te pand voor mijne Schapen stelle:
Elck Schaep dat hoort mijn stem ick met de mijne telle.
Elck Schaep dat my volght naer is seker ende vry.
En niemant wt mijn' hand dat rucken sal van my!

Den

Den Sondaer/ Het Schaepken.

GHeenen Herder buyten u/ kenne ick/ o IESV Heere/
U doot weert alleẽ doods gru/ Christe, vã mijn ziel vol zeere
Volgen will' ick u alleyn/ Sonder ergh/ end' u stem hooren/
So veel als mijn wijsheid cleyn/ my leert: draeght mi sonder storẽ
Op u schouders/ dwael' ick af/ Op dat ick u Schaepken blijve/
En my niemant rucke straf/ Wt u handt groot van bedrijve!

Nota.

Wy moeten ons vlijtigh wachten/ dat wy aen der menschen authoriteyt ende aensien niet en blijven hanghen: Want so haest als het geloove so swerft: ja soo haest als het wt Godes Heyligh- dom is gegaen; so moet het noodsaeckelick gints ende weder seer ellendelick swalpen.

Sijne eenighe toevlucht.

ALs ick d'een' ooghe slae in druck end' ongeval
Op mijne wonden groot hier in dit jammerdal/
En vinde dat in my geen' hulp' is voort benouwen/
Noch my noch mijn verdienst ick niet licht sal betrouwen:
Maer als ick d'ander oogh' oplicht naer d'Hemel schoon/
En dat ick twijvel niet of daer is Godes Soon/
Of daer is IESVS CHRIST, des goeds Fonteyn end' Ader/
Dat al wat Christ verdient/ my rekent toe de Vader/
So is dat voor mijn quael' een medecijne goedt:
Mijn heyl is dat ghéen heyl ick wacht van mijn gemoedt/
Maer slechs in Christ alleen mijn' hulp' en troost te stellen/
Die duysent dooden can verwinnen die my quellen/
Die duysent wegen weet tot heyl en leven bly:
O Hemelsch Medecijn end' Helper lof u zy.

CYPRIANVS.

Al verciert ghy u al met goudt ende peerlẽ/ so zijt ghy nochtans sonder Christi verciersel leelick ende ontciert.

Die Christum heeft/ dien heeft het al; Hebt ghy Christ niet/
Al s'wereldts goedt niet helpen sal: Naer Christum siet.

Niet in my; Alles in CHRISTO.

NJet ben ick/ niet ick can; mijn' hooghste Wijsheyd is
Maer dwaesheyd; mijne cracht is swackheyd voor gewis;
Mijn rijckdom aermoed' is/ mijn' heerlickheyd versmaden:
Mijn' eere niet dan schand/ en sond mijn beste daden:
Mijn reynicheyd is stanck. Och/ Ghy/ Ghy/ CHRISTE reyn/
Heyl/ leven/ hope/ licht/ van uwe Kerck alleyn/
Des' arme bystand doet! my is niet over bleven:
Zijt ghy alleyn mijn Al, so is't my al gegeven.

Luc. 2. vers. 14. Op den dagh der gheboorte Christi word de menschen in Christo den Heylandt belooft (Eudokian) een hertelick welgevallen ende genoegen. Met welcke woorden alle ghenoeghsaemheyd der dingen / die ter saligheyd van noode zijn/ wtgedruckt worden/ op dat het ons Christus al sy. Colos. 2. vers. 3. 9. Joan. 1. vers. 16. Van zijne volheyd hebben wy alle ontfangen eñ 1. cor. 15 vers. 28. God sal alles in allen zijn als wy ten vollen met Christo onsen Coningh sullen vereenight zijn/ als Christus tot den Vader/ ons voor hem stellende / sal segghen; Siet daer ick ende de kinderen die my God ghegheven heeft. Heb. 2. vers. 13. pag. 7. Het gae ons dan soo qualick in de wereld als het wil/ soo moet ons nochtans het rijcke/ [aengesien dat het in sulckē hoofd is gegrondt] vrede met Gode in alle besoeckinghe/ ende een volcomen ghenoeghen ende Geestelicken seghen / blijven. Olevianus. Joan. 10. vers. 9. Sy sullen by mijn wt ende in gaen ende de volheyd hebben.

Aen sich selven
Van het kindeken IESVS.

MIjn hert wat bevet ghy/ en quelt u ongestilt?
Waeromme niet veel eer ghy in u seght cloeckmoedigh/
Hy is God; dus hy can; word mensch/ dies helpen wilt:
Christ is mijn broeder/mēsch/mijn Coningh/end Heer goedigh.
Wel dickwils yemant can/ maer wilt niet; dander wel
Wilt/ maer doen hem ontbreeckt/ so blijft het onder wege:
Maer Christus wilt en can/ en sweert dat in gequel
Hy niet wilt dat vergae dien die bekeert te dege.
Ghy herte ongerust can dat u stillen niet?
Van sulcken milden God/ wat wilt ghy meer begeeren?

[Het

[Het woord van een Vroom mannen u gelooven siet
Soud't ghy dan twijvel slaen aen God's geloft' en sweeren.]

NATHAN CHYTRÆVS.

Troost
Voor zijn ghemoedt.

WAt beeft ghy so mijn herte swaer/ So haest als tot u naecket
Dẽ mintstẽ schijn vã droef gevaer/ Of u wat schade raecket?
God tegenwoordigh siet het al/ End' hoort alles nouwe:
Die hem betrout vergaẽ niet sal/ Seght hy/ in schrick en rouwe.
Hoe vreeset ghy den Satan noch/ Die van Christ is vertreden/
Light in het duyster met gerochl/ Geketent knort beneden?
Of wat ontrust u sondes smet/ Daer't bloed van't Lã onsondigh
[Dat de voldoeningh' is der Wet] V smettẽ wtwischt grondigh?
Wat vreeset ghy der siecktẽ pijn/ Den kercker en tormenten/
Die vluchtigh als de wereld zijn/ End' haest daer henen drenten/
So dat op geenderhande wijs/ Dit haest verganckliek lijden
Gelijck'nis heeft met vreught vol prijs/ die eeuwigh sal verblijdẽ
Dit lijden is ons sek'ren pandt/ Van blijdschap die ons naecket/
Wy hebben t'zegel in ons hand/ Geen logen t'ons wijs maecket.
Wat vreest ghy doodes prickels scherp/ Daer Christus wt genade
Die brack door al zijn lijden serp? De doot doet ons geen schade;
Maer opent ons eẽ Deur gewis/ Om gaen tot God's Paleysen/
Daer mẽ voor eeuwigh levet fris/ Wanneer wy van hier reysen.
Wat vreeset ghy in't duyster graf/ Een wijl te zijn besloten?
Den steen die is genomen af/ Christ is wt t'graf geschoten.
Waerom God's toren en gerecht/ Doet u door vreese waecken/
Gemerckt den toren is geslecht? De Rechter vry sal maecken.
Wat vreeset ghy/ bleeck vã gelaet/ De grouwsaem pijn der hellẽ?
Ten Hemel Christus u voorgaet/ Om u in vreught te stellen.
Wat clopt ghy dan mijn hert in my/ Ziel/ waer toe dit vertzagẽ/
Daer voor u so veel vruchten bly/ Ghy Christi cruys siet dragen?

Arem zijt ghy/ God is rijck: Alle vrees zy wegh gedreven.
Die't groot geeft/ Hert vol beswijck, Can die niet het cleyne geven?

Het eeuwigh leven is/ Betrouwen/ Vader/ Sone;
Hy levet die betrouwt/ Die leven wilt trouw toone.

Christus is de wijsheyd goedt/ Van't Godsaligh volck alleene;
Buyten hem te wesen vroet/ Ick maer louter dwaesheyd meene.

Waerom vreesen wy altijt/ Dat noyt vreesen moet den vromen/
En steeds van ons schuyven wijt/ T'geen daer men steeds voor moet schromen?

Forme of Voorschrift
Des daghelickschen Ghebedts.

O Almachtige eeuwighe ende levendige God / Eeuwighe Vader onses Heeren Iesv Christi; o Iesv Christe, het Woord ende beeld des eeuwigen Vaders; O Heylighen Gheest/ die van den Eeuwighen Vader ende Sone/ onsen Heere Iesv Christo, van eeuwigheyd voortcomt: Ick bidde oodmoedelick van u/ ghy willet/ soo langhe als ick leve/ de wercken mijnes beroeps eene goede wtcomste gheven/ op dat ick des te langer tot uwer eeren/ Stichtinghe der kercke ende mijnes naesten/ magh dienen. O Heere/ en ghedenckt de sonden mijner ionckheyd niet/ maer vergeest my/ o barmhertige Vader/ om de Verdiensten onses Heeren Iesu Christi, die voor my oock ghecruyst ende verresen is/ alle mijne voorledene ende tegenwoordighe sonden. Ghy/ o Sone Godes/ onse Heere Iesv Christe, zijt den Geneser van mijne ziele / en lichaem/ mijnen Middelaer ende Voorbidder: Als ghy mijn Verstand/ herte/ tonge / ende leven/ gevet/ ende de selve regieret ende heerschet/ so en sal ick noch uwe Kercke / noch de societeyt ende ghesselschap der menschen niet schaden. Wilt in my alle hooveerdigheyd/ opgheblasentheyd/ eersuchtigheyd/ toorne/ wraeckgierigheydt ende vermetelheydt/ wtlesschen/ delghen ende wederstaen. Ende ghy/ o Sone Godes/ onsen Heere Iesv Christe, neyght my tot betrachtinge ende naervolginge uwer stemme / die seght: Leert van my dat ick sachtmoedigh ben ende oodmoedigh van herten. En laet my teghen mijne conscientie ende ghewisse niet in dwalinghe ende boosheyd vallen/ noch in de selve volherden; maer regiert/ heerscht/ ende stieret / my door uwen Heylighen Geest/ dat ick uwen Tempel sy/ ende blijve. Ende ghy / o Heyligen Geest/ van den eeuwighen Vader ende Sone / onsen Heere Iesu Christo van eeuwigheydt voortcommende / comt in mijn herte/ zijt by my/ helpt my/ staet mijn by/ ende ontsteeckt ende vestight een warachtigh gheloove ende ware vertroostinge in mijn herte ende ghemoedt: weder houdet my dat ick niet in dwalinghe ende sonde en valle ende storte: maer dat ick altijd uwen Tempel sy ende blijve. Heylicht my in uwe Waerheyd: V woord is de Waerheyd. Heelet ghy mijn/ Matt. [illegible]

dat

dat andere menschen oock sien dat ick van u gheheelet/ geregiert/ geheerschet/ gheleydet/ ende tot uwer eere ende lof uwes naems behouden/ worde. Geeft dat ick niemant die niet my des waren Gelvoves deelachtigh is/ en beschade / maer dat ick / naer de hulpe die ghy mijn doet/ vele mēschen helpe/ nut sy/ goed doe/ ende bystand bewijse. Gheeft my cost en cleeren/ ende wat tot des levens onderhoud is van noode. Jck en bidde niet om rijckdom; doch en laet my niet in armoede vallen: ghy willet my so vele geven als voor my ende de mijne genoegh is/ ende wilt uwe gegevene weldaden/ ghelijck ghy tot noch toe gedaen hebt/ genadelick segenen. Geeft my oock de gave der matigheyd/ dat ick uwen seghen niet en mis bruycke. En laet my noch gierich/ noch quistgoedigh worden. Vergeeft my de onversichtigheyd die ic in het onrecht gebruycken uwer gaven begae. Gheeft dat mijnen huwelicken staet Godsaligh / eerlick/ ende vreedsaem sy; overschudt dē selven met uwen segen/ dat alle onse daden tot lof ende eere uwes heyligen naems begost ende volbraght worden. Vergeeft ons onse sonde ende onreynigheydt. Maeckt de kinderen die ghy my gegeven hebt / vaten ter eeren/ wercktuygen ende instrumenten der Saligheyd harer ziele ende uwer kercke; Heelet eñ behoudt de selve onbeschadight / op dat ick selfs in dit levē naercomelingen hebbe ende naerlate/ die u eeren ende dienen. Wilt oock my ende de mijne / mijne huysvrouwe/ kinderen ende ghesin / door uwe Heylige Engelen (vergeseltschappers ende voorstaenders onses levens) over al al ons levē langh tegen de boose geesten ende teghen hare ydels ende vergheefsche spokerie ende schrickmaeckinghe/ ende teghen alle anderen perijckelen ende gevaren van onser zielen Saligheydt ende welvaert onses levens / bevrijden. En laet my niet in sulcke grouwelicke sieckten vallen / dat ick uwen name niet en can belijden: als daer zijn/ dolligheyd/ onsinnigheyd/ geraecktheyd/ vallende sieckte/ ende dierghelijcke; door de welcke de mensche / van zijne sinnen berooft zijnde/ by zijn beroep niet en can blijven: wilt my van haestighe doodt bevrijden. Blijft my ghestadigh by / helpt my/ op dat ick des te langher in mijn beroep magh volherden/ ende andere menschen dienstigh wesen. Maer of het gheviele dat het u beliefde my in sulcke sieckten te laten vallen/ so wilt ghy/ o God by mijn zijn / spreeckt my troostigh in mijne ziele/ ghemoed ende herte/ aen/ behoudet my in den waren Geloove/ op dat mijn herte/ als mijne tonge niet en can spreken/ met u spreke/ u ghelovigh aenhange / ende alleene op u zijnen toeverlaet stelle. Geeft my als ick wt dit leven sal scheyden/ dat ick sachtelick van hier verhuyse. Dat ick / O Iesv Christe, u waerlick erkennēde/ belijdende ende aenroepende/ gherustelick sterve/ sonder langhe in de pijne te blijven; ende dat ick/ in vrede rustende / eyndelick de verrijsenisse met alle uwe Heylighen deelachtigh worde / ende u met de gantsche Hemelsche vergaderinge blijde love eñ dancke/ voor alle de Geestelicke ende

lichamelicke weldaden die ick van u hebbe ontfanghen. Amen. Siet/ soo bevele ick u my selven/ o eeuwige ende levendige Godt/ ick bevele u mijnen wegh. Ghy zijt de gene/ Getrouwe ende warachtighe God/ die my hebt versoent. Uwe Barmhertigheydt geschiede over ons gelijck wy in u gehopet hebben. Op u Heere hebbe ick mijne hope en betrouwen ghestelt; ick en sal nimmermeer te schanden worden. Handelt met uwen knecht naer uwe Barmhertigheyd/ ende leert my uwe rechten. Heelt my dat ick gesond worde/ so sal ick my in uwen woorde vermaecken. Amen.

Aen God den Heyligen Geest.

O Ware ende eeuwighe God/ Alderheylighste Gheest/ die eenes wesens met den Vader ende den Sone zijt: doch even wel naer den Persoon van alle beyde onderscheyden/ als die van beyden voortcommet. Ick Geloove in u/ als zijnde waren God/ mijn vertrouwen stelle ick op u; ende houde voor seker/ dat ghy in my [die van alle goedt ben ontbloot ende van eygene crachtē berooft] al het ghene dat my in Godes Woord is belooft/ eensdeels hebt te wege gebracht/ ende eensdeels noch te wege sult bringen. Ghy ghetuyght in onse herten van de Liefde met de welcke ons de Vader omhelset. Ghy woont door het Geloove in onse herten/ ende grefft ons in Christo, als wijnrancken in den Wijnstock: ghy maeckt ons Christi ende aller zijner weldaden deelachtigh. Ghy besproept ons met Christi bloedt. Ghy maeckt ons Christi leden. Ghy geeft ons Christum te eten ende te drincken. Ghy bout ons op Christum als op het eenige fondamēt ende grondeersel onser salighheydt. Ghy maect dat de Vader ende Sone tot ons commen/ ende hare wooninghe by ons maecken. Daerom en ben ic niet in mijne eygene crachten/ die geene en zijn/ maer in u/ Heylige Geest/ gedoopt. Ick gheloove in u/ als warachtighe ende almaghtige God/ ende weet dat ghy in my alle dese dinghen die ick geseyd hebbe/ overvloedelick volbringht ende noch sult volbringhen. Daerom stelle ick oock mijn vertrouwen op u soo wel in het leven als in het stervē. U sy met den Vader ende den Sone/ een eenigh ende warachtigh God/ eere/ Goddelicke glorie ende heerlicheyd in aller eeuwen eeuwigheyd. Amen.

PAVLINVS.

O IESV, Heyland Heer/ Breeckt ghy mijn steenen hert/
Dat het versachtet seer/ Een' heunigh beke wert.

Een

Een ander seght oock:

Mijn ghemoed nu quaed om boogen/ Meer dan ijser ende stael/
Sloeyer in't vyer uwer oogen/ Dat het recht word t'eenemael.

Wensch of Bede voor de Leeraers des Goddelicken Woordes.

GEeft/ o Vader/ dat de ghetrouwe Dienaren u Woord met sulcken Geest ende Voorsichtigheyd handelen/ dat de onwijse onderricht; de swacke gesterckt; de benouwde/ verquickt; de trage ende couwde/ opghewerckt; de dwalende te rechte gebracht; ende wy alle te samen des eeuwighen levens ende salighheyds deelachtigh/ worden. AMEN. Het sy alsoo.

Aenmerckinghe der Weldaden Godes/ ons wt Genaden in Christo bewesen.

O Eeuwighe ende Almachtige God/ ick bekenne ende beweene van herten/ dat ick van natuyren eē kind des torens ben/ in sonden ontfangen ende gheboren; ja gantsch doodt in mijne sonden ende misdaden/ als de gene die eertijds met andere diergelijcke verdorvene menschen in de begeerlickheden mijnes vleysches hebbe verkeert ende omgegaen/ doende wat mijn vleysch ende mijne boose lusten begeerdē;
Ephes.2. v.12. als buyten Christum, verbreemt van het burgerschap Israels, verbreemt ende wtghesloten van de Testamenten uwer Beloften/ zijnde. Ende seker so ick soodanigh als ick van natuyren ben/ ware ghebleven/ soo gantsch in mijne ghedachten ende raedtslagen ware gelaten gheweest/ soo hadde ick ongetwijfelt/ sonder eenige hope van een beter leven/ in alle eeuwigheyd moeten vergaen ende sterven. Maer ghy/ die rijc in Barmhertigheyd zijt/ hebt my die in sulcke ellende vervallen lagh naer den rijckdom uwer om niet geschonckene liefde ende Genade/ genadelick aengesien: ende hebt my door Christum uwen eenighghebore nen Sone tot de hope van een beter leven gelevent. Desen Iesus Christus, mijnen Salighmaecker/ ware God ende ware mensche/ in eenen Persoon/ heeft de straffe die ic door mijne ongehoorsaemheyd ende veelvoudighe sonden verdient hadde/ op sich genomē/ ende so gedragen/ dat uwe Ghe rechtigheyd/ om de weerdigheyd des Persoons/ ten vollen is vol-

daen: ende soo voldaen/ dat uwe Gherechtigheyd die my eertijds het alderschrickelickst was / my nu het aldersoetste ende mijnen aldergrootsten troost/ is. Want ghemerckt dat het selfs met de menschelicke gherechtigheyd soo gelegen is/ dat niemant/ die voor een vroom ende gerechtigh man wilt bekent zijn/ voor eene schuld tweemael wilt betaelt wesen; Hoe veel min sult ghy / onsterfelicke Godt / die de vloedt aller Gherechtigheyd zijt/ my om de schuld mijner sonden/ die ghy alreede ten wtersten van Christo hebt ghevoordert/ wederom aenspreken ende manen. Ghy sult veel eer mijn handschrift / dat met het bloed uwes eenighgeborenen soons is wtgeschrapt ende deur ghedaen/ in het alderdiepste des afgronds werpen ende verdrencken. Ende gelijck ghy onveranderlick zijt ende uwe gavē onberouwelic zijn/ so en sult ghy my/ die ghy eens in uwe gunste/ Genade eñ beschuttinge hebt aēgenomen/ nemmermeer/ in alle eeuwigheyd / wt de selve laten vervallen: Maer sult dit u werc/ dat ghy in my wel hebt aenghevanghen/ van nu voortaen door de cracht uwes Heylighen Geestes geduyrigen ende voorderen/ ende sult mijn swack geloove/ het welcke ick nochtans van uwe goedigheyd hebbe/ so onderhouden/ levendigh ende vruchtbaer maecken/ dat ick van nu voortaen mijne vorighe sonden magh haten/ u in nieuwigheyd des levens soecken te behagen/ ende in alle mijne swarigheden / teghenspoeden/ besoeckingen ende ellenden volstandelick volherden/ ende in den wtersten kamp des doods die alderlievelickste stemme; Heden sult ghy met my in den Paradijse wesen, hooren ende gevoelen: ende dat ick u dan met uwe Heylighe Engelen ende alle uwe wtvercorene in het eeuwige ende ghelucksalighe leven sonder ophouden magh prijsen/ grootmaecken ende loven. AMEN.

HVGO.

Wat behoorde u God meer te doen dat hy niet en heeft gedaen? doen ghy niet en waert / heeft hy u gheschapen: ghy haddet u selven eenen slave der sonde ende des Duyvels ghemaeckt / ende hy heeft u gelost: ghy wandeldet in het perijckel ende ghevaer des wereldts / ende hy heeft u eenen Engel tot uwer bewaernisse gegeven. Van sich selven is hy tot u gecommen/ ende heeft de alderschandelickste doodt voor u geleden/ op dat hy u levendigh soude maecken. Lib. I Medit.

Dancksegginge
wt de
Soliloquijs (of Eenighsprzaecken)
van
AVGVSTINVS.

O Christe, het heyl mijner ziele/ ick dancke u van gantscher herten voor alle uwe weldaden/ met de welcke ghy mijn van mijne Jonckheyd af tot in mijnen ouderdom weydet. Ick bidde u door u selven ghy en willet my niet verlaten. Ghy hebt my ghemaeckt doen ick niet en was/ ghy hebt my ghelost doen ick vergaen was. Ick was verloren/ ick was doodt/ ende ghy zijt tot eenen dooden gedaelt/ ende hebt de stervelickheyd aenghenomen. Ghy/ een Coningh/ zijt tot eenen knecht nedergherommen: om den knecht te lossen hebt ghy u selven overgegeven. Ghy zijt in den doodt ghegaen/ ende hebt de selve verwonnen/ om dat ick soude leven. Ghy hebt my vernieuwt/ u selven veroodmoedigende. Ghy zijt om mijnent wille gecommen/ om my te lossen: ende hebt my so lief gehadt dat ghy u bloed voor my in betalinge hebt gegeven. Heere/ ghy hebt my liever gehadt dan u selven: want ghy hebt voor my willen sterven. Op sulcke wijse/ met sulck een dierbaer losgeld / hebt ghy my van ballinghschap weder gebraght/ van slavernie vry ghecocht/ wt de straffe getogen/ met uwen name ghenaemt/ met u bloed bespringht: ghy hebt my met de olie daer ghy met gesalvet zijt geweest/ gesalft/ dat ick van u/ Christe (of Ghesalfde) eenen Christen (of gesalfden) soude genamet worden. Alsoo zijt ghy mijn altijd met uwe genade ende barmhertigheyd voorghecommen. Want ghy / hebt my dickwils van vele ende groote perijckelen ende gevaren verlost/ o mijnen verlosser. Als ic gedwaelt hebbe/ hebt ghy my weder op dē rechten wegh gebraght. Als ick onwetende was/ hebt ghy mijn gheleeret. Als ick ghesondight hebbe/ hebt ghy mijn ghetuchtight. Als ick droeve was/ hebt ghy mijn getroost. Als ick den moed verloren gaf/ hebt ghy my ghesterckt. Als ick gevallen was/ hebt ghy mijn opgerecht. Als ick gingh/ hebt ghy mijn gheleydet. Als ick quam / hebt ghy mijn aengenomen. Als ick sliep/ hebt ghy mijn bewaert. Als ick riep / hebt ghy mijn verhoort. Maeckt Heere dat het my soet sy altijd op dese uwe weldaden te dencken/ altijd van de selve te spreken/ u altijd om de selve te dancken/ ende u in alle eeuwigheyd te loven. AMEN.

De selfde

AVGVSTINVS, op den CXXVI. Psalm.

In Psal. 126. Nu is het vleysch dat van ons genomē is/ niet in der hope/ maer in der daedt/ in den Heere Saligh ghewozden: want het is in ons hoofd verresen ende opgevaren. Ons vleysch/ dat alreede saligh is/ sal noch in de leden saligh gemaeckt worden. De leden mogen sich wel seckerlick verheughen/ om dat sy van haer hoofd niet en zijn verlaten.

IEREMIAS.

Treer. ver.22. De Goedigheyd des Heeren is het/ dat wy niet gantsch wt zijn/ zijne Barmhertigheyd en heeft noch geen eynde: Maer sy is alle mozgen nieuwe/ ende uwe trouwe is groot.

Den Windt de tacken buyght; de Pees den boogh/ Vyer 't Stael;
Het bloedt den Diamant; t'hert buyght Godt t'eenemael.

Of dus

Den Westen Windt den tack/ de pese den boogh buyget;
Het vyer vermurwet stael/ het bloed den Diamant:
End' ons hert buyget/ sacht/ God als hy toornigh brandt.
God wort beweeght door 't hert dat zijne sond getuyget.

Ghebedt van FRANCISCVS PETRARCHA,

Dat noch op den hedigen dagh binnen Apon in het Paduaensche Landschap word ghelien ende ghelesen.

O IESV CHRISTE, mijn heyl/ eenige versoender van het menschelicke geslachte; soo u de menschelicke ellēde tot Barmhertigheyd can beweghen/ soo comt my arme sondaer te hulpe/ ende verhoort ghenadelick mijn gebedt; maeckt u de Pilgrimagie deses werelts aengenaē/ eñ stiert mijnen gangh op den Wegh der eeuwighe Salighepd. Wilt in mijn leste afscheyden/ ende in die wterste ure des doods by my zijn/ sonder mijner misdaden ende ongherechtigheden te gedencken; maer ontfanght mijnē Geest vriendelic als hy wt dit lichaemken sal scheyden. En treedet niet

in't

in't gherechte met uwen knecht/ maer handelt met my/ O bloedt aller Barmhertigheydt/ naer uwe groote Barmhertigheyd ende Ghenade; voert mijne saecke wt/deckt mijne mismaecktheden in den jonghsten dagh/ ende en laet niet toe dat dese ziele/ die het werck uwer handen is/ in de opgheblasene heerschappie van uwen ende mijnen vyand commé/ noch de onreyne Gheesten eenen roof/ ende den spot van die hongherighe honden zy. O mynen God/ mijne Barmhertigheydt/ mijne toevlucht/ eenigh Heyl/ eñ eenige Hope/ en keert u aenghesichte niet van my; maer zijt my arm sondaer genadigh! Amen.

Dese volgende Dichten staen binnen Mantua by een Crucifix.

SEgt my doch/ O ziel vol beven/
Ach! wat antwoord sult ghy gheven/
Wanneer CHRISTVS comt beneven:
Als hy rek'ningh eyschen sal.
Van het goedt ghelaten al/
Van qua wercken groot ghetal?
Dien dagh/ o dien dagh van tooren/
Die wy willen commen vooren
Ende stutten God's verstooren/
Met een recht ghebroken hert
Dat Ghena leght op zijn smert/
Leven dat ghebetert wert.
Dien dagh/ o dien dagh des Heeren/
Sal het al in asschen keeren/
Als ons de Propheten leeren.
O hoe sal men beven dan/
Als de Rechter commet an/
Nauw doorsoecken yder man?
Het Basoen sal vreeslick clincken/
Door de graven die seer stincken
Om elck voor God's throon te wincken.
Doodt/ Natuyr/ comt schricken aen/
Als het Schepsel sal op staen/
Om voor het gherischt te gaen.
Boecken sal men daer voortbringhen/

Waer in staen al onse dinghen/
Daer men 't vonnis wt sal singhen?
 Als de Rechter sittet daer
Theym'lick wordet openbaer/
Niet ontgaet de straffe swaer.
 Wat sal ick dan segghen veerdigh?
Wien kies' ick tot Voorspraeck weerdigh
Daer selfs beeft de mensch rechtveerdigh?

[In het selve dicht volght nu dit Godsaligh Gebedt.]

Coningh groot van Majesteyt/
Die om met u volck vry leydt/
Goedtheyds vloedt gheeft Salgheyd.
 Goede IESV, zy ghedachtigh/
Om my niet te straffen crachtigh/
Dat om my ghy quaemt wond-sachtigh.
 Ghy saei't moed' als ghy mijn socht/
Met 't Cruys hebt ghy mijn ghecocht;
Zy dat niet om niet ghewrocht!
 Rechte Rechter vands wraecke/
Gheeft Pardoen dat mijn vry maecke/
Eer de Rek'ningh-dagh ghenaecke.
 Ick misdader suchte seer/
Schaemrood word' ick meer en meer;
Spaert dien die ghenaed roept/ Heer.
 Sond-vergheyer van Marie,
Die den Moorder hoordet blye/
Hope comt my wt u sye.
 Mijn Ghebedt is't weerdigh niet;
Maer/ o Goede/ hulp my biedt/
Dat ick vlie des Hels verdriet.
 Laet de Schapen my versellen/
Niet de Bocken vuyl van vellen;
Wilt ter rechter hand my stellen.
 Als 't vervloeckte volck staet stom
En met schand moet keeren om/
Seght tot my/ Ghesegend com!
 Dat u Salgheyd my naecket.
Met die ghy rechtveerdigh maecket
In u Rijck/ daer vreught steeds blaecket.

SO dickwils als de mensche wilt roemen/ so dickwils moet hy als wt sich selven gaen; ende by sich selven tot niet gebraght zijnde/ bekennen dat nergens el eenigh goedt en is/ dan in God alleen, ende zijne eyghene eere naerlatende/ alleenlick pooghen ende trachten/ om Godes eere ende Glorie te voorderen ende grooten.

Wat ons behoort te bewegen om naer een Onschuldigh leven met alle vlijt te trachten.

1. Corinth. 7. vers. 23.

Ghy zijt diere ghecocht.

AL wat wy zijn/ hebben/ of vermoghen/ dat is des Heeren; niet alleenlick om dat hy het ons heeft ghegheven/ maer om dat hy ons het selve als het van ons verbreemt was/ met het bloet van zijnen eyghenen Sone weder heeft verkreghen. Daerom is het billich dat wy ons gantsche leven/ zeden ende wandel/ niet naer onsen/ maer naer Godes/ wille schicken ende aen stellen/ ende goedt doen tot Godes eere. Gemerckt dan dat wy lidtmaten Christi, Tempelen des Heylige Gheestes/ ende so dier-gecochte/ zijn/ soo laet ons toe sien dat wy CHRISTO, ons hoofd ende verlosser/ noch den Heyligen Gheest/ onsen Inwoonder/ die schande niet aen en doen/ dat wy haer van haer recht berooven. Maer laet ons God veel eer met ons lichaem ende ziele grootmaecken/ loven ende dancken/ op dat hy ons oock in der eeuwigheydt groot maecke.

AVGVSTINVS.

Leest ende herleest aller schriften/ ende ghy en sult niet schrickelicker vinden/ dan dat de mensche in sulcken stand levet in den welcken hy niet en darf sterven.

Nota.

De Voorneemste deelen des Godsdienstes zijn/ Geloove/ Gehoorsaemheydt/ Aenbiddinghe/ Dancksegginge ende Gedult.

Eene andere Nota/ of opmerckinghe.

Als Abraam zijnen sone Isaac soude opofferen/ verberght hy andere dit zijn voornemen: hy en gheeft selfs zijne huysvrouwe dit niet te kennen. Hy neemt de reyse met weynigh volcks aē/ ende verbiedt zijne knechten met hem op den bergh te climmen/ op dat hy door haer gheween ende ghekerm/ of oock door haer gheweldt/ van zijn Godsaligh voornemen niet afghehouden ē verhindert en wierde. Hy leeret ons met zijn exempel ende voordaedt/ dat wy/ als wy eenighe Goddelicke saecken sullen wtrichten ende doen/ so vele als ons mogelick is/ alle verhindernissen voorsichtelick moeten afschaffen ende weeren. Genes. 22

Verhoedinghe
teghen
Verscheydene aenlockingen tot sonde.

O Mensch/ en sondight niet:
Want God is boven u:
Godes Enghel by u:
De boose Vyand achter u:
Duysent ghetuyghen in u:
Het Helsche vyer onder u.

Het welcke wy aldus in dicht vervatten.

O ghy Jongh'lingh onberaden/ Houdet van de sonde af:
God van boven siet u daden/ Hoort u woorden licht als caf.
Om u/ end' aen uwe zijde/ Altijd Godes Engel staet.
Satan vische op zijn getijde/ Loert van achter op u daedt/
Om die wonder seer te grooten/ In des doodes bange uyr.
Binnen u de prickels stooten/ Der Gewisse wonder suyr;
Die ghy niet en cond ontvlieden/ So ghy sonde niet en vliedt:
Sy getuyght voor duysent lieden: Ghy cond haer beneenen niet.
Onder u de Helle gapet/ Vyerigh op u dagh en nacht.
Waerom noch by sond ghy stapet/ Spelet/ gichelt/ ende lacht?
Denckt ghy noch te zijn alleene/ Daer ghy soo omcingelt zijt?
Acht ghy dit geselschap cleene? Neen! wel dan/ de sonde mijdt.

Een ander oock daer toe dienstigh.

Soo ghy met aerbeyd groot doet deughdelicke wercken/
Den aerbeyd vlieget wegh met wonder snelle vlercken;
Maer uwes Deughdes lof die blijft u altijd by:
Doch soo door wellusts smaeck wat quaeds bedrijvet ghy/
Het soet vlieght vluchtigh wegh/ veel snelder dan de winden;
De schand als loodt en steen laet sich gheduyrigh vinden/
En ligghet op u hert/ daer knaeght Ghewis verbolght:
Daer eenen wellust cort een langh berouwen volght.

AVGVSTINVS.

Al wat ghy willet en niet en connet/ dat houdet God voor ghedaen.

Yder die verschoont en is geē vrindt/ noch yder die strast geen Vyand. Beter is het met strengigheyd te beminnen/ dan met sachtigheyd te bedrieghen ende verderven.

Over den Heylighen Bybel.

2. Petri 1. vers. 19.

Wy hebben het Prophetische Woord, welck seer vaste is, ende ghy doet wel als ghy daer acht op hebt, als op een licht dat in eene duystere plaetsche schijnt, tot dat den dagh aenlichte ende de Morghensterre op ga in uwe herten.

SOo yemant in dees tijd/ soo vol van twistigh dwalen/
Den Bybel dagh en nacht niet houdet in zijn handt
Dien slacht een krijghsman quaedt die door onsinnigh malen/
Loopt sonder schild en sweerd te veld by den Vyandt:
Hy en verschilt oock niet van eenen armen blinden/
Die sonder stock alleen loopt wegen onbekent:
Dit ist tweesnijdigh sweerd dat s'herten grond can vinden/
En scheyden het ghesond van 'tgeen dat is gheschent.
Dit is dien ruymen schild die ons bedeckt te deghen
Voor pijlen vyerigh heet die d'helsche Draecke schiet.
Dit is den reghel recht en 'richtesnoer onverleghen/
Wat hier op niet en past wy voor goedt houden niet.
Dit licht en fackel claer bevrijdet ons van dwalen/
En leydet ons recht toe recht aen naer s'Hemels throon.
Doch van dees Schild en Sweerd sult ghy gheen' hulpe halen/
Soo ghy die niet gebruyckt/ maer naecket comt ten toon.
Dees waerheyds regel sterck sal sonder vrucht u laten/
Soo ghy naer uwen sin daer mede springet om:
Noch keers noch brillen claer u niet en sullen baten
Soo ghy de oogen sluyt/ en willens blijvet dom.

Nota.

Mar. ut. S. 102. De gene die de aenghehoorde Waerheyd niet aen en neemt/ die heeft het gene dat hy ghehoort heeft tot een rechtveerdigh ghetuyghenisse zijner verdoemenisse ghehoort.

De Heere Sebaoth sal zijne dienaren onghetwijvelt die genade verleenen/ dat sy over zijne ee-

re niet te schanden/noch over zijne waerheyd niet tot logenaers en worden.

LACTANTIVS.

Wy worden op die voorwaerde voort gebraght/ dat wy dien God die ons voortbringht billicke ende schuldige gehoorsaemheydt bewijsen/ hem alleen kennen/ hem alleen volghen.

Den Vlijt
Tot een Godsaligh leven moet geduyrigh zijn.

Luc. 1. vers. 74. 75.

Dat wy verloſt zijnde van de handen onser vyanden, hem dienẽ souden sonder vreese, In heyligheyd ende gherechtigheydt voor hem alle de daghen onses levens.

Hy scheydet hier de hypocritische schijn-heylighheyd ende gherechtigheydt [die de menschen wel ghevalt/ door de welcke wy voor de menschen rechtveerdigh ende heyligh schijnen te wesen] van de Heylighheyd ende gerechtighepd die Gode aengenaem is/ die hy ons in zijne Wet voorschrijft. Zacharias wilt dat wy ghedachtigh zijn/ dat wy altijdt voor Godes aenschijn wandelen/ dat God onse herten doorsiet eñ doorgrondt/ op dat wy dit bedenckende/ ons leven naer zijnen wille ende Wet schicken; dat wy alle dinghen doen als of Godt selve [die over al is/die alles siet] teghenwoordigh stonde. Want het is al openbaer voor zijne ooghen: ende niet en can voor hem verborghen wesen. Soo en is het dan niet ghenoegh dat de geloovighe voor de oogen der menschen haer leven wel aen stellen/ hare handen/ voeten/ ende haer gantsche lichaem van alle boosheyd ende sonde onthouden; maer sy moetsn leven naer den wille ende welghevallen Godes / die met de wterlicke heylighepd niet te vreden en is/ maer voornemelick het herte aensiet ende aenschouwet. Doch op dat niemant en meyne/ dat hy sich wel gequeten heeft als hy God eenen tijdt langh heeft ghedient / soo seght Zacharias, dat de menschen op die voorwaerde verloſt zijn/ op dat sy haer bevlijtighen/ God al den tijd hares levens te dienen. Want God en wilt eñ voordert geene erkentenisse zijner weldaed die maer voor eenen tijd langh en duyrt/ maer die ons levẽ lang duyret. God is eeuwigh ende en wordt niet verandert: Die hem dan voor soodanigh kent ende erkent/ die en can sich in der eeuwigheydt van zijnen dienst niet onthouden: Want hy en sal niet beters dan God connen vinden.

Proverb.

Proverb. 13. vers. 18.

Wie de tucht varen laet, die heeft armoede ende schande: Wie geerne straffen laet, dien sal tot eeren commen.

AVGVSTINVS.

De Godsaligheyd is tot alle dinghen nut/ soo wel om dat sy de swarigheden deses levens af keert of versacht/ als om dat sy tot het eeuwighe leven ende saligheyd leydet/ in het welcke wy niet quaeds en sullen lijden/ ende het Hooghste eeuwighblijvende goedt sullen genieten.

Kind/naer Lof en Schaemt wilt poogh; Dat dē Lof u prickel zy Tot Deught: en niet quaeds gedoogen/ Wil de Schaemt; maer breydelt dy.

Vermaenspreucken tot Godsaligheydt.

Prov. 14. vers. 27.

De vreese des Heeren is eene fonteyne des levens, dat men vermijde de stricken des doods.

Ibid. 15, vers. 3.

De oogen des Heeren sien aen alle plaetsen, beyde de boose ende de vrome.

Psal. 11. vers. 5. 6.

Sijne ooghen sien daer op, zijne oogenleden proeven de menschē kinderen. De Heere proeft den rechtveerdigen ende Godloosen.

LACTANTIVS.

De Conscientie (of ghewisse) houdt de menschen seer in toom/ soo wy ghelooven dat wy voor Godes aengesichte leven: Soo wy ons laten voorstaen ende gelooven dat niet alleenlick het gene dat wy doen van boven word ghesien/ maer dat oock het gene dat wy dencken ende spreken van Gode word gehoort. Cap. 8. de Ira Dei.

God Siet ende Hoort alles.

GREGORIVS

Tegen de gene die altijd tot den dagh van morgen wtstellen.

DE ghene die u verghevenisse uwer sonden heeft belooft so ghy u bekeert/ die en heeft u den dagh van morgen niet belooft.

Remedie/ of hulpe tegen de Aenlockinge tot sondigen.

GHy seght de Liefde/ Wijn/ Nacht ende Jeuchden Brandt/
Die zijn de oorsaeck swaer van soo veel sonds vol schandt.
Dē Nacht is voor God dagh/ wat mooght ghy hē schuld gevē?
Wat relt ghy van de Liefd/ dat is geen Liefd verheven
Die slechs wt wellust comt en baret haet/ oneer?
Den Wijn niet/ maer dien drinckt/ is te beschul'den eer
Als hy gheen mate houdt: laet water den wijn coelen.
Werckt/ draget/ sweet/ lijdt couw/ en wilt gebreck gevoelen:
Gaet op den rechten wegh/ leest vlijtigh Godes Woordt/
[Bidt God om zijnen Gheest/ en goe vermaningh hoort]
So sal u schijn-Liefds pijl/ dē Nacht/ Wijn en Jeughds brandē
Niet connen schade doen: Want goedt doen vrijdt van schandē.

AVGVSTINVS.

Als men den wellust dienet/ word daer eene ghewente af; eñ als men de ghewente niet en wederstaet/ word sy Noodwendigheydt.

BASILIVS.

Ledigheyd is het beginsel van boosheyd.

GREGORIVS.

Soo haest als de luxurie ende oncuyschheyd des vleysches des menschen gemoed eens heeft inghenomen/ soo laet sy hem qualick yet goeds dencken. Want de begeerlickheden zijn aenclevende. Want wt het aensien/ comt het ghedachte; wt het gedachte/ de In mo- ral.

ghene-

gheneghentheydt; wt de gheneghentheyd/ vermaeck; wt het vermaeck/ toestaen; wt het toestaẽ/ werckinghe; wt de werckinghe/ gewente; wt de gewente/ overgeventheyd; wt de overgheventheyd/ voorstand; wt de voorstand roeminge: ende wt de roeminge/ de verdommenisse.

Met wat Oraculen wy hedensdaechs moeten te rade gaen.

Wt de Schriften van Petrus Martyr.

HEt was den Hebreen bevolen/ dat sy eer sy eenighe saecke aenvingen/ den mond des Heeren souden vragen: Hoe sullẽ wy nu dan in dese onse eeuwe den mond des Heeren vraghen? In de Heylighe Schrift/ die yder Christen by der hand moet hebben/ ende naer de selve al zijne saecken rechten. Soo dat niet en gheschiedt/ wy sullen altijdt twijvelachtigh ende onseker in onse saecken wesen. Het zy dan dat wy eene reyse aenvangen/ of dat wy yet anders doen of pooghen/soo en moeten wy niet twyvelachtigh of onseker van ghemoede wesen/ maer seker zijn dat ons werck Gode behaget. Als wy dat weten/ soo moeten wy Gode de wtcomste bevelen. Het zy ons genoegh dat wy dat weten. Al viel dan schoon om de selve saecke dat onder dat boven/ so en sal ons haren val niet schaden; maer wy sullen seker ende onversleghen wesen.

Siet ghy wat Godes will' en meyningh met u zy:
God sal wt rechten bet u saecken al dan ghy.

Bidt en arbeydt.

Betrouwet Christum, bidt/ end' u beroep neemt waer:
God weet wat u best dient/ en sal het doen hier naer.

Het selve wijdluftigher wt THEODORO BEZA.

HOewel wy hedensdaeghs geẽ heylighdom/ daer wy den mond des Heeren/ als voor hem staende/ connen vraghen/ en hebben; soo hebben wy nochtans het oude ende nieuwe Testament, tot de welcke wy/ eer wy yet beginnen/ onse toevlucht moetẽ nemen/

men/ Op dat wy niet met een twyvelachtigh ghemoedt/ ende eene wanckelmoedige Conscientie (af ghewisse) en doen: Want wat wt den gheloove niet en is/ dat is sonde. En laet ons dan als de Fantasten gheene nieuwe openbaringhen ende verschijninghen verwachten; maer laet ons voor al Godes gheschrevene woordt ondersoecken/ ende/ het oordeel onser eyghene ghewisse te wercke stellende/ ondersoecken of het gene dat wy doen/ gheoorloft of ongheoorlooft zy.

II. Aengesien dat de beroepen verschepden zijn/ soo moet men oock waer nemen/ of het ghene dat wy aenvanghen/ sonder eersucht/ onbescheydenen yver/ ende neuswijsheydt aengemerckt zijnde/ met onse beroepinge over eē comt. Doch soo/ dat wy selfs in onse beroepinge noch te traegh ende cleynmoedigh / noch oock al te vermeten en zijn.

III. Men moet op de omstandigheyd der plaetse/ tijd/ persoonen / acht nemen: Want alle dingē die geoorloft zijn ende met onse beroepinghe over een commé/ en zijn daerom niet terstond goedt ghedaen. In dese ghelegentheydt sullen wy yverighlick bidden/ dat wy van Gode door den Heylighen Gheest gheheerschet / ende inde palen onses beroeps ende der Christelicke discretie ende bescheydentheyd ghehouden worden. Laet ons/ dit ghedaen zijnde/ dapper ende vlijtigh in ons voornemen voortvaren: ende of schoon de wereldt daer over dat onder dat boven keerde/ soo laet ons/ achtervolgende het exempel Pauli, onversleghen de Goddelicke Voorsienigheyd de wtcomste bevelen. Actor.

LACTANTIVS.

Och! waere het soo licht om doen/ Goed te zijn/ als goedt te schijnen!

AMBROSIVS.

Daer en is gheene meerdere smerte/ dan die met het scherpe sweerdt der sonde de Conscientie of ghewisse wondet: daer en is oock gheen swaerder lost/ dan het pack der sonden ende het last der boosheden.

HIERONYMVS.

Doet altijt wat/ dat u de Satan altijd besigh vinde.

BOETIVS.

De Consolat. Philoso.

Wellust prickelt die haer heeft/
End' is als de Byen vlugghe/
Met dat sy soet' heunigh gheeft/
Gheeft sy prickel/ vlieght te rugghe;
Prickel die in't hert vast cleeft/
Als den Heunigh ons begeeft.

Of dus:

Dit sult ghy in wellust mercken

Die

Die haer heeft sy prickelt seer/
End' als By-en/ snel van vlercken/
Heunigh gheeft en nemet keer:
Laetend' in ons hert vast cleven
Prickels die ons niet begheven.

Leer-reghels om wel te leven.

I.

Altijd Godsaligh leeft; naer Christ u leven schickt:
Men levet soet door hem/ men sterft in hem verquickt.

II.

Door zedigh nedrigh zijn/ men tot waer' eere gaet:
Elck haet't het trotsigh hert/ en God dat wederstaet.

III.

Wat dunckt u rijckdom groot/ en weerdigh Adels eer?
Al wat ghy siet vergaen/ groot achtet nemmermeer.

IV.

Seer ydel is de vreught die d'ydel wereld gheeft:
O wel hem die in God alleen zijn vreughet heeft!

Teghen de gene die den Satan den voorloop hares levens/ ende Gode den Droessem/ geven.

Ick wil den besten tijd mijns levens bly besteden
(Seght ghy) in Venus spel/ end' inden coelen wijn.
Wat! het is tyds ghenoegh/ sien naer Godsaligheden
„ Wanneer ick oudt en couwt/ en sonder lust sal zijn!
„ Wat seght ghy/ Arme dwaes/ wilt ghy den voorloop geven
„ Den Satan, en den Heer den droessem laten maer?
„ Soo niet; Wilt in u jeught veel eer met Christo leven/
„ U tot ghebeden gheeft/ en Godes Wet volght naer:
„ Want God seer ybrigh is: ontseght men hem de botten;
„ Als blaeren vallen af/ wilt hy de Roose niet.
„ Voorwaer het is een saeck die wel is om bespotten
„ Dat men den Satan t'best/ en God het quaedste biedt.

AVGVSTINVS.

Eener seght ick ben jongh/ ick sal doen dat my vermaeckelick is/ daer naer sal ick boete doen. Dat is even soo vele als of hy seyde; Ick wil my selven met dē sweerde slaen/ daer naer sal ick tot den Gheneser gaen. Och/ hoe weynigh weet ghyer af! In eenen oogenblick crijght men eene wonde/ die qualick in langen tijd can ghenesen worden. Ghy connet by u selven sondighen; Maer ghy en connet niet op staen by u selven.

Siet op u selven/ niet op my.

Wat and'ze lieden doen/ Wy hoeven niet te vraghen:
Ick wil de deughet groen/ En Godts vrucht naer iaghen.

Wien den ouderdom soet ende lief lick is.

Waerom is den ouderdom/ O soo soet en lieflick mede?
Om dat ic noyt ondeught dom/ In mijns Jeughdes tijd en dede.

Hypocrysie/ of Ghevcynstheyd.

Men can de sterv'lick' oogh der menschen licht bedriegen;
Maer God's steeds waeckend' oogh can men in slaep niet wiegē.

Sterfelickheyd.

Eenigh ende cort is t'leven: Daer zijn duysent doo'n onsoet/
Sot/ die om wat tijds te geven/ Soo veel boose wercken doet.

HVGO.

Lib. 10. Meditat. Vliet de wereld: want sy is ydelheyd.
Beweent de sonde: want sy is ongherechticheyd.
Neemt acht op het vleysch: want het is broos
Bidt God om genade: wāt hy is barmhertigh/ eñ ghy zijt ellēdigh

AVGVSTINVS.

Den eersten aerbeyd is/ dat ghy u selven mishaget/ uwe sonden wtreyniget/ ende in eē beter verandert. Den tweedden arbeydt is/ dat ghy/ om dat ghy verandert zijt/ de verdruckingen ende besoeckinghen deses wereld draghet/ ende in het midden van de selve tot den eynde toe volherdet.

De selve

AVGVSTINVS.

Het en is niet goed dat ons leven

ven in dese Pelgrimmagie ende uptwooninge sonder versoeckinge sy: Want onsen voortgangh/ of beteringe geschiedet door versoeckinghe/ ende niemant en kent sich selven dan als hy versocht word/noch en can niet ghecroont worden/ dan als hy verwonnen heeft/ hy en can ooc niet verwinnen/ dan als hy ghestreden heeft: hy en can niet stryden het en sy dat hy eenen vyand ende versoeckingen hebbe.

Zijt oodmoedigh ende nederigh van gemoede.
Begeert wat billich is.
Hoort vele.
Spreeckt bequame dingen.
Doet wat onberouwelick is.
Neemt het tegenwoordige in't goede.
Bedenckt wat eeuwich is.

Cracht der Conscientie of Gewisse.

Of de beclaeghd niet spreken can/ De clager niet getuygen;
t'Gemoed spreeckt en getuyget dan: Dus wilt het recht niet buyghen.

Leer-reghels om het leven naer te schicken.

Met hert' en mond demoedigh zy; Soeckt elck te helpẽ goedigh/
En niemant scha te bringen by/ U saecken voordert spoedigh;
Een ander in het zijne laet. Siet wel wien ghy betrouwet.
In't goede sonder vrees voort gaet; Om tongẽ quaed niet flouwet.
De goede willet minnen seer/ de quade willet draghen.
Voor al het eeuwigh goed u meer/Dan't sterv'lick laet behagen;
En soecket voor der menschen gonst/God's gunste te verwervẽ,
Dat is des levens beste const/ Leeft als ghy willet sterven.

SENECA.

Sijt goedigh teghen een yder: smeeckigh teghen niemant/ met weynighe ghemeen / traegh tot Toren/ geneyght tot Barmhertigheydt/ standvastigh in teghenspoed/ in voorspoed voorsichtigh ende oodmoedigh.

Tegen de Hoovaerdigheyd in Costelicke cleeren.

Wat pronckt ghy t'snoodt lichaem so/Met cleerẽ dier om dragẽ?
Misschien dat morgen op het stro/ De wormen sullen knagen.

Ghedult/ of Lijdsaemheyd.

Den vrede jaget naer/ vliedt alle twist met vlijdt:
Verwinnet met gedult/ ghy wint den besten strijd.

Gemerckt dat het Gerechtigheyd is eenen yegelicken het zijne te geven; Naer Bernardi leeringe.

Geef Gode dese dry dingen:

Eere den Schepper.
Liefde den Verlosser.
Vreese den Rechter.

Den naesten dese drie:

Gehoorsaemheyd den Overheer.
Eenigheyd den Gelijcken.
Weldadigheyd den minderen.

V selven oock so vele.

V Herte / reynigheyd.
V wen mond / bewaernisse.
V lichaem/ Tuchtinge.

Orden/ of ghevolgh/ der Christelicke gherechtigheyd/ beschreven van P. M.

So ic de menschē niet altijt en behage/ so is het my genoegh dat ic Gode met dese diensten behaghe:	Heylige ende suyssche	dingen	denckende.
	Ware ende noodige		leerende.
	Rechte ende clare		schrijvende.
	Goede ende nutte		sprekende.
	Volle ende ronde		voort leerēde.
	Eerlicke eñ Godsalige		doende.

Al wat ick hebb ghedaen ick u te doene laet:
Geen mensch hebb' ick beroert/ maer stilde tweedracht maedt;
Het onrecht ick verdroegh geduldigh al mijn dagen/
En nooyt ick in my selfs hooghmoedigh hadd behagen.

Tegen de licht geloovigheyd.

Die yder licht ghelooft/ dien word seer licht bedrogen:
Elck een wy hooren wel/ maer niet glooben/ mogen.

Corte

Corte
Wtgesonderde Leerspreucken der ziele.
Wt Victorino Strigelio.

I. Men moet van Gode om gheenderhande schepsel afvallen ende wijcken. Rom. 8. Hebr. 12.

II. Men moet de oneyndelicke eeuwigheyd al verre boven den corten loop deses stervelicken levens stellen. Rom. 8. 2. Cor. 4.

III. De belofte der Ghenaden moet men seer vaste houdẽ/ selfs als wy alle lichamelicke goederen verloren hebben; gelijck wy die / tijdelijcke ghoederen/ eyndelick in den doodt moeten naerlaten ende verliesen. Iob 13. Psal. 73.

IV. De liefde Godes ende der Kercke moet alle andere affecten ende besinninghen obertreffen. Psal. 122. 137.

V. De hooghste conste ende wetenschap der Christenen is/ onsichtbare dinghen te gelooven/ wtgestelde dingen te hopen/ God beminnen selfs als hy sich ons als onsen vyand/ ende tegenstrijder vertoonet/ ende soo tot den eynde te volherden. M. L.

VI. Den aldercrachtighsten gheneesmiddel van alderhande smerte/ is met het vertrouwen op de Goddelicke teghenwoordigheyd ende hulpe te vreden te zijn/ ende van Gode verlossinghe of versachtinge te bidden ende verwachten. Psal. 55. P. P.

VII. Alle wercken Godes zijn in het midden van contrarie of tegenstrijdende dingen. M. L.

VIII. Dit is voor Gode het alderaenghenaemste leven; alle menschen goedt doen/ ende nochtans den haet/ nijdt/ injurien/ eñ verongelijckinghen des duyvels ende der boose menschen dragen ende dulden.

De Godsalige ende geloovige zijn:

1 Vrye. Ioan. 8.
2 Rechtveerdige. 1. Cor. 5.
3 Heylige Ibid.
4 Kinderen Godes. Galat. 4.
5 Erfgenamen Godes. ibid.
6 Broeders Christi Ioan. 20. Psal. 22.
7 Med'erfgenamen Christi 1. Cor. 12.
8 Tempels des Heyligen Geestes 1. Cor. 6.
9. 10 Wercktuyghen des Heylighen Geestes/ ende medewerckers Godes. 1. Cor. 3.

Betrouwt/ maer wien aenschouwt.

Mistrouwt een yder niet; gelooft oock niet elck een:
Betrouwt/maer wien aenschouwt: strijckt hem op dē toetsteen.

Leer-regels des Levens.

Betrouwet God/ u selfs mistrout; Zijt vlijtigh in het uwe.
Bidt vierigh u by weynigh' hout/Voor sakē groot t'hert gruwe.
Hoort veel/ spreeckt weynigh; t'heymlick swijght. U minder
spaert zedigh;
U meerder wijct, Wat ghy vercrijght/dult uws gelijcke vredigh.
En zijt niet slof/ acht niet te seer/ Veracht dat can verderven.
Leert lijden, Levet in den Heer/ End' in den Heer wilt sterven.

LACTANTIVS.

Die wijs ende Salich wilt wesen/ hoore Godes stemme/ leere gherechtigheyd/ kenne het Sacrament zijner geboorte/ verachte de menschelicke saecken/ neme de Goddelicke saeckē eerbiedigh aē/ op dat hy dat hooghste goed/ tot het welcke hy gheboren is/ magh vercrijghen.

SENECA.

Men moet al zijn leven langh leeren leven: ende / twelck meer te verwonderen is/ men moet al zijn leven langh leeren sterven.

De conste van leven ende sterven.

So ghy saligh willet sterven/ Leeft Godsaligh t'aller tijd:
Om Godsaligh leven t'erven/ Sterft eer u de dood bestrijd.

Niemant is onschuldigh.

Ghy cond wel schijnen goed/ end' als goed zijn geprezen;
Maer in u eygen hert' word uwe sond verwesen.

HIERONIMVS.

Eenes anders wonde zy onse waerschuwinge.

Reys-leeringhen.

Betrouwet God den Heer/ wilt waerlick ned'righ wesen/
Helpt elc so veel ghy meughtt; pooght niemant scha te doen.
U saecken vlijtigh doet/ een ander t'zijn laet vesen.

Siet

Siet toe wie ghy betrouwt/ en wilt gheen schade velen.
Hoort veel/ en weynigh spreeckt/ swijght al wat dient geswegen.
U minder sparet/ wijckt u meerder/ gh'lijcke lijdt?
Steeds nuchter wacker zijt; spreeckt waerheyd onverslegen.
De goede willigh mint/ de quade draeght/ altijd
Voor al vreest God den Heer/ die alles siet en hooret.
Voor wien geen sond bedeckt tot gheener tijd can zijn:
Dit doende sult ghy blijd stil leven onverstooret/
En selfs by woeste lie'n langh wesen sonder pijn.

Breydelt u tonghe.

U tonghe breydelt wel/ Spreeckt weynigh/ langh versint:
Want by een tonge snel/ Men steeds veel sonden vindt.

Matight den Wellust.

Den wellust u alleen met duysent smerten baret:
O wijs die hert en sin wel breydelt en bewaret!

Genoegen/

[Of

Een gemoed dat met het zijne is te vreden.]

Gh'luckigh hebb ick dien gekennet/ Niet die zijnen wille heeft;
Maer die zijn begeerte wennet/ Van t'geen dat de Heer niet geeft.

Genoegen.

Die met t'zijne is te vreden/ Rijcker is dan Vorsten groot;
Maer die steeds meer soect beneden/ Is altijd in armoed noodt.

Het ghemeene volck is onghestadich.

Op het ghemeene volck/ al ist sterck/ niet betrouwt:
Het volght den sterckSten naer/ den swackSten laet benouwt.

De Fortune of tijdelick geluck.

Wilt voor u geluck niet houwen/ Die staet op een loopigh rond/
Die noyt niemant wilde trouwen/ Diemen nergens langh ope-
vond.

LACTANTIVS.

Die dinghen die hoogher dan andere zijn/ die zijn swaerder ende ghewichtigher in haren val.

De selve.

Wy moeten alle God minnen/ om dat hy de Vader is/ende ontsien/ om dat hy de Heere is; ende eeren/ om dat hy weldadigh is; ende vreesen/ om dat hy strengh is. Den eenen persoon is soo wel als den anderen in hem eerweerdigh.

De selve.

Wy moeten soo leven dat wy eenen ghenadighen God hebben ende hem nemmermeer en vreesen als hy verstoort is.

De selve.

Het leven is te wenschen op dat wy wat moghen wtrichten dat des levens weerdigh is.

Een Heylsaem leven.

1. Wy eeren Godt recht ende wel met een warachtigh Geloove/ geduyrige aenroepinge/ ende rechtmatige ghehoorsaemheyd/ ons in de offerande ende gehoorsaemheyd Christi door den gheloove toegerekent.

2. Wy verlustighen onse ziele/ ende bringhen ons leven heerlick over met geleerde Godsalighheyd ende oeffeninge der deughden.

3. Wy genesen den anghst onses Ghemoeds ende de swackheyd onses lichaems met aflegghen van surghen/ lijdelicken arbeyd/ nuchtere matigheydt.

4. Wy vermeerderen ende bewaren onse huysmiddelen met eerlicke neerstigheyd/ onverbrokene trouwe/ eñ milde gesparigheyd.

5. Wy vercrijghen de Godsalighe gunste der menschen door wijse ende oprechte woorden/ door een onschuldigh leven ende door lovelicke zeden.

6. Wy bevestigen ende getuygen onse vrindschap met getrouwe goedgunstigheyd ende onderlinge diensten.

7. Wy winnen selfs onse vyanden met rechtmatige lijdsaemheyd/ vredighe woorden / ende aensienlicke diensten.

Een hert tot God opgetogen/ Dat steeds vrede iaget naer
En sich lijd met zijn vermogen/ Dat is stadich blij voorwaer.

De Hooghste Wijsheyd ende Gelucksaligheyd op deser aerden is/ dat men sich gherust can houden ende dat men veel eer zijne eygene saecken dan eenes anders wtrichte. Dat men oock in voorspoed ende in tegenspoed / het sy dat men wat doen of wat lijden moet/ veel eer op God/ dan op de menschen sie ende alleenlick vã

hem belange. Datmen so gestadigh op zijnen sterfdagh dencke/ datmen veel eer de sonde vliede/ dan de doodt vreese. Dat men de wereld ende al wat de wereld aengaet / verachte ende hate. Dat men meer voor dat eeuwighe/ dan voor dit broossche ende verganghelicke leven besurght sy/ ende meer voor de ziele dan voor het lichaem surge. Ende sich oock soo aenstellen / dat de ziele/ eer sy wt dese aerdsche hutte word geropen/ met vreugdt verlange ende begeerigh zy/ om van hier te scheyden/ ende (als wt de boeyen zijnde) blijde naer den Hemel te vliegen.

Gebedt
Om eenen goeden stand van leven wel te verkiesen.

ALmaghtige/ Eeuwige ende Barmhertighe God; Ick weet dat ghy niemandt te vergeefs en hebt gheschapen. Ick weet dat ghy/ den Alderwijsten ende Almaghtighsten Werckmeester/ in alle uwe wercken op een seker bestelde eynde ende wit siet/ ende dat ghy de selve tot dat eynde ende wit/ niet tegenstaende alle verhindernissen ende wederstand / eyndelick willet ende connet bringen. Daerom weet ende gheloove ick oock / dat ick ooc tot een seker eynde ende wit/ tot een seker beroep des levens/ in het welcke ick u ende de Republijcke (of gemeyne beste) dienen magh / van u ben gheschapen. Daerom gheeft ghy mijn ende mijn ouders/ die daer over sonderlinge becommert zijn/ in den sin/ welck het beroep zy / in het welcke ghy willet dat ick u ende het ghemeene beste van nu voort diene/ op dat wy in desen deele niet en doen teghen uwen wille: op den welcken wy alleenlick in dese beradinge sien/ ende begheeren demoedelick ende van herten den selven onderdanigh ende gelijckformigh te wesen. Wy begeeren ende bidden oock wt den grondt onses herten/ ghy willet ons het selve door sekere aenwijsinghen openbaren/ ende ons de middelen/ die tot dat eynd ende wit dienen ende leyden / wijsen/ ende onsen vlijt ende aerbeyd rijckelick segenen. Ick bevele my selven ende mijn leven/ ghelijck het nu is / o mijnen God ende Vader in uwe handen. Ondertusschen sal ick in het ampt dat ghy mijn opgeleyd hebt/ getrouwelick arbeydē. Bestelt ende beschickt ghy alles naer uwen wille ende welgheballen. Maeckt ghy my een Instrument dat u wel gevalle/ Het ghemeene beste nut/ eñ my ende andere menschen heylsaem/sy; maer voor al de glorie ende eere uwes grootmaghtigen naems voordere ende soecke. Door onsen Heere Iesum Christum, met den Vader ende den Heyligen Geest eenen warē God: den welcken Maiesteyt eere lof glorie eñ heerlickheyd in alle eeuwigheyd zy, Amen. Het zy also.

Danckſegginghe voor den Aenvangh des Gheloooves/

Ende bede voor de vermeerderinge vanden ſelven.

O Alder goedighſte ende weldadighſte God / Hemelſche Vader/ die ghewilt hebt dat tot de Kercke van Philippis, wt de Heydenen vergaert / door uwen Apoſtel Paulum, eenen leeraer der aerme Heydenen/ gheſeydt wierde; Betrouwende dit ſelve,
Philip.1. verſ.1. dat hy die in u het goede werck begonnen heeft, dat volbringhen ſal tot op den dagh IESV CHRISTI: Wy dancken u voor deſe alderſoetſte/ vaſte ende beſtendige vertrooſtinghe/ met de welcke wy gheleert worden dat wy onſe eyghene crachten in het gantſche werck onſes eeuwighen heyls gantſch moeten miſtrouwen/ ende alleene van uwe om niet gheſchonckene Goedheyd eñ Barmhertigheydt belanghen: als die door ons ſelvē niet goeds en connen beginnen/ ende veel min volbringen. Wy vinden wel in ons/ alleenlick door uwe weldaed/ eenige cleyne beginſelen eñ vonckſkens/ hoewel ſy cleyn zijn/ van dit u heylige werck: ende gheven uwe Goddelicke ende vaderlicke weldadigheyd voor de ſelve eeuwigē lof. Ende want dat gantſch ghewis is/dat uwe Goedigheyd ende Weldadigheyd geenſins de mildigheyd der ſtervelicke menſchen/ die haeſt van goedt doen vermoeyt ende wtgeput zijn/ gelijck en is; maer dat/ghelijck ghy eeuwigh zijt/ dat ſoo oock uwe Goedigheyd eñ Weldadigheyd van gheene leughde des tijds/ noch van gheenderhande verhinderniſſen omſchreven ende bepaelt en is: ſoo beloven wy ons ſelven ende betrouwen ſekerlick/ dat ghy dit uwe werck/ dat ghy naer uwe wonderlicke Goedigheyd geluckelick hebt begonnen/ geenſins onderwege en ſult latē/ noch het roockende vlas gantſch ende gaer ſult wtbluſſchen/ maer dat ghy het ſelve veel meer door het aenblaſen uwes Heylighen Geeſtes met dagelickſchen aenwas ſult vermeerderen/ ende in alle perijckelen/ gevaren/ vervolgingen ende benouwtheden/ tot den eynde onſes levens bevrijden ende verſtercken; tot dat wy als levendige lidtmatē van dat heerlicke lichaem met ons Hoofd [onſen Heere ende Salighmaecker Ieſu Chriſto] gantſch vereenighet worden. Den welcken met den Vader ende den Heyligen Geeſt/ den eenighen waren God/ ſy lof/ eere/ Glorie/ heerlickheyd ende Majeſteyt in de eeuwigheyd aller eeuwen. Amen. Het ſy alſo.

Ver=

Vertroostinghe
tegen de
Cleyn gheloovigheydt/ of Swackheydt des Ghelooves.

DEs menschen gemoed/ selfs in de Godsalige/ en is nemmermeer so verlicht/ of daer en blijven noch vele overblijffselen van onwetentheyd over: het gemoed en is nemmermeer so vaste of daer en is noch veel twijvelachtigheyd in het selve overigh. Soo moeten dan de Geloovige met dese gebreken des vleysches strijden: Door de welcke haer Geloove swaerlick word aengevochten/ ende dickwils (by wijse van spreke) van anghste sweetet: Doch eyndelick crijght het de overhand: so dat sy selfs in de swackheyd de sterckste en standvastighste mogen genaemt worden. Dit is dan de ware oeffeninge des Gheloves/ teghen de twijvelinge ende mistrouwen te strijden/ ende Godes woord/ of de Goddelicke belofte teghen de selve te stellen/ ende te bidden ende verwachten dat wy van Gode versterckt worden/ gelijck eenen
Marc.9. vers.24. in den Evangelio spreeckt; Ick geloove Heere, comt mijne ongeloovigheydt te hulpe.

Eene andere Vertroostinghe.

Hoe wel dat het licht des Gheloves somwijlen in de Heylighe verduystert word/ soo en word het nochtans niet gantsch wtghebluscht. Want Godes gaven/ onder de welcke het Geloove wtmunt/ zijn onberouwelick: sy zijn/ segghe ick/ soodanigh dat God nemmermeer berouwen van de selve heeft. CHRISTUS seght tot PETRO: Ick hebbe voor u ghebeden, dat uwe Gheloove niet af en late. Luc.22. vers.32.
Wy en moeten oock niet twijvelen/ of Christus en heeft voor ons gebeden/ ende van den Vader de selve weldaed vercregen/ dat hy dat goede werck dat hy in ons begost ende aengevangen heeft/ volleynde tot de dage Iesu Christi.

Vertroostinge
in
Cleyngheloovigheyd.

Marc. 9. vers. 24.

Ick geloove, Heere, comt mijn ongeloove te hulpe.

HJer sien wy de benouwtheyd des Gemoedes/ dat dē strijd tusschen geloove ende ongeloove lijdt ende ghevoelt. Het gheroep ende de tranen des genen die alhier dese woorden voortbringht gheven de benauwtheyd des Gemoedes ende des herten te kennen. De woorden selve/ met de welcke hy bekent dat hy gelooft/ ende nochtans ongeloovigh is/ drucken den strijd tusschen het Gheloove ende ongheloove wt. Ende hoe wel dat dese twee (te weten/ Geloove ende ongheloove) teghen malcanderen schijnen te strijden/ nochtans en is daer niemant die de selve in sich niet en gevoelet. Want ghemerckt het Gheloove by niemant volcomen en is; so volght daer wt dat alle menschen eensdeels ongheloovigh zijn. Nochtans gheeft ons God naer zijne Goedigheyd soo vele toe/ dat hy ons naer de cleyne mate onses Gheloofes voor Geloovige houdet. Midderler tijd moeten wy de overblijffselen des ongheloovens/ die noch in ons blijven steken/ met alle vlijt soecken te verdrijven/ met de selve strijden/ ende van den Heere bidden dat hy de selve betere. Eñ so dickwils als wy in desen strijd in anghst ende noodt comen/ soo moeten wy onse toevlucht tot hem nemen/ dat hy ons te hulpe comme. Seker soo wy wel overweghen wat eenen yeghelicken gegeven is/ soo sal het ghenoegh blijcken datter seer weynige zijn die een wtnemende; weynighe die een middelmatigh; maer vele die een cleyn/ Gheloove hebben. Gelijck dan desen bedroefden ende verslegenen Vader/ om hulpe biddende/ Christo de cracht van de zielen te ghenesen toeschrijft; laet ons oock soo het selve doen/ op dat wy van de ongeloovigheyd verlost worden.

AVGVSTINVS.

Alle stercktе bestaet in oodmoedigheyd/ aenghesien dat alle hoovaerdigheydt swack is.

De selve.

Oodtmoedigheydt in quade saecken behaeght Gode meer/ dan hoovaerdigheydt in goede saecken.

Ghebedt

Ghebedt

om

Afneminge der Begheerlickheydt

ende toewas/

ende meerderinghe des Geloobes ende onnoofelheyd.

SO dickwils als wy in ons selven gevoelé/ o Aldergoedighste Hemelsche Vader/ dat onse herté noch al veel te seere de quade begeerlickheyd ende onmatigheyd/ gierigheyd/ onverduldigheyd/ ende vele andere sieckten des ghemoeds/alle vruchten van die qua begeerte/ zijn onderworpen/ so verschricken wy met seer groot hertseer/ ende zijn daer over wonder seer versleghen. Wy zijn oock ghedwonghen te bekénnen ende belijden/ dat wy ons noch meer/dan wy behoorden/aé de schepselen vergapen/ ende dat wy de Hemelsche dingen niet genoegh en verstaen/ noch naer de selve met sulcken yver als recht ende billigh is niet en snacken eñ verlanghen/ noch oock genoeghsaem overweghen hoe swaer dat het is door soo verhinderniſſen ten Hemel te climmen. Daeromme/ ons selven ende onse crachten gantsch mistrouwende/ nemé wy/ o Aldermildrijckste Vader/ onse toevlucht tot uwe Goedheyd ende Barmhertigheyd;ende bidden u/ om uwen eenighgheboorenen Sone die voor ons geleden heeft/ ghecruyćicht/ verresen ende tenHemel opgevaren is/dat ghy onse duysterniſſe met het licht uwes Gheestes willet verdrijven ende verlichten/ ende dat ghy ons van dese aerdsche onreynigheden/ surghen ende banden/ daghelicks meer ende meer vrijdet ende ontbindet/ende onse herten tot u op doet stijghen: Want het en sy dat ghy dat doet/ soo moeten wy in der eeuwigheyd gantsch vergaen/ aenghesien dat het niet mogelick is dat de mensche den rechten wech der saligheyd houde ende betrede/ het en sy dat uwe Genade hem te hulpe comme. Wat de mensche niet en can/dat connet ghy. Maeckt dan dat wy/dese overgroote perijckelen ende ghevaren te rechte verstaende/ onse eygene crachté van nu voort gantschelick leeren mistrouwen/ende dat wy ons gantschelick in uwe regieringhe ende heerschinge bevelen: wt een ghelooVigh ende volstandigh herte betrouwende dat dese uwe alderheylighste gaven waerlick onberouwelick zijn ; ende dat ghy oversulcx ons sonder eenigh twijvel wilt salighen ende behouden/ soo wy maer op sulcke wijse

gantsch van uwe Goedigheydt ende Barmhertigheyd en belanghen / ende ons selven in de wonden van uwen Eenighgheborenē sone met eē vast vertrouwen sluyten ende verberghen. Wy bidden u ghy willet maeckē / dat wy door u behulp het selve tot den lesten adem onses levens connen doen / door onsen eenigen Heere ende Salighmaecker Iesum Christum: den welcken met u ende den Heylighen Geest / een eenigh ende warachtigh God / zy lof / eere ende Majesteyt in alle eeuwigheydt. Amen. Het zy alsoo.

Het
selve ghebedt / corter:
Wt het eerste capittel
des briefs tot den Philippensen.

vers. 9. 10 11. GEeft / Almaghtige eñ Barmhertige God dat ons geloove ende Liefde noch dagelicks meer ende meer overvloedigh worde in kennisse ende allen verstande / op dat wy moghen de verscheyden dinghen onderkennen / op dat wy moghen wesen oprecht ende sonder ergherniſſe tot den daghe Iesu Christi, vol vruchten der gerechtigheydt / die door Iesum Christum zijn tot eere ende prijs Godes. Amen.

Ghebedt
in den
Aenvangh van yder Saecke.

HEere / ick weet dat des menschen wegh / niet in zijn gheweld en staet / ende dat het in niemants maght en is gelegen zijne wegen te richten. Dit getuygē de droeve Exempelē van Salomon, Ezechias, Iosias, David, ende van vele andere / die seer wacker ende cloeck in hare raden ende daden hebben gheweest: Regiert my dan / Heere / met den toom uwes Heyligen Geestes / dat ick in dese saecke / die ic nu aenvange / alles / niet alleenlick recht ende wel; maer oock voorsichtighlick ende bequamelick doe: ende dat ick door hevigheyd ende verhaestinge niet en maecke / dat ick het gene / dat

ne/ dat ick anders wel soude connen doen/ niet en verckrijghe ende wtrichte; of dat ick ooc niet meer en doe / dan ick naermaels wel soude wenschen/ gedaen te wesen. Want de mẽschelicke swackheyd en can in alle dinghen geene mate houden/ het en zy dat ghy de selve met het roer uwes Heyligen Geestes stieret ende leydet. Daerom bidden wy waerlic ende van herten/ om de hulpe ende regieringe des selvẽ in dese saecke. U zy Lof/ eere/ glorie/ ende heerlickheyd/ in aller eeuwen eeuwigheyd. AMEN.

Het zy also.

Nota.

Gen. 46. Verschijnet God den Iacob in den nacht/ ende spreeckt hem vrindelick aen. Dit dienet tot onser vertroostinghe: want wy leeren hier wt/ dat God selfs ter wijlent dat wy slapen/ voor ons heyl ende welwaert waecket. Daerom laet ons ons selven / als wy ons legghen om te rusten / dien onslapigen wachter met ernst bevelen.

Ghebedt

Om den Geest der Discretie (of onderscheyds/) om de waerheyd te ondersoecken en te behouden; als oock om onnooselheyd des levens/ ende volherdinghe in den waren Geloove.

O Eeuwighe ende Barmhertighe God/ die de borne/ oorsprongh/ ende fonteyne van alle ware ende heylsame wetenschap ende Wijsheyd zijt; die selve door
Iacob 1. vers. 5. den mond uwes Apostels hebt bevolen/ dat de gene die Wijsheyd behoeven/ de selve van u souden begheeren/ beloovende haer die te gheven; Och! aldergoedighste Vader/ wy leven in desen alderellendighsten tijd/ ghy sulcks soo willende ende ghebiedende/ in den welcken so veele verschillen in Religions saecken/ selfs onder de aldergheleerste ende in de Heylighe Schrift alderbest geoeffende/ rijsen: om welcke verschillẽ wy oock (och laci!) sien dat alles soo vol tweedracht/ gekijf/ oneenigheyd/ lasteringhe ende onderlinghe versmadinghe/ is. Wy weten oock dat niemant/ als uwen Apostel getuycht/ het ghene dat Godes is/ 1. Cor. 2. vers. 11.
dan den Gheest Godes/ en weet. De natuyrlicke mensche en begrijpt niet dat des Geests Gods ibid. ver. 14. 15
is: Want het is hem dwaesheydt; ende hy en can niet verstaen het gene dat Gheestelick onderscheyden word: Maer de Gheestelicke (menschs) onderscheyd alle dinge. Daerom bidde ende begheere ick van u / o Aldergoedighste ende Barmhertighste Vader/ om uwe hertelicke en grondeloose Barmhertigheydt/ ende door uwen eenighgeborenen Sone onsen Verlosser ende broeder/ dat ghy mijn ghemoed ende Verstand soo door

uwen Heyligen Gheest wilt verlichten ende regieren / dat ick / alle andere hope ende vertrouwẽ van my werpende / mijne oogen ende alle mijne ghedachten keere van het gene dat God of Godes Woord niet en is. Gheeft my sulcke wetenschap der Goddelicke saecken / ende schenckt my sulc Gheloove / dat alleenelick op u siet / alleenlick van u belanghet / en alleenlick op u eenigh Woord / alleenlick van den Heyligẽ Geest wtgheleydt zijnde / steune. Geeft oock dat de selve Gheest / soo ick (ghelijck menschelick is) met eenighe dwalinghe verstrickt worde / my de selve ontdecke ende mijne oogen opene / dat ick / sulcke mijne dwalinghe kennende ende bekennende / die dwalinghe van my magh werpen. Ende dat daerom / om dat ick door misverstand ende dwalinghe niet eenen Vyandt uwer waerheyd en zy / ende de ghene die trouwe wtlegghers uwer Goddelicke verborghentheden zijn / niet voor verleyders; of oock de Huyrlinghen [slavẽ der ydele glorie / des buyck / ende der gierigheydt] niet voor trouwe dienaren / en houde. So ick oock in een recht ghevoelen ben / uwen goedẽ Geest wille my in het selve dagheliicks meer ende meer versterckeu; begave my daghelicks met meerder versekerheyd des Gheloves / op dat de twijvelinghe soo allenckskens alle plaetse in mijn herte worde ontnomen. Seker soo wy / die van

Matt. 7 natuyren quaedt zijn (als uwen liefsten Sone onsen alderweldaedighsten Heyland ende Salighmaecker spreket) soo daer aen zijn / dat wy onse kinderen goede gaven geven; ende de selve als sy om broodt bidden / gheenen steen bieden / noch gheene slanghe soo sy om visch bidden / en gheven / hoe veel min sult ghy / onsen Milden ende Goedighsten Hemelschen Vader / ons / die met yverighe begeerte uwen alderheylighsten wille soecken te doen / ende het licht ende sekerheydt uwer waerheyd van u begheeren / voor licht duysternisse / of dwalinghe voor waerheyd toeschicken ende ingheven? Seker wy verwachten het gene daer wy om bidden / van u met eene vaste hope ende ghewis toesegghen, ons daer op verlatende dat wy uwe kinderen zijn. Ick geve ende bevele oock / o Mijnen God / my selven de salighheyd mijner ziele ende al wat ick door uwe Genade ende weldaedt hebbe / in uwe Vaderlicke handt. Handelt ende maeckt het met de selve naer u eygẽ welgevallen / Daerentusschen sal ick oock onder u beleydt in mijn beroep / soo vele als my doenlick sal zijn / ghetrouwelick arbeyden / ende sal uwe Goedigheydt ende Almaghtigheydt de wtcoomste bevelen. Gheeft my hier en tusschen / O Goedighste Vader / dat ick u al den tijd mijnes levens waerlick kenne ende erkenne; u beminne / u vreese / ende u alleen voor mijnen schildt ende beschutter houde. Want dat comt u toe / de wereld ende al wat daer in is recht te heerschen ende regieren. Ghy hebt alles in uwe handt. Neemt ons dan in uwe beschuttinghe. Verlicht ende regiert ons door het licht uwes Heyligen Geestes. Gheeft dat wy altijdt ernstigh bedencken / met wat eene diere / hooghe / eñ onschattelicke weerde

des bloeds uwes eenighgeborenen Soons dat wy versoent/ ende onder uwe heerschappie ghebraght/ zijn; ende oversulcks verstaen ende ghewaer worden/ hoe recht/ billigh/ ende noodigh dat het is/ dat wy onse ghenegenheden ende begheerlickheden niet meer en dienen / maer ons veel eer gantsch ende gheheel in uwe gehoorsaemheyd ende dienst over gheven; op dat wy alsoo/ door uwe hulpe/ uwē wille dagelicks meer ende meer ghelijckformigh worden/ ons selven versaecken/ ende de versoeckingē onses vleysches / ende de aenlockinghe des wereldts dapperlick wederstaen. Ende ghemerckt dat wy weten/ dat wy altijd in ons selven sullen beschaemt wesen/ende dat in ons niet dan stanck ende onreynigheyd/ ellende ende iammer/en is/ soo waeckt ghy voor onse saligheyd: keert al het gene dat de selde can verhinderē verre van ons af/ ende bringht ons eyndelick in u rijcke tot die volcomentheyd/ naer de welcke ghy wilt ende beveelt dat wy al den tijd onses levens sullen snacken/ trachten/ eñ verlangen. O die een dryeenigh ende alleen-ware Godt zijt / zy lof/ eere/ glorie/ ende heerlickheyd in alle eeuwigheyd. Amen. Het zy alsoo.

Nota.

Het is beter duysentmael te sterven/ dan eenen versoepelickē gheneesmiddel/ die het lichaem behoudet/ de ziele doodet/ ende beyde naer dit levē in het helsche vyer stortet/ te ghebruycken.

CHRYSOSTOMVS.

De cracht der waerheyd en behoeft geene hulpe: en of ontellicke die al pooghen wt te lesschen/ soo en word sy wt der menschen ooghen niet wegh genomen ende verdelget; maer word selfs door de gene die haer willē verdelgen ende uptroepen / heerlicker ende voortreffelicker / belachende de gene die haer selven te vergheefs quellen.

Als men de Conscientie of gewisse heeft voldaen/ so en behoeft men de lasteringe niet te voldoē.

Ghebedt
voor de
Kercke ende het ghemeene beste/
Begrijpende
Heerlicke Lovinghe/ Belijdenisse/ Dancksegginghe/ ende Bede.
Ghenomen wt Iohanne, Iacobo Grynæo.

ALmaghtighe/ eeuwige/ ende levendige God/eeuwighe Vader onses Heeren Iesu Christi, met uwen Sone/ onsen Heere/ Iesu Christo met den Trooster dẽ Heylighen Geest;Gherechtighe/ Wijse/ ende Barmhertige God: Wy danckẽ u van gantscher herten/ dat ghy ons u selven met u wtghedruckte Woord/ ende met heerlicke getuygenissen van onse scheppinge ende wederoprechtinghe/ hebt gheopenbaret. Ende wy roemen uwen Heylighen name/ dat ghy de menschen in den beginne naer uwen evenbeelde/ dat is gerechtigh/ ende heyligh/ hebt gheschapen; den selve over uwe schepselen hebt gestelt/ ende gewilt dat sy uwe dienaers souden zijn;dat ghy de selve/haer het Paradijs tot eene woonplaetse vergunt hebbende/met vele grote ghesthencken ende vryheden hebt begaeft. Wy erkennen/ bekennen/ende beweenen met ware suchten ende tranen den alderdroefsten val Adams, die eenen overgrooten ende schrickelicken ondergangh ende verderf met sich heeft ghebraght; te weten uwen rechtveerdighen/ onwtsprekelicken toren/ ende sulcke verdorventheyd onser natuyre/ dat wy eenen gruwel voor u geworden zijnde/van uwe heerlickheyd berooft/ van natuyren kinderen des torens/ doodt in onse misdaden ende sonden/ zijn. Wy hebben gesondight ende ongherechtigheyd gedaen/o Heere;wy hebben Goddelooselick ghehandelt/ wy zijn wederspannigh geweest/ ende zijn van uwe wetten ende geboden/ afgeweken. Och/ wy schamen ons onser/ als die niet weerdigh en zijn dat wy onse oogen opslaen/ ende u onsen Vader namen. Heere/ uwe is de gerechtigheydt; maer wy moeten ons in ons aengesichte schamen: Ick bidde u/ en tredet niet in het gerechte met uwe knechtẽ: want gheen vleysch en sal voor u wt de

wercken des Wet gherechtveerdight worden. Slaet uwe rechters ooghen niet over onse ongerechtigheden. Want wy/ onse toevlucht tot Iesum Christum, uwen eenighgeborené Sone/ onsen Salighmaecker aen den welcken ghy een welghevallen hebt [waer toe ghy ons treckt ende roept] nemende/ dancken u van gantscher herten/ dat ghy selfs in uwen toorn uwer Barmhertigheyd ghedachtigh zijnde [aengesien dat uwe genade overvloediger dan onse misdaden ende sondé is] ons arme swacke sondaers ende eertijds uwe vyanden/ sulcke liefde hebt bewesen/ dat ghy ghewilt hebt dat Iesus Christus uwen Sone/ ende onsen Heere/ onse Wijsheyd/ Gherechtigheyd/ Heylighmaeckinge/ Versoeninghe/ Wegh/ Waerheyd/ eñ Leven/ soude wesen/ op dat wy in hem alleen souden roemen; de welcke oock in dese weereld ghecommen is om de sondaers saligh te maecké; ende dat ghy ons den selven ingeplant ende inghelijft hebbende/ met uwen Heylighen Geest wederbaret/ verlichtet/ vertroostet/ stieret/ ende in onse herten het Licht des Geloves/ Liefde/ Hope/ Lijdtsaemheyd/ ende andere u ghevallende bewegelickheden [maer voor al de beginselen ende aldersoetsten voorsmaeck des eeuwigé levens/ door den welcken de bitterheydt onser ellenden ende swarigheden word versoet] in ons aensteket. Ick bidde u ontfermet u doch over uwe gantsch seer bedroefde ende benouwde Kercke/ de welcke/ noch van het Hemelsche Vaderland wtwoonende/ so wel van de valsche broeders / als van de openbare vyanden/ gequelt ende beroert wordt: versamelt ende beschut de selve/ Heylight de selve door uwe waerheyd/ heelet hare wonden/ geeft haer eenen waren Godsaligen Vrede/ ende laet ons heyligh saedt overhouden / dat wy niet als Sodoma eñ Gomorrha en zijn.

Wilt uwe Kercke in dit heerlick landschap ende stadt oock behouden/ den Oversten/ eñ gantschen burgherlicken standt/ als oock de ghetrouwe dienaren des Goddelicken Woords/ de gantsche Academie/ of Hooge Schole/ ende den gantschen menighte der gene die de Prophetische ende de Apostolische leere andere leeren/ als oock de gene die in de selve onderwesen worden. Ontsteeckt in ons liefde der Waerheyd ende des Vredes. Bewaert ons dese twee noodighe middelen. Gheeft dat de liefde der waerheyd / ende den haet der logen/ ende de liefde onses naesten/ in ons niet en vercouwen. Och! of dien alderblijdsten dagh der heerlicke toecomste onses Heeren Iesu Christi, onsen verlosser haest quam schijnen/ om ons wt dit jammerdal in die Hemelsche Academie ende Schole te bringhen; dat wy alle God siende/ hem ghelijckelick met eenen monde/ in der eeuwigheydt moghten lové ende prijsen/ Amen. Het zy alsoo.

LACTANTIVS.

Divin.Institut.Lib.v.Cap.1.

Vele vreesen dat sy de saecke der Christenen ghehoort hebbende/ de selve niet en souden conné verdoemen ende verwijsen. Ende sy die de Christenen soo seer haté/ en sou-

en souden de reden hares haets niet connen geven. Sy hebben veel eer het menschelicke bloedt op ghesopen, dan de woorden der rechtveerdighe aengenomen.

AVGVSTINVS.

De waerheydt can wel voor eenē tijdt onderdruckt, maer niet overwonnen worden. De ongerechtigheydt can wel voor eenen tijd bloeyen, doch sy en can niet bestandigh blijven.

Ghebedt.

Naer de āenmerckinge der Goddelicke wercken.

O Heere almaghtighe Godt, hoe groot ende wonderbaerlick is uwe wijsheydt ende almaghtigheyd, die in alle uwe werckē, waer ick my keere of wende, in mijne ooghen glinsteren! hoe vol goedigheyd ende gerechtigheydt zijn alle uwe wercken! o hoe ondoorgrondelick is de aenschouwinge der selve! Wie sal de selve al connen tellen, begrijpen, ende naer hare weerde door soecken! O Heere, hoe groot, ende hoe oneyndelick is uwe trouwe, waerheyd, goedheyd, ende barmhertigheydt! O wat zijt ghy een wonderbaerlick werck meester, by wien de aldermeeste constenaer des wereldts niet en magh vergheleken worden? O Heere, uwe wercken zijn soo groot ende wtnemende, dat wy u (by wijse van spreken) in de selve als met handen connen tasten, ende dat aller menschen verstandt, [selfs der alder spitsvindighste] de selve aenmerckende, moet swacken ende plomp worden: soo dat yder gedwongen is in desen deele zijne onwetenheydt ende dommigheyd te bekennen, ende de mysterien ende verborgentheden uwer wijsheydt ende almaghtigheydt aen te bidden; ende niet eenen te bekennen ende belijden; dat het in onse maght niet en is, tot sulcke diepte neder te dalen, of tot sulcke hooghte op te stijgen! Jae al besteedden wy al den tyd onses levens, al leyden wy al de crachten onses ghemoedes, vernufts, ende verstands, daer aen te coste, om u in uwe wercken, als de weerdigheydt ende grootheydt der saecke verdient eñ vereyscht, te loven, roemen, verheffen, ende groot te maecken; nochtans en souden wy het duysenste deel der selve met ons verstandt niet connen begrijpen; het sy soo verre van daer, dat wy ons in de eere, dienst, ende ghehoorsaemheydt, die wy u in desen deele schuldigh zijn, wel ende ten vollen souden connen quijten, vergunt, gheeft, ende schenckt, ghy ons dan selve door uwen Heylighen Gheest, dat wy uwe schepselen als het u behaeght ende onsen schuldighen plight mede bringht: uwe wercken ende schepselen aenmercken; ende met eenen uwe Goddelicke Majesteyt, met alle oodmoedigheyd ende eerbiedinge, so vreesen, lieven, eeren, ende heerlick maecken, als sulcks de grootheyd der

saecke/ende onse schuldige danckbaerheyd/ ampt en plicht/ voordert; so dat wy niet meer en wenschen/ soecken/ ende begeeren/ dan dat wy in al ons doen ende laeten tot de grootmaeckinghe uwes Heylighen Naems geschicktelick dienen. Ende aengesien dat wy in dese aenmerckinghe van alle uwe wonderlicke wercken/ over al sien ende bevinden/ hoe maghtighlijgh ghy alles hebt geschapē/ hoe wijselick ghy alles hebt bestelt/ regiert/ ende onderhout; en dat ghy ons daer in uwe meer dā Vaderlicke liefde ende genegentheydt tot onswaerts soo ooghenschijnelick ontdeckt/ betoont ende aenwijst/ soo gheeft oock/ o aldergoedighste Vader/ dat wy als recht ende billick is/ dese uwe Vaderlicke gheneghentheydt tot onswaerts/ met trouwe ende liefde/ als uwe oodmoedige kinderen/ wederom bekennen/ ende u met een willigh ende bereyd ghemoed in alles geeren ghehoorsamen. Ende ghemerckt wy in uwe wercken sien/ hoe nouwe en volcomelick dat alle schepselen u/ haren aldermaghtighsten schepper/ ghehoorsaemheyd bewijsen/ soo gheeft dat wy/ daer over beschaemt zijnde/ onse ondancbaerheyd ende wederspannigheyd vā herten bekennen ende beweenen/ ende met ware suchtē van u vercrijgē/ dat ghy ons van nu voortaen met uwen Heylighen Gheest soo regieret/ dat wy ons selven met ware ende ernstighe versaeckinghe onses selfs/ in uwe bewaringe ende wille overgeven/ ende dat wy u alderheylighste Woord sulcke gehoorsaemheyd als u wel gheballet bewijsen; ende so doende uwe ware ende rechtschafene in aller eeuwen eeuwighheyd zijn ende blijven. Amen. Het zy alsoo.

CLEMENS ALEXANDRINUS.

Dese Wereld is als eenen groten Boeck/ die de Wercken der Goddelicke Majesteyt ende heerlickheyd verclaret.

Toevlucht tot Gode/

Als het Dondert ende Blixemt.

ALs wy in dese ende desergelijcke sturmwederen/ schielicke duysternissen sien opcommen/ de wolcken dicke worden/ onmatighen slachreghen of hagel vallen; alles van de winden/ Donderslaghen / Weerlichten ende Blixemen/ verwert ende onder een vermenght; worden/ soo bekennen / ende beweenen wy / o Almaghtighe ende onverwinnelicke God/ voor eerst onse boosheyd ende ondanckbaerheyd; als die met so veel Liefkoosinghen/ vleyinghen ende weldaden / die ghy ons daghelick naer den natuerlicken loop hebt bewesen/ so seere als recht ende billich was/ niet beweeght ende ghepoort en wierden/ om u te eeren/ dienen ende ghehoorsamen: soo dat ghy daer door (by wijse van spreken) als gedwongen wordet om ons met eene grouwelicker en schric-

kelicker wijse aen te randen/ende ons / wt onse slaepsucht opghe weckt zijnde/ met de daedt te overtuygen ende bewijsen/ dat de Maght/cracht/schrickelickheyd uwer Maiesteyt/ ende almaghtigheyd/ so groot is/ dat wy den toren ende wraecke der selve noch draghen/noch ontblieden en connen. Daer naer aenschouwen wy met verwonderinge/ verslagentheydt ende verbaestheydt de grootheydt uwer sterckte ende maght; ende versekeren ons selven/ dat deser gheene sonder oorsaecke/ of toevalligher wijse/ en geschieden. Want al dese dinghen zijn soodanigh/ dat geen sterveliick mensche de selve in het alderminste niet en can te weghe brinsghen. Ende hoewel niemant soo dom eñ grof van verstande niemant soo Goddeloos/ en is/ die niet schielick door het geweld eñ heftigh opcomen deser tempeesten/ dommelinghen ende bulderinghen/ niet beweeght en worde / ende sich niet eenighsins en ontsette/beve/cidder ende bleeck worde; wy nochtans [die door uwe ghenade ende onschattelicke weldaed/ om Christi wille uwe kinders zijn] als wy sulcke heftighe bewegingen/ ende onwerigh rollen ende bulderen hooren/sië/ ende ghewaer worden / en ontsetten eñ verslaen ons over de selve niet boven maten/ en cidderen ende beven niet te seere; maer gedencken/ dat alle die dingen in uwe hand/ maght ende ghewelt zijn/ ende dat sy van u naer uwen wille ende welghevallen ghedaen ende ghestiert worden. Ende dat oversulcks den donder ende blixem niet om ende in haer selvē zijn te vreesen; maer veel meer / ghy/ die de selve maeckt/ voortbringht ende stieret. Doch soo/ dat wy evenwel weten dat wy / dies niet teghenstaende/ in uwe vaderlicke beschuttinghe zijnde / of schoon de wereldt dat onder dat boven keerde/ vry ende onbeschadight sullen wesen / ende dat ons den donder ende blixem sonder uwen wille gantsch niet en connen schaden; Ja wy laten ons vaste voorstaen/ dat dat de wapenē/geschut/ ende het onwinnelicke heyrlegher onses aldergoedighsten Vader is/ die voor ons eñ de onse waecket; die ons niet alleenlic en wilt, maer oock/ teghen aller menschen gheweld/ soo can helpen/dat niemant zijne almaghtigheyd en can wederstaen. Want/ so die twee eerste beginselen der dingen/ den Hemel ende de Aerde/voor u/als ghy verstoort zijt/ niet en connen bestaen/ hoe sal het met die arme aerdwormen doch gaen/ die sich niet en schamen tegen u te verheffen? sullen sy niet met den eersten slagh verplettert ende tot niet ghebraght worden? Hier af zijn de Sodomiten; ja oock Nabad en Abiu [sonen Aaronis] die schielick door het Hemelsch vyer verbrand zijn/ een schrickelick exempel voor al de gene die in hare voetstappen naermaels sullen gaen ende treden. U zy Lof / eere/ Majesteyt/ Glorie ende Heerlickheyd in aller eeuwen eeuwigheydt. Amen.

Ghebedt
om een
Geluckigh Huwelick.

O Schepper alles dinghs/ die ontucht ſtraffet ſeere/
Die/ ſelve zijnde reyn/ niet dan het reyne mint/
Die ſelf hebt ingheſtelt des Hilicks ſtaet vol eere/
Aleer de menſch door ſond ellendigh was verbindt;
Die dien een wijf verſurght die u Godvruchtigh eeret/
En bindt de herten ſoo te ſamen heyligh reyn/
Dat haer ghemoed is een/ haer trouwe onverſeeret:
De twee die worden een door deſen band alleyn.
Siet! ick een Jonghman fris/ in't bloeyen van mijn leven/
Bidd' u/ verhooret my/ om eene Huyſvrouw goedt.
Ach! Heer ghy wetet wel/ wat luſten ons aencleven/
Die als op een glat ijs doen ſlibb'ren t'ſwack ghemoedt!
Gheeft my/ o Vader goedt/ een levens Gheſellinne/
Waer mede dat ick u met meerder God'svrucht dien/
Waer med' ick mijnen tijd ſo leve/ reyn van ſinne/
Dat al t'geen dat wy doen uw' ooghen geeren ſien.
Voorwaer een' Huyſvrouw goed moet ons van boven comen;
So God die niet en geeft/ ſy word gevonden niet
O wel geluckigh dien/ die blijde ſonder ſchromen/
Leeſt heylich met die gaef die hem den Hemel biedt!
Maer ongeluckigh dien/ die met een booſe vrouwe
Sijn leven ſlijten moet: voorwaer de helſche pijn
Niet wreeder weſen magh/ dan ſulck een vloed van rouwe:
O daer het wijf is quaedt/ geen goed en can daer zijn!
Ghy dan/ wiens oogen ſtrael/ can hert en nier doorſchichten/
O God voor wiens geſicht gantſch niet verborgen is/
Verſurght my ſulck een vrouw/ die door uws Geeſts verlichten
Voor al u vruchte ſeer/ met een geloove fris.
Mint zy u meer dan my/ zeloersheyd ſal ick laten:
Die Liefd en Minne ſal ons alderbeſt an ſtaen.
So ſy u aleijd mint/ haer man ſal ſy niet haten:
Och! wt de Liefde God's word Godes vrucht ontfaen.

Hier wt de Deughden al/ waer door de goede vrouwe
Behaeght den goeden man/ vervolgens commen voort:
Schaemt/ Vrede/ Eenigheyd/ end' onvervalsche trouwe:
Hier wt comt reyne vreught des Hilicks onverstoort.
Doch yder by geval sulck eene vrouw niet crijghet;
Al wat de mensche doet hier weynich comt te pas:
Hier helpet een Ghebedt dat door de wolcken stijghet/
God's goedheyd van die gift de eerste oorsaeck was.
Wel dickwils heeft de mensch met zijne broossche sinnen
Gejachtet naer een wijf die hem goed aerdigh docht/
Maer eeuwigh met verdriet quam sy zijn hert doorpinnen;
Jae dickwils om goed/ bloed end' eer' heeftſ' hem gebrocht.
O hoe veel beter dan den knecht van Abraam dede/
Die met gebeden socht voor Isac eene vrouw/
End' u/ Rebecca, creegh/ Godvruchtigh/ soet van zede/
Waer met zijn meester was vertroost in zijnen rouw.
Naer dese voordaedt Heer ick storte mijn gebeden
Voor u: O mijnen wensch wilt my verleenen doch/
End' ons gemoeden/ die hier twijfvelachtigh treden/
Stelt op den rechten wegh/ bevrijdet van gecroch
Sy momboor van de Maeght [wie dat sy oock magh wesen
Die ghy mijn hebt bestelt] Onſ' herten bindt te saem
Met uwen Heyl'ghen Geest/ En met mijn wijf gepresen
Sal ick mijn leven langh bly loven uwen Naem.

Hy noodet
CHRISTVM
Op zijn Bruyloft Feeste.

TOt de Bruyloft Feest vol vreughet/
Naer de Wijse/ ick verheughet
Burghers/ vrinden jongh en oudt
Noode; maer/ o Christe Heere/
Hoofd/ Vooght/ Heerscher/ nood' ick seere:
D'eerst' en laetste stede houdt.

II.

O wilt t'huys van dijnen armen

Niet

Niet versmaden/ maer ontfarmen;
Gaet en sittet boven an.
Blijft met ons/ so zijn wy blijde:
Als ghy wijckt van onse zijde/
Sien wy vreught/ die niet staen can.

III.

Vele Schaed'wen/ veel gesellen/
Enghels die tot ons' hulp snellen/
Heere/ brinkhet vry'lick met;
Eendracht/ Gods vrucht en Gebeden/
Met Geloof/ volstandigheden
In de droefheyd/ met u set.

IV.

Naer de maeltijd/ Heer der Heeren/
Al gaet elck naer huys toe keeren.
Blijvet ghy gewenschte Gast;
Zijt Opschaffer en Bewaerder/
Heerscher/ Winner/ ende Spaerder:
Blijft/ so blijft mijn huys wt last.

V.

Als ghy blijft/ sal t'droeve water/
Dat van druck niet is verlater
Worden heunigh soeten wijn:
O hoe grooter is mijn lijden/
Mijne droefheyd en mijn strijden/
Hoe de Vreught sal grooter zijn.

VI.

En so langh' als ick sal leven
Sal ick u steeds eere geven;
Als dan noch ick ligh' in't graf/
Sullen u mijn kinders loven:
In dit arme huys van boven
Comt/ sit eerst/ en gaet lest af.

Het
Begrijp zijner Wenschen.

ICk soeck noch iaegh niet naer des wers eere groot:
Ick soeck niet groot geacht te zijn van t'volck broos snoodt:
Want ick weet dat God haet/ en Christus, Rechter goedigh/
Vervloeckt/ al wat seer groot naemt dese wereld moedigh.
Ghy maer/ o Heer/ altijd my leeret/ heerschet/ ment/
Dat ick doe ende seggh' dat ghy voor goed bekent/
Daer uwe eer' alhier [niet mijn' eer die geleeret
Ick hebb' te achten kaf] door wass'/ bloey/ zy vermeeret.
Dat is den Hooghsten wensch/ die ick hier wensche Heer.
Die dit niet is genoegh/ magh voor sich wenschen meer.

Nota.

Prover. 13.vers. 25. Salomon seght; Dat de Rechtveerdige eet dat zijne ziele sat wordet [want dien is licht om versadigen die alleenlick den nooddruft der natuyre begeert] Daerentegen der Goddeloosen buyck (seght hy) en heeft nemmermeer ghenoegh: Want of hy schoon des Natuyres nooddruft heeft/ so word hy nochtans seer heftigh vã zijne begeerlickheydt ghepzickelt ende voort gedreven.

Den selven Wensch
Breeder wtgheleydt.

NAest CHRISTVM, twaer Geloof/ en d'eeuwghe Salighe yd/
Was dit al mijnen wensch; Een huys niet wijd verspreyd
Dat een cleyn Hofken heeft steeds springende fonteyne/
End' eenen lichten eerdt/ met een vyer groot noch cleyne/
Een boeckcas wel versien van boecken wtgesocht/
Met eenen cleynen disch reyn/ doch niet dier gecocht;
Een vrouw gesparigh goed/ die God en man eerbiedet/
Die niet als eenen pot steeds preutelt ende siedet.
Voorts/ wensch' ick middel staet; het meest noch minste niet.
God Hemels Vader goed my al veel meer noch biedt.
T'is wel. Ick wensch niet meer/ o Godes Soon verheven/
Dan dat u gaven goedt ghy mijn laet al mijn leven/
En dat ghy (als ghy pleeght) mijn leyd en wachtet wel/

Dat

Dat uw' almaghtigh oogh mijn wercken segen snel/
Dat door u heyligh licht mijn sinnen swack ghy stieret/
Soo dat door middel quaed meer goeds niet zy gegieret/
Noch door mijn' eygen schuld end' overdaedt verquist/
Maer dat naer uwen wil ick dit bruyck ongemist/
Bevrijd van gierigheyd/ niet straf mijn arme broeders:
Want maghtigh ende rijck meer dan des wereldts woeders/
O Vader goedt/ ick ben/ als ick u hebb' tot vrindt.
Maeckt dat ick niet en eer t'geen dat des wereldts kindt
Aenbiddet in u stee; ia wilt den Hemel derven/
Veel eer dan t'minste deel te laten van zijn' erven.
Zy verr' van ons die tael die t'gierigh herte spreeckt/
„ En seght; So vele gelds my nu noch meer ontbreeckt
„ Om so veel ponden Vlaems te hebben alle iare.
„ Och! of noch dien hoeck lands aen mijnen acker ware
„ Die anders loopet crom! Och waer dat huys van daer/
„ Met recht of met onrecht/ dat my neemt Sonneclaer!
„ Die ick veel schuldigh ben/ och voer' hy sonder keeren!
„ Och moght ick melcken t'geld van rijcke groote heeren/
„ End' evenwel voor vroom en goedt gehouden zijn!
Laet (seggh' ick) dit gewensch niet naecken t'herte mijn
Mijn soete kinders teer laet mijnen rijckdom wesen
[En met haer uwen naem steeds loven onbegresen]
Mijn vroomheyd/ goeden naem/ mijn trouwheyd/ goe Gewis
Mijn herte bly gerust/ dat vry van haet/ nijdt is
Met weynigh wel te vre'en/ seer yverich voortgedreven
Van Heyl'ge Godes vrucht/ deughs moeder hoogh verheven:
Dit sal als incomst groot voor my zijn in dit dal.
Vergare geld en goed des Mammons slave mal/
Die door den Goudtdurst droogh brand/ end' is so verblindet
Dat in des rijckdoms zee hy geenen rijckdom vindet;
Is als in raserny/ draeght in sich d'helsche gloedt/
En lijdet groot gebreck in zijnen overvloedt:
Het gierigh herte claeght/ is sonder rust met eenen/
End' is so hert verweert/ als waert van marbelsteen.
Dit is naer Pauli leer de wortel alles quaets/
Dit is van alle sond den poel en vuyle plaets/
Daer alle boosheyd snood wt wast en drabbigh bloeyet:
Wel hem die/ in God rijck/ de gierigheyd versoeyet.

Nota.

Het gheschiedet dickwils dat het ghene dat alderheftighst bemint word / door Godes rechtveerdigh oordeel aldereerst word verloren / God de gene straffende die de beminde saecken als voor Goden houden / den Satan toelatende dat hy meer op haer vermagh dan op andere lieden.

Van een gemoed dat met zijn deel te vreden is.

Dien mensch acht' ick rijc te wesē / Niet die al zijn wēschē crijght;
Maer die t'zijne onbegresen / Bruycket / is gerust en swijght.
Dien sal ick niet aerem achten / Wiens schat is in God' alleen /
Die zijn' Hope dagh en nachtē / steunet op Gods Goetheyds steē;
Die met t'zijne is te vreden / Of het schoon al weynigh is /
Ende niet soeckt hier beneden / Eenes anders rijckdom fris.

SENECA.

Het gemoed en is nemmermeer meerder / dan als het sich vreemde saecken heeft ontslaghen / end heeft vrede voor sich selven ghemaeckt; niet vreesende / ende rijcdom / niet begeerende.

LACTANTIVS.

Die in Gode rijck is / dien en can nemmermeer arm wesen.

Van zijnen Hemelschen Huys-verzorger.

ICk ben van middel cleyn; maer roem een Vader rijck /
Die al den grootsten schat des wereldsheeft gelijck.

Den Schepper.

Wat vader is doch dat? De Schepper hoogh van weerden /
Die noyt liet in gebreck zijn kinders op der eerden.
Hy heeft al byder hand de goeden waer met hy /
Versurght daer hy voor surght en van gebreck maeckt vry:
De vromie / die op hem betrouwt / noyt liet in beven;

Maer heeft met volle maet hem alles goeds gegeven.
Waeromme soud' ick u mistrouwen Vader dan/
Gemerckt voor mijn ghy spaert vast blijvigh goed voort an?
Dat ghy als 't u belieft niet weygerd tot versaden;
Maer ghy siet wat my helpt/ end' oock wat my can schaden.
Vaer voort/ o Vader groot/ u gift treckt niet van my:
Oprechter van ons huys en Spijs bewaerder zy.
Geeft als 't u wel gevalt/ so veel' als 't u behaget/
Voor al t' geloove vast/ dat ick niet zy verzaghet.
Soo lange als ick u tot Vader hebb/ voorwaer
Sal ick door ydel surgh niet leven in misbaer;
Soo langh' als ghy zijt rijck (het welck' altijd sal wesen)
Sal ick door swaer behoef niet troost'loos zijn begresen.

Dancksegginge tot Gode/ voor Ontfanghene weldaden.

O Hoogh' Almaghtigh God en Vader/ Iesu goedigh/
En ghy/ o Heyl'ge Geest/ God/ die van beyd' wtgaet/
Wie can naer u verdienst/ u loven overvloedigh
Voor al u gaven die ghy ons schenckt wt genaet;
Die uwe milde hand ons dickwils heeft gegeven/
Doen wy veel meer u straf verdienden dan sulck goedt?
Och! t'geen de Vaders oudt seer sochten al haer leven/
Dat hebb' ick al ontfaen als melck my heeft gevoedt:
Want ick noch zijnd' een kind ben in dat land geboren
Daer uwes woordes licht schijnt als de Sonne claer.
O geen goudt/ peerlen dier/ noch schat koos ick daer voren:
V woord als s'werels goed ver overtreft voorwaer.
Daer wt ick leerde eerst wat ons doet saligh wesen/
End' op u wonden/ Heer/ die my des Hemels vreughe
Beloven [vreughe die voor al moet zijn gepresen]
Steeds te betrouwen seer selfs in mijn' eerste jeughe.
Mijn Vader leyde my selfs eerst op Wijsheyds paden/
Ghy gaeft my leerders trou (groot voordeel voor jeught slecht)
Een red'lick goedt verstand gaeft ghy mijn wt genaden/
In een vermaerde School ghy steldet uwen knecht.
Ick hadd voorstaenders goedt/ den middel om studeren
My geensins en ontbrack/ als het wel and're doet.

Geen sieckte dede my cranck liggen op de veren/
Maer in een lijf ghesond/ ghesond was mijn ghemoedt.
Ghy hebt in landen vreemt/ seer verr' van huys gelegen/
Als eenen hoeder trouw my en de mijn' bewaert.
Ick hebb' den Ocean bevaren onverslegen/
De Ooster zee noch d'Elb my maeckten niet beswaert.
Den Switser/ d'Italiaen/ den Fransman/ d'Engelsmannen/
En 'tvolck van 'tHolle land/ besocht ick onbeschaedt:
Niet conde wt mijn lijf/ o Heer/ mijn ziele bannen:
Want ghy waert steeds by mijn met uw' hulp' en ghenaet.
Het scheen (ick kenn' het wel) by wijlen wt te wesen
Met my/ maer door uw' hulp ick onbeschaed quam van.
Het woeden van de zee/ Straetschenders/ noch by desen
De weerden die des nachts doot slaen den vreemden man/
En hadden niet op my/ so sterck was u bewaren:
De Alpen/ wit van sneeuw/ en deden my geen leedt.
Cortom/ daer was geen smert/ geen lijden/ geen beswaren/
So groot/ of meerder hulp was my van u bereedt.
Maer nu/ o Christe Heer/ hebb' ick daer by ghecregen/
Dat sonder swerven ick vyer' op mijn eygen eerdt.
Ghy hebt my toegebracht een Vrouw door uwen Segen/
Die al de gaven heeft die een Vrouw maecken weerdt/
Die wel comt over een met mijn natuyr en zeden:
Daer by/ in middelstaet/ gheeft ghy ons nooddruft milt.
End' al ben ick 't niet weerd/ of door ondanckbaerheden
Dit dickwils niet verdien/ ghy doch mijn goed doen wilt.
Och! dat ick so gesond mijn ampt doe sonder rouwe/
Dat schrijv' ick niemant toe/ dan/ Christe u alleen.
So dickwils als mijn huys/ wijf/ kinders/ ick aenschouwe/
So dickwils van u trouw hebb' ick een pand niet cleen.
Ja waer dat ick my keer en wende aller weghen/
Daer sie ick uwe hulp' end' hoede rontsom mijn:
Waer wt ick Hope vast/ o Heere/ hebb' gecregen
Dat ghy tot aller tijd sult mijn beschutter zijn.
Waer voor ick u/ o God/ mijns levens Hop' end' hoede/
Wt mijnes herten grondt danck seggh tot aller tijd.
Geeft dat door aerdsche surgh ick u goed niet zy moede;
Maer dat met woord' en werck u gift' ick roem' verblijd/
En dat ick naer 't afschevd van dit broos sterv'lick leven/
Word' opgenomen sterck om in u huys te zijn/
Op dat ick u den lof die u toecomt magh gheven/
En leven sonder eynd' altijd voor u aenschijn.

Huys ghebedt.

ICk met mijne Gesellinne/ Woon nu in een ander huys/
Daer mijn Swager woōde inne/ wonēd' in dit aerdsche gruis.
God en heeft noch hem noch mijn/ Eygē Heer daer af gemaecket
Heden mijne/ morgen dijn; Niemants eygen het geraecket.
O ons vaste stad is boven: Blijvigh niet beneden is.
Als ghy zijt in s'Hemels hovē/ Seght dan eerst; Ic woon gewis!
Doch ter wijlen dat hier/ daer/ Wy/ o Heere/ moeten swerven/
Hoeven wy u hulp voorwaer; Lieve laet ons die niet derven.
Van ons huys zijt ghy behoeder/ Soetste Iesu: willet dan/
Als mijn' heyland ende Broeder/ Hooren mijne bede an.
Sonder u geen huys gewis/ Niemant wel en can regieren/
Niemant weet wat hem nut is/ Als ghy wijsheid niet wilt stierē:
Willet dan mijn' hert en sinnen/ Stellen op de rechte baen/
Dat al wat ick magh beginnen/ V/ o Christe magh anstaen;
Dat ic sonder sond' en schand/ wel beschick mijn huys en saeckē/
En met God's vrucht en verstād/ heersch die zijn in mijne daeckē/
Voor al die ghy mijn gegeven/ Hebt tot levens gesellin/
Christe, langh gesond laet leven: Want ick haer langh leven min.
Och! haer die nu swanger gaet/ Willet maecken blijde moeder:
In den aerbeyd haer by staet/ Zijt in sieckte haer behoeder/
Dat het kind [zy onbeschadet] Leef en wass' in Godes vrucht/
End' in wijsheyd wijs beradet/ V lof drage door de lucht.
Gevet ons gebuyrzen goedt/ knechten en dienstmaeghdē trouwe/
Die in dese eeuw' onvroet/ Ick seer weynigh hier aenschouwe.
Kijven/ twisten/ sieckte/ pijne/ Brand/ moort ende dieven keert:
Steeds uw' Engel al het mijne/ Wil bewaren onverseert.
Geeft dat ic hē niet wegh drijf/ Met Godloosheyd/ Oncuysschedē;
Maer hem locke dat hy blijf/ Met mijn cuyscheyd en gebeden.
Geeft dat elck zy cloeck in't zijne/ Dat ick hem hebb' opgeleyd:
Geeft dat ick oock cloeck in't mijne/ Zy vol van getrouwigheyd.
Rijckdom ende wereldts goedt/ Ick met woecker niet en soecke:
Want meest geldes overvloedt/ bringt zijn meester in verbloecke.
So veel' als het leven vluchtigh/ Heeft van doene/ gevet my
Met ghenoegen bly onsuchtigh/ Dat in danck dit neemt van dy.
Want soo uwen segen maer/ End' u voorsurgh met ons blijvet/
Wy siē naer geē goed voorwaer/ dat als windt daer henē drijvet.
Dit sal d' Hooghste rijckdom wesen/ Voor mijn' huys en kin-
ders teer/

Dat ghy/ 't Hooghste goed gepreſẽ/ ſtadich met ons blijbet Heer:
Mijn huys dan in overbloed/ Jc in rijcdom groot/ ſal ſwemmẽ.
U zy lof/ o Hooghſte goedt: Elck Loof u met hert en ſtemmen.

Een ander
Huyſghebedt.

O Christe, heyligh kind/ die in des Magets lijf
Een menſch geboren zijt/ God ende menſch te ſamen.
Ghy die/ een kind/ bewaert de kinders tot beclijf/
Eer ſy in't tranendal door uwe hulpe quamen.
Siet! ick met mijn Ghebedt/ mijn wijf met ſucht/ getraen/
U ſmeecken nacht en dagh/ wilt een goe wtcomſt geven.
Wy worden ſ'nachts geſien ſelfs van de volle Maen
[Die werckt in de geboort als de Geneſers ſchreven]
Bewaret ghy het kind noch onder ſ'moeders hert/
Dat wy lijdſamigh ſeer door uwe hulp verwachten;
Geeft dat het alle daegh al langhs om cloecker wert/
En ſonder ſ'moeders doodt comm' op dit leven jachten/
Op dat tot uwen lof het kind opwaſſe ſoet.
T'welck ſelve (ſo my dunckt) het van u Heer begeeret:
Al can het ſpreken niet/ u ſo het can eer doet.
O Christe Kind/ des kinds gebedt niet van u weeret;
Soo ſal het (gheeft het hem) als het dit licht aenſiet
U/ die het beſte kind zijt datter word ghevonden/
Steeds roemen/ maecken groot/ ick ſal oock ſwijgen niet;
Maer met mijn wijf altijd u lof end' eer vermonden.

Een ander
Huys-Ghebedt.

T'En is gheen menſchen werck veel kinders hier te telen/
T'en is geen menſchen werck alſ't kind wel commet voort/
Tot beyde uwe maght/ o Vader goedt behoort;
Laet dan dat goedtheyd gaf/ voortcommen ſonder quelen
De vrucht wt ſ'moedees lijf wilt trecken ſeer voorſpoedigh/
En des natuyres band ontbind: want ſonder dy/
Alſ't al gheſloten is/ weet niemant hulpe bly.

Als s'menschen hulp' ontbreeckt/ wy bidden u oodmoedigh.
Ghy/ Ghy/ cond helpen seer daer geen' hulp schijnt te wesen:
Geen saeck' en is so swaer/ die u niet vallet licht:
Met eenen wenck alleen ghy meer doet end' wtricht/
Dan al des wereld s cracht can doen met al haer pesen.
Ghy/ vader alles goeds/ ons Hilick segent seere:
Och onses herten wensch nu worstelt wt te zijn:
Geeft dat ter rechter tijd wy sien des kinds aenschijn/
Dat al des moeders smert in ware vreuget keere.
De moeder swack door pijn sucht om uw' hulpe crachtigh;
Geeft dat die smerte groot sy draegh met lijdsaemheyd/
Staend' op uw' hulpe sterck en groote goedigheyd/
Die eenigh dese pijn haest can versoeten maghtich.
Och! onverwinlick' hand/ ick en schrijf u niet voren/
Den middel ende tijd om bringen hulpe by;
Ghy wetet wat ons dient al beter veel dan wy.
Ick stae op u beloft/ ghedaen de wtvercoren.
My selven end' ons heyl stell' ick in uwe handen:
Als't u believen sal/ o Vader Heyligh goedt/
T'gebedt dat ick tot u wtstorte met oodmoedt/
Sult ghy verhooren wel/ en maecken los drucks banden.

Dancksegginge.

O Schepper alles dinghs/ wat lof sal ick aenvangen?
Wat stem naer u verdienst can u volloven wel
Voor al de gaven groot die ghy ons schencket snel/
Voor uwe groote hulp/ de stoffe van ons sangen?
Ghy/ doen mijn weerde vrouw den doodt begost te naecken/
Doen gheene hulp voor haer meer ob'righ scheen te zijn/
Verhoort hebt ons ghebedt/ ontrimpelt u aenschijn/
En liet het half doodt wijf u groote goedheyd smaecken.
End' of schoon t' teere kind starf eer het was voldragen
[Wy haddent u te voor geoffert in't gebedt;
Wy weten Christi bloed dat maecket onbesmet;
Wy weten tis met u int huys bevrijd van clagen]
So sal ick u daer voor altijd noch loven/ Heere/
Dat wt dien swaren druck ghy mijn wijf hebt verlost:
Voor seker sonder haer ick qualick leven cost:
Want sy is eene vrouw/ cuysch/ goed/ Godsaligh seere/
De druyven will' ick u en bessen gheeren geven/

Den Wijngaert laet wy maer/ die sich verspreyde seer
En groene lustigh schoon met vruchten meer en meer:
So ghy de vrucht neemt wegh/ de moeder laet in't leven/
Dit is een droef begin/ maer uwe hulpe crachtigh
Ons naermaels geven sal wat beters t'zijner tijd:
Of in doods schaduw' al ick stond in swaren strijd;
Noch sal ick hopen seer op u/ o God almaghtigh.
Ghy mijn plechtancker zijt/ mijn toevlucht in misquamen/
[Mijn rotzteen/ mijnen burght/ end' eenigh toeverlaet:
O wel ghelucklgh dien/ die op u vaste staet!]
U zy lof/ heerlickheyd in eeuwigheden. Amen.

Dancksegginge ende Gebedt

Voor de ontfangene Lijfsvrucht.

O Eeuwighe ende levendighe God/ Hemelsche Vader/ Die door den mond Davids uwes Propheten voormaels hebt ghesproken; Dat de kinderen die ons gheboren worden een erfgoed/ dat ons van u ten deele vallet/ en de vrucht des buycks u geschenck is: Wy dancken u van gantscher herten/ dat ghy ons met sulck een heerlick erfgoed ende geschenck/ dat het dierbaerste en costelickste van al uwen aerdschē seghen is/ hebt willen begaven; Want so wy de vruchtbaerheyd van het Vee voor een werck des Goddelicken seghens ende goedgunstigheyd houden/ hoe veel meer/ hoogher ende weerdigher/ moeten wy de verbreydinge van het menschelicke geslachte achtē? Ick dancke u (segge ick) dat ghy ons huwelick oock met die gifte hebt willen vereeren/ ende ons die eere hebt willen aen doen/ ende dat teycken uwer liefde ende goedgunstigheyd dat voor seker niet gheringhs en is/ vergunnen dat wy/ die maer arme aerdwormen ende verworpene kinderen der aerden en zijn/ dien heerlickē ende voortreffelicken name van Vader/ die u allene toecomt ende past [niet om onse verdiensten/ maer wt uwe loutere goedigheid ende genade] met u gemeen hebben ende ontfangen. Wy bidden u oock wt den grond onses hertē met oprighe begeerte ende gebeden/ dat ghy/ die ons dit kind so goedighlic hebt willen schencken/ ons eenen tamelicken tydt van levē/ voorsichtigheyd/ cracht en middel wilt met deylen/ op dat het van ons recht ende bequamelick tot uwes names eeren ende opbouwinge uwer Kercke magh opghevoedt ende opghetoghen wordē. Geeft dat wy so menighmael als wy onse kinderen aenschouwen/ oock soo menighmael van herten eenen afschrick ende gruwel hebben van alle boosheden ende ergernissen/ daer de teere ieught in can gheergert worden; ende daer de Goddeloose niet alleenlick voor haer/ maer oock voor hare kinderen (Och! alder-

alder ellendighste menschē!) uwen schrickelicken al-verslindenden toren op haren hals mede trecken. Gheeft veel eer dat wy in uwe vreese kloeck ende voorsichtighlick wandelen/ op dat wy dierghelijcke straffen ende ellenden over ons ende over onse seer lieve kinderen niet en veroorsaecken/ halen/ eñ trecken. Geest oock dat onse kinderen u niet alleenlick in dit sterbelicke levē oprechtelick en dienen/ maer oock dat sy u met ons in alle eeuwigheydt loven ende prijsen. Dit biddē wy om de verdienste uwes eenighgheborenen Soons/ ons gheboren ende ghegheven/ onsen Heere ende Salighmaecker Iesus Christus, dē alder oprechtighsten ende getrouwtsten liefhebber ende teere ieught. Den welcken met u ende den Heyligen Gheest/ den eenighen eñ waren God/ zy lof/ eere eñ dancsegginge in aller eeuwen eeuwighheyd. Amen. Het zy alsoo.

Betrachtinghe
Als men an/ of van/ de tafel gaet.

SOo ghy/ o Vader goedt/ met sulcke surgh' en trouw
Hier steeds ons lichaem spijst genadigh alle dagen/
Ons lichaem dat in't graf de wormen sullen knaghen/
Wat neemt ghy op mijn ziel dan stadigh opsicht nouw?
Ziel/ die niet sterven can/ ziel/ die ghy achtet seer.
Soo dat broossche lijf/ als't by haer is gereken/
Voor asschen/ schaduw/ stof/ ja min dan niet ick reken.
Voor seker onse ziel sult ghy meer voeden/ Heer.
Soo ghy ons oock die nu als ballinghs swerven hier
Wt t'Hemelsch Vaderland soo spijst als Vader goedigh/
O wat sult ghy om hoogh' ons spijsen overvloedigh
Int eeuwigh Paradijs daer gheene spijs' is dier;
Daer geene quael' en is/ daer elck zijn wenschen heeft!
Ter wijlen dat voor ons dat Vaderland/ o Vader/
Ghy ree maeckt/ ende bringht ons steeds het selve nader/
Dat wy hier leven wel end' oock wel sterven gheeft.

Ghebedt
als men
te gast sal gaen.

O eeuwighe God/ alder genadighste Vader/ aengesien dat wy in dit leven door sulcke slibberachtighe weghen moeten gaen/ ende dat het lichtelick [voor al in de banckettten ende maeltyden] geschiedt/ dat wy ons ergens in te buyten gaen: gelijck dien Heylighen Iob, doen zijne kinderen malcanderen noodē/wel te rechte breesde: Soo geeft ons/ o alder-goedighste Vader/ die ghenade/ dat wy ons selven soo in de palen der matigheyd houden/ dat wy als op uwen coste/ ende van uwe handt ghespijst zijnde/ dies te wackerder ende blyttigher tot den aerbeydt onses beroeps keeren. Ende dat in dier voeghen de spijse/ daer wy met ghevoedet worden/ ons lichaem niet en beswaren; maer veel eer onse swackheyd te hulpe comme/ ende onse crachtē verquicke/op dat wy daernaer te bequamer en natter zijn om u te dienen. Geeft oock dat wy dese vergangelicke dinghen met sulcke voorsichtigheyd ende omsien ghebruycken/ dat wy altijdt tot dat veel beter [dat is/ tot dat eeuwighe ende hemelsche] leven/ tot het welcke ghy ons met u woord noodet/ snacken ende verlanghen. Want daer in en is seker ons leven niet gheleghen/ dat wy hier eenen tijd langh leven en̄ ghespijsighet worden; maer veel eer dat wy hier soo leven/ dat wy naer dit leven in het ware hemelsche leven ende heerlickheyd gheraecken. Daerom bidden wy u/ o Hemelsche Vader/ door onsen Heere Iesum Christum, onsen Heere ende Salighmaecker/met seer oprighe gebeden ende hertgrondighe suchten/ ghy willet ons die ghenade verleenen/ dat wy/ als het u believet/ tot het selve geraecken. V/o Vader/met uwen Sone ende den Heyligen Gheest/ zy lof prijs ende heerlickheyd in aller eeuwen eeuwigheydt. Amen.

Ghe-

Ghebedt

voor de
Vruchten des Velds
Wt de Heydensche dichten Ovidij
Christelick ghemaeckt.

O die de jaren maeckt / de Wereld schept wt niet
De vruchten wassen doet / end' haer plaetse biedt /
Door wien de Mane blinckt / die Sonne steeckt met sporen /
Door wien de boomen vrucht / d'aerd' omgekeert geeft coren;
In dien h'et u belieft en sulcks ons noodigh zy
(Het welck ghy beter weet 't / o Vader goed / dan wy)
Met vruchten ende graen de bouwers segent rijcke /
Op dat sy van haer sweet den loon sien al gelijcke.
De boomkens eerst ghepoot / het saedt gesaeyet / gheeft /
Dat sy wel wassen op / en coud' haer niet ontleeft.
Wanneer wy saeyen t'saed / de locht laet helder wesen;
Wanneer het light in d'aerd / geeft reghen saet by desen:
Geeft dat de vogels snel dat niet en picken uyt /
Noch oock de mieren t'graen af knaghen eer het spruyt:
Sy sullen in den oeghst haer deel veel beter crijghen.
Laet het van schralen brand bevrijd' tot rijpheyd stijgen /
Dat het niet bleeck en sie door onghesonde locht /
Dat het te mager niet tot teeringh zy gebrocht /
Noch zijnde al te dick en vet door het veel voeden
Het dertel niet verstick door zijne overvloeden.
Geeft dat het oncruyd quaed de ackers niet ontstelt /
Muyshaver wasse niet op het ghebouwde velt.
Het coren / Gerste / Speelt; geeft Sonschijn en we'erschijnen /
Op dat sy rijpen wel; nochtans niet dor verdwijnen.
Dat bidde ick voor u / o Bouwers / biddet met /
En leert God's gaven al gebruycken onbesmet.
Wilt voor die giften groot hem lof end' eere geven /
En met zijn Heyl'ge Wet conm' over een u leven /

Op dat hy die nu geeft/ niet morgen neem t'gewas:
Want God's hand gheven can en nemen even ras
Vreest God en vlijtigh zijt in uwen aerbeyd stadigh;
Soo sal God/ naer u be'/ u geven vrucht genadigh.

Ghebedt
om het rechte ghebruyck der Lichamelicke gaven.

GEeft ons/ o aldergoedighste ende weldadighste God/ dat wy de tegenwoordighe goederen met goed genoegen/ blijder herten/ ende met dancksegginge/ gebruycken/ ende dat wy u voor de eenigen oorsprongh van die weldaden ende aldermildrijckste Vader erkennē: dewijle dat ghy ons dat recht hebt ghegeven/ dat wy de wereld als rechte erfghenaem des werelds/ moghen ghebruycken. So langhe dan als ghy wilt dat wy in de selve wtwoonen/ so gheeft ons/ bidde ick u/ dat wy ons beroep vlijtigh waer nemen/ en dat wy alle het gene dat ghy onsen schuldighen plicht toont te wesē/ met alle neerstigheyd/ vlijt ende cloeckheyd pooghen wt te voeren. Ende dat wy middeler tijd de wtcomste uwe Goddelicke voorsienigheyd bevelen; dat wy niet buyten ons beroep aen en slaen/ ende selfs in ons beroep ons van onnoodighe dingen onthouden; dat wy den voorspoed blijdelick/ ende den teghenspoed [als van de hand onses alderweldadighsten Vaders commende] gheduldelick/ dragen: eyndelick dese wereld als niet gebruyckende gebruycken/ende altijd bereyd zijn om u het goed dat wy van uwe milde hand ontfangen hebben gheeren/als het u belieft/weder te geven. Ende met een danckbaer herte alle dinghen tot dien eynde aennemē daer sy van u toe verordineert ende ghestelt zijn; te weten/als eenē gewissen pand/ eenes beteren levens/ dat ons in den Hemel is wegh ghelepd: naer het welcke wy met yverighe begeerte ende hertelick verlanghen suchten. Door onsen Heere ende Salighmaecker IESVM CHRISTVM. Amen. Het zy also.

Ghe=

Ghebedt
om
regen in langhduyrighe drooghte te vercrijghen.

O Eeuwigh Vader/ ghy rechtveerdigh zijſt gewis:
Den regel van u Wet niet om te buygen is;
Maer onbeweget ſtaet/ den goeden ſacht/ ſtraf/ quaden
Rechtveerdigh voor elck een/ elck loonend naer zijn daden.
De ſaecke ſelve ſpreeckt/ dat wy miſbruycken ſeer
V goedheyd/ Vader goed end' Heyligh Hemelſch Heer/
En met den vinger wijſt des wereld's ſtadigh ſwelgen
En grooten overdaedt/ waer van ghy u moet belgen.
So is het dan niet vremt dat Wijngaerd/ Hoppe/ Graen/
Niet geven hare vrucht/ om ſo door't lijf te ſlaen.
Waer door wy al gelijck indachtigh moeten worden/
Dat onſ' ondanckbaerheyd in ſond' u ſo comt porden.
Wy moeten (och! t'is tijd!) u bidden naer't betaem/
Gebruyckend' alſ't behoort u gaven al te ſaem.
O Vader/ die haer ſchult bekennen wilt vergeven:
V oogh ghenadigh ſie op ons/ niet t'quaed bedreven:
V volck genadigh zy/ en met de wereld quaedt
En dol/ roept ons niet uyt; maer toont ons u ghenaedt.
Siet daer/ de aerde droogh van dorſt·/ en met haer cloven
Gelijck met eenen mond den regen roept van boven:
Het gras ſtaet half verbrandt/ t'geſaeyde ſtickt ſeer ſaen:
De hoven niet meer bly maer droef van hitte ſtaen:
Der boomen vruchten zijn dor/ ſchrael/ en quader tieren/
Ja ſelfs Fonteynen vocht verdroogen/ en rivieren.
De braecke Zee (t'is vremt) nu veel min waters heeft.
De aerde al haer vocht en cracht geheel begeeft.
Den honger mager ſwart/ en commer tot ons commen:
Het dreyght al dierte groot en ſtraffe niet om nommen/
Om onſe ſonden groot/ waer dat men gaet of ſtaet.
Och! Vader/ tranen vocht wt onſ' oogh vloeyen laet;

Ons' herte tranen geeft/ die als het bloed der ziele
Droef vlieten ongeveynst/ om vlieden van verniele!
Dat sulcks een soet' offrand voor uwe oogen zy/
En d'Engels/ die ons sien bekeeren/ maecke bly.
Geeft dat een leven goedt end' ongevalschte zeden
Versellen ons geween en tranen vol droefheden.
Och! sonder eynde/ goedt; vry van bedriegen/ trouw/
O Vader selfs in druck versacht ghy onsen rouw;
Want/ o den soeten douw des nachts ghy latet dalen/
Die ons ghewas half doodt verquicket in zijn qualen;
Soo dat de hitte groot dat noch niet heel verstickt.
Ghy dan/ die met den douw' o Vader/ t'Veld verquickt/
Geeft soeten regen oock/ die vruchten com besproeyen/
En leven op het Veld t'gewas dat ghy doet groeyen.
Om regen/ langh verwacht/ de aerde roepet seer.
Met harer cloven mond/ en noch t'gedierte meer/
Dat door den dorst beswijckt. De menschen voor u treden
Bevreest voor Dierte/ Pest/ o Heer/ met haer gebeden.
O gevet goeden Oeghst/ de Bouwers cracht daer by:
De Oorlough/ Pest der vrucht/ seer verre van ons zy.
Vrucht brandt en rijp sy verr' coelt t'branden der hondsdagen.
Dit is al licht om doen voor u naer u behagen:
Verhoort dan ons gebedt/ ons claghten niet veracht/
Genade onverdient verdiende straf versacht.
O zijt den quaden goedt/ voor straf geeft segenheden/
En t'gene om de sond ghy weygh'ren mooght met reden/
Versoenet zijnde/ geeft wt Vader liefde groot/
Voor seker soo ghy ons verlost wt desen noodt/
O trouw/ die niet beswijckt/ en goedtheyd hoogh van weerden/
Hoogh sal gheroemet zijn door t'gantsche rond der eerden.

Ghebedt

Om schoon weder/ noodigh tot rijpen der vruchten/ en tot den naeckenden Oeghst.

DEn droeven Winter is vergangen/ o God goedigh/
In welckē menigh mensch hadd' groot gebrec van broodt;
Nu

Nu staet de Aerd becleed met coren overbloedigh/
So datmen niet can sien haer bruyne leden bloot.
De bouwers leven nu op hope/ en de roeden
Des fellen honghers straf sy nu niet vreesen meer.
Maer (laci!) regen valt in sulcke overbloeden/
Dat nu soo by den Oeghst de aerd te vocht is seer.
De aerd' alleen niet vocht en is maer grooten regen
Verdrenckt als Water-Vloed t'gesaeyde teenemael.
De hayren hangen t'hoofd/ en t'graen is niet te degen/
Sy Wenschen (al te vocht) seer om des Sonnes strael.
Ons sond' heeft dat verdient: want selfs in diere tijden
Wy dertel leven seer [Och! niemant treckt hem an
Of zijnen naesten droef des honghers nood moet lijden/
Als hy maer zijne buyck als een kalf mesten can]
Hier wt wy leeren oock dat al het doen en pooghen
Der menschen ydel is als ghy u handen sluyt:
O Vader/ als ghy eens sluyt uwe Vader ooghen/
t'Verwelckert wonder ras al wat te voren spruyt.
O lieve Vader soet/ o eeuwigh God almaghtigh/
En tredet niet met ons verstoort in u gherecht:
De straffe die ons dreyght wilt van ons keeren crachtigh/
En laet ons/ bidden wy/ u gaven vry niet slecht
Gebruycken als't behoort; den overdaed wilt toomen/
Die van den hongers nood/ zijn straf/ versellet is.
Den regen/ die te langh op Vruchten valt als stroomen/
Houdt op / end' wt ons' oogh treckt tranen regen fris.
Och! tranen die het bloed zijn van de ziel benouwet/
Met welcke wy voor u beweenen onse sondt.
Traen regen maecken sal dat regen groot ophouwet
Door uwe hulpe sterck/ die men noyt swack en vondt.

Dancksegginge
voor eenen
Gewenschten ende overvloedigen Oeghst.

O God/ o Vader mild/ o alles goeds Fonteyn/
O Hooghste Coningh / wie u goedheyd can volprijsen?
Wie can volloven wel u gaven vry niet cleyn?
Wie can u Liefd tot ons ten vollen eer bewijsen?

Wie can genoeghsaem zijn verwonderd in u daden/
Dat ghy so vele geeft die het verdienen niet;
Als die gantsch sondigh zijn end' wt onreyne saden/
Die hoopen sond' op sond/ verdienend' t'helsch verdriet?
De kenders van de locht voorseyden niet dan quaedt;
De hitte in de lent verbrandde teere vruchten;
Als ghy ons bede droef verhoort hebt wt ghenaedt/
Afspoelend van t'gewas met regen al het suchten.
Daer naer ontrent den Oeghst d'aerd' heel in't water swam/
Het graen te sterven scheen eer het wel was gheboren;
Maer haest des Sonnes strael tot hare hulpe quam:
De lucht oock blijde sagh op het beweende coren.
End' onder d'hitte groot sy Noorden Wind ghesond
Gaet mingen tot verquick der Maepers op den acker.
De Mane oock des Nachts comt voortgetreden rond/
End' houdt de slapers luy met helder lichten wacker.
[De slapers die den Oeghst versswijmen onbedocht/
En s'winters als het al van ijs is overtogen
Als Vrsel vliegen t'geen een ander heeft gewrocht
Gaen schuyn...n/ daer sy selfs des Somers winnen mogen]
Tgeboomte oock meer vrucht geeft dan men heeft verwacht:
De Swijnen weten niet hoe soo veel eeckels vallen.
De appels van den boom men plucket wonder sacht/
Daer en ontbreeket nu aen vruchten niet niet allen.
So dat wy over al/ waer wy ons' ooghen slaen/
Seer groote teyckens sien uws goedheyd niet om gronden:
Daerom met hert' en mond doen wy uws lof vermaen:
Geeft dat u goedheyd niet van ons wijck' om ons sonden.
O wilt met uwen Geest veel eer ons stieren soo/
Dat onse woorden/ doen/ gedachten/ ende zeden/
V wel gevalligh zijn/ bevrijd van wercken snoo.
O Vader/ u zy lof in alle eeuwigheden.

Vertroostinghe tegen Armoede:

Die Antonius Laboreus, Martelaer/ corts voor zijne doodt wt de gevangenisse aen zijne huysvrouwe heeft gheschreven.

ICk en twijvele geensins of ghy en vreeset voor armoede ende ghebreck; maer overweeght veel eer hoe veel rijcker ende maghtigher dat hy is dan de gantsche wereld die u in zijne hoede heeft ghenomen. Meynt ghy dat hy sal lijden dat u yet ontbreke? Hy en sal het voor seker nemmermeer lijden / soo ghy maer van gantscher herten op hem vertrouwet: hy sal veel eer te wege bringhen/ dat ghy in uwe noodt niet en sult hoeven te begheeren; maer dat u alles overvloediger sal toevloepen/ dan ghy opt haddet durven wenschen. Want dat wy tot noch toe genoegh ende meer dan ghenoegh gehadt hebben/ aengesien dat wy geener dingen behoestigh en waren/ dat en is van my/ die u nu afgenomen worde/ niet gecommen/ maer van God selver; door wiens hulpe ende beschuttinghe ghy nu bevrijdt van alle nooden blijvet. Het zy u dan genoegh/ dat de gene van den welcken ons alles goeds toevloept/ toegevloept heeft/ ende toe sal vloepen/ met u sal blijven/ende u tot geenen tijde en sal verlaten: de selve maeckt dat ghy van nu af zijne goedheyd smaecket/eer ghy van aermoede en gebreck wordt aengetast. Want eer ghy gedwongen word ayren te lesen als die vrome Ruth, en sal hy u niet alleenlick eenen Booz maer oock een groot getal der selve verwercken.

Den genen die trouwelick arbeyden/ en sal het dagelicksche broodt niet ontbreken.

Ioan. 21. vers. 9.

Ende als sy wt traden op het land, sagen sy een coolvyer liggen, ende visch daer op geleyt ende broodt.

Soo en hadden sy dan niet/ maer de Heere/ ter wijlen dat sy in de Zee vischten/ dat bereyd/ om de selve op de gewoonlicke wijse te onthalen. Ende dat tot geenen anderen eynde/ dan om ons te leeren; Dat zijne dienaren/ als sy maer vlijtigh in haer beroep aer-

beyden/ tot gheenen tijde yets en sal ontbreken/ dat tot des levens onderhoud is van noode. Want de Discipelen Godsaliglick gearbeyd hebbende wt het schipken commende/ en hebben niet alleẽlick gebradenen visch/ maer oock broodt ghevonden. So heeft hy de kinderen Israels met het Manna, quackelen ende water wt de steenrotze/ Soo heeft hy Mosen veertigh daghen op den bergh/ Soo heeft hy Eliam door de Raven (dat anders aesgierige beestẽ zijn) So heeft hy de weduwe van Sareptẽ/ gespijst. Ende hoewel dat dit bysondere mirakelẽ ende wonderwercken zijn/ soo moeten wy nochtans met de selve ons gheloove versterken. Want de Heere heeft belooft dat hy al de gene wilt by zijn/ die by haer beroep trouwelick met een gheloovigh herte blijven/ eñ oversulcks heeft hy met vele mirakelen bevestight/ dat dese belofte gantsch ghewis ende seker is. Want de mirakelen zijn Segelen van Godes beloften.

Hope die op God vast staet
Nimmer ongetroost wegh gaet.

AMBROSIVS.

De wonden die wy om Christi wille ontfangen/ en zijn gheene wonden daer het leven mede verloren/ maer veel eer verlanght wordet.

CYPRIANVS.

Epist.3. Dat en is ons oock geene versmaedtheyd dat wy dat van onse broeders lijden dat Christus heeft geleden; nach het en is haer geene eere dat sy het ghene doen dat Iudas heeft gedaen.

De selve.

Het menschelicke pooghen en vermagh niet meer in het bestrijden dan de Goddelicke beschuttinghe in het voorstaen ende beschermen.

De selve.

Wy en hebben ons op die voorwaerde onder het (Christelick) garnisoen niet begeven/ dat wy ons alleenlick vrede moeten inbeelden/ ende ons ontsien te strijden; Aengesien dat de Heere/ den meester der gedults eñ lijdsaemheyds ons in desen strijd is voorgegaen/ op dat hy het ghene dat hy leerde/ datmen doen moest/ eerst soude doen; ende het lijden daer hy ons toe vermaende/ eerst voor ons soude lijden.

De selve.

Dien en is niet alleen die Christum tot eenen verseller heeft. Dien en is niet alleen die/ den Tempel Godes waer hy oock is behoudende/sonder Gode niet en is.

LACTANTIVS.

Godt houdet de menschen voor zijne kinderen. De verdorvene eñ boose laet hy in wellust des vleysches dertel leven/ door dien dat hy die der tuchtinge niet weerdigh en achtet. Maer de goede/ die hy lief heeft/ tuchtiget hy dickwils/ ende oeffent de selve met gestadigen aerbeyd/ om de deughet te pleghen; ende en laet

niet toe dat sy met verganghelicke ende stervelicke goederen verdorven ende verslimt worden.

AVGVSTINVS.

Hy en vreese niet in den quaden dagh die God tot eenen Vader ende Christum tot eenen broeder heeft.

Aenporringhe/ Opweckinge ende Vermaninge Aen een ghemoed dat eenen afschrick van Christi crupce heeft.

WEl! waer aen blijft ghy hier hanghen? Wat sluypert ende draelt ghy? Och! sult ghy nu niet ghedachtigh wesen onder wien dat ghy moet strijdẽ? Te weten/ onder den ghenen die de wereld ende al wat in de selve is met sulcke groote maght/ wijsheyd/ ende goedigheyd heeft geschapen/ ende noch dagelicx regiert/ dat gheen stervelick mensche sulcks in het alderminste niet en can begrijpen. Soo ghy nu naer hoocheydt tracht/ so ghy naer eere staet/ wat canmen hoogher ende heerlicker bedencken/ dan onder sulck eenen Heere te strijden. Maer wie is de Krijghs overste? Wie? Seker het is de eenighgheborene Sone Godes. Wat hebt ghy meer te wenschen ende begeeren? Twijvelt ghy aen de Victorie (verwinninge) ende zege? Sy is in de hand van uwen Veldtheer: niemant en can zijnen wille wederstaen; iae so/ dat selfs niet een hayr van uwen hoofde (die hy alle by ghetale heeft) sonder den wille des genes daer ghy onder strijdet/ en can vallen. Soo hy nu eenighe van de zijne laet vallen/ dat en doet hy niet om dat hy de selve min lievet ende beminnet/ noch min voor de selve surghet: hem/ die de alderwijste is ende die ons ten heftighsten lief heeft/ is de aldergerechtighste ende gewighste oorsaecke/ om de welcke hy sulcks doet/ wel bekent. Hem en ontbreeckt oock gheenen middel om dat quaed/ hoedanigh dat het schijnt te wesen/ seer rijckelick/ ende dat met den eersten/ te vergoedẽ ende vergelden. Waer mede? Seker niet met een stuczken gelds/ of yet dierghelijcke dat haest moet vergaen/ maer met dat eeuwige ende alder saligste leven. Waerom en zijt ghy dan niet goeds moeds? Maer siet doch waerom den strijd is: te weten; Wie van beyden sal heerschen God of den Duyvel/ Dickwils hebben cloecke mannen/ die haer Vaderlandt beminden/ met een willigh ghemoed haer leven in merckelick ghevaer ghestelt/ om dat haer Vaderland onder des vyands gheweld/ [het welcke misschien

het erghste is dat het selve soude mogen wedervaren] niet en soude commen. Sult ghy dan u leven/ dat doch eens de schuld der natuyre moet betalen/ niet veel liever met een bly gemoed geve/ op dat het Vaderland/ of veel eer het menschelicke gheslachte/ den Satan dien alderwreetste vyand/ niet voor eeuwigh en diene; dan het selve (te weten/ u leven) voor andere besvvaerlickheden der natuyre te behouden ende bewaren? Wat voor belooninge ons voorghestelt is/ is alreede gheseydt: Doch sy is sodanigh dat geenen mond het minste deel van hare weerde ende rijckdom en can wtspreken/ noch geen menschen herte bedencken. Den crijgh is oock soodanigh dat ghy/ so ghy maer uwen al-goeden ende al-wijsen Veldtheer en gehoorsaemt/ selfs de nederlage hebbende/ de verwinninghe sult hebben. Hoe? en heeft Godes Sone selve den Satan niet eertijds in sulcker voegē wt zijn rijcke ghestooten? Verwonnen ende den doodt overgegeven zijnde/ heeft hy verwonnē. Sal het u dan verdrieten / sult ghy u schamen/ dat het met u gae als het eertijds met den oversten Veldtheer/ iae sulck eenen wtnemenden Veldheer gingh? Maer ghy sult my seggen; voor de Victorie ende zege gaet smaed/ schande/ smerte: het is so; maer so veel grooter sal de heerlickheydt der triumphe wesen: Al dat lijden en duyrt maer eenen cleynen oogenblick / maer dese verwinningh-vreught sal eeuwigh/ sonder ophouden/ duyren. Doch boven dese vyerighe gedachten moet ghy God van herten gheſtadigh bidden/ om dese onverwinnelicke cloeckmoedigheyd te verwervē. Want voorseker niemant en can de selve anders dan van Gode vercrijgen.

HIERONYMVS.

O dat is eenen grooten toren/ wanneer sich God over de ghene die sondigen/ niet en verstoort. Als de Medecijn van den crancken de hand doet/ dan en heeft hy geene hope meer den selven te genesen.

AVGVSTINVS.

Als ghy my vrindelick zijt/ zijt ghy mijnen Vader; Als ghy mijn slaet/ zijt ghy mijnen Vader. Ghy zijt my vrindelick op dat ick niet en beswijcke; ghy slaet my/ op dat ick niet en verga.

De selve.

Dit moet ghy weten / Dat God eenen Medecijn/ de verdruckinghe eene Medecijne is. De Medecijn weet wat hy dē crancken moet gheven: de crancke en weet niet wat tot zijne genesinge is van noode.

NAZIANZENVS.

God reynight den inwendigen mensche/ door den wtwendigen; ende leydet ons door wederstrijdige dingen tot een geluckſaligh eynde.

AVGVSTINVS.

De ziele des menschen en soude naer die haven der eeuwige stilte ende sekerheyd niet verlangē/ indien de stilte der bedriegelicke sekerheyd ons altijd toelachte.

Ghe-

Ghebēdt

wt de verclaringhe ANTONII SADEELIS over het vierde Vers van den xxxij Psalm te samen ghesett.

Vwe handt was dagh ende nacht ſwaer op my.

HEere / In deſe benouwtheden/ ſwarigheden/ ellenden ende ſmerten/ die ick nu lijde/ erkenne ick uwe hant. Ick en vergape my aen de middelen niet die ghy daer toe ghebruycket; maer/ mijne oogen naer den Hemel lichtende/ ſie ick op u ſelve door wiēs bevel ende aldergherechtighſten wille ick in ſulcke groote ſwarigheden weet ghevallen te weſen. O gevet dat ick noch door eener Godlooſer verſtockinghe uwe rechten en verachte / noch oock door de heftigheydt ende ſcherpheyd der ſmerten in onverdultige woorden wtvare/ ende buyten de palen der lijdſaemheyd trede. Gevet veel eer dat ick waerlick/ wt den grond mijnes herten/ bekeere; ende dat ick voor genoegh ende meer dan ghenoegh houde/ dat ick weet dat deſe hand / die my om gherechtighe oorſaecken ſoo hert druckt/ niet de hand des Duyvels/ of der quade menſchē/ maer de aldergoedighſte hand Godes is. Deſe hand en is geene hand des verdervenden vyands/ maer des tuchtighenden Vaders / die mijne ſonden (by wijſe van ſpreken) daer toe ghedwonghen hebben; dat hy zijne hand over my ſoude wtſtrecken/ ende my met de ſelve drucken. Die hand dan die my wt niet geſchapen ende gemaeckt heeft/ die my tot noch toe ſoo crachtighlick heeft onderhouden / die my ſoo dickwils wt de kele der Goddeloosheyd ende der ſonden heeft geruckt, die dickwils wijdt opgedaē zijnde my uwe aldergrootſte weldaden heeft ghegeven; Die hand (ſegge ick) door mijne ſonden getergt zijnde/ valt ſo ſwaer op my. Wat ſal ick dan ſegghen? Hebbe ick ſoo vele goederen van uwe hand ontfanghen / waerom en ſal ick (ghelijck ick oock doe) deſe quaden/ die oock mede corts in goed ſullen verkeeren/ niet in het goede nemen? Seker/ het gaet ſoo met my/ dat ick ſelfs in deſe plaghen / tot de ſelve handt mijne toevlucht neme / de ſelve vrindelick vatte/ duwe / ſtrele: ende/ hoe wel ſy mijn ſlaet/ oodmoedigh cuſſe. Ick en ſlae daer oock geen twijfel aē/ of deſe ſelve

hand/ die nu eene hand der tuchtinghe is/ sal oock corts wederom eene handt der Vaderlicke verlossinge wesen. V zy eere ende heerlickheyd in alle eeuwigheyd. Amen, Het zy also.

AVGVSTINVS over den XCVIII. Psalm.

God toornet over den ghenen die hy niet en straffet als hy sondighet. Want God en geeft den genen dien hy waerlick genadigh is/ niet alleenlick dat hem de sonden van het eeuwighe leven niet en houden/ maer tuchtight hem oock/ om dat hy niet altijd vermaeck in het sondighen en soude hebben. O wel gheluckfaligh is dien dienstknecht/ wien den Heere aenhoudet te verbeteren/ over den welcken de Heere sich weerdiget te verstooren/ dien hy met ophouden der vermaninge/ niet en bedrieget!

Ghebedt

Van eenen die onder swaer cruyce sucht.

GHy zijt gherechtigh / Heere IESV, ende gerechtigh zijn uwe rechten; die/ als ick (och lari!) nu aen my selven bevinde/ den ghenen die sondighet niet en verschoonen. O wy ellendige menschen/ die so wel in onse ieughet/ als tot anderen tijden so onvoorsichtigh ende vermeten/ so dertel ende onsinnigh in het begaen vā soo vele verscheydene sonden zijn gheweest! O wy meer dan ellendigh/ende van alle hulpe wtghesloten/ soo ghy met ons naer de strengigheyd uwes gherechts haddet willen handelen/ende ons in uwe grimmigheydt straffen! Ick en weygere wel niet een deel uwes toorens ende straffe te dragen/ om dat ick so dickwils ende swaerlick teghen u ghesondight hebbe; Maer ick bidde u/ door uwe hertgrondelicke/oneyndige/ ende gātsch vaderlicke barmhertigheyd/ dat ghy uwen gantschē toren tegen my/ die maer stof ende asschē en ben/ niet en wilt ontsteken: want door den selven soude ick haest verslonden ende tot niet gebraght worden. Doen ghy noch op deser aerden waert / en conde u barmhertigh herte niet verdraghen/ dat de schare/ die u in de woestijne volghde om het woord te hooren / onder weghe van honger soude versmachten; soo siet ghy oock nu ongetwijvelt goedighlick ende ghenadighlick op ons / die in al vele grootere nooden / qualen / ende quaden steken. Want ghy zijt heden/ gisteren ende inder eeuwigheyd/de selve. So bidde ick dan met onverbalschte hertgrondelicke ge-

beden ende suchten/ willet ons nu de selve ghenade ende hertelicke barmhertigheyd bewijsen. Onse elleuden en zijn u niet onbekent. Ick en verswijghe noch en bewimpele de grootheyd ende veelvoudigheyd mijner sonden niet; maer bekenne/ beweene/ hate en verfoeye de selve/ ende begheere gantschelick van nu voortaen vã sulcke sinnigheyd af te staẽ. Ontfermet u dan onser in dese overgroote ellenden. Vergeeft onse sonden die so groot ende veelvoudigh zijn/ om u dierbaer bloedt/ dat ghy die onsondigh waert/ voor onse sonden hebt vergoten. Neemt het last deses langhduyrighen lijdens/ immers so het ons dencket / ghenadighlick van ons. Helpt ende verquickt ons wederom naer soo vele smerten ende langhduyrige treurigheydt. En laet niet toe dat mijne vyanden haer langher over desen mijnen bedroefden staet verblijden / ende de oorsaecke vanden selven op de onvervalschte belijdenisse der waerheydt/ die ick ghedaen hebbe / legghen / ende de selve naer hare wijse lasteren en schelden. Wilt ghy dat ick u van nu voortaen ghetrouwelick in dit ampt diene/ soo gheeft my oock/ bidde ick u/ het gene dat tot sulcken dienst is van noode/ te wetẽ/ Een gherust ghemoedt/ dat vry is van de ghestadighe surghen/ becommernissen/ moeyelickhedẽ ende anghsten; ende eene redelicke ghesontheyd des lichaems/ die niet lange en can staende blijven als het gemoed sonder ophouden word bestreden ende aengevochten. Gheeft my oock ruste ende vrede soo wel in mijn gesin als in het gantsche vaderlandt/ met al t'ghene/ u beter bekent dan my/ dat my noch van node soude moghen wesen. Dit alles bidde en verwachte ick sonder ophouden met groot vertrouwen/ nochtãs oodmoedighlick/ om uwe alder volcomenste ghehoorsaemheydt/ voldoeninghe ende versoeninge/ ghy dat selve ghebiedende/ van u: dese aldersoetste belofte/ die ghy door den mondt Davids ghesproken hebt/ ghedachtigh zijnde: De rechtveerdige (seght hy) moet vele lijden; doch de Heere helpt hem wt dien allen. U met den Vader ende den Heylighen Geest zy Maiesteyt/ eere/ glorie/ ende heerlickheyd in alle eeuwigheyd. Amen. Het zy alsoo. Psal.34. vers.20.

Betrouwt op God; u selfs mistrout/ die in cruys light versopen;
Want Hope tegen hope gheeft ons veel meer dan wy hopen.

Problem. Theolog.

BENEDICTVS ARETIVS,

Van de Onderhoudinghe der Ghesontheyd.

Desen wegh die ick gebruycke om de ghesontheyd te onderhouden is seer gereedt ende cort. Dit verbond hebbe ick met mijn lichaemken/ dat al wat swack is/ gemaeckt/ Dat ick der Medecijnẽ raedt niet en sal gebruycken dan in het wterste perijckel ende ghevaer. Maer ick ben mijnẽ eyghenen Medecijn met eene matighe diete, of wijse van leven; dickwils vastende om de rouwigheydt en

spmerigheyd der Maghe te ver-teeren: doch als mijne Maghe slap is/ dan verwecke ick den a-petijt en etens lust met wandelen ende matighe oeffeninge. Het la-ten / coppen / vlierften/ bladen / purgeren/ ende dierghelijcke pij-ninghen/ en hebbe ick noyt ghe-bruyckt. Ick late de selve ghee-ren voor de ghemeste buycken en leckertanden die de trachten des vastens niet en weten.

AMBROSIVS.

Ghy soeckt Medecijne / ende schuwet het vasten; als of ghy eenen beteren genees-middel con-det vinden.

CHRYSOSTOMVS.

Matigheydt is voedsel wellust ende ghesontheyd; doch overdaet is verderf/ moeyelickheydt ende sieckte.

Ghebedt

des genen

Die eene Medecijne/ dranck/ of gheneesmiddel/ wilt gebruycken.

ICk kenn' ick hebbe schuldt/ end' hebb' dees straf verdient:
Want ick de sonde vuyl was al te goeden vrient.
Ja soo groot is mijn sond/ mijn schuld/ en overtreden/
Dat ick/ o Vader goedt/ niet hadde claghens reden/
Al sondt ghy over my/ mijn kinders/ end' al t'mijn/
(Dat ghy mijn eertijds gaeft) u blixem heet van schijn.
Jae al sond ghy terstont my naer de helsche pijnen/
Ick hadd te claghen niet; maer moest met recht verdwijnen.
Nochtans/ o spaert ons/ keert d'oogh van onse sond:
Want CHRISTVS wischt haer wt met zijne dierbaer wond:
Met zijn sond-reynigh bloed / met zijn gherechtigheden
En doodt/ verlost hy ons wt doodes bandt beneden/
En stellet ons om hoogh in't Hemelsch lieb'lick licht/
Daer men voor gheen ellend/ pijn/ sieckte/ doodt/ en swicht.
O spaert my oock niet/ om zijnent will' alleene:
Weert dees verdiende straff'/ end' helpt my wt ghedweene.
Wilt den Gheneser trouw/ die my te helpen tracht/
Met zeghen commen by/ dat hy mijn quael versacht:
Want anders sonder u en can hy niet wtrechten

[God selve moet de sieckt verdrijven ende slechten]
De middels niet te min die ghy de menschen gheeft
Ghebruyck' ick (naer u woord dat sulcks bevolen heeft)
Want so ick u versocht / ick soud' onweerdigh wesen
De hulp daer ick naer tracht / en blijven ongenesen.
Geeft dan de cruyden cracht die hier van nood' is seer:
Dees quael wilt houden / op dat sy niet voort loop meer:
Dat ick u end' u Kerck magh dienen al mijn leven /
End' u den lof verdient / o Hulpes bloedt / magh geven.

Ghebedt

Als men eene medecijne of dranck wilt gebruycken.

O Aldergoedighste Hemelsche Vader / die selve den alderwijstē ende mildstē / stichter ende schepper der Geneesconste / ende wat aen de selve belanght / zijt; die oock al wat tot genesen dient / zijne cracht / ende den Medecijn / zijne conste ende vernuft / hebt gegeven; Wy bekennen wel dat wy om onse veelvoudige sonden met sieckten des lichaems ende andere quellinghen gheoeffent worden / op dat wy ons tot u bekeeren / ende van nu voort aen beter toe sien. Daerom nemen wy oock dese castijdinge / die ons van uwe Vaderlicke hand commet / met sulcke zedigheyd / eerbiedinge / ende verdult aen / als gehoorsame kinderen toecomt; ende en loopen om de selve geensins van u wegh; maer keeren ende naecken veel eer langhs om meer tot u. Ende hoewel dat wy weten / dat noch de Ghenesers / noch de Geneesconste / hier gantsch niet en vermagh / het en zy dat uwen zegen [die ons oock soo het u beliefde / sonder sulcke middelen / met eenen eenighen wenck soude connen helpen] daer by comme: nochtans aenghesien dat sulcke middelen / sonder u Goddeloosełick te versoecken niet en connen naergelatē ende verswijmt worden; siet! soo ghebruycken wy de gheneesdrancken / ons van eenen welversochten ende gheleerden Medecijn / als u instrument / ende handt / naer zijne conste / experientie ende versochtheyd gheordonneert ende voorgheschreven. Het welcke wy voornemelic om die oorsaecke doen / op dat wy uwe hulpe / dese middelen (voor de welcke wy u ooc eeuwigh dancsegghen) verachtende / ons des selve niet onweerdigh en maecken. Ghy daer en tusschen / o aldergoedighste Vader / gheest

dat dit ons voornemē/ so het ons anders nut ende saligh is / ons ten besten gedye/ op dat wy onse vorige gesontheyd wederom vercregen hebbende/ des te wackerder ende geduyriger in het ampt dat ghy ons opgeleydt hebt/ mogen wesen. Dies niet/ soo begaeft ons met lijdsaemheyd ende versaeckinge onses selfs/ op dat wy ons selven als ghehoorsame kinderen/ in voorspoed ende in tegenspoed/ in leven ende in stervē/ in gants ende gaer uwe vaderlicke voorsienigheyd ende trouwe onderwerpen ; ende voorseker houden/ dat het alles den Godsalighen ten besten sal dienen. U zy lof/ glorie/ ende heerlickheyd/ in alle eeuwigheyd. Amen. Het zy also.

Godes onwtputtelicke goedtheyd.

HOe groot is over ons Gods Goedtheyd en Ghenaedt
Selfs als zijns toorens vyer op ons hy vallen laet!
Als met zijn slincker hand hy slagen ons comt geven/
Sijn rechter hand versacht ons smert/ ellend' en beven.
Als in den afgrond wreet/ der surgen hy ons delft/
So lichtet hy ons hoogh' op't Hemels schoon gewelft.
Ja selfs als hy ons doodt/ geeft hy ons t'eeuwigh leven.
O vader niemant can u gaven hoogh verheven
Genoeghsaem loven hier als sy wel weerdigh zijn/
U zy lof/ heerlickheyd/ end' eer die niet verdwijn.

Dancksegginge tot Gode.

WIe can/ o aldergoedighste hemelsche vader/ de grootheyd ende veelheyd der weldadē die ghy mijn hebt bewesen ten vollen wtdrucken? Seker so ick sulcks/ als recht ende billick is moest doen/ ick soude de tonghe der Engelen ende niet der menschen daertoe moeten ghebruycken; ende noch en soude ick met mijne woorden/ hoe wtghelesen ende overvloedigh dat sy souden moghen wesen/ sulcx niet connen wt rechten. Want dat ick een mensche ben/ met eene redelicke ziele begaeft / naer uwen evenbeelde gheschapen/ ende niet eenen block of onredelick dier/ dat moet ick u eenigh ende alleene toeschrijven. Dat ick oock door de sonde in de alderellendighste slavernie des duyvels ende des

doods

doods ghebraght zijnde/ met de gehoorsaemheyd uwes eenighgeborenen Soons/ die hy u in zijne doodt heeft bewesen / als met een volcomen rantsoen ende losgeldt/ ben verlost ende vry ghecocht/ ende tot de Hope van een beter leven door uwen Heylighen Geest wederboren ende gheheylight ben/ dat schrijve ick u oock al toe. Daer en boven / dat ick een vry eygen mensche/ ende geenen slave of dienstbaren en ben geboren/ dat ick heerlick ben opghetogen/ dat ick Godsalighlick ende wel in de ware religie/ gheleerthepd ende Spraecken ben opghetogen; dat ick onder mijne medeburger in goed aensien ben/ dat ick middels genoegh hebbe om my eñ de mijne eerlick ende bequamelick te voeden; dat ick noch leve ende ghesondt ben/ dat schrijve ick u oock/ als recht ende billigh is / eenigh ende alleen toe. Eyndelick soo dickwils als ick mijne liefste Ouders/ so dickwils als ick mijne lievelickste huysvrouwe / soo dickwils als ick mijne aldersoetste kinderen/ soo dickwils als ick mijne broeders / susters/ ende andere bloedverwanten ende vrinden; soo dickwils als ick mijn huys/ soo dickwils als ick mijne hovekens/ ackers ende de vruchten/ die van de selve commen; so dickwils als ick mijnen cost ende cleederen / soo dickwils als ick mijne boecken ende anderẽ huysraed; eyndelick soo dickwils als ick dese Schole ende het Vaderlandt Vredigh ende bloeyende/ aenschouwe; soo dickwils sie ick de teyckenen/ getuygenissen / eñ gaven uwer Goddelicke voorsienighepd/ onwtputtelicke barmhertighepd/ ende alderoverbloedighste mildgeventhepd. Hier by commen noch andere teyckenen uwer voorsientighepd / die niet versweghen en moghen wesen: te weten/ dat ghy mijn daghelicks van alle nooddruft versurght/ ende verre van my ende de mijne alle quaedt ende laghen des duyvels afkeeret : dat ghy my in droefheyd/ swarigheyd eñ treurigheyd/ vertroost; in sieckte/ verquickt; in den Val/ oplicht; in afdwalinghe/ te rechte bringht; in onwetenheydt / onderricht ; in traecheyd/ voortdrijft; in hertneckigheyd/ straffet; verlorẽ zijnde/ soecket; my in alle angst ende benouwtheyd by zijt; mijn twijvelachtigh ghemoed versterckt/ my voor alle vyanden laeghleggers/ eñ vervolgers beschuttet/ ende my/ it van alle noodige middelen ontbloot ben/ te hulpe commet. Eyndelick ghy zijt by mijn in alle handelinghen/ in alle swarigheden / als de ghene die my in gheenderhande teghenspoed/ perijckel ende ghevaer en sal verlaten. Voor al welcke over groote weldaden ick u/ o Goedste ende Mildrijckste Vader/ met woorden ende wercken wt den grond mijnes herten ende van gantscher zielẽ dancke/ ende bidde u met vyerighe gebeden/ ghy willet ons dese gaven soo vele als ons nut ende saligh is/ van nu voort aen ghedupzighen/ behouden ende vermeeren / ende ons eyndelick oock des Hemelschen ende eeuwighen rijcks deelachtigh maecken. U zy Glorie/ Heerlickhepd/ lof/ ende eere in aller eeuwen eeuwighepd. Amen.

BASILIVS.

Gheenen van de Heylighe en heeft dertel levende/ of sich door het liefkoosen der pluymstrijckers latende bedriegen/de croone der lijdsaemheyd vercregē; maer sy hebben alle door vele verdruckingen het proefstuck hares vasten geloooves gedaen/ende aen dē dagh gegeven.

De verdruckingen der Godsalige zijn vele.

Actor. 14. vers. 22.

Wy moeten door vele verdruckingen in het Coninghrijcke Godes gaen.

HY seght vele verdruckinghe, op dat niemant eene of twee of immer een cleyn ghetal (verdruckinghen) wel meynende wtgestaen te hebben/ beswijcke ende daer onder blijve/ liggen. De geloovige moeten hare rekeninge maecken; door gestadige swarigheden voort te varen: doch dit sal ons hare bitterheyd versoetē/ dat wy overdenckē/ dat wy door de selve in het coninghrijcke Godes ghelepd worden. Want soo wy met hem lijden/ so sullen wy met hem heerschen ende verheerlickt worden: soo wy met hem sterven / wy sullen met hem leven. Ende hoewel God sachter met eenighe handelt/ so en gheeft hy nochtans niemant van de zijne so vele toe/dat hy van alle verdruckinghen gantsch vry magh wesen: Want alle die Godsaligh in Iesu Christo willen leven/ sullē vervolght worden. 2.tim. vers. 1.

Dat betaemt den mensche niet/ Sich een Christen te belijden/
Als hy sich/ noch seer ontsiet/ Wat om Christi naem te lijden.

De vrome is des Hemels kind/ De boose t' kind der eerden;
Daerom de Aerd met haet doorpind/ Die d' Hemel mint vol weerden.

AVGVSTINVS.

Den Voorspoed is eene gabe des vertroostenden/ den teghenspoed is eene gabe des vermanēden/ Godes.

Het onrecht dat de Godsalige ghedaen wordt/ wordt Christo selve ghedaen.

Actor. 9. vers. 4. Wy moeten aenmerckē dat de Heere tot Saulo (naermaels Paulus ghenaemt) niet en seght; Saul, wat vervolght ghy de mijne; maer wat vervolght ghy my? op dat wy daer wt verstaen ende leeren/ dat het

het dreygen ende woeden der tyrannen niet alleen de Godsalige/ maer oock Christo selve aenghedaen worden. Want Christus leeft in de zijne. Hy heeft ghe-
25 seydt; Wat ghy eenen van mijne
o. minste broederen ghedaen hebt, dat hebt ghy my ghedaen? Die u raeckt/ raeckt mijnen ooghappel. Want Christus, die de Bruydegom is/ maeckt met de kercke/ wiens hoofd dat hy is/ eē lichaē. Soo en can dan gheene selfs van de aldermintste leden gheen leedt geschieden/ of het hoofd en word oock beleedet. Hier wt leeren wy/ wat een swaer ende grouwelick oordeel de vyandē des waerheydts/ dat is/ Godes vyanden over het hoofd hanght/ als sy teghen den prickel steken: dat is/ als sy teghen den genen opstaen wiens handen sy niet en connen ontvlieden/ die sy oock niet en connen verwinnen/ noch sonder perijckel ende ghevaer terghen/ wiens heerschappie ende geweld sy/ of sy willen of niet; moeten onderworpen wesen. Doch het zy soo verre van daer dat de gene die haer selvē Christo vrywilligh onderwerpen/ haer eenighsins aē desen prickel stooten/ eenighsins van den selven beleedight wordē/ sy vinden inden selven eene bereyde haest genesende hulpe aller wonden. Maer alle Goddeloose/ die hare ader slangighe schichten teghen Christum willen schieten/ sullen eyndelick bevinden dat zy muylen ende Esels zijn/ die met sporen moeten gesteken worden.

TERTVLIANVS.

Soo ghy Gode het onrecht opgheeft, hy sal het wreken; beveelt ghy hem de schade, hy sal die vergoeden; Betrouwt ghy hem u leven, hy sal u wt den dooden levendighen ende opwecken.

Och of wy ons daer toe schickten/ dat wy als wy van andere mishandelt worden/ Gode alsoo onse saecke bevalen!

Och of wy dese leere oock ernstigh ter herten namen/ die seght; Het soude wel onder de menschen gaen, soo yder vlytigh acht name (merckte ende lette) wat hy selve doet ende behoorde te doen, ende niet op eenes anders daden en loerde.

PHILIPPVS MELANCTON.

Sulcke berispinghen ende beschuldingen vermaecken my veel meer dan sy my verstoorē: Want sy zijn ydel/ ende commen van de ongeleerde/ onwetende/ ende vyanden der goede consten: wy en moeten ons daer over niet verwonderen/ noch dat qualick nemen dat sy qualick (of quaedt) vā ons spreken; aen gesiē dat sy wel (of goed) spreken niet en hebben gheleert.

BASILIVS.

De verdruckinghe is de beste Medecijne/ ende is eene voorloopster der hulpe.

Als de verdruckinghe op het hooghste is/ dan is Godes hulpe aldernaest.

Matt.17 vers.15. Daer word eenen tot Christum gebraght/ die van kinds beene Maensieck hadde geweest/ ende vanden boosen Geest dickwils Marc.9. vers.17. in het water en in het vyer wierd ghewo rpen: de welcke van den gheest/ soo haest hy voor Christum quam/ seer deerlick wierd ghescheurt/ so dat hy op de aerde geworpen zijnde/ wentelde ende schuymde. Ende als den Geest door Christi bevel was gedwongen wt het kind te varen/ so heeft hy veel meer ghebeert/ ende het selve noch meer verscheurt ende over doodt ghelaten (soo dat vele seyden; Hy is doodt) tot dat Christus eyndelick het kindt by der hand ghenomen ende opgherecht heeft. Hier wt sien wy/ hoe dat de Duyvel dickwils om Christi teghenwoordigheyd [namelick/ als den tijdt voorhanden is dat haer de Goddelicke genade wilt openbaren] al veel meer woedet/ burlet ende raset. Want al weet hy schoon/ dat hy tegen God niet op en magh; nochtans doet hy zijn beste/ om Gode naer zijn wterste vermoghen te wederstaen. Doch men moet niet wt den aenvangh oordeelen/ maer men moet de wtcomste verwachten: want het kind wierd wel eerst verscheurt/ maer corts daer naer wierd het verlost. Dies gelijcks rockte/ de Satan Pharaonem op/ om het volck Israels eer sy verlost wierden/ daghelicks meer ende meer te verdrucken/ tot wanhope te bringhen/ ende oock Mosem ende Aaronem, knechten des Heeren/ overgrooten haet ende ongunste te verwecken. Het selve sien wy op heden/ dat waer het Evangelium word gepredict/ dat daer de Satan al veel meer/ in de ghene die hy besit/ woedet ende raset; vreesende/ dat soo de waerheyd van Godes woord de overhãt heeft/ dat hy wt zijn rijcsal verdreven worden. Daerom dwinght hy de sommighe om de onschuldighe te vervolghen ende verscheuren; ende ontsteeckt in de andere het vyer der begeerlicheyd noch al veel meer als te vorẽ/ op dat sy de sonde al veel vlijtigher dienen. Hier wt comt het dat wy moeten hooren; Dat het nu dagelicks al veel slimmer wordet dan het eertijds was; dat het met Christi Kercke so wel als hier voortijds niet en gaet. Doch die goede lieden en weten noch de cracht godes/ noch de doortraptheydt des Satans/ die sulcx doet om t Evãgelium met dies te meerderen smaet te beswarẽ/ ende om die ellendige menschẽ dies te langer in hare dwalinge te houden. Doch daerom breeckt de glorie ende heerlickheydt van Godes waerheydt so veel te crachtiger wt: gelijck wy oock in het tegenwoordigh mirakel sien. Hoe de Satan Christi glorie meer wilde verhinderen/ hoe hy die claerder voor alle man dede blijcken: want door dien middel ontdeckte hy voor het volck het gene dat sy te voren niet en wisten; te weten/

ten/ hoe deerlick ende swaerlick het met het besetene kind was ghesteld: waer door Christi lof meer wierd verbreydt. Ende hoewel de Satan door Christi teghenwoordigheyd/ als van een blasoen/ voor eenen tijd word opghewecktt/ om den strijdt dies te heftigher aen te vanghen; of hy al zijn wterste beste doet/ alles in roere stelt ende naer zijn wterste vermoghen rechtet; nochtans moeten wy dit/ eer het daer toe comt/ bedencken/ op dat ons Gheloove/ wanneer desen vyand/ als Christi ghenade wild wtbreken/ ons al veel heftiger dan te voren bestrijdet/ niet gheswackt ende beroert en worde. O wy moeten dit vastelick weten/ dat dat het ware beginsel onser ghenesinghe is/ als wy soo benouwt worden dat tusschen ons ende den doodt niet en is. Want dan moet al het gheweld des Satans door Christi cracht wijcken. Laet ons dan van Christo alleen/ selfs in de wterste perijckelen/ gevaren/ ellenden ende noodē/ alles goeds; maer voor al overwinninge van onse ende des Waerheyds vyanden/ verwachten. Want de verdruckinghe is de voorloopster der hulpe als Basilius seer Godsalighlick schrijvet.

AVGVSTINVS.

De Kercke neemt toe onder de Vyanden; wast door vervolginghe; ende wordt door de enghten (ende benouwtheden) der verdruckinghen tot de wterste palen des wereldts wtghebreydet.

De selve.

Wy en moeten ons selven geene sekerheyd in dese wereld beloven.

De Goddeloose en connen niet al daer sy naer pooghen.

Iohan. 7. vers. 53.

Ende eenen yeghelicken is tot zijn huys gegaen.

SO yemant hier ter eender zijde aenmercet hoedanigh doen de heerschappie der Priesteren/ hoe groot hare rasernie ende dolligheyd/ hoe groot haren tijdelicke pracht eñ gevolgh was; eñ ter ander zijde Christum naeckt/ ongewapent/ sonder eenighe menschen hoede/ siet; hy sal segghen/ dat het hondertmael met hem wt moest wesen [dat hy tegen die geweldighe baren niet en cost op seyken] De Overpriesters ende Phariseen zijn te samen ghecomen/ hebben geraedslaeght/ bevel gegeven/ Dienaren wt ghesonden; doch sy en hebben niet wt ghrecht; maer zijn veel ongerustiger naer huys gegaen. Wie en sal dit de stercke hand Godes niet toe schrijven/ dat sulcke eene stercke conspiratie/ ende t'samenrottinghe/ van selfs wegh spoelet/ ende dat sy haer selven al te samen/ als de baren der zee

met haer eyghen geweld breken? Prov.21. vers.30. Daer en helpet gheene wijsheyd/ geen verstand/ gheen raed/ tegen den Heere. Ende hier word ons seer levendigh afghebeeld hoe het met de Concilien en Rijcks vergaderinghen ghemeene vergaderinghen af loopt die in den Heere niet begonnen ende gehouden en Esaie 46 vers.10. worden. Want alleen den aenslagh des Heeren bestaet/ende al wat hem behaeght gheschiedet. Want de Heere blijvet altijd sich selven ghelijck. Soo sal hy dan/ als het hem belieft/al het poogen der vyanden in den windt doen vliegen; So dat sy alle dinghen/ die tot wtvoeren harer voornemens dienen / veerdigh hebbende/ nochtans sullen moeten vertrecken sonder yet wt te rechten. Wy selve hebben dickwils ghesien/ dat al het gene dat de vyanden der Waerheyd versiert ende aenghevanghen hebben om Godes Kercke wt te roepen ende het licht des Evangeliums wt te blusschen/ door Godes sonderlinghe ghenade/ niet alleenlick in de asschen en is ghevallen/niet alleenlick ydel ende te vergheefs en is gheweest; maer dat het oock de kennisse Christi heerlicker ende vermaerder heeft gemaeckt.

Iob 5. vers.12.

God maeckt te niet de aenslaghen der listighen, dat het hare handt niet wtvoeren en can.

Ioannes Bodinus.

Het geschied menighmael dat De. publ. 4. de ghene die haer voor de menschen veynsen als of sy den vrede ende eendracht sochten / heymelicken haet ende tweedracht voeden ende verwecken: het welcke het aldergruwelickste ende versoeyelickste voor den onstervelicken God is: doch God laet sulcks toe/ op dat de boose ende overgegevene eenen eeuwighen crijgh onder malcanderen souden hebben. Want ghelijck de voortreffelickste ende bysonderste deughden/ die onderlinghe eenigheyd houden/ van vele wederstrijdige dinghen omcingelt worden; Soo word oock het cleyne ghetal der goede van eene seer groote menighte der bose omcingelt: Welcke (boose) de goede in eenen ooghenblick souden ombringhen/ het en ware dat sy met onderlinghe oorloghen malcanderen om den hals ende in het verderf brochten.

Marc. 4. vers. 38.

Christus eenen grooten storm opgestaen zijnde slaept.

HIer sien wy hoe de Heere zijne Heylighe is ghewent te versoecken: want den aerd / natuyre/ ende eyghenschap der versoeckinghe is hier seer levendigh afgeschildert. Hy send eenen seer grooten storm; daer mede en is hy noch niet te vreden; maer laet de baren over het schipken slaen/ so dat het vol wert. Daerenboven scheen hy gantsch geen werc te maecken van de ghene die in dat wterste gevaer waren: Want als sy alle ooghenblicken verwach-

wachteden versopen te worden/ rust hy achter in het schipken op een oorcussen. Soo worden de heylighe beproeft/ dat sy niet alleenlick boven haer vermoghen en schijnen versocht te worden; maer God draeght sich so tegen haer/ selfs als het met haer schijnt ghedaen te wesen/ dat hy gantsch gheen werck van haer en schijnt te maecken. Doch den Heyligen Gheest en laet evenwel niet toe dat de Heylige/ al schijnt het al noch soo seere verlooren te zijn/ den moedt verloren gheven. Soo sien wy hier dat de Discipelen/ of sy wel niet sekerder dan den doodt en verwachteden/ den moedt gheensins gantsch verloren en gheven. Sy wecken den Heere op/ ende bidden hem om hulpe; doch soo/ dat sy met de uyterste benouwtheyd bevangen zijnde/ noch eē weynigh vertrouwen overigh hebben. Het welcke sy daer mede bewijsen / dat sy den Heere om hulpe bidden: het welcke sy geensins en souden gedaen hebben/ indien sy niet noch eenighe hope overigh ghehadt en hadden. So ridderen ende beven selfs de Heylighe/ soo zijn sy ontset/ als sy swaerlick aenghevochten worden (ghelijck wy in de Psalmen Davids seer dickwils lesen) maer nochtans en verliesen sy niet gantsch het hopen eñ vertrouwen op den Heere. De Heere commet haer oock in den bequamen tijd zijne tegenwoordigheyd ghetuyghen: waer door haer ghelooven ende vertrouwen op Gode wasset ende toeneemt. De Heere wilde hier dat de zijne hier versocht; maer niet omgebraght/ souden worden. Ende ghelijck den storm ende onstuymigheyd te voren groot was / soo word oock de stilte wederom groot. Soo is ghemeenlick de grootte der vertroostinghe naer dat de verdruckinghe groot is geweest. Waer af den Apostel Paulus aldus spreeckt; Ghelijck de verdruckinghen Christi overvloedigh zijn in ons, alsoo is oock door Christum onse vertrooostinghe overvloedigh. (2.Cor. 1. vers.5.) Want Christus spreect de zijne ende ons allen eyndelick aldus aen. Wat zijt ghy aldus bevreest? Hoe hebt ghy gheen geloove? (vers.40.) Als of hy seyde; " Hoe comt dat ghy/ ick het Heyl ende Leven by u zijnde/ aen u heyl vertwijvelt/ voor u leven vreeset? Waer is u gheloove? Maer/ moght yemant vraghen/ Waerom worden de Heylige so swaerlick versocht ende beproeft? Om dat sy God ende haer selven dies te beter souden kennen; om dat sy bevindēde ende met de versochtheyd leerende hoe nietigh dat sy ende hoe Al-goed dat God is/ so veel te nederigher ende zedigher van haer selven/ ende soo veel te heerlicker vā Godes Goedtheyd tot haer/ souden gevoelen: Daerom seght den Apostel: God is getrouwe, die u niet en sal laten versocht worden boven u vermogen; maer sal met de versoeckinge ooc het uytcommen maecken, op dat ghy die mooght verdragen. (1.Cor.10 vers.13.)

Troost van de onverwinnelicke Kercke.

Matth. 16. vers. 18.

Op dese Petra (of steenrotze) sal ick mijne gemeynte timmeren: ende de poorten der hellen en sullense niet overweldigen.

HIer worden wy voor eerst vermaent ende ghewaerschouwt/ dat de Kercke soo lange sy op deser aerden sal wtwoonen geensins stil ende onbestreden en sal zijn; maer dat sy seer vele aenstooten sal moeten verwachten. Want daerom word ghesepd dat de poorten der hellen haer niet en sullen connen overweldigen/ om dat den Satan en zijnen aenhangh haer ghestadigh sullen bestrijden. Daerenboven connen de ghelooyige eene seer groote ende vasten troost in alle perijckelen ende gevaren wt dese plaetse trecken om haer ghemoed te verquicken ende te vreden te stellen/ als sy overdencken dat sy so vaste ghegrondet en ghevestight zijn / dat sy voorseker alle maght des Satans ende selfs de poorten der Hellen (waer mede alderhande maght gheweld ende teghenweer word verstaen) connen wederstaen af keeren ende verwinnen. Dat is het ghene dat den Apostel seght; Dat daer gheene verdoemenisse voor de ghene die in Christo Iesu zijn en is. Want so God voor ons is wie is teghen ons? Soo de Kercke dan teghen alle gheweld des Satans onverwinnelick ende vaste staende sal blijven/ door dien dat Godes Waerheydt/ daer de Kercke op steunt / altijdt vaste/ sonder van yemant omghestooten te worden/ sal blijven/ soo volght daer wt/ dat het ghene dat van het lichaem der gantsche Kercke word gesepd/ oock ydel van hare leden/ als Christi leden zijnde/ toecomt. Nu / gelijck wy/ op dese belofte Christi staende/ ons tegen den Satan roemen/ ende door den gheloove alreede over al zijnen aenhangh triumpheren; soo moeten wy oock weten/ dat hier als een Veldgeschrey word geblasen/ op dat wy altijd ghereet ende bereyd souden wesen / om teghen den Satan ende de zijne te strijden.

Rom. 8. vers. 1.
vers. 31.

De Heere kent ende verlost de zijne in de ghemeene plaghen.

DE Heere weet in de algemeene plaghen onderschepd te maecken tusschen de Godsalighe ende Goddeloose. Doen over gantsch Egypten eene tastelicke duysternisse was/ was het lichte in de wooninghen der kinderen Israels. Nohah word in de Sund-

Exo. 10. vers. 22. 23.
Gen.

Gen. 19 Sundvloed/ * Loth in Sodoma,
Gen. 12 † de Eerstgeborene der kinderen
verſ. 29. Iſraels inde ombringinghe/ der eerstgheborene Egyptenaren/ de Christenen in het stedeken Pella, ten tijde van Ieruſalems ondergangh/ bewaert. By Ezechielem
cap. 9. verſ. 4. ghebiedet God de ghene te teyckenen die daer ſuchten ende iammeren over al de grouwelen Ieruſalems. Ende in de Openbaringhe Ioannis ſeght den Enghel;
Apoc. 1. verſ. 3. * Schadet der aerden niet, noch der Zee, noch der boomen, tot dat wy de dienaren onſes God's geteeckēt hebben aen hare voorhoofdē. Tot den Moorman EbedMelech, die den Prophete Ieremiam uyt den stinckenden karcker hadde ghetrocken/ wordt gheſeydt;

† Ick wil mijne woordē laten commen over deſe ſtadt, ten ongelucke ende tot gheenen goede, ende ghy ſult het ſien ter ſelver tijd. Doch u wille ick verloſſen ter ſelver tijd (ſpreeckt de Heere) ende en ſult dien lieden niet ten deele worden, voor welcke ghy u vreeſet. Want ick wil u daer van helpen, dat ghy niet door het ſweerd en vallet; maer ſult u leven als eenen buete daer van bringen, daerom dat ghy my betrouwt hebt, ſpreeckt de Heere. † Jer. 39. verſ. 16. 17. 8.

Philo.

Lichtelick eenen wegh in den uyterſten onwegh te vinden/ comt Gode eygentlick toe.

Dancksegginge ende Gebedt
Voor de Hoede der Heylighe Enghelen.
[Gaende op den Saphiſchen clanck]

I. Van gantſcher herten/ GOD, ick u Loof blijde/
Dat d' Heyl'ghe Enghels ghy geeft aen mijn zijde/
Om my te dienen/ daer ick ſond belijde/
Tot allen tijde.

II. O wel gheluckigh dien hier zijn gegeven/
Van God den Heere/ dienaers hoogh verheven
Die als de Sonne blinckend' henen ſweven/
Gantſch vry van beven.

III. De Satan woedet op my t'allen ſtonde/
Om my geſtadigh doet hy hier de ronde;
Hy wilt my ſlicken met den fellen monde
In den afgronde.

IV. Och! mijne ziele ende lichaem mede
Al over lange waer in d'Helſche ſtede/

So my den Enghel geene bystand dede/
En stierd' in vrede.

V. De felle Draecke spuwet haet en vlammen/
Om wt te roepen alle Godes stammen/
Om Godes Kercke wt dit dal te dammen/
Met groot vergrammen.

VI. O so den Engel niet seer groot' heyrscharen
Gods Volck en Kercke niet en quaem bewaren/
En niet en drijdde Godes trouw Dienaren/
Wie soudt ontvaren?

VII. Dus wy oock heden/ ende al ons dagen/
Naer't cleyn vermogen/ uwen lof gewagen/
End' uwe Goedtheyd yder een voordragen
Met groot behaghen.

VIII. Wilt my soo leyden in u wegen/ Heere/
Dat d'Heyl'ge Wachter niet van my en keere;
Maer geeren blijve; my tot elcken keere
Stier' in u leere.

IX. Op d'Engel stemme in des Hemels hoven
Sal ick den Vader/ CHRISTE, met u loven/
Laet my dees Wachter/ heyligh onbestoven/
Die my bringh boven.

Schoolghebedt.

O Aldergoedighste Heere IESV CHRISTE, die ons selve genadelic hebt belooft dat waer maer twee of drye in uwen name vergadert zijn/ dat ghy daer in het midden sult wesen; te weten/ om de selve met uwen alwijsen raed te stieren/ beleyden/ ende al het ghene dat sy beginnen/ eene goede wtcomste te gheven/ seghenen ende wel te doen ghelucken: Siet wy zijn op dese plaetse al een veel meerder ghetal te samen gecommen/ ende dat om gheene andere oorsaecke dan om in ware Godsaligheyd/ goede reden ende heylsame leere tot dienst uwer Kercke/ende nut des Vaderlands van kinds bene af onderwesē te worden. Ghelijck wy dan niet en twijvelen of wy en zijn in uwen name vergadert / soo laten wy ons vastelick voor staen dat ghy by ons tegenwoordigh zijt/ ende loven met een danckbaer herte ende gemoed dese uwe weldaedt; by ons selvē met hoochachtender verwonderinghe overlegghende; wat

Mat. 18 vers. 20.

wat voor een onschattelick goed dat het is / dat wy u in dese schooloeffeningen [die wel by dē onwijsen in verachtinghe / maer by u in grootachtinghe / zijn] tot eenē opsiender / Voorstaender / eñ helper hebben: wel wetende / hoe ellendigh swaer / droef ende commerlic het daerentegē is / gantsch van uwe ghenade ende hulpe berooft te wesen. Geeft dan dat wy voor eerst alle beletselen / die ons verhinderen tot u te commē / gantsch versaken ende van ons drijven; dat wy waerlick ende vā gantscher herten naer u verlangen / ons u Woord onderwerpē / ende onder malcanderen / so wel Leermeesters als Leerlinghen / Godsalighlick ende heyligh met den band der liefde vredigh verbonden zijn ende blijven: Dat wy ons selven uwen Heyligen Geest gantsch ende geheel overgheven / om ons te regieren onderwijsen ende leeren. Gheeft oock dat wy uwe Godsalighe ende getrouwe dienarē zijn / die u eñ u rijcke voor alle dinghen heylighlick soecken; dat wy uwe tegenwoordighepd met schaemachtighepd ende eerbiedinge grootachten / eeren / vieren / ende ontsien; dat wy u met onse dertelhepdt ende naerlatenhepd / ia niet met eenige woorden of wercken / en vergrammē ende verstooren; maer dat wy vlijtigh ende surghvuldigh zijn in het ampt dat ghy ons hebt opghelepd / verwachtende den segen eñ goede wtcomste vā u met eē vast vertrouwen. Want / men moet gheensins vreesen / of ghy en sult op dis plaetse daer mē u als uwe gehoorsame kinderkēs met ware eenvoudighepd dagelicks aenbidt / de gewenschte vruchten uwer teghenwoordighepd schenckende / tot eenigen tijde te kennen gebe dat dese schoolvergaderinge niet te vergeefs so dickwils in uwen name is by een ghecommen; maer dat ghy door uwe sonderlinghe weldadighepd den arbepd der plantinge eñ natmaeckinghe den wasdom hebt gegeven. Het welcke wy u bidden te willen doen / om u hertgrondighe ende onepndighe barmhertighepd ende ghenade. Vzy lof / eere / Glorie / heerlickhepdt ende Majestept / in aller eeuwen eeuwigheden. Amen.

Ghebedt

Om de Goddelicke hulpe in het rechte wtvoeren zijnes ampts.

O Goedighste / Almaghtighe / ende Mildrijckste / Heere / die my in desen staet ende ampt hebt gestelt / op dat ick over de Jeught deser stede ende over alle mijne toehoorders ende huysgenooten een goedt eñ rechtmatigh opsicht soude hebben / [de selve wel onder-

verwijsen / leeren / stieren ende leyden.] Ick bekenne dat hoewel ick tot mijne dagen ben ghecommen/ dat ick nochtans in wijsheyd ende verstand niet meer dan een kind en ben. Soo staet het u/ die my dit ampt hebt opghelepd dan toe my oock die dingen te gheven die dienstigh ende van noode zijn om het selve wel te bedienen ende wt te voeren: Want sonder uwe gheschonckene Wijsheyd en can de Jeught ende een bysonder huysgesin/ ick late staen eene meerdere vergaderinge/niet wel gheregiert ende inden toom gehouden worden. Want de ware ende heylsame wijsheyd moet alleen van u gebeden ende vercreghen worden. Gheeft dan uwen knecht een verstandigh herte dat bequaem zy om uwe gaben te ontfangen ende wel te ghebruycken/ op dat hy de ieught ende dit huysghesin wel regiere/ ende onder het goede ende quade goed onderscheyd maecke. Want wie can sonder uwe hulpe sulck een hooghwightigh ampt wel wtvoeren? O zy lof ende eere in aller eeuwen eeuwigheyd. AMEN.

Morghen ghebedt
van
HENRICVS BVLLINGERVS.

HEere mijnen God/ ick dancke u dat ghy mijn desẽ voorledenẽ nacht geluckigh hebt latẽ wesen; Ick bidde u wt den gront mijnes herten/ ghy willet my oock desen dagh geluckighen/dat ick u in reynigheyd des levens/ vry van den schicht ende beschadiginghe des vyands magh dienen. Gheeft my wijsheyd/ verstand/memorie ende onthoudinghe/ dat ick uwe Wet verstae/ u alleen vreuchte/ waerlick eere/ ende ware geleertheyd vercrijghe/ op dat ick uwes names eere verbreyde/ ende de Republijcke / of gemeene beste/nut ende dienstigh magh wesen/ door IESVM CHRISTVM, onsen Heere. Amen.

Avondt ghebedt.
van den Selven.

ICk dancke u almaghtige ende barmhertighe God / dat ghy mijn/ ellendigh mensche / desen dagh hebt ghevoedet ende met uwe hulpe wonder seere by ghestaen; ick bidde u wischt mijne sonden die ick heden tegen u begaen hebbe wt / ende willet my voor alle quaed bewaren/dat ick nu onder uwe vleughelen sekerlick magh slapen; doch soo dat mijn herte altijd wacker zy / ende

de op u wachte/ op dat ick met u in de Hemelsche bruyloft magh gaen/ door Iesum Christum, onsen Heere. Amen.

Avond-Ghebedt
van
I. M. D.

Ghemerckt den aerbeyd die den dagh was opgeleyt
Volbraght is/ wilt het lijf in ruste zijn geleyd:
Comt Slaep die my God gunt; maer commet vredigh binnen/
Dat geene droomen swaer en quellen mijne sinnen.
Siet toe dat als ick ben geheel van surge vry/
Dat niemant ons verrasch; de wacht comt nu op dy.
Maer ghy veel eer/ o Christ, wilt onraed van mys wenden;
V Vlugge Boden reyn wilt aen ons zijde senden/
Op dat de helsche wolf u niet en hale af.
De Schaepkens die ghy hebt betalet met u graf.
Als dan door slaep verquickt wy zijn/ en Son sal keeren/
So sullen wy bereyd zijn om u wel te eeren.

Een ander ghebedt
Om by wijlen onder het studeren te gebruyckē.
van
Henricus Bullingerus.

Sapient. 1. vers. 4. DE wijse mā seght dat de wijsheydt niet en comt in eene boosachtige ziele: Daerom bidde ick u oodmoedelic/ o mijnē God/ dat ghy alle boosheydt wt mijn herte willet roepen/ ende de liefde der deught eñ gherechtigheyd in het selve planten. Luc. 17. vers. 5. Ick bidde oock met de Apostelen dat ghy mijn Geloove wilt vermeerderē. Verdrijft de duystere wolcken der dwalinghe/ geeft my lust eñ ghenegentheyd tot ware Godsaligheydt/ op dat ick u waerlick erkenne/ recht in u gheloove/ ende u alleen naer uwe gheboden eere/ ende godsalighlick vruchte ende vreese. Geeft dat ick andere uwe wonder wercken magh vertellen tot mijner ende harer tijdelicke ende eeuwige welvaert ende saligheydt. Amen.

Dagelicksche ghebedt
Van eenen Godsalighen Leermeester.
wt
Benedicto Aretio.

O Eeuwighe God/Hemelsche Vader; wy dancken u door uwe grondeloose Ghenade ende goedigheydt die ghy ons van kinds bene tot op den hedighen dagh hebt bewesen. Wy bidden u/ dat ghy met ons niet en wilt handelen naer de grootheyd onser sonden. Vergeeft onse overtredingen/ o barmhertighe God. Geeft ons vrede in onse huysen/ ende ruste in ons Vaderland. Geeft uwe Kercke/ die onder alle volckeren verstropt is/ eene goede herberghe. Geeft alle Schoolvergaderingen (daer de gheleertheyd word gheplegeht) die nu door quade zeden ende schandelicke verswijmentheyd zijn verdorven/ een ghesond ghemoed. Geeft dat yder zijn ampt vlijtigh ende Godsalighlick pleghe ende wt voere/ op dat wy alle heylsame instrumenten ende werckthyghen worden van uwe Hemelsche Kercke/ door IESVM CHRISTVM, onsen Heere/ AMEN.

Dagelicks Gebedt van eenen Godsaligen Student.

ALmaghtighe/ eeuwige/ ware/ levendighe God/ die ghesepdt hebt; Roept my aen inden
Psal. 50 tijd des noods, ende ick sal u verhooren: Ick roepe u in den name/ ende op het vertrouwen Iesu Christi, onses Hooghen Priesters/ aen/ ende bidde u ontfermet u mijnder/ ende vergeeft my mijne sonden om uwes Soons wille/ dien ghy alleen voor my en het gantschelicke menschelicke ghestachte tot eenen Middelaer ende voorbidder hebt bestelt. Begeert/ heerscht en helpt my met uwen Heylighen Gheest/ dat ick niet en dencke/ segghe noch doe/ dan dattot uwes names eere ende tot mijnes naesten welvaert strecke. Geeft my een goed en leersaem verstand/dat begeerigh zy om dagelicks in wijsheyd toe te nemen. Gheeft my eene vaste memorie / of ghedencke / ende een scherpsiende oordeel om de wijsheyd te mogen vatten. Gesegent zijt ghy/ o hooghste Heere/ leert my uwe wetten. Want ick en sal gantsch niet wtrechten/ het en zy dat ghy mijnen Leeraer en meester zijt. Heere/opent mijne lippen/ dat ick uwen lof vercondighe. Geeft doch/ o Heere/ dat ick niet te vergeefs en studere en

naer

naer wijsheyd ende gheleertheyd trachte/ op dat mijne ouders het geld niet en verliesen dat sy aen mijn te coste leggen; noch mijnen meesters sonder vrucht aerbeyden om my te onderwijsen. Segent ooc mijne ouders ende leermeesters; overschudt de selve met tijdelicke ende eeuwighe goeden. Behoedt eñ bewaert alle Godsalige overheden/ Republijcken/ Gemeenten/ en Geslachten/ die uwe Kercke ende Scholen herbergen. Verhoort my hier in/ o Vader aller barmhertigheden/ door onsen Heere IESVM CHRISTVM; die ghesegd heeft; Wat ghy den Vader bidden sult in mijnen name/ dat sal hy u geven. Joan.16. vers. 23.

Een ander dagelicks Gebedt eenes Godsaligen Scholiers.

Wt D. Iacobo Grynæo.

LEydet my / o Heere IESV CHRISTE, door uwen Heylighen Gheest in alle waerheydt. Gheeft dat ick daghelicks beter worde. Geeft dat ick in Wijsheyd ende onnooselheydt des levens toe neme. Geeft dat mijn ghemoedt niet en dencke / mijn herte niet en begeere/ mijne handen niet aen en slaen/ mijne voeten niet naer en gaen / dat u niet en gevallet: Op dat ick/ soo ghy mijn tot eenigẽ tijde beroept om in de Kercke of Schole te leeren/ of eenigh ghemeyn of bysonder ampt te bedienen/ altijd met grote getrouwigheyd ende wackerheyd tot grootmaeckinge uwes Goddelicken naems / ende mijner ende mijnes even naestẽ stichtinge/ diene: Want dat moet al noodsaeckelick van u gheghevẽ ende behouden worden. V zy lof/ eere/ ende heerlickheydt/ in aller eeuwen eeuwigheyd. AMEN.

Dagelicksche Gebedt Eenes Godsalighen Students.

[Can gesongen worden op de wijse van den 68. Psalm:]

I. O CHRISTE IESV, eeuwigh licht/
Des Vaders/ die voor niemant swicht;
O waerheyds claer Fonteyne/
Met uwes Geestes fackel bly
Wilt lichten ende stieren my

Op uwe weghen reyne!

II. Geeft dat wt Sions heyl'ghe vloedt
Des levens wijsheyd mijn ghemoedt
Drenck durstigh met verlanghen/
En met zijn doen en laten al
Bewijsse dat 't niet meer is mal;
Maer wijsheyd heeft ontfanghen.

III. Mijns meesters vlijt in my alleyn
Niet nietigh latet zijn/ of cleyn;
Dat ick door zijn vermanen
My beter schick' en leve bet/
Op dat soo ghy in School misset
Ick jeught leyd' op u banen.

IV. Soo op den Predickstoel niet slecht/
Of in den Raedt end' in't gerecht
Ghy roepet uwen slave/
Geeft dat voor al ws Names eer/
Elcks nut end' heyl ick soecke seer/
En wel gebruyck' u gave!

AVGVSTINVS.

Of wel de tucht mijnes huysses waecket: ick ben een mensche/ ende leve onder de menschen. Ick en darf my selven oock niet toeschrijven / dat mijn huys (of Schole) beter dan de arcke van Noah zy.

Claghte
Over de ghemeene ellende der Kercke.

OCh! hoe droef is den standt der Kercke die hier strijdt!
Och! hoe word sy verdruckt veelvoudigh taller tijd!
Den Satan, ende oock des Satans beuls tyrannen/
Die toonen haren aerdt met branden/ sweerden/ bannen/
End' haten haer ter doodt. De ketters commen met/
Die zijn blaesbalcken zijn/ en maeckent al besmet:
De arme zielkens slecht sy met haer leer vergeven/
En loopen over al de zielen te ontleven.
Wat sal ick doen gewagh van valsche broeders? och!

Van

Van scheuringh in de Kercke? Wat sal ick seggen noch
Van d'ergernissen quaedt/ en soo veel vuyle wonden
Die van geen sterv'lick mensch (och laci!) zijn verbonden:
Want yder denckt dat sy zijn om ghenesen niet/
Also men veel tijd d' hulp de wonde schaden siet.
De wonden menighmael de hulpe gaen te boven:
Daer om staen zy al stil die ons wat goeds beloven;
Of zijn so heftigh heet/ datt' boven maten is.
De leer/ die by haer selfs is helder/ claer/ ghewis/
Som pooghen al haer best te stellen in't wer garen/
En breken liefdes bandt/ die bindt te Christen scharen.
Met Christo, aller hoofd: doen wassen haet en nijdt.
Hier door des toornes vyer ontsteket in dees tijdt.
D'een Solpher/ d'ander Peck/ dien Oli gietter inne;
Maer niemant water bringht van reyne liefd' en minne:
Want of 't al water schijnt/ daer is altijd wat by
Dat voedsel voor de vlam; maer geen' wtblusschingh zy.
Dus staet te vreesen seer dat wt twist om misprijsen
Een bloedigh' oorlogh fel in 't Vaderlandt sal rijsen.
Och! het verslimmet al/ t' word quaed dat eer goed was;
En dat te voor was sterck/ nu word geswacket ras!
T'betrouwen op den Heer/ en zijnen naesten mede/
Dat en ghelijckt nu niet by dat het eertijds dede!
D'oprechtheyd/ Vroomheyd rond/ en goe volstandigheydt/
God's vrucht en ware liefd tott' Vaderland beschreydt/
Die in voortijden was/ is nu niet meer voorhanden:
Pracht met de Gierigheydt [zijn suster] de verstanden:
Nu heerschen: ja oock die die't willen weten niet.
Religi, eertijds maeght/ men nu by slapen siet/
End' een slavinne zijn van haren Mammon sondigh/
Die/ met haer cleedt bedeckt/ versamelt schat ongrondigh.
O tijdt! o levens wijs! o herten ijser hert/
Die niet beweget zijn door dese groote smert!
Och! wel gheluckigh die/ die in dees twist en schichten.
Haer hert' end' oogen reyn altijd om hooge lichten/
En naer het Vaderlandt/ des Hemels woonste/ sien/
Alwaer geen' arbeyd is/ maer rust voor vrome lie'n.
O laet ons onder Christ, die ons wel can genoegen/
Ons oock met desen hoop Godsaligh vroom steeds voegen/
En laten leydslien blindt de blinde leyden fier/
En doode in haer sond haer doo'n begraven hier.
Ons' hope staet alleen op God den Heer' almaghtigh:

Dien Herder kennen wy/ en volgen hem eendrachtigh:
Hy can ons door dees zee wel bringen al ghelijck/
En doen ons strijcken zeyl geluckigh in zijn rijck.

Ghebedt

Voortcommende wt de voorgaende aenmerckinghe.

AEnghesien/ o Almaghtighe Heere/ dat wy soo vele tyrannen/ hypocrijtē ende huychelaren/ teghen het Evangelium uwes Soons ende de ware belijders des selven/ soo grouwelick sien woeden; soo bidden wy dat ghy selve/ die connet/ haren wille verandert/ of hare crachten breket/ dat sy al haer wrevelmoedigh voornemen niet en connen wtvoeren. Of soo wy dat/ onse veelvoudighe sonden sulcks verhinderende/ niet en connen vercrijgen/ soo gheeft ons ten minst cracht ende volstandicheyt om al het ghene dat tot uwes names eere ende onse eeuwige salighepd dienet/ te verdragen.

Nota.

Gen. 40. Petrus Martyr seght (over den Schencker Pharaonis, die wt dē karcker was verlost: Hoe wel het Hof-leven van den Godsaligen ende oprechten om vele oorsaecken schijnt te verachtē te wesen; nochtans brengt het dese nuttigheydt by/ dat het de Kercke ende de Heylighe/ die ten onrechte verdruct zijn/ voorderlick can wesen. De ghene die het hof volghen connen der Coninghen toren versoeten/ haer ghemoed tot metdoogen over de verdructe bewegen/ hare gebreken verbeteren/ende hare deughden vergrooten. Dat staet de hovelinge toe. Als sy hier in dissimuleren ende veynsen/ ende sulcks naer laten/ om de selve niet te verstooren/ soo sondighen sy seer swaerlick. Ende soo daer eenige zijn die weten dat de saecke der Godsalighe goedt is/ sonder dat sy nochtans voor de selve durven spreken/die moeten weten dat sy gheensins te ontschuldighen en zijn. Hier onder moeten oock de ghene ghetelt worden daer den Evangelist aldus af spreket: Nochtans geloofden vele van den oversten in hem ; maer om der Phariseen wille en beleden zijt niet, op dat sy niet wt de vergaderinghe verworpen en werden: Want sy hadden de eere der menschen liever , dan de eere Godes. Joan. 12. vers. 42. 43.

Claghte

Claghte der Kercke.

O My katijvigh wijf/ hoe deerlick ligh' ick hier
Ontbloot van alle hulp/ van een gescheuret schier!
Ach! hoe word' ick gewondt/ gequelt/ gepijnt/ vertzaget!
Daer doch geen sterv'lick mensch/ hoe seer ick ben geplaget/
My helpt in desen nood versachten wonden wreet:
Och! wonden die ick self op bijt met tranen heet!
Ja sy dien het betaemt eerst tot mijn' hulp te treden/
Met eenen dollen moet noch vallen op die heden:
De nagels vinnigh scherp sy setten in mijn zeer/
En rucken schier van een dit lichaem swack en teer.
So mijne tranen droef ghy niet voor diere Steenen/
Mijn bloedt voor purper schoon/ en voor gesangh mijn weenen/
En neemt/ o Bruydegom/ ick ken tot mijnder schandt;
Dat ick/ die eertijds was de schoonst van s'werelds landt/
Nu leelick boven al/ mismaeckt meest ben op eerden.
O goede Bruydegom/ mijn leven hoogh van weerden/
Verlatet ghy u Bruydt in al dees qualen dan?
Ach! mooght ghy mijn dus sien? can uw' oor' hooren an
Dit kermen/ end' uw' oogh stil sien so groote wonden?
Och! legget op den band den vyand op dees stonden:
Als hy mijn vyand is/ is hy u vyand met.
Ick hebb' haer niet misdaen; voor u ben ick besmet:
Wast ghy mijn smetten af die ick voor u belijde/
O goedste Bruydegom/ met' dier bloed uwer zijde!
Alleene connet ghy mijn wonden heelen wel
Daer elck de handt af doet/ som aensien met gerel.
My dunckt ick sie alree u borgh liev'lick wesen/
Dat my eertijds van quael verlost heeft en ghenesen/
Doen ick ghelijck als nu versmoorde in ellent;
Dus is wel meer dan waer het spreeckwoord langh bekent.
Als alle menschen hulp' ontbreket ende vliedet/
Dan is ons aldernaest God's hand/ die ons hulp biedet.

Die een ander delft een Gracht/ Vreese seer daer in te vallen;
En scha die te doen hy tracht/ Self te bringen in zijn stallen.

 Nota.

Nota.

1.Reg.22 ☞ Zedechias met zijne vierhondert valsche Propheten heeft der Coningen gunste/ haer prophe-
2.par.18. terende het ghene dat sy gheerne hooren; Maer Micha word gheslagen/ veracht ende met smaed in den kercker gheworpen. Micha seyde de waerheydt; de vierhondert Propheten [die de hedendaeghsche verdoemers seer ghelijck/ zijn] gingen met loghenen om: Nochtans is Zedechias in groote gunste ende aensien eñ Micha moet alle versmaethepdt dragen ende lijden.

Ghebedt
van
DANIEL TOSSANVS.
Wt den tweeden Psalm op desen tijdt ghepast.

ALmaghtige / eeuwige ende Barmhertige God/ die in uwen welbeminden Sone u een kercke ende een seker volck/ dat u door zijnen Coningh erkenne/ aenroepe/ eere/ diene / van alle eeuwigheyd hebt vercoren; ende uwen Sone in den vleyssche verschenen zijnde / het selve rijcke/ door de predekinge des Evangeliums, oprecht/ ende u eene Kercke vergaret. Ick bidde u aenmerct ende overweeght hoe vele felle vyanden tegen Iesum Christum, den coningh uwes volcks/ tegen zijn Evangelie en zijne ledekens woeden/ te samen commen/ ende met malcanderen raedtslagen. Want hoewel de Kercke door Herodem, Pontium Pilatum, Scriben, Phariseen, ende Israeliten naer den vleesche van kinds bene af lange ende vele is verdruckt gheweest ; nochtans sien wy dat den Roomschen Antechrist, en de Coninghen ende volckerē der aerdē [die hy droncken ende rasende heeft gemaect] hoe het rijcke uwes Soons Iesu Christi meer tot zijne volcomentheyd commet/ ende zijne heerlicke comste meer naecket / dies te felder/ stouter/ ende vermetelicker te samen loopen / ende heymelick raedslagen . Soo comt dan/ o Godt/ nu ten voorschijne/ ende en wilt u in sulck eenen benouwden noodt-tydt niet stille houden! Richtet onse/of veel eer/ uwe saecke; wt: Strijd teghen de ghene die ons bestrijden. Want sy en trecken hare sweerden om gheene andere oorsaecke op ons wt/ dan om dat wy het jock uwes Soons veel liever/ dan het iock des Roomschen Antechrists op ons nemen: Om dat wy uwē Sone/ [die ghy tot eenen enigē Coningh ende hooft der Kercke hebt ghestelt / dien ghy wilt erkent/

erkent/ende hem/ maer niet de afgoden/ ghedient hebben] eeren ende aenroepen/ ende hem voor een eeuwighe hoofd der Kercke kennen/ erkennen/ ende eeren. Seker sy hebben teghen u/ gheraedtslaeght; ia sy hebben teghen u/ o God/ een verbont gemaeckt: want sy hebben tot malcanderen gesepd; comt ende laet ons de selve wtroepen/ dat sy gheen volck meer en zijn/ende datmen des Evangheliums naem niet meer en gedencke! Laet ons al die plaetsen/ Kercken ende hupsen/ daer het Evangelium in gepredickt is geweest/ aenslaen/ als of het ons eygen erfgoedt ware: Ghy dan/ de eenige hope ende toevlucht uwes volcks/ heft uwen yseren sceptor op/ ende loopt de vervolgers tegen. Geeft dat al de gene die onse ende onsen broederen ziele soeckens schaemroot ende te schanden worden: Laetse als kaf voor den wind wesen: uwen Enghel drijve de ghene daer henen/ die tegen uwe knechten met toorne zijn ontsteken/ ende tegen de ghene die stille ende vredigh leven/ met bedriegelicke ende listighe woorden om gaen. Staet op/ Heere/ dat dese sterveliche de overhandt niet en crygen; maer veel eer ghewaer worden/ dat sy maer ellendighe/ ketyvighe/ menschkens; ende broossche aerden vaten zijn; Maer dat uwen Sone daerenteghen tot uwer rechter hand is ghesetem/ ende in den Hemel ende op der aerden heerschet ende regieret. En gedenckt onser sonden niet; maer zijt ons ghenadigh/ om des Heeren wille/ ende om uwen alderheylighsten name. Dan sal u volck/ dat van u behouden ende verlost is/ van gantscher herten/ met vreughet overgoten zijnde/ u zijnen verlosser/ lovē ende prijsen. Ja selfs onse beenderen sullen wtroepen; Dat niemant u ghelijck en is/ die de benouwde wt de handen der gene diese verdruckē/ wonderbaerlick verlost/ ende de behoeftige/ arme ende ellendighe van de gheweltdoende roovers vrijdet. Amen. Het zy alsoo.

Gen. 15. vers. 14.

Ick wil rechter zijn over dat volck dies knechten sy zijn sullen.

God heeft dat voor eene wijse/ dat hy die eyndelick straft door de welcke hy zijne Heylige heeft willen tuchtighen of beproeven. Laetse haer dan niet verheffen/ die de verwinninge over Godes volck hebben/ ende de selve voor eenen tijdt/door Godes toelaten/ onderdrucken: Want de Heere sal eyndelick opwaecken/ ende sal de roede daer hy zijne kinderē met heeft getuchtight/ in het eewigh brandende vyer werpen.

Proverb. 19. vers. 21.

Daer zijn vele aenslagen in eenes mans herte; doch den raedt des Heeren blijft bestaende.

God is onveranderlick / ende blijft de selve die hy altijd was: Ende als de menschen blijvē als sy zijn / so blijvē de selve in sondē steken / ende moeten noodtsaeckelick het selve oordeel ende gherricht verwachten.

Wy sien dat het rijcke Davids met vele beroerten ende swarigheden is overvallen geweest; Wy sien dat zijne kinderen onreyn/ bloedschandige / geweltdoēders/ ende oproerige zijn gheweest/ op dat wy ons niet en souden verwonderen dat nu in dese onse eeuwe/ in het rijcke des waren Davids, ick segge IESV CHRISTI, diergelijcke geschiedet.

AVGVSTINVS.

God weet oock de quade dinghen te ghebruycken; ende hy en soude niet lijden dat yet quaeds soude gheschieden / het en ware dat hy daer eenigh goedt conde ende wilde wt trecken.

Den
Aerdt ende Natuyre
des waren Gheloves ende der Liefde.

Luc.1.vers.39.

Ende Maria opghestaen in die dagen reysde met haestē naer 'tgeberchte in eene stadt Iudæ.

SO haest als de God-barende Maghet/ die gesegende onder d wijven/ verstaen heeft dat Elizabeth van Gode in haren ouderdom met eene vrucht was gesegent/ soo is sy (hoewel sy eene maghet/ ende onghetwijvelt het reysen onghewent / was) van Nazareth tot in het Joodsche lāt gegaen/ om hare Nichte met den segen die sy ontfanghen hadde/ te verblijden/ ende haer met eenen geluck te wenschen van het gene dat haer was gheschiedet. Hier sien wy dat al de gene in de welcke / den Gheest Christi waerlick woonet niet alleenlick naer den lichame; (hoewel oock naer den lichame) maer voornemelick met het gemoed vereenight worden. Hier door heeft Paulus gestadigh met yverige begeerte gewenscht zijne broederē te besoecken: Hier door heeft hy de broederen soo dickwils ghegroet ende sulcke anghstighe surghe voor de Kercken ende gemeenten ghedragen. Daerom staet grootelicks te vreesen/ Dat ten hedighen daghe seer weynigh van Christi Gheest in de ghene is / die haer selven onder de eerste Voorstanders des wedergeborenen Evangeliums (dat wt de duysternisse in het licht commet) tellen/ aengesien dat mē siet dat sy de vrindschap/ vereeninge/ ende gemeynsaemheyd tot hare broederen soo weynigh achten. Seker soo yemant Christum wel kendt / dien word noodsaeckelic seer yverighlick daer henen ghetrocken daer

hy gheloobet dat hy woonet; dat is/ tot al de gene die zijnen name eenighsins belijden/ sonder hem met hare wercken te versaecken. Seecker/ wy sien dat in de maghet Maria gantsch geené hooghmoedt ende opgheblasenthepd en is geweest; anders hadde sy moghen dencken; Waeromme en soude sy mijn/ die de Moeder des Heeren sal worden/ niet veel eer commen besoecken; Sy besoeckt Elizabeth als haer ouder/ ende naerder den tijd van hare vrucht te baren/ zijnde. Soo behoorden de ghelovige bereyd te wesen/ om malcanderen dienst ende vrindschap te bewijsen/ende deen den anderen daer in soecken te voorcomen ende voor te loopen. Het welcke die wel behoorden ter herten te nemen/ die haer Christelicke broeders/door grootachtinghe van haer selven/smadelick verachten; die gemeynschap ende vrindschap met de Griecken ende Moscoviteren soecken/ ende middelertijd om de hupsghenoten des gheloofs gantsch niet en geven/ de selve min dan niet achten/ jae oock berbolghen: waermede sy ghenoegh voor al de weereld te kennen gheven met wat Geest dat sy gedreven worden.

ISIDORVS.

Saligh is hy die wel gelooft/ gheloovende wel leeft: de sulcke en sal in het oordeel niet commen.

Daer zijn twee ghebreken in den mensche die in den selven (doch in den eenen min/ in den anderé meer) niet ledigh en connen wesen; te weten/ Laetdunckenheyd ende Opgeblasenthepd. De laetdunckenheyd maeckt dat yder alleen wijs meynt te wesen/ alleen oogen eñ verstandt meynt te hebben/ alleen Godes Secretaris/ ende verborghenheyd-weter meynt geweest te hebben. De Opgheblasentheydt maeckt dat niemant den name en wilt hebben als hadde hy ghedwaelt/ of sich in het alderminste verloopen:

Daer wt comt d'eerste val/ daer door (o droeben keer!)
Is d'oude Godes vrucht beroobet van haer eer!

Gebedt

In het welcke de Kercke biddet/dat God zijne waerheyd behoede/ de Dienaren des waerheyds verstercke/ ende de gantsche Gemeynte beschutte ende onder zijne vleugelen decke.

Actor. 4. vers. 24. 25. &c.

" Heere ghy zijt de God die den Hemel ende de aerde/ende de zee/ " ende al wat daer in is/ gemaeckt " hebt.

„ hebt. Die door den mond Davids
„ uws knechts geseyd hebt: Waer-
„ om zijn de Heydenen ghestoort
„ geweest/ ende de volcken hebben
„ ydele dinghen bedacht? De Co-
„ ninghen der aerden zijn te samen
„ gestaen/ende de overste zijn te sa-
„ men by een vergadert/ tegen den
„ Heere eñ zijnen Christum. Want
„ in der waerheyd zijn in dese stadt
„ vergadert tegen u Heyligh kindt
„ Iesum, dat ghy gesalft hebt/ He-
„ rodes ende oock Pontius Pilatus,
„ met de Heydenen ende de volcken
„ Israels, om te doen al wat uwe
„ handt ende uwen raedt te voren
„ bescheyden hadde te gheschieden.
„ Eñ nu/ Heere/ aensiet haer drey-
„ ginghen/ ende gheeft uwe dienst-
„ knechten uwe Woordt met alle
„ vrymoedigheydt wt te spreken;
„ door het wtsteken uwer handt/
„ tot ghesondtmaeckinghe ende
„ [door het] geschieden der teecke-
„ nen ende wonderheden/ door den
„ naem uws heylighen kindts
„ IESV.
„ Ende als sy ghebeden hadden
„ wert de plaetse daer sy in verga-
„ dert waren/ beweghet/ ende sy
„ werden alle vervult vanden Hey-
„ lighen Gheest / ende spraecken
„ het woord Gods vrymoedelick
„ wt.

God ghetuyght zijne Kercke met dat sienelicke teycken/ dat hy de ghene is/ die/ de aerde ende den Hemel beweghende/ haer sal behoeden ende bewaren.

Troost.

Joan. 8. vers. 20. Sijne ure en was noch niet gecommen. Dat word soo dickwils tot onsen troost verhaelt; op dat wy leeren dat ons levē eñ sterven in Godes / niet in der menschen/ wille en staet; versekert zijnde dat selfs niet een hayr van onsen hoofde sonder dē goeden ende genadigen wille Godes en can vallen.

Het is wel seker dat de Tyrannen als dan in het aldergrootste perijckel ende gevaer zijn/ als sy op het alderfelste ende wreetste teghen de Godsalighe woeden: Want sy bringhen die om / die God om hare bekeeringhe ernstigh baden: De welcke wegh ghenomen zijnde/ so en connen sy oock selve (ick segghe de Tyrannen) niet lange bloeyen.

Het en is in de handt (maght) ende willekeur der Vyandē niet de Godsalige te hinderen; maer dat staet gantsch ende ghehoelick in de handt des Hemelschen Vaders. Waer upt wy moeten leeren/ dat al des wereldts maght ende Wijsheyd/ dat al de poorten der hellen/ tegen ons te vergeefs sullen raedslaghen ende strijden/ het en zy dat de vader ons in hare handen geve. Yder die met desen schild gewapent is/ can in tegenspoedt zijn vertrouwen verstercken/ ende zijn gemoedt vertroosten.

Herodes verdruckt de Kercke. Actor. Hier wt sien wy dat die lieden hedensdaeghs seer qualick doen/ die den voorstandt ende behoudenisse des Evangeliums van Coningē ende Vorsten hopen ende verwachten: want die zijnt veeltijds die de waerheyd met den alderbittersten haet vervolgen.

Dat

Dat en is ons geene schande/ dat wy lijden het ghene dat Christus heeft geleden; het en sal oock onse vyanden gheene eere wesen/ dat sy ons het ghene doen/ dat Iudas, de Phariseen, de Hoogepriesters, de Scriben, Herodes ende Pilatus gedaen hebben.

Ghebedt
Voor de kercke deses tijds/
Wt de claeghlieden der Propheten Ieremie, ende wt diergelijcke plaetsen der H. Schrift genomen/
van
DANIEL TOSSANVS.

O Heerschende Heere/ Algoede God/ die uwe wonderbaerlicke maght/ goedigheydt ende heerlickheyd/ in de scheppinghe ende rechtveerdighe regieringhe van Hemel eñ aerde; maer voornemelick in het behoeden ende verlossen uwer kercke door IESVM CHRISTVM, uwen alderliefsten Sone onsen Heere ende Immanuel, (God met ons) hebt gheopenbaert; wy uwe knechten ende volck [wy (segge ick) die in den lestẽ ouderdom des wereldts leven] verschijnen voor uwe hooghe maiestept/ niet op ons selvẽ/ maer op den genen alleenlick betrouwende die ghy ons, door het geloove tot eenen versoenoffer eñ genadẽ throon hebt voorgestelt/ op dat wy door den selven [den Heyligen Geest ons voorgaende met bidden ende vele versuchtingen] eenen vryen toegangh tot u souden hebben. Siet ghy desen uwen gelijckeeuwigen welliefven Sone aen/ die den glantz uwer heerlickheyd ende het wtgedrukte Beeld uwes persoons/ onsen Hoogenpriester eñ Salighmaecker/ is; Ende om zijn dierbaer bloedt vergieten/ verdienste ende voorbidden/ verhoort goedighlick onse gebeden/ die wy/ in dese sware tijden swaerlick door het gevoelen onser sonden ghewondt ende verslaghen zijnde/ met vele tranen voor u wtstorten. Seker/ wy zijn onweerdigh des Sonnes stralen te aenschouwẽ/ ende noch veel onweerdiger om voor u aenschijn [dat sulck een heerlick licht gevet/ dat gheen sterfelick mensche tot u en can ghenaecken] te verschijnen. Want hoe soude stof ende asschen so vermetẽ wesen/ dat het ghevoelen onser menighvuldige sonden/veelvoudige boosheden/ ende stinckende ondanckbaerheydt/ ons niet seere

en soude ter herten gaen/ ende vā u alderheylichste aenghesichte te rugghe drijven. Maer / den smaeck uwer Vaderlicke goedigheydt/ ende de ghenaed-soete beloste uwes Soons/ [die al de gene die belast zijn tot hem roepet/ en ons al het ghene dat wy in zijnen name van u bidden mildelick belovet] verwinnē dese beschaētheyd en verslagentheyd.

Ghy dan/ goedste Vader/ Heylighste Vader / zijt ons om des selven uwes lieven Soons wille genadigh; Vergeeft onse sonden/ die hy met zijn bloedt heeft afgewasschen ende versoenet. Seker/ wy hebben seer vele ende sware sonden begaen: want hoe ghy in dese laetste tijden uwe Ghenade meer hebt wtghegoten/ hoe ghy ons uwe gaven mildelicker / overvloedelicker ende heerlicker/ hebt metgedeylt/ hoe onse ongerechtigheydt / onse hertneckigheydt/ onse surgeloosheydt/ ende ondanckbaerheyd/schandelicker ende versoepelicker is. Want wy schenen u Evangelie wel eerst met eenige vreuget aen te nemen; maer terstondt / als de doornen der wereldsche surgē/ gierichheden/ ydelheden ende overdaden/ zijn gewassen; of dat eenigh ongeweerte der vervolginge is opgheresen / soo zijn wy terstondt slap ende cout ghewordén/ ende hebben onsen voet achter getrocken; wy sochten veel eer ons eyghen tijdelick voordeel / dan het ghene dat Iesu Christi is. Ende (dat noch swaerder is) naer dat ghy ons/doen onse saecken alderqualickste stonden / ende alles meest in roere was [de crijshoopen der vyanden verstropt/ ende het poogen des Antechrists inden toom gehouden hebbende] ruste ende vrede hebt gegeven/ zijn wy als brimstighe peerden/ die den breydel wt hare muyl hebben gestooten/ tot alderhande begheerlickheden des vleysches geloopen/ hebben een ongebonden/onbesurght/ leven geleyd/ ende ons selven tot alderhande boosheden begeven: so dat wy schijnen noch uwe heerschappie ende tucht/ noch oock ons selven niet te willen dulden ende draghen. Maer wat sal ick daer af segghen / dat noch onse Coninghen/ noch onse Vorsten / noch onse Leeraers/ noch onse leyders niet vry en zijn van dese sonden? De geweldighe sondighen geweldelick/ de wijse zijn onwijse ghewordeu: eñ door de Gierigheyd eñ eersucht/ twee pesten des menschelicken geslachtes [welcker eene in de overheyd/ ende alle beyde op veleplaetsen in de leeraren der Kercke heerschende] vervalt alle eerbaerheydt/ alle ordeninge/ alle discipline ende tucht/ ende de Heylighe religie/ uwe heylige onbevleckte waerheyd/ commet in verachtinge/ in haet/ ende wordt in twijvel ghetrocken/ sonder dat nochtans eenigen raedt/ hulpe/ of vermaninge hier toe can helpen: de Gebeden/ suchten/ ende begheerten der Godsalighe en worden niet gehoort: de exempelen uwes torens over de ghebuyrvolckeren/ die rontsom ons zijn/ en worden niet ter herten ghenomen ; het schijnt dat wy als onsinnige menschen ons selven in het sweerdt ende in den ouden Chaos (verwoestinge) ende uytersten ondergangh willen bringhen! Sal dan de Kercke van hare eygene handt sterven? Sal dan eenen peyhelic-

kē altijd het vleysch zijnes arms eten? Sal Manasses den Ephraim; Ephraim den Manassem; den eenē broeder den anderen onderdrucken? Sullen dan de ghene die dit quaed behoorden te wederstaen/ ende de moedwillighepd der lastighe menschen inden toom te houden/ altijd sulck eenen diepen slaep slapen? Sal ons het licht/ dat eerst wt breeckt/ terstont onder gaen? sal den Vrede/ sal de Vryheyd/ die met so veel sweets/ met soo veel bloedts/ is ghecocht ende vercregen/ geschoffiert ende verloren worden? Sal nu den Hooghmoed vā yder wrevelmoedigh mensche/ die de waerheydt lastert/ de Kercke verachtet/ de vrome achter rugge draghet/ het rechtsnoer des rechts ende der Religie wesen? Och! ghy almaghtighe ende eeuwighe Godt/ ghy Heerschende Heere/ die selfs in den ondergangh aller rijcken uwen Throon/ ende de dienaren uwer Maiesteyt/ beschuttet ende bewaret; ghy die alleene de beste ende ghelukighste Gheneesmeester der ongeneselicke qualen zijt/ wilt crachtighe hulpe tot dit onheyl ende quaedt bringen! Slaet uwe barmhertige oogen op dese misinaecktheden/ ondersteunt de waggelende Kercke/ het waggelende Vaderland. Maeckt ons wacker/ dat wy in onse sonden niet als ongevoelicke slaepsuchtige en blijven ligghen; maer dat wy veel eer door de exempelen onser gebuyrvolckerē; maer veel eer door de exempelē uwes volcx Israel, het welcke ghy dickwils soo swaerlick hebt ghestraft/ als oock door uwen schrickelickē toren/ die ghy (als de claeghlieden Ieremiæ ghetuyghen) over uwe stadt Ierusalem hebt wtgeschudt/ geleert ende vermaent worden. En laet onse herten niet verherden; maer geeft onse vorsten ende overheden veel eer den vorstelicken Geest/ den Geest des oordeels ende beschepds / weder. Gheeft de Leeraren den rechten yver,/ onvervalschten lust ende begeerte des waerheyds/ kennisse hares selfs / liefde tot haren naesten/ weder. Maer voor al geeft haer te verstaen dat sy niet met eenen stervelicken mensche; maer met Gode te doen hebben. Herstelt in uwe Kercke het ware ende onvervalschte gheloove/ heylighe Disciplijne ende tucht/ gherechtighe oordeelen/ Godsalighepd/ kuyschepdt ende matighepd: op dat uwen toren/ die nu over al brandet/ ons/ die so dickwils gewaerschout zijn/ als wy daer minst op dencken / ende gerust daer henen gaē/ niet en overvalle/ het Vaderland verwoeste/ de Kercken schende / ende onse kinderkens met ons ombringe. Geeft veel eer dat wy/ die ghy nu so vele iaren gheduldet ende verdragen hebt/ ons van herten tot u bekeeren/ ons waerlick voor u veroodmoedighen/ ende als getrouwe dienaren/ gehoorsamen: Geeft dat wy ons selven gantsch veerdigh maecken/ toestellen ende bereyden/ om het cruyce / soo het u belieft ons het selve op te leggen/ ghewillighlick te dragē/ eñ de laetste comste uwes Soons onses Heeren Iesu Christi , die voor de deure is/ met opgereckten halse te verwachten. Bescherint daerentusschen u cleyn hoopken/ verlost onse Broederen in Vranckrijck ende Nederland/ die door de herde vervolginghe

(vyer/ sweerd en vlamme) schier t'onder zijn gebraght. Verjeught het aengesichte uwer Kercke als in vorige tijden/ tot dat wy u lievelick ende heylsaem aenschijn in het rijcke der heerlickheydt in alle eeuwigheyd mogē aenschouwen. Amen. Het zy alsoo.

Hilarius.

7. De Tekst. Dat is de Kercke eyghen/ dat sy dan verwinnet/ als sy beleedight; dan verstaet/ als sy bestraft; dan het veld behoud/ als sy verlaten wordet.

Of dus/ naer den sin.

Dat is de Kercke eyghen/ dat sy winnet als sy verlieset; wijs is/ als sy van dwaesheyd wordt bestraft/ het veldt behouwt als sy [van den menschen verlaten zijnde] word overwonnen.

So sonder Christs verlof/ geen maght heeft op een swijn
De Satan; Hoe sal hy Christs Schaepkens schaed'lick zijn?

Ghebedt
van
D. DAVID PARÆVS:
Voor de beschuttinghe ende Wasdom der Waerheydt.

ICk bidde den eeuwighen Sone Godes met hertgrondige versuchtingen/ dat hy onder ons eene eeuwighe Kercke versamele ende behoude/ ende ons in de waerheydt/ [al het woeden ende rasen der gene die teghen de selve opstaen in den toom houdende] versterckе.

Ghy/ o Heere IESV, siet de wonden der Kercke: ghy siet den moedtwil/ rasernie ende geweld-doeninge der Hypocriten/ wervelgeestighe leeraren / ende Tyrannen: Ghy siet de begochelinge der Sophisten die het licht der Hemelsche leere door sonderlingen list met eene duystere wolcke der dwalinge overtrecken / ende uwe arme Schaepkens in het zielverderf storten: die daerenboven hare metdienaren/ soo wel levende als doode/ door eenen onversoenelicken haet der Waerheyd/ die haer heeft bevanghen/ sonder eenigh ophouden moedwilligh aentastende/ naer de ghemeene iammeren en ondergangh des Vaderlands niet en vragen; maer doen haren uytersten vlijt/ om des Vaderlands verderf te haesten. Het welcke niet anders

en is/ dan of eenige bose Schipsliede den in het gevaer der gemeene schipbrekinghe/ als het schip al vol scheuren ende schier onder water is/ begonden op hare ghesellen met dreygen/ kijven/ (vloecken/ bannen) slaen en stooten dwaselick ende moedwilligh te vallen.

Och! Siet ghenadelick op de versamelingen die u met reyuder herten aenroepen: Heelet de selve; ende versterct haer dagelicks meer ende meer in de waerheyd ende liefde/ dat sy door den band des Vredes de eenigheydt des Geestes bewaren ende behoudē. Beschudt ende bewaret de Christelicke regieringe/ om uwer glorie ende heerlickheydt wille/ op dat de aenroepinge uwes Names niet wtgedelget en worde. Weert de lasteringen ende blasphemien/ die ghy daghelicks met Cyclopische (wreet-reusighe) onsinnigheyd tegen u ende uwe leden siet wtbraecken/ op dat eenen yegheliicken kenne ende wete dat ghy indē Hemel maghtighlic ter rechterh: ād uwes Vaders heerschet/ ende dat ghy niet en sult lijden dat uwe goddelicke majestept altijd van de gene die de waerheyd bestrijden/ of onder schijn van u rijcke te voorderen/ hare eygene eere soecken/ bespot ende bespogen worde. Doch/ o Heere Iesv, met uwen Vader ende den Heyligen Geest/ den eenighen waren eeuwighen God/ zy alle glorie/ eere ende maght inder eeuwigheden. Amen. Het zy also.

Ghebedt

Teghen de Maght ende Vyandelicke laghen des Duyvels ende zijne instrumenten ende blaesbalcken.

Ioan.8 vers.44. O Aldergoedighste Sone Godes/ die selve tot de uwe geseydt hebt; dat den duyvel een menschmoorder ende loghenaer van den beginne is; waer mede ghy ons hebt willen te kennen gheven/ hoe seere dien wreeden Geest ghenegen is om ons in het verderf te bringen/ hoe vele wegen ende middelen dat hy by der hand heeft om ons om te brengen: daerom dancken wy u wt den grondt onses herten voor dese uwe Vaderlicke voor-waerschouwinghe. Ende gemerckt dat wy metter daedt bevinden/ dat den Satan soo vele pijlen om ons te treffen selfs in ons vindet/ als daer swackheden (die wy seker ontellick vinden te wesen) in onse ziele ende lichaem zijn/ soo souden wy meer dan ongevoelicke stocken ende blocken wesen/ so sulck eenen ellendigen staet/ daer wy ons selven in vinden/ ons tot yverigh biddē niet en prickelde/ porde ende beweeghde. Daerom bidden wy u/ die den eenigen

ende onoverwinnelické verwin-
ner des Duyvels zijt/ ghy willet
nu oock de liſtige aenſlagen/ van
deſen overgrooten ende wreden
vyand van alle gemeenten/ huyſ-
geſinnen/ van onſe ziele ende lic-
haem/ genadelick afkeeren; ende
ons met de wacht uwer reyne
Engelen voor alle quaedt bewa-
ren: daer in oock uwe onverghe-
lijckelicke goedigheyd ende ghe-
nade tot onſwaerts bewijſende.
Want deſé trooſt is ons alleene/
in ſo veel perijckelen ende geva-
ren / overigh/ dat ghy in deſe
wereldt zijt gecommen/ om haer
woeden ende raſen te dwingen/
ende de uwe van alle miſquamen
te beſchutten ende bewaren. O
Goede IESV, Het ſchijnet/ dat het
gantſche Chriſtenrijck een ver-
bond teghen u heeft ghemaeckt.
Och laci! de gene die in uwe Kerc-
ke de eerſte plaetſe willen hebbé/
die zijn de eerſte in het verbolgé.
Hoort doch eens/ o Aldergoedig-
ſte Vader/ het ſchelden ende la-
ſteren daer deſé blaeſbalcken des
Duyvels ons mede willen be-
cladden; daer ſy doch meeſt tot
ſmaedt uwes alderheerlickſten
naems/ ende onderdruckinghe u-
wer waerheyd/ ſtrecken: Siet
die reuſecrachten die met ſonder-
linge liſt tegen ons/ doch ſoo dat
ſy den ondergangh uwer waer-
heyd meeſt ſoecken/ van alle can-
ten by een gheraept ende te werc-
ke geſtelt worden/ Laetſe eyn-
delick ſelve inden ſtrick ende in
de gracht vallen die ſy voor an-
dere ſo veel iaren herwaerts ſeer
liſtelick hebben toegheſtelt ende
gedolven. O Gheweldige en-
de onverwinnelicke God / Ghy
Dan.6. connet de leeuwen noch ter tijdt
vers.22. de kele toe houden / dat ſy den

Daniel niet en ſchaden; of anders
connet eenen David verwecken 1. Sa. 17.
die ſich tegen deſen grouwſamen
Goliath opmaecke/ den ſelven ter
aerden ſlingere ende ombringhe.
Ghy connet ergens eené Simſon Jud. vers.
eens eſels kinnebacken voorwer-
pen/ om die onreyne Philiſtinen
daer mede om te bringen. Ghy
connet eenighe mannelicke vrou-
we verwecken die met eenen na-
gelſlagh of ſteenworp deſe ghe-
welddoende * Siſſaren ende † Abi- * Ju. vers.
melecken ter neder velle. Ghy † Ju. vers.
connet de ſweerden der Midiani-
ten in haer eyghen herte keeren.
Ghy connet de hand ‡ Ierobeams ‡1. Ko. vers.
tegen uwe knechten wtgeſtreckt/
ende met verdorringe dwinghen.
Ghy connet dé brandt van het
* Babiloniſche vyer wtbluſſché. * Da. vers. etc.
Ghy connet/ ghelijck ghy ten tij-
den † Ioſuæ gedaen hebt/ uwe vy- † Jos. vers.
andé met hagelſteenen ter aerden
ſmijten. Want uwé ſtercken arm
en is aen menſchelicke wapenen
ende hulpe niet gebonden: want
het is u even licht door weynige
ende door vele/ door ſtercke ende
door ſwacke/ door maghtige en-
de gheringe/ te verloſſen. De
Hemelſche hulpe is al veel ſterc-
ker ende crachtiger dan alle we-
reldſche ende helſche maght.
Want ſoo haeſt als ghy maer en
ghebiedet; ia maer eenen wenck
en ghevet/ ſoo word al de maght
des duyvels/ hoe ſchrickelick dat
ſy oock is / tot niet ghebraght.
Ghy hebt hem eenen toom in de
muyle ghewor pen ende breydelt
hem ſoo/ dat hy ſonder u bevel
gantſch niet en can wtrechten.
Ontellicke legioenen van Enge-
len ſtaen bereydt om u te dienen:
ſelfs de minſte der ſelve is ſterc-
ker ende maghtigher dan alle
Key-

Keyſeren/ Coningen/ Vorſten eñ volckeren der aerden. De duyvelen ſelve/ [teghen de welcke de ellendige menſchkens/ eñ alwat ſich / hoe hooge dat oock ſchijnet te weſen/ teghen uwe heerſchappie opwerpt / niet anders dan ſtof ende kaf en zijn] moeten u tegen haren wille ghehoorſamen. Beſchut ende bewaert ghy dan uwe Kercke tegen al het woeden des Duyvels/ der Turcken/ Antechriſten / Schijn-Chriſtenen/ valſche Propheten ende Broederen/ waer ſy oock mogen weſen/ die gelijckerhandt den doodt van uwe alderliefſte Torteldujve ſchijnen gheſworen te hebben. O wilt de ſelve al te ſamen bedwinghen / hare crachten ſwacken/ hare liſten ontdecken / ende uwe Kercke bewaren. V zy lof/ Glorie/ ende heerlickheydt / in aller eeuwen eeuwigheydt . Amen. Het zy alſoo.

Elf
Hoofdstucken
tot
Vertroostinge ende Versterckinge der ghene die in eene ſeer goede ſaecke / God ſulcks toelatende/ onrecht lijden.

I.

DE Heylighe/ gelijck ſy in alle andere wederſpoeden doen/ keeren hare oogen in ſulcke ſwarigheden van de aenmerckinghe der naeſte oorſaecke / die in der daedt quaedt is; ende keeren die tot de eerſte oorſaecke; te weten/ tot de Goddelicke voorſienigheyd ende regieringhe/ die het quade tot een goed eynde brenget. Dit doet [a] Ioſeph aen zijne broederē/ † David aen den Simei: ende dien Heyligen man Iob, ſiende de tijdelicke doodt zijner kinderen/ eñ het verlies vā alle zijne aerdſche goederen; ſeght: De Heere heeft het ghegheven, de Heere heeft het ghenomen.

[a] Gen. 45 ende 50. † 2. Sam. 16. verſ. 11 Iob 1. verſ. 21.

II.

Dit gantſche leven is cort ende haeſt verganghelick / ſoo en connen oot ſelfs de alderſwaerſte ellenden die ons in het ſelve bejeghenen/ niet langhduyrigh weſen: Nu het gene dat onlangh duyrt/ dat en moet niemant ondragelick achten te zijne. Selfs het alderlanghſte leven/ met de eeuwigheydt vergeleken zijnde/ en is maer eenen ooghenblick. Het gantſche leven en is maer een ſierken of ſtipken tijds.

III.

Ons en can oock van de vyanden niet benomen worden dat by sich selven niet brooseh ende vergangelick en zy.

IV.

Al worden wy van de boose/of van de valsche broederen / ghequelt/ daerom en zijn wy vā Gode niet ghehatet: Nu/ Als God ons Goedgunstigh is, soo en can ons niet quaeds wedervaren. Door Godes hulpe sullen al de listige raedslagen onser vyanden eyndelic tot onsen besten keeren. Dit belovet ons CHRISTVS als
Joan.14. vers.18. hy seght; Ick en sal u geene Wesen laten.

V.

Onse sonden zijn so groot/ dat sy noch al veel swaerder straffen verdienen. Hoewel/om de waerheyd te seggen / dat de besoeckingen der Godsalige geene straffen en zijn/ maer wel oeffeninge hares geloobes/ dat van Gode op sulcke wijse word beproevet.

VI.

Wy moeten met den aldergherechtighsten wille Godes/ de ongheregeltheydt ende ongeschicktheyd des menschelicken geslachtes straffende / geeren te vreden wesen. Want Godt en wilt niet dan dat recht ende voorderlic is. Hy kent de zijne als het al dat onder dat boven keert: Hy can eñ wilt de zijne behouden. Hy en leght haer oock gheen swaerder last op dan sy draghen en connen. Daerom seght Augustinus oock: Daer en is gheene besockinghe die van te voren van Gode niet en is afgemeten. In Ps. 95.

VII.

Alle de Hemelsche heyrscharen waecken voor ons. Daer zijn meer goede Enghelen met ons/ alsser boose Gheesten/ of quade menschen / teghen ons moghen wesen.

VIII.

De verdruckinge ende smaed/ die ons om Christi eñ des waerheyds wille toecomt / is al veel beter ende Heerlicker/ dan al de eeren/ triumphen ende schatten deser wereld.

IX.

God selve helpet de verlatene/ die buyten alle hulpe schijnen te wesen / in den bequamen tijdt. Doen Abraam al veerdich was/ ende het sweerdt al opgheheven hadde/ om zijnen Sone Isaac te onthalsen / verschijnt hem den Enghel / die sulcks verhindert. De Heerlickheyd van Ioseph ende Iob heeft langher dan haren smaedt ende verdruckinghe gheduyrt. De ellende ende smaedt van Ioseph en duyrt maer derthien jaren/ maer zijne heerlickheydt duyrt tachtentigh jaren. God selve heeft den Eliam naer langhduyrigen ende swarẽ strijd ende ellende met eenen vyerighen waghen in den Hemel ghehaelt. Nu/ het ghene dat aen Elia eens sienelicker wijse is geschiedt/ dat geschie-

gheschiedet dagelicks aen de zielen der gheloovige die van hier verhuysen. Want sy vlieghen wt dit ellendige lichaem naer haren Hemelschen Vader / ende genieten met Christo de eeuwige gheluckſalighepdt: dit sal alle gheloovige eyndelick wedervaren.

X.

Onsen Heyland / die God ende mensch is / en heeft niet alleenlick in zijnen persoon; maer oock in zijne gheloovige / die zijne leden zijn; den Satan ende zijne laghen / overwonnen.

XI.

De Heere heeft oock andere seer Heylige mannen [als Abraham, Iacob, David, Ieremiam, Paulum, ende ontellicke meer] op diergelijcke wijse getuchtight ende besocht: doch daerom en heeft hy de selve niet verworpen noch verlaten.

Plantus.

Die houd' ick voor lieden quaedt /
Die de goede seggen smaedt.

Menander.

Niemant die daer logen spreeckt /
Lange in 't verborgen steeckt.

Proverb. 12. vers. 19.

Eenen warachtighen mond bestaet eewighlick: daer en tegen de valsche tonge bestaet niet lange.

Psal. 63. vers. 12.

De leugenmonden sullen ghestopt worden.

Van de ghene die den name van Christenen draghen / ende nochtans goede Christenen voor hare broederen niet en willen aennemen ende kennen.

NAer dat Petrus Martyr het xix. Capittel van het boeck der Rechteren verclarende / van de vrindelicheyd van die Ephraimiter, die selfs by de overgheven boose Gibeoniten, den Levijt met zijn wijf gheherberght hadde / hadde gesproken / verhaelt hy hoe dat dien ouden Ephraimitischen man / niet teghenstaende dat de Gibeoniten den Levijt tot schandelicke ontucht eyschten / de selve

„ zijne broederen heeft gheheeten.
„ Ghelijck oock Loth de Sodomi-
„ ten, ende Augustinus de Madau-
„ censen, noch afgodendienaers
„ zijnde, zijne Broederen namet.
„ Ende eyndelick voeght de selve
„ Martyr dese woorden daer by: O
„ hoe hoogelick is dat te verwon-
„ deren ende beclagen/ dat de Die-
„ naren der Luthersche Kercken
„ sulck eenen afschrick van de onse
„ hebben/ dat sy de selve/ als of sy
„ den Sone Gods versaeckten en-
„ de zijn Heylighe Evangelium niet
„ en predickten/ gheensins hare
„ broederen en willen namē! Doch
„ onse Kercken/ onaenghesien dese
„ hare onbescheydentheyd ende la-
„ stigheydt/ houden de selve (ick
„ segge de Luthersche) of sy willen
„ of niet en willen/ wt Christelicke
„ liefde voor hare broederen; Ende
„ hoewel sy vande selve in het stuck
„ des Avondtmaels verschillen/ so
„ en hebben sy nochtans den band
„ der broederlicke liefde / daer sy
„ aen de selve met verbonden zijn/
„ niet gebroken ende in stucken ge-
„ trocken. Welcke nu van beyden
„ sich oprechtelicker ende ghetrou-
„ welicker in den acker des Heeren
„ draget/ sal Christus in dē Jongh
„ sten dagh/ eñ onse haet-brye na-
„ comelingen oprechtelick wijsen.

I. L. I. E.

Gelijcker sommige Swetsers/ snappers / ende keffers / onder de rechts geleerde zijn; so zijnder oock eenighe onder de Leeraren der Heylighe Schrift / die eene hondts welsprekentheydt te wercke stellen/ ende veel eer schaden dan leeren. Sy vallen aen verderven ende verstropen: waer in sy haer quade Discipelen des ghenen betoonen/ die allen alles is ghewordenl; op dat hy die alle soude winnen. Sy gebruycken lasteringe voor liefde/ de tanden voor de tonge; ende legghen daer al hare sinnē aen te coste om twist op twist te rocken / op dat dit Christelic lichaem nemmermeer aen eē en houde eñ wt eenē mond spreke. De selve (het welcke grootelicks te verwonderen is) zijn beschuldighers/ ghetuyghen ende rechters/ in hare eyghene saecke.

Daer en is geene schadelicker Peste in de Religie/ dan de gene die / daer sy meest dwalen ende bedrieghen/ daer op wt zijn/ om alleē Godsvruchtigh ende waerheydsprekende te schijnen.

Seneca.

Wy en moeten ons nerghens voor meer wachten/ dan dat wy (als het vee) dē voorgaendē hoop volghen; niet daer gegaen moet wesen; maer daer gegaen wordt/ gaende.

Rom. 14. vers. 10.

Maer ghy wat oordeelt ghy uwen Broeder? of oock ghy, wat veracht ghy uwen broeder? Want wy sullen alle voor den Rechterstoel Christi gestelt worden.

So God dan het recht der broederschap onder ons verordineert ende ingestelt heeft/ soo moeten wy alle de ghelijckheyd houden. Eenen yeghelicken dan die den Persoon eenes Rechters aen neemt [het welcke Christo alleene toecomt / den welcken men

sonder sonde van zijne eere ende maght niet en magh beroven/ wiens gherichte niemant en can ontvlieden] dien handelt lastelick ende ongherechtelick. Hoe durft ghy dan/ die selve eenen misdadiger zijt/ende op de voetbanck ligghet/ op des rechters Rechtstoel gaen sitten? Het welcke ghy ongetwijvelt doet/ als ghy de licentie ende vryheydt op u neemt van uwes broeders conscientie ende gewisse te oordeelen ende Rechten. Hoe can u het recht van eenen te oordeelen toecommen / daer ghy selve voor het gherichte moet verschijnen/ ende van u doen ende laten rekenschap geven?

Religi/ arem slecht/ Heeft Mammon voortgebracht;
Waer hy/ blinde/ sonder recht/ Haer inslickt seer onsacht.

Vertroostinge wt THEODORO BEZA tegen de Vyanden des Waerheyds.

WAt de Epicureen ende Apostaten belanght/ die wetende ende willēde Godes waerheyd wederstaen/ ende niet op en houden der Vorsten gemoet tot wreetheyd te verwecken; het comt Gode alleene toe/ zijne Kercke/ ghelijck hy tot noch toe gedaen heeft/ ende (so wy hopen) voortaen doen sal/ tegen haer woeden en rasen te beschutten ende bewaren. Laetse dan vry al wat haer lust te wercke stellen/ laetse liegen/ rasen/ woedē/ als sy willen; wat sullen sy ons anders dan seer voordelick wesen/ soo hare wreetheydt ons wt dese wereldt tot in den Hemel/ in den Schoot onses Christi, daer wy die eeuwigh blijvende geluckfaligheyd sullen ghenieten/ verjaget ende drijvet; Doch het en zy dat onsen Godt dat willet / sy en connen ons noch van dit tijdelicke leven niet berooven. Ende so langhe als wy leven/ en sullen wy niet ophouden/ hoe het haer spijt/ hoe sy hare tanden knersselen/ Godes rijcke te verbreyden. Ja die rampsalige menschen sullen met hare eygene oogen de Waerheydt sien Triumpheren / ende sullen oock ten langen lesten den ondergangh hares rijcks behuylen ende beweenen.

Den aerd der Hypocriten.

CHristus spreeckt de Phariseen aldus aen; Ick kenne u dat ghy de liefde Godes in u niet en hebt. Als of hy seyde: Wy Joan. 5. vers. 42.

„ en is niet onbekent waerom dat
„ ghy mijn niet en geloovet. Ghy
„ veynst u Godt te lieven ende ee-
„ ren/ende willet daer voor gehou-
„ den wesen als of ghy mijn daer
„ om vervolghdet/ om dat ick het
„ bevel ende de glorie Godes als
„ een Goddeloos mensche / Sab-
„ bathbreker / Godslasteraer/ en-
„ de slave der ydele eere/ weder-
„ stonde: Doch hoe seere ghy de
„ slechte ende eenvoudige met dit
„ geblanckette wesen bedrieget; so
„ en bedrieght ghy mijn niet. Ghy
„ en zijt niet anders dan uwe voor-
„ saten waren. Want ghelijck sy
„ Godt met de lippen eerden ende
„ met der herten verwachteden/ so
„ spreeckt ghy oock met den monde
„ vele van de liefde Godes/die ghy
„ doch in u herte niet en hebt. Met
den monde soeckt ghy God/met- “
ter herten soeckt ghy u selven. “
Ick hebbe u al deur en deur ge- “
sien/ wie/ ende hoedanigh ghy “
zijt;wat ghy doet/ende waer ghy “
naer trachtet. “

Laet ons hier waernemen/ dat al de hypocriten ende geveynsde die opt waren/ zijn/ of sullen wesen/ den Heere seer wel bekent zijn / of sy al voor de menschen seer heylich schijnen: door dien dat sy ghestadigh van Gode/ van de Liefde Godes/ van den Goddelicken yver/van Godes Glorie / ende van Godes Kercke spreken;daer sy nochtans in haer herte/ maer arme slaven der ydele eere ende hares buyckx zijnde / in het alderminste niet naer en vragen.

Wat men
van de Factieuse/ scheurnamen in de Kercke (als den eenen seght ick houdet met dien; den anderen ick houdet met genen) moet houden.

NAZIANZENVS.

Ick ben een Christen. Ick en wil naer de mēschē niet genaemt zijn/ aenghesien ick wt Godt ben gheboren.

Ad Cor. cap. 1. CHrysostomus oock / van de ghene sprekende die Paulus bestraft om dat sy seyden; Ick ben Pauli, Ick ben Cephisch; seght hy: Paulus dese gewente gantsch willende wtroeyen, voeght sich selven oock hier by; verclarende , dat al waert saecke dat yemant hem selve als eenen autheur, voorganger (ende Patroon) der religie , hem vā het gemeene lichaem afscheurende , stelde ende naemde , dat het selve evenwel ongerijmt eñ eē werck der uyterste onwettigheyd (of ongherechtigheyd) soude wesen.

De selve op eene andere plaetse/ vande selfde saecke sprekende/ seght: Want so het niet geoorlooft en was sich naer Paulus, Apollo of Cephe te namē, hoe veel min naer andere? soo het niet geoorlooft en was naer sulck eenē voortreffelicken leeraer ende voorneemsten Apostel , die soo veel volckeren

(in

(in het gheloove) heeft onderwesen, tot eenen autheur der religie te stellen (naer den selvē genaemt worden) hoe veel min andere, die van geender weerden eu zijn.

AVGVSTINVS.

Ghy zijt mijnen God. Wijcke Donatus, wijcke Cæcilianus, noch dien / noch desen / en is mijnen God niet. Ick en wandele niet naer der menschen namen: Ick houde Christi name. Ick soude verderven ende verloren gaen soo ick het met Paulo, hoe veel te meer / soo ick het met Donato, hielde. Laet de menschelicke namen wijcken.

ATHANASIVS.

Orat.2. contra Arianos. Het volck en heeft noyt der Bisschoppen / maer des Heeren / naem / inden welcken sy ghelooft den / ghebruyckt. Seker wy en hebben onsen name van de Heylighe Apostelen / onse leermeesters ende bedienders des Evangeliums onses Salighmaeckers / niet vercregen: maer van Christo zijn wy Christenen / ende worden oock Christenen ghenaemt. Doch sy die haer gheloove van eenen anderen hebben / ghebruycken met recht de namen van de stichters hares gheloofs / die sy naer volghen. Daeromme / aenghesien dat wy alle van Christo Christenen waren ende ghenaemt wierden / is Marcion, den Eertsketter / verworpen; de andere die met den verwerper van Marcion zijn ghebleven / hebben den name van Christenen behouden: Maer de gene die Marcionem gevolght zijn / die en zijn niet meer Christenen; maer Marcionistē genaemt / geworden.

AVGVSTINVS.

Gemerckt de Christelicke wijse ende gebruyck der Kerckelicke discipline (ende Boettucht) meest op de eenigheyd des Geestes / in den band der liefde / moet sien: den welcken den Apostel / malcanderen onderlinge dragende / beveelt te onderhouden ende bewaren: den welcken niet onderhouden eñ bewaert zijnde / soo en is de Medecijne der straffe / niet alleenlick ydel ende te vergheefs; maer ooc schadelick: ende oversulcks word met recht ghesepd eñ obertuyght gheene Medecijne meer te zijn. Dat zijn quade kinderen / die niet met haet van eenes anders sondē ende ongerechtighedē; maer met den vlijt hares twistlusts / het swacke volcksken / dat met de vermetelicke opdringinge hares naems is verstrickt / of gantsch soecken te trecken / of ten minsten eene scheuringe onder de selve te maecken: dit zijn lieden / die door hoovaerdigheyd opgeblasē / door hertneckigheyd ontsint / door lasteringhen / gevaerlick / ende door oproere beroertmaeckers zijn. Ende / op dat het niet en blijcke dat sy sonder licht der waerheydt zijn / soo bemantelen sy haer met eene herde strengigheydt / ende die dinghen die in de Heylighe Schrift behoudēs de oprechtigheyd der liefde / behoudens de eenigheyd des vredes / met sachteren middel bevolen zijn te doen / om des naesten ghebreken te verbeteren / misbruycken sy tot het sacrilegie der scheuringhe / ende tot eenen middel om alles van eē Lib. 5. contra Parmenionem cap.1.

te snijden. Doch den Godsalighen ende vreedlievenden menschen gheeft de Kerckelicke Di-
„ sciplne desen raedt: dat sy barm-
„ hertelick straffen het gene dat sy
„ connen; ende het gene dat sy niet
„ en connen/ met ghedult verdra-
„ ghen / ende met hertgrondighe
„ liefde daer over suchtẽ ende wee-
„ nen/tot dat God het selve of ver-
„ betere/of straffe; of in dẽ Oeghst
„ het oncruydt wtroepe / ende het
„ caf wt wanne.

GALENVS.

Lib.8. De Compo-sit. Pharmac.

Als de valsche opinien eñ meyninghen der menschen ghemoed eens in genomen hebben/ soo en maecken sy de selve niet alleen doof/ maer oock blindt.

CICERO.

Daer en is niet onverdragheliicker/ dan dat de gene die van zijn eyghen leven (ende gheloove) gheene rekenschap en can geven/ van eenes anders leven (ende geloove) rekenschap begeeret.

GREGORIVS MAGNVS.

Niemant en is ongeneselicker/ dan de gene die sich laet voorstaẽ dat hy gesond is.

NAZIANZENVS.

Het is beter dat andere quaed van u/ dan ghy quaedt van andere/ (liegende) seggen.

De Griecxsche wtlegger der dichten van Nazianzenus.

Dat moet men onder Godes gaven tellen/ dat men van de quaed-levighe ende boose wordt benijdt ende gelastert.

LIVIVS.

Groote saecken veranderen (dickwils) in eenen oogenblick.

PHILO.

De Hope der boose menschen en verkrijght niet wat sy willet.

Onvoorsichtigen
ende
Onbeschaemden yver.

Actor. 17. vers. 5.

Maer de Ioden die ongehoorsaem waren, door nijdt beweeght zijnde, &c.

HIer sien wy wie de eerste zijn om het Evangelie te vervolghen: te weten / de schoon-schijnende Hypocriten/ die haer selvẽ alleen heylige ende Godsdienstige lieden roemen te wesen: sodanige hier de Ioden zijn/ ende tot anderen tijde de valsche Leerarẽ ende valsche Apostels geweest hebben; de welcke van den Apo-

stel Paulus bedrieghelicke arbeyders ende honden genaemt worden. Want den yver daer de ongheloovighe door ontsteken zijn ende gedreven worden/ en is anders niet dan eene woedende ongheftuymigheydt/ door dien dat hy door de voorsichtigheydt des Geestes niet en word gestieret.

AVGVSTINVS.

Sy beminnen haer selven al te verkeerdelick/ die daerom willen dat andere dwalen / om dat hare dwalinghen verborgen souden blijven.

Psal.109. vers.28.

Vloecken sy, so segent ghy; setten sy hen teghen my, soo moeten sy te schanden worden : doch u knecht moet hem verheugen.

Iob 20. vers. 4.

Weet ghy niet dat het altijd soo toegegaẽ heeft sint dat daer menschen op aerden geweest zijn? Dat den roem der Godloosen niet lange en staet, ende de blijdschap des huychelaers eenen ooghenblick duyrt. Wanneer zijne hooghte alree inden Hemel reycket, ende zijn hoofd aen de wolcken roeret, Soo sal hy doch ten laetsten om commen als eenen dreck; dat de gene van dien hy is aengesien, sullen seggen; waer is hy? Gelijck als eenen droom vergaet, soo en sal hy oock niet bevonden worden, ende gelijck als een gesichte in der nacht verdwijnet. Soo sullen de Godsalighe oock/ al schijnen sy hier schoon als Iob ende Ionas tot in het diepste des afgronds geworpen te wesen/ dies niet teghenstaende tot zijner tijd door Godes cracht daer wt swemmẽ/ ende tot den Hemel verheven worden.

Teghen de al eygensinnighe ende kursele verdoemers.

Daer en waren vry niet weynighe die te Corinthen ghedwaelt hadden: want de smette hadde bynaer het gantsche lichhaem bevanghen ende besmet. Daer en was niet alleenlic maer eenderhande sonde; maer daer waren vele dwalinge ende grouwelicke boosheden: daer en was niet allenlic eene verdorventheyd der zeden/ maer oock der leere. Wat doet hier den Hepligẽ Apostel/ dat is/ het Instrument des Heylighen Geestes / [aen den welckẽ de Kercke gantsch hanght ende belanght] begheert hy sich vande selve af te sonderen? Sluyt hy die wt Christi rijck? Of sendt hy den wtersteẽ blixem des bands over haer? Hy en doet niet alleenlick geene van dese dinghen; maer erkent ende roemt haer noch voor de Kercke Iesu Christi ende gemeynschap der Heyligen. Nu/ soo de Kercke onder die van Corinthen blijvet / daer so vele verschillen / scheuringen/ ende afgunstigheden blaecken/

daer twist / ghekijf ende gierighepd / groenen / daer sulck een boos stuck / daer selfs de Heydenen eenen afschrick af souden hebben / word geleden; daer Paulus, die sy als eenen Vader behoorden te lieven ende eerẽ / wrevelmoedigh wierd gelastert; daer sommige met de verrijsinghe der dooden / sonder de welcke het Evangelium niet staende en can blijven / haren spot drijven; daer Godes Genaden ende gaven tot eergierighepd dienen; daer vele dingen onbetaemlick ende onordentlick geschieden: So, de Kercke daer blijvet (segghe ick) ende daerom blijvet / om dat daer den dienst des Woords / ende het gebruyck der Sacramenten niet en wierd verworpen: wie sal de gene / die men met recht met het thiende deel van dese sonden ende ghebreken niet en can beschuldigen / den name der Kercke durven ontweldigen ende ontruckẽ? Wat souden doch de gene die tegen de Kercken onses tijdts met sulcke onbesshepdenthepdt ende bitterhepd rasen / die van Galaten ghedaen hebben / die het Evangelium gantsch ende gaer hadden verlaten? By de welcke nochtans den Apostel Kercken heeft ghevonden. Waerom zijt ghy dan strengher dan Paulus selve? Is het niet alsoo / dat dese overtollighe viesighepdt ende nauwsoeckenthepdt veel eer wt opgheblasenthepd / hooghmoed ende valschen waen van hepligheydt / dan wt ware Hepligheyd / of rechten yver / tot de selve / spruytet. Is dat niet u lieder eenigh voornemen / dat ghy / sonder eens naer de waerhepd te vraghen / op alderhande wijsen / soo het valt / u lieder opinien ende meyningen wilt voorstaen: Ende soo voorstaen / dat ghy liever hebt dat de Kercke / dat het Vaderland / dat onder dat boven keere / dan dat ghy / of ghy al duysentmael overtuyght zijt / een stroo breedt van uwe inghesopene opinien ẽ meyningen soudet wijcken?

Het en gaet den quaden nemmermeer wel: het en gaet den goeden nemmermeer qualick: Want den quaden keeren selfs alle goede dinghen in het quade; Doch den goedẽ keeren alle quade dingen in het goede.

De doortrapte logenmonden / Kennen niet haer ongeval /
Dat / is 't heden niet gefonden / Morgen haer wel treffen sal.

Niet is God onbekent; Hem can geen mensch bedriegen /
Noch / wat de mensch voorwent / Bedrogen zijn door liegen.

Geen	Bedrogh Gewelt Ware Spraecke Wet Hope	en can	Dat waer is / valsch dat valsch is / waer	maecken.

Esai. 5. vers. 20.

Wee den ghenen die het boose goedt, ende het goede boos heeten; die wt duysternisse licht, ende wt licht duysternisse maecken: die wt suyren soete, ende wt soeten suyr maken.

Proverb. 10. vers. 31.

Den mondt des rechtveerdigen bringhet wijsheyd; daerenteghen den mondt des verkeerden wordt wtgeroeyt.

PHILO.

De quade sal weenen so hy den vromen wederspreket.

NAZIANZENVS.

Het is beter met eeren overwonnen te worden/ dan met schāde te verwinnen.

Nota.

De waerheyd can wel in ghevaer wesen; maer niet overwonnen worden; Want de Waerheyd is onverdrenckelick/ onoverwinnelick/ ende bestandigh. Sy en word nemmermeer met bewijsredenen overtuyght ende wederleydt / sy verwint verwonnen zijnde. Doch de valsche opinie vlieght inden windt. Daerom seght de waerheyd seer wel van haer selven; Seker de kinderen der ongeluckige commen teghen mijn geweld aengeloopen. Want hoewel sy door der menschen onrecht/ lasteringen ende ongerechtigheyd word verdruckt; nochtans sal sy / door de cracht des ghenen daer sy wt spruytet/ aller menschen logenen/ wt vluchten/ beswaernissen ende gevaren seer heerlick overwinnen.

Het geschiedet dickwils dat de gene die loochenen dat sy niet en liegen/ aldermeest liegen.

Liegen ende loochenen het gene datmen ghedaen heeft zijn susters ende broers met malkanderen.

CICERO.

Hoe de schuld die valsch word ghevonden te wesen meerder is (als hedensdaeghs de Ketterie is) hoe de ghene die de selve versiert meerder onrecht doet: want hy wilt het gemoed der toehoorderē door de grootheyd der saecke so innemen/ dat qualick plaetse voor de waerheyd worde open gelaten.

Van disputeren comt verschil; van verschil/ ghekijf; van gekijf/ haet: nu/ daer haet is/ daer en heeft de waerheyd gantsch gheene plaetse.

Als de Raven/ Gieren/ Wolven/ Vossen/ ende andere onaerdige dieren/ lust in het doode aes hebben; so hebben oock de nijdige ende geveynsde lust in het naerschelden der doode. De selve zijn bleeck als Caien; beven voor een ruysschende loof: ende hoewel sy haer met wterlick ghebaer ende woorden anders gelaten/ al bulderen sy van den stoel seer schrickelick op andere; nochtans zijn so vreesachtigh/ dat sy alle hare Vrinden ende Vyanden/ huys-

ghenooten ende knechten/ bekende ende onbekende/ voor suspect ende voordacht houden/ ende de selve gheensins en betrouwen.

AMBROSIVS.

Onder Christi Dienaren en moet gheen (vyandigh) twisten; maer vrindelicke onderredinghe zijn.

Wy en moeten de menschen so niet vreesen/ dat wy yet naerlaten dat God selve gebiedet; of yet doen/ dat God verbiedet.

NAZIANZENVS.

Onse wet bringht dit mede; " dat wy wel als den noodt sulcks " voordert geē perijckel of gevaer " aen en sien/ om de waerheydt te " voorderen/ ende door vreese de " Godsaligheyd niet en verlaten: " doch dat wy/ soo vele als geoor- " looft is/ het perijckel ende ghe- " vaer niet en terghen ende op on- " sen hals halen.

So ghy de Waerheyd mint/ gheloost 'tslecht volcksken niet:
Want selden wijs/ goedt/ recht/ en matigh men haer siet.
O weynighs wijsheyds lof verdienen in dees dagen:
Loopt niet daer 't sotte volck u voorloopt met behagen.

De handen van Godes vyanden verdorren.

1. Reg. 13. vers. 4. DOen Ierobeam zijne handt tegē den man Gods wtstrecte/ werd sy dorre/ soo dat hy die niet weder naer hem en conde halen. Dese dor-maeckinghe der Coninghlicke handt en moet ons niet alleenlick de hulpe ende beschuttinghe/ door de welcke God ontellicke veel Heyligen van het geweld/ der seer wreede tyrannen heeft verlost/ in den sin bringen; maer ons oock de onverwachte Bystand met de welcke Godt menighmael tot desen tijde (iae oock weynigh dagen geleden) de aldergrootste iammeren/ die wy van de slaven des Duyvels sonder wtstel hadden moeten lijden/ van ons heeft afgewent/ indachtigh maecken: De handen/ ende het gheweldt/ der tyrannen en sullen eyndelick niet teghen het Evangelium van Godes Sone vermoghen. Sy sullen op den staenden voet/ terstond/ door Godes wille verdorren; ende teghen zijnen wille en sullen sy gantsch niet connen wtrechten. Dus en laet ons de selve niet vreesen hoe seere dat sy oock moghen rasen ende woeden. Athanasius seyde van Iuliaen den Apostat, die de Christenen seer wreedelick quelde; Het is een wolcksken dat haest voorby sal drijven; daerom en is hy niet te vreesen. Daerenboven heeft ons Christus selve ghewaerschouwt ende vermaent: Dat wy voor de gene die het lichaem; doch niet de ziele/ connen dooden/ niet en souden vreesen. Vreest dien meer (seght hy) die maghtigh is beyde ziele ende lijf te verderven in de helle. Den o- Matt. vers. 2

vergevenen ende woedenden wille en ontbreect onse vyanden wel niet/ maer het faelt haer aen de crachten: daerom en zijn sy niet te vreesen. Siet diergelijcke Exempel van Elia, 2. Reg. 1.

Psal. 34. vers. 22.

Den Godloosen sal het ongeluck dooden; ende die den rechtveerdighen haten, sullen schuld hebben.

Iob 8. vers. 21.

Der Goddeloosen hutte en sal niet bestaen. God sal alle vyanden der Godsalighe te schande maecken.

Sonder Christo en is niet vaste.

Geen maght can vaste staen wanneer Christ, tegen is:
Wat God niet heeft geplant/ hy segent niet gewis.

AUGUSTINUS.

De Hypocryten toonen de gesonde leden/ ende decken de wonden. De gene die met de belijdenisse harer ongerechtigheyd niet en willen veroodmoedight worden/ die worden met de swaere handt Godes veroodtmoedight.

De selve.

Uwen wille worde naer Godes wille verbetert; doch Godes wille en worde naer uwen wille niet gedraeyt. Want uwen wille is verkeert: Godes wille is een richtsnoer. Blijve het rechtsnoer/ op dat het gene dat verkeert (onrecht eñ crom) is naer het rechtsnoer verbetert ende gherechtet worde.

God heeft allenthalven de zijne.

Reg. 19 vers. 18. GOd seyt tot Eliam datter noch sevẽ duysent in Israel overigh warẽ die hare knien voor dẽ Baal niet geboghen en hadden: Hier mede eenen yegelicken leerende/ om niet lichtveerdelic van gantsche rijcken / landschappen ende steden/ te wijsen. Want al is het in de selve schier al verdorven ende verkeert/ nochtans heeft God over al de zijne/ die hem/ al en worden sy schoon van andere niet ghesien/ seer wel bekent zijn. Onghetwijvelt het ghetal der selve is groot/ hoewel dat het by de menighte der Goddeloose geleken zijnde/ seer cleyn is ende met recht het overblijfsel daer Iesaias ende Paulus af gedencken/ magh ghenamet wesen. Paulus ghebruyckt de plaetse Iesaiæ om te bewijsen/ dat alle Israeliten wt de salighheyd niet en zijn vervallen; maer datter allencxkens Iesai. 10. vers. 22. Rom. 9. vers. 27.

eenige der ſelve door het geloove in Chriſtum tot het Hemelſche ende eeuwighblijvende leven ghebraght worden.

Men moet aen de Goddelicke beloften gantſch niet twijvelen/ of ſy al ſchoon ſeer langhe wtgheſtelt worden.

CHRISTVS heeft volle vieren dertigh iaren/ naer zijne menſcheyd de verhooginghe verwacht/ ende heeft de ſelve door het cruyce vercreghen. David heeft het beloofde rijcke / naer dat hy eerſt lange van Saulo hadde ghequelt ende vervolght gheweeſt/ ten langhen leſten vercregen. Den Apoſtelen was belooft dat ſy op twaelf throonen ſouden ſitten; als oock dat hare namen in den boeck des levens geſchreven waren; maer ſy moeſten eerſt door den gantſchen aerdbodem gints ende weder ſwerven/ ende ſeer vele lijden/ tot dat ſy eyndelick/ niet ſonder vergieten hares bloeds/ het beloofde goet hebben ontfangen. So verwachten dan de Heylighe in dit ketijvighe leven/ ende worden middeler tijdt verdruckt ende bedroeft; maer eyndelick worden ſy verloſt ende verblijdt. De Goddelooose ſchijnen hier alleen geluckigh te weſen; maer ten leſten vergaen ſy ſeer ellendelick. Want ghelijckt den Godſaligen alle dinghen ten beſten dienen/ ſo dienen alle dingen den Goddeloosen ten quaedſten. Het gene dat alle tyrannen ende wreede vervolghers der Kercke is wedervaren/dat moeten de vyanden der waerheyd eñ der Godſalige in onſe tij den gewiſſelick verwachten: of ſchoon hare ſtraffe door Godes langhmoedigheyd [door de welcke hy verwacht dat de wtvercorene bekeeren/ ende de verworpene ende verherde alle onſchuld benomen wordet] wat langer wordt wtgeſtelt.

Den Coningh Ioſiæ, die ſich bekeerde/ word belofte gedaen/ dat hy van de naeckende ſtraffen ſal vry weſen. Met welck exempel God ons leert/dat hy die veel tijds wt de ghemeene ſtraffen ruckt/ die haer ſelven te vooren van het booſe gheſelſchap der Goddelooſe afgheſondert hebben. Gelijck wy oock aen Noah, Loth, Ieremia, ende de eerſte Chriſtenen in het ſtedeken Pella, ingevoert/ ſien. Al moeten wy dan tegẽ onſen danck in het midden der alderbooſte menſchen woonen: nochtans en moeten wy de hope der Saligheyd geenſins laten vallen: Want al zyn wy al met de Goddelooſe in een ſchip/ ſoo ſal ons Godt tot zijnder tijdt daer wel connen wthalen. Ende of hy ons onder den booſen hoop latet/ hy ſal niet te min onſe ziele eyndelick in de eeuwige vreughet wt den kercker deſes ſterfelicken lichaems/ voeren. Het gae dan ſo het wil/ het gaet wel voor de Godſalighe/ den welcken (als gheſeyd is) alles ten beſten moet ſtrecken.

2. Re. 22. verſ. 19. 20.

Claſt

T'last datmen dragen moet/ Gheduldigh altijdt draeght/
Die men t'bedt houden doet/ Seer hert te liggen claeght/

SENECA.

Wy zijn aen desen eedt verbonden/ dat wy lyden wat menschelick is/ ende ons in die dinghen niet en verslaen die wy niet en connen ontvlieden: wy zijn in een rijcke gheboren; God dienen is heerschen.

AUGUSTINUS.

Het gene dat ghy lijdet is eene Medecijne/ en geene straffe; eene tuchtinge ende geen verdoeminghe. En keert de geessel niet van u soo ghy van het (Hemelsch) erfgoed niet en wilt ghekeert wesen. En siet niet aen wat straffe dat ghy in de geessel; maer wat plaetse ghy in het Testamēt hebt.

De selve.

De Heere uwe God kent u/ eñ kent u so/ dat hy het getal uwer hayren heeft. Wat mooght ghy dan vreesen?

Vanden ondergangh
der Vyanden der waerheydt ende van Godts kercke.

Matth. 21. vers. 44.

Soo wie op desen steen valt, dien sal ghebroken worden; ende op wien hy valt, dien sal hy vermorselen.

MEt dese woorden en gheeft hy niet alleen den Priesteren/ maer de gantsche wereld/ te kennen hoe ydel ende vergheefs; jae oock hoe schadelick/ al het poogen der gene is die sich tegē Christum eñ zijn rijcke stellen: Seker als Christus vā de Goddelose verworpē word/ so en can hy gātsch niet verliesen: want of schoon hare hartneckigheydt van steen of van yser is/ soo sal hy de selve nochtans met zijne herdigheydt vermurselen; ende sal oversulcks door haren ondergangh te meer verheerlickt worden. Die worden ghesepd op Christum te vallen/ die aenvallen om hem te verdrucken: niet dat sy hoogher dan Christus climmen; maer om dat sy door haren dollen sin soo verre ghebraght worden/ dat sy Christum, als van boven/ willen aenvallen. Hy leert/ dat sy dat alleenlick winnen/ dat sy door haer aenvallen in stucken vallen/ of oock onder den Steen/ tegen den welcken sy so stoutelick met sulcken hooghmoed waren aenghecommen/ verplettert wordē. So zijn dan de sulcke de gene gelijck/

die om hoge spuwen/ of die selve eenen grooten steen naer den Hemel werpen/ van den welcken sy selve vermurselt worden. Want als de gene die Christum vervolgen/ meenen dat sy het al gewonnen/ hare saecke wtghevoert/ ende in sekerheyd ghestelt hebben/ dan zijn sy haer verderf aldernaest/ dan hanght eene snelle wraecke over haer hoofd/ die sy niet en sullen connen ontvlieden.

De Straffe der Vyanden der Waerheyd is blindtheydt.

DOen Elymas, den tooveraer/ den loop der waerheyd wilde verhinderẽ/ ende Sergium den Stadthouder in zijne valsche religie socht te houden/ soo word hy door de Goddelicke wraecke van Paulo met blindtheyd gheslagen. Welcke wterlicke blintheydt de inwendige blindtheydt/ daer desen ellendigẽ met bevangen was/ afbeelde. Seker/ dese blindtheyd des lichaems ende des ghemoeds comet die met recht toe (als met hare sonde wel over een commende) die de menschen van de Sonne der Gherechtigheydt soecken af te leyden. Ende hier staet wel aen te mercken/ dat dese blintheydt des tooveraers den Stadthouder heeft siende ghemaeckt.

De Tyrannen nemen eẽ quaet eynde.

Actor. 12. vers. 23.

Herodes werdt vanden wormen geeten.

GOd heeft dese wijse van straffen voor al willen ghebruycken/ om de fierheyd deses opgheblasenen menschen met de wterste versmaedtheydt te straffen. Indien hy van eenighen stercken heyrleger hadde overwonnen geweest/ men soude Godes rechtveerdigh oordeel soo wel niet gesien hebben/ ende het hadde als eene Coninghlicke straffe geschenen. Maer nu hem de wormen ende luysen bestrijdẽ/ so word hy naer de verdienste zijner hoveerdigheyd onthaelt. De Vorschen/ Luysen (of als Iosephus schrijft stekende meusien) ende Sprinckhanen waren Godes crijchs volc om tegen Pharaonem den Tyran/ oorloghe te voeren. Want hoe hem yemant trotscher eñ hooghmoedelicker verheft/hoe hy meer verdient dat hem God tot in den diepsten afgrond der hellen versmadelick werpe. Laet ons ooc hier wt leeren/ dat de Godslasteraers/ afgodendienaers/ Tyrannen/ ende wreede vervolgers van Godes Kercke/altijd een seer quaed ende ongheluckigh eynde nemen.

AVGVSTINVS.

Yder sondaer leeft daerom/ op dat hy sich betere / of op dat de rechtveerdige door hem gheoeffent ende beproeft worden.

Matth. 24. vers. 28.

Waer een doodt lichaem is, daer sullen oock de Arenden vergaderen.

Luc. 17. vers. 36. Dit is eene redeninge van een minder tot een meerder. Want als de Discipelen vraeghden; waer de wtvercorene in dese beroerten ende iammeren souden geboert worden/ antwoord haer Christus met de voorghemelde woorden: Als of hy seyde: Soo
" de Arenden soo cloeck zijn om
" den roof te vernemen/ dat sy met
" haer velen naer een doodt lichaē
" commen gevlogen/ wat sal de ge-
" loovighe connen beletten/ dat sy
" by den autheur (ghever) eñ oor-
" spronghk hares levens / van den
" welckē al haer voedsel/ alleenlick
" belanght/ niet en souden versa-
melt worden? Den Heylighen man Iob seght oock van den Arent: Waer een aes is, daer is hy by. Soo is het dan waerschijnigh dat dit ghemeene spreeckwoordt van den Aerd der Arenden ende
" roofvoghels is genomen: Als
" of hy seyde: Die dingen die van
" hare eygene natuyre vereenight
" worden en behoeven met grootē
" aerbeyd niet ghesocht ende ver-
" cregen te worden: So dat dit de meyninghe is: Door wat listen "
dat de Satan de kinderen Godes "
gins eñ weder soect te verstroyen "
dat daer nochtans in Christo ee- "
nen heyligen band der eenigheyd "
is/ met den welcken sy aē een ve- "
hooren verbondē te blyvē. Want "
van waer comt de verstropinge/ dan dat sich vele van Christo, in den welcken alleene onse vastigheydt is/ affonderen ende schepden? Soo word ons dan desen middel gegeven om den Heyligē band der eenigheyd te onderhouden/ op dat de van eenhalingen der dwalinghen het lichaem der Kercke niet en scheuren; te weten dat wy vaste aen Christo vereenight blijven. Want Christus en verbindt ons noch aen het Primaetschap des Roomschē stoels/ noch aen den name van Lutherus of Calvinus, of aen eenighe andere beuselinghen ende nietighe saeckē; maer hy bindt zijne Kercke met desen eenigen knoop te samen/ dat alle gelovige/ hoe verre sy oock van een verstropt zijn/ op hem/ die het eenige hoofd is/ sien. Waer wt volght / dat de ghene die Christo met een warachtigh gheloove inghelijvet zijn/ niet in perijckel ende gevaer en zijn van in ketterie te vallen. Laet nu de Roomsche vry gaē/ ende die over al voor Ketters / Schismatiken, ende afgedwaelde wtroepen ende schelden/ die haer van Christo niet en laten vervremdē/ om haer Geloove ende betrouwen op eenen Roover der Goddelicke eere te stellen.

Troost in Ballinghschap.

O Wat is dit een cleyn lijden by het ghene dat de Heere Christus voor ons heeft geleden! Wat is dit eene lichte ballinghschap, by het wtlandigh swerven dat den gheloovighen Abraam met zijne alderghehoorsaemste Sara heeft moeten lijden. Seker soo wy eenigh Vaderlandt op der aerden hebben, soo is het op die plaetse daer onse Vaders ende broeders in Christo zijn. Hy en is niet weerdigh Christi naem te dragen (eenen Christen genaemt te wesen) die niet bereydt en is alles; ja sich selven om Christi wille te versaecken. Ende evenwel en moeten wy niet dencken, dat Christus den zijnen eenigh cruys of lijdẽ opleght dat sy niet en connen dragen. Ja wy sien dat hy den zijnen, selfs in de ballinghschap, dickwils eene veel beter herberge ende woonplaetse, dan het Vaderland, dat den Godsalighen dickwils eene stijfmoeder is, toonet ende gevet.

AVGVSTINVS.

Wanneer een Christen mensche eens heeft gedocht toe te nemen, so begint hy de tonghen der wedersprekeren te verdraghen. Die vã de selve noch niet en heeft geledẽ, die en heeft noch niet toeghenomen. Ende so wie de selve niet en wilt verdraghen, die en soeckt oock niet toe te nemen.

Vertroostinghe.

Den besten middel teghen de wanhope in alderhande verdruckinghe is de weldaden die men soo menighmael van Gode heeft ontfangen, niet te vergeten; maer de selve met een danckbaer ghemoed gestadigh te overdencken. Nu is ons den cleynsten mondt vol broods, die wy eten, een opẽbaer ghetuyghenisse ghenoegh, dat God onsen eeuwigen Vader ende Salighmaecker is. Hy die ons altijd eenen goeden ghenadighen God is geweest, en sal ons oock nu niet verlaten. Laet ons hem maer bidden, dat hy ons in het cruyce ende lijden versterck, op dat wy tegẽ hem niet en murmureren, maer ghestadigh overdencken; soo wy ware lidtmaten der Kercke, ende deelachtige des lichaems Christi, zijn, so moeten wy zijnen beelde gelijckformigh worden. De heerlickheydt die ons in den Hemel is weghgeleyd is groot ghenoegh, om, al de swarighden die ons in dit leven mogen wedervaren, te vergoedẽ ende vergelden. Dese aenmerckinghe, soo sy maer met ernst en geschiedet, is sterck ghenoegh om alle onse droefheyd in ware blijdschap te verkeeren.

Dat de Verbolgingen der Godsalige eyndelick Heylsaem zijn.

IVlianus den Apostaet, door eenen sonderlinghen haet tegen de Christenen ghedreven zijnde/ dreyghde/ dat hy naer de overwinninghe der Parten die gantsche secte der Galileen (so naemde hy verachtelick de Christenen) soude wtroepen. Maer hy is in den slagh ghebleven/ ende al die dreygingen zijn in den windt gevloghen. Achab hadde in den sin den Prophete Micheam om te bringhen/ so hy ghesondt wt den strijdt quame; maer hy is in den slagh ghebleven/ ende en heeft teghen dien Heylighen man niet connen wtrechten. Als wy dan oock in anghste zijn / soo en moeten wy den moedt niet verloren gheven; maer veel eer aldus dencken: Onse Vyanden zijn wel maghtigh / maer God is noch veel maghtigher: groot zijn onse benouwtheden / maer de ruymte der Goddelicker hulpe is veel grooter. Ons comme oock inden sin/ dat God de hooveerdighe te gronde stootet/ende de nederighe ende demoedighe verheffet. Doen Pharao de Israelitē verbolghde/ bringht hy sich selven ende de zijne/ niet Godes volck/ in het verderf. Diocletianus ende andere Keyseren hebben haer selven/maer niet de kercken wtgheroept. So en moeten wy ons dan over de groote maght ende geweldt onser vyanden niet verslaen. Laet ons maer seker wesen dat ons doen ende laten met Godes wille over een comme/ ende hem voorts de wtcomste bevelen. Wat ons dan wedervaret / dat sal tot onsen besten ghedyen: Want God sal ons helpen/ eñ sal ons soo helpen dat de wapenē onser viādē onse wapenē sullē wordē. Dese wijsheyd Godes sullē wy veel claerder sien so wy dit int bysonder aenmerckē.

De Tyrannen/ als daer zijn Nero, Domitianus, Maxentius, Diocletianus ende andere/hebben haer wel eertijds teghen Godes kercke gewapent; maer die selve wapenen zijn de Kercke in de hand ghegheven/ als God Constantinum, Valentinianum, Theodosium, Carolum Magnum, ende andere Godsalighe ende vrome Vorsten heeft gegeven. De Philosophen hebben sich met alderhande geleerthe yd ende welsprekenheydt teghen de Kercke ghewapent: Maer de Kercke heeft naerderhandt die selve wapenen teghen de Philosophen ghebruyckt.

Soo wy de Goddeloose sien bloeyen/ wy en moeten niet terstond den moedt verloren gheven noch ons daerom tot de Goddeloosheyd begheven: Want hoedanigh dat het begin des spels voor ons is/het besluyt sal goed/ het eynde sal bly/ wesen.

Anders [het zy dat ghy op den aenvangh / of op de wtcomste siet] is de Gelegētheyd der Godsalighe/ anders is de Gelegentheyd

heyd der Goddeloose: Want dē aenvangh der Godsalighe comt ghemeenlick swaerlick an/ maer sy hebben eene blyde ende ghewenschte wtcomste. De Goddeloose hebben dickwils eenen gheluckighen aenvangh/ maer de wtcomste is altydt ongeluckigh/
1. sam. 17 jammerlick eñ droeve. De Philistinen singhen Victorie niet alleen voor de verwinninge/ maer oock voor het ghevecht; maer sy worden terstond overwonnen eñ in de vlucht ghedreven/ ende de kinderen Israels die soo verslagen waren/ die den moedt so hadden verlooren ghegheven/ crygen de Victorie ende zeghe teghen hare hope.

Genes. 12 vers. 17. Doen Pharao des Abraams huysvrouwe tot hem hadde doen brinkhen/ is hy door de plaghe des Heeren terstondt van sinne verandert: Alexander wilde de Joden overwinnen/ maer is terstondt door het aensien des Priesters een ander man ghewor-
Esther. den. Ende doen Assuerus voorghenomen hadde de Joden om te bringen/ heeft hy/ van sinne veranderende/ al de bloedighe placaten wederroepen. Doch dat en is gheen wonder: Want aenghesien dat Godt vyer / locht/ windt/ ende het gantsche Hemelsche firmament / in zijne handt heeft/ende de selve naer zijne wille beweget ende regieret/ soo can hy al veel eer der menschen ghemoeden beweghen ende naer zijne handt setten. Dus en hebben wy gheene oorsaecke om de tyrannie ende de wreetheydt der Goddeloose Vorsten te vreesen: Want God heeft duysent middelen om ons van de selve te verlos-
sen. Laban vervolghde Iacob met groote gramschap ende verbolghentheydt; maer God heeft hem inden droom neder gheset/ ende belast/ dat hy niet anders Gen. 3[illegible]
dan vriendelick met Iacob en soude spreken. Esau, die altijd eenen haet op zijnen broeder Iacob hadde gedragen/ is so van Gode verandert/dat hy hem te gemoete quam/ ende hem omhelsende van vreugde heeft geweenet. Gen. 3[illegible]

God nedert/ tot verhef; druckt/ om ons troost te geven;
En doodet/ op dat hy ons bringe in het leven.

De ware Godsalighe en is nemmermeer alleen.

Ioan. 16. vers. 31.32.

Ghy sult my alleene laten. Ende nochtans en ben ic niet alleen; want de Vader is met my.

HJer wt leerē wy/ dat het dē Heere Christo niet en schadet als hy van eenen yeghelicken is verlaten: Want/ ghemerckt zijne waerheyd eñ heerlickheydt in hem selve bestaet / ende van des wereldts trouwe niet en belanght/ soo blijft hy geheel ende onverseert/ al wierdt hy schoon van de gantsche wereld verlaten.

Want hy is God / die de hulpe van eenen anderen niet en behoevet. Soo en is oock de ghene die Christum door den waren geloove heeft / nemmermeer alleen / al wierd hy al van alle creaturen
[...]Reg. 6. ende schepselen verlaten. Dit leeret de Historie van Elisæus wel. Hier mede commet over een het ghene dat dien Coninghlicken Prophete seyde / als hy aldus
[P]sal. 27. [v]ers. 10. sprack; Mijnen Vader ende mijne moeder verlaten my; doch de Heere neemt my op. Soo de Heere dan de zijne niet en verlaet / wat can haer al het rasen ende woeden der gantsche wereld schadē? de ghene die dit wel over leght / die sal vaste ende onbersleghen blijven / al saghe hy de gantsche wereld dat onder dat boven keeren: ende den afval van andere en sal zijn Gheloove ende betrouwen op God niet connen swacken ende omstooten; maer al veel meer versterken. Wy en geven Gode zijne behoorlicke eere niet so wy ons met hem alleen niet en laten genoegen.

Ghebedt
van
D. Ioachimus Curæus.
teghen het woeden des Turcks ende des Antechrists.

Almaghtige / eeuwige / ware / levendige / Godt / Vader onses Heeren eñ Salighmaeckers Iesu Christi, die met uwen Sone / u wesentlick evenbeeld / ende met uwen Heyligen Gheest / den Hemel / de aerde / de Enghelen ende menschen / hebt geschapen; ende aller dinghen substantie ende wesen / naer uwen gantsch vrywilllighen raedt / in uwe handt hebt / behoedet ende regieret. Ghy / wt het heymelicke cabinet ende vertreck uwer wijsheydt voortcommende / hebt door uwen Sone het menschelicke gheslachte aenghesproken / ende gheseydt;
[E]zek. 33 [v]ers. 11. So warachtigh als ick leve, ick en hebbe geen welgevallen aen den doodt des Sondaers; maer dat hy sich bekeere ende leve! Als oock; Psal. 50. vers. 15.
Roept my aen in den noodt, soo wille ick u verhooren. Wy ellendighe / onreyne / ende doodschuldige menschen / vallen met een ghebroken herte / dat voor uwe stemme bevet / oodmoedigh voor u aenschijn / wy bekennē ende beweenen onse gruwelicke sonden ende boosheden / met de welcke wy uwen toren teghen ons verweckt hebben: bekennen dat wy door u gerechtigh oordeel van u ghestraft worden / ende dat wy al dese gemeene landstraffen / die wy met groot bedroeven voor onse oogen sien / wel thien dobbel verdient hebben. Te weten /

dat grouwsame menschen/ ende Barbarische Straetschenders in onse landpalen ghevallen zijnde/ alles seer wreedelic verwoesten: de steden/ Scholen/ Kercken/ ende Republijcken/ wtroepen; het ghemeene wapenloose volcksken (oude mannen/ vrouwen/ kinderen) seer wreedelick slachten/ ende den man van zijn vrouwe/ de vrouwe van haren man; de ouders van hare kinderen/ de kinders vā hare ouders; in seer verre ende Barbarische landen tot eeuwighe slavernie [die veel swaerder dan de doodt is] weghvoeren / ende als schapen daer
Ezech.38 henen drijven. Ghy hebt voor-
Apoc.20. seydt dat Gog ende Magog, Me-
vers.8. sech ende Thubal [onmenschelicke ende Goddeloose volckeren] de roeden souden wesen/ met de welcke ghy de sonden der laetste eeuwe/ in de welcke wy nu zijn/ soudet straffen ende te huys soecken. Uwe/ o Heer/ is de gerechtigheyd; doch ons comt beschaēmheyd toe. Ick sal den toorn des Heeren draghen: want ick hebbe tegen hem ghesondight. Doch so wanneer ick in de duysternisse sitte is de Heere mijn licht ende mijnen trooster. Soo nemen wy dan onse toevlucht tot u / o aldergoedighste Vader/ende stellen u oodmoedelick uwen Sone voor/ dien ghy waerlick bemint/ende in den welcken ghy al de ghene minnet / die waerlick tot u zijn bekeeret. Ontfermet u onser/ naer uwe belofte: wast ons met het bloed uwes Soons: Vergeeft ons onse sonden/ om de gehoorsaemheydt onses Middelaers: Stort uwen Heylighen Geest in ons wt/ die in ons een nieuw/ eeuwigh/ende u wel ghevallende leven beginne; ende alle de bewegingen der boose affecten eñ genegentheden/ die met uwen wille strijden/ wtblussche. Wilt onse verdiende straffe sachten/ om het voorbiddē uwes eenighgheboorenen Soons; de welcke een Schaduw-decksel is/ op dat uwen toorn het gantsche menschelicke gheslachte niet en verbrande ende verteere. O Heere/ zijt in uwen toorn uwer grondeloose barmhertigheyd ghedachtich: En wilt uwen toorn niet gantsch ende gaer laten aenbranden; want ghy zijt God/ende niet een mensche. Heere/ wy zijn u leem/ ende ghy zijt de ghene die ons/ uwe eerden vaten/ daer wt maecket; en verstoot u op stof ende asschen niet al te seere. Soo ghy de sonden wilt toerekenen/ Heere/ wie sal bestaen? Laet noch eenige overblijfselen uwer Kercke/ om uwes Soons wille; versamelt u altijd alhier eene Ghemeynte die u recht erkenne ende love. Weert van onse ende van onser kinderē halsē de felle sweerdē der Barbaren. En laet niet toe dat onse steden/ die herbergen eñ wooningen uwer Gemeynte zijn [de oeffeninghe ende leere uwer aenroepinghe wtgheblust/ de discipline verstoot/ eñ de wetten omgestootē ende afgeschaft/ zijnde] stallen ende hutten worden der grouwelicke straetschenders/ die hare Gods lasterlicke muyle tegen den Hemel op sperren/ ende uwen wellieven Sone/ u den eeuwigen Vader/ ende den Heylighen Gheest/ lasterlick beschimpen; u opentlick schelden/ ende de leden uwes Soons wreedelick ombringhen. Laet het bloedt uwer kinderen vander

aerden

aerden in den Hemel schreven/ en wraecke van u over haer verrijgen. Bewaert die Policien ende regieringhen/ die u de poorten openen/ dat ghy/ o Coningh der Heerlickheyd/ daer in rijdet. Wapent den arm onser genadighste landsvorsten/ ende overheyd/ ende wilt de vingheren der crijghslieden/ die waerlick den crijgh des Heeren voeren/ ten strijde richten. Gheeft in hare herten ware beweghinghen der bekeeringhe ende aenroepinge/ op dat geene ongherechtigheyd in haer gevonden en worde. Ontsteeckt in hare ghemoeden eene ware cloeckmoedigheydt/ dat sy mannelick tegen de Turcken/ die vyanden uwes Soons ende uwer Kercke zijn/ strijden: gheeft ghy goede wtcomste/ ondersteut de armen der strijdende/ verschrickt de vyanden van uwe maght/ op dat wy/ wt het perijckel ende gevaer geruckt zijnde/ u met onse overheyd wt den grond onses herten loven/ ende in heyligheydt ende gerechtigheyd alle de daghen onses levens dienen. Ghy oock/ o Sone Godes/ Heere Iesu Christe, onsen eeuwigen Hoogenpriester ende Coningh/ die ter rechter hand uwes eeuwighen Vaders zijt/ altijdt voor ons biddende/ ghy hebt in alles/ doch sonder sonde/ versocht gheweest/ op dat ghy medelijden met onse ellenden soudet mogen hebben; o Barmhertige Heere/ Ghy zijt dien groten Michael, den beschutter uwer Kercke. Staet ghy op de wacht voor u volck. Breydelt den Duyvel/ uwē Vyand/ die in de Godslasterlicke Turcken Goddeloooselick tegen uwe glorie ende Majesteyt brullet/ ende uwen name en erkentenisse onder het menschelicke ghestachte pooght wt te roepen. Wilt ons arme schaepkens/ die aen uwen hals hangen/ aennemen: leght ons in uwen schoot/ verquickt ons met uwe warmte/ vertroost ons/ in het midden van so veel swarigheden door uwen Heyligen Geest/ ende en laet ons van uwen vyand wt uwe handen niet gheruckt worden. Strijdt ghy met uwe almaghtigheyd tegen den Vyandt die ons te sterck is. Helpt ons met uwe hulpe/ ende geluckight den aerbeyd ende surghe onses overheers: Geeft hem een mannelick herte/ ende sterckte/ op dat hy voor uwe Glorie/ Kercke/ en onse hutten in de welcke uwe leere word ghepredickt/ in de welcke onse cleyne kinderkens/ biddende/ hare handen tot u oplichten/ cloeckelick magh strijden. Dat wy alsoo/ ghy dat ghevende/ uwe tegenwoordigheydt ende hulpe in het verlossen uwer Kercke erkennen/ ende dat alle Coninghen en Princen/ allen valschen Godesdienst afgheschaft hebbende/ eendrachtelic te samen commen/ ende u/ o Hooghste Coning/ dienen/ eeren ende loven. Amen.

2. Paralip. 14. vers. 11.

“ Ende Assa riep aen den Heere
“ zijnen God/ ende sprack; Heere/
“ by u en is het geen onderscheydt
“ te helpen door veel/ of daer geen
“ cracht en is: helpt ons Heere/ on-
“ se God: Want wy verlaten ons
“ op u/ ende in uwen name zijn wy
“ ghecommen teghen desen hoop.
“ Heere onse Godt voor u en ver-
“ mach geen mensche wat.

S 1 Ghe-

Ghebedt
van
Henricus Bullingerus
voor de
Eendracht der Kercke.

O Iesu Christe, Sone des levendighen ende eeuwighen Gods/ende der onbevleckte Maghet Maria, die den Heere aller gheschapene dingen; den Messias, Coningh / Hooghe Priester/ eenighe Hoofd/ ende eeuwige beschermer uwer Kercke zijt; die ons met uwe bittere doodt ende vergoten bloedt hebt verlost ende vry gecocht; die in den Hemel ter rechter handt uwes Hemelschen Vaders sittet; die Alwetigh/ Almachtigh / Warachtigh/ Gherechtigh/ Goedigh/ Getrouwe ende Barmhertigh zijt; die de herten aller Coninghen ende Vorsten/ ende oock aller dienaren uwer Kercke/ in uwe handt hebt: wilt hare herten door uwen Heyligen Geest genadigh neyghen en bewegen/ dat sy alle alleenlick op u sien/ ende u/ elck in haer ampt/ getrouwelick in uwe Kercke dienen; maer voornemelick dat sy alle dingen die tot verwerringhe ende tweedracht dienen/ vrywilligh van haer werpen/ op dat sy hare Schapen in ware u aengename eenigheyd wel weyden/ de selve tot u alleen getrouwelick leyden: Op dat ghy / wanneer ghy sult commen om de levendighe ende doode te oordeelen/ (het welcke haest sal gheschieden) de Herders met de Schapen tot uwer rechterhandt stellet / ende de selve met u ende alle de Heylighe in de eeuwighe gheluckfaligheydt opnemet. Amen. Het sy also.

Ghebedt
van
Ioachimus Camerarius,
voor de Kercke.

O Eeuwighe God/ Hemelsche Vader/ God aller ontfermhertigheden/ siet de Kercke uwes Soons met genadige oogen ende

met een onverstoort bly aenghesichte aen; regiert ende leydet de selve door uwen HeylighenGeest in desen seer swaren ende gevaerlicken tijd/ in de welcke men het salighmaeckende Geloove meer hoort roemen dan betoonen/inde welcke men de liefde daghelicks meer ende meer siet vercouwen. Vergeeft/o aldergoedighste God de dwalinghen der onwijsheydt/ ende dempt de boosheydt. Geeft ons doch dat wy u met de eendrachtighe leere der Hemelsche Waerheydt ende met een noedigen vlijt der Ghehoorsaemheydt dienẽ/ende dat wy door uwegoedigheyd wederborẽ/ende der eeuwighe gherechtigheydt deelachtigh zijnde/ vruchten der gerechtigheyd ẽ vernieuwinge al den tijd onses levens pooghen voort te bringen/ op dat wy u met eerbiedinghe loven/ door uwen eenighgheborenen Sone onsen Heere Iesum Christum: met den welcken ghy in eenigheyd des Heyligen Geestes/ eenen eenigen/ waren/ Alleenen Rechtveerdighen/ Heyligen/ Stercken Onsterfelicken Almaghtigen ende Barmhertighen God/ levet/ heerschet ende regieret. Uwe is het rijcke/ de maght/ den lof/ de glorie/ eere/ ende eeuwighe Victorie ende zege. Amen. Het zy alsoo.

Christelicke Liefde.

Het is eene cracht van den Heylighen Geest in onse herten ende ghemoeden gheplant/ door de welcke wy onsen naesten alles goeds gunnen/ ende den selven naer ons vermogen goedt doen; ende dat/ om Godes ẽ Christi wille: de welcke inden eenen grooter/ in den anderen cleynder/ in sommige oock niet/ maer in niemant volcomen is.

Nota.

Alle Kercken als sy by Godes woord ende by het wareGeloove met eene onvervalschte oprechtigheyd blijven/ zijn in der daedt Catholijcke/algemeyne ende van ghelijcker weerde. Doch so wy niet de saecke/ maer de toevallen aenmercken/ soo overtreft die kercke de andere in de oogen der grof-gheestighe ende wereldsche menschen/ die den grootsten rijcdom ende toeval van Coninghen en Vorsten heeft. Maer ten aensiene der verstandige ende Godsalighe/ is dat de uytnemenste Kercke/ die de treffelickste van gaven Godes ende des Heyligen Geestes is.

Nota.

Ghelijck Ismael eertijds met zijne moeder de dienstmaeght wt Abraams huys is verstooten/ soo sullen oock de valsche Apostelen ende hare naervolghers wt Godes huys (het welcke de Kercke is) verstooten ende wtghesloten worden. Het welcke oock van de Papisten geseyd zy/ die zieltyrannen ende beulen der onnoosele zijn/ als oock van de gene die soo door de dolle liefde harer eygene eere zijn opgeswollen/dat sy hare metdienarẽ/ die het om gewichtighe oorsaecken met haer niet en willen houden/ slaen/ ende die sonder schuld verdoemen ende verbannen: want dese alle beyde/

Gen.21.

1.Tim.3. vers.15.

de voetstappen Ismaels volgende/ sullen gelijcke wtcomste hebben: sy sullen (segge ick) swaerlick gestraft worden.

AVGVSTINVS.

In Psal. 39. Niemant en belove sich selven het gene dat het Evangelium niet en belovet. Nu en belooft ons de Heylighe Schrift in dese wereldt niet dan tribulatien/ verdruckinghen/ benauwtheden/ vermeeringe van smerten ende overvloedt van tentatien ende aenvechtingen. Laet ons/ ons selven voornemelick tegen de selve wapenen ende bereyden/ op dat wy onbereydt zijnde/ onder de selve niet en beswijcken.

Nota.

Dan is God alderswaerlickst verstoort/ als hy de zijne tot zyner tijd niet en straft.

Verscheydene
Vertroostinghen der benouwde kercke/
Wt de Heylighe Schrift vergadert.

Matth. 24. vers. 9.

Dan sullen sy u overleveren in verdriet, ende sullen u dooden, ende ghy sult gehaet worden van alle volcken om mijnent wille.

LAet ons dan met lijdsaemheyd gewapēt zijn/ op dat de verdruckinghe ende aenvechtinghe ons niet/ als wy daer minst op dencken/ en overvalle ende verwinne. Laet ons voor seker weten / dat het rijcke Christi in dese wereldt niet een rijcke des wellusts / niet een rijcke des vleysch-vreughets/ maer een rijcke van cruyce ende lijden/ is. Wy lesen by den Oudtvader Tertullianum, dat de Joden ende Heydenen die Christo wederstonden/ al de schuldt der oorloghen/ Pestilentien/ Hongersnooden/ Aerdtbevinghen/ ende diergelijcke plaghen/ alleenlick op de Christenen hebbē geleyd/ als of sy de Goddelicke Majesteyt door hare sonden ende overtredinghen soo seere verstoort/ ende tot sulcken toorne verweckt/ hadden. Het en is dan gheen wonder/ dat het oock heden ten daghe oock alsoo toegaet. De ure comt (seght dē mond der waerheyd) dat soo wie u dooden sal, sal meynen Gode dienst te doen. Joan. 16. vers. 2. Wy zijn gheworden als wtworpsel deser wereldt (seght den Apostel) ende aller menschen wtvaeghsel tot noch toe. 1. Cor. 4. vers. 13. Soo het soo met de Propheten/ Apostelen; ia met den Heere Christo selve/ is ghegaen/ waerom souden wy eenen beteren standt in dese wereldt verwachten ende droomen? De vreese/ wel is waer/ verslaet de menschen wel/ doet de selve wel ridderen ende beven; maer wy zijn onder Christi standaert/ vendel ende baniere/ buyten alle perijckel ende ghevaer: Want wy weten/ dat hy maghtigher dan den Duyvel ende de

gantsche wereldt is/ en eeuwigh sal wesen.

Matth.10.vers.30.

V zijn oock alle de hayren des hoofdts getelt.

Seker dese woorden zijn wonder crachtigh. De dinghen die ghetelt worden/ worden daerom ghetelt/ op dat gheene der selve verloren en gae. Hy en seght niet/ sullen ghetelt worden; maer zijn getelt: als of hy seyde/ Ghy zijt „ al over langhe van God den Va„ der in zijne bewarenisse/ hoede en „ voorsurghe aenghenomen: God „ selve surget voor u. Laet ons dan leeren ons gantsch ende gaer op dese Vaderlicke voorsorghe Godes/ die hy selfs voor ons vergangelick vleysch draghet/ te verlaten. Want wy worden hier mede gheleert/ dat niet alleenlick ons leven/ maer oock de alderkleynste dinghen die ons aengaen (die wy anders als overtolligh houdē/ ende daer wy oversulcks weynigh naer vragē) inde voorsienigheyd onses aldergoedighsten Vaders zijn begrepen. Laet ons dan in alderhāde wederspoeden/ onse ziele in lydtsaemheydt besitten. Ende en laet ons andere/ onder schijn des Evangeliums, met gheweld-doeninge ende oproerigheydt niet wederstaen. Want God draeght sulcke surge voor ons/ dat hy selfs de hayren onses hoofdes bewaret. Het zy dan dat het hayr op ons hoofdt blijft/ het is Godes gave/ het zy dat het op der aerden valle/ het is Godes wille. Nu so God so voor onse hayren surget/ hoe veel meer sal hy voor ons leven/ heyl ende salighepdt surgen? Soo en sullen dan onse vyanden/ als sy ons verbolgen/ ons leven in het alderminste niet connē schadē: of so sy het selve eenige schade aendoen ende dooden/ sy schaden ende doodē door den wille van God den Vader: nu/ dat en can ons gene schade/ geen verderf/ gene doodt; maer winste/ welvaert en saligheydt wesen/ dat ons door Godes wille geschiedet ende wedervaret. Want den Godsaligen en can door Godes wille niet wedervaren (hoe swaer dat het oock schijnt te zijn) dat niet seer goedt ende gheluckfaligh en is/ dat niet tot haren besten ende tot harer zielen saligheyd en sal ghedyen.

Luc. 12. vers. 32.

En vreest niet ghy cleyn cuddeken; want het is uwes Vaders welbehaghen u dat Coninghrijcke te geven.

Als of hy seyde; soude hy die u „ het Coninghrijcke der Hemelen „ sal gheven/ u die dinghen oock „ niet gheven ende toewerpen die „ tot dit tijdelicke leven zijn van „ noode? Aenghesien dat hy ons het Hemelsche Coninghrijcke heeft belooft/ soo moeten wy het oock daer voor houden/ dat hy ons ooc alle het gene dat tot ons heyl/ welvaert ende saligheydt dienet/ heeft belovet. Want hoe soude God den genen die hy tot erfghenamen zijnes rijcks heeft aengenomen/ de snoode ende vergangelicke spijse weygeren ende ontseggen? Hy naemtse zijne cudde (of Schaephoopken) soo is hy dan den Herder die haer weydet.

Joan.10. vers.11.

Ende niet alleenlick den Herder/ maer oock den goeden Herder/ gelijck hy sich selven namet. Seker/ so wy dit wijtigh in ons herte overleyden; ende sonder eenigh twijvelen daer voor hielden dat hy onsen Herder is/soo sonde dat terstond/ niet alleenlick alle vreesse des honghers ende gebreckx/ maer oock van alderhande perijckelen ende gevaren/ wt onsen herten ende ghemoeden verdrijven. Christus namet hier oock de zijne eẽ cleyn cuddeken, op dat sy niet en souden dencken/ dat zy voor Gode/ ghelijck sy voor de wereld zijn/ om haer cleyn getal in verachtinghe souden moghen wesen. Het woordeken wel behagen leeret ons/dat ons het eeuwige levẽ wt de fonteyne der om niet geschonckene ghenade Godes vloeyet. Elck woordt dat Christus hier gebruyct/ heeft eene sonderlinge cracht/ om zijne liefde tot onswaerts wt te drucken. Soo het Godes behagen is/wat can ons schaden/ of het al/ niet alleenlick alle menschen/ maer oock alle duyvelen mishaghet? Wie sal desen wille Godes tot ons waerts connen veranderen? wie sal Godes welgevallen connen omstooten? Soo God onsen Vader is/ wat twijvelẽ wy noch aen zijnen wille? Seker/ eenen Vader en can van natuyren zijn Vaderlick herte ende ghenegentheyd soo niet verbergen/ dat hy zijne kinderen/ sonderlinghe als sy in noodt zijn / niet alleenlick goed en soude gunnen ende willen/ maer oock als het maer in zijn vermogen en is/ goedt doen. Ende of schoon de menschẽ somwijlen de liefde tot hare kinderen afleggẽ; soo en sal God nochtans/ ghelijck hy van natuyren onveranderlick is/ de zijne oock nemmermeer soo verlaten/ dat sy in teghenspoedt souden vergaen. Het welcke hy ons door dẽ mond zijnes Propheten met dese lievelicke woorden belovet: Can oock eene vrouwe hares kindes vergeten, dat sy haer niet en ontferme over den sone hares buycks? ende soo sy des selven vergeet, soo wille ic doch uwer niet vergheten. Ende op een andere plaetse seght hy; Berghen sullen wel wijcken ende heuvelen vervallen; doch mijne ghenade en sal niet van u wijcken, ende het verbont mijns vredes en sal niet vervallen, spreect de Heere uwe ontfermer. Hy seght u-wen Vader: als of hy seyde, Hy en is niet alleenlick den Vader des Patriarchen / Propheten ende vrome Coningen [als van David, Ezechias, &c. maer / betrouwt/ hy is oock uwen Vader/ al zijt ghy schoon verachte ende geringe lieden; ende hoe ghy in desen uwen verachten staet zijnen Sone meer door het gelove omhelst/ hoe hy meer uwen Vader is. Merckt oock/ dat hy seght / geven: Als of hy seyde/ Ghy en hebt dese Hemelsche weldaedt door de verdiensten uwer wercken niet connen vercrijgen/ maer sy word u door de om niet ghegevene barmhertigheydt Godes geschoncken: U (segge ick) word sy ghegheven/ hoewel ghy arm/ dwaes/ ongerechtigh/ ende sondaers zijt. Ghy zijt arm; maer God maect rijck; ghy zijt dwaes; maer Godt heeft het dwase der wereld vercoren/ om de wijse te beschamen; ghy zijt sondaers; maer God is de ghene die rechtveerdight; Die zijnen eyghenen

Jesai.49. vers.15.

Jesai.54. vers.10.

Rom. 8 vers. 32

Sone niet gespaert en heeft; maer heeft hem voor ons allen overgegheven: hoe en soude hy ons niet met hem alle dingh schencken. Nu/ als hy seght / het Coninghrijcke, so en verstaet hy daer mede niet een aerdsch ende verganghelicke/ maer het Hemelsche ende eeuwigh Coninghrijck. Wat soude u dan/ die tot Hemelsche Coningen zijt verkoren/ ontbreken/ daer selfs de Coninghen deses wereldts van geene armoede en weten?

Actor. 21. vers. 13. 14.

Wat weent ghy (seght den Apostel PAULUS) ende breeckt mijn herte? want ick ben bereydt, niet alleenlick ghebonden te worden; maer oock te sterven te Ierusalem voor den name des Heeren Iesu. Ende als hy hem niet en liet afraden (seght LUCAS) werden wy gestilt, segghende: Den wille des Heeren geschiede.

Den Apostel gheeft hier ghenoegh te kennen/ dat hy niet van yser en stael en is: Want de tranen der geloovige wondden zijn herte; doch het en is soo weeck niet ghewozden/ of hy en is sonder omsien regelrecht in het volbringen van Godes wille voortgevaren. So vaste moeten wy oock aen Godes wille ende welghevallen blijven hanghen/ dat ons gheen nut/ geen geniet/ geenen schijn van reden/ in het alderminste daer af en trecke. Wy souden oock soo de broederlicke liefde onderhouden/ dat Godes wille al evenwel voor alle dingen soude gaen. Laet Paulus ghebonden worden/ als het woordt des Evangeliums den vryen loop magh hebben; ja laet Paulus ghedoodet worden/ als den name en glorie onses Heeren Iesu Christi maer by alle menschen leve ende bloeye. Als of hy seyde; Ick en "
wensche nergens om te leve, dan "
om den Evangelio voorderlick "
te wesen; anders sal het my win- "
ste wesen/ dit leve haest om Chri- "
sti naem te eyndigen. Hier wt moeten alle Godsalige Kerckendienaren leeren/ met een onverslagen ghemoed/ ende met eenen blyden Geest/ selfs in het midden van vyer en sweerd [alle vrinden ende bloedverwanten/ alle goedt ende have; ja haer eyghen leven/ bezijden stellende] Godes Glorie ende eere cloeckelick te verbreyden: niet twijvelende/ of God en sal de ghene by zijn die voor het Evangelium ghetrouwelick ende cloeckelick strijden. Nu/ die woorden/ Den wille des Heeren geschiede, dat zijn rechte Christe woorden. Want so de Broederen ghemeynt hadden/ dat Paulus sich vermetelick in de banden ende doodt geworpen hadde/ sy en hadden haer so niet laten gheseggen. So staen sy dan sulcks toe/ om den Heylighen Gheest/ van den welcken/ soo sy merckten Paulus gheregiert was/ niet te wederstaen. Met desen breydel moeten alle onse affecten/ begeerten ende gheneghentheden soo in den toom gehouden worden/ dat niet soo suyr/ niet soo bitter/ niet soo droeve noch hert/ en zy/ dat Godes wille niet en versoete/ vermurwe/ ende versachte. Laet ons dan de swacheyd onses vleysches Godes wille onderwerpen. Ende of wy al in den aenvangh niet en sien hoe ons dat goedt en

nut

nut can zijn dat Godt in zijn Woordt verclaert te willen; soo sullen wy nochtans/ so wy door den geloove gehoorsamen eñ Godes hulpe verwachten/ eyndelick sulcke nuttigheyd gevoelen / die wy in het eerste aenvangh niet eens en hadden durven droomen.

Matth. 25. vers. 34.

Comt ghy gheseghende mijns Vaders, besit dat Coninghrijcke dat u bereydt is van den beginne der wereldt.

Aenghesien dat het leven der levender Godsalige hier niet anders en is/ dan eene ellendige ende droeve ballinghschap; in de welcke sy met sware armoede/ versmaetheyd/ ende andere swarigheden zijn bevangen/ soo ghetuyght haer de Here/ op dat sy al die aenstooten ende teghenheden met een dapper ende vreughdigh gemoedt souden overwinnen/ dat haer elders een ander rijcke is bereydet. Ende seker dat en vermaent/ port ende beweeght / de menschen niet weynigh tot lijdsaemheyd eñ gedult/ als sy voor seker houden dat haren aerbeydt ende lijden niet te vergeefs en sal wesen. Op dat dan den hooghmoed der Goddeloose/ die sy nu met groote schijnvreuget drijvẽ/ ons ghemoed niet en verslae/ ende dat onse eyghene ellenden ende iammeren onse hope niet en swacken/ so moeten wy altijt op het erfgoed dencken dat ons in den Hemel is wegh gheleydt. Erfgoed/ dat niet van de onsekere Fortune ende gheval en belanght/ maer dat voor ons/ eer wy gheboren waren; bereydt is van God den Heere.

Ghebedt
voor eenen Vorst/
Godes krijch tegen den Antechrist voerende.

O Goedighste groote God/ die de rijcken hebt geplant ende ingestelt/ die altijd de wacht houdet/ die den Coningẽ heyl gevet/ die de hooveerdige van den stoel stootet; die ons desen Oversten goedighlick gegeven/ ende genadelick hebt bewaret: Niet alleen ick/ maer oock het gantsche land/ bidden u wt den grondt onses herten/ bewaert hem voort/ behoed ende beschuttet uwẽ knecht: Omgordet hem met stercte/ leert zijne hand strijden eñ zijne vuysten oorloghen; bestrijd die hem bestrijden; gheeft hem een langh leven. Wilt aen hem uwe wonderbare ontfermhertigheden betoonen. Ghy die den genen die op u hopen uwe hulpe bewijset/ geeft u volck stercktke/ ende uwen segen. Staet op/ Heere; helpt ons/

ons/ ende wilt ons om uwes names wille verlossen. Staet op/ Heere/ dat de mensche niet de overhandt en neme. Geeft de Heydenen eenen Wetgheber/ dat sy weten dat sy menschen zijn/ende dat uwe handt ende ghy/ o Heere/ dit alles hebt gedaen. Amen.

Ghebedt

Voor de behoudenisse des levens ende vercrijginghe der ghesontheyd van eenen Goeden Vorst/ die de Religie wel voorstaet.

O Christe, Hulpes vloedt/ ons' Hoop' en troost verheve;
Mēsch/ nemēd aē ons vleysch; God/gevēd Saligheyd
Ghy/ door wien wy gemaeckt zijn tot het eeuwigh leven/
Om onse sieckt' en doodt oock wel te rechte schreydt.
Nochtans/ op dat te meer ons quael u gae ter herten/
Hebt ghy genomen aen/ onsondigh/ ons natuyr.
Siet uwen Dienaer trouw te bedde light vol smerten/
End' u alleen' om hulp vast biddet op dees uyr.
O geeft hem sterckte/ Heer/ zijn quale wilt ghenesen:
Want t'is in u alleen in wien zijn Heyl bestaet:
Al zijn regieringh sluyt op uwe Wet gheprezen:
De Kercke naer u leer hy rechtet vroegh en laet.
Hy is ['t welck 't volck acht groot] seer Edel/Goedertieren/
Bevalligh/ seer geacht/ verheven/ heerlick/ rijck.
Maer o de Godes vrucht en Wijsheyd hem so cieren/
Dat hy niet leven wilt/ dan voor ons al gelijck.
So hem wat over comt [want wie is vry van lijden?
Wie can ons ongeval al tellen en doorsien?]
Hy lastert Christum niet/ maer looft hem t'allen tijden/
En steunt op s' Lams verdienst om God's straf te doē vlie.
T'geloove en belijdt hy niet slechs met den monde/
Maer metter herten oock en wercken goed betracht/
Hy recht naer uwen wil zijn leven t'allen stonde:
V wille acht hy groot/ sich selven niet hy acht.
Dien Coningh die verbrack de slange van Metale
Vercreegh door zijn gebedt wtstel van s'levens tijdt:
Den desen wt de Kerck drijft d'afgodt teenemale/

En bringht t'verblindet volc vã't beeld tot Chriſt met vlijt.
Verhooret ons ghebedt/ Merckt niet op onſe ſmetten
Verſtercket onſen Vorſt met uwe ſtercke handt.
Dat hy van 't Leger ſich/ gae op den Rechtſtoel ſetten:
Aen zijn geſontheyd hanght de welvaert van het Landt.
Ghy ſiet wat ſwaerder laſt dat lijf en ziele draget;
O wilt dit vallend' huys doch onderſtutten/ Heer:
De cracht van 't gantſche rijck hy op zijn ſchouders ſchraget.
Het gantſche huys en rijck verciert hy wonder ſeer.
Want ghy hebt hem begaeft met wijſheydt wonder ſeere/
So dat hy Ridders cloeck/Raedſheeren/ Rechters groot/
Rentmeeſters/Thręſoriers/ Hofmeeſters/heerſcht met eere/
De wetten houdt in ſtandt/ en ſurght voor oorloochs ſtoot.
De Kercken/Scholen hoogh/ en de Gemeent wel ſtieret:
Het landt met huyſen hoogh en wallen hy bebouwt/
Waer door 't beſchut in crijgh/ in vrede is vercieret:
Dat (laci!) al te mael met hem nu light benouwt.
Het valt al over hoop/ den God's dienſt commet weder
In 't net daer hy dien wt gerucket hadd' met cracht:
De Swanen worden ſwart/ en wit der Ghieren veren:
En voor des Nachtegaels/ des Koeckoecks ſangh mẽ acht
O willet verr' van ons al dees ellende keeren/
En ſurghet voor uw' eer/ en voor ons welvaert doch
Laet blijven deſen Vorſt/ o CHRISTE, Heer der Heeren/
Dat het land ende Kerck magh langhe bloeyen noch:
Dat dit ghewenſchte goedt ons zijnde afgenomen
Eer wy het wel te recht wel hebben eens beſien/
De booſe niet verblijd en maecke droef den vromen
Den naem des vromen Vorſts is ſoet by vrome lien:
Doch niet ter wereld is dat gaet voor de Gebeden:
Want God en weygert niet dien die hem bidden wel.
Nu t'heyl van onſen Vorſt aen het Gebedt hanght heden/
Elck voor cruydt ende dranck het yverigh Bidden ſtel.

Auguſtinus (over het Evangelium Ioannis ſchrijvende) ſeght: Dat de Scribẽ, op Moſis ſtoel ſittende/ Godes Wet hebben gheleert/ ende dat de Schapen oversulcks de ſtemme hares herders door de ſelve/ als door huyrlingen moeſten hooren. Doch ſoo lange hooren/ als Godt door de ſelve leeret; maer als ſy het hare willen leeren/ en wilt het niet hooren/ en wilt het niet doen.

De onnooſelheydt van Paulus comt door de laſteringhen ende beſchuldingen der wederſprekerẽ noch! Act.26

noch meer aen den dagh: Soo moetmen dan niet de lasteringē/ maer Godt/ vreesen. So doende/ sullen de lasteringē onser wederspreekeren tot onser grooter eeren strecken.

Ghebedt
tegen de
Lasteringen ende verbanningē daer de rechtgheloovighe van de valsche broeders met becladt ende bespogen worden.

O Eeuwige eñ aldergoedighste Vader/ die ons nu (van de ghens die sulcx alderminst betaemde/ ende die de vryheyd aen haer nemen om sonder eenighe mate te houden/ ende dat noch in volle Kerckvergaderinghen/sonder reden en recht te lasteren ende schelden) so veel iaren langh met soo veele valsche beschuldinghen en lasteringen hebt laten over de hekel halen; ia dickwils soo levendigh voor ooghen stellen/dat daer maer den name aen en ontbrack/ om ons voor al de wereld te beschuldighen ende berucht te maecken. Wy bekennen wel dat wy/ hoe onnoosel dat wy in dese saecke zijn/wel verdienen dat wy niet alleene in dese/ maer oock in alderhande/ schande souden blijven steken: nochtans dancken wy u dat wy door uwe genade in dese beschuldinghen ende lasteringhen voor u ende voor de Godsalighe menschen eene goede conscientie ende gewisse hebben. Wy bidden u oock dat ghy [hoewel dat wy ghestadigh bekennen ende beweenen dat wy ellendighe sondaers zijn] niet toe en laet/dat dese eersuchtighe/ ongeruste ende van haer eygene conscientie verwesene Volck-bedriegher ende ziel-tyrannen anders dan met logen ende laster op ons yet te segghen hebben: op dat sy soo met haren eyghenen mondt verwesen worden; aenghesien dat sy sulcke stucken van ons ende andere onnoosele onbeschaemdelick ende valschelick versieren/ die sy/ so sy door hare sinneloosheydt ende woeden niet verhindert en wierden/ in haer selven souden connen vinden. Wy bidden u oock met de alderbyerighste ghebeden ende versuchtinghen/ dat ghy in ons sulcke u aenghename patientie/ lijdsaemheydt/ ende gedult verwecke die door sulcke langhduyrighe injurien ende lasteringhen niet en beswijcke; maer de selve/ soo lange als het u believet/ gheduldelick verdraghe. Want wy en zijn niet beter dan uwē eenighgheborenen Sone/ onsen Heere ende Salighmaecker Iesu Christo,

sto, die ons al met eē veel swaerder last van scheldinge/ ende versmaedthedē op desen selven wegh is voorgegaen. Wy en zijn niet beter dan al uwe Apostelen ende dienaren; maer voornemelick dan den Apostel Paulus, die seght; dat wy/ niet tegenstaende sulcke versmaedtheden ende lasteringē/ cloeckelick moeten voortgaen. Geeft dan dat wy doē wat recht ende billich is/ sonder op sulcke verwijsende geruchten te vragē; ende dat wy met alle demoedighepd ende nederighepd ons over uwe ghenade verblijden/ ende over de selve roemē: ter wijlen dat wy die katijvighe menschen als dronckē ende onsinnige over hare onaerdighepd ende schandelickhepd de burst sien wtstekē. Geeft dat wy oock weten dat dese iniurien/lasteringen ende verbanningen/ niet altijd en sullen duyren; maer dat hare mate (gelijck ghy in u Woordt dreyght) misschien eer sal vervult wesen dan sy meynen; ende dat wy dan (ghelijck David van den Simei gevloeckt zijnde hoopte) voor al dien smaet eenigh goed sullen ontfangē. U sy eere/ glorie ende heerlickheydt in alle eeuwigheydt. Amen.

Nota.

Ghelijck de gene die de blinde op eenē dwael-wegh stellē/ selfs van Godes mond vervloeckt zijn/ so zijn oock met den selven mond al de gene vervloeckt die andere/ maer voor al eenvuldighe ende onvoorsichtige/ doen dwalen.

CHRYSOSTOMVS.

Dat en is niet alleenlick eenen verrader der waerheyd die opēt-lick logen voor de bekende waerheydt sprecket; maer oock de gene die de bekende Waerheydt hertneckelick wederstaet.

Vertroostinge
tegen de
Hof-lasteringhen
Aen
Christum, den Sone Godes.

GElijck u Moeder droef stont onder 't cruys begresen/
Van een Discipel maer versellet/ CHRISTE goedt/
Doen droppels wt u Wond snel streelden op haer wesen
Van water dat haer wics/ en ziel verquickigh bloedt:
De oorsaeck van u quael was t'Godloos Hof/ en d'Honden/

Daer ghy in 'tcruys af claeght omcingelt sterck te zijn,
So stae ick onder 'tcruys in doods gevaer ghebonden/
Van vele Honden wreet verscheuret met veel pijn.
Ach! segge ick/ wanneer sal maer slechs een droppel dalen
Wt uwe wonden/ Heer/ dat mijne ziel verquick?
Het Water ende Bloedt laet wt u zy' ras stralen:
Want sterckt end' hope vast slechs wt die vloedt schepp' ic!
Dien Iudas, den Jacht-hondt Pilati, is geborsten;
Voor eē Karkant hy droegh 't neck brekigh strop versmaed:
Dien loon comt yder toe/ die in 't Hof by de Vorsten.
Wilt scheuren Godes volck als eenen hondt wreet quaedt.

I. M. D.

Een ander Gebedt

In dese onrustige leste tijden sonderlinghe van noode.

GHy weet/ o Goedighste ende genadighste Godt/ met wat hertenleedt dat wy dagelicks de gruwelicke gheruchten / nijdige lasteringhen / ende schrickelicke blasphemien aenhooren/ met de welcke vrome ende onschuldighe dienaren uwer Kercke [ende ghy met eenen in de selve] soo wel de gene die noch leven/ als de ghene die Godsalighlick zijn gestorven/ gescholden ende onteert worden. Ghy weet hoe qualick dat wy op ons selven te vreden zijn/hoe wee dat ons dat doet/ met wat ernstige suchten ende tranen dat wy sulcke grote sondē/ door de welcke ongetwijvelt overgrote straffen op onsen hals ghehaelt ende verhaestight worden/ beschreyen ende beweenen. Ghy wetet/ o Heere/ ghy wetet / hoe het ons van herten wee doet/ dat de surgeloose onervarene ieught / ende het onwetende gemeene volcksken/ so deerlick/selfs van de ghene verleydt wordt/ die haer voor de alderyverichste leyders ende leerders der selve wt geven/ daer sy nochtans niet voor uwes naēs eere/ maer om by de menschen in groot aensien te zijn / ende hare valsche opinien ende meyningen die sy ingesopen hebben / voor te staen/ so vyandelick/ sonder eenige zedigheyd ende schaemte/strijden. Sy veynsen haer wel in den uyterlicken schijn met een valsch ende hypocritisch wesen dat sy de Waerheyd soecken voor te staen/ ende het ghemeene beste der Kercke soecken; maer vast soecken sy/ door eenen doodelicken onversoenlicken ende ouden inghewortelden haet/ ende door onversadelicke eersucht ende gierigheyd/

voornemelick/hare eyghene eere/
rijckdom voormaght ende groot
aensien met eene tyrannisch ghe-
weldt: sy vallen met sulck eenen
fellen moedt;het welcke nu alree-
de soo veel iaren gheduyrt heeft/
op andere aen die sulcks in het
alderminste niet verdiet en heb-
ben/ dat sy noch vermaninghen/
noch bemaninghen/ noch weder-
leggingen/ met de welcke sy soo
dickwils overtuyght ende stom
gemaeckt zijn/ noch oock gheene
vriendighe onderredinghen ende
waerschouwinghen/gantsch gee-
ne plaetse en gheven: maer / als
blinde ende leydsliedē der blinde/
haer selven ende andere in een se-
ker verderf storten. Wy beken-
nen oock ende erkennen met seer
groot hertenleedt / dat wy met
onse overgrote sonden ende boos-
heden/ als oock met onse sorghe-
loose ende slaepsuchtighe onboet-
veerdigheydt dese straffē niet al-
leenlick op onsen hals en halen/
maer de selve daghelicks sonder
eenighe mate grooter maecken:
Soo dat de straffen / achtervol-
gende uwe onveranderlicke Ge-
rechtigheyd/ onse boosheden niet
ophoudende/ niet en connen op-
houden. Het en is oock in onse
maght niet ghelegen sulcke boose
stucken ende ergernissē te minde-
ren;ic late staē dat wy die gantsch
soudē connē wtroepē. Wāt wy le-
vē in het middē van hertneckige/
steenhertighe / verstockte / ende
achterwtslaende menschen / die
haer eyghen verderf ende onder-
gangh maer al te seere en soecken
ende naer iagen. Wy nochtans
kermen ende suchtē/ ende bewee-
nen desen overgrooten onderlin-
ghen strijdt uwer Kercke / hare
wonden ende mismaecktheden/
wt den grondt onses herten/ende
bidden u door uwe Vaderlicke
Barmhertigheyd ende Medoo-
gentheyt/ dat ghy in dese algeme-
ne landplagen/ die ons nu o ge-
twijvelt over het hoofd hangen/
uwen gantschen toren niet en
laet aenbranden / maer selfs/ o
Goedighste God/ in het midden
van uwe verbolgentheydt uwer
Goedigheydt ende Genade wilt
gedachtich wesen/ u by ons noch
eenighe overblijffselen uwer Kerc-
ke wilt behouden/ ende ons (het
welcke wy/o iammer! maer al te
dickwils verdient hebben) met
de Goddeloose gantsch ende gaer
van u aēgesichte niet en wilt ver-
stooten. Den Slaenden Engel
word by Ezechielem belast/al de- Ezech.
gene op haer voorhoofd te teyc- vers. 3.
kenen eñ verschoonen die over al
de gruwelen ende ellenden Ierusa-
lems iammeren ende suchten/ of
sy wel die qualē niet en condē ge-
nesen. Beveelt dan/ o aldergoe-
dighste Godt/ dat de selve Engel
in dese aenstaende lands brandt/
verderf/ ongeweerten ende tem-
peesten/ ons met onse cleyne kin-
derkens ende gantsche gesin ver-
schoone. Niet dat wy sulcks in
het alderminste verdient hebben
(och neen!) wy bekennen vrylic/
dat wy al veel swaerder straffen
weerdigh zijn; maer doet het om
uwe oneyndelicke ende onwtput-
telicke Barmhertigheydt ende
Genade. Of oock/eer ons dit on-
gheweerte over den hals vallen/
wilt ons met warachtigh geloo-
ve ghewapent ende met de won-
den Christi, bedeckt zijnde/wt dit
slijck/ wt desen sond-poel/ in die
ghelucksalighe ende eeuwighblij-
vende Stadt op nemen; al waer
wy u met de heylighe Enghelen

ende alle uwe wtvercorene met onwtsprekelicke hertē lust/ vreuget ende vermaeck/ in aller eeuwen eeuwigheden sonder ophouden sullen prijsen ende loven. Amen.

Vertroostinghe.

Inde tegenwoordige verwoestinghe ende verwerringhe aller dingen keere ick my tot de Godlicke voorsienigheydt: Want het en sy dat dien staf ons beware/ regiere ende ondersteune/ soo is het met ons gedaen. Hy sal het alleene wtrechten: wy en sullen gheene andere hulpe behoeven. Hy en sal de gene niet vergheten die hy met het dierbaer bloedt zijnes welllieven Soons heeft vry gecocht. Comt/Heere IESV CHRISTE, keert weder: Of veel eer blijft by ons: Want ghy zijt van ons/ ende even wel blyft ghy met ons tot den Jonghsten dage!

Eyndelick Triumpheert ende verwint de Waerheyd.

NIet met schelden/ maer met vermanen; niet met blixemē/ maer met bewijsen; niet met verdoemen/ maer met bevestighen; niet met verbloecken/ maer met bidden; niet met slaen/ maer met vermanen; niet met vermaledyen/ maer met goedt wenschen; niet met quade woorden/ maer met goede wercken; niet met vyandelicke woordblasē/ maer met vaste ghetuygenissen der Heylige Schrift: niet met wreetheydt/ maer met lijdsaemheyd; niet met hevigheydt/ maer met matigheydt; niet met gheweldt/ maer met sachtmoedigheydt/ niet met grimmigheyd/ maer met sachtsinnigheydt; niet met wraeckgierigheyd/ maer met lust ende begheerte om de dwalende te winnen; niet met roepen ende bulderen/ maer met liefde van hetgene dat recht ende billich is; breeckt eyndelick de zeegh-rijcke Waerheyd wt de Sophisterie ende bedriegeren der Fantasien/ als wt dicke duysternissen/ ende triumpheert als de ghene die altijdt de ov'rhand heeft/ ende in der eeuwigheydt/ Verwinster/ sal juychen ende Triumpheren.

De waerheyt bloeyt en bloeyē sal:
Verwonnen zijnde, wint zijt al.

Spreucke.

De valsche leere en wordt niet met cracht der bewijsredenen; maer met gheweld der tyrannen gevestight. De welcke also sy wt Gode niet en is/ en can sy de goede ende vrome op hare zijde niet bringhen/ noch oock niet langhe staende blijven.

TERTVLLIANVS.

Niemant en can de Waerheyt noch langhheyd des tijds/ noch De Vel. Virg.

Autho-

authoriteyt ende aensien der persoonen/ noch de privilegien ende vryhedē der landen/plaetsen ende steden/ voorschrijven.

Nota.

Wy moeten door vele verdruckinghen ingaen in het Coninckrijcke Godes.

Iob 5. vers. 17. 18.

Siet! Saligh is den mensche dien God straft: daerom en weyghert u der castijdinghe des Almaghtigen niet. Want hy verwondet ende verbindet: hy slaet ende zijne handt heelt. Wt ses droevenissen sal hy u verlossen/ ende in de sevende en sal u niet quaedts aenroeren. Inden dieren tijdt sal hy u vanden doodt verlossen / in den crijgh vander hand des sweerds.

AVGVSTINVS.

En hoopt niet dat ghy sonder gheessel sult wesen/ het en sy dat ghy denckt onterft te worden. Selfs de eenighe sonder sonde en is daerom niet sonder gheessel: Want God geesselt (of tuchtight) yder Soon die hy aen nemet.

De selve.

Zijt ghy blijde? erkent den vleyenden Vader. Wordt ghy verdruckt? erkent den verbeterendē (of tuchtigenden) Vader/ het zy dat hy vleye of betere / hy tuchtight den ghenen die hy het erfdeel bereydet.

De selve.

Beter is de droefheyd des genen die onrecht lijdt / dan de vreught des ghenen die onrecht doet.

Ghebedt
Om niet boven maten versocht te worden.

O Eeuwige ende almaghtighe God/ Barmhertighste Vader/ die gheleden hebt dat Petrus den Apostel/ die qualick noch van de versche verslagētheyd tot sich selven was gecommen/ Christum tot in het Hof des Hooghen Priesters/ wel met een goedt voornemen/ maer met'eene ongeluckige wtcomste onvoorsichtelick is gevolght / ende sich selven aldaer onder schijn van cloeckmoedigheyd in de alderswaerste versoeckinge heeft gheworpen; wy bidden u met de alderyverighste begeerte van gantscher herten dat ghy ons so menighmael als wy wat aenvangen te doen/ met den toom uwes Heylighen Gheestes wilt regieren ende heerschen/ op dat

dat wy over onse ghesette mate gaende / niet dadelick de straffe onser vermetelheyd en dragē. En laet ons / bidden wy / o Barmhertige God / in het midden onses pooghens / ende in den aenvangh onser werckē niet beswijcken; maer verleent ons wt den hooghen Hemel cracht ende volherdinge dat wy het selve wtvoeren: Doch soo / dat het gevoelen onser swackheyd ons niet eene oorsaecke van slappigheydt en zy / ende ons trager maecke / om uwen alderheylichsten wille ende roepinge te volgen: maer alleenlick / dat ghy onse vermetelheydt breydelt / dat wy niet boven ons beroep en poghen aen te vangen: maer ghedurigh tot u met suchten ende ghebeden aen te houden / ende eyndelick door de selve vercrijgen ende verwervē / dat ghy / die ons het welbeginnē hebt gegeven / ons oock de ghenade der volherdinge verleenet / door onsen Heere ende eenighe Salighmaecker IESVM CHRISTVM, Amen. Het zy also.

AVGVSTINVS.

De aerde is vol van des menschen ellendigheydt / ende oock van de Barmhertigheydt des Heeren.

De selve.

So u God lichamelicker wijse niet en verlost / hy sal u Geestelicker wijse verlossen.

Ghebedt

In aenstaende straffen /

Dat Godt niet te strengelick met ons en handele.

ICk bekenne wel / o goedighste ende genadighste God / dat ick door mijne eygene schuld ende overgrote sonden (die ick met tranen erkenne) door u rechtveerdigh oordeel in dese ellenden ben gheraeckt. Daerom beschuldige ick oock my selven ende mijne sondē / sonder op yemant anders de schuld deser straffen te schuyven / ende het doet my wee o mijnen Vader dat ick u soo dickwils ende soo swaerlick verstoort hebbe: Daerom roepe ick oock wt den grondt mijnes herten met DAVID: Ick sal den toorne des Heeren dragē: want ick hebbe tegen u gesondight. Doch ick neme mijne toevlucht wederom tot u met ware ernstighe boete / ende ben van herten bereydt dese my van u opgeleyde straffe gedultelick te draghen. Ende hoewel dat ick / die maer eene ellendighe creature ende schepsel en ben die onder u gheweld stae / uwe al-

maghtighe handt/ dat ghy niet naer uwen wille ende welgheval-len met my en soudt handelen/ noch en can/ noch oock en wil ont-gaen; nochtans bidde ick u/ ende op u bevel ende beloften staende/ mane u (by wijse van spreken) af/ o Vader / Fonteyne ende oor-sprongh aller Genade eñ Barm-hertigheydt/ door ende om uwen welieven/ eenighgeborenen So-ne/ dat ghy/ soo langhe als het u belieft mijn ghedult in deser voe-gen te beproevẽ/ my voor al met uwen Heylighen Geest willet by-staẽ/ ende my tijd ende stond ver-leenen om my selven wel te on-dersoecken; dat ick mijne sonden ende overtredinghen wel over dencke/ gevoele/ ende ware ken-nisse van de selve hebbende / de selve ernstigh beweene ende ver-soeye: doch soo/ dat ick my op de hope uwer verghevinghe ende Barmhertigheyd verlatende/tot niemant el dan tot u mijne toe-vlucht en neme. Gedenckt uwer Barmhertigheyd als ghy u ver-stoort / ende wilt uwen gant-schen toren niet aensteken. O aldergoedighste Vader/en straft ons niet op sulcke wijse als ghy de ghene die ghy eeuwigh wilt verwerpen/ straffet ende te huys soecket. Och! Heere en wilt ons/ die maer leem/ stof eñ asschen en zijn/ so hert niet aentastẽ/dat wy gantsch verbaest ende versleghen zijnde / voor u (als de sneeuw voor de heete Sonne) versmelten. Zijt soo onsen Rechter/ o mijnen Godt / dat ghy evenwel onsen goedighsten Vader zijt ende blij-vet. Geeft dat wy selfs in het midden van den anghst ende be-nouwtheydt der aenvechtinghe altijdt sulck eenen smaeck uwer Ghenade hebben / als uwe kin-deren ende uytvercorene in hare verdruckinghen ghewent zijn te smaecken ende ghevoelen. En-de al schijnt den aenvangh hert ende swaer voor ons vleysch en-de bloedt/ so gheeft de besoeckin-ghen sulcke uytcomste als tot on-se eeuwighe saligheydt diene en-de strecke. Want ick weet het/ dat/ soo het u naer de strengic-heyd uwes onbegrijpelicken ge-rechts met ons belieft te hande-len/ dat wy/ als van den blixem geslagen zijnde/ inden alderdiep-sten afgrondt der hellen in eenen ooghenblick sullen ghestort ende ghewerpen worden . Op dat sulcks dan niet en geschiede/wilt ghy ons genadelick aensien/ re-gieren ende heerschen / dat wy waerlick in onse herten ende ghe-moeden gelooven ende gevoelen dat alle onse ghelucksaligheydt alleenlick in u bestaet / alleenlick by u moet gesocht eñ gevonden wordẽ. Seker/ic die uwe om niet geschonckene Vaderlicke barm-hertigheyd/ so menighmael ver-socht/ seker ende ghewis/gevon-den hebbe / houde de selve met een hertelick vast betrouwen soo vaste/ dat ick door uwe hulpe in het midden van de aldergrootste swarighedẽ/ ia selfs in dẽ doodt/ van u niet en wil afvallen; maer u veel eer wil aencleven/u alleen wil vreesen/ u alleen wil gehoor-samen/eñ voor seker betrouwen/ dat ghy selfs dese tegenwoordige door mijne sonden verdiende el-lenden genadelick sult versachtẽ; of my ten minsten sulcke stercke ende volstandigheydt geven/ dat ick de selve sonder murmureren/ lasteren ende wanhopen sal con-nen dragen. Want ick bekenne

gheeren ende waerlick dat ick sonder u in dese saecke gantsch niet en vermagh. Ghy dan die my altijdt in den bequamen tijdt hebt bygheftaen / en sult my nu oock niet verlaten. Ende dat selvighe door u ende om uwen eenighgeborenen Sone onsen Heere Iesum Christum: den welcken met u ende den Heyligen Geest / den waren ende eenighen God / met herte ende monde van nu al / op deser aerden dancken ende lovẽ; tot dat wy eyndelick wt dit stervelick lichaem / of veel eer wt desen Karcker ende wt de alderswaerste dienstbaerheyd der sonde / ende van de straffe der selver verlost zijnde / tot die Hemelsche glorie ende heerlickheyd opgenomen worden / ende dat wy aldaer uwe teghenwoordigheydt / ende met eenen de ondoorgrondelicke goederen des Hemels ghenieten de / u in aller eeuwen eeuwigheyd loven ende prijsen. Amen. Het zy alsoo.

Den Gheest des onderscheyds.

1. Ioan. 4. vers. 1.

Beproeft de Geesten of sy wt God zijn.

HOe salmen de Geestẽ proevẽ? niet met dẽ Geest der twistgierigheydt / opgeblasentheydt / hertneckigheyd / of verachtinge; niet met den geest der halsterrigheyd / die met quaed voordoordeel is ingenomen; noch oock met den Geest die niet dan zijne eyghene eere ende voordeel soecket: maer beproeft alles met de Heylighe Schrift / als die lichts ende claerheyds ghenoegh heeft / om alle geloovige te lichten / leeren ende onderwijsen.

Ghebedt

Om den Geest des onderscheyds ende der Volherdinghe.

HEere Iesu Christe, die wilt dat uwe wtvercorene in dit levẽ met gestadigẽ strijdt geoeffent / ende dagelicks met de hinderlistige lagen ende toelockingẽ der valsche Prophetẽ ende huyrlinghen beproeft ende versocht worden (want ghy hebt selve gesseydt datter vele valsche Christi ende valsche Propheten sullen commen / dieder vele sullẽ verleyden: Als oock dat uwe Schapen Mat. 24 vers. 24. Ioan. 10. vers. 3. 4. 5

uwe/ ende niet des vreemdē stemme/ hooren] ick bidde u dat ghy mijn dom ende blindt verstandt door uwen Heyligen Geest in het ware verstandt uwes Woordts ende leere wilt verlichtē. Neemt doch/ bidde ick u/ van ons ende van onse leydslieden den Gheest der bitterheyd/ twistgierigheyd/ gierigheyd/ overgeventheyd; ende begaeft ons met den Geest der matigheyd ende voorsichtigheydt/ met den Geest des oordeels ende sachtmoedigheyd. Geeftdat wy door uwe hulpe ende bystand by de belijdenisse der ghesonde leere een heyligh onschuldigh levē [nederigheyd/ vreedsaemheyd/ende andere deughden] voegen/ ende dat wy alsoo ons selven mistrouwende/ onse eygene sinnen affecten ende gheneghentheden afleg-ghende/ ende ons selven gantsch ende geheel onder de regieringhe uwes Woordes ende des Heylighen Gheestes stellende; niet onsen/ maer Godes wille soecken te volgen; ende met Godsaligheyd/ ware vreese Godes/ende lust om zijne Waerheyd te gehoorsamen/ voorsichtelick onderscheyden/ wat door den Gheest Godes of door eygengesintheyd ende dryven word geseyd; dat wy ooc des Satans bedriegerien/ hinderlistē ende schoon gheschilderde voorwendingen wel merckende/ ons voor de selve moghen wachten. Gheeft de voorstanders uwer Waerheydt dat sy voor uwe Vyanden niet stom en staen; maer dat sy van bovē met sulcke wijsheyd ende welsprekentheyd versien ende begaeft worden/ die uwe vyanden niet en connen wedersprekent: Op dat wy soo in uwe Waerheydt versterckt zijnde voor u met oprechter hertē wandelende ende het gheloove uwer waerheydt in onse herten versegheIt zijnde/ eenen goeden kamp kampen/ een reyn onvervalscht gheloove/ ende eene goede conscientie ende ghewisse tot den lesten bloeds droppel onses levens behouden/ ende de croone des levens vercregen hebbende/eyndelick met u verwinners/ eeuwelic in de Hemelsche glorie ende heerlickheyd triumpheren. Amen. Het zy alsoo.

Vermaninge ende opweckinge aen den Belijder der waerheydt.

ICk bidde u/ om de ghemeynschap die wy in Christo hebbē/ wiens dienaren wy zijn/ dat ghy de bekende Waerheydt met een cloeck ende volstandigh gemoedt wilt verdedighen ende staende houden. Wy en sullen doch alle beyde maer noch eenē seer corten tijdt leven. Soo en connen wy dan niet verre van die ure wesē/ in de welcke wy Christo [die de hypocriten/ ghevepnsde/ ende quade traghe/ ende ontrouwe uytdeelders in de uyterste duy-

sternisse

sternisse sal wijsen; daerenteghen den ghetrouwen beschermer zij-ner Waerheydt met hem in de eeuwighe vreuget sal nemen] re-kēschap vā ons opgeleyde ampt sullen moeten gevē. Nu/ waerom souden wy de wereldt vreesen/ aengesien dat de gene die in ons werckt/ wiens dienaren wy zijn/ meerder dan de wereldt is? De Wereldt en sal ons / hoe sy raset hoe sy woedet / teghen Godes wille het leven niet connen ont-nemen. Soo sy ons nu bannet/ van onse middelen berooft / de aerde ende de volheydt der selve is des Heeren. Ende als ons al gheene plaetse meer op aerden en word ghelaten/ soo zijn in on-ses vaders huys vele wooningē; wt de welcke sy ons met al haer woedē ende rasen niet en sal con-nen sluyten ende veriagen.

Ghebedt
Wt het mistrouwen Petri
Op de Zee gaende.

DEwijle / o Aldergoedighste ende Ghenadighste Saligh-maecker Iesu Christe, dat wy u-wē Apostel Petrum, die u expres/ besonder / wtghedruckte/ bevel hadde; ende uwe Cracht ende Al-maghtigheyd soo dickwils had-de versocht ende dadelick bevon-
Mat. 14 vers. 30. den/ evenwel/ met mistrouwen bevangen zijnde/ sien wanckelen ende bes wijcken ; ende dat wy oock onse vermetenheydt ende swackheyt in hem seer levendigh sien afgebeeldet; soo bidden wy u door uwe grondeloose Barmher-tigheyd/ dat ghy ons so door u-wen Heyligē Geest wilt regierē/ stieren eñ heerschen/ dat wy ge-nige dinghen die onse swackheyd niet en can draghen/ vermetelick begheeren of aenvanghen; maer dat wy niet verder en springhen dan onsen stock langh en is/ ons selven met onsen eygen voet me-ten/ ende onse crachten eerst wel overweghen. Of soo ghy ons immers met eenighe sturmbaren wilt beproeven/ soo maeckt (bid-de ick u) door den selven Gheest/ dat wy onse oogen door het Ge-loove/ meer op u Woord/ Gebo-den eñ beloften/ dan op de groot-heyd der baren/ ongheweerten ende sturmen slaen: geeft dat ons gheloove niet eenen tijdelicken haest vergaenden yver/ maer ge-duyrigh/ vast ende bestandigh/ zy: met welck geloove wy onder-stut zijnde/ wy ons op de groot-heyd der aenstaende perijckelen ende ghevaren niet en vergapen/ noch met onse crachten te rade gaen wat sy connen dragen: maer veel eer/ wat ghy naer uwe Al-magh-

maghtigheydt ende Waerheyd/ voor de gene die op u betrouwen connet eude willet doen / ende te wege bringen. Ende so het oock gheschiedt dat wy door onse vermetelheyd ghevallen zijnde/ sien dat de saecke voor ons qualick wilt afloopen; soo gheeft (bidde ick u/) hoewel wy het niet weerdigh en zijn/dat wy evenwel onse toevlucht tot uwe Barmhertigheyd nemen/ ende ghelijck Petrus ghedaen heeft/bevinden hoe ghereedt dat ghy zijt om te helpen: dat wy oock de selve hulpe met alle uwe wtvercorene in aller eeuwen eeuwigheyd roemen/ prijsen ende loven. Amen. Het zy alsoo.

Ghebedt
tegen de
traecheydt [slapheyt/ ende onbesorchtheyt] in Goddelicke saecken.

ICk ben/ o Heyligh Godt, coudt sonder Godes vrucht;
Mijn Hert verbrosen is/ mijn Burst heeft geen gevoelen;
Ick ben blind/ surgh'loos/ traegh/onwetend' onbeducht/
Niet siende Jammer-Zee/ die steeds my comt bespoelen.
O ghy mijn Licht/ mijn Hert/ mijn Leven/ toont Genaedt/
O Christe, biedet my uw' Alghenesend' handen;
Versmelt ghy selfs het ijs dat om mijn herte staet:
Ontvunckt my (bidd' ic u) met 't Heyligh Hemels brandē!
De oogen mijns verstands doet open. Gevet my
Dat ick in het Gebedt volherde t'allen stonden;
Geeft dat mijns herten Lamp altijd versien wel zy
Van Oly des Geloofs. Geeft dat steeds sy gevonden
Een vonckskens/ dat een vyer word door des Hemels blas/
Dat wt het aerdsche slijck mijn hert om hoogh doe stijgen:
Op dat ick u ontfangh in uwe comste ras/
En met u 't Hemelsch rijck voor eeuwigh magh vercrijgen.

Bede of Wensch
om met Christo vereenicht te wesen.

Des menschē eenigh Heyl bestaet/ Met Christ verselt te wesen:
So haest als hy van Christo gaet/ Gevoelt hy doodes vesen.

Wat my dan scheyden can van u/ Wilt wt mijn herte drijven:
Laet comē wat ons vast bind nu/ Dat wy steeds aen ek blijvē
Ja neemt my van my selvē wegh/ Die so vol ben van sonden/
En gheeft my u dien ick lof segh/ o CRHISTE, t'allen stondē!

Vermaninge

aen sich selven / om het Cruyce geduldigh te draghen/ met een Ghebedt tot Christum.

GHy roemet wel van Christ, ghy seght hem wel te minnen;
Maer vast als ghy maer hoort 'tcruys namen/ bevet ghy.
Och! och! wat soudet ghy in Water/ Vyer beginnen/
Of als men u in 't graf al levend dolf onbly?
Vast weet ghy dat in 't Vyer eertijds verheuget songen
De Martelaren trouw in Vranckrijck/ Nederlandt.
Heeft Christus u beloost/ of hebt ghij's oock bedongen/
Te hebben s'wereldts vreught/ doen hy u gaf de handt?
O dat geloof' ick niet! Hoe doet u dan so beven
Des Cruyces schaduw maer/ my segghet/ o katijf?
Christ heeft op d'aerd geen vreught; maer doornen in hem clevē;
En nagels steken diep in zijn onsondigh lijf!
So ghy Christ, die altijd aldus hier staet voor oogen/
Wenscht anders/ seer ghy dwaelt; hy is hier anders niet!
Die Christum hebben wilt/ de doornen moet ghedooghen:
So ghy de doornen vreest/ haest Christus van u vliet!
Den Geest gewillich is; maer 'tvleysch is vol swackheden:
O soetste IESV, sterckt mijn hert door uwen Geest/
Dat 'tlast niet swaerder zy dan mijn cracht hier beneden.
Al ons cracht comt van u: dus elck u eert en vreest.

God slaet wel met eene hant; Maer met d'ander salft hy goedigh:
Goedt/ Gerechtigh/ men steeds vandt/ Godes handt seer over-bloedigh.

Nota.

Wt CYPRIANO.

Men moet de overlasten/ versmaetheden ende bestrijdinghen der verbolginghen niet vreesen; want God is stercker om ons te beschutten/ dan den Duyvel om ons te bestrijden. Niemant en dencke in de verbolgingen/ wat gevaer hem God laet over commen; maer sie wat hulpe ende bystandt

standt dat hem God doet. De mēschelicke bestrÿdinge en moet oock het ghemoedt niet swacken/ maer de Goddelicke beschermin-ge moet het geloove versterckẽn.

Geloove
Sich op pand verlatende.

HOe licht is het om doen 't geloof te roemen hier
Wanneer het is voor windt: De kist vol geld en cleeren/
De solders vol van graen/ de kelder vol wijn/ bier:
De spende vol van spijs/ die honger doet afkeeren.
O die dit hebben al/ glooven; maer op pandt.
Dien pand genomen wegh/ wat sullen sy beginnen?
Wat sullen sy doch doen zijnd' in een woeste landt
Met wijf en kinders bloot/ daer honger/ couw/ haer pinnen
Sal dan oock zijn haer tael; Ick wacht mijn daegh'licks broodt
Van God/ mijn Vader mildt/ die sonder spijs can voeden/
En sonder cleedt van ons can drijven couwde groot.
Als wy hem bidden maer seer ned'righ van gemoeden?
So spreeckt t'geloovigh hert als het in commer sit;
Vast brandend' in God's liefd' int midden vande coude.
O God/ Gheloofs Fonteyn/ en Gever geeft ons dit
Geloof/ dat sonder pand sich vaste aen Christ houde.

AVGVSTINVS.

Soo ghy reden eysschet/ wilt niet glooven. So ghy ghelooft en eyscht geene reden.

Claghte
Over de Huys-surghen
Aen CHRISTVM.

SIet/ CHRISTE, op den dagh van u gheboorte bly
Light hier mijn siecke kind/ bringht droeve suchten by
Sijn handen steeckt naer my/ siet om my met verlangen/
En claghet soo het can/ bidt om hulp te ontfangen
Van ons tot zijne sieckt/ die zijne ouders zijn/

End' hier ons vleysch en bloedt sien in dees groote pijn!
Hoe gheeren soud' ick u mijn sone hulpe geven!
Hoe gheeren ick voor u wel smaecken wil dat beven!
Maer ten believt God niet! Uw' ouders nu niet meer
Tot u sieckt connen doen; dan bidden Christum seer!
O Iesv, soetste kind/ hoort/ hoort/ des kindes kermen/
En wilt u over hem end over ons ontfermen!
Och! latet op dien dagh ons kind doch sterven niet/
Op welcken ghy een kind quaemt in 't dal vol verdriet!
Doch soo ghy immers wilt hem halen in u rijcke/
T'is reden dat mijn wil voor uwen wille wijcke.
Dat mijn' is comt u toe: hy is dijn/ blijvet dijn:
Hy was my maer geleent; u eygen moet hy zijn
Wilt ghy oock dat hy leef [het welck ick bidde seere]
Hy leve: maer so ghy wilt dat hy sterve/ Heere/
Ick sal u soo ick can hier in te wille staen/
En sal de Vader-liefd door uw' hulp wegh doen gaen.
Al u doen is seer goedt: geluckigh in dees landen/
Die al wat hy besit bevelet in uw' handen.
Mijn bede was volleynd met handen wtghebreyd/
Het Amen, Gh'loobes Woord/ was qualick wt geseyd/
Als dien Immanuel, de totvlucht van de zijne/
De hope van mijn huys/ end' oock van al mijne/
Mijn bede heeft verhoort/ den doodt verschoven ras
End' ons goed' hope geeft van betr'ingh op dit pas.
God [die steeds zy gelooft] volbringh dit t'onser baten:
Die vast op hem betrouwt en can hy niet verlaten.

Vaderlicke Liefde.

DOen van mijn kind half doodt ick sagh de lipkens bleeck/
En sagh het bange hert met doodes schicht hert strijden/
Het herte/ ick bekent/ is my ghewo rden weeck;
Het Vader-hert en cost dat droef aensien niet lijden!
Nochtans en gaf ick doen den moedt niet gantsch verloren:
Want een plecht-ancker sterck in d'alder grootste noodt
Ick kende Iesvm Christ, liep tot hem als te voren:
De grootte van de vrees mijn bidden heeft vergroot.
Hem hebb' ick toevertrouwt dit cleyne Lam/ en seyde:
Siet dit een Lidtmaet is oock van u lichaem/ Heer:
Ick kenne het is cleyn: vast ick te min niet schreyde:

Ick hebb' u in den Doop geeygent dit kindt teer.
Ghy zijt het Hoofd/ end' hebt hertgrondigh groot metlijden/
Hoe groot u lichaem is/ met t'alderminste ledt:
Om helpen ghy bereydt daer staet tot allen tijden:
Geluckigh o de mensch die zijn hop' op u set!
Ick hebbe/ ick bekent/ verdienet met mijn sonden
De straffe die dit kind nu voor my dragen moet.
Nochtans mistrouw ick niet: ghenade niet om gronden
Af spoelet het gewicht dat my dus weenen doet!
Daer is hy! Heer/ hy leef of sterve/ ick swijgh stille:
Al wat u wel ghevalt/ sal my mishagen niet!
O wijs die zijnen wil stelt vredigh in God's wille:
Want van het Hooghste Goedt men niet quaeds commen siet.

De costelicke Schatten der ware Godsalige.

GOd self den Vader is van yder die gelooft/
Sijn ware Vaderland den Hemel is belooft!
Daer hy/ wanneer dat Godt in allen Al sal wesen/
Sal hebben een erfgoedt dat niet can zijn volpresen.
Wat reden hebt ghy dan/ dat ghy noch claghen meughe/
Mijn ziel/ daer ghy voor u siet bloeyen so veel vreughde?

Heere/ Siet my arme ellendighe aen!

OF ick al s'werelds vreught en wellust hadde hier/
Dat soude mijn bangh' hert al helpen niet een sier/
Soo ghy voor mijn verberght u ziel verblijdigh wesen.
O Vader/ so ghy mijn/ die nu hier sit begresen/
Van u Heylsaem byzijn geen seker teykens geeft
Van binnen in mijn hert: t'is niet al wat hier leeft!
Maer voel ick dat in mijn ghy eens begint te leven/
Terstond comt eene zee van vreught/ die niet begeven
En can; maer wettigh goedt tot geener tijd ontbreeckt/
Daer s'werelds schijnvreught dier vol anghstes doornen steeckt.
V Lief'lick wesen dan my weder laet aenschouwen/

Op

Op dat u Vader-liefd my voed in dit benouwen;
Mijn leven/ my verquick/ en midden in den doodt
Mijn blijde staende houd'/ en vrijde van anghst noodt.
Soo ick dit maer verkrijgh/ als die't al heeft verkregen/
[Want dit begrijpt het al] ick segh'; Aerd/ gaet u wegen!

Vertroostinghe
Aen zijn gemoed.

HIer zijn veel surgen/ het is waer/ O hier zijn veel gebaren/
T'een hertseer volght het ander naer/ Gelijck de soute baren:
Maer goedē moedt: Want naer den doodt/ Wy sullē blijde wesen
Daer boven in ons Vaders schoot/ En niet meer zijn bevresen.

Aen zijnen
Vyandtlicken Berisper
of
Tegenstrijder.

ICk hadde u/ die my so dickwils overhaelt/
Verachtet en verdruckt/ wel wonder haest betaelt;
Ick soud u raserni u in den neus wel wrijven/
En met een bijtend dicht u tongh wel in doen blijven;
Maer ick en doe het niet: Want ick ken Godes handt
Die door u mijnen roem wilt stooten in het sandt/
Die my door u soo slaen nu wilt met Vader-roeden/
Op dat ick leer om hoogh te suchten met oodmoeden/
En geven God de wraeck. Want al veel beter is't
Te lijden desen smaedt/ dan eer die haest wegh mist.
Voor al wanneer sy comt van wereldsche Poeten/
Die watmen loven moet niet kennen niet en weten;
Noch self lofweerdigh zijn/ als die (o groot' oneer!)
De boosheyd voor de Deught hier stadigh loven seer.
Den lof maeckt trotsche li'en en traegh tot goede wercken.
Maer smaedt maeckt zedigh cloeck/ ghebeden doet verstercken.
Misschien als ick genoegh dees geessel heb gesmaeckt/
Sal God/ bekeert sy niet/ int vyer dat altijd blaeckt

Die werpen. Dus will' ick met swijgen u betalen:
Jck acht' het groote schand/ met schelden prijs te halen.

Dat is den rechten loon der verachte Waerheyd/ dat men eenen slave der logen worde.

AVGVSTINVS.

Wat ingegoten word dat word van de holligheyd der nederigheyd ontfanghen/ de verheventheyd des geswels wordt wtghedreven.

Aen sich selven.

MIjn siel t'zy u genoegh/ dat al u doen en laten
[So veel' het swacke vleysch can lijden] Christ staet an:
Dat u doen God behaegh; of schoon de menschen haten
Al wat ick doe/ Geloof/ denck/ spreeck' of schrijven can.
Wat dwaesheyd soud het zijn voor sterfelicke menschen/
Katijvigh als ick ben/ my selfs te maecken schoon;
En voor mijn Rechters (want sy sulcks te wesen wenschen)
Mijn' onschuld wel te doen/ als ick voor Godes throon.
Verwesen soude zijn van God die eeuwigh levet
En heerschet slechs alleen/ daer dese al met my
Eens moeten sterben/ end' hoe 'therte wederstrebet
Verwachten t'oordeel dat wtspreeckt het vonnis vry:
Alwaer t'Godsaligh volck/ dat men nu vloeckt verbannet:
Door 't gantsche aertsche dal/ men vry gestelt sal sien
Van God die't lichte kaf van goede Tarwe wannet
En bringet aen den dagh het recht van Goede lie'n.

Laet ons den tegenspoedt geduldigh draghen/ op hope dat hy haest een eynde sal nemen.

O Mijne ziel/ en wijcket niet voor qualen ende quaden/
Of ghy die swaer langhduyrigh siet: God is so in zijn daden.
Als hy zijn volck verblijden wilt/ Hy doetf' eerst vele lijden:
Als hy wilt schencke t'Heyl seer milt/ Haer in't verderf laet glijde:
Als hy haer willet geven rust/ Hy doetse seere wroeten:
Wanneer dat hy heeft bouwens lust/ Hy smijtse onder voeten:
Als hy haer wilt verheffen seer/ Stoot hy van boven neder:
Als hy die rucken wilt met eer/ Wt t'graf/ begraeft die weder;

Als hy haer leven legget toe/ Stoot hy die in doods kaecken.
Claeght dan niet meer van Godes roe; Wijckt God in alle saeckẽ/
O mijne ziel'/ en surge swaer/ Een weynigh wilt afleggen.
Betrouwt Gods Vader-liefde gaer: Geloovet vry mijn seggen.
De wtcomst goedt heylsaem zijn sal. Lijdt u met Godes wille.
Wat u helpt of can schaden al/ Weet God best dus sy stille.
Hy sal het oock wtvoeren bet/ En tot goed eynde wenden.
Op u heyl hy seer nouwe let/ Keert van u all' ellenden.
Mijn ziel/ wilt dan God loven bly/ Selfs als hy u verneret
En midden in den doodt met my/ Nu heerlick triumpheeret!

Nota.

Isaack oudt zijnde (als oock Tobias) wort met blintheydt geslaghen: Daerentegen en waren Mosis oogen niet duyster geworden/ ende zijne cracht en was niet vervallen. Waer wt ghy siet/ dat God verscheydelick handelt met de gene die hem dienen. dat hy harer sommige met lichamelicke straffen besoeckt/ ende andere sachtelicker handelt/ daer wt en moetmen nochtans niet oordeelen wie van beyden Gode liever ende aengenamer is.

Gebedt om Volherdinghe.

AEngesien datter niet ellendiger noch ongheſtadigher en is/ niet dat lichtelicker tot superstitie/ wangheloove ende afgoderie vallet/ dan de mensche/ die sich selvẽ ende zijne eygene Wijsheyd is over gegeven/ Soo bidden wy u/ o God/ Barmhertige Vader/ dat ghy ons met uwe breydels ende toomen tusschen de u aenghename palen houdet; ende niet toe en laet dat wy/ of door erghernissen bedroghen/ of door verdruckingen overwonnẽ zijnde/ herwaerts of derwaerts van de suyver ende onvervalschten Godesdienst wijcken. Waer toe wy seer lichtelic souden commen/ soo wy van u in ons schuldige plicht niet ghehouden/ ende vanden val afgekeert en wierdẽ. Daerom bidden wy u door uwe hertgrondige Vaderlicke Barmhertigheydt/ in den name uwes eenighgheborenen Soons/ wt den grondt onses herten/ dat ghy dat tot den eynde toe willet doen/ ende ons tot den eynde deses levens/ dat het beginsel van dat ware ende eeuwighe leven is/ wilt

wilt helpen/ regieren/ heerschen/ ende versterckē. Amen.

Vertroostinghe.

Aenghesien dat de Heere seght/ dat hy eenen Leeraer der oodtmoedighe is/ dat hy de ghene die oprecht van herten zijn/ naer by sal wesen; ende dat Paulus oock getuyght/ dat de gene die wel in
Ephes. 4. den gheloove gegrondt zijn/ niet meer de listigheydt der menschen onderworpen en zijn; Dat den
2. Pet. 1. vers. 21. Apostel Petrus oock de Heylighe Schrift/ Een licht dat in duystere plaetse schijnet naemt: dat ons oock Christi vrindelicke noodinge geensins en can bedriegen; als
Matth. 7 vers. 7. hy seght: Biddet, ende u sal gegeven worden: Soeckt ende ghy sult vinden: clopt ende u sal gheopent worden: Soo en moeten wy niet vreesen/ wat de Satan aenvanghet (hoe hy buldert/ hoe hy raset/ hoe hy als eenen vriesschenden Leeuw om ons loopet.) Wat duysternissen dat de valsche Propheten wt haren logenachtighen mond blasen/ om ons als niet eene duystere wolcke der dwalinge te overtrecken; wy en moeten niet vreesen (segghe ick) dat dien Gheest der voorsichtigheyd/ discretie ende bescheydentheyd/ die den Satan naer zijnen wille ende welghevallen in den toom houdet/ ende ons door het gelove des Goddelicken Woords over den selven doet iuychen ende triumpheren/ ons tot eenighen tijde sal verlaten.

Ghebedt
dat ons God in den ouderdom niet en verlate.

O Eeuwighe ende weldadighste God/ Hemelsche Vader: Aenghesien dat wy in u Woordt lesen/ dat dien Salomon eenen Sone Davids, Discipel van Nathan den Prophete; Salomon (segge ick) die om zijne wtnemende Wijsheyd een wonder des werelds ende den lust van het menschelicke geslachte was/ den bouwer van uwen heerlickē tempel/ het voorbeeld van uwen eenigen geborenen Sone; evenwel in zijnen ouderdom is verslimt: dat hy liever hebbende zijne wtlandsche wijven/ dan u te behaghen hare afgoden hooghten heeft gesticht: Dat hy wt de worste Zee ontcomen zijnde/ aen de haven Schipbrekinghe heeft gheleden: in de welcke hy/ onghetwijvelt hadde moeten vergaen/ soo ghy uwer sonderlinge Ghenade niet gedachtich en haddet willen wesen: Aengesien (segge ick) dat wy dit sien/ ende met cidderen ende beven leeren/ hoe swaer dat het selfs voor de alderwtnemenste mannen is de Goddelicke gaven wel te ghebruycken ende de selve tot

tot den eynde te behouden; hoe licht dat het is selfs aen de haven schipbrekinge der wijsheyd/ ende verlies der deughet te lijden/ het en zy dat sy gedurighlick van u geregiert/ beschut ende bewaert worden: Soo geest ons/ bidde ick u/ dat wy u waerlic ende van herten/sonder ophouden vreesen; ende alle surgeloosheydt ende betrouwen op onse eygene crachten afghelegd hebbende/ bidden dat ons uwen Heyligen Geest regiere/ ende heersche/ Dat wy oock wt Salomons val/onse swackheyd al veel grooter achtende/ al veel vorsekerder ende voorsichtigh moghen zijn/ om de sonden ende alle ghelegentheden ende aenlockinge tot de selve te vlieden: Dat wy niet alleenlick met David, den
Psal.71. vers.9. Vader Salomons, en bidden: Verworpt my niet in mijnen ouderdom, verlaet my niet wanneer ick swack ben: maer dat wy oock de werckinghe van dese uwe aldersoetste belofte in ons ghevoelen/ daer ghy seght; Hoort my toe ghy Iesai.46. vers.3.4.
van den Huyse Iacobs, ende alle overgheblevene vanden Huyse Israels, ghy die van my in den lijve ghedragen wordt, ende my inder moeder ligghet. Ia ick wille u draghen tot in't ouderdom, ende tot dat ghy grau wordet: Ick wilt doē, ick wil heffen, dragen ende verlossen. Als oock: De rechtveerdige Psal.91. vers.13. 14.15.
sal groenen als eenen Palmboom, hy sal wassen als eenen cedere op Libanon. Die geplantet zijn in dē huyse des Heeren sullen in den voorhoven onses Gods groenen. Ende wanneer sy oock oudt worden, sullen sy dan noch bloeyen, vruchtbaer ende versch zijn. U zy lof/ Maiesteyt/ eere eñ prijs/ in alle eeuwigheydt. AMEN.

Onderscheyd
Tusschen den wille des Geestes ende des Vleyssches.

Ioan. 21. vers. 18.

Voorwaer, voorwaer, segge ick u, Als ghy iongh waert, so gordedet ghy u selven, ende wandeldet waer ghy wildet: maer als ghy out sult wesen, sult ghy uwe handen wtstrecken, ende een ander sal u gorden, ende leyden waer ghy niet en sult willen.

DEn sin van dese woorden is; Dat Petrus niet met eene natuyrlicke doodt/ maer gheweldelick door het sweerdt soude sterven. Doch dit schijnt ongerijmt te wesen/ dat Christus seght/ dat zijne doodt niet gewilligh en sal wesen: want gelijck niemant tegen zijnen wille lijdende als volstandigh en word ghepresen/ soo en can oock niemant voor een vroom ende ghetrouw Marte-

laer ende Ghetuyge Iesu Christi gehouden wesen/ die tegen zijnen wille lijdet. Doch men moet hier onderscheydt maecken tusschen den wille des Geestes ende des vleesches. Want dat moet men den strijd des vleysches ende des Geests/ die de geloovige in haer selven ghevoelen/ toeschrijven. Wy en zijn nemmermeer so willigh ende bereyd om God te dienẽ/ of de wereld ende het vleysch en trecken ons als met stringhen aen d'ander zijde. De doodt en staet het vleysch nemmermeer wel aen: niet te willen sterven/ dat is het vleysch aengheboren. Daer af comt dat Paulus dus
Rom.7. vers.19. claghet; Het goedt dat ick wil, dat en doe ick niet; maer het quaet dat ick niet en wil, dat doe ick. So wierd dan Petrus den Geest willende/ het vleysch niet willende/ ter doodt geleydt: Hy wilde ende en wilde niet sterven: Den Geest wilde ende wenschte ontbonden ende met Christo, te zijn; maer het vleysch en wilde niet sterven. Hier moeten wy mercken dat dẽ schrick des doodts alle menschen is aengeboren: door dien dat ontbonden te willen wesen/ met de
Mat. 26 vers.39. natuyre strijdet. Christus selve biddet den doodt af/ hoewel hy gantsch van natuyren bequaem was om God te ghehoorsamen. Doch dat moet men veel meer den grouwelicken toren Godes/ die om de sonden van het gantsche menschelicke geslachte op hẽ lagh/ dan den schrick des doodes toeschrijven: Dus laet ons tot Petrum keeren. De smerte ende der wreetheyt der menschen waren schrickelick in Petri ooghen: dus en is het niet te verwonderen dat hy eenigher wijse eenen afschrick vanden doodt heeft gehadt. Doch daer in gaf hy zijne ghehoorsaemheydt tot Gode maer dies te meer te kennen/ dat hy den doodt/ die hy geeren soude ontgaen hebben/ geeren ende vrywilligh droegh/ door dien dat hy wist dat sulcks den wille Godes was. Het en hadde voor geen gedult mogen strecken/ hadde de ziele ende het ghemoed niet geleden. Ende dese leere is seer nut te kennen ende weten. Want sy vermaent/ prickelt ende verweckt ons tot bidden. Want wy en souden nemmermeer sonder Godes sonderlinghe hulpe de vreese des doods connen overwinnen. Soo dat daer gheenen anderen raedt en is/ dan dat wy ons onder de regieringe Godes gantsch ende geheel met oodmoedige gebeden overgeven. Dit dient oock om onse herten te verquicken ende versterckẽ/ om den moedt niet gantsch verloren te gheven/ soo sy somwijlen in de vervolgingen commen te ridderen ende beven. De ghene die wtgheven/ dat de Martelaren met gantsch gheene vreese geraeckt en zijn gheweest/ die nemen wt hare eygene vreese oorsaecke tot vertwijvelinghe. Onse swackheydt en moet ons daerom niet afschricken om haer exempel naer te volgẽ: want diergelijcke swackheyd hebben sy al mede geproeft: soo dat sy sonder met haer selven te strijden / over de vyanden des waerheyds niet en hadden connen triumpheren.

BASILIVS.

Wy en hebben anders geen nut van dit seer corte ende vergangelicke leven/ dan dat wy het quade

de eensdeels sien/eensdeels lijden/ eensdeels doen. Ende wy betalen de schuldt der Natuyre/ als wy eenighe die sterven/ volgen/ andere voorgaen/ ende sommige beweenẽ/ ende van sommige beweent worden; eyndelick van andere de tranen die wy om andere wtgestort ende geschreydt hebben ontfangen.

Of wy beweenen in dit dal,
Of self beweenet worden al.

Hy sal het doen.

LAet vry de menschen loos al dichten ende smeden
Wat haer onrustigh hoofd haer bringhet in den sin:
Daerom sal onsen God niet minder sien beneden/
Die alles weet en siet eer het neemt zijn begin.
Hy sal op den Aenbeeld al hare waep'nen leggen/
So dat de stucken scherp haer springen in den cop.
Ghy maer/ lijdt en volherd; wat sy doen/ wat sy segghen;
Zijt stille/ en geeft God gelooyigh u saeck' op.
Hy sal het voeren wt/ naer zijn belost warachtigh:
Staet vast/ en wanckelt niet/ wilt niet verdrietigh zijn!
Ghy sullet/ wacht den tijdt/ sien Godes handt almaghtigh
De boose straffen seer/ end' helpen u wt pijn.

Troost-dicht wt LVTHERO.

GHy die naer Christum zijt genaẽt/zijt cloeck end' onverslegẽ
Wanneer dat u swaer lijden praemt/Of dat u sprekẽ tegẽ
Sophisten vol voor oordeel quaedt; Of oock als de Tyrannen
Betoonen vrylick haren haet/Met branden/sweerden/bannẽ:
Haer dreygen u verschricke niet/ Vreest niet voor al de vonden
Die de Goddeloosheyd haer volc biet: sy sullẽ haer selfs wondẽ
Daer was opt niemant/niemant is/daer sal ooc niemant wesẽ
Die eenigh Christen maeckt onfris/Of hy voelt straffes pesen.
God's dreygen ende Maiesteyt/noyt yemant stiet met voeten/
Hoe sterc/cloec/hy moght zijn geseyt/ of hy en moest het boetẽ:

Al was hy schoon de grootste Heer/ Van al des wereldts landen
En dede Christi leden seer/ Hy voelde Godes handen
Voorseker is dien groten Godt/ Den Rechter seer rechtveerdigh/
Die straft het brekẽ van 't gebodt/ Naer dat de sond' is weerdigh;
Toont zijnen toorne aen die lie'n/ Die trots zijn en vermeten:
Voor hem nien geen te groot sal sien/ Te maghtigh, te vol weten:
Te heyligh salder niemãt boos/ in schijn goeds schaduw duyckẽ:
Paus/ Moscoviter/ Turck godloos/ Noch Vorst can maght ge-
bruycken.
Of schoon sich op bedrogh verlaet/ Den Pape/ vals van gronde/
Of Satan grimmigh stampt en slaet/ Sy voelen Godes wonde.
O dit en zijn de eerste niet/ Noch oock de leste mede/
Die God's Volc wildẽ doẽ verdriet: De wereld volght haer zede.
Eertijds al meer Tyrannen wreet/ Die al veel meer vermochten
Van dese/ voelden God's straf heet; Gods blixem sy versochten;
God conde die soo roeyen uyt/ Met eenen wenck alleene/
Datmen van al dit quaed oncruydt/ Niet vindt een wortel cleene.
Sy dan die wy in onsen tijdt/ Haer' handen sien bebloeden
Met Christen bloedt wt haet en nijdt/ Of in 't verborgen broeden
Veel listen ende lagen quaedt/ Niet vry en sullen leven
Want yder gheeren dat toestaet/ Dat stercker zijn verdreven;
Dit dient tot onsen troost oock seer; Dat niemant/ hoe geringe
Hy ooc moght zijn/ aenbadt dẽ Heer Die geen' hulp' en ontfinge.
O niemant onder 't last bezweeck/ Die zijn betrouwen stelde
Op dese Steenrots vry niet weeck: God hem te helpen snelde.
Och! niemant so vol van beswijck/ Om zijne groote sonden/
Geen Bedelaer/ geacht als slijck/ Geen' inden Stock gebonden/
Geen die met oorlogh was beset/ Wierd hulpeloos verlaten/
Als hy geloovigh in 't gebedt/ Nam God tot zijner baten.
Ja selfs het bloedt van Abel dat/ Was sonder schuld vergoten
En tot God riep van d' Aerd' en bat/ Vont God's oor niet gesloteñ
Dien Ionas die van God wegh liep/ Is wt den visch verhoort/
Daer hy lagh in dẽ afgrondt diep/ T'gebedt de wolck doorboort.
Want/ o dien God der Goden is/ Een Goedt Genadigh Vader:
Die hy hier geeft t'geloove fris/ Dien comt hy min'lick nader/
Dien stootet hy niet van hem ras/ Als al te snoodt gebonden:
Want voor God dien noyt snoodt en was/ Die schuylt in Christi
wonden/
De eerste wy oock waren niet/ Zijn of oock sullen wesen/
Daer Satan so wreet tegen schiet/ Verdruckt/ doet zijn begresen;
Veel recht Godsaligh volc heeft hy/ Noch al veel meer gequellet
In sweerd en vyer met tyranny/ Gerucket en gestellet/

Die al van God's seer stercke handt/ Gehaelt zijn wt zijn clauwẽ.
Hoe soud' ons God/ daer vast geplãt/ op hem is ons vertrauwẽ/
Verlaten/ sien ter slachtbanck gaen/ Als hulpeloose Schapen!
God doet het niet/ noch salt voortaen/ Niet doen: hy is ons wapẽ!
Veel grooter Gods Genaed' en Cracht/ O ziele vol benouwen/
Is dan de wereld end' haer macht: Dus wilt op hem betrouwen.

Het comt een Christen mẽsche toe/ Dat als eẽ Held hy lijd' en doe.

Godsaligh leeft/ soo ghy wel sterven wilt met vreughde:
Leert sterven/ op dat ghy Godsaligh leven meught.
Verwinnen met gedult/ verwinnigh is geeeret:
Hy wint die lijdt/ so ghy wilt winnen/ lijden leeret.

Noodinghe

Om cloeckelick teghen den Satan/ Wereldt/ Sonde/ te strijden.

DE Sone Godes en heeft ons niet tot de wellusten deses levens/ of tot andere dingen die de wereld groot achtet geropen; maer het teycken des cruyces oprechtende/ gebiedt hy ons onder zijne baniere te commen/ ende ons trouwelic als eenen Christelicken kampioen te draghen. Doch onsen Velt-oversten en is niet verre van ons als wy onder het cruyce strijden ende lijden; maer biedt ons/ tegenwoordigh zijnde/ de handt; en soo hy siet dat yemant ghewondt wordt/ dien gheeft hy terstondt seer lievelicke ende seer crachtige geneesmiddelen: Ja eer de wonde ghemaeckt is/ staet hy daer al gereedt om de plaester daer op te leggen. Desen hooghsten Alghesenden Quaelverdrijver moeten wy ons selven in alderhande cruyce met de alderyverighste ghebeden bevelen/ ende hem biddẽ dat hy onse wonden genesen hebbende/ ons wederom als cloecke crijghsknechten fris en gesond te velde voere/ op dat wy/ den goeden strijdt strijdende/ het geloove ende de goede conscientie ende ghewisse behouden; ende dat wy eyndelick/ alle onse vyanden overwonnen zijnde/ in eeuwige vrede eenes beteren levens/ sonder eenighe vreese van oorloge mogen juychen ende triumpheren.

PETRUS MARTYR.

Over dese spreucke Isaacks Gen. 26. vers. 22.

Nu heeft ons de Heere ruymte ghemaeckt, ende ons wassen laten in den lande.

Het schijnt dat Godt hoe de Godsalighe meer van de God-

deloose verbolght worden / haer maer so veel te meer zijne gonste bewijset: soo dat het schijnt dat men behoorde te wenschen/dat sy eenigen tegenspoed souden lijdẽ; gemerckt sulcks naermaels overvloedelick word vergoedet ende vergolden. Ende op eene andere plaetse seght hy; Isaac zijn Vaderlandt verlaten hebbende is eenẽ vreemdelingh in het land Gerar, een onvruchtbaer dor landt/ende krijget dies niet te min des selven iaers hondertfout zijn gesaeyde. Hier wt moeten wy dencken ende leeren/ dat ons Iesus Christus, soo wy het onse om zijnent wille verlaten gelijck hier Isaac gedaen heeft/ niet min en heeft belovet. Maer dat wy oock in dit leven hondertfout/ eñ hier naermaels het eeuwighe leven sullen verkrijgen.

Leert sterven in uw's Levens tijd;
Op dat ghy stervẽd leefd verblijd.

Doorbreker.

AL mijnes levens tijd/ dan hier dan daer gedreven/
Ick op het aerdsche dal meest eenen ballingh was:
Of in mijn Vaderlandt ick nu schoon al moght leven/
Ick soude daer oock zijn een ballingh op dit pas.
Die CHRISTUM recht belijdt/ heeft t' Vaderlandt al omme;
God's volck is over al den Hemel even naer.
O door het Roode Meyr wy moeten als de stomme
Gaen/ siend' op weder zijd de baren vol gebaer.
Den wegh is slijckigh glat en moeylick om betreden.
T' gedencken van Loths wijf/ in soutpplaer verkeert:
Het omsien ons verbiedt/ en doet ons voortgaen heden.
En draelt niet/ gaet maer voort/ o Reyser/ voorsien leert;
Den Hemel groot en wijdt dien doet sich voor u open,
Al die hier ballingh zijn/ en leven hier onfris/
Die worden van den Heer in dat ruym huys geropen
Wt dese wereld boos/ die haer niet weerdigh is.
Wt s' Hemels Vaderlandt en sal haer niemant jagen/
Als sy maer kloeck'lick gaen door s' wereldts zee verbolght:
O CHRIST' ons Reysers swack en traegh wilt selfs voort jagẽ:
Gaet voor als Fackel claer/ te recht bringht die u volght.

Wensch van PHILIPPVS MELANTHON.

PHilippus Melanthon seyde/ dat men gheensins wenschen en moet dat yemant soo lange leve/ dat hy tot sulcken ouderdom comme:

comme die met raedt ende daedt niemant meer dienstigh en can wesen. Waer mede hy seer claer te kennen gaf/ dat hy niet en wilde/ of veel eer niet en wenschte/ langhe eenen onnutten last der aerden te wesen. Daerom heeft hy God oock/ vele dat hoorende/ " gebeden; Dat so hy wilde dat hy " lange op der aerden soude leven/ " dat hy hem sulck levē soude gun- " nen/ in het welcke hy de Kercke Christi ende de Jeught met onderwijsen soude connen dienstigh wesen. Hy hadde oock groot vermaeck in die spreucke van Achilles van Philostrate beschreven/ de welcke aldus luydet: Ick wil geeren den meesten aerbeydt op my nemē; om geldt magh sich becommeren wie wil.

De selve hadde soo wel in zijn leven als in sterven sonderlingen lust ende troost wt het 10. 14. 15. maer voor al wt het 17. capittel Ioannis: Als oock wt het 5. ende 8. Capittel tot den Romeynen: Dus en sullen wy onghetwijfelt de selve plaetsen niet vruchteloos lesen.

Versuchten
Van yder Sondaer.

O Christe, siet my aen die naeckt ligh voor u deure!
Gedenckt mijns in het goed' end' helpt my wt getreure!

Christus antwoordet.

GRijpt eenen cloecken moedt! can eene moeder oock
Vergeten hares kinds dat in haer lichaem doock?
Al dede zijt al schoon/ door wreetheyd straf gedreven/
Ick sal u evenwel vergeten noch begeven:
Ghy/ en wat u aengaet/ staet in mijn handt geprent:
Voor u (en vreeset niet) ick surge sonder ent!

Ghelijck de ghene die in dicke duysternissen reyset of varet; den wegh ende gheleghentheydt der plaetsen onbekent zijnde / seer wenscht ende verlanght naer den dagh ende haven/ ende sich seere verblijd wanneer hy den dagh of de haven comt te sien; so wenschē oock alle ware Godsálighe in de duysternisse deses levēs naer het eeuwige Licht ende Leven. Als sy oock voelen dat sy in dit leven noch met sulcke vuylig- heden/ende besmettingen die Gode mishaghen/ belast zijn/ so en vreesen sy alleenlick den doodt niet; maer wenschen ende verlangen veel eer naer de selve; ende verblijden haer dat sy door den doodt die vuyle ende stinckende huydt der sonden sullen afleggen.

AVGVSTINVS.

In Psal. 48. De doodt die de menschen vreesen/is de scheydinge des zieles en des lichaems. Doch de ware doodt die de menschen niet en vreesen/ is de scheydinge des zieles van Gode. Het gebeurt dickwils dat als de menschē die doot vreesen/ die de ziele van het lichaem scheydet/ dat sy in die doodt vallen / die de ziele van Gode scheydet.

De selve.

Den tijdt deses levens en is anders niet dan eenen loop naer den doodt. Lib. de Civi. tat. cap.10.

Engelsche Gedenckweerdige Spreucke die de vrome Martelarsse/ Ioanna Grey, des daeghs voor hare doodt in het boeck van eenen Hovelingh/ met hare eygene handt heeft geschreven.

LEest als of ghy alle dage soudet sterven. Ende sterft soo dat ghy eeuwigh levet ende nemmermeer en sterbet. Het broos ende gelasen betrouwen des onsekeren levens en bedriege u niet. Mathusalem heeft oock moeten sterven. Daer is eenen tijd van geboren te worden/daer is eenen tijd van sterven. Den dagh des doodes is beter dan dē dagh der geboorte.

Matth.16.vers.26.

Wat wordt een mensche geholpen of hy de geheele werelt wonne ende zijne ziele verliest?

Hier wt leeren wy/ dat wy dit leven gheeren moeten verlaeten. Want wat is de gantsche wereld/ by des menschen ziele gherekent zijnde? De ziele is onsterfelick/ ende en is daerom niet geschapen/ om slechs eenighe daghen de wereld te ghebruycken; maer om in den Hemel eeuwigh » sondereynde te leven. Als of hy seyde: O wat is dat een groot " onverstand ende beestelicke dom" migheydt/ dat de wereld de men" schen soo heeft ingenomen/dat sy " niet en dencken/ waertoe dat sy " gheboren zijn; noch en ghedenc" ken dat haer eene onsterfelicke " ziele is ghegheven/ op dat sy/ den " loop deser aerdscher Pelgrim" magie ende vluchtighen levens " volbraght hebbende/ in den He" mel het eeuwighe leven souden " hebben ende besitten. Sy beken" nen wel al te samen/ dat de ziele " meer dan al des wereldts goede" ren ende wellusten is; maer mid" deler tijt verblind het vleysch en " bloedt soo hare sinnen/dat sy ha" re zielen al willens al wetens in " het verderf storten. Op dat ons " dan de wereld met hare lockasen niet en vanghe ende verblinde/ so moeten wy op de wtnementheyd onser ziele dencken: want so wy erustigh daer op letten/ so sullen al die ydele inbeeldingē der aerdsche ghelucksaligheydt in den windt vlieghen. Daerom laet

ons/ de vergangheliicke dinghen be zijden stellende het eeuwighe vaste omhelsen ende ons onscheydelick aen het selve vaste houdē: het welcke sal geschieden als wy alle aerdsche dingen achter rugge gestelt/ ja gedoodt hebbende/ dien IESVM CHRISTVM, als ons eenighe leven/ wel vaste houden. De welcke ons selve in het volghende vers aldus schijnt aen te spreken. Set u leven vry in mijne handen ende bewaringe: want of het al voor eenen tijdt schijnet met u wt te wesen/ soo sal ick u eyndelick by commen / om u te verdedighen/ bevrijden ende wederom op te rechten.

Iacob. 5. vers. 8.9.

De toecomste des Heeren naerdert. De Richter staet voor de deure.

Ghebedt
Over de Betrachtinge van het Laetste Oordeel.

O Aldergoedighste Heere ende Salighmaecker IESV CHRISTE, die ghewilt hebt dat ons den tijdt uwer laetste comste onbekēt soude wesen/ op dat wy (hoewel vele daer door onachtsaem worden) daer door gheprickelt ende beweeght worden om/ aengesien dat wy niet eenen oogenblick seker en zijn/ gestadigh te waecken: Wy bidden u dat ghy selve onse Slaepsucht wilt verdrijven/ ende de ghedachtenisse van die leste comste / ende van dat strenghe oordeel/ dat ons alle ooghenblicken over het hooft hanght/ gestadigh in ons wilt vernieuwen/ op dat wy op uwe onbegrypelicke Maiesteyt/ voor wiens blinckende wesen wy sullen moeten verschijnen/ als goede ende wackere huysvaders ghestadigh waecken/ ende altijd bereydt zijn om u met vreughet/onvervalscht gelove/ ende met eene goede conscientie (of gewisse) te ontfangen. Want aengesien dat ghy ons selve by de ghelijckenisse van eenen dief die des nachts inbreect leert ende vermaent. Hoe onverwacht dat uwe comste sal wesen [comste in de welcke wy niet het doorbreken der muyren / of het verlies van aerdsche ende vergangelicke dinghen; maer gantsch doodelicke wondē ende het eeuwigh verderf onser ziele moeten vreesen] soo souden wy seker wel sonder gevoelen ende beweghen moeten wesen/ soo wy in sulck eenen seer ghevaerlicken tijdt onbesurght wilde liggen roncken/ ende ons

heyl ende saligheyd selve in't verderf bringen. Nochtans bekennen wy seer gheeren/ dat het verdrijven van die Slaepsucht in onse maght [aenghesien dat wy verdorven/ boos en traegh van naturē zijn/ niet en bestaet; maer alleenlick in uwe Barmhertigheydt ende ghenade. Daerom bidden wy oor met dies te meerder yverigheydt ende oodmoedigheydt/ dat ghy onse herten ende ghemoeden selve wilt opwecken; de Slaepsucht wt onse oogen/ herten/ zielen ende ghemoeden wilt verdrijven/ en de voncxkens van het ware ende onvervalschte gheloove in onse aerden lampē (want wat is ons herte en gantsche lichaē anders dan aerde ende stof?) de Olye uwes Heyligen Geestes daer in gietēde/ gestadigh brandende wilt houden. Gheeft ons voor al dien goeden ende rechtschaffenen Gheest/ die ons in het ware ende rechte Geloove leyde/ ende ons genes weghen naer onsen eyghenen lust en late af dwalen. Gheeft dat wy nemmermeer van de surghe der aerdsche dingen soo in't slaep gewieght worden/ dat wy naer uwe laetste stemme niet nuchter ende wacker en souden luysteren/ waecken/ ende u met opgerechten hoofde ende een bly gemoed ontfangen: Op dat so het eynde van dit ons sterbelicke leven een beginsel sy van dat ware levendigende leven/ tot het welcke wy geschapen/ verlost/ ende gheheylight zijn: ende dat wy u in het selve met alle Heyligē in de vreughde uwes Hemelschen rijcks in aller eeuwen eeuwigheyd eeren/ prijsen/ ende loven. Amen. Het zy also.

Nota.

Wy sullen alle voor den rechterstoel Christi ghestelt worden. Dus laet ons dan Godsalighlick ende onschuldelick leven. Christus sal de Goddeloose/ onse Vyanden/ eyndelick rechtveerdelick oordeelen. Laet ons dan de vervolgingen geduldelick draghen/ ende hem de wraecke bevelen.

Ghebedt

van

CASPAR COLIGNI

Admirael van Vranckrijck.

In het uyterste ghevaer zijnes levens.

HEere/ God/ Hemelsche Vader/ ontfermt u mijnder naer uwe vrindelickheyd ende Genade! Och! en zijt de sonden ende boos-

boosheden mijnes voorigen levēs niet ghedachtigh. Soo ghy onse boosheden/ so ghy onse lichtveerdigheyd ende ongetrouwigheydt in het overtreden uwer wetten/ wilt aensien/ Wie sal/ o Heere bestaen? Wie sal de cracht uwes toorens connen dragen? Jck/ de versierde Godē aen een zijde stellende/ bidde u alleen aen/ erkenne ende eere u voor den eeuwighen Vader van den eeuwigen Godt IESVS CHRISTVS. Door den selvē bidde ic u wt dē grondt mijnes herten/ dat ghy mijn uwē Heyligen Geest ende de gave der lijdsaemheyd wilt schenckē: Jck betrouwe alleenlick op uwe Barmhertigheydt ende Genade/ op de selve alleene staet al mijne hope/ het sy dat ghy mijn nu wilt laten sterven/ of mijn leven langer wilt verlengen. Siet! ick bekenne dat ick tot beyde bereydt ben: niet twijvelende soo ick moet sterven/ of ghy en sult my terstont in dien geluckfaligen ende eeuwigen vrede ontfanghen/ soo ghy oock lijdet dat ick langher in dit leven blijve / soo gheeft my/ o Hemelschen Vader/ dat ick al diē tyd in het verbreyden uwer glorie/ ende in het bekennen/ vieren/ ende pleghen van uwe alderheylighste religie ende Godes dienst/ toebringe ende bestede. Amen. Het zy alsoo.

Keert uwe oogen af van't aensien uwer sonden/
End' u gantsch ende gaer verberght in Christi wonden.

Ghebedt
in den
Wtersten Noodt.

O Godt onser Vaderē/ Barmhertige God/ die ons met het Exempel van Ionas gheleert ende bevolen hebt / u selfs wt den mondt der hellen/ ende wt het diepste des afgronds aen te roepen; ons voor seker belovende te verhooren: Jck bidde dat ghy mijn/ die alle mijne hope ende vertrouwē op u stelle/ eenē wegh ende middel wilt wijsen door den welcken ick soo veel qualen ende quaden magh ontcommen/ ende dat ghy dese mijne bedroefde onde dagen/ in de welcke ick als in den afgrondt van alderhande ellende ligge versopen/ eyndelick tot een goed eynde wilt bringen. Ten minsten en laet niet toe dat den anghst ende schrick/ daer ick ter eender zijde door die wilde woedende dieren/ ende ter ander zijde door de Wreetheydt van uwe ende onse Vyanden mede ben bevangen/ het ghéloove ende het gewisse betrouwē op uwe belof-

tẽ gantsch ende gaer wt mijn herte verdrijve. Sy en haten ons om geen dingen so seere/ als om uwen alderheylighsten name die over ons is aengheropen. Och! Heere/ comt my te hulpe: Want ick ben van alle canten met so vele vyanden/ ongevallen ende ellenden (als met groote Waterstroomen) beset/ dat ick sonder uwe cracht-gevinge ende hulpe te swack ben om te ontswemmen ende ontcomen! AMEN. Het zy alsoo.

AVGVSTINVS.

Wy weten dat den Jonghsten dagh sal commen: het is ons nut dat wy weten dat hy sal commẽ; ende het is ons nut dat wy niet en weten wanneer hy sal commẽ: op dat ons herte altijd bereyd sy wel levende: ende dat wy dien toecomstigẽ dagh niet alleen niet en vreesen; maer oock minnen. In Psal. 36.

De doodt is seker: ongewis/ Js doodes dagh/ ure/ wijse:
Die voor zijn siel besurget is/ Eer doodt hem raeckt/ ick prijse.

Ghebedt
in den
Wtersten Noodt;
(Schier van ghelijcken inhoudt/ als het voorgaende.)

OCh! Lieve Heere/ waerom vermoeyt ghy uwe Rechterhandt om dese snoode verachte wormkens te verpletten? Onse zielen/ die door de overgroote smerte gantsch wtghemerghelt zijn/ werpen haer selven/ op uwe dickwils versochte Genade ende barmhertigheydt verlatende/ in uwen Vaderlicken schoot. O Barmhertige Vader verlost ons van dese anghsten des doods: Of soo het met ons omghecommen is/ ende ghy wilt dat wy in desen anghst sterven/ so en laet doch niet toe dat onse sinnen soo door des doodes schrick verbijstert/ verbaest ende versleghen zijn/ dat wy uwe Genade [die ghy ons so dickwils om Christi wille hebt bewesen] vergetende/ dien Geest des Misvertrouwens ende der wanhope/ ick segghe den Satan, plaetse geven. O Heere/ wy betuyghen ende ghetuyghen hier openlick voor uwe Goddelicke Maiesteyt/ dat wy stervende/ u willen sterven; Dat wy levende

niet en willen leven/dan om uwe wonderdadẽ in het midden uwer kercke ende versamelinghe der Heylige te vertellen/roemen ende loven. Amen.

Nota.

PETRUS MARTYR.

Gen. cap. 37. vers. 1. Het beloofde landt wordt een landt ghenaemt daer den Vader Iacobs een vreemdelingh in ghe-weest hadde. Op dat alle Heylighe die in de Kercke zijn/ daer wt leeren/ dat sy ballingen ende vreemdelingen zijn. Nu/ de gene die dat waerlick ghelooven/ die dencken altijd op haer vertreck/ ende sien altijd toe dat sy op die reyse geen gebreck van Reysgeld (dat is van eẽ crachtigh Gelove/ verselt met de gehoorsaemheydt ende onderhoudinge van Godes geboden) en hebben.

Een leven hebt ghy/ maer/ de doodt is veelderhande:
Voor al/ des levens sat/ leert sterven met verstande.

O mijne ziele/ siet om hooghe!

O mijn ziels/ in dit leven/ Neemt om hooge uwen gangh;
Kiest den Hemel hoogh verheven/ Voor de aerde sonder dwangh.

Ghebedt

Om een Saligh sterven.

O Aldergoedighste ende Genadighste Vader/ die my in mijnes moeders lichaem hebt gheschapen/ die my wt het selve als wt eene ghevangenisse hebt ghetrocken/ ende my wtgetrocken ende aengenomen hebbende/ my al wat tot mijne opvoedinghe dienstigh was/ hebt versurght/ my oock in mijnes moeders bursten goedt voedsel hebt bestellet/ ende zijt my soo/ eer ick u conde kennen ende erkennen/ u om hulpe bidden/ of u voor de ontfangene weldaden danckẽ/ met uwe Ghenade ende weldadigheydt voorghecomen: die my oock van kinds bene af met so vele goederen hebt overschudt/ my soo vele sonden hebt vergeven/ so vele onghevallen van my gheкeert/ende my in ghene perijckelen ende ghevaren / hoe veelvoudigh ende groot dat sy ooc moghten wesen/ opt en hebt verlaten ; maer hebt my altijdt in den bequamen tijdt uwe hulpe bewesen: O mijnen Vader / hoe soude ick noch (soo vele versekeringen/ getuyghenissen ende pandẽ uwer liefde/ trouwe

we en goedigheyd tot mywaerts ontfanghen hebbende) u van nu voortaen eenighsins connen mistrouwen/ of in eenighe perijckelen/anghsten/ende gevarẽ/ wanhopigh wesen? Seker/ ick betrouwe u mijnen God ende Vader veel eer wt den grondt mijnes herten/ ende weet voor seker dat ghy/die my tot noch toe noyt en hebt verlaten/ my oock in de nypre des doodts/ als ick aldermeest uwe hulpe behoeve/ niet en sult hulpeloos laten; maer het welbegonnene werck tot een goedt eynde bringen. Ghy verlost mijne ziele van alle anghst ende benouwtheydt/ ende sult de selve met de vreughet der eeuwige onstervelickheyd overvloedelick overschudden. Amen. Het zy also.

TAFELKEN,

Met het welcke

PHILIPPVS MELANTHON

de vreese des doodts in sich selven wilde verminderen/ [onder sijne schriften gevonden.]

En wilt den doodt niet vreesen;

Want	Want
Ghy sult verlost worden/ Van Sonde; Van alle swarigheydt/ Vãde Tyrannie des Duyvels/ Van de Rasernie der Theologanten:	Ghy sult voor het Aenghesichte Godes comen; daer sult ghy de verborgene Mysterien van Gode leeren/ die ghy in dit leven niet en hebt connen begrijpen.

Eene Andere Vertroostinge.

Dat moet ons selfs in den doot eenen sonderlinghen troost wesẽ; dat wy nemmermeer/ selfs als wy sterven/ van die gantsch Goddelicke allenthalven lievelicke gave des levens ontbloot

eñ beroofst en worden: Want/ als Bernarnus waerlick geseyt heeft: Het eynde des tegenwoordighen levens hanght aen het beginsel van het eeuwige leven.

MARLORATVS.

Actor. 2. vers. 24.

WelckenGod opgeweckt heeft, ende de smerten des doodts ontbonden.

Wat dese smerten aengaet/ het is seker dat het gevoelen van Godes Tooren/ die om onser sonden wille op Christum lagh/ hem al veel meer anghst eñ schrick / dan al de smerten eñ pijnen des vleysches/ heeft aenghedaen. Nu Christus dan die smertē heeft geleden/ teghen de selve ghestreden/ ende die overwonnen/ Soo en moeten de gheloovighe voor den doodt niet al te seer vreesen. Wāt het is nu eene andere ghelegentheydt met den doodt als het in Adam is gheweest: Want door Christi Victorie ende zege is den Vloeck / die God hadde uytghesproken/ verslonden ende wegh ghenomen. Wy ghevoelen noch wel de prickelingen der smerten; doch sy en connen ons gantsch niet wonden: want wy stellen den Schildt des geloovēs teghen de selve.

Ghebedt
van
STEPHANVS KNYGTHVS.
Om de Belijdenisse des Evangeliums [in het iaer 1555. den 28. Martij] in Engelandt verbrandt.

Heere Iesu Christē, om wiens eenighe liefde ick dit leven/ ende dat seer gheeren / afleggbe; veel liever hebbende dese bittere straffe des Cruyces/ende het verlies aller dingen te lijden/ dan de ghene die uwen Alderheylighsten Name lasteren/ ende uwe gebodē verwerpen/ toe te stemmē. Ghy sijt/ o Heere/ dat ick/ daer ick in de Wereld soudē mogen leven/ so ick/ den warē diēst uwes woords verlatende/ my selven uwen vyandt wilde onderwerpen / veel liever dese smerten des lichaems ende verlies mijnes levens hebbe willen aengaen; alle dingen voor slijck ende dreck achte/ om dat ick u soude winnen. Het sy soo verre van daer dat dese doot my swaer is/

is / ick hebse liever dan al het Goudt/ al het Silver; ia alle schatten ende rijckdommen des Wereldts. Want uwe Liefde heeft sulcke begeerte in mijn herte ghepzent/ dat mijne ziele even soo seere naer u snacket als een Hert/ dat lange geiaeght geweest hebbende/ naer het versche water verlanget. Verquickt my Heere met de zielvertroostende genade uwes Heyligen Geestes/ die de leemachtighe swackheydt deses lichaems / dat anders van alle cracht ontblootet is/ondersteune ende ophoude. Och! Heere/ ghy siet dat ick stof ende asschen ben/ tot alderhande goedt onbequaem van my selven. Gelijck ghy dan/ o Heere/ naer uwe gewoonlicke Goedigheyd tot mywaerts/ gewilt hebt dat ick onder uwe wtvercorene weerdigh soude zijn dit Avondmael te Eten/ ende desen Kelck te drincken/so laet uwe Almachtige rechterhand my ooc soo tegen dit Element des vyers versterken/ dat het / gelijck het wel in het wterlicke aensiē grouwelick ende schrickelick schijnt te wesen/ soo oock door u bevel/ als uwen gehoorsamen dienaer/voor mijne ziele soet ende verdragelick gemaeckt worde: op dat ick soo met de cracht uwes Heylighen Geestes ghewapent zijnde/door dese bittere pijne des vyers in uwen schoot worde ontfangen/ende naer uwe beloste/dit stervelicke lichaem afghelepdt hebbende/ onstervelick worde; ende in stede dat ick nu verdervelick ben/ eeuwigh met u onverdervelick lebe. O Alder Barmhertighst Vader/ laet u dit brandtoffer [niet van wegen des offers; maer om Christi, uwes eenighgeborenē soons/ mijnes Salighmaeckers/ wille] aenghenaem wesen. Om wiens belijdenisse ick u dese offerande/ hoedanigh die oock is / op offere ende op drage. Ick bidde u laet alle mijne misdaden vergheven wesen/ gelijck ick oock gheeren al de ghene/ wie sy oock zyn/ die tegen my misdoen/ vergeve. O Lieve Heyland/ breyd uwe vleugelen over my wt! O Hooghste ende alderweerdighste Gheest/ door wiens ingeven ende beleydt ic tot dese belijdenisse ben gecommen/ draeght my van hier in het eeuwighe leven. O Heere/ ick bevele mijne ziele ende Geest in uwe handen!

Nota.

So den Patriarck Iacob met sulck hertelick verlanghen ende begheeren naer Ægypten jachtet/ om zijnen sone Ioseph te sien; hoe geeren ende ghewilligh behooren wy wt dit Ægypten; dat is / wt dese alderverdorvenste Wereld te verhuysen/ om den ghenen daer Ioseph maer een voorbeeldt af was/te weten/dien Sone Godes selve/ onsen Heere IESVM CHRISTVM, ende met hem alle Patriarchen/ Godsalige Coningen/ Propheten/ Apostelen / Confessoren (belijders) ende Martelaren/als oock alle onse waer-Godsalighe Vrinden/ die ons in dit leven lief ende weerdt hebben geweest / te sien ende aenschouwen?

Wanneer de Bloemkens teer ghy in de Lent' aensiet/
Siet ghy u ws levens beeld/ dat als een Bloem verschiet.

Ghy

Ghy behoevet om den doodt/ Niet te bidden in ghetreure:
Want dat wreede Monster snoodt/ Wachtet op u voor u deure.

Elck die leven heeft ontfangen/ Oock den doodt ontfangen sal:
Leeren wy dan levens gangen/ Laet ons leeren sterven al.

Ghebedt
van
D. IOHANNES HOOPERVS,
Bisschop ende Martelaer van Engeland/ effen so hy int vyer soude gebracht worden.

O Heere/ ick ben den afgrondt der Hellen; maer ghy zijt den Hemel: ick ben eenen dreckhoop ende vuylinghsvat der sonden/ maer ghy zijt eenen ghenadighen Godt. O Aldergoedighste verlosser/ zijt my arm ende ellendigh sondaer/ naer uwe groote ende onwtsprekelicke Liefde/ ghenadigh! Wilt ghy/ die boven alle Hemelen zijt opghevaren/ my die eene Helle ben/ tot u trecken/ op dat ick uwes Heyls ende heerlicheyds deelachtigh worde: want ghy sit ter rechter handt uwes Hemelschen Vaders/ den selven ghelijck in Glorie ende heerlickheyd zijnde. Ghy weet de rechte oorsaecke waerom mijne vervolghers hare handen aen my/ arm ellendigh mensche/ slaē/ waerom dat sy my verwijsen ende ter doot bringhen; dat het niet en is/ om dat ick my tegen u gestelt hebbe: maer om dat ick de Goddeloosheid der gene die u dierbaer bloet met voeten tredē niet toe en stae/ noch de Waerheydt/ wiens kennisse uwe Goedigheydt my heeft gegeven [de welcke ick tot noch toe naer mijn uterste vermogen/ achtervolgende mijn ampt ende beroep/ tot uwes naems eere hebbe verbreydet] niet en wil versaecken ende teghen spreken. Oock en is uwe Goedigheyd niet onbekent/ hoe groote veelvoudige Martelingen/ Tormentē/ ende smerten des doodts/ dat my uwe arme ellendige creature ende schepsel naecken: Och/ Heere/ ick ben al veel te swack om die pijne te draghen; ick moet noodsaeckelick daer onder beswijckē/ het en sy dat my uwe Almaghtige handt te hulpe comme! Comme

me dan uwe hulp-veerdighe Goedigheydt dit arm zielken te bate/ dat ick door de pijne der heete vlamme niet eenighſins buyten de palen der Chriſtelicke lijdſaemheyd en trede. Wilt ghy de bitterheydt der ſelve ſoo vele verſoeten/ als ghy tot uwes naems eere meeſt dienſtigh ſult vinden te weſen. Amen.

Nu ick een droppel levens maer/ En hebb'/ ſwaer om bewaren;
Waerom my duyſent dooden ſwaer/ Verdrucken en gevaren?

Bereydt u ter doodt.

GEmerckt de wack're doodt u wacht tot allen ſtonden/
Wilt/ Wacker nuchter oock die wachten t'aller ſtondt/
Dat met haer vleughels ſwart ſy u niet comm' omronden/
End' u gevangen drijf/ verwonnen en ghewondt/
Om eeuwigh/ voor altijd/ te branden in de Helle:
Wiens deuren dagh en nacht toe ende open ſtaen.
Dien Open/ die noch leeft; Toe/ voor des doods geſelle/
Dit in zijns levens tijd verſmaedde goet vermaen.
In dien ghy dan zijt wijs/ by-tijds gaert heyl'ge pijlen.
Om Doodt als eenen Heldt te treden in't gemoedt.
De Doodt is ſeker; maer onſeker zijn Doods wijlen.
Ghy weet wiſſ'/ uyr noch dagh: dus u tot Deuget ſpoet.

Wy weten t'is een vaſte Wet/ Dat hier niet vaſt ſal blijven
Dat op de wereld is geſet; Dat hier niet can beclijven:
Dus laet ons naer een vaſter ſtadt/ En beter vreuget iachten
Denckt/ Eeuwigh is des Hemels ſchat. Daer will' ick ſlechs naer
trachten.

Godſaligh levet hier/ dat ghy Godſaligh ſtervet:
Want van een leven quaedt/ een quade doodt men ervet.

Nota.

Gelijck ick weet dat my eenen ſekeren dagh tot de lichamelicke doodt beſtelt is; ſoo weet ick oock ſekerlick (het welcke eene groote verachtinghe des doods in my werckt) dat dien ſelven dagh tot het leven des Gheeſts/ die met Christo zijnen Bruydegom ſonder ontbindinghe deſes lichaems niet volcomelick en can heerſché/ belanght ende behooret. Daerenb[...]en/ ſoo dickwils als wy door het ghedencken des doodts verſchricken/ ſoo dickwils moeten wy op de heerlicke verrijſeniſſe des vleyſſches dencken/ die ons tot eene ghelucksalighe Triumphe/ overwinninghe ende ſe-
kerſte

sterste hope eenes nieuwē levens bringet.

Ioan. 8. verſ. 21.

Ick gae henen, ende ghy ſult my ſoecken, ende ſult in uwe ſonden ſterven: Daer ick henen gae, en connet ghy niet commen.

De wereldt meent dat sy de Godsalighe/ die sy wt dit leven drijvet/ ick en weet niet wat verdriet ende lijden aen doet: Doch en worden tegen hare danck niet van hier gedreven/ maer worden daer henen geschickt/ daer sy anders van selfs henen gaen. Soo dat sy door dit geweld niet alleēlick niet beleedight en worden/ maer ooc daer door meer gespoedight ende voortgheset worden/ om te commen daer sy willen wesen.

Niemant en sal de Godsalighe het leven ontweldigen/ voor ende al eer hare ure is gecommen.

Luce 4. 29.30 Doen Christi landslieden naer den vlepssche hem sochten van eene hooghte te storten/ ontquam hy wonderbaerlick wt haren handen/ ende ontgingh den aenstaenden doodt. Dit exempel (of voorbaedt) leert ons/dat Godes Almaghtige handt (al schijnen de vyanden de overhandt te hebben/ so dat ons leven in haer gheweld ende moedwil schijnt te staen) altijd de overhandt eñ verwinninge sal hebben/ om ons te behoeden soo lange als God ons in dese wereld wilt houden. God heeft verschepdene middelen om de zijne van de vyanden te verlossen/ het sy dat hy hare handen vaste houde/ of hare ooghen met blintheyt slae/ of ooc hare herten eñ sinnē vertsaeght make. Hoe de vyandē woeden/ hoe sy rasen/ hoe sy op hare tanden knersen/ altijdt sal Godes maght het veldt behouden/ de verwinninge hebben/ de Vrome bevrijden. Het welcke Ioh.11.9 de Heere Christus met dese woorden genoegh te kennen geeft/ als hy seght; En zijnder niet twaelf uyren in den dage? Soo yemant in den daghe wandelt die en ſtoodt hem niet: Want hy ſiet het licht deſer wereldt. Hier mede leert hy/ dat eenen yegelicken vry ende seker van den doodt is soo langhe als hy den dienst zijnes beroeps noch niet en heeft vervult: welcke vervullinge hy de twaelfste ure namet. Vele die ghetrouwelick haer beroep volgen zijn wel dickwils in perijckel ende gevaer hares levens: nochtans is dat seker ende gewis/ dat haer geene ghevaren in het minste voor haren bestelden tijd en connē hinderlick wesen. Alsoo is Paulus dickwils in Perijckel zijnes levēs geweest; maer is het/ soo langhe als zijne ure noch niet gecommē en was/ altijd ontcomen. Petrus oock van Act.12. Herode ghevangen zijnde/ soude des naesten daeghs ter doodt gebraght worden; maer om dat zijne ure noch niet ghecommen en was/ heeft hem God door zijnen Enghel wonderbaerlick verlost. Laet ons dan al te samen leeren aen Godes Voorsienigheyd geesting

sins te twijfelen; maer / hoe het gaet/ altijd met de selve te vreden te wesen. Doch soo hy toelaet dat wy omcommen) wel heeft (hoewel dat sy niet eygentlick om en commen die in den Heere sterven) waer toe hy andere wel heeft laten commen/ soo moeten wy weten dat onse uyre gecommen is/ ende dat wy veel eer wt dese ellende geruckt/ dan wt dese wereldt getrocken/ worden. So daer en tegen de twaelffste uyre onses beroeps niet gecommen is/ niemãt en sal Godes Heylighe het leven commen ontnemen.

De Bye en wordet niet gevoedt;
De Vrselvliegh heeft overvloedt.
Wie soud' in dees' ondãcbaer tijd,
Te leven connen zijn verblijdt?

SENECA.

Leeft/ als of ghy altijd soudet leven; Leeft/ als of ghy morgen soudet sterven.

De doodt is eenen doorgangh tot de onsterfelickheydt.

Soo ghy in Christo sterft, doodt is des levens deure:
Leert sterven, op dat ghy niet stervet met getreure.

AUGUSTINUS.

De doodt der Godsalige is allenthalven goedt.

Wijse
Om de stervende te vertroosten/
Beschreven wt het Supplement (of bijvoeghsel) der Meisznische Cronijcke van Georgius Fabricius.

EEnen Proost van Afro, den Canonnick van zijne Societeyt (eenen vromen ende geleerdẽ jonghman) gheroepen hebbende/ heeft hem ghebeden/ Dat soo hy misschien in zijn uyterste by hem ware/ dat hy hem doch drie aengename dingen soude willen doẽ: Het welcke hem den jonghman onderdanighlick beloofde te doẽ.

I. Het eerste is (seyde hy) dat „ ghy mijn het Sweet Christi in„ dachtigh maeckt dat hy in den „ anghst zijnes herten overvloedelick heeft wtgegoten/ op dat ick „ in mijnẽ anghst door de veelheyd „ mijner sonden niet overvallen en „ worde. Het tweede is dat ghy II. mijn al de pijnen ẽn bittere smerten „ die Christus aen het cruyce „ heeft geleden/ in den sin brenght/ „ op dat ick de stringe straffen mijner „ sonden in mijne swackheydt „ niet en gevoele. Het derde ende III. laetste is/ dat ghy my de woordẽ „ verhaelt die Christus (aen het „ Cruyce) heeft gesproken/ biddende „ voor de ghene die hem cruyc„

cigh-

„ tighden/ ende den Moordenaer „ het Paradijs belovende/ op dat „ ick niet en beswijcke: maer dat „ Christus my door zijne groote „ liefde gewеerdige aen te nemen/ „ en voor my (die door mijne ver- „ diensten niet saligh en can wor- „ den/ noch het Hemelsche rijcke „ vercrijgen) den Hemel wilde opē stellen. Dit heeft dien Jonghen Canonnick vele lieden verhaelt/ om dat hy zijnē Meester hier door ghetroost ende wel gemoedt zijnde/ heeft sien sterven: ende naerderhandt is het op vele plaetsen eene ghewente ghewordden/ datmen de stervende op de ghemelde wijse vertroostet.

Die weet dat door den doodt met Christ' hy word versaemt
Gerust sterft. Doch geen doodt/ maer leven men dat naemt.

Ick hebb' geleeft soo langh ick wil/ So langh ghy wilt/ ick wille/
O Christe, dies ick leve stil/ En sterve vredigh stille.

Eenen
Christelicken Vader
Corts voor zijn overlijden/ aen zijnen Sone.

AEnghesien dat ghy/ mijnen weerden ende beminden Sone/ so vriendelick van my begeert/ dat ick in uwen Bibel eenige gedenckweerdige spreucke tot eene gedachtenisse schrijve: soo en can ick u dien gheringhen dienst met recht niet weygheren/ noch ontseggen. Doch wilt ghy/ het gene dat ick op dit pampier sal schrijven/ in u herte/ memorie ende gedachtenisse/ met alle vlijt prenten ende houden/ op dat ghy het selve al den tijd uwes levens gestadigh voor uwe ooghen mooght hebben: Want soo ghy dat doet/ soo en sal geluck ende voorspoedt al het gene dat ghy aenvaght niet lichtelick ontbreken.

Voor al dan/ o mijnen Sone/ Vreest God altijd sonder ophouden: Wilt God des morgens ende des avonts/ ende oock so dickwils als de ghelegentheydt des tijds ende der plaetse sulcks toelaten/ met Godsalighe ende oprighe ghebeden aenbidden. Wilt het Woordt Godes dat in desen eenighen Hemelschen boeck (ick segghe den Bybel) begrepen is/ met vlijdt ende aendacht lesen; ende draeght voor al surghe dat ghy/ selve de Fondamenten ende Gronden der Christelicke leere die in u gemoedt wel geleyd zijn/ wel verstaet/ ende in desen deele met uwe eyghene/ ende niet met eenes anders oogen siet. Wilt in alle saecken ende handelinghen op God ende op de Geboden Godes sien: ende wilt altijd/ eer ghy eenige saecke begint/ vlijtigh be-

dencken ende overwegen/ of dat oock wel ende Godsaligh can gedaen worden: dat is; of het met Godes wille ende geboden over een commet. Doch soo ghy siet dat u voornemen Gode mishaeght ende tegen zijne wet strijdet/ so wilt op den staenden voet/ sonder wtstel/ daer wt scheyden/ al en lieten u alle menschen niet alleenlick het selve toe; maer al porden ende vermaenden sy u oock om daer in voort te varen ende het selve wt te voeren eñ volbringen. Want wat soude het u in het wterste/ ende dat seer strenge/ oordeel Godes baten/ of schoon uwen quaden handel al de wereld wel aengestaen hadde/ ende eenstemmigh van alle menschẽ geprezen ende toegheſtaen ware? Daerom/ als ick segghe/ siet altijd op God/ niet op de menschẽ. So uwe saecken wel/ of immers redelick/ staen/ danckt Godt wt den grondt uwes herten. Soo ghy in tegenspoedt steeckt/ stort uwe ellenden ende swarigheden voor Gode met vyerige gebeden wt/ bidt om zijnen raedt ende baet. Gedenckt altijdt dat voorspoed ende teghenspoed van Gode belanght/ ende dat gheen van beyden/ aengesien de sonderlinge cortheyd selfs van het alderlangste menschen leven/ langh ende bestandigh en can blijven. Bekent altijd geeren voor Gode dat ghy eenen ellendigen sondaer zijt; gelooft oock met vast vertrouwen/ dat Iesus Christus, den Sone Godes/ u oock met zijn dierbaer bloedt heeft vry gecocht/ ende wt de kele des Duyvels ende der Helle geruckt: Ende in dat betrouwen volherdende/ belijdt tot den laetsten bloeds droppel uwes levens/ den Sone Godes uwen Salighmaecker te wesen/ so sal hy u oock/ naer zijne grondelose goedigheydt/ voor zijnen Broeder kennen/ ende sal uwen aldergetrouwsten Advocaet ende voorspraecke by zijnen Vader gestadigh wesen,

Wilt met den staet daer u God in gestelt heeft/ of noch sal stellen/ altijd gewillighlic te vreden wesen. Tracht niet naer dingen die u te hooge zijn; maer wilt u veel eer by middelmatige/ of oock nederige/ dingen voegen. Want so ghy nemmermeer hooghe op en clemmet/ soo en behoeft ghy niet te vreesen dat ghy tot eenigen tijde leege sult vallen. De eersuchtighe ende opgheblasene worden meest om hooge geheven/ om met eenen swaerderen val neder ghestort te worden. Zijt warachtich in uwe woorden ende beloften/ ende en belooft niemant niet boven u vermogen. Doch soo ghy wat met den monde of schriftelick hebt belooft/ wilt het selve/ als eenen eerlicken vromen ende oprechten man betaemt/ volbringen; op dat so u bloot Ia of Neen meer gelde by de ghene daer ghy daghelicks met om gaet/ dan de veelvoudige hooge eeden van andere lieden. Seker/ als ghy wt boertinge of wt ernst lieght/ soo en zijt ghy gheen kindt Godes; maer des duyvels: die van den Sone Godes/ die niet en can liegen/ eenen logenaer ende Vader der logenen word genamet. Zijt oock schaemachtigh ende sedigh in uwe gedachten/ woorden/ ende wercken. En onteert niemants wijf/ kinderen/ noch huysgenooten met eenighen smaedt of oneere. En zijt geenen grootsprekigen

pocher / noch eenen trotschen wtdragher om met yemandt lijf om lijf te vechten. Maer als den noodt/maer voornemelick de opentlicke belijdenisse der Christelicke waerheydt / of oock de welvaert des Vaderlāds/eenighsins sulcks van u voordert/grijpt dan een mannelick gemoedt/ zijt cloeck ende onversaeght: wacht u dan van alderhande versaeckinge/ende vlucht: Want het is beter ende heerlicker in die gelegētheydt eerlick ende Christelick te sterven/ dan/ de Waerheyd versaeckt ende het Vaderlandt verlaten hebbēde/schandelick te vlieden. Doet u ampt gheeren ende met herten lust; soo sal het u lichter ende dragelicker wesen. En zijt noch quistgoedigh/ noch oock al te vasthoudende. En maeckt u niet te soecken wanneer ghy op eenen blijden hooghdagh uwe vrinden wilt onthalen/ of het al wat meer costet dan ghy daghelicks zijt ghewent te verteeren: maer wilt veel eer voor ende naer dien tijdt de ghesparigheydt (die van Cicerone eenen grootel tol of incomste wordt ghenaemt) te wercke stellen. En wilt de woorden ende wercken van andere lieden die noch in twijvel connē getrocken worden / of oock die opentlick onrecht zijn / niet ten erghsten duyden ; maer denckt dat ghy oock een mensche zijt/die niet altijd sonder struyckelen den rechten wegh en gaet/maer somwijlen al vry wat verre van den selvē af keeret ende dwalet. Wilt in alle contracten (verdragen) of verbonden/ ende in allen handel die ghy met de lieden doet/altijdt getrouwe/ recht wt/ sonder ergh ende bedrogh/ wesen: Want sulcken handel ende verbondt sal alderbestendighst blyven. Doch wilt den aerdt ende natuyre der lieden daer ghy met handelt/vlytigh ondersoecken. Het is recht ende billich dat ghy tegen vrome ende oprechte lieden uwe vromigheyd ende oprechtigheydt te werck stelt. Doch wacht u voorsichtelick voor de doortrapte arghlistige bedriegers: en spreert noch en handelt met de selve niet dat ghy te voren niet lange ende vele en hebt bedacht ende overweghen. Siet dat ghy door eenes anders schade/ voorsichtiger ende door eenes anders dwalinghe/ wijser/ wordet. Laet u de ware arme / ende niet die door hare eyghene schuld arm zijn/ altijd bevolen wesen. Houdt dien voor eenen waren ende trouwen vrindt die u tot eenigh goedt vermaent/ ende u bestraft of oock wat straf aenspreeckt wanneer ghy u ergens in vergrijpt. Doch en laet de pluymstrijckers/godslasteraers/noch oock de schalcknarren die den sot spelen/ om het geldt wt uwe beurse te melcken/ by u gantsch gheene plaetse hebben. Wilt u de dienaren die ghy eens op eenige ontrouwe bevonden hebt met den eersten/ sonder twist/ quijt maecken; ende en laet gheensins toe dat sy door schoon spreken of vleyen langher in u huys blijven. Zijt oprecht ende bereydtwilligh om ander lieden schande ende oneere te decken/ by soo verre als ghy een privaet, niet heerschende persoon zijt: maer so ghy eenigh rechter ampt bediēt/ wilt alle schand-daden/alle boosheden/ die by yder een berucht zijn/ naer recht en reden straffen/ ende staet de onnoosele voor/ naer

u uyterste vermoghen. En wilt niemant meer dan recht ende billigh is om u eyghen gewin ende geniet beswaren. Want al wat men soo wint/ gaet haest verlooren/ als van Godes seghen [die den mensche alleé salighlick rijck maeckt] gantsch ontbloot zijnde. Wacht u van swelginghe ende dronckenschap als daer altijd een woest ende ongebonden leven wt volget. Wat sal ick veel segghen? Leeft altijd als in de tegenwoordigheyd Godes [die alles siet en hoort/ het binnenste der herten doorsoeckt/ ende eenen gantsch strengen rechter ende straffer der boose is] zijnde ; Soo sult ghy nemmermeer / of immers seer selden/ sondigen; Ende sult/ naer dit commerlicke ellendighe ende bedroefde leven/ de vreughden des eeuwigen levens deelachtigh wesen.

So ghy steeds overleght wat ghy zijt/ waert/ sult wesen/
O mensch/ ghy mooght met recht als wijs wel zijn geprefen.

Geeft/ o Gods Soon/ dat ons niet schaem-root maeck' ons levē/
En dat ons doodt ons niet berouwe en doe beven!

Ghy soudet weenen wist ghy wel/ Hier maer een maent te blijvē:
Ghy lacht daer u doods prickel fel/ Van dage magh ontlijven.

Met pijn begint/ met pijn ons leven endet/
En tusschen tween is niet dan moeyt en sweet;
Doch Hope vast een leven ons voorwendet/
By 't welck niet swaer is al ons pijn/ moeyt/ leet.

Rom. 8. vers. 31. 32.

Wat sullen wy dan hier toe seggen? Soo God voor ons is, wie is teghen ons? Die zijnen eygenen Sone niet gespaert en heeft, &c.

AVGVSTINVS MARLORATVS verclaert dese gantschgulden ne woorden op dese wijse:] Wat sullen wy dan seggen?] Den Apostel siende op de hooghte der Goddelicke Voorsienigheydt/ dispensatie ende bestellinge in alle dinghen/ voor al die onser zielen salighheyd belanghen/ berst wt in Godsalige exclamatien ende wtroepingen/ met de welcke hy de cloeckmoedigheyd/ door de welcke sich alle Christenen in alle wederspoeden behoorden staende te houden/ wtdruckt ende te kennen gevet. Ende voor eerst toont hy den eersten oorspronghg ende Fonteyne der sekerheid/ door de welcke het Godsaligh herte alle creaturen (by wijse van sprekē) magh trotsen ende wtdagen. Als of hy " seyde: Sal ons dat niet wel ghe- " reyen/ dat ons God so weerdigh " achtet? Sullen wy daer op niet " roemen/ dat wy sulck eenen Ge- " nadighen Godt hebben? Sullen

wy

„ wy ons over sulcke eene groote „ geluckſaligheyd niet met eē hert- „ grondich ſeker betrouwē verblij- „ dē? Sullē wy eyndelick ſulck eenē „ ſtercken Burght tegen alderhan- „ de quaedt hebbende/ alle vyand- „ licke maght niet met een cloeck „ ende onverſlegen herte verachten „ ende beſpotten? Daerom voeght hy daer by: Soo God voor ons is, wie is teghen ons? Dat is het voorneemſte/ iae het eenige ſtutſel dat ons in alle aen-vechtingē ophoudet ende onder-ſteunet. Want ſoo wy gheenen Genadigen God en hebben/ ſoo en connen wy/ of wy al de heele wereld te vrinde hebben gantſch gheen vaſt vertrouwen hebben. Daerenteghen is ons Godts ee-nige gunſte al troost ende verlich-tinge genoegh/ al eenen genoegh ſtercken Burght / haven ende ſchuylplaetſe/ tegen al de ſturmē ende tempeeſten van alderhande quaden ende miſquamen. Als „ of hy ſeyde: Wat wil yemant „ van miſtrouwen ſprekē? God „ heeft zijne liefde ende weldadig- „ heyd tot onſwaert d op ſo veelder- „ hande wijſen beweſen. Nu/ ſoo „ God op onſe zijde is/ wat ſal ee- „ nigh vyandt connen wtrechten? „ Wat ſal de booſheyd der menſchē „ ons connen doen/ als Godt ons „ beſchuttet ende bewaret? Want „ ſoo het den Almaghtigen met de „ geloovige houdet/ daer en is nie- „ mant die haer can ſchaden/ daer „ en is geen ongeval dat haer can „ letten. Hier mede commen al die getuygeniſſē der Heylige Schrift over een/ in de welcke de Heyli-ge/ haer alleenlick op Godes al-moghende cracht verlatende/ al het gene dat haer in de gantſche wijde wereldt tegen is/ durven verachten: Wanneer ick alreede wandelde in duyſteren dale, ſo en vreeſde ick doch geen ongheluck: want ghy zijt by my. De Heere is met my, daerom en vreeſe ick my niet: wat connen my de menſchen doen? Ick en vreeſe my niet voor vele honderdt duyſendt, die hen rontom tegen my leggen. Want daer en is geene maght noch on-der den Hemel/ noch boven den Hemel/ die Godes Arm can we-derſtaen. Als wy dan God tot eenen beſchutter hebben / ſoo en moeten wy voor gheenderhande ongeluck vreeſen. Daerom geeft dien eerſt zijn oprecht betrouwen op God te kennen/ die met zijne beſchuttinge te vreden zijnde/ niet ſoo en vreeſet/ dat hy den moedt verloren geve. De gelovige wor-den wel ſomwijlen geſtooten/ ſoo dat ſy waggelen; maer nemmer-meer en worden ſy gantſch ende geheel ter neder geſtooten.

Pſal. 23. verſ.4.

b Pſa.118 verſ.6.

Pſalm 3. verſ.7.

Die zijnen eyghenen Sone niet geſpaert en heeft. Dit is een an-der argument ende bewijs / van de ſekerheyd van Godes Goedt-gunſtigheyd tot onſwaert geno-men: welcke Goedgunſtigheydt hy met dit teycken beveſtight/ dat ons God zijnen eygenen eenigh-geborenen alderliefſtē Sone heeft gegeven. Hier wt argumenteert/ redent ende beſluyt hy dus van eē „ meerder tot een minder: ſoo hy „ zijnen Sone voor ons heeft ghe-ghEven/ waeromme en ſoude hy ons met hem/ eñ om zijnent wille/ niet alle andere goederen gheven? Of/ wat en ſullen wy nu van dien niet verwachten die ons verſoent is/ die zijnen eenigen Sone voor de gene die niet verſoent en waren niet en heeft verſchoont; maer heeft

,, heeft den ſelven alleen voor ons
,, allen overghegeven / vernietight
,, ende vernedert/op dat hy ons ſou-
,, de verhooghen: Hy heeft hem tot
,, ſonde (dat is eē verſoenoffer voor
,, de ſonde) ghemaeckt/ op dat wy
,, van de ſonden ſoudē verloſt wor-
,, den: hy heeft hem in den doodt o-
,, vergegeven/ op dat wy weder le-
,, vendigh ſoudē wordē. 1. Aenge-
,, ſiē dan dat hy ons den Sone heeft
,, gegevē/ daer het Al in is; Volght
,, daer wt niet dat den ſone (wiens
,, met erfgenamen hy ons heeft ge-
,, maeckt) ons gegeven zijnde/ ons
,, oock met eenen Alles is gegeven?
,, Of/ wat en ſal hy ons niet ſchenc-
,, ken/ aengeſien dat hy ons den ge-
,, nen ſchenckt die meer/ beter/ ende
,, voortreffelicker is dan alle ſchep-
,, ſelen ende creaturen?
Nu/ dat hy ſeght ; Niet ghe-
ſpaert, dat is al veel meer dan of
hy ſlechs geſeydt hadde geſchonc-
ken. Want dit ſtelt ons Godes
onwtſprekelicke liefde voor ogē/
door de welcke hy beweeght zijn-
de/ ſelfs zijnen alderliefſten ende
onſchuldighſten Sone om ons te
helpen niet en heeft verſchoont/
maer heeft hem alleē voor ons allē
[ick ſegge voor alle eeuwen/ jong
en oudt eñ voor alle geſlachtē van
Phil. 3. menſchen] overgegeven/ ja over-
vers. 8. geven inde alderſmadighſte doot
des cruyces. Jae daer en is niet/
dat de Vader hem niet opgeleydt
en ſoude hebben / noch de Sone
niet gewillighlick op hem en had-
de ghenomen/ ſoo daer noch yet
tot onſer ſalighevdt te doen hadde
geweeſt. Daerom is het gantſch
gewis/ dat dit onſen God is/ die
ſich met ſulck eenen pand aen ons
heeft verbonden. Ende dat daer
niet en is dat hy ons ſal weyghe-
ren/aengeſien dat hy dien aen ons
te coſte leght/ die het coſtelickſte
is dat in Hemel ende op aerden
wordt gevonden. Deſe plaetſe
behoort ons te vermanen ende op
te wecken/ om de rijckdommen
Chriſti te overdencken ende aen-
ſchouwen: Want ghelijck hy ons
eenen Pant is van Godes onme-
telicke Liefde tot onſwaerts/ ſoo
en is hy ons oock niet naeckt eñ
ledigh/ maer vol van alle Hemel-
ſche ſchatten tot ons gheſonden/
op dat den genen die hem beſittē/
niets tot hare volcomene geluck-
ſalighevd en ſoude ontbreken.
Wie ſal de wtvercorene Godes vers. 33.
beſchuldighen? God iſt die recht-
veerdigh maeckt. Want het is
God alleen voor wiens Rechter-
ſtoel wy alle moeten gheſtelt wor-
den: nu hy ons dan rechtveer-
dight / wat plaetſe cander noch
voor de beſchuldinghe overigh
weſen? Wie ſal durven beſchuldi-
gen als God rechtveerdigh ende
vry ſpreket? Ende of yemant alſo
vermeten ware/ God en ſal naer
hem niet hooren: want/ hoe ſou-
de hy beſchuldinghe teghen zijne
wtvercorene kinderen lyden. So
wy ſonen zijn; hy is den Vader:
ſo en is hy ons dan geenen Rech-
ter om ons te verderven ende ver-
doemen. Want wie ſoude de vry
geſtelde verdoemen? Of wie ſou-
de de verdoemeniſſe vreeſen/ daer
de wet voldaen is/ ende de ſtraffe
alreede is betalet.
Wie ſal ons ſcheyden?] De argu- vers. 35.
menten ende bewijſredenen die tot
aenradinghe dienen/ gheeyndight
zijnde/ beſluyt hy eyndelick (ende
dat met eene vrage die als niet ee-
ne exclamatie / of wtroepinghe/
wort voort gebraght) dat wy ſoo
hier door behoorden verſterckt te
weſen/ dat wy ons nergens door/
op

op gheenderhande wijse/ van het Gheloove ende Hope in Gode en behoorden te laten af trecken: So ›› dat dit den sin is: Maer dat wy ›› alreede op so vele wijsen van Go- ›› des goede wille ende gheneghent- ›› heyd tot onswaerts zijn verseckert/ ›› so soude het seker eene groote schā- ›› de ende oneere wesen/ dat wy om ›› eeniger aenvechtingen wille/ hoe ›› swaer ende grouwelick dat sy oóc ›› souden moghen wesen / de Hope ›› souden overgheven/ ende het Ge- ›› love op Godes Barmhertigheyd/ ›› souden laten varen.

Van de liefde Godes? Sommighe duyden dit op de Liefde met de welcke wy God minnen; maer het wordt beter van die Liefde genomen met de welcke ons Godt minnet: ghelijck het
vers. 37. Paulus daer naer verclaert: Door hem die ons lief ghehadt heeft. So is dit dan den rechten sin: wat ›› ons oock overcomt / dat en sal ›› ons nemmermeer soo verre brin- ›› ghen/ dat wy niet en kennen ende ›› bekennen dat wy van Gode be- ›› mint/ende door zijne Goedigheyd ›› behouden worden. Desen sin
Joan. 10 comt met de spreucke Christi o-
vers. 29. ver een/ daer hy seght: Niemant en can se wt mijnes Vaders handt grijpen. Waer wt blijckt dat de gheloovige al verre de overhandt hebben in alderhande verdruckinge: doch niet door hare/maer door des Vaders / cracht. Als of hy seyde: Wy commender altijd van. Het ghebeurt wel somtijds dat de gheloovige de nederlage schijnen te hebben / ende gantsch onderdruckt te wesen: Want soo worden sy vanden Heere niet alleen getuchtight ẽ besocht/ maer ooc veroodtmoedight: Doch altijdt word haer sulcke wtcomste gegeven/ dat zy de victorie ende zeghe hebben. Het gene dat wy lyden/ dat schijnt wel bitter ende swaer te wesen/ doch het en moet ons niet verschricken: want het can ons wel drucken; maer niet onderdrucken: Ja hoe het swaerder op onsen hals light/ hoe het onse liefde tot Christum, ende Christi liefde tot ons [aengesien dat wy allenthalven met de victorie ende verwinninghe daer af commen] meer bevestight. Daerom is het seker ende ghewis dat wy eer alle weerspoeden sullen verwinnen/ dan dat wy het gheloove ende betrouwen van de Barmhertigheyd Godes souden verlaten. Hy voeght de oorsaecke daer by:

Door hem die ons lief ghehadt heeft. Op dat de geloovige souden kennen ende erkennen van waer dat haer die onverwinnelicke cracht commet. Want hy en leert niet alleenlick; Dat Godt/ die ons lief heeft / ons met zijne handt onderstemet ende ophoudet/ maer hy bevestight oock het selfde van Christi liefde. Ende dit eenige woordt geeft ghenoegh te kennen/ dat den Apostel niet en spreeckt van de groote liefde die wy Godt draghen/ maer van de Vaderlicke Goedtgunstigheydt Godes of [als den text luydt] Christi tot onswaerts. Dit vast vertrouwen wel diepe in onse herten gheprent zijnde/ sal ons altijd wt der hellen tot het licht des levens rucken/ ende sal ghenoeghsaem wesen om ons te ondersteunen ende op te houden.

AMBROSIVS.

Wy en moeten den doodt niet vreesen/ dewijle sy het eynde der

 souden

sonden is: wy en moeten van het leven niet wanhopen/ aenghesien dat het door de verrijsenisse wordt vernieuwt.

LACTANTIVS.

Aenghesien dat dit tijdelicke leven cort is/ soo moet oock noodsaeckelick het gheluck ende ongeluck vant selve cort wesen.

AVGVSTINVS.

Die de Pelgrimmagie soet vindet/ die en bemint zijn Vaderlandt niet: Die het Vaderlandt soet vindet/ dié vindt de Pilgrimmagie bitter.

NAZIANZENVS.

Dat hebben wy van de verlanginge des levens/ dat wy daghelicks eensdeels meer quaeds sien/ eensdeels meer lijden/ ende eensdeels selve doen ende bedrijven: doch door den doodt worden wy wt de perijckelen ende gevaren vā sondigen in de sekerheyd van niet te sondigen ghestellet.

De Rechtgheloovige en vallen nemmermeer wt de Genade Godes.

Ioan. 4. vers. 14.

Soo wie drinckt van den water dat ick hem geven sal, die en sal in der eeuwigheyd niet dorstē; maer het water dat ick hem sal gheven, dat sal in hem worden eene Fonteyne des springhenden waters in dat eeuwige leven.

DE gene dan die het Gheloove van den Heyligen Geest eens heeft ontfanghen/ die heeft eene springh-ader/ die wt de sonde tot de Gerechtigheyd/ wt den doodt/ int leven ende wt der aerden in den Hemel springhet. Dus is het bekent ende openbaer/ dat de gene die desen Geest eens heeft verkreghen/ die het eens ghegheven is te Geloven/ dat dien nemmermeer wt Godes Ghenade en can vallen. Daerom is het oock dat Paulus roemet/ datter niet in den Hemel noch op der aerden en is/ dat hem van de Liefde Godes can scheyden. Voorts/ het en strijd met Christi woorden niet/ dat de Geloovighe tot den eynde hares levens naer vermeerderinghe der genade snacken ende verlanghen. Want hy en geeft niet te kennen/ dat wy terstondt gantsch vervult worden: maer wilt dit alleenlick seggen/ dat den Heylighen Gheest eene steeds vloeyende fonteyne ende springhader in hem sal wesen; ende dat het oversulcks niet te vreesen en staet/ dat de ghene die door de Gheestelicke ghenade vernieuwt zijn/ sullen verdrooghen. Hoe wel dat wy dan al den tijdt onses levens dursten/ soo is het nochtans seker ende ghewis/ dat wy den Geest niet slechs voor eenen cleynen tijdt ontfanghen en hebben/ maer op dat hy in ons altijd springende/ nemmermeer en ont-

Rom.8.

ontbreke ende op en houde. So durften dan de geloovige al den tijd hares levens met groot verlangen: ende zijn nochtans overvloedigh van levēdigh sap. Wāt hoe weynigh dat sy van de Ghenade ontfangen hebben/ so groēt ende levent sy de selve soo/ dat sy nemmermeer dorre en zijn. Soo en word dan het sat of versadight zijn niet tegen den lust / maer alleenlick teghen de drooghte/ gheset. Want ghelijck dien nemmermeer van durste en soude connen verdrooghē/ die eene steeds vloeyende Fonteyne in zijn lichaem hadde; soo moet oock de gene die den Geest des Heeren (ick segghe den Heylighen Gheest / die den Geest der aenneminge tot kinderen is) in hem heeft/ de volheydt aller goederen/ ende in allen dingen eene tegenwoordigen gewis helpenden troost hebben. So en vloeyt dan Christi Genade niet in ons voor eenen corten tijd/ maer verspreyd haer tot de gelucksalige onsterveliickheydt: want sy en houdet niet op van vloeyen/ tot dat het onvergangelicke leven dat sy in ons begint/ tot zijne hooghste volmaecktheyd is ghecommen.

Yder Gheloovighe moet van de volherdinge tot den eynde ende van het eeuwige leven gewis ende seker wesen.

Ghetrocken wt de Schriften van D. VRSINO ende THEODORO BEZA.

„ ICk name hier een warachtigh
„ Geloove; niet eene vleyssc͡helicke vermetenheyd/ die in haer selven / in hare sotte opinien ende meyninge/ of oock in hare hypocrisie ende geveynstheyd een wel gevallen/ heeft ende de gaven der Goddelicke Genade misbruycket; maer veel eer een vast vertrouwen dat op God ende op de Goddelicke beloften steunet ende oock op het ghetuyghenisse zijnes herten; van de hoope zijner eeuwiger verkiesinge van den Heylighen Gheest in ons verweckt die zijne beloften in onse herten versegelt/ tot onsen Geest getuygende dat wy kinderen Godes zijn/ ende maeckende dat wy sonder geveynstheyd met groot vertrouwen aen roepen: Abba, o Vader. Die dan op sulck een Fondamēt ende Grondvestinge steunt/ dien magh oock vastelick in zijn herte glooven ende betrouwen/ dat hy tot den eynde sal volherden/ ende dat naer die volherdinge voor seker het besitten ende genieten des eeuwigen levens sal volgen.

Rom. 8. vers. 15. Galat. 4. vers. 6.

De gronden ende redenen zijn dese:

I. Om dat de Heylige Schrift ghetuyght/ dat de Gheloovige; ende niet alleenlick de geloovige/ maer oock de cleyn gheloovighe/ zijn vercoren. Waer af dese wtnemende plaetsen der Schrift getuygenisse geven. a Die hy te voren gheordonneert heeft, de selve heeft hy oock geropen, &c. b Wie sal ons vande Liefde Christi scheyden? c Niemant en sal mijne schapen wt mijne handt trecken. De Vader diese my ghegheven heeft, die is meerder dan alle; ende niemant en canse wt mijnes vaders handt grijpen. d Daer en is geene verdoemenisse den ghenen die in Christo Iesu zijn. Ick wil dat waer ick ben, oock die by my zijn die ghy mijn hebt gegeven.

a Rom. 8 vers. 30.
b Ibid. vers. 33.
c Joa. 10 vers. 28. 29.
d Rom. 8. 1.

II. Dewijle ick het eeuwige leven/ het welcke den gheringhsten artijckel des Christelicken Gheloves niet en is/ Geloove.

III. Door dien f dat het gheloove eene versekeringhe is der dingen die men hopet: Dat is/ sy is seker; Dat ons God die dingê die wy hopê/ voorseker wilt ende can geven.

f Hebr. 11. vers. 1.

IV. Door dien dat g de Hope/ die eene sekere verwachtinge des eeuwighen levens is/ niet en beschaemt.

g Rom. 5. vers. 5.

V. Door dien dat God onveranderlick is: So zijn wy dan van beyde de Genaden/ van de tijdelicke ende eeuwighe ghenade/ of van geen van beyden (het welcke verre sy) seker. De ghene die de gelovige h geropen heeft/ dien sal het oock volbringen.

h 1. Thes. 5. vers. 24

VI. Om dat dat heerlicke ghebedt Iesu Christi onses Hooghen Priesters/ die sich voor onse sonden gingh opofferen/ voor seker verhoort is/ ende noch dagelicks van den eeuwigen Vader wordt verhooret. Hy bidt dat alle Gheloovighe van den boosen bewaert worden.

Joan. 1[7]

VII. Dewijle dat het bidden van die dingen sonder de welcke wy niet saligh en mogen wordê/ niet op conditie of gedingh; maer met een vast vertrouwen moet gheschieden: nu/ en connen wy sonder de volherdinghe tot den eynde niet behouden worden: Als wy dan om volherdinge tot den eynde bidden so moeten wy voor seker houden/ dat wy de selve sullen verrijgen.

VIII. Door dien dat wy sonder dit vertrouwen geenen vrede met God/ noch de vaste ende eygene vertroostinge der gheloovige van het eeuwighe leven ende van de beschuttinghe ende bewaringhe teghen den duyvel ende alle perijckelen/ ghevaren ende wederspoeden deses levens/ niet en hebben.

IX. Door dien dat het ware Gheloove nemmermeer soo wtgeblusschet en word/ dat het sich niet wederom op en ghevet. De ghene die op de Steenrotze † gebouwt zijn en sullen niet te gronde gaen. * Soo sy wt ons gheweest hadden/ soo souden sy met ons gebleven hebben. Want hier in verschilt het ware Gheloove van het tijdelicke geloove: Van

† Matt. cap. 7. vers. 24
* 1. Joan. cap. 2. vers. 19.

het welcke Christus oock het sa-
lighmaeckende Gheloove in de
† Matt. cap. 13. vers. 3.4.5 Parabel † van het Saedt onder-
scheydet.

X: * Die ghelooven sal ende ge-
* Marc. cap. 16. vers. 16. doopt sal zijn/ sal saligh worden:
Nu/ en salder niemant sonder
volherdinghe saligh of behouden
wesen/ Soo sullen dan de gene die
ghelooven ende ghedoopt zijn/ de
gave hebben van de volherdinge
tot den eynde.

Eyndelick onse salighheyd is by
Gode verborgen/ ende word van
hem behouden: so is sy dan buytẽ
alle perijckel ende gevaer.

Van dese selfde saecke heeft
Theodorus Beza erghens aldus
gheschreven:

De onveranderlickheydt des
Goddelicken willens is het fon-
dament ende grondvestinge der
hope ende vertroostinghe der
Godsalighe in dit leven. Want
dat is gantsch ongherijmt/ dat
men van Gode soude dencken
dat hy ons nu liefet/ ende nu we-
der hatet; dat hy ons nu het eeu-
wige levẽ voor seker willet gevẽ/
ende dat hy corts daer naer ons
het selve niet en soude willen ghe-
ven: Dus naer dat eens het ware
geloove/ ende de bekeeringhe tot
Gode/ in onse herten is aenghe-
vaughen ende begost/ ende dat
den Geest Godes tot onsen Geest
heeft begost te ghetuygen dat wy
kinderen Godes/ ende erfghena-
men des eeuwighen levens/ zijn/
soo wilt God dat wy voor seker
houden; Dat hy desen zijnen wil-
le tot onswaerts/ gelijck hy dien
van eeuwigheydt heeft ghehadt/
oock inder eeuwigheydt niet en
sal veranderen; maer dat hy ons/
wt dit leven/ door al de versoec-
kingen perijckelen ende gevaren/
in het eeuwige leven sal bringen:
achtervolgende den artijckel on-
ses gheloofs: Ick Gheloove een
eeuwigh leven. Ende dese spreuc-
ken: † Niemant en sal mijne Scha- † Joan. 10. vers. 28.29.
pen wt mijne handt grijpen. ‡ Het
vaste fondament Gods staet, ende ‡ 2. Tim. 2. vers. 19
heeft desen Seghel, de Heere kent
die sijne zijn. Ick ben versekert Rom. 8. ver. 38.39
dat ons geene creatuere en sal con-
nen scheyden van de Liefde Go-
des, welcke is in Christo Iesu, on-
sen Heere.

Vertroostinge

wt de Woorden

„ Ick doope u in den Name des Vaders/ „ Des Soons/ ende des Heyligen Geestes.

Wt THEODORO BEZA.

DE cracht deser woorden be-
hoorde sich door het gantsche
leven der ghedoopte/ in alle aen-
vechtingen/ te verstrecken; so dat
wy selfs in de uyre des doods de
alderswaerste aenvechtingen des
Satans met desen schild behoor-
den te rugge te drijven: Wijckt vā

my Satan: want ick hebbe doen ick noch doof ende stom was/ dē genen ghehoort die my in den name/ ende door het bevel mijnes Salighmaeckers seyde: N. Ick doope u in den name des Vaders, des Soons ende des Heyligen Geestes. Desen Doop is my een seker teycken/ dat ick van mijne sonden ben gewasschen/ ende met de Gerechtigheyd van mijnen Christus begaeft; met den welcken ick ghestorven ende begraven zijnde/ alreede hebbe aenghevanghen naer den Gheest op te staen/ ende sal oock eyndelick naer den lichame tot een eeuwigh leven verrijsen.

De selve Vertroostinge connen wy oock met het overdencken des Alderheylighstē Avontmaels versterken ende grooten. Ende „ dat op dese wyse. So sekerlick als „ ick het Heylighe Avondmael met „ dese mijne ooghen sie dat my het „ Heylige brood van de handt des „ Dienaers word ghebroken/ ende „ den Kelck om te drincken ghegeven/ so seker als ick de selve oock met mijnen mont voele ē smaecke; so sekerlick houde ende gelove ick oock/ dat het alderheylighste Lichaem Iesu Christi oor voor my met seer bittere pijnen is ghebroken ende vande ziele afgeruct/ dat zijn dierbaer Bloedt oock tot verghevinghe mijner sonden seer overvloedelick is vergoten; ende dat soo dit broot ende desen wijn/ die my aen de tafel des Heeren worden gegeven/ mijne ziele ende Ghelove tot spijse ende dranck des eeuwighen levens ghedyen; iae dat het oock een teycken mijner gemeynschap met Christo is; also dat hy als de Wijnstock/ ons de rancken; hy als het Hoofd/ ons zijne leden/ eyndelick tot de eeuwighblijvende vreuget der aldergelucksalighste onsterfelickheyd met hem sal overbringhen ende stellen.

Onse grootste Wijsheyd is/ Wel te connen sterven: want Hy leeft die wel sterft ghewis. Sterven leert/ om vlien doods tandt.

Vaste
ende
Crachtighe wederlegginge
der Aenvechtinghen dien den Satan de stervende voortbringht.

Eerste aenvechtinge.

Ghy zijt een arm sondaer ende hebt de eeuwighe doodt verdient.

Troost daer tegen.

God belooft my/ die de beloften

loften des Evangeliums gheloove ende boete doe/ vergevenisse ende Ghenade om Christi wille.

Marc. 1. vers. 15. Het Coninghrijcke Godes is naer by gecommen. Betert u ende gelooft den Evangelio.

Matth. 11. vers. 28. Comt tot my alle die vermoeyt ende beladen zijt, ende ick sal u verquicken.

Ezech. 33. vers. 11. Soo warachtigh als ick leve, spreeckt de Heere, Heere, ick en hebbe geen welghevallen in den doodt des Sondaers, maer dat hem de Sondaer bekeere ende leve.

Tweedde Aenvechtinghe.

Maer uwe sonden zijn al veel te groot ende te vele.

Troost daer tegen.

Rom. 5. vers. 20. seght den Apostel: Waer de sonde vermeerdert is, daer is de ghenade veel overvloedigher gheweest. Eñ de doodt Christi is al veel weerdigher ende machtigher dan al de sondē des werelds.

1. Joan. 2. vers. 2. Christus is de versoeninge voor onse sonden: ende niet alleenlick voor onse [sonden] maer voor alle de sonden des werelds.

Jesai. 1. vers. 18. Wanneer uwe sonde oock alreede bloed root is, soo sal sy doch sneeuwit worden; ende wanneer sy oock alreede is als rozijnverwe, soo sal sy doch (wit) als wolle worden.

Derde Aenvechtinge.

Wat weet ghy of de beloften des Evangeliums u oock aengaen?

Troost daer tegen.

De beloften des Evangheliums gaen in't gemeen alle geloovige/ ende oversulcks my oock/ aen: het welcke my oock den Doop ghetuyght/ bevestight/ ende versekert.

Joan. 3. vers. 16. Alsoo lief heeft God de wereld ghehadt, dat hy zijnen eenighgeborenen Sone ghegheven heeft, op dat een yegelick die in hem gheloofte, niet en verderve, maer het eeuwighe leven hebbe.

Marc. 16. vers 16. Die ghelooven sal ende gedoopt sal zijn, sal saligh worden.

Vierde Aenvechtinghe.

Vele Hypocriten ende gheveynsde beroemen sich van den Doop/ eñ ontfanghen het Avondmael; ende wordē dies niet teghenstaende verdoemt ende gaen verlozen.

Troost daer tegen.

De Sacramenten en zijn niemant nut/ noch en bringen niemant troost by/ dan die deselve met den ware Gheloove ont-

ontfanghen.

Marc. 16. vers. 16. Die ghelooven sal ende ghedoopt sal zijn sal saligh worden.

Luc. 22. vers. 19. Doet dat tot mijner gedachtenisse.

Vijfde Aenvechtinghe.

Maer misschien en is u geloove ende bekeeren niet warachtigh / maer valsch ende hypocritisch?

Troost daer teghen.

2. Cor. 13. vers. 5. Ondersoect u selven, of ghy in den gheloove zijt; Beproeft u selven. Bekent ghy u selven niet, dat Iesus Christus in u is? Soo ghy niet eenighsins verworpelick en zijt.

2. Timoth. 1. 12. Ick weet wien ick gelooft hebbe.

Ephes 3. 17. Christus woont door den Gheloove in uwe herten.

Rom 8. 14. Alle die door den Geest Gods gheleyd vvorden, dat zijn kinderen Godes.

Ibid. vers. 16. Dese selve Geest (te weten de Gheest der aenneminghe) betuyght mede tot onsen Gheest dat wy kinderen Godes zijn.

Galat. 5. vers. 22. Maer de vrucht des Geests is liefde, blijschap, vrede, langhmoedigheyd, &c.

Seste Aenvechtinge.

Maer u Gheloove is seer swack ende flauw.

Troost daer tegen.

Mijne swackheydt en verkort gheensins Godes maght ende waerheydt.

Psal. 51. vers. 19. Een beanghst ende verslaghen herte, sult ghy, God, niet verachten.

2. Cor. 12. 9. Christi maght word in swackheyd volbraght.

So wille ick dan in mijne cräckheden roemen, op dat de maght Christi in my woone.

Iesai. 42. vers. 3. Het gestooten riedt en sal hy niet in stucken breké, ende de glimmende wiecke en sal hy niet vvtblusschen.

Matth. 5. vers. 6. Saligh zijn die hongeren ende dorsten naer de gerechtigheyd: vvant sy sullen versadight worden.

Marc. 9. vers. 24. Ick geloove, Heere, comt mijne ongheloovigheyd te hulpe.

Sevenste Aenvechtinghe.

Maer of u flauw ende swack gheloove eyndelick onder de Aenvechtinghe besweke ende de nederlage hadde?

Christus heeft voor alle wtvercorene ghebeden / dat haer Gheloove niet en ontbreke / ende bewaert de selve ongetwijfelt tot den eynde.

Luc. 22. vers. 32. Ick hebbe voor u gebeden dat u gelove niet af en late.

Joan. 17. vers. 9. Ick bidde voor haer: Ick en bidde niet voor de wereld, maer voor de gene die ghy my ghegheven hebt: want sy zijn uvve.

Ibid. vers. 19. Ick heylige my selven voor haer.

Joan. 13. vers. 1. Christus heeft de zijne lief gehadt tot den eynde toe.

1. Pet. 1. 5. Ghy die in de cracht Godes bevvaert vvord door het Geloove tot de saligheydt.

Joan. 6. vers. 37. Die tot my comt, en sal ick niet verworpen.

Philip. 1. vers. 6. Die in u het goede werck begost heeft, sal het volbringhen tot op den dagh Iesu Christi.

Rom. 8. vers. 30. Die hy te voren Geordonneert heeft, de selve heeft hy oock Gheropen, ende die hy geropen heeft, die heeft hy oock Gerechtveerdight; ende die hy Gherechtveerdight heeft, de selve heeft hy oock verheerlickt.

Ibid. vers. 35. Wie sal ons van de liefde Christi scheyden?

Achtste Aenvechtinghe.

Maer hoe weet ghy dat ghy van het getal der wtvercorene zijt / aenghesien datter vele geropen; maer weynighe wtvercoren zijn? Matth. 22. vers. 14.

Troost daer tegen.

Alle gheloovige zijn Christi Schapen/ende zijn in den selven vercoren tot het eeuwige leven.

Joan. 10. vers. 27. Mijne Schapen hooren mijne stemme.

Ephes. 1. 4. Godt heeft ons in Christo wtvercoren eer des werelds grondt gheleydt was, om dat wy souden heyligh, etc.

Negenste Aenvechtinghe.

Maer de wtvercorene selve connen godloose en verdoemde worden.

Vertroostinge ende overwinninge des Gelooves.

O Satan/packt u wegh met dese uwe seer grove Godlasterlicke leugen!

Matth. 24. vers. 24. Soo het moghelick ware de wtvercorene souden oock verleydt worden.

Joan. 10. vers. 28. Ick geve mijne Schapẽ het eeuwige leven, ende sy en sullen niet vergaen in der eeuwigheyd; ende niemant en salse wt mijner handt grijpen.

Rom. 8. vers. 33. Wie sal de vvtvercorene Godes beschuldigen? God ist die rechtveerdigh maeckt. Wie is hy die verdoemt? Christus is voor ons gestorvẽ, &c.

2. Tim. 2. vers. 19. Het vaste Fondament Gods staet ende heeft desen segel, de Heere kent de gene die zijne zijn.

CHRISTVS
Is den wegh/ waerheyd ende Leven
Op de reyse
daer men door den doodt tot het levẽ reyset.

CHRIST seght dat hy alleen den wegh des Hemels is/
Des Waerheyds claer Fonteyn; jae selve is het Leven:
Nu CHRISTVS is den Wegh/ hoe soud' ick ongewis
Gaen dwalen/ daer ick hem ken voor dien Wegh verheven?
Nu hy de Waerheyd is/ die niet en can bedriegen/
Waerom/ mistrouwend' hem/ ick soude twijff'len dan?
Nu hy het Leven is/ end' Heyls vloedt sonder liegen/
Ick seker ben/ dat ick niet (eeuwigh) sterven can.

Van de
Soetigheyd ende Lievelickheyd
des naems IESV.

O Ch! hoe soet is uwen Naem/ Soetste IESV hoogh verhevẽ!
Hoe sterckt my t'hert vol misquaem/ Dat ghy noch zijt in het leven!
Dat veel' in haer levẽ smaecktẽ/ Smaect dẽ Moorder in zijn doot
Doẽ ghy storst: niet diẽ versaecktẽ; Maer die cust u wondẽ roodt.
Heden in het Paradijs/ Spraeckt ghy/ sult ghy met my wesen!
Och! my/ die nu naeck doods ijs/ Roept oock toe die tael gepresẽ!
Soetste IESV, Heyl en Leven/ Van mijn ziele/ d'Handt my biedt/
Soo behoef ick niet te beven/ Als de doodt my straf aensiet!
IESV, Salighmaecker soet/ Laet dien Name/ bry niet cleene/
In my/ die u val te voet/ Doch niet ydel zijn alleene!

Den name IESV lichtet ghe-predickt/ voedet overdocht/ ver-sacht ende salft aengebeden/ zijn-de: doch niet naer de uyterlicke letter/ maer naer den Geest ende leven.

De Vijf volghende Oden/ of Christelicke ghesangen/ zijn genomen wt den boeck der Heylige dichten van M. ANTONIVS FLAMINIVS.

I.

Hy roemt de weldaden Christi aen hem ende aen andere menschen bewesen.

Op de wijse van den LXVIII. Psalm.

O IESV, Eeuwigh Godes Soon/
Hoe sal ick bringen wel ten toon
U Goedtheyd en Genade?
O Heer / om die te loven wel
Bewijst my u Genade snel/
U Wijsheyd self my rade!

2.

Ghy liet des Hemels blijde perck/
Gemaeckt door uwe handen sterck/
Een sterb'lick lijf naemt aene/
Op dat ick van de aerd gelicht
Steeds soud' aenschouwen God's gesicht
In d'Hemel vry van traene.

3.

Ghy word gewondet wonder seer/
En sterft aen't cruys met smerte/ Heer/
Op dat ick die ghewondet
Ter doodt ben van de schalcke slangh;
Jae doodt ben/ levens erf' ontfangh
Met u die my ontsondet.

4.

Och! geeft my/ Goedtste IESV, dat
Ick steeds bedenck' uws goetheyds schat
Die ghy mijn hebt gegeven;
Dat ick u end' u Vader groot
Lof singhe/ vlie' de sonde roodt/
End' u lief' al mijn leven.

II.

Aenmerckinge der liefde Christi tot onswaerts/ die sich in zijne Passie ende lijden vertoonet.

Op de wijse van den 3. Psalm.

IN dien de Minnaers blinde
Die minnen s'werelds windt/
O Goede IESV wisten/
Hoe soet u liefde is/
Sy souden voor gewis
Versoepen t'ydel nisten.

2.

O van u wonden straf
Comt sulcke soetheyd af/
Dat wie die heeft gesogen/
Al s'werelds eere/ schat/
Al wat hy eerst aenbat/
Veracht/ tot u getogen.

3.

Maer t'sterbelick geslacht
Verheffet sondes gracht
Voor dese claer Fonteyne.
Ick danck' u/ Heere groot.
Dat met u bloedt schoon-root
Ghy mijn voedt en maeckt reyne.

III.

Hoe sich de minnaers Christi moeten dragen.

Op de wijse van den 42. Psalm.

Yder mensch die IESVM minnet/
Leer verachten s'wereldts goedt:
Want die Rijckdom/ Eer/ beminnet/
Minnen niet can IESVM soet.
Laet dan al het ander gaen/
Ende nemet IESVM aen/
Soo sult ghy in IESV vinden
Alle goed'ren/ o Beminden.

2.

Droefheyd/ vreese/ surgen/ smerten/
Hy wt u hert' drijven sal.
Soete vreught blijft in de herten/
Als blijft IESVS sonder gal.
IESVS, rijckdom/ wellust/ vreught/
Eere/ welvaert en geneught/
Is alleen al die hem minnen:
Dus prent IESVM in u sinnen.

3.

Of u Vader ende Moeder
V verlieten droef onbly/
IESVS, uwen trouwsten Broeder/
Sal u trouwlick blijven by.
End' in d'upre van de doodt/
IESVS u in Abrams schoot
Sal oplichten (wilt niet beven)
Daer ghy eeuwigh bly sult leven.

IIII.

Hy geeft zijne yverige Liefde tot Christum te kennen.

Op de wijse van den 91. Psalm.

Mijn ziel/ o IESV, Heyligh goedt/

Door uwe Liefd vol wonden
Sucht tot u; o mijns levens bloedt/
Laet my eens zijn ontbonden;
Dat ick van dese banden vry;
Die my om leege binden/
Magh vliegen naer den Hemel bly
En sien u/ o Beminden.

2.

Doet my ter wijlen meer en meer
In uwe liefde blaecken/
Dat al des lichaems smetten seer
Van mijne ziel gheraecken:
Dat ghy haer dan omhelsen meught/
Zy u omhelsen mede;
Dat ghy haer' hope zijt en vreught/
Zy u Bruydt reyn van zede.

3.

Geeft dat ick al des wereldts goedt
Om uwent wil verachte;
Dat mijne ziele en ghemoedt
U draegh' in haer gedachte;
Dat sy u soecke/ bidde/ danck/
Altijd in alle steden/
O goede IESV, end' oncranck
Met IESV zy te vreden.

V.

Schier van ghelijcken inhoudt als het voorgaende.

Op de wijse van den 9. Psalm.

O IESV die der Engh'len Licht
Zijt/ en der menschen toeversicht/
Wat lof sal ick u connen geven/
Om loven u Genaedt verheven?

2.

Gelijck een Schaep door bergh en dal

Dwaelt

Dwaelt als het seer haest wesen sal
Des wolven spijs/ so dwaeld' ick mede
Toen uwen Geest my broght in vrede.

3.

Voorseker uwes Geestes strael
Des dwalinghs wolck dreef teenemael
Van mijne sinnen in dees landen/
End' in mijn hert u Liefd deed branden.

4.

Van dien tijd af/ door liefd ghewondt/
Bemin' ick u tot aller stondt;
Ick wensch te sien u lieb'lick wesen:
Omhelst mijn ziel/ sy is genesen!

5.

Mijn ziele niet en dencket nu/
O Soetste IESV, dan op u;
Ghy zijt alleen in haer gedachten:
Niet/ niet/ dan u en can zy achten!

6.

De ouders hare kinders teer
Niet connen lieven hier soo seer/
Een jonghman so een maeghe niet minnet/
Of mijne ziel' u meer besinnet.

7.

Gelijck Was in de Sonne smelt/
So smelt mijn hert' op u gestelt
Door uwe liefde brent van zede/
Die brandet/ coelt/ en reynight mede!

8.

Ontsteket my/ verbrandt my gaer/
Verteert my/ Heere/ dat ick claer
Brand' in u liefd naer u behagen:
Liefds brand sal bleyssches brandt verjagen.

AGNES

AGNES
eene Godsalighe Vrouwe.

Het rijcke des Werelds/ ende alle verciersel deser eeuwe/ hebbe ick veracht door de liefde mijnes Heeren IESU CHRISTI: den welcken ick ghesien hebbe / den welcken ick bemint hebbe/ in den welcken ick gelooft hebbe/ in den welcken ick lust hebbe.

STRIGELIUS.

Op wat plaets dat ick neem den gangh/
Naer mijnen IESUM ick verlangh;
Hoe bly ben ick soo ick hem vind/
Hoe rijck ben ick soo ick hem vind!

Antwoorde
Op sommighe voorwerpinghen
Van den Duyvel ende onse conscientie (of gewisse) die ons beschuldighen.

GOdes onveranderlicke Gherechtighevd vereyscht/ dat de sonde die tegen de Alderhooghste Maiesteyt Godes is begaen/ ooc met de alderhooghste/ dat is/ met de eeuwighe straffe ghestraft worde.

Ick antwoorde. Dat en loochene ick niet. Maer het betaemt oock die Aldervolmaeckste ende onveranderlickste Gherechtigheydt Godes/ dat sy voor eene schuld niet tweemael volle betalinghe en eyssche. Nu heeft God genoeghsame straffe van alle onse sonden van zijnen sone ghevoordert; So en wilt/ noch en can/ hy dan de selve straffe van ons niet voorderen ende eysschen.

Beschuldinghe onser conscientie.

Ghy hebt ontellicke ende oneyndige sonden begaen. So zijt ghy dan schuldigh ontellicke ende oneyndighe straffen te dragen.

Ick antwoorde. Dat en lochene ick oock niet: Maer ick voeghe daer by / het welcke de Boose Gheest erghlistelick achterlaet:

dat Godes Sone/ die volcome-
lick Rechtveerdigh ende onschul-
digh is/ als een onbevlect slacht-
offer voor mijne ontellicke sondē
oock ontellicke straffen heeft ge-
Rom.5. dragen/ ende voor my den toren
2.Cor.5. Godes ghenoeghsaem ende ten
vollen heeft voldaen. Soo dan
mijne sonden groot zijn/ soo is de
gehoorsaemheydt ende de doodt
Christi al veel grooter.

Seker de sonden der wtverco-
rene zijn in Christo met sulcke
straffe gestraft/ die soo wel om de
swaerheydt der straffe/ als om de
weerdigheyt des genē die lijdet/
so vele geldet ende weget/ als de
eeuwighe straffe die wy om onse
sonden hadden moeten draghen.
Dat Christus selve ooc in de we-
reld niet is gecommen om te ver-
doemen/ maer veel eer om te sa-
ligen/ blijct daer wt dat selfs on-
der de gene die Christum gecruyst
hebben/ die hare sonden zijn ver-
gheven/ die in hem gheloofden;
want hy heeft oock voor die son-
den die teghen hem in het selve
aldersmadighste ende bitterste
lijden begaen wierden ten vollen
voldaen. Dit ghetuyget Paulus
selve die Christum in zijne leden
heeft vervolght/ van Christi on-
eyndige Genade/ met dese woor-
den/ die wel weerdigh zijn dat al-
le sondaren die wel diepe in hare
herte ende ghedachten schrijven.
1.Tim.1. ver.15.16 Dit is een ghetrouwe woord ende
aller aenneminghe weerdigh, dat
Christus Iesus in de wereldt ghe-
commen is, om de sondaren saligh
te maecken, onder de welcke ick
ibid.vers. 13. de eerste ben [die ick te voren een
lasteraer was ende vervolger ende
verdrucker] Maer daerom is my
Barmhertigheydt gheschiedt, op
dat Iesus Christus soude in my,
die ick de meeste ben, alle zijne
langhmoedigheydt bewijsen, tot
een exempel den genen die in hem
ghelooven souden ten eeuwighen
leven.

So eyghene ick dan het ghene
dat Paulus van sich selven segget
my selven oock toe; ende Geloo-
ve dat ick in Christo meer Ghe-
rechtigheydt/ dan in my selven
sonde/ hebbe; ende oversulcks en
verwachte ick in den dagh des
oordeels gheene verdoemenisse;
maer absolutie ende vrysprekin-
ge met alle gheloovige kinderen
Godes. Achtervolgende Chri- Joan.3. vers.18.
sti aldersoetste belofte/ daer hy
aldus spreket; Wie in my gelooft
die en word niet verdoemt.

Dat nu de verghevenisse der
sonden ende de verdienste Christi
al veel crachtigher om ons te sa-
lighen/ is/ dan de sonde Adams
was om ons te verdoemen/ daer
aen en moet niemant twijvelen.
Want soo de sonde Adams, die
maer een mensche was/ in eenen
oogenblick begaen/ sulcke cracht
gehadt heeft om ons te dooden eñ
verderven; hoe veel crachtiger is
de Gehoorsaemheyd/ versoenin-
ghe ende voldoeninghe die den
tweeden Adam, den Heere des
Hemels/ onsen Heere Iesus Chri-
stus waer-gherechtigh/ waer-
onschuldigh/ voor onse sondē met
zijn dierbaer lijden en stervē heeft
volbraght/ om ons het eeuwigh
leven te schencken ende gheven?
Seker soo veel grooter als Chri- Rom.5.
stus dan Adam is/ so hebben wy 2.Cor.15
oock meer in Christo verkregen/
dan wy in Adam hebben verlorē.
Ja selfs desen strijd onser consci-
entie/ ende ghewisse/ teghen den
Satan ende de sonde moet ons tot
sonderlinghen troost strecken/

aengesien dat het een seker teyc-
ken is dat wy den Heyligen Geest
hebben/ ende dat wy van het ge-
tal der kinderen Godes zijn:
Want het vleysch ende bloedt en
wederstaet noch sich selven/ noch
de sonde; noch en leert oock niet
hoe men moet wederstaen: Maer
het is Godt die dit al door zijnen
Rom. 7. ende 8. Heyligē Geest wercket. Daeren-
boven/ als wy wt vreese van Go-
des toren verschrickt zijn / ons
voor den jonghsten dagh ontset-
ten/ ende al het gene dat van de
opstandinge der dooden/ van den
eeuwigen loon der Godvruchti-
ghe ende straffe der Goddeloose
wordt geseydt/ waerlick geloo-
ven/ soo mogen wy wel daer wt
besluyten dat wy wederboren en-
de vercoren zijn tot het eeuwi-
ge leven. Want de nietwederbo-
rene houden al de ghemelde din-
ghen voor beuselinghen/ ende (o
grouwel!) drijven daer harē spot
mede.

Soo nu den Satan hier teghen
voorwerpt: Dat dit al recht en-
de wel ghesepdt wordt: doch al-
leenlick van de Geloovige: maer
dat u Geloove al veel te flauw
ende swack is? Gheeft hem dese
antwoorde:

Voor die waerlick ende van
herten wilt/ wenscht ende begeert
te bekeeren ende het Geloove aen
te nemen/ die moet in der daedt
voor Geloovigh gehouden wor-
dē/ achtervolgens de troostelicke
spreucke onses Heylands / daer
Matt. 5. vers. 6. hy aldus spreket: Saligh zijn die
hongheren ende dorsten naer de
Gherechtigheydt: want sy sullen
versadight worden. Want willen
ghelooven/ is ghelooven: Door
dien dat den wille van Gelooven
ende bekeeren/ het beginsel selve

vande bekeeringe/ eñ des geloves
is. Beginsel/ dat in de ghene die
het waerlick eñ niet slechs naer
den schijn hebbē/ dagelicks meer
ende meer wasset ende volepndt
wordet. De schrift seght dat Jesai. 42. vers. 1.
Christus van den eeuwigen Va- Matt. 12 vers. 20.
der dat bevel ontfanghen heeft:
dat hy het ghestooten ende ghe-
croockte riedt niet en breke/ noch
de glimmende wiecke niet wt en
blussche. Nu/ ick dan van herten
alle twijvelmoedigheyd ende on-
geloovigheyd soecke ende pooge
te wederstaē/ ende by mijne veel-
voudige sonden dese aldergroot-
ste ende schrickelickste sonde niet
en wil toe doen/ dat ick de Gena-
de ende verdienste van Godes
Sone in twijvel soude trecken/
of de selve verstotē; maer dat ick
veel eer ernstigh begheere my sel-
ven het onwedersprekelicke ghe-
bodt Godes te onderwerpē/ daer
hy ghebiedt dat ick in zijnen So-
ne soude ghelooven/ ende op den
selvē alle mijne hope/ al mijn ver-
trouwen soude stellen: Soo ver-
trooste ic my met Godes woort/
dat getuyght/ dat al de gene die
soo ghesint zijn/ waergheloovige
ende God behaghende zijn; ende
oversulcās / nemmermeer van
Christo en sullen verworpen we-
sen: Even als dien niet verwor-
pen en word/ die de swackheydt
zijnes Geloöves gevoelende/ met
tranen wtroept; Ick gheloove, Marc. 9. vers. 24.
Heere; comt mijne ongheloovig-
heydt te hulpe! Daerenboven/
aenghesien dat het Geloove niet
mijn/ maer Godes werck is/ soo
hope ende vertrouw ick voor se-
ker/ dat de ghene die my het be-
ginsel des waren Geloöves heeft
ghegeven/ ende my naer de Ghe-
rechtigheyd doet hongeren ende
dorsten/

dorsten/ dat de selve dit zijn in my begonnene werck tot het gelucksalighe eynde sal wtvoeren ende vestighen/ achtervolghende die aldersoetste beloften: Die het willen gegeven heeft, sal het volbringen oock geven. Ende † God is getrouwe, die u niet en sal laten versocht worden boven uwe vermogen. Soo ghy dan nu van u Gelove versekert zijt/so mooght ghy oock seker wesen van uwe verkiesinghe tot het eeuwige leven: Want de Heylighe Schrift ghetuyght/dat alle de ghene die waerlick ghelooven/oock tot het eeuwige leven zijn vercorē: want niemant dan de wtvercorene en wordt het Gheloove gegeven.

Phil. 2. vers.13.
† 1.cor. 10 vers.13.
1.Petr. 5. vers.2.
Rom.8. ver.28.30
Ephes.1. vers.11.13

Nota.

De swackheyd onses vleysches ende Geloves en maeckt het besluyt Godes / nopende onse salighedyd/ noch oock volbringinge ende verVullinge vā Christi weldaden niet te niete.

Iesai. 54.

Bergen sullen wel wijcken ende heuvelen vervallen; doch mijne ghenade en sal niet van u wijcken, ende het verbondt mijnes vredes en sal niet vervallen, spreeckt de Heere uwe ontfermer.

Vertroostinghe.

Mat.12. vers. 36.

Ick segge u (seght CHRISTUS) dat de menschen in den dagh des oordeels rekenschap gheven sullen van eenen yeghelicken onnutten woorde, dat sy ghesproken sullen hebben.

Aenghesien datter niemant so weynigh van woordē en is/ noch sich selven soo voorsichtelick matight/ of hy en breeckt somwijlen in onnutte woorden wt; Soo en souden wy voorseker niet anders dan de gewisse verdoemenisse te verwachten hebben/ soo God in zijn strenghe gherechte met ons wilde treden. Maer dewijle het vertrouwen onser salighedyd daer op ghegrondet is/ dat God met ons in het gerechte niet en sal treden/ ende dat hy onse sonden/ die ontellicke dooden verdienen/ met zijne loutere om niet geschonckene Genade sal wtwisschen ende in den put der verghetenheydt begraven: so en laet ons niet twijvelen/ of God/ aengesien hy de schuld onses gantschē levens wtwisschet/vergevet oock met eenē zijne wtvercorene de schuldt van de onnutte vergeessche woorden. Want de Schrift van Godes oordeel sprekende/ en maeckt de vergevenisse der sonden geensins te niete. Doch daerom en moet niemant sich selven te vele toe geven/ maer yder soecke met alle vlijt zijne tonghe in den toom te houden.

Vertroostinghe ende antwoorde op de Aenvechtingen des Satans.

DE Somma, of begrijp. Dit is den eenigen troost der Godsalighe: Dat sy met Gode door het Bloedt Iesu Christi versoent

zijnde/ van alle quaed ende schuld der straffe verlost ende bevrijdt worden/ steeds vry sullen gehouden zijn/ende met het eeuwige leven sullen begaeft wesen. Hier af zijn sy door het gevoelen des waren Geloovés/ ende door den ongeveynsder vlijt der goede wercken/ versekert. Dat dit buyten alle twijvel is/ blijckt daer aen/ dat wy alleenlick door dese vertroostinge tegen alle Aenvechtinge/ hoe swaer dat sy oock mogen wesen/ vaste staende blijven; daer alle de gene die buyten de Kercke zijn / onder de selve moeten beswijcken.

Eerste Aenvechtinghe. De mensche is het alderellendighste schepsel.

Antwoorde. Doch de Heere heeft voor my voldaen/ en maect my gheluckfaligh.

II. Alle menschen/ oock de gene die in de Kercke zijn/ zijn kinderen des toorens ende vyanden Godes: Soo en zijn dan geene menschen Gode aengenaem.

Antwoorde. Wy zijn alle kinderen des toorens van natuyrē/ of tot onsen aensiene; maer wy en blijven niet alle soodanigh: Want wy worden om Christi voldoeninge volcomelick van de schuld ende eeuwighen toorens Godes verlost; ende met Gode versoent zijnde/ soo worden wy van hem bemint/ ghelievent/ ende met het eeuwige leven begavet.

III. In alle menschen blijven de sonden/ daer God een afwesen af heeft.

Antwoorde. Maer sy en wordē die niet toegerekent die in Christo Iesu zijn. Sy en heerschē oock niet in de gherechtveerdighde/ maer worden in de selve door den Heyligen Gheest wtghewisschet: welcke wtwisschinge der sonden hier in dit leven word begonnen/ doch in het andere leven gheeyndight ende volbraght.

IV. De Godsalige zijn vele ellenden/ ja selfs den doodt onderworpen. So draeght Godt dan geen surge voor de selve.

Antwoorde. Zy zijn de ellenden ende den doodt onderworpē; doch sy en vergaē in de selve niet: maer zijn versekert/ dat sy door Christum wiens eyghendom sy zijn/ eyndelick gantsch ende gaer van de selve sullen bevrijdt wesē. Daerenboven/ alle quaden ende qualen/ als oock de doodt selve/ gedyen den Christenen ten goede/ ende dienen om hare salighevd te voorderen ende volenden. Want door de verdruckingen word het ghedult/ de volstandigheyd ende het Geloove der Godsalighe beproeft ende verweckt; ende de sonde word door de selve meer en meer wtgesuyvert; so dat sy nemmermeer gantsch ende gaer wt Godes Ghenade en verballen/ maer in de selve geduyrigh blijven.

V. Maer wy zijn swack / wy connen vallen / ende wt Godes Genade verballen.

Antwoorde. CHRISTVS is dien Almaghtighen God/ die de salighepd die hy ons eens door zijn bloedt verereghen / ende door de cracht zijnes Heyligen Geestes toegheeyghent heeft / in ons behoudet ende bewaret / ende begaeft ons met de Genade der volherdinghe / op dat wy niet en beswijcken.

VI. Maer dat is onseker.

Antwoorde. Den Heylighen Geest versekert my hier af.

VII. De Geloovige worden alleenlick door Christum verlost/ ende zijn alleenlick van die verlossingh seker ende gewis.

Antwoorde. Ick Gheloove oock: want den Heyligen Geest ghetuyget dat tot mijnen Geest: dat is/ ick gevoele dat ick Ghelove; ende ick weet dat ick eene conscientie ende gewisse hebbe die in God te vreden is. Daerenboven/ de selve Geest werckt in my ware bekeeringe tot Gode/ ende bevestight my door de vruchten mijner bekeeringe van mijne Geloove/ ende van de Genade Godes. Soo behoort Christus met alle zijne weldaden my oock toe.

VIII. Maer dat Geloove ende die bekeringe zijn onvolcomẽ.

Antwoorde. Evenwel zijn sy warachtigh/ ende niet geveynst. Nu/ † die heeft dien sal gegeven worden. * Ick gheloove, Heere, comt mijne ongheloovigheydt te hulpe!

† Luc. 19. vers. 26.
* Mar. 9 vers. 24.

CYPRIANVS.

Wy gaen door den doodt tot onsterfelickheyd: Ende het eeuwighe leven en can tot ons niet commen/ het en zy dat wy eerst van hier gaen. Het en is gheene wtgangh maer doorganck; ende/ dese tijdelicke reyse volbraght zijnde/ eenen overgangh tot het eeuwige.

CHRISTVS is eenen Rechter der levendighe ende der doode.

Tegen den schrick des laetsten Oordeels.

DAt is eenen heerlicken troost voor ons/ dat wy hooren dat by hem het gerechte staet die ons van nu al tot medegenooten zijner Rechter-eere heeft geschickt; het sy soo verre van daer dat hy op den rechterstoel soude sittẽ om ons te verdoemen. Want hoe soude de aldergoedighste Vorst zijn volck verderven? Hoe soude het Hoofd zijne leden te schande maecken? Hoe soude den Advocaet/ of Voorspraecke/ de ghene daer hy voorspreket/ verdoemen? want so den Apostel darf wtroepen/ dat niemant de uitvercorene/ daer Christus voor spreket en darf verdoemen: soo is dat noch veel warachtigher/ dat Christus, de Voorspraecke selve/ de ghene niet en sal verdoemen die hy onder zijne beschuttinghe heeft ghenomen. Seker/ dit en is geene cleyne gherustheyd/ dat wy voor gheenen anderen Rechterstoel en sullen gestelt worden/ dan onses Verlossers/ van den welcken wy al ons Heyl/ welvaert/ ende Salighepdt/ hebben te verwachten. Daerenboven/ sal Christus, die ons nu door het Evangelie de eeuwige geluckfalighepdt beloovet/ als dan oordeelende/ de selve bekrachtigen en volbringen. En soo heeft de Vader/ zijnen Sone tot eenen Rechter stellende/ met eenen

Rom. 8. vers. 24.

voor de conscientie ende gewissen der zijne/ die door het strengigheyd des Gherechts verslaghen zijn/ willen surgen.

LACTANTIVS.

O wat eene groote Geluckfaligheyd is het te achten/ naer den Alderghererechtighsten Rechter ende Goedighsten Vader te gaen; die voor arbeyt/ ruste; voor doot/ Leven; voor duysternisse/ Licht; voor de aerdtsche ende haest vergangelicke goederen/ Eeuwighe ende Hemelsche/ schencket ende ghevet: by welcken loon al de bitterheden ende ellenden die wy in dese wereld moeten lijden/ om dat wy wercken der gherechtigheydt doen/ gheensins verghelecken en mogen wesen.

Wat de Heylighe Martelaren ende andere Ware Godsalighe kinderen Godes in het midden der straffen vertrooštet ende soo cloeckmoedigh doet wesen.

Wt de Predicatie D. Theodori Bezæ over de Passie.

Actor.7. vers.56. I. Door dien dat sy met Stephano den Hemel voor haer open sien.

II. Door dien dat den eeuwigē Vader met haer is versoēt in zijnen eenighgeborenen Sone: die tot zijnder rechterhandt/ sit/ ende zijne gheloovige die den goeden kamp kampen/ het geloove ende
2.Tim.4. vers.7.8. de goede conscientie [achtervolgende het exempel des Apostels Pauli] behoudē/ de crone toereycket ende biedet.

III. Het sy soo verre van daer dat sy den doodt vreesen/ sy gaen die reyse/ achtervolgende het exempel van den ouden Simeon, vredigh/ met een gantsch willigh ende gerust gemoedt/ aen. Luc 2. vers.29.

IV. Sy en wenschen noch en verlanghen nergens meer naer/ dan/ als Paulus oock doet/ van Phil. 1. vers. 23
hier te verscheyden eñ met Christo te zijne.

V. Den Heylighen Gheest vercoelt haer in het midden van de vlammen/ ende besegelt dese alderdierbaerste belofte in hare herten; dat de gene die soo haer Matt.10 vers.39.
levē verliesen/ het selve waerlick sullen behouden: ende dat de gene 2.Tim. 2 vers.11.
die met Christo sterven/ ooc met hem sullen leven.

Nota.

Nota.

Job 13. vers. 15. Wãneer ghy my schoon doodet, o God, so wille ick noch op u hopen. Psal 23. vers. 4. Ende wanneer ick alreede wandelde in den duysteren dale, so en vreesde ick doch geen ongeluck, want ghy zijt by my.

Rom. 14. 8.

Sterve ick, ick sterf den Heer,
Leve ick, ick leef' hem meer:
Beyd in't sterven end' in't leven,
Ben ick uw' o Heer, verheven.

Geeren moet men sterven.

THEODORVS BEZA.

HOe wel dat dese scheydinghe van ziele ende lichaem/ die de eerste doodt genaemt wort/ harẽ oorspronghd van de sonde heeft/ wiens overblijfselẽ noch selfs in de alderheylighste menschen overigh zijn/ alsmen nochtans op Godes raedt/ wit ende voornemen siet/ soo en wordt de doodt den wtvercoren niet eyghentlick aenghedaen/ als van eenen rechter/ maer als van eenen seer goedigen ende barmhertigẽ Vader/ die de zijne roepet om tot hem te naecken. Daerom en verschrickt de doodt niet alleen de gheloovige niet/ maer oock verquickt eñ vermaeckt de selve.

Het lijf een verwe is een Lijck,
De aerde maecktse al gelijck.

Herten om hooge.

Genes. 23 Wy lesen dat Abraam in het beloofde landt niet dan een graf en heeft gecocht; op dat wy oock onse affecten ende ghenegentheden van de aerdsche dingen ende van de lust ende begheerte tot groot goedt ende have / leeren af rucken.

Matth. 22. vers. 30.

In de opstandinghe zijn sy als Engelen in den Hemel.

Waer wt men mercken ende verstaen moet/ hoe gheluckfaligh den standt des toecomstighen levens sal wesen. Want al het ghene dat nu swack / sterbelick/ verderbelick/ beswaerlick/ moeyelick / stinckende / ongesondt/ traegh/ mismaeckt / ellendigh/ ende ongheacht/ is/ sal dan door de verrijsenisse wechgenomen eñ vernietight worden. De ziele sal van onwetenheyd/ blindtheydt/ verkeerd ghevoelen/ quade ghenegentheden / gramschap / haet/ nijdt/ vreese/ hooveerdigheyd/ ende diergelijcke vry wesen.

EXEM-

EXEMPEL
van
Godsaligh sterven.

STEPHANVS ghesteenight wordende / roept: Heere IESV, ontfanght mijnen Geest.

Actor.7. vers.59. WY hebben in Stephani doot een bysonder wtnemende exempel van Godsaligh en heyligh sterven. Want de steenen van alle canten op hem vlieghende / begheeft hy sich gherustelick tot Christi Ghenade: waer mede hy zijn Geloove bewijset: Nu/ dat zijn Geloove met liefde is verselt is daer aen ghenoegh te sien/ dat hy noch voor zijne vyanden ende steenigers biddet. Want so wil God dickwils dat zijne dienaren als tot niet ghebraght worden/ op dat sy dies te wonderbaerlicker behouden worden; alsoo dat haer Heyl eyndelick oogenschijnelick wt harē ondergangh commet. Laet ons dan Christum oock bidden/ dat hy onsen Geest ontfanghe: Want daerom heeft hy zijnen Geest in zijnen handen bevolen/ op dat hy eenen gedurigen wachter van onsen Gheest soude wesen. O dit is eenen sonderlinghen dierbaren troost/ dat wy weten/ dat onse ziele als sy wt ons lichaem verhuyst/ niet gints ende weder en swervet; maer/ dat sy van Christo, als wy die maer in zijne handen bevelē/ in trouwe bewaernisse word aengenomen. Hier door worden wy geleert/ gheport ende beweeght/ om den doodt geeren ende gewillighlick te lijden.

Exempel
van
Eene deughtsame vrouwe
seer Godsalighlick stervende.

PHilippus Melanthon, weynigh dagen voor zijne doodt van de weduwe van D. Ioannes Stramburgers commende te spreken/ seyde dat hy die somtijds/ also sy van de teeringhe sieck lagh/ heeft besocht/ eñ sonderlinghe door hare tsamenspraecke is verquickt ende vertroost gheweest. Maer voor al plaght hy dit te verhalen/ dat sy eenige spreucken verhaelt hebbende waer mede bewesen

woord dat des menschen Heyl ende saligheydt alleene in het vertrouwen op de verdiensten Iesu Christi bestaet/ eyndelick met een
„ vrolick aengesichte geseydt heeft;
„ Dat sy gantsch geene droefheyd
„ in haer ghemoedt en ghevoelde/
„ noch oock niet anders en badt en
„ wenschte/ dan dat sy standvastelick by dien troost moght blijvẽ/
„ sonder met eenige andere gedachten/ of surghen/ overvallen te
„ worden. Met dese vertellinghe
„ berispte Melanthon de onnutte/ ydele/ ende oock onrustige disputatien ende knibbelinge van sommige die de geleertste ende Godsalighste willen schijnen te wesen; ende verhief de Godsaligheydt ende Waerheydts begheerte van eene vrouwe alleen al verre bovẽ al haer geroep eñ ontijdigẽ yver.

Philippus Melanthon schrijft onder andere aen Ioachimum Camerarium, zijne dochter (de huysvrouwe van Esrom) overleden zijnde aldus: Het hertẽleedt/ „
dat ic weet by u ende de uwe om „
uwes dochters doodt seer groot „
te wesen/ soude versoet ende ver- „
sacht worden; soo ghy teghen- „
woordigh zijnde hare gestadighe „
aenroepinghen ende bestandighe „
redenen van de hope des toecom- „
stighen levens haddet ghehoort. „
Sy was so wel in Gode gerust/ „
dat den aenvangh der eeuwighe „
vreugt alreede in haer was. Alle „
de gene die haer gehoort hebben/ „
betuyghen dat sy noyt niemant „
met sulck een cloeck ende standt- „
vastigh ghemoed en saghen ster- „
ven.

Een
Deerlick Exempel
Van sommighe Martelaren/ die seer Godsalichlick zijn gestorven.

IN het Jaer 1572. naer die bloedighe Bruyloft van Parijs is de grouwelicke Moordt van Lions gheschiedt: in de welcke de sonderlinge/ ende schier ongeloovelicke standtvastigheyt van eenen Hoede-Cramer (ghenaemt François de Couleur, anders le Bossu) alreede tot zijne daghen gecommen/ wel weerdich is verhaelt ende ghedacht te worden. Want also hy met zijne twee Sonen/ ende vijf hondert andere die de suyvere Leere der Waerheyd beledẽ / met list in des Bisschops Hof was gelockt/ ende aldaer op die voorwaerde besloten wierd gehouden/ dat hy de Ware Religie soude versaecken / of dat hy op dẽ staenden voet soude omgebracht worden; so heeft hy liever willen sterven. Met hem/ als gesept is/ waren zijn twee sonen/ noch jonghelinghen/ die hy in de Ware Religie vlytigh hadde doẽ opbrenghen ende onderwijsen.

Desen man het bloet der gene die voor zijne ogē vermoort wierdē van alle canten siende/ heeft sich tot zijne sonen gekeert; O mijne
" sonen/ seyde hy en zijt niet versle-
" gen! Het heeft altijd soo met de
" kinderen Godes gelegē geweest/
" dat sy als Schapen ter slacht-
" banck wierden gebraght. Soo
" wy met Christo lijden/ wy sullen
" oock met hem heerschen. En zijt
" voor de sweerden niet verschrict.
" De doodt sal ons eenē wegh we-
" sen tot het gheluckfalighe ende
" onsterfelicke leven. Wy hebben
" al langhe genoegh onder de boo-
" se gheleeft: Laet ons naer den
" Hemel gaen/ende met onsen God
" gaen leven. Laet ons naer sulck
" eene menighte Martelaren/ die
" ons voor zijn gegaen/ met groot
" verlangen naer den Hemel jach-
" ten.

Terwijlen dat hy dit met luyder stemmen seyde / quamen de wreede mensch-slachters met bloote sweerden tot hem/ hy omhelsde sonder ophouden de lichamen zijner Sonen/ als willende zijn lichaem bloot gheven/ om haer te decken; stelde sich selven schoon voor de slachters: de Sonen daer en teghen haren Vader tusschen haer beyden soeckende te decken/ wilden de steken ont-
fangen die op haren Vader aen "
quamen/ ende riepen gestadigh; "
Laet ons sterven/ op dat wy leven. CHRISTE, ghy zijt ons leven. Ende so in een ghevlochten zijnde/ wierden sy met vele steken deerlick vermoort: ende hielden soo vaste aen malcanderen/ dat men haer doen sy doodt waren qualick van een conde scheyden.

Vertroostinghe
in het overlijden der ware Godsalighe
ende
Gheloovige Vrinden.

IN sulcken tijd is het seer goedt recht ende billigh de woorden die onsen Salighmaecker aen den houte des cruyces tot den Moorder seyde te ghedencken. Heden (seght hy) sult ghy met my in den Paradijse wesen: Op dat wy sekerlick weten ende gelooven dat de zielen der ghene die in Christo sterven/ soo wel oude als ionghe/ mannen als vrouwen/ terstondt/ op den staenden voet/in een al veel beter leven verhuysen: alwaer sy oock de verrijsenisse harer lichamen/ die tot zijner tijdt sal geschieden/ verwachten. So en moeten wy dan niet alleenlick dencken dat onse vrinden zijn van hier gegaen/ maer oock waer henen dat sy zijn gegaen: te weten/ tot die eeuwige verwinningh-vreught ende triumphe/ daer nemmermeer strijdt en sal naervolghen/ Dat sy voor aerbeyd/ ruste; voor duysternisse/

Licht; voor de doodt/het Leven; voor het aerdsche het Hemelsche; voor het corte ende vergãgelicke/ het eeuwighe ende onverwelckerlicke/ vercrijgen. Wy weten oock dat wy Godes Genade niet naer den sin onses vleysches en moeten schatten. Want het geschiedt dickwils dat Godt die seer ellendelick laet benouwt ende bedroeft worden/ die hy aldermeest in genaden aen neemt; Ende die dickwils de meeste weelde gheeft/ die hy tot zijner tijdt in zijnen toren wilt straffen. So wy dan/ het zy naer den lichame/ of naer de ziele/ seer jammerlick ghepijnight worden/ of andere Godsalige in sulcker voegen gepijnight sien/ so moeten wy wel toesien dat de bitterheydt der pijne ons den soeten ende lievelicken smaeck van Godes Goedigheydt ende Ghenade niet en beneme. Maer wy moeten ons veel eer in alderhande ellenden hier mede troosten ende te vreden houden: " Dat soo haest als " ons God eens in ghenaden heeft " aenghenomen / dat alderhande " jammeren / alderhande ellenden/ " alderhande misquamen / die wy " voortaen lijden/ ons tot onser sa- " ligheydt dienen ende ghedyen. " Augustinus seght seer heerlick; God en laet geen quaedt geschieden, daer hy geen goedt wt en can trecken. Nu/ soo wy dat voor waer houden/ als het inder waerheyd is/ so sal het gheschieden dat ons Gheloove niet alleenlick als eene heerlicke verwinster wt alderhande ellenden en sal ontcomen/ maer sal oock in het midden der smerte ende des doodes/ soo van ons als van onse vrinden/ geduldelick te vreden wesen.

Die van een trouwe vrind berooft is/ niet meer leeft,
Want van sich selven hy de helft verloren heeft.

Soet is't met een vrindt te leven. Soet is't sterven met een vrint
Want als den vrindt gaet begeven/ Leeft men eenigh onbemint.

Waerom beweenet ghy den doo'n? Doodt is gemeyn beneden:
Hy is gegaẽ wt s'wereldts woon: Diẽ wegh moet ghy oock tredẽ.

De Ghewisse Verrijsenisse des Vleysches.

Act. 26. vers. 8.
Wat wordet van u ongeloovelick geoordeelt dat God de doodẽ verweckt?

" Als of hy seyde: Ic weet wel
" dat het vele absurd eñ ongerijmt dunckt te wesen/ so yemant "
seght; Dat een lichaem dat eens "
ghestorven is/ ende alreede stinc- "
ket/ wederom levendigh sal wor- "
den: Doch de menschen achten "
vele dingẽ ongerijmt/ die sy naer- "

„ maels seer Waer vinden. In dien „ yemandt predickte ende seyde/ „ dat de mensche van den mensche „ naer den doodt wederom leven„ dich wordt gemaeckt/ diens seg„ gen soude met recht voor onghe„ rijmt moghen ghehouden wor„ den: Maer waerom luydet dat „ vreemt/ van God/ die al can wat „ hy wil/ ghesept zijnde? Hoe? can „ de ghene die de menschen het le„ ven gegeven heeft/ haer het selve „ niet weder gheven? Houden wy „ hem dan die de Waerheydt selve „ is/ voor eenen logenaer/ die zijne „ belofte niet en soude volbringen? „ So God wt niet de gantsche we„ reldt heeft connen scheppen/ soo „ hy dagelicx wt een cleyn kernken „ ende sadeken eenen seer grooten „ boom ende veel vruchten can „ voortbringhen/ hoe en soude hy „ den dooden niet weder connen le„ vendich maecken? Dewijle dan dat de verborgentheyt der Verrijsenisse grooter dan des menschen verstandt is/ so moeten de Geloovige gedachtich wesen hoe verre dat haer die oneyndelicke albermogende almaghtige Goddelicke cracht strecket/ ende niet wat sy met haer vernuft connen begrijpen/ met haren voet meten ende met hare handen tasten. Dit geeft Paulus oock op eene andere plaetse te kennen/ alwaer hy ge- Phil. 3. vers. 21. seydt hebbende dat onse lichamen den heerlicken lichame Iesu Christi souden gelijckformigh wesen/ terstont daer by voeght; Naer de crachtige werckinge daer mede hy alle dingen sich selven onderwerpen can. So zijn dan die menschē boos/ende stelen Gode zijne eere/ die niet en willen dat Godes Almaghtigen Arm verder dan haer arm verstandt strecke ende so vele in haer is de grootte der wercken Godes/ die voorder dan Hemel ende aerde strecken/ in de enghten van hare eyghene onvermogentheyd willen sluyten ende bepalen. Soo ghebiedt ons dan Paulus, dat wy niet naer dat ons swack verstandt can begrijpen/ maer veel eer naer de Goddelicke Almaghtigheyd het Geloove onser verrijsenisse moeten grijpen ende vaste houden.

Van het eeuwighe Leven.

AVGVSTINVS.

De civit. Dei lib. 22, ca. 29 Daer sal men God sonder verdrietsaemheydt/ sonder ophouden loven: de ziele en sal geen misnoegen/ het lichaem gheenen aerbeyd/ hebben: ghy en sult gene behoeftigheydt hebben/ daer ghy bystand toe begeeret: Uwen naestē en sal geene behoeftigheyd „ hebben/ daer ghy hem bystand in soudet doen. God sal selve ende alleē uwe lust ende vreught zijn/ als oock het geselschap der Heylige stad in hem ende van hem wijselick ende Godsalighlick levēde. Item: Daer sullen wy ro eyen en sien/ sien en lieven/ lieven en loven: Siet! dit sal in het eynde sonder eynde wesen. Want wat is ons eynde anders dan te commen tot dat rijcke sonder het eynde. Die de wereldt tot eene stijfmoeder heeft, dien heeft den Hemel tot een Vaderlandt.

De Qualitates of hoedanigheden/ onser lichamen naer de toecomende verrijsenissen sullen dese zijn.

1. Onsterfelickheyd/ 2. Claerheyd/ 3. Wackerheyd/ 4. Onlijdentheydt. 5. Scherpsinnigheydt des verstands. Niet dat het lichaem in Geest sal verkeeren. De lichamelicke hoedanigheden sullē wel veranderen/ maer des lichaems substantie ende wesen en sal niet verandert worden.

Nademael dat wy van de verrijsenisse versekert zijn/ so moeten wy noch ter wijlen dat wy leven trachten om deel in de eerste verrysenisse te hebben; met alle vlijt poogende dat ons Geloove heerlick claer blinckende/ onse Liefde yverigh ende crachtigh/ onse Hope vaste ende volstandigh zy; ende dat alle onse wercken/ soo wel inwendige als wtwēdige/ Christelick ende wel geschickt zijn/ so dat wy de quade beweginghen ende genegentheden breken/ ons Ghemoedt eñ wille naer Godes Wet rechtende ende stellende. So wy dat doen/ soo sullen wy naer de eerste/ oock die laetste ghelucksalige verrijsenisse vercrijgen. Wilt ons hier toe/ o IESV CHRISTE, door uwen Heyligen Geest stieren ende helpen. Amen. Het zy alsoo.

Gelijck eene Peerel/ hoe schoone dat sy oock magh wesen/ niet ghesien en word soo lange als sy in de schelpe is besloten; maer de schelpe ghebroken zijnde in onse oogen eerst begint te glinsteren; so zijn wy oock soo langhe als wy noch in dit broosch ende sterfelic lichaem zijn voor de menschen verborgen: maer als wy van dit sterfelicke deel sullen ontbonden wesen/ dan sal onse rechte heerlickheyd ende het leven selve dat eerst verborghen was seer claer blinckende te voorschijne commen.

Waeckt ende bidt. Marc. 9. vers. 33.

Luc. 21. vers. 34.

Wacht u selven dat uwe hertē niet tot eeniger tijd beswaert en worden met gulsigheydt ende dronckenschap ende sorghvuldigheden deses levens.

Heft uwe hoofden op; want uwe verlossinge is naer by. Luc. 21. vers. 28.

Ghebedt

VBidde ick wt den grondt mijnes herten/ o ghy Sone Godes/ onsen Heere IESV CHRISTE, o Soete EMANVEL (God met ons) o lievelick Kindt/ o getrouwe Broeder/ o ziel levende God/

Schepper/ Behoeder/ Heylandt/ eñ Salighmaecker/ geeft my eene stil vredigh afscheydt eñ vasten troost/ dat ick in uwe ware kennisse ende aenroepinghe saghtelick magh ontslapen/ sonder langhe in de doodtpijne te liggen. Geeft dat ick/ in vrede rustende/ eenen medeghenoot der verrijsenisse uwer Heyligen magh zijn/ ende met de gantsche triumpherende Hemel-Kercke in alle eeuwigheyd /u die levet ende regieret / een eeuwigh onsterve lick Godt/ voor allē uwe weldaden magh vrolick roemen/ loven ende dancken. Amen, Amen.

Ghebedt

van

D. MARTINVS LVTHERVS,

doen hy de doodt op de lippen hadde.

Ghenomen wt het 16. boeck der Historie van Sleidanus.

„ MIjnen Hemelschen Vader/ God ende Vader onses Heeren Iesu Christi, Godt aller vertroostinghe; ick dancke u/ dat ghy mijn uwen Sone Iesum Christum hebt geopenbaert: inden welcken ick gelooft hebbe/ dien ick beleden hebbe/ dien ick bemint hebbe/ dien ick ghepresen hebbe: welcken den Roomschen Paus ende den anderen hoop der Goddeloose vervolght ende smadet: Ick bidde u/ mijnē Heere Iesu Christe, neemt mijn zielken tot u. Mijnen Hemelschen Vader/ al worde ick al wt dit leven geruckt/ al moet ick nu al dit lichaem afleggen / soo weet ick nochtans seker ende ghewis/ dat ick inder eeuwigheydt met u sal blijven/ ende dat ick vā niemant wt uwe handen en sal connen geruckt worden.

Corts naer dit gebet/ als hy zijnen Geest eenige reysen in Godes handen hadde bevolen/ soo is hy/ als in eenen slaep vallēde/ allencxkens wt dit leven/ sonder eenighe smerte des lichaems [so vele alsmen immers vernemen conde] verscheyden.

Nota.

God heeft den mensche wt den clompe der aerden geschapen/ ende heeft hem met zynen blas levendigh ghemaeckt. Waer wt blijckt / hoe lichtelick dat onse verrijsenisse can geschiedē. Want als de selve Gheest maer eens in onse asschen en blaset / soo sullen wy even soo lichtelick weder levendigh worden. Genes. 2. vers. 7.

Ghebedt
van
IOANNES SPINÆVS, van Angiers,
Voor
Eenen stervenden Christen.

GOd eñ Vader aller vertroostinghe / die belooft hebt dat ghy eenen yegelickẽ sult verhooren / die u ongeveynsdelick wt den grondt zijnes herten aenroepet / ende dat ghy niemant en sult verwerpen / die sich met een ghebroken / bedroeft / ende verslaghen herte / om het gevoelen ende ghedencken zijner sonden / aen uwe voeten werpet: Wy bidden u gesamentlick in den name uwes Soons Iesu Christi, onsen eenigẽ Salighmaker eñ Middelaer / dat ghy over ons alle die hier in uwẽ name versamelt zijn; maer voor al over onsẽ broeder die het u belieft heeft met sieckte te besoeckẽ / uwe Barmhertigheydt wilt wt strecken: wilt met de selve Barmhertigheyd al de sonden die hy in den gantschen tijdt zijnes levens teghen u ghedaen heeft / decken / vergeten / vergeven ende wtwisschen. Daerenboven bidden wy u / dat ghy die vergevenisse zijner sonden door uwen Gheest in zijn herte wilt versegelen / op dat hy daer door vrede in zijn gemoedt hebbe / ende met eẽ vast vertrouwen ende volcomene vreught wt dit leven / tot u gheropen zijnde / scheyde; Ende versekert zy / datter gheene verdoemenisse en is noch voor hem / noch voor yemant van de gene die op het ware Geloove gegrondt / met uwen Sone onsen Heere vereenight / eñ den selven inghelijft zijn: Dat hy vast betrouwe / dat noch zijne sonden / noch doodt / noch Duyvel / noch eenighe andere saecke / hem niet van uwe Liefde en can scheyden / noch wt uwe Genade verstooten; dat hy oock versekert sy / dat uwen Throon hem niet eenen Throon der strengigheyd / maer eene sekere Heyl-haven / vryplaetse ende toevlucht voor hem ende alle geloovige is. Vermeert in hem / o Goede God / het Geloove ende vertrouwen aller deser dingen / met de welcke hy als met eenen schildt beschut ende bewaert zijnde / alderhande aenvechtinghen cloeckmoedelick can wederstaen; ende / alle ander vertrouwen bezijden stellende / sich op de eenige Gerechtigheyd / Ghehoorsaemheydt / ende Offerhanden uwes Soons verlate / om door de selve teghen anghstighe vreese uwes Gherechts gantsch versterckt te worden. Wy bidden

u oock

u oock dat ghy hem die ghenade verleent/ dat hy van herten ongeveynsdelick zijnen naesten vergeve wat sy teghen hem misdaen hebben; op dat hy door ware liefde met alle lidtmatē uwer Kercke vereenight zijnde / oock met het Hoofdt selve/ ende met u / o Heere / met eenen on-ontbindelicken band sy vereenight. Eyndelick bidde wy u oodmoedelick/ dat wy in den persoon ende in de sieckte onses broeders den corten ende onsekeren loop deses levens aensiende/ ons by tijds veerdigh maecken; ende/ onse herten van de ydelheden des wereldts afkeerende/ den overigen tijd onses levens in uwe wijsheyd; dat is/ in het aennemen uwer belofte/ met een seker ende vast geloove/ in het onderhouden uwer geboden/ ende vlieden ende mijden uwer verboden/ overbringen ende besteden. Amen. Het zy alsoo.

Iob. 14. vers. 5.

De mensche heeft zijnen bestēden tijd/ het getal zijner maenden staet by u: ghy hebt een perck gesettet/ dat en sal hy niet overgaen.

Al ben ick schoon verkeert in't duyster graf tot stof/
Geeft dat ick uwe zy en blijf/ o Heer vol lof.

Gedenckt ende leert sterven.

Ghebedt eenes Stervenden
van
Esrom Rudigers van Papeberg.

Maer ghy/ o God van oneyndelicke Barmhertigheydt ende mēsch-lievigheyd/ Coningh ende Heere uwes Sions, welcke het volck uwer geloovighen is/ vande welcke ick oock eenen ben; door uwe loutere genade ende geschenck daer toe ghebooren / daer toe geschickt gheroepen ende vercoren/ dat ick onder uwe geloovige zy ende blijve/ als eenen medegenoot der selve. Mijn gheloove op u/ hoewel dat het swack ende flauw is/ is nochtans een gheloove. O en verghetet mijner in mijne ellenden ende jammeren niet! O zijt my in desen mijnen bedroefden tijdt tegenwoordigh! ick en hebbe noyt soo seere uwe hulpe behoeft/ als die nu in stervens noodt ben / ende met den doodt ende met doodes smerten aen ziele ende lichaē strijde. Versterckt mijnen Geest door uwen Heyligen Geest tegen al het Ghewelt ende versoeckinge des duyvels/ op dat mijn Gheloove niet en ontbreke; dat hy in my de beloften uwer salighheydt behoude ende versterecke/ op dat ick in u

vol-

volstandelick tot den eynde blijve. Clincke in mijne ooren/ (uwe Heylighen Geest verhale mijnen Gheest sonder ophouden in mijn herte/ prente het mijn herte in/ het sal uwe woorden) seght door uwen Geest tot mijnen Geest dese uwe alderblijdste ende troostelickste woorden; Heden sult ghy niet my in den Paradijse zijn/etc.

Luc.23. Vers.43.

» Noch eenen cleynen tijd, en met
Christ sal ick zijn:
» Ghy sult seght hy van daegh met
my zijn vry van pijn!

Het gene dat ghy tot het geloove van eenen gheloovighen seght ende op zijne bede antwoordet/ dat seght ende antwoord ghy allen/ ende het comt yder ende alle Gheloovige toe/ want ghy hebt alle de ghene die in u gheloovhen even lief. Het gene dat ghy den alderminsten uwer gheloovigen belooft/dat belooft ghy mijn ooc/ die oock selve van de uwe ben/ hoe slecht ende gheringe dat ick oock magh wesen. Want ghy en siet niet op de grootheydt der schuld/ maer op de grootte/ trouwe/ ende waerheyd der boete ende bekeeringhe. Versterckt my door uwen Heyligen Geest/ dat ick u met een vast Gheloove volghe als ghy mijn van hier in die plaetse roepet/daer mijnen Geest u lieflick aensien ende by-woninghe gheniete; de Abrahamische vertroostinghen smaecken ende beseffe/ in ruste ende vrede zy/ in den schoot des gelooves dijne genade ende eeuwige weldaden aēmercke/den aēvangh der vrucht-genietinge deser dinghen ende uwes rijcks gheniete / ende uwen alderheylighstē name love ende dancke/ tot dē tijd der alderblijdste opstandinghe des lichaems; als ghy mijn verresen lichaem de ziele sult wederghseven / op dat ic geheel/met de gantsche ziele eñ lichaem/ volcomelick u rijcke geniete / als alle weldaden onses door u verworvenen heyls ten vollen sullen vervult zijn: ghy die my van eeuwigheyd hebt ghelievet/ eer den grondt des wereldts was ghelepdt/ als ghy voor my uwe eeuwighe salighepd hebt besteldt ende gheprædestineert van de menschwerdinghe een uwes gelief den Soons/ in ende om dē welcken ghy mijn mint; ende hebt van doen/ over so langen tijd/ my ende alle uwe geloovige begost te beminnen. Dit bewijst ende versekert my mijn gel oove op u daer ghy mijn mede hebt begaeft door uwe loutere om niet geschoncke Genade/op dat ick door het selve behouden wierde. Wilt dan dit Gheloove in my bewaren/ versterckcn/ vermeeren. Dit zy mijn Reysgheldt op dese mijne Sionsche reyse/ die ick tot u doe; dit zy mijnen stock ende uwē Herderstaf/ op dit oneffene/ herde/ ende doornstekigh tranendal/ daer ick nu soo veel jaren over gherepst hebbe: ghedurende de welcke ick naer desen mijnen dagh/ naer dese uwe ende mijne uyre / in de welcke ghy mijn vā hier roepet/ hebbe gewenscht ende verlanget. O Heere/ gedenckt mijner gebeden/ welcker ghestaltenisse ende inhoudt ghy wetet/ Vader; die ick nu vele jaren / gedurende mijn voorleden levē/tot u doe/ die wel flauwer ende trager dan mijnen Geest in my heeft connen voor goedt houden/ zijn geweest; nochtans door uwe Genade ee-

nighsins den name van gebeden mogen draghen. Ick wandele door de duysternissen deses lichhaems. Och! en blust de glimmende wiecke niet wt/ bindt het gecroockte riedt vaste! Ick ben eenen van uwe mintste/ maer evẽ wel ick ben uwe; mijn geloove is swack ende flauw/ maer nochtans Gheloove. Versterckt my het selve soo/ dat ick niet en twijvele/ of ick en sal terstondt naer mijn overlijden/ so haest als mijnen Gheest wt my sal varen/ beginnen met u te wesen. Gedenckt mijner met de ghedachtenisse uwer Barmhertigheydt. O Heere God, Vader onses Heeren Iesu Christi uwes Soons/ ende om den selven onsen Vader; God Sone/ eñ God Heylige Geest/ ten eenigh warachtigh God in drie persoonen/ die eenigh drie ende drieeenigh zijt. O Iesu, verlosser eñ Salighmaecker/ laet uwẽ knecht in vreden gaen: Ghy/ getrouwe God/ hebt mijn vry gecocht. In uwe handen bevele ick mijnen Geest. O Christe, laet my van dage in u Paradijs wesen, laet my van de ure mijnes doods/ van den tijd af dat mijnen Geest wt my sal varen/ by u zijn; laet my met Gheest ende ziele/ ende wat ick ben/ tot de verrijsenisse mijnes lichaems by u rusten/ ende daer naer beyde met ziele ende lichaem in u eeuwigh rijcke eeuwigh verblijden. Amen.

Antwoordt my die tot u schreye ende roepe/ o Iesu Christe, Sone Godes; ick bidde u wederom/ roept wederom/ tot my die van hier verscheyde/ dese uwe stemme in mijne ooren/ ende dese woorden in mijn herte: Heden sult ghy met my inden Paradijse wesen? Op dat mijn Herte/ mijnẽ Geest/ dit tot dẽ uytersten/ hooren/ gevoelen/ eñ vast houden; ende dat mijn Geloove tot den eynde volherde: op dat ic inder eeuwigheyt van u niet gescheyden en werde. Laet mijnen Gheest op dese uwe woordẽ wt my verhuysẽ. Amen.

Luc. 23. vers. 43.

Heden sult ghy met my in den Paradijse wesen.

Vaert wel/ wereldt/ mijne ziele vaert van hier tot CHRISTVM, mijnen Gheest in het Paradijs. Begraeft het lichaem dat de sonde is gestorven.

Vaert wel/ ghy Heylige/ ende volght my naer.

De doodt maeckt alle allen gelijck.

Coningh ende Bedelaer,
Scepter ende Spae te gaer.
Die verscheyden zijn gepresen,
Doet de Doodt gelijcke wesen.

CYPRIANVS.

Ons en is daer gantsch niet aen ghelegen/ van wien of wanneer dat wy omgebraght wordẽ/ dewijle wy den loon onses doods ende vergotenen bloeds van den Heere sullen ontfangen.

Van

Van de vreughden des eeuwigen levens.

AVGVSTINVS.

In Epist. Joan. tract. 4. Saligh zijn die reyn van Herte zijn: want sy sullen Godt sien.

Matt. 5. vers. 8. So sullen wy dan Broeders/ een gesichte sien dat noyt ooge en heeft ghesien/ noch noyt ooze gehoozt/ noch in des menschen herte is gecommen. Een ghesichte dat overtreft alle aerdsche schoonigheden/ van Gout/ Silver/ of lustighe wouden ende velden; de schoonheydt der Zee ende des lochts; de schoonheyd der Sonne ende Mane/ Sterren/ Engelen/ ende alle dinghen overtreft/ als van de welcke alle schoone dingen spruyten ende voortcommen. Wat sullen wy dan zijn/ als wy het gene dat ons belooft is sullen sien? wy sullen de schoonheyd gelijck zijn: want wy sullen hem sien als hy is. De tonghe heeft ghesproken als sy can: wat sy niet en can/ dat betrachte het herte.

De selve.

Hoe groot sal die Ghelucksalighepd wesen/ daer gheen quaet en sal zijn/ noch geen goedt verborghen en sal wesen daer men God/ die Alles in allen sal wesen/ gestadigh sal loven. Want ick en

De Civitate Dei lib. 22. cap. 30.

weet niet wat men daer anders soude doen/ daer noch door eenighe luyheyd opghehouden/ noch door eenige behoeftigheydt gearbeydt/ en sal worden.

De selve.

Ibid. Wat beweginghe dat aldaer sulcke lichamen sullen hebben/ en darf ick niet vermetelic beschrijven. Want ick en cant niet versinnen. Evenwel/ sal de beweginghe/ ende standt (als oock de gedaente) hoedanigh dat hy oock sal wesen/ wel geschickt zijn: aengesien dat daer niet ongeschickt s en sal wesen. Seker daer den Geest henen sal willen / daer sal oock terstond het lichaem wesen; de Geest en sal oock niet willen/ dat beyde Geest en lichaem niet en can betamen.

De selve.

Ibid. Want so wordt dat oock recht verstaen/ dat den Apostel seght/ Op dat God sy al in allen. Hy selve sal het eynde/ wit/ en uyterste onser begeerten zijn / die sonder eynde gesien/ sonder tegenheydt bemint / sonder vermoeytheydt gelooft/ sal worden. Seker dit ampt/ desen wille/ dese oeffeninge/ als oock het eeuwighe leven selve is/ sal allen gemeyn wesen. 1. Cor. 15. vers. 28.

De selve.

Sermon. 37. de Sanctis. Laet ons dan die voortreffelicke Ghelucksaligheydt van die stadt aenmercken soo vele als sy van ons aengemerckt can wesen. Want ghene woorden en souden genoeghsaem wesen om de selve wt te drucken als sy in der daedt is. Daer word van de selve Stad ergens ghesepdt/ dat noch droefheyd/ noch geschrey/ noch pyne/ daer niet meer en sal wesen. Wat isser Geluckfaliger dan dat levē/ daer de vreese voor aermoede/ noch de swackheyd der sieckte/ niet en is? Niemant en wordt daer beleedight/ niemant en verstoort sich/ niemant en benijdt eenen anderen. Daer en is gheene vleysschelicke begeerte/ geen verlangen naer spijse/ gheen jachten naer eere/ gheen versoecken om grooten staet. Daer en is geene vreese des duyvels/ de lagen der boose Geesten en zijn daer niet/ den schrick der Helle is verre van daer. Daer en sal noch Doodt vā Lichaem noch van ziele; maer een Leven dat lievelick is door de gave der onsterfelickheydt/ wesen. Daer en sal dan nerghens geene oneenigheyd zijn; maer alles eendrachtigh/ alles over een commende: Want eene eens-ghesintheyd sal by alle Heyligen wesen. Het is daer al van vrede ende vreught vervult: Het is daer al gherust ende stille. Daer sal eenen eeuwigh Licht wesen/ niet het licht dat nu onder ons schijnet; maer so veel helder eñ claerder/ als het geluckfaliger sal wesen. Want die Stadt/ als wy lesen/ en behoeft de Sonne noch de Mane niet/ dat sy daer in schijne: Want de claerheyd Godes heeftse verlicht/ eñ hare keersse is het Lam. Alwaer de Heylighe in alle eeuwigheyd als Sterren sullen blincken/ ende als den glantz des Firmamēts die daer vele ter gerechtigheyd wijsen. Dus en sal daer geenen nacht/ geene duysternissen/ gheen onweder/ noch geene strengigheydt van hitte of van couwe wesen: maer daer sal sulck eene goede gestaltenisse ende matigheyd aller dinghen zijn/ als noyt ooghe en heeft ghesien/ noyt oore gehoort/ noch noyt in eenigens menschen herte is ghecommen/ dan der genen die weerdigh gevonden worden het selve te ghenieten. Wiens namen ghesChreven zijn inden boeck des levens/ ende die haer cleedt ghewasschen hebben in den bloede des Lams/ende zijn voor Godes throon ende dienen hem dagh eñ nacht. Daer en is geenen ouderdom/ noch de kētijvigheydt des ouderdoms/ dewijle eenen pegelicken volcomen sal wesen naer de mate des volcomenen ouderdoms Christi, etc.

Apoc.21. vers.4.

Apoc.21. vers.23.

De selve.

Het eeuwige leven is eene aenschouwinghe Godes sonder ophouden/ ende eene liefde sonder tegenheyd of verdriet.

In het eeuwige leven en sullen wy anders niet doen/ dan Godt loven ende in Godt leven.

De selve.

Haest u daer henen te gaen/ daer ghy eeuwigh mooght levē: want soo ghy dit ellendighe ende vluch-

De Vtilitat. agent. penitentia.

vluchtighe leven so mint / in het welcke ghy met soo grooten aerbeydt levet / daer ghy qualick met loopen / jachten / sweeten / suchten / de noodtdruftigheden des lichaēs connet schrapen; hoe veel meer behoort ghy het eeuwighe leven te beminnen / daer ghy gheenen aerbeydt en sult dragen / daer altijd de hooghste gherustheyd / de hooghste ghelucksaemheyd / geluckighe vryheyd ende gheluckige Gelucksalighedt sal wesen? Alwaer het ghene vervult sal worden dat de
Mat. 22 vers. 30. Heere in den Evangelio seght: Te weten dat de menschen sullen als
Mat. 13. vers. 43. Engelen in den Hemel wesen. Als oock: Dat de Rechtveerdighe „ sullen blincken als de Sonne. „

De selve.

De Vita eterna. De Hemelsche Stadt is onvergelijckelick claer / al waer Victorie (Zege) Waerheyt / Weerdigheydt / Heylighepdt / Leven ende eeuwigheydt is.

De selve.

In Ioā. Daer zijn de Lofsangen van de Chooren der Enghelen; daer is het geselschap der Hemel-burgheren; daer is eene soete verfrisghruste / vreringe ende jubileringhe der gene die met swaren arbeydt van de Pelgrimmagie deses levēs wederkeeren. Daer is vrolickheyd sonder eynde / eeuwigheydt sonder gebreck / claerheyd sonder wolcke.

Gregorivs.

Het tijdelicke leven by het eeuwighe vergheleken zijnde / moet veel eer eene doodt van Leven genaemt wesen. Want wat is het dagelicksche ghebreck der verderfelickheyd anders dan eene lāghduyrigheyd des doodes? Daer en tegen / wat tonghe is ghenoeghsaem om wt te spreken / wat verstandt om te bedencken / hoe groot dat de vreughden van die Hemelsche Stadt zijn; onder den Choor der Engelen te wesen / met de aldergheluckfalighste Geesten den Schepper te eeren / Godes tegenwoordigh aenghesichte te aenschouwen / het oneyndelicke Licht te sien / met geene pijne des doods bevangen te zijn; maer sich altijdt door de gave der eeuwighe onvergangelickheyd te verblijden?

Avgvstinvs.

Het gene dat Godt den ghenen die hem lieven ende beminnen heeft bereydt / en wordt met het Geloove niet gevaet / met de Hope niet geraeckt / met de Liefde niet begrepen; het overtreft alle begeerten ende wenschen: vercregen can het worden / ghischat can het niet worden.

Bernardvs.

O ghelucksaligh land des Paradijses / o Ghelucksalighe stede der Wellusten / daer ick wt dit jammerdal naer suchte / daer wijsheyd sonder onwetenheydt / Ghedachtenisse sonder vergetenheyd / verstandt sonder dwalinghe / ende reden sonder duysterheyd sal blincken! In serm.

Prosper.

Alwaer men gelooft dat het toecom-

comstighe leven is/ dat Saligh-eeuwigh ende eeuwigh-Saligh is: daer een sekere Gherusthepdt; Geruste stilte; stille lievelickhepd; geluckige eeuwighepd; ende eeuwighe gheluckfaligheydt/is:daer de volcomen Liefde/ geene vreese/ eeuwigen dagh/ waecker bewegen/ende in allen eenen Geest (ende ghemoedt) is.

CYPRIANVS.

Laet ons het Paradijs voor ons Vaderlandt houden: Wy hebben alreede begost de Patriarchen tot onse Ouders te hebben: waerom en haesten ende loopen wy niet/ om ons Vaderlandt te sien/ om onse Vaders te groeten: Daer verwacht ons een groot ghetal van onse lieve ende weerde Ouders: Eene groote schare onser broederē ende kinderen verlanght naer ons; de welcke/ vā hare welvaert al verseckert zijnde / noch voor onse welvaert surghen [soo eenighe surge in den Hemel magh wesen] O wat eene vreughet is het voor haer ende voor ons/malcanderen te sien/ malcanderen t'omhelsen.

De selve.

Wy sullen daer meer ontfangen dan wy hier doen of lijden.

AVGVSTINVS.

So het Hoofd in der Eeuwighepd heerlick jupchet/ so sullen de leden oock in der eeuwighepdt heerlick jupchen ; op dat dien CHRISTVS gantsch ende geheel inder eeuwighepdt zy. Want wy zijn de leden van dat Hoofdt. Dit Lichaem en can van zijnen Hoofde niet afgesondert worden.



Een Christelick Vermaen-Gedicht/

Vervattende de Summa vande Christelicke Leere Ende Belijdenisse des Gheloòves van

NATHAN CHYTRÆVS.

Van den selven alle zijne Kinderen ende Scholieren tot een Christelick Nieuwe Jaer/ van over lange toegeschreven. Ende nu van nieuws oversien ende verbetert.

Wt het Latijne in het Nederlandsche vertaelt/ Van

IACOBVS VIVERIVS, Medecijn.



Anno 1610.

Den
Godsalighen Leser
Gheluck ende Heyl.

Dit Dicht ick onderwerp het oordeel vol verstande
Van al 't Godsaligh volck door 't aerdsche dal verspreyd:
Dat soo ick ergens dwael/ sy bet'ren goederhande;
Of staen het goede toe met Broeder vriend'lickheyd:
En sien met eenen oock met wat recht en wat reden
Ick met mijn Huysghesin van huys ghedreven zy
Van blinde Leyders/ die de blinde voren treden/
En willen voeren in haer zielen tyranny.
O goede/ wie ghy zijt/ dit nemen wilt int goede:
Want al der boosen smaedt en snap te achten niet
Hebb' ick al over langh gheleeret als de vroede.
Die zijnen Naesten scheld/ sijn' eygen' eer doorschiet.

NATHAN CHYTRÆVS.

Een Christelick Vermaen-Gedicht/

Vervattende De Summa der Christelicke Leere/ Ende Belijdenisse des Gheloooves van

NATHAN CHYTRÆVS.

O Ghy mijn Hoopken weerdt/ mijn Hoopken waer met my
In s'Hilicks weerden staet God's segen maeckte bly/
Mijn Sonen/ Dochters soet/ met uwe trouwe Moeder;
En ghy dien ick ghesteld tot Leerder ben end' Hoeder/
Hoort my goedgunstigh aen als uwen Vader goedt/
Die u van 't waer' Geloof goe onderwijsingh doet/
End' u wel onderricht hoe ghy mooght Saligh wesen
En leven naer den doodt voor eeuwigh' onbegresen.
,, Want/ selfs naer CHRISTI leer/ dit Noodigh is alleen.
,, Al t'ander daer ghy siet in wroeten in't gemeen
,, Een bywerck achtet maer. Doch wilt niet nieuws verwachten/
Ick scherpe d'oude Leer niet dicht in u gedachten.

Den Bibel. Den Bibel wel begrijpt veel boecken tot ons leer;
Waer over mannen wijs noch schrijven boecken meer
Om leggen wt den sin/ so dat om die te lesen
Al onses levens tijd al veel te cort sou wesen.

De Christen moet dry dingē wesen. Doch soo ghy alles bringht tot seker palen recht/
Dry stucken zijnder maer die yder CHRISTI knecht/
En leerlingh weten moet/ Godvruchtigh overwegen/
End' al zijns levens tijd sich oeffenen in te degen.

I.

Het eerste is sich selfs te kennen/ en 't venijn

Waer met aen lijf en ziel besmet wy te voorschijn
Hier commen/ slaven snoodt van Satan end' Helsch branden/
Des toorens kinders/ als ghesworen God's Vyanden.

2.

Het tweedde is van waer tot dese sieckte groot
Men hulpe soecken moet/ om vlieden van den doodt.

3.

Het derd' en laetste is wat loon men Christ moet geven/
Die/ Hemel-medecijn/ ons quale heeft verdreven.

Schep-pinge des menschē.

ADAM, de eerste mensch/ wel gantsch van smetten vry
Van God geschapen is/ die hem zijn beeld goed-bly
Selfs ingeprentet heeft/ en met zijn wil bevolen
(Want 'twas in Adams maght) te volgen sonder dolen
Voor al Gods Wet (Geboot) als voorschrift en Patroon
Van de Gherechtigheyd/ Godvruchtigh/ Heyligh-schoon:
Dat wel quam over een met zijnen will' en zeden/
En gantsch met Godes wil geleeck in al zijn leden.

Synen val.

Maer hy heeft God's Gebodt gestellet aen een sy/
En liever (o wat maeckt dit s'menschen hert' onbly!)
Ghehoor dien ouden Draeck/ de vloedt van al zijn beven/
Dan God zijn Vader/ Heer/ end' Heyls vloedt willen geven.
Sich selven in't verderf ellendigh hy so stort/
Onterft aen lijf en ziel van al God's gaven wort
En door des Sondes smet sich selven en de zijne
Des Satans slaven maeckt en bringet in de pijne.
Hier door den gantschen mensch soo gantsch verdorven is/
Dat met dan sond ellend noch aen hem blijvet fris.
Hier wt van aen-begin de smette is gesproten
Die ons van Deught ontbloot en sluyt in sondes sloten:
Van 't Goede afgekeert en gantsch'lick onbequaem/
Weerspannigh tegen God en Godes Wet te saem.
'Tverstand verduystert is/ 'tHert is vol quaed bewegen/
Den wille boosheyd cust/ 'tLijf volght 'tHert onverslegen.
„ God wilt van gantscher ziel/ van gantscher Herten met
„ End' oock met all' ons cracht bemint zijn onbesmet:
„ Hy wilt dat wy so seer ons Even-naesten minnen/
„ Als wy ons eygen selfs wel lieven en besinnen.
Maer wy so van natuyr ghestelt zijn in dit dal/
Dat wy God haten seer end' onsen Naesten al.

Waer

Waer wt dan commen voort verbolgens de boosheden
Diemen als een Sundt-vloedt siet stroomen hier beneden.
Het Recht-snoer der Goddelicke Gerechtichheyd.
Die Godes strengh Gerecht/ dat niemant toe en geeft/
Niet latet ongestraft/ eer het het zijne heeft.
De Wet verdoemtse al/ sy en siet niemant aene;
Maer eeuwigh straffen wilt een yder op dees baene.
Hier door de eeuw'ghe Doodt/ de Altijd-brandend' Hel/
Des menschen ellenden.
Ons te verwachten staet/ tot sondes straffe fel.
Ghelukigh (och!) hoe seer de menschen souden wesen
„ So sy aenschouwden wel met oogen droef begresen
„ Dit quaedt dat in haer hert seer diep gewurtelt is/
„ En siende/ sochten hulp' om eens te worden fris!
Want naer den Medecijn wie loopen sal en rennen
Eer hy zijn sieckt' en wondt siet ende wilt bekennen?
[Wat Sondaer niet gesucht sal seggen; Helpet my!
Eer hy den afgrond siet daer hy in light onbly!
Hoe sal hy/ die niet weet in sulcken poel te steken
Dees woorden tot den Heer; of diergelijcke spreken?
„ Ick een' onnutte knecht/ van Wijsheyd gantsch ontbloot/
„ Die niet dan slagen straf/ dan Helsche pijne groot/
„ Dan blixem van het vyer van uwen heeten toren
„ O Heere/ hebb' verdient/ beween mijn werck verloren!
„ Mijn schulden menighfaut/ mijn daden seer verkeert/
„ My wijsen naer de Hel/ so hebb' ick u onteert!
„ Den dreckhoop mijner sond/ end' afgrond der misdaden/
„ Die overtreffen al mijn sinnen en beraden:
„ Och! grooter is 'tgetal dan al des oevers sandt.
„ Mijn/ Mijn/ die hebb misdaen geef' ick hier af de schandt:
„ Op my ben ick verstoort/ kijf/ kneuter/ op my selven:
„ Mijn' ooge weene/ 'thert sucht/ en clopt aen s'burts verwelven:
„ Van herten ick verfoep my selven wonder seer:
„ Als ick ghelevet hebb'/ ick leven wil niet meer!
„ Och! cond' ick tot den grondt ontwurt'len de boosheden!
„ Och! cond' ick leven soo dat mijn gedacht' en reden/
„ Mijn doen en laten al/ u al waer' aengenaem/
„ Dat ware my meer weerdt dan al de schatten t'saem/
„ Dan al des werelds eer! Maer (laci!) nu versopen
„ Ick ligh' in sondes poel met mijne wonden open/
„ Magh ick dat wenschen wel; maer darf het hopen niet.
„ Och! och! hoe wonder groot is mijn quael' en verdriet!
„ Mijn sonde op mijn hert' my light als meulen-steenen/
„ Die ick niet sachten can met al mijn droevigh weenen!

De eenighe toevlucht des Sondighen menschen

Wat hope isser dan noch voor my over meer?
Wat plaester of wat cruydt verdrijven can mijn zeer?
Op uwe Goedtheyd/ God/ mijn' hope staet alleene/
End' ondersteunet wordt van u Genaedt niet cleene.
Genade die al ver God's wercken overtreft
[Hoewel Gerechtigheyd sich als een Ster verheft]
So dat de Heere groot van zijn Genaed gepresen
Word overwonnen selfs/ en wilt verwonnen wesen!
Door dees Genade heeft het Woordt genomen aen
Ons sterv'lick vleysch en bloedt/ en quam op s'wereldts baen
Vervullen Godes wet/ betalen all' ons schulden/
Opbringen ons Rantsoen/ en voor ons straffe dulden.
Dit is in't Paradijs ons' ouders voorgestelt/
Als van der vrouwen Saedt daer troost'lick word vermelt;
Dit is de Vaders oudt metalie die Figuren
Gebeeldet in de wet seer vlijtigh t'aller uren.
" Want een Verbondt alleen Was, Is, en Wesen sal
" Waer door de mensch met God vereenight wordet al:
" Dat is dien Iesvs Christ, die Saligh maeckt alleene!
" Voor seker buyten Christ is geen Heyl/ groot noch cleene.
Slachtoffers wesen hem: Voor al het Paeschlam goedt/
En voedden so 't Geloof end' Hope in't gemoedt;
Niet op die dieren dom (denckt dat tot geener stonden)
Maer op Gods Soon/ wiens bloedt ghestort wordt voor ons sonden.
Dit was de oorsaeck oock/ dat Moses niet en cost
In het beloofde Landt inbringen 't volck verlost;
Maer wierd in de woestijn/ eer hy daer quam/ begraven.
Dien Iosua broght 't volck in dese goede haven;
Want hy was 't voorbeeld groot des Heylands op dat pas:
Dus Salighmaecker hy oock met genamet was.
" Maer al die schaduw vloodt met groote snelligheden
" Doen des Gherechtheyds Son quam schijnen hier beneden.
" O Christvs is alleen genoeghsaem voor ghewis.
" Om wisschen wt u sond/ end' u te maecken fris.
Hy is volcomen mensch wt lijf en ziel bestaende;
Doch gantsch bevrijdt van sond/ op dat hy reyn voortgaende
In beyde moghte zijn warachtigh Middelaer/
Wanneer de Godheyd sterck en menscheyd comt te gaer.
Gemerckt dan God/ die is Gerechtigh boven allen/
Strengh wreker van de sond/ verstoort was door sonds gallen;
En Toren-blixem heet/ en Donder broght hy een/

Om

Om Adam, vol verderf/ te brengen in geween
Met alle zijn geslacht/ die seer verslegen stonden/
Alreede om van d'Hel te worden ras verslonden;
So was het gantsch van nood dat een mensch inder daedt/
Nochtans Rechtveerdigh/ goedt/ en vry van sonde quaedt/
Om God wel aen te staen/ tot Burgh quam sonder dralen/
Volbrengen Godes Wet end' onse schuld betalen/
Om soo van onsen hals te weeren straffe groot
En rechten op den Mensch selfs met zijn dierbaer doodt.
" Doch de verdorven Mensch/ als wy zijn van naturen/
" Cost dit beginnen niet/ ick late staen vol duyren:
" Want/ 't sy so ver van daer dat schuld betalen wy/
" Wy voegen allen dagh noch schuld tot schulden by.
Dus comt wt s'Hemels throon dien CHRISTVS voortgetreden/
De tweedde Adam goedt/ het Hoofdt van zijne leden/
Die d'eerste Adam vrijt van alle sond' en smet/
Die zijn Geloovigh volck hoogh' in den Hemel set/
En gevet haer al meer dan voormaels was verloren.
Dit is een ware Mensch/ een ware God als voren.
" Dat hy Was/ is hy noch; dat hy Is/ Was hy niet:
" Dat Twee te voren Was/ men waerlick Een nu siet
" Met d'oogen van 't Geloof. Siet! een bloot mensch alleene,
Een Heyland self behoeft: dus hy t'volck in geweene
Can geen verlosser zijn. O daer is geen gelijck:
Ons sond gereynighe niet can worden van menschlijck!
Gods groote Majesteyt en Croon niet om bepalen
Die was te cort geschiedt door onse sond' en dwalen:
Soo dat de sonde is oneyndigh/ over groot/
En sulcke straf verdient/ veel swaerder dan al' tloot/
Die niemant/ wie het zy/ in zijn swack lijf can dragen.
So moest dien mensche dan die op sich neemt dees plaghen
Oneyndigh/ onbepaelt/ oock inder Waerheyd zijn:
Het welcke God alleen toecomt: kent dit met mijn.
Jae/ aengesien dat so God's toren was ontsteken;
Geduyrigh sonder eynd/ in grootte ongeleken/
Geen' Engel conde dien verdragen; ver van daer
Dat een katijvigh mensch cost dragen dat last swaer.
O eenen stercken God dien Heyland wel moet wesen/
Wiens cracht word niet bepaelt/ wiens Maght wordt niet volpresen/
Die Satan/ Wereld/ Sond'/ en Doodt/ verwinnen can;
Die onder voeten ras can smijten den Tyran

Met alle zijn geweldt: Die door zijn' eygen crachten/
Die niet van hem en gaen/ maer altijd op hem wachten/
Can rijsen wt het graf / Verwinner wonder doen/
En voor 'tGeloovigh volck den Hemel open doen!
,, Dat is/ dat is een werck niet van een mensch vol seeren/
,, Maer van dien Hooghsten God/ IEHOVA, Heer der Heeren!
Doch op dat God's Ghenaed' en Goedtheyd elck meer saegh/
Hy en heeft niet alleen verdreven ons geclaegh/
Betaelt onse schuld/ daer wy niet hadden teghen;
Maer heeft ons al veel meer gheschoncken en vercreghen
Want hoe wel Adam is naer Godes Beeld gemaeckt/
Nochtans wanneer in 't Graf hy vallend' is geraeckt/
End' in hem wy te saem ghevallen zijn by desen/
Heeft hy bewesen wel broosch' aerd' en stof te wesen.
Soo/ soo/ en gaet het niet den tweedden Adam goedt/
Dien IESVS van ons Heyl Fonteyne ende Vloedt.
Hy is volcomen mensch ghebooren en ghecommen
Van eene reyne Maeghdt (hier moet 'tvernuft verstommen)
Dus naer den Lichaem/ Hy/ geen Aerdsche Vader heeft.
Hy is ons gantsch gelijck; maer geen sond' hem aencleeft.
Doch soo is hy een Mensch/ dat hy vast is gheblebven
Den Heer des Hemels/ God Almaghtigh hoogh verheven.
So ghy dan zijt bedroeft door Adams droeven val/
Verquicke u ghemoedt dees Tweedde Adam al:
In welcken dat ghy vindt Gerechtheyd/ Maght/ Goedtheden.
O stelt met IESV CHRIST 'tverslagen Hert te vreden.
Want beter dan Adam soo veel' als CHRISTVS is/
,, Soo vele beter oock sal wesen voor ghewis
,, Het Leven dat in CHRIST wy sullen al verwerben/
,, Dan 't leven dat Adam verloos met al zijn' erven.
,, Dan CHRISTVS ware God en ware Mensch soo is/
Dat hare eygenschap de twee Naturen fris
Behouden onvermenght/ geheel en gantsch volcommen;
De Godheyd is geē vleysch; 'tvleysch wilt geē Godheyd nommé:
Dees twee verwerret niet/ wilt ghy niet zijn verbloeckt/
Ghy die u Salighheydt in IESV CHRISTO soeckt.
Bidt dees Vereeningh aen; sy can niet zijn beschreven
O mijn Dicht/ varet voort/ beschrijft ons CHRISTI leven.
Wanneer den tijd die Godt de Vader hadd' bestelt
Vervult was/ quam tot ons vrywilligh in dit velt
Vt zijnen Hooghen throon dien Hemel-Heyland treden/
Op dat in 'tHemelsch rijck wy quamen van beneden.

All'

All' onse sond' en schuld op sich geladen heeft/
Om vrijden ons van sond' en schult die ons aencleeft.
Ja van Maeght-moeders lijf/ al meer dan dertigh jaren
Tot dat hy lagh int graf/ was hy heel vol beswaren.
Want hy droegh sondes straf en Godes Toren heet
Voor ons/ op dat bevrijdt wy wierden van dat leet/
Siet: dit is Godes Lam onnoosel en gedúldigh
Dat al des Werelds sond draeght/ daer het niet is schuldigh:
Christus gheboren. Hy word in eenen Stal Geboren/ op dat wy
,, End' u des Hemels Deur voor eeuwigh open zy.
,, De voorhuyd wordet hem seer corts daer an gheśneden
,, Met smerte dat het bloedt men druppen sagh beneden/
,, Op dat ons wonden al end' ons' onreynigheydt
,, Bedecket souden zijn voor Godes Majesteyt.
,, In Bethlehem is hy in kinders jongh verslagen
,, Als waer' hy self gedoot/ om ons doodt te versagen.
Christi leven. Hy treckt in Ballinghschap naer het Egyptsche landt/
Op dat wy langher niet en souden zijn gebant
,, Vt s' Hemels Paradijs; maer blijde daer in treden
,, Als in ons Vaderlandt/ en leven daer in vreden.
,, Och! veertigh daghen langh hy dorst end' hongher leet/
,, Alleen' in de woestijn by wilde dieren wreet/
,, Daer/ daer/ wierdt hy versocht van Satan wonder seere/
,, End' hem voor ons verwan/ op dat hy van ons keere.
,, Al zijnes levens tijd was eynd'lick niet dan smert/
,, Ellende/ spot en smaedt/ vervolgingh' aerbeyd hert.
,, End' of hy al benouwt door bergen en door dalen
,, Den bergh van Sina droegh [Gods Toren heet van stralen]
,, Ellendigh hulpeloos/ soo wasser niemant niet
Die medelijden hadd' met al zijn groot verdriet!
Wat sal ick seggen noch van banden/ geessel bloedigh/
En van de Doornencroon die hy droegh seer oodmoedigh?
Wat sal ick doen gewagh hoe dat hy in't aenschijn
Becladt van spuwsel wierdt/ geslagen met veel pijn/
Vol butsen/ buylen blouw van de Godloose handen;
Jae honden/ die Gods Lam verscheurden met haer tanden?
,, Hy word gebonden soo/ om maecken los den bandt
,, En boeyen waer met Doodt ons hielt in 't duyster landt.
,, Van eenen Rechter boos doods vonnis wild' hy lijden/
,, Ontschuldigh/ om ons soo die schuldigh zijn te vrijden.
,, Voor Godes Rechterstoel van sondes straffe swaer/
,, Hy draeght al desen smaedt/ om ons te maecken claer

Van

„ Van vlecken vuyl onreyn die lijf en ziel aencleven/
„ End' ons een nieuwe Eer seer heerlick schoon te geven.
„ Aen't Cruyce vol van anghst hingh hy vol lijden swaer
Gecruy-cicht. Recht tusschen Moorders twee/ of hy de quaedste waer/
Om onse schulden groot daer aen te speten vaste.
Gestorv[e] en begraven. Hy sterft Slachtoffer goedt/ end' helpt ons wt doods laste
Als Paeschlam onbevleckt/ en met zijn dierbaer bloedt
Hy onse sond' afwascht/ en lesschet Godes gloedt.
Int graf wordt hy gheleydt/ om seker ons te maecken/
Als hy den Doodt verwint selfs in haer eygen daecken/
Dat wie in hem ghelooft/ den Doodt niet vreesen moet.
Verrottingh in het graf hem gantsch geen hinder doet/
Op dat elck zy bekent/ dat CHRISTVS (o groot wonder!)
In't sterven dood't den Doodt/ en niet en blijvet onder:
Dat soo oock van gelijck het holle duyster graf
Ons lichaem dat hem God slechs te bewaren gaf
Sal moeten geven wt/ wanneer 't Blasoen verheven
Vanden Aertsch-Engel groot sal blasen blas vol leven.
Gelijck/ wanneer God sprack/ de Walvis Ionam schoot
Wt zijnen hollen balgh op't land/ bevrijdt van doodt;
So sal het graf oock niet/ wanneer wy zijn gheropen/
Om ons te laten gaen/ zijn deuren stellen open.
Is Nedergedaelt ter Hellen. Maer hier volght al noch meer het welck wel dient verhaelt/
Dien Salighmaecker goedt ter Hellen is gedaelt/
En smaeckte daer de pijn die wy al moesten smaecken/
Op dat wy door zijn smert wt pijne sou'n geraecken.
[Het welcke is geschied (laet u dit zijn genoegh)
Wanneer zijn ziel benouwt God's heeten toren droegh;
So dat hy scheen van God verlaten gantsch te zijne:
God's toren brandigh heet is meer dan d'Helsche pijne.]
Doch in dees' Helle wreet noch oock in doods geweld
Opghestaen vanden dooden. God's Sone niet en blijft; maer staet op als een Held/
Verrijset onverseert: waermede wy al leeren
Dat zijn verrijsingh sal verrottingh van ons keeren/
En dat wy sullen al fris/ heerlick/ en verblijdt/
Verrijsen oock met hem in den bestelden tijdt.
Want dese eerste Doodt is nu geen straf der sonde/
„ Noch geenen doorgangh droef om gaen naer d'Helsche wonde;
„ Maer de voldoodingh' is van 'tsondigh vleysch en bloedt/
„ End' eene deure wijt om gaen naer levens bloedt.
„ Doodt van 'tGodsaligh volck vernieuwingh is van leven;
Wie sal dan voor den doodt noch cidd'ren ende beven?

Hy

Hy heeft al s'Vaders wil; ja zijnes herten grondt/
Soo veel' ons is van noo/ met daden ende mondt
Ontdeckt/ en gantsch vervult al de Gerechtigheden
Voor ons/ om decken so ons Sonde/ Overtreden/
End' all' ons smetten vuyl voor Godes claer aenschijn;
So dat wy voor God schoon door zijne Schoonheyd zijn,
" Hier wt comt ons dit goedt/ wel weerd te zijn beschreven;
" Dat/ daer voor God's gherecht wy voormaels moesten beven/
" Het selve nu voor ons soet/ liev'lick/ heylsaem/ is.
" Jae onsen meesten troost in allen strijdt ghewis.
" Want aengesien dat God ons schuld heeft ingehalet/
" Van onsen Burge CHRIST ten vollen is betalet/
" End' all' ons sonden swaer in hem strengh heeft ghestraft;
" Sal hy noch roepen wt; Betalingh sy gheschaft?
" Sal hy voor eene Schuld ons twee mael commen manen;
" Sal hy voor eene Sond tweemael door straf doen tranen;
" T'welck selfs een sterv'lick mensch sich schamen soude seer?
" O wilt sulcks dencken niet van onsen God end' Heer/
" Die selfs het Rechtsnoer is en wet van alle wetten/
" Daer by een Vader goedt/ die ons niet wilt verpletten!
Viermael tien dagen langh naer zijn verrijsingh bly
Bleef CHRISTVS op de aerd'/ op dat elck seker zy
Dat hy verresen is/ vertoonde sich den sijnen;
Jae liet sich raecken aen/ om weeren twijfel quijnen.
Varet op ten Hemel. Daer naer in het ghesicht van zijne Jongers al
Hy naer den Hemel bly opvoer wt t'tranendal/
Sit ter Rechter handt. En sich ter Rechterhand gingh stellen van den Vader;
Alwaer hy in zijn Rijck ons plaets maeckt allegader.
Den Hooghsten Coningh dit/ den Hooghsten Priester is
In s'Hemels Tempel claer/ alleen ons voorspraeck wis/
Alleen ons Middelaer/ in wien God heeft behagen/
Wiens bede voor ons al niet wordet afgheslaghen.
Doch/ mid'ler tijd dat hy daer heerlick Triumpheert/
Door zijnen Heyl'gen Geest zijn Kercke stiert/ regeert/
Bewaert met stercke handt/ tot dat/ niet een verloren/
Vervullet zy 't getal van Godes wtvercoren.
Rechter der levendighe ende der doode. Als dat Getal is vol/ hy niet wtstellen sal/
Maer commen in de wolck' om Richten 't aerdsche dal.
De Boose/ overtuyght/ sal hy ter Hellen wijsen/
End in den Hemel bly zijn kinders al doen rijsen:
Alwaer sy voor altijd/ voor eeuwigh sonder endt/
Bevrijdet sullen zijn van alderhand' ellendt;

Al waer sy Heyligh-bly/ Verwinners/ juychen sullen
En loven God den Heer/ de vloed van vreughd vervullê.
Siet ghy nu wel; hoe dat/ spijt Satan/ Wereld/ Hel/
End' al het groot gheweldt van de Tyrannen fel/
Al 'tgeen vervullet is dat God door zijn Propheten/
Langh' eer het is geschied/ ons wilde laten weten?
Sult ghy dan aen dit stuck/ dat mede is voorseydt/
Alleenlick twijvel slaen? daer dit is het afscheydt/
Het eynde/ dat [hoe seer des vleyssches oren tuyten]
Al wat ons is belooft sal segh'len en besluyten.

Dat is het recht Geloof in Godes woordt gegrondt
Dat elck belijden moet/ alleen niet met den mondt;
Maer/ als ons God de Heer oock selve heeft bevolen/
Dat sluyten crachtigh sterck in onses herten holen/
In ons ziel' en verstand/ end' ons toeeygh'nen wat
In des Ghelooves leer' is tot ons Heyl vervat/
Op dat ghy in u hert end' oock met uwen monde
Dees plaester van t Gheloof dus legghet op u wonde.

Toeeygenninge. Van herten ick Gheloof in God den Vader sterck/
Die Hemel ende Aerdt wt niet/ een crachtigh werck/
Met zijn' Almaghtigh' hand heeft heerlic goet geschapê:
Die alles noch regiert/ end' is zijns volckes wapen:
Die My geschapen oock in moeders lijve heeft:
Die My zijn Vader-liefd steeds seer te kennen gheeft:
Die voor my waecket steeds/ die surght voor al het mijne:
Die My altijd is by tot Helper/ Medecijne:
Die van my keeret af al wat my schaden can:
Die My seer milde geeft al wat my nut bringht an:
Die My tot gheener tijd verlaten sal in rouwe:
Die Mijne ziel' en lijf voedt en bewaert getrouwe.

In IESVM CHRISTVM ick Geloove/ die ick ken
Te zijn God's eenigh Soon/ daer ic God's kind door bê:
Die My geboren is/ geschoncken en ghegeven:
Die oock voor Mijne sond gelaten heeft zijn leven:
Die oock in't duyster graf dry dagen voor my lagh
[Op dat ick wt den Doode seer heerlick opstaen magh]
Die op ten Hemel vaert/ dat Ick oock magh opvaren.
En wederkeeren sal/ om My end' al zijn scharen/
Als zijn Met-erfgenaem/ te nemen in zijn rijck/
Dat ick deelachtigh sy zijn goed'ren al ghelijck.
„ Mijn God/ tot u alleen ick seer oodmoedigh comme;
„ Voor u mijn quaedt en quael ick niet veyns/ deck/ verblomme.

Want

„ Want tegenwoordigh ghy siet ende hoort het al.
„ Voor u ick niet en bringh dat ick my eygh'nen sal/
„ Dan mijne sonden groot/ mijn vlecken ende wonden;
„ Waer op geloovigh ick Gherechtheyd niet om gronden
„ Van uwen CHRISTVS legh/ oock mijnen CHRISTVS niet.
„ Die zijn Gherechtigheyd seer goedigh Mijn by set/
„ Geeft ende rekent toe/ als hadd' ick self betaelt
„ Ten vollen al de schuld die wt mijn sonde straelt.
„ Daer by voegh' ick zijn straf/ zijn Cruys en lijden swaer/
„ Die willigh hy oock droegh om my te maecken claer
„ Tot een Soen-offer goedt van Mijn sond' en boosheden/
„ Als hadd' ick self de straf ghedraghen en gheleden.
„ En nu dat ghy soo wel als CHRISTVS ons dit geeft/
„ V hert daer in ghewis gantsch gheen mishaghen heeft:
„ Want alle uwen lust/ gheballen/ sin/ behaghen/
„ In uwen Sone is/ o Vader/ t'allen daghen:
„ Sijn offer voor de sond/ dat in weerd' ende cracht
„ Al verre overtreft de schuld van 't broosch geslacht/
„ V so soet-reuckigh is/ so liev'lick/ wel genomen/
„ Dat mijner sonden stanck niet meer tot u can comen.
Met een Geloovigh hert' Ick inden Heyl'gen Geest,
Geloove/ door wiens cracht mijn ziel God mint en vreest:
Die My de Waerheyt leert/ My troostet in benouwen:
Die in Mijn herte is/ om drijven wegh mistrouwen/
Een Segel ende Pandt van mijne Saligheydt:
Die CHRISTI plaets bewaert. [CHRIST hoogh van Majesteyt
Die met zijn Godtheyd groot vervullet alles seere;
Hoewel in d'Hemel is het Lichaem van den Heere]
Dien Heyl'gen Geest My selfs geheel ick over geef/
Dat hy naer zijnen wil met my geduyrigh leef/
My leere/ onderwijs/ My leyde aller wegen/
En sette naer zijn' handt mijn sinnen wel te degen.
Dat ick een Burger ben en Lidtmaet van die Kerck
Die God van aenbegin in CHRIST versamelt sterck
Door tgantsche aerdsche dal/ dan hier/ dan daer/ dan ginder
End' altijd blijven sal/ Geloof' ick vry van hinder.
Vergevingh van mijn sond door CHRISTI dierbaer bloedt
Van herten ick geloof'/ en veel in mijn gemoedt:
Waer door mijn ziel verquickt seer is in all' haer beven:
Want CHRISTVS seght in my: Al u sond is vergheven!
O ick geloove dat wanneer den tijd is daer/
Sijn stemme wt het graf My wecken sal seer claer;

End' of in stof end' asch' al schoon Jck ben verkeeret
Dat hy verrijsen sal Mijn vleysch doen onverseeret.
  Dat naer dit leven droef/ vol pijne end' ellendt/
Hy in een Leven dat steeds duyret ongheschendt
My/ zijnde heel vernieuwt/ sal bringen met verfrisschen/
End' alle tranen droef sal van Mijn' oogen wisschen
Dees' hope my verquickt in alle druck niet cleen:
Soo dat in Iesvs naem staet Mijnen troost alleen!
Want hy/ die voor altijd Mijn Salighmaecker blijvet/
Met zijn Gherechtigheyd end' offer van my drijvet
Al mijne sonden swaer/ doet die vergeten zijn/
End' eeuwigh voor altijd die deckt voor God's aenschijn.
Hy is het die volbringht mijn Saligheyd begonnen/
Als hy doet in mijn Hert' claer schijnen G'looves Sonnen:
Gheloove dat geensins en comt wt mijne cracht/
Maer door des Hemels strael word in mijn ziel gewracht.
Waer door mijn ziele darf geheel versekert wesen
Dat sond vergeven is/ gegeven 't Heyl gepresen.
Jae desen Heylandt Christ sond's overblijffsels quaedt
Van daegh tot daegh' in My steeds slijt door zijn Genaedt/
Tot dat sy in het Graf geheelick zijn begraven.
En mid'ler tijd hy Mijn door zijne milde gaven
Bewaert/ end' als een Ranck' in hem den Wijnstock goedt
Belevent en veel vrucht en vreuget dragen doet
Oock soo mijn wegen stiert door zijner oogen stralen/
Dat ick tot geener tijde van levens wegh sal dwalen.
End' of ick dwaelde af/ of te beswijcken quaem/
Hy brenget my te recht/ en bringht mijn cracht te saem:
So dat hy niet en rust/ of ick ben vry van quellen
In d' Hemel daer de Croon hy op mijn hoofd sal stellen.
„ Het goedt behaghen dit en vasten Vrede is/
„ Waer in des menschen Hert gherust is en ghewis:
„ Ghetuygh de Enghlen schoon/ die dat seer blijde singen.
„ O ongeluckigh die Heyl soeckt in andre dingen!
  Dit is noch niet genoegh [hoewel elck kennen moet/ *De Sacramenten.*
Dat ons meer dan genoegh God met 't voorgaende doet]
Christ niet te vreden is ons desen Brief te gheven/
Sijn Teyckens willet hy ons gheven daer beneven;
De Sacramenten sterck/ daer hy vernieuwet met/
End' oock verseghelt vast/ noch zijn belofte vet/
Die ons de Saligheydt belovet sonder missen/
Op dat van twijvel vry hy maecke ons Ghewissen.

Den Heyligen Doop.

Gelijck het Water wascht en reynight 'tlichaem wel
Van alle vuyligheyd die clevet aen het vel/
So bringet ons den Doop [Een teycken wtgelesen
Van het vergoten Bloedt ons Heylands hoogh gheprezen]
Oock mede in den sin/ en maecket ons ghewis;
Dat yder die gedoopt in 't Bloedt ons Heeren is/
So seker schoon gemaeckt word van de sond weck-toren
En door den Heyl'gen Geest tot leven nieuw herboren/
Als hy het Water siet af-dropp'len op zijn hoofdt.
Daer by/ op dat dit al te beter sy gheloost/
Den Naem des Vaders/ Soons/ end' Heyl'gen Geestes mede/
Daer hy in word gedoopt/ gedenckt men op die stede.
Soo dat een yder die maer zijnen name hoort
Die hy creegh in den Doop/ magh segghen seer verstoort/
Selfs in des doodes anghst/ wanneer dien Draeck der Draecken
Hem/ om zijn sonden groot/ wilt twijfelmoedigh maecken:
Wat pass' ick doch op u/ o wreede Belial?
" Gaet in den Afgrondt gaet/ daer men u ket'nen sal!
" Wijckt/ ghy trouwloose/ wijckt/ die my wilt doen wan hopen/
" Daer ghy tot on-trouws straf verwacht wordt en gheropen!
" O doen ick gheen bescheedt selfs van de woorden wist/
" In des Dry-eenheyds Naem my seggen dede Christ,
" Dat eeuwigh end' altijd den Doop voor my sal wesen
" Een teycken ende pandt dat ick gantsch ben genesen/
" En van mijn sonden al gewasschen in 's Lams Bloedt;
" So dat voor God's aenschijn het my reyn wesen doet:
" Dat ick oock t'aller stondt becleet sal zijn met vreden
" Met mijnes Christi cleedt/ met zijn Gherechtigheden.
" En dat ghelijck ick nu ghe leyd word' int couwt graf/
" T'welck my het water couwt in Doop te kennen gaf/
" Soo over Doodt end' Hel sal heerlick triumpheren/
" Als ick al over langh met mijnes Geestes veren
" Den doodt in mijnen Doop al verr' ontvloghen ben/
" En met dit lichaem oock/ dat ick seer broosch nu ben/
" Seer heerlick sal opstaen tot leven nieuw/ als kersten/
" Op dat den Draeck van spijt magh splijten ende bersten!

Het Heyligh Nachtmael.

Nu/ als ons door den Doop de Heere doet verstaen/
Dat hy ons/ alsoo haest wy commen op dees baen/
Tot Met-genooten neemt van zijne Hemel-erve/
End' ons wt s'wereldts Zee vast stellet op den werve
Van het Beloofde landt; Soo noodet hy ons met
Als wy volwassen zijn/ met hem tot het Bancket

Van 't Nachtmael Heyligh goedt/ op dat ons niet ontbreke;
Maer in Geloovés mond het Hemelsch Mann' elck steke.
Als dan het Paeschlam is de Vaders out geslacht/
Tot Teycken van het Heyl in Godes Lam volbracht;
So Christus daer hy self het Pascha is vol weerden
[Den Door-gangh die ons bringht in d'Hemel van der eerden]
Dit Pascha houdet self/ selfs in dien selven Nacht
Als hy corts soude zijn gebonden seer onsacht/
Doen hy op den Altaer des Cruyces soude braden/
Om met Heyl onse ziel te voeden en versaden;
Op dat zijn dierbaer Bloedt ontdorste onse ziel/
Als levens claer Fonteyn die ons te deele viel/
En dat zijn Lichaem dier ons spijse soude wesen/
Op dat door geen ghebreck wy souden zijn begresen
Ter wijlent dat wy gaen door dese Wereld-Zee/
Door dees Woestijne droogh/ daer gheene spijs' is ree:
En dat hy eynd'lick ons/ hoe s'werelds baren springen
En burlen/ op den werf des Hemels soude bringen.
Hy dan/ den laetsten Nacht doen hy niet anders docht
Dan/ hoe door zijne Doodt soud' alles zijn volbrocht
Dat langh was afgebeeld met der Off'randen blaecken/
Om Ceremoni wet/ in hem vervult/ te staecken/
En stellen in haer ste' een Teycken seer gewis
Niet van die sterven sal/ maer die gestorven is:
Stelt in het Pascha nieuw/ het Nachtmael vol van weerden
Om tot des Werelds eynd gebruyckt te zijn op eerden.
Hy nam het voedsaem Broodt van tafel in zijn' handt/
Hy danckte ende Badt met eenen Heyl'gen brandt/
Hy brackt zijn Jongers voor/ end' heeft tot haer ghesproken;
,, Neemt/ eet/ dat is mijn Lijf/ dat voor u word gebroken.
Daer naer den Beker nam vervult met (Trecksurgh) Wijn/
Om van't vergoten Bloedt een Teycken sterck te zijn:
[Want Christus selve is den Wijnstock van de zijne
Wiens purpur-verwigh bloedt geneset all' ons pijne]
,, Dees Beker t'nieuw verbond in mijnen Bloede is
,, Dat wt gegoten word om u te maecken fris;
,, O willet al daer wt (seyd' hy) geloovigh drincken/
,, En wilt des Heeren doodt verconden en gedincken:
,, Niet slechs voor dese reys als ick noch ben by u
,, En met mijn' eygen handt u dit self lange nu
,, Maer tot dat heerlick bly ick tot u weder keere.
,, Aldus is in gestelt het Nachtmael van den Heere!

Het Broodt ghebroken wordt/ op dat elck seker zy/
Dat waerlick CHRISTI ziel verslegen/ droef/ onbly
Van het bebloedde lijf/ vol stremen/ slagen/ wonden/
Door Doodt gescheyden is om dooden onse sonden;
Dat oock wanneer hy neemt in handen desen Pandt
Hy sonder twijvel magh gerust in zijn verstandt
Betrouwen wonder vast dat CHRISTVS hier beneden
Niet slechs voor and're/ maer/ voor Hem oock heeft geleden:
Dat Hy met CHRISTI vleysch en dierbaer Bloedt so wel/
Op dat Hy eeuwigh leef' en vliede van de Hel/
Gespijsight en gedrenckt oock word tot zijnder baten/
Als CHRISTI Jongers/ die met hem ter tafel saten:
Dat den by-zijnden CHRIST met al zijn gaven groot/
Die hy Rechtveerdigh wint den zijnen met zijn Doodt/
En door dees Teyckens goedt besegelt in haer herte
Hy oock deelachtigh is tot Troost in druck en smerte:
Dat dit de selve spijs' en dranck oock mede zy/
Waer met de Vaders oudt ghespijst/ gedrenckt daer by
Oock zijn voor CHRISTI comst/ door Godes Geest gedreven:
Als Paulus ons tot Troost/ seer heerlick heeft beschreven.
" O dit is wel ghenoegh/ hier in ons Heyl bestaet!
" Wat siet ghy naer meer om? blijft hier: niet voorder gaet;
" En wat ghy niet en cond begrijpen met u sinnen/
" Eerbiedigh ned'righ stil t'aenbidden wilt beginnen/
" En God de saeck beveelt (het welcke God de Heer
" V end' elck Christen mensch beveelt in dees leer;
" CHRIST die de Waerheyd is end' oock daer by Almachtigh
" Verbiedt u end' elck een te wesen twijvelachtigh.
" Op wat wijs dit geschied hy u verwond'ren doet.
" Op wat wijs dit geschied hy u niet maecket vroet.
" Die dingen weten niet/ is Wijsheyd meest ghepresen
" Die God wilt dat voor ons verborgen sullen wesen.)
Bevelet God de saeck (seggh' ick) en menighmael
Dees Segels van 't Gheloof/ die segh'len Godes tael.
Gebruyckt met herten lust om 't swack geloof te stercken:
In een saeck duydlick claer moet men geen twijvel mercken.
Want aengesien dat CHRIST der zijner Spijs' en Dranck
Is; jae dat hy het Bloedt is van zijn leden cranck/
Waer in wy weten dat bestaet des menschen leven/
Wat wilt hy anders/ dan hier met te kennen gheven
Dan dat hy leeft in ons/ wy in hem leven bly;
En wy met hem vereen't hy ons stelt leven by/

Ons

Ons gebet jeught en cracht/ en steeds ons hert' besproeyet
Met Hemel-crachtigh sap waer door men stadigh bloeyet;
Dat hy der leden Hoofdt/ de selve bind aen een/
Hoe verre dat sy dan oock moghen zijn gescheen/
Op dat wy een met hem door zijne cracht gheprezen
Hy ons om hooghe bringh in d'Hemel onbegresen:
Al waer geen cracht/ geweldt/ sal scheyden dit verbondt
Ghevestight met het bloedt dat vloeyt wt CHRISTI wondt?
Wie sal met yver groot/ met lust en yverigh haecken
Dan in het Nachtmael nut des Lams bancket niet smaecken?
Wie sal oock loven niet dien Heyland onverfloft
Dat hy met Broodt en Wijn soo seghelt zijn Beloft?
Wie sal wt s'herten grondt al zijne Mede-leden
Niet lieven/ helpen seer/ en met Barmhertigheden
So voelen hare smert/ haer droefheyd/ aermoed/ swaer/
Als of hy self in pijn/ druck en behoeven waer?
" Een yder die veracht der Leden een meest cleene/
" [Hoewel ick niemant cleyn in IESV CHRISTO meene]
" En niet van gantscher ziel bedroeft is om zijn leet/
" Dien mensche/ qualick mensch/ geeft selve goedt bescheedt
" Dat van den Wijnstock hy sich selfs heeft afghereten/
" En (soo hy niet bekeert) in d'Hel sal zijn gesmeten!
" So yder alst behoort dit ernstigh overdocht/
" Van selfs den Broeder-twist haest neder waer gebrocht/
" Die om het Vleysch en Bloedt des Heeren rijst met spoede/
En sal/ vrees' ick/ ons landt doen swemmen in den bloede!

Vruchten des Ghe-loofs en danck-baerheyd die men Gode schuldigh is.

Dan ick keer wederom daer ick 't te voren liet.
Als yemant Erfgenaem sich van dees Segel siet
Die Gods Belofte sterck besegelt met aencleven/
Sal hy daerom surgh'loos end' ongebonden leven?
Sal hy/ des booßheyds knecht en wellusts slaef/ terstondt
Sich houden buyten Wet en vry in alle sondt?
Geensins. Want yder die zijn leven soo aenstellet/
Dat hy heeft geen Geloof self met zijn daden spellet.
't Geloove levend' is/ ten is niet ledigh vry;
Maer dagh'licks meer en meer bringht goede vruchten by/
Als eenen goeden boom goe vrucht draeght naer betamen.
Elck die qua vruchten draeght een quaden boom wy namen.
Wie soude oock so dom/ verkeerd/ dwaes/ willen zijn/
Die siende hoe hy lagh in d'afgrond aller pijn;
Waer wt hy is verlost/ niet door het bloedt der Rammen;
Maer door het dierbaer bloet van CHRISTVS, Lam der Lammē;

Wie soude (seggh' ick) noch ondanckbaer/ licht/ Godloos/
Soo seere willen zijn/ moedwilligh ende boos/
Die voor sulck schoon geschenck/ voor sulck' een gaef verheven/
Den Heer der Heeren groot geen lof en soude geven
Al zijnes levens tijd van zijne jeuget af?
„ O die den Satan geeft zijns Jeughdes bloem' onstraf/
„ En God den droessem maer zijns Ouderdoms wilt sparen/
„ Die moet [om dat hy is vermeten] qualick varen.
Vraeght niet/ wat sal ick doen? God selve in zijn Wet
De thien geboden. In Thien geboden recht ons dat voor oogen set.
So dat elck daer in siet/ tot zijnes Zieles baten/
Al wat hy steeds moet doen/ al wat hy steeds moet laten.
Voor al Godt onsen vrindt (in Iesv Christo) wort
Wanneer Gebeden goedt men yverigh tot hem stort/
En lovet zijnen naem voor alle zijn weldaden
Die hy uyt s'Hemels throon ons doet op s'werelds paden.
Die het Slachtoffer is van't Nieuwe Testament/
Dat in ons Hert' geslacht/ op-walmet sonder ent
Door onse lippen ras/ en vlieght voor God den Heere/
Die desen soeten reuck ontfanght en liebet seere.
Daer en is geen geluydt dat beter voor God gaet/
Dan als men het Ghebedt op s'Herten Harpe slaet:
So dat God/ die door stanck en balcken onser sonden
Te voren was verstoort/ versoent is t'allen stonden.
Doch aengesien dat ick den tijd noch hebbe wel/
En dat ick sie dat ghy vermaeck neemt in't vertel/
Soo sal ick heel de Wet hier cortlick overloopen/
En leeren hoe van jonghs ghy Deught op Deught moet hopen.
Hier in ick hand'len sal als eenen Schipper goedt
Die van een verre reys zijn wedercomste doet/
En wijs'lick waerschouwt die die sulcke reys aenvaten
Van 'tgeen haer staet te doen/ van 'tgeen' haer staet te laten/
Als die't self heeft versocht; Daer seght hy clippen zijn/
„ Daer ligget eene Plaet' en drooghte vocht in schijn.
„ Daer loopet als een wiel het water om end' omme.
„ Daer gaet te sterck ghety. Wacht dat u daer niet comme.
„ Den Roover aen u boort/ om u te doen verdriet.
„ Daer mooght ghy landen wel; daer mooght ghy landen niet!
„ Soo/ seggh' ick/ sal ick doen/ die nu bedaeght van jaren/
In deses Wereld Zee al lange hebb' gevaren.
Altijd gedachtigh zijt/ wat Eedt en wat Verbondt/
Daer noch getuygen by/ dat eens voor alle stondt/

God met u/ ghy met God/ ghemaeckt hebt niet om breken
„ Doen ghy gedoopet wierdt: Dat ghy steeds onbeswecken
„ Dien God en Vader goed/ u Vader God alleen/
„ Soudt dienen/ minnen seer/ end' eeren anders geen:
„ Den Satan/ Wereld/ Sond/ seer verre van u jagen/
„ En vruchten God alleen al uwes levens daghen:
„ Dat ghy in tegenspoedt betrouwen soudt op hem:
„ Hem bidden uyerigh aen met ongeveynsde stem:
„ Dat ghy in voorspoedt oock hem lof en danck soudt gheven/
„ En kiesen hem altijd tot stierder van u leven
„ Naer zijnen eygh'nen wil: dat ghy van 't quaed af staen
„ Soud't/ end' op s'Heeren wegh met Hert' en ziele gaen.
So wetet/ dat in dien met daden of met spreken
Ghy quade wercken doet/ dat ghy den Eedt sult breken/
En tegen u ghemoedt sult scheuren Gods verbondt.
Om eene schoteel moes/ ick segg'/ om wellust-sonde.
Verwinnet dan dat quaedt: och! willet van u keeren
Met bidden t'aller stondt met ware Vrees des Heeren:
Vrees/ die 'tbeginsel is der Wijsheyd als ons leert
Dien David voor God's Geest/ En Salomon geeert.
Doch dese vreese God's en can niet zijn verkregen/
Dan soo men God daer om steeds biddet seer gheneghen;
So men leest Godes Woord en Leer daer wt gehaelt
Seer vlijtigh dagh' en nacht: soo dat wanneer opstraelt
Het schoone Morgen-roodt het ons sie bidden/ lesen/
En dat de Avondt-ster met dit goedt werck gepresen
Ons oock magh besigh sien. So wie dit vlijtigh doet
Niet met den monde slechs/ maer oock met zijn gemoet/
En mede wel verstaet de eerste dry Symbolen
Want met de eerste Kerck' om niet van een te dolen
Ghekent heeft willen zijn/ en scheyden haer selfs af
Van and're rotten die veel lichteer zijn dan kaf;
Die en sal voor ghewis [want Christ sal hem bewaren]
Door geene ketters schalck niet commen in beswaren.
O alle menschen zijn (God seght het) Logenaers:
„ Christ de Self-Waerheyd is: soeckt buytē Christ niet waers:
„ Des Vaders eeuwigh Woord en Leeraer van zijn Kercke
Is Christus; gaet naer hem/ niet naer den mensch te wercke:
Want Christus, hem betrouwt/ sal u bedrieghen niet.
Soo ghy dit stadigh doet/ naer niemant om en siet/
De gronden van 't Geloof ghy hebben sult en weten
En niet gelijck een Riedt van dwael-wind zijn versmeten:
Ghy

,, Ghy sult oock wesen niet als een geschaefde planck
,, Die snaren heeft geleent/ en clinckt naer yders danck.
,, Ghy sult gheen slave zijn van dien die opgheblasen
,, Sich achtet eenen God/ daer hy is eenen dwasen
,, Door eygen liefd verblindt/ die zijne droomen vals
,, Elck als een Heylighdom wilt hangen aen den hals;
,, Ja wenscht dat yder een in dwalingh moghte wesen/
,, Op dat zijn valsche leer van elck moght zijn ghepresen.
,, Dit dus wel overleydt/ sult ghy self weten wel;
Dat ghy voor alle dingh eer ghy beginnet snel
,, Moet sien op Godes Wet/ wat God gebiedt/ verbiedet/
,, Beloonet ofte straft/ wilt dat ghy volght op vliedet.
,, Siet ghy dat op God's wil wel u voornemen past/
,, Wat ghy hebt in den sin wel wt te voeren rast/
,, Op dat 't begonnen werck tot een goedt eynd magh comen
,, Siet ghy dat't God mishaeght/ wacht u/ siet toe/ wilt schromen/
,, Staeckt het begonnen werck/ of alle menschen al
,, V dat aenrieden seer en presen in dit dal:
,, Want dat en soud' u al voor God's Gerecht niet baten.
,, Siet wat u God ghebiedt; niet wat de menschen praten.
Soo ghy u op dees wijs altijd volstandigh draeght/
O geenderhande Beeld (waer af God dickwils claeght)
Ghy/ op wat wijs' het sy/ sult maecken/ voorstaen/ eeren.
[So yemant wetet niet dat yder sich moet keeren
Van alle Beeldendienst/ die is verblindt verdwaest]
Van alle Toovery sult ghy u keeren haest.
Waer-seggers (of veel eer/ de Logen-seggers) gierigh/
Ghy als een Pest sult vlie'n/ om God te dienen vierigh.
Ja al veel liever ghy sult laten lijf en goedt/
Dan God/ des Hemels Heer die het al stiert/ behoedt/
Te stooren/ maecken gram/ met woorden of met wercken;
End' hem oock dienen niet/ dan naer dat ghy sult mercken
Dat in zijn Heyligh Woordt hy u bevolen heeft.
Geen Beeldt ghy maecken sult van God die eeuwigh leeft/
Noch de Dry-eenheyd groot/ die Hemel/ Aerd/ vervullet/
Afbeelden. Door sulck beeld de arme mensch verdullet
En word bedroghen seer; hy beeld sich van God in
Wat ydels/ en veracht God in zijn hert' en sin;
Hem siende/ een oudt man/ gerimpelt/ grijs van baerde/
Als of van ouderdom sich selfs hy niet bewaerde.
,, God/ o God/ is een Geest/ end' is een Licht soo claer
,, Dat geene sterv'lick' oogh' hem aensien can voorwaer!

,, Hy woonet in een Vyer; wie sal tot hem genaecken?
,, De Sonne by Gods glantz [hoe veel wy van haer maecken]
,, En is maer duysternis; o sy can niet bestaen:
,, Wanneer God eens verstoort het Aerdsche dal siet aen/
,, De Bergen smelten wegh/ de Aerde bevet seere
,, Voor Blixem donder slagh van dees' Almaghtigh Heere;
,, Die, als in eenen sack de woeste zee beslupt/
,, End' hoe sy burlet/ schuymt/ die niet en latet uyt!
O desen God (seggh' ick) die niet en comt in ons' oogen/
Met geenderhande Beeld die men niet can vertoogen/
En is soodanigh niet als hem het sot Pinceel
Of de vervloeckte schaef van dien die self geen deel
Met God den Heer' en heeft/ voor oogen willet stellen/
En Godloos eenen God te maecken sich wilt quellen.
Een yder oock (wiet zy) die sulck Beeld eere doet/
Al meent hy dat hy is seer heyligh ende goedt/
Afgoden dienaer is/ hoe hy het wilt bedecken.
Al die God beelden af/ met God den Heere gecken.
Ghy en sult oock niet zijn een vloecker/ banner boos;
Noch geen God'slasteraer/ Meyneedigh/ Goddeloos;
Noch yd'lick Godes naem nit bruycken by de lieden:
Maer spreken steeds van God seer ned'righ met eerbieden.
Den Sabbath heyligh-goedt ghy breken sullet niet/
Maer vieren dien als God u in zijn Woordt gebiedt.
Gods Dienaers en sult ghy tot geener tijd verachten/
Maer haer vermaningh goedt aen nemen en betrachten.
V Ouders sullet ghy oock eeren t'aller stondt/
End' uwe Meesters met; alleen niet met den mondt:
Maer die gehoorsaem zijn naer Godes Woordts vertoogen:
Zijt achter haer geen Wolf/ end' een Lam voor haer' oogen.
Ghy en sult niemant doo'n met handen of ghemoedt/
Met haet/ nijdt/ achterclap/ of eenigh werck on-goedt;
,, Maer als ghy willet dat u selve sal geschieden/
,, So doen tot aller stond gewilligh and're lieden.
Ghy sult niet vuyl van mond noch oock van wercken zijn;
Niet overdadigh oock in spijse (cleeren) wijn.
Weder-staet in het begin. Zijt op uw' hoede hier om het onsuyver branden/
Dat lijf en ziele crenckt/ verbeestet de verstanden/
So haest als het begint/ te treden onder voet:
Want als dat vyer eens staet in zijne volle gloet/
Ick seght u het en sal niet wt te blusschen wesen/
T'en zy met uwen val end' ondergangh begresen.

Daer-

Daerom wacht u by tijds seer vlijtigh voor en naer/
Het vallen is wel licht maer het opstaen is swaer.
” Soo g'hy niet aerbeyd groot doet deughdelicke wercken/
” Den aerbeyd vlieget wegh met wonder snelle vlercken;
” Maer uwes Deughdes lof die blijft u altijd by:
” Doch soo door wellusts smaeck wat quaeds bedrijvet ghy/
” Het soet vlieght vluchtigh wegh veel snelder dan die winden/
” De schand' als loot en steen laet sich ghedurigh vinden
” En ligget op u hert/ daer knaeght gewis verbolght:
” Naer eenen wellust cort een langh berouwen volght.
Dus so ghy somtijds wilt wat uwen Geest vermaecken
Wilt dit gedachtigh zijn altijd in alle saecken.
En wilt niet zijn gelijck des Werelds kinders al
Die niet bly connen zijn/ of sy en moeten mal
Den breydel van de schaem 't eerst wt haer muyle stooten/
End' all' on-eerbaerheyd voort bringen ende blooten;
Verstooren Godt den Heer met vuyle daden quaedt/
Met singen/ springen/ licht/ met beesten overdaedt/
Met last'ren van Gods naem/ met dobb'len ende spelen
Gedurigh dagh en nacht/ als cost het niet vervelen.
Als dan u Hert getuyght dat ghy sulcks hebt ghedaen/
En willet u Gewis niet willens wederstaen;
Maer segget by u selfs: Wat onschuld will' ick bringen?
” God siet end' hooret wel van boven alle dingen!
So will' ick liever dan/ so veel' als can geschien/
Voor Godes oogen/ die my beter connen sien
Dan ick/ van alle sond altijd Godsaligh vlughten/
En vreesen Gods Gerecht dat Sondaers sal doen duchten.
Wanneer den *Satan* eerst u commet aen het boort
” En locket u tot sond/ wilt hem stracx wijsen voort:
” Want soo ghy hem van u niet stracx doet henen druppen/
” Hy sal allencksklens schalck in uwe sinnen sluppen/
” U raden quaedt voor goedt te doen met hert en sin/
” End' altijd voort te gaen in dit u quaedt begin.
” Een' uyre sal een dagh/ een dagh een maendt sal worden/
” Van eene Maendt sal hy u tot veel jaren porden/
” Tot dat ghy soo verstrickt sult zijn in 't valsche net/
” Dat ghy van d'eene sond in d'ander valt te met/
” End' eyndlick in den poel versuypt van alle sonden/
” Daer geene wtcomst is/ dan zijn van d'Hel verslonden.
Want dat ghy by u selfs soudt seggen; Noch een jaer/
Dan sal ick laten sond' en deuget volgen naer!

Hoedanigh de wellusten des werelds zijn.

Bekeeringe en staet niet in onse wille en de keure.
Dat ware kinder praet. Als dat jaer om sal wesen
Sult ghy den ouden knecht noch zijn/ en sult by desen
Noch hoopen menigh iaer [soo ghy soo lange leeft
Want die den Morgent-dagh in zijne handen heeft]
O de bekeeringh goedt en is niet in ons handen
Maer comt wt s'Hemels throon in onse herten landen/
Tot een seer schoon geschenck: Sy comt niet als't u lust;
Maer als het God belieft: als sy dan comt haer cust.
Vrucht God/ en tegen hem u hert niet wilt versteenen/
Noch wellust over u het vol besit verleenen/
Dat uwe reden sy niet hebbend' in't geweldt/
Op u niet Iuyche trots in uwes herten veldt.
Toomt/ breydelt t'dertel vleysch met ware vrees des Heeren:
Leeft nuchter/ waeckt en bidt/ gestadigh God wilt eeren.
De ghevallene moeten weder opstaen.
Doch of ghy eens gewondt wierdt van de sond ter doodt/
Niet eenen oogenblick als waer' het noch geen noodt
Stelt de genesingh' wt indien ghy zijt ghevallen/
Staet daed'lick weder op/ daer is niet met te mallen.
So van den rechten wegh ghy afgedwalet zijt/
O goede/ wederkeert end' uwe schuldt belijdt:
Stelt alle wtvlucht quaedt end' wtstel aen een zijde:
In dwael-wegh voort te gaen was schaed'lick t'allen tijde.
Dien mensche voor gewis bedrieght sich selven seer
End' and're lieden met/ die meynt te nemen keer
Van den verkeerden wegh seer langh van hem betreden
Wanneer het hem belieft. Och! Mensche/ soo ghy heden
Gantsch niet en zijt bequaem om op den wegh te gaen
Van ware Godes-vrucht/ en van sond' af te staen/
Als morghen commen sal ghy min bequaem sult wesen:
Hoe een sieckt langer duyrt/ hoe swaerder om genesen.
Den nest des Satans.
Ghy dan voor alle dingh wilt stooren Satans Nest/
Eer dat hy noch in u ten vollen is gevest/
Eer dat dat sond-gebroet is wtgekipt te deghen/
Dat als het stercklte heeft in s'Herten nest gecregen/
Sich met den eersten sucht daer wt niet drijven laet/
Noch sich ontsettet seer als voor de burst ghy slaet;
Maer Satan over u/ als die de Stadt heeft inne/
Seer moedigh triumpheert/ en ghy voelt doodes pinne.
Dieverien.
Ghy sult de Dieven vlien end' alle Dievery/
End' onder rechtes schijn gheen schade bringen by:
Ghy sult noch valsche Maet noch valsch gewichte geven:
Noch woecker drijven: maer/ in al's gerechtigh leven.

Ghy

Logenen. Ghy sult tot gheener tijd gheen valsch Getuyge zijn/
Noch rooven yemandts eer met eenen valschen schijn.
Wat u niet aen en gaet/ ghy niemandt sult afvragen:
Want sulcx ghemeenlick doet/ dien die veel wt wilt dragen.
In het verdoemen ghy oock niet sult wesen coen:
,, Maer yder naer u maght all' hulp' en bystand doen.
,, Met wille ende raedt ghy niemandt sult doen hinder.
,, Van vrome sullet ghy ghestadigh zijn bewinder.
,, So ghy de quade niet bekeeren connet / dan
,, Ghy haer affsnijden sult end' haer niet trecken an:
,, Of dulden die indien haer hoop' is van bekeeren.
In al 'tgeen dat ghy doet/ Godsaligh/ recht/ met eeren/
Sult ghy te wercke gaen niet om de straf te vlien/
Maer slechs wt CHRISTI liefd: o ghy en sult niet sien
Naer uwe eygen eer/ om yd len roem te halen.
Maer poogen CHRISTI Eer en Lof te doen voortstralen.

De middelstaet den beste. In 't Burgher-leven oock en staet daer ghy in zijt
Van God den Heer ghestelt/ wilt stille zijn altijdt/
,, Te vreden en niet gaen wt uwes amptes palen;
,, Noch boven uwe maght wat op u schouders halen.
,, Indien ghy hooge vlieght seer leegh' is uwen val:
,, Maer houdet ghy u leegh wie u afstorten sal?
,, Den middelwegh voor u is sekerst om betreden.
,, Den Blixem/ Donder/ Windt/ end' all' Onstuymigheden/
De hooge Bergen raeckt: Beneden 'tgroene gras
Word in de Dalen leegh vertreden wonder ras:
De Beken van d'een sy/ van d'ander sy Zeebaren/
Haest loopen Dalen vol: Terwijlen van beswaren
Den Heuvel is bevrijdt/ vol grasken bloemkens soet/
En boomkens die van hem afkeeren Sonnes gloet:
Den Blixem vreest hy niet/ de Winden hem niet schaden:
De Beke noch de Zee hem niet doen 'tWater laden.
Die in dit Jammerdal wilt wesen vry van clacht/
Als desen Heuvel bly altijd te wesen tracht
In eenen middel-staet: men sal hem niet benijden;
Men sal hem vreesen niet/ hy sal geen vreese lijden;
Maer steeds in vrede zijn/ met weynigh wel gerust
En blijde zijnen tijd vol-leven naer zijn lust:
Daer selfs in overvloed de and're aerem leven
Vol surgen/ ende steeds voor ongelucken beven.

De waerheyd. Wilt oock tot aller tijd met Waerheyd ommegaen,
In woorden wercken oock vermijden all' erghwaen,

Was

Wat ghy te voren weet dat niet waſt in uw' hoven/
En wilt dat nemmermeer een ander gaen beloven.
Maer wat ghy hebt belooft [als ghy u eygen zijt]
Al waert met eenen wenck/ pooght het te doen met blije:
So ſal u woord en wenck al meer geloovet weſen/
Dan eenen wanckel eedt van een licht menſch miſpreſen.
V weſen/ u gebaer/ en gangh ſteeds eerbaer zy/
Van al wat is ghemaeckt en dertel altijd vry.
Wat ghy ter handen ſlaet/ wilt het met luſt voort ſchieten:
Want dat men gheeren doet en ſal niet licht verdrieten.
En willet achter rugh van niemant ſeggen quaedt:
Ghedenckt dat vallen elck hier even veerdigh ſtaet:
Dat ghy oock dickwils valt/ end' oock hebt u gebreken.
„ Leert met eens anders ſchae; niet als u ſcha comt ſteken.
Bemint wt ſ'Herten grond dien die u ſond' voorſet/
En naer zijn leere wilt u leben ſchicken bet:
Want dat is eenen vrindt die niet is om volprijſen.
Pluymſtrijckers/ valſch van aerdt/ wilt verr' van u afwijſen.
End' om te maecken cort/ gedenckt Tobias leer/
Die hy gaf zijnen Soon/ doen hy coſt ſien niet meer
En wachte naer den doodt/ als of ick 'tſelve ſpraecke:
Ick ſal u met een woordt gaen ſeggen heel de ſaecke.
„ Hebt God [die alles ſiet/ die alles hoort/ opſchrijft
„ Wat voormaels is geweeſt/ Is en noch overblijft/
„ Als zijnde over al/ van geen plaets wtgheſloten
„ Die ſond' gerechtigh ſtraft/ en loont Deught onverdroten]
„ Altijd voor oogen/ als of hy daer voor u ſtondt
„ Tot Rechter en Getuygh/ die ſiet des Herten grondt;
„ Die niemant en bedrieght/ noch can bedroghen weſen:
„ So ſal de ſond van u geſtadigh zijn miſpreſen.
„ Of ſo ghy ſonde doet/ gelijck de menſch is broos/
„ So ſult ghy door God's vrees niet willen blijven boos/
„ Maer op den rechten wegh ſult ghy gewilligh keeren/
„ En bidden om Genaedt met ſuchten Heer der Heeren.
„ De ſumma der Chriſtenheyd. Dit moet elck Chriſten menſch wel overleggen dan/
Op dat hy door zijn ſond geen twijvel ſlae daer an/
Of God noch blijven wilt zijn Vader ſeer Genadigh:
„ Dat hy ſich niet verhef om zijne Deught/ noch ſtadigh
„ En roeme zijn verdienſt; maer op zijn ſond' en ſtraf
„ Hoedanigh dat die ſy/ ſteeds leggen Christi graf;
„ Gherechtigheyd van Christ, verdienſt van Christ alleene/
„ En ſtercken ſich daer met wanneer zijn hert word cleene.

Steeds

„ Steeds denck dat om zijn Deught/ noch zijn verdienste niet/
„ Hy voor God niet bestaet; maer dat 't Bloedt onbesmet
„ Van het onsondigh Lam wtblusschet Godes toren/
„ Verdrijvet Satans schrick/ stomp maecket Doodes sporen/
„ Vercoelt de Helsche gloedt/ en d'Hemel vrede bly
„ Met 'tgoedt Behaghen en Genoeghen bringet by/
„ Waer met in Godes Heyl ons ziel' is wel te vreden:
„ Dat/ onsen wellust reyn/ ons ruste onvertreden/
„ Ons eeuwigh Leven soet/ hy ons is onghemist;
„ Op dat so onse Liefd/ Eer/ Vreught/ end' Al zy Christ;
„ En dat wy/ aerd' en stof/ in ons Niet zijn en blijven:
„ Maer in ons nemen af/ om in Christ te beclijven.

Wensch of Bede. Dien Christus geve ons een vast Gheloove sterck/
Goe kennis van ons selfs/ des Hemels blijde perck;
Ons geve Deughdes lust/ voor Doods pijl niet te beven/
En minder in ons Hert de liefd vant sterv'lick leven.
„ Hier willen leven langh is seker anders niet/
„ Dan willen zijn gequelt seer langh met Hert-verdriet/
„ Dan langhe onsen Heer met woorden/ dachten/ daden/
„ Te willen maecken gram/ en straff' op ons te laden.
„ Ach! hoe veel beter is't int midden van ons Jeught/
„ Of anders/ al by tijds/ met Christo, vloedt van Vreught/
„ Steeds in ons Vaderlandt een Hemel leven leyden:
„ Daer geene sond' en is/ geen smerte/ vreesen/ schreyden;
„ Daer 't al volcomen blijft/ daer reynen wellust is/
„ Daer Ware Vrede bloeyt/ gherust is de Gewis:
„ Daer men niet wenschet meer/ maer eeuwigh juyght in vreden.
„ O wel Ghelukigh dien/ die comt tot sulcker steden.

Beslupt. Dit hebb' ick/ Kinders goedt/ al in ghedicht vervaet
Tot een ghedacht'nis goedt/ op dat soo cracht afgaet/
En my de Heere roept/ tot wat tijd het magh wesen/
Van daegh of morghen ras/ wt s'wereldts dal begresen
Daer ick een Ballingh ben/ in s'Hemels Vaderlandt/
Dat dit van mijn Geloof u geve het Verstandt/
[Geloove waer in ick wil leven ende sterven/
Alsoo het Christ belieft/ die ons 't Geloof doet erven.]
So ghy/ als ick betrouw end' hope/ vindet dat
Dit sluyt op Godes Woordt/ bewaret desen schat.
Want als gehandelt wordt/ waer door wy saligh worden/
Waer in ons Heyl bestaet/ wie ons daer toe comt porden/
O daer in willet niy/ noch oock geen sterv'lick man/
Of ick u Vader ben; maer t'Heyligh woord sien an

Van God [die Is en Blijft uw' Hemel-Vader goedigh
Voor wien ick geeren buygh den necke seer oodmoedigh]
Ons van CHRIST wtgeleydt: voor wien dat swijgen moet,
,, Paus, Keyser, Oude Wet, Ghewent, voornemen Goedt.
O al dat ijs versmelt voor het ghesicht vol weerden
Van des Gerechtheyds Son, van CHRISTVS 'tLicht der eerden:
[Naer wien de Aerde, Zee, Sonn' ende Sterren claer
Sien, ende hooren bly zijn Hemel-stemme waer]
,, Och! volget CHRIST alleen, en vry van duysterheden
,, En dwalingh sult ghy doen u reyse hier beneden.
,, Gods woordt [merckt hier op wel] strijdt met sich selven niet,
,, Den Leser niet bedrieght die naer de Waerheyd siet
,, Met een eenvoudigh hert, dat God en Gods vrucht minnet:
,, Wat hier op is ghebouwt blijft ende overwinnet.
Volght dan de Leer die ick hier wt u haelde fris,
Die u soo menighmael van my verhalet is,
Die soo veel Helden cloeck, soo vele Martelaren
Met haer vergoten Bloedt besegh'len en bewaren.
Ick bidde God den Heer dat hy die in u hert
Wel diepe schrijve, dat niet wtgeroept sy wert;
Dat naer gewente langh wel leven sy natuyre.
Meer dan al s'werelds schat, vol schae end' ongeduyre,
Dit wesen sal voor my [die niet en achte meer
Dan dat mijn kinders al zijn kinders van den Heer]
End' ick betrouwe vast dat Godt verhoort mijn bede:
Dus, o in God gerust, mijn ziele, gaet in vrede!
Doch soo ('twelck God verhoe') een van u wierd verleyd
Door tvleysch, exempels quaedt, of Leeraers vol valschheyd,
Die en moet my de schuld van dwalingh-sond niet geven:
Want ick soeck mijne Leer te segh'len met mijn leven:
Maer slae op zijne burst, sich selfs beschuldigh seer,
End' op den rechten wegh met recht leedwesen keer.
De Schippers, in't Brack veldt, wanneer sy qualick landen,
Haest hyssen op haer seyl, en soecken beter stranden:
Waeromme dan die reyst naer een veel beter landt,
Te keeren als hy dwaelt sal vreesen, als waer't schandt?
De Heere [in wiens Handt uw' Heyl en leven rustet,
Die ons tot alle Deught beweghet ende lustet]
Will' u regieren selfs en brenghen u te recht;
U helpe onderwiss', u sterck' in Geest-gevecht:
Ons bringe al te saem op s'Hemels oever schoone,
En stelle op ons hoofd de onverwelckte Croone.

Mijnen Lieven Sone.

DAVID CHYTRÆO, Student ende ondersoecker der Ware Godsaligheyd en Geleertheyd/ wensche ick [NATHAN CHYTRÆVS] Gheluck ende Heyl.

IN dien het God belieft ô DAVID, mijnen alderliefsten sone/ dat ick wt dit leven geropen worde eer dat uwen teeren ouderdom my toelaet (het welcke ick nochtans sonderlinge soude wenschen) u de gronden ende beginselen der Ware Godsaligheyd mondelinghe volcomelick te leeren ende in te planten; soo bevele ende belaste ick u door mijne Vaderlicke Liefde/ trouwe/ ende Authoriteyt (en maght) die ick over u hebbe/ dat ghy/ so haest als ghy in onderscheyd ende verstandt wat meer toeghenomen sult hebben/ dat ghy (segghe ick) dit cleyn Boecxken/ wt het welcke dat ghy wetet dat dese Dichten voornemelick ghetrocken zijn/ sonder ophouden wilt lesen ende herlesen/ ende het selve tot mijner gedachtenisse [die u om vele oorsaecken lief ende weerdt behoort te wesen] vlijtigh bewaret ende gantsch van buyten leeret. Dat ghy oock wt het selve het saedt der ware Godsaligheyd / de moeder van alle andere Deughden/ by tijds wilt vergaren ; ende in dat seer eenvoudigh gheloove/ in die ronde belijdenisse die met Godes Woordt over een comt (als ick oock waerlick ende van herten hebbe voorgenomen te doen) tot den doodt toe/ (in het midden van soo vele laghen/ bekoringhen/ sond-aesen; in het midden van so vele knibbelingen/ lasteringen/ eer-robingen/ burlingen ende loghenen; in het midden van soo vele swarigheden/ perijckelen ende gebaren) volstandelick wilt volherden. Dat ghy het selve oock uwe andere broederen ende susteren [te weten Ionathan, Mathæo, Christophoro, Christiano, Gertrud ende Christinæ] mede mijne seer lieve sonen ende dochteren/ naer mijnen wille ende bevel/ wilt raden. Want ick achte dat de leere in dit cleyn boeckSken vervattet/ op sulck eenen vasten grondt ende fondament staet/ dat selfs de poorten der Hellen/ hoe woedende dat sy daer teghen opstaen/ het selve nemmermeer en sullen connen overwinnen. Dit doende/ mijnen David, alderliefste Sone/ sult ghy den wtersten wille uwes alderghetrouwtsten Vaders sonder twijvel volbringhen/ ende sult daerenboven uwe ende uwer broederen Heyl ende Saligheyd seer voorderlick wesen. Want daer voor hebbe ick tot noch toe/ ende ben het noch aldermeest besurght gheweest. Ick en hebbe noyt naer aerdsche goederen/ eeren en staten gestaen. Ick hebbe altijdt met een te vreden-bly gemoedt/ met mijn dagelicks broodt (voor het welcke ick God dancke/

ke/ die het my so mildelick heeft gegeven) te vreden gheweest. Ick hebbe my so trouwelick als my doenlick was in mijn ampt ghedragen/ ende hebbe my selven/ u lieden ende alle het mijne Gode alle dage met een stil God-betrouwende gemoedt bevolen. Ghy dan mijnen David ende ghy mijne andere kinderkens (hoewel dat ghy naer mijn overlijden/ by andere geleken/ seer kleyn van middel sult wesen) wilt dit mijn exempel/ ende voordaedt/ naervolgen. Vaert in uwe studien als ghy begost hebt vlijtigh in de vreese des Heeren voort. Zijt alle vrome lieden/ maer voor al uwe Liefste Moeder ende Meesters/ gehoorsaem. Leeft eendrachtigh. Zijt vrinden onder malcanderen; maer voor al de namen van David ende Ionathan, die u niet te vergeefs gegeven en zijn/ gedachtigh zijnde. Soo ghy oock ghedwonghen zijt yemant te dienen (het welcke ick oock in mijne kindscheyd niet sonder groot verlies van den aldercostelicken tijdt / ende groote moeyelickheyd/ hebbe ghedwonghen gheweest te doen) zijt getrouwe/ heusch van monde/ vlijtigh ende geduldigh. En houdt niet af van God/ ende dat dagelicks / te bidden. Wacht u sonder ophouden van quaedt gheselschap/ als van den Duyvel selve. Houdet God ende zijnen Seghen/ (die ick u/ Godt sulcks willende ende daer toe helpende/ voor seker sal naer laten) voor uwen hooghsten schat: ende wilt daerom alle uwe hope ende betrouwen alleen op hem stellen. Hy en sal u/ al waert ghy van alle menschen verlaten/ niet verlaten/ afgaen ende begeven. Hy sal u oock misschien/ is het niet in u Vaderland/ soo sal het by vreemde wesen (daer ick my altijd beter dan by mijne bloedverwanten ghevonden hebbe) eenighe voorstaenders ende vrinden verwecken/ daer ick niet eens af en droomde. Wilt dese dingen/ mijnen alderliefsten Sone/ ghedruyrigh in de vreese des Heeren/ ende tot eene gheheugenisse van onse onderlinghe liefde (die ick u als Vader/ ende ghy mijn als Sone/ toedraget) in uwe memorie ende ghedachten prenten: ende/ de leeringhe van Iesus Syrach niet verghetende/ pooght uwe alderliefste ende eerlickste moeder behulpsaem ende eene vreughet te zijn/ ende uwer Jongher broederen tot een exempel te wesen. De selve met u/ met uwe seer goede moeder/ in dat ware recht-heerlicke en steeds levende Leven te moghen omhelsen/ bidde ick Iesvm Christvm den Alderbesten ende aldergetrouwsten Herder ende Salighmaecker onser zielen: in wiens bewaringe ick met Godsalighe wenschen/ ghebeden ende tranen/ die nochtans Christelick/ ende met een vast betrouwen verselt zijn/ u lieden van herten bevele. Hem zy lof/ eere/ Heerschappie/ heerlickheyd ende Majesteyt in aller eeuwen eeuwigheyd. Amen.

Het geschiede: Het geschiede. Gemaeckt ende gheschreven binnen Rostoch, den 8. November/ van den laetsten tijd het 1582. iaer.

Aen
DAVID, IONATHAN, MATHÆO, CHRISTOPHORO, ende CHRISTIANO, CHYTRÆO,
Gebroeders/
Mijne Alderliefkste Sonen.

HEt is een spreeckwoord oudt [hoe waer en weet ick niet]
Beminť u kinders soo dat sy het niet en mercken:
Doch ick magh lijden wel dat ghy mijn Liefde siet
Waer met ick/ Vader trouw'/ u alle comm' omvlercken.
Want waerom soud' ick u/ die mijn vleysch en mijn been/
Ja mijnes herten grondt zijt/ doch geveynsd' ick minnen?
Ghemerckt dat u die liefd sal porren alghemeen/
Om mijne Liefd met Liefd [cant wesen] te verwinnen/
Te doen my alles goeds/ end' alles goeds van my
Te wachten/ wachten oock van al wat my mishaget.
Ick prijs' u wel daer in; maer u vermaen daer by/
My uwen Vader broosch en sterflick niet op draghet
Doch u vertrouwen gantsch: Want/ o om hoogh daer is
Een beter Vaderlandt/ al eenen bet'ren Vader:
Dat is God/ die het al regieret voor gewis/
Die u meer mint alleen/ dan wy doen alle gader.
Want als zijn siecke kindt een Vader niet wtstoot't/
Met wat sieckt dat het oock bevangen seer magh wesen;
Maer hoe de sieckte is meer swaerder ende groot/
Dies noch meer deernis heeft/ en soeckt het te ghenesen:
O so bemint u oock dien Hemel-Vader goedt/
En goedigh u verlost van alle quael' en beven.
Och! onse hulpe haest/ hoe't gaet/ ophouden moet;
[Want t'leven is men quijt/ eer men wel meynt te leven]
Doch desen Vader goed in eeuwigheydt steeds leeft/
Is veerdigh om zijn' hulp u crachtigh te bewijsen:
V lichaem ende ziel' hy u ghegheven heeft/
En doet u van den val door zijnes Soons bloedt rijsen.
Hy gheeft zijn eenigh kindt [dat in Cracht/ Goedtheyd/ Deught
Den Vader zijnde gh'lijck/ op sich u broosch vleysch ladet]
Door zijnen Heyl'gen Geest u Levent/ Troost/ verheught/

V zijne kinders naemt/ u voedet u versadet:
Med-erfgenamen hy u maeckt van zijnen Soon/
V zijne goed'ren schoon laet erven alle gader/
Wanneer dat op u hoofd geset sal zijn de Croon:
Dien Vader/ seggh' ick/ eerst wilt houden voor u Vader.
Want ick u Vader self behoef dien Vader seer:
Als hy mijn niet en geeft/ can ick u niet naer laten
Dat goedt is: want dat goedt ick schraepte nemmermeer
Voor u datmen als Godt bidt aen op s'wereldts straten.
Dien Vader willet dan van herten eeren seer/
Gestadigh stort voor hem oodmoedigh u gebeden.
Want soo ghy dat wel doet/ Schat hebt ghy in den Heer/
Die niet verderven can/ die niet van u sal treden.

LACTANTIVS.

God/ wiens Barmhertighepd steeds duyrt/ bevelet daerom de Weduwen ende Weesen voor te staen/op dat niemant door mededoogen van zijn wijf ende kinderen en soude achterghehouden worden van voor de Gerechtighepd ende voor het Gheloove te sterven; maer cloeckmoedelick/ sonder uytstel sulcks soude aengaen; aengesien dat hy weet/dat hy zijn weerde vrinden [vrouwe ende kinderen] Gode latet/ ende dat de selve [God hebbende] nemmermeer gebreck vā hulpe ende bystand en sullen hebben.

Mijnen

Mijnen Wtersten Wensch of Bede.

NIet tegen mijnen danck gae ick wt s'lichaems banden:
Van u geropen/ Heer/ ick geeren com tot u:
Want (och!) ick ben al sat te sien ons Vaderlanden/
Die commen in t verderf door harer sonden gru.
Och! het is al in roer/ en my light in de leden
Dat het hier mede noch so niet ophouden sal:
De wereld woedet soo/ en raset so seer heden/
Dat maer begin van smert is dese smerte al:
Daeromm' ick mijne ziel' u geeren weder geve/
Bewaret haer. En want misschien naer mijne doodt
Ick mijne Huysvrouw weerdt en kinders vol gebebe
Sal laten/ menighmael my hebbend' hier van noodt:
Soo drage ick haer op u die haer gaeft te gader:
Och sy mijns Vrouwen Man/ mijn kinders/ Vader/ Heer;
Dan hebben sy genoegh: ghy zijt dien goedsten Vader
Die geven can en wilt/ en sterbet nemmermeer.

I. TIMOTH. I. VERS XVII.

Den Coningh der eeuwen/ dē onvergangelicken/ onsienlicken ende alleen-wijsen GOD, sy eere ende prijs inder eeuwigheydt. AMEN. Het sy alsoo.

De Heere is alleen ons Heyl en Burght verheven:
Hem zy den Hooghsten Lof hier end' in't eeuwigh Leven.

Eynde.

Verbeteringe der Misdruckingen.

Pag.2. gedaen/ leest gedaen/ gedachtich zijnde. ibid. alle l. in alle. p.3. nemmeer/ leest nemmermeer p.7. Der l. Vder p.9. een l. [illegible] p.11. der l. yder p.12. hoe/ l. hoe? p.16 gemaeckt l. gemerckt p.17 het welcke l. in het welcke p.24 maer sien l. maer p.27 Charizim l. (Garizim) ibid. u huys l. huys p.30 dies l. die p.32. Sonne l. Sonnes ibid. straet l. staet p.39 ons van l. van p.43 Verrijghster l. voorloopster p.44 Ghebeden l. Gheboden ibid. der l. den p.46 by CHRISTO l. van CHRISTO p.53 Christus l. Christum p.60 ghestelt l. ghestelt te p.67 wille l. beloften p.67. Doet wt aen den cant Die ons genade bewijset p.71 waerlick l. u waerlick. ibid. onses l. onser p.72 Logenspreucken l. Logenspraecken p.83 geloven l. beloven p.84 eeuwe l. eeuwigheydt p.86 eerlickheyd l. heerlickheyd p.90 verde l. verblijds p.96 Die ons hebt gegeven l. Die ons. ibid. Chi l. Ghy p.104 Medelijden l. Lijdsaemheyd p.105 uwe l. uwes ibid. formeren l. te formeren ibid. celijn l. cleyn p.108 leden l. lieden idid. mijner l. mijnes ibid. eender l. eenen p.109. voede l. voedde p.110 bleeft l. bleef p.111 genoegh l. genoegh zijn p.114 geloovet l. ghelovet p.119. De l. Die p.121 sijnen l. sijn p.134 God's l. Goed's p.136. gorren l. gorreel p.139. 't Gheloof l. Geloof p.147. van l. voor p.154. misvallen l. mishagen p.186. de glorie l. de toecommende glorie p.171. hoopen l. hoorē. ibid. daerom dus l. daerom p.175. niemant l. niemant el. p.178. buyghe l. buyghe ick p.203. sal. l. soo ick p.205. Christe l. Christo ibid. eer. l. seer p.215. schoon l. schoon de wereld p.220. maedt l. quaedt. p.223. velen l. vo'en ibid. met l. wel p.236. niet beweeght l. beweeght p.239. ch l. Och p.242. claeght l. knaeght p.244. doet wt den Schepper ende voeght de regels aen een p.251. ende l. der p.253. haer l. haer haer ibid. saet l. soet p.255. in l. en p.265. sinnigheyd l. wtsinnigheyd p.266. vlierstén/ bladen l. Vliemen/ Baden p.273. Rechter l. Vechter p.274. doet wt ghemeene vergaderingen p.276. ydel l. yder p.278. reden l. zeden p.285. ee l. de p.290. u l. de p.297. doch l. doch u p.298. ende met l. met p.299. dat l. dat het p.300. wesen l. weesen p.302. Madaucensen l. Madaurensen p.304. verwachteden l. verachteden p.307. Al l. al te p.328. der levender l. der p.232. op l. segghe l. seggh' p.353. opt l. noyt p.355. alghesenden l. alghenesenden p.358. leest Gedenckweerdighe Spreucke die de vrome Enghelsche ibid. Leest l. Leest 360. Ghenes l. gints noch weder p.368. Dit l. Die p.370. len.4. doet wt) wel heeft ibid. Leeft l. Leert p.373. wtdraghe r l. Wtdagher p.376. doet wt 1. p.379. aenroepen l. roepen p.382. ick l. ick in p.384. naer de Sevende aenvechtinghe stelt Troost daer tegen p.387 vlangh l. Slangh p.399 een l. en p.400 in sijnen l. in sijnes Vaders p.405 Ziel jevende l. Ziel lievende p.417 blywerck l. bywerck p.221 Geeflijck l. ghelijck ibid. menschlijck l. mensch-lijck p.427 veel l. voel p.433 hepen l. hoopen p.434 Want met l. Waer met p.440 Heer l. d'Heer wat voort van andere lettersauten quade punctuatien ende quade spellinghe (als vrese voor vreese. ghelove voor gheloove etc.) dat sal den verstandigen leser by sich selven wel sien verbeteren ende (voornemelick alsoo desen eersten druck in ons afwesen is gedruckt) naer den eerdt der liefden ten besten duyden.

